

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ AKTAŞ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Meliha Funda AFYONOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi

(Selçuk Üniversitesi)

Sevim ATİLA DEMİR, Prof. Dr.

(Sakarya Üniversitesi)

Veysi BAYDAR, Dr.

(Karabük Üniversitesi)

Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi

(Anadolu Üniversitesi)

Şafak GÜNDÜZ, Doç. Dr.

(Maltepe Üniversitesi)

Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi

(Karabük Üniversitesi)

Ferda KARADAĞ, Dr. Öğr. Üyesi

(Bartın Üniversitesi)

Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.

(Karabük Üniversitesi)

Sayra LOTFİ, Dr. Öğr. Üyesi

(İstanbul Medipol Üniversitesi)

Aslıhan Burcu ÖZTÜRK, Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Selda TAŞDEMİR AFŞAR, Dr. Öğr. Üyesi

(Hacettepe Üniversitesi)

Ergün YAZICI, Dr. Öğr. Üyesi

(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ, Doç. Dr.

(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.

(KTO Karatay Üniversitesi)

Aslıhan AYKARA, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN, Doç. Dr.

(Anadolu Üniversitesi)

Hilal ÖZCEBE, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Pınar KARABABA DEMİRCAN, Dr. Öğr. Üyesi

(Beykent Üniversitesi)

Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Abdullah KARATAY, Prof. Dr.

(Üsküdar Üniversitesi)

Orhan KOÇAK, Prof. Dr.

(İstanbul Üniversitesi)

Azize Aslıhan NİŞANCI, Dr. Öğr. Üyesi

(Marmara Üniversitesi)

Ayşe Aslı SEZGİN, Doç. Dr.

(Çukurova Üniversitesi)

Zeynep TURHAN, Dr. Öğr. Üyesi

(Bartın Üniversitesi)

Aybüke YURTERİ TİRYAKİ, Dr. Öğr. Üyesi

(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Elif GÖKÇEARSLAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nuray GÖKÇEK KARACA, Prof. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tarkan TUNCA, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 33

Sayı/Number: 1

Ay/Month: Ocak

Yıl/Year: 2022

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE

30.01.2022

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arastırma Makaleleri / Research Articles

- 1-21 **Damgalanmış Bir Grubun “Farklılık” Algısı ve Damganın Yeniden Üretilmesi** Şerif UZUNASLAN
Veli DUYAN
Perception of “Diversity” of a Stigmatized Group and Reproducing the Stigma
- 23-40 **Sosyal Hizmet Lisans ve Lisansüstü Öğrencilerinin Sosyal Hizmet Araştırması Yürütmeye Yönelik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi** Nurullah ÇALIŞ
Oğuzhan ZENGİN
Ercüment ERBAY
Anxiety Level of Undergraduate and Graduate Social Work Students Towards Conducting Social Work Research
- 41-68 **Ankara’da Öğrenim Gören Suriyeli Lisansüstü Öğrencilerin Çok Kültürlülük ve Kimlik Bağlamında Sosyal Uyum Alguları** Nurgül YILDIZ
Erdal Tanas KARAGÖL
The Perceptions of Social Adaptation of the Syrian Graduate Students who is Studying in Ankara in the Context of Multiculturalism and Identity
- 69-95 **Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerin Kurum Bakımı ve Sonrası Süreçte Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi** Sinem Burcu UĞUR
Ayten KAYA KILIÇ
Identifying the Problems Experienced, During and After Institutional Care by People Raised Under Institutional Care
- 97-112 **Beliren Yetişkin İlişkilerindeki Manipülasyonlarda Aidiyet Hissinin Gücü** Seval ERDEN ÇINAR
Serenay YAZICI
Burcu TEKİNER
Manipulations in Emerging Adults’ Interpersonal Relationships: Power of Sense of Belonging
- 113-132 **Mental Healthcare Policy Reform in Turkey: A Qualitative Study on the Perspectives of Service User Groups** M. Kardelen BİLİR USLU
Türkiye’de Ruh Sağlığı Politikası Reformu: Kullanıcı Gruplarının Yaklaşımı Üzerine Nitel Bir Çalışma

- 133-158** ***Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Kuruluşlarında Görev Yapan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Deneyimleri*** **Faruk KOÇ**
Experiences of Social Workers Working in Non-Governmental Organizations Providing Services to Syrians Under Temporary Protection **Figen PASLI**
- 159-177** ***Investigation the Correlation Between Life Satisfaction and Religious Attitudes of Families with Disabled Children and Other Factors Affecting: Mixed Study*** **Filiz ÖZKAN**
Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Yaşam Doyumları ve Dini Tutumları Arasındaki İlişki ve Yaşam Doyumunu Etkileyen Diğer Faktörlerin İncelenmesi: Karma Çalışma **Yurdağül GÜNAYDIN**
- 179-204** ***Kamuda Çalışan Kadın Sosyal Çalışmacıların Mobbinge Maruz Kalma Durumlarının İncelenmesi*** **Zeynep YILDIRIM**
Analysis of Mobbing Exposure of Female Social Workers in the Public Service **Serap DAŞBAŞ**
- 205-224** ***Covid-19 Pandemisinde Gündelikçi Kadın Olmak*** **Meliha Funda AFYONOĞLU**
Being a Domestic Worker in Covid-19 Pandemic

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 225-243 **Flört Tecavüzü: Bir Gözden Geçirme** Alper KARABABA
Date Rape: A Review Arca ADIGÜZEL
Aslı TAYLI
- 245-266 **Çocuk Dostu Kentler, Çocuk Hakları ve Pandemi** Mehtap KAYĞUSUZ AKBAY
Child Friendly Cities, Rights of the Child and Pandemic
- 267-290 **Görünmeyene Işık Tutmak: Psikolojik Şiddet** İsmail ORBAY
Shedding Light on the Invisible: Psychological Violence
- 291-315 **Engellilik Hakkında Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Türkiye'deki Durum** Fatma KAHRAMAN
GÜLOĞLU
Reasons for Conceptual Confusion About Disability and the Situation in Turkey
- 317-338 **Covid-19 Pandemisinde Artan Şiddet Olaylarında Gözardı Edilen Mağdur Çocuklar** Esra IŞIK
Victims of Children Ignored in Increasing Violence in the Covid-19 Pandemic

Damgalanmış Bir Grubun “Farklılık” Algısı ve Damganın Yeniden Üretilmesi*

Perception of “Diversity” of a Stigmatized Group and Reproducing the Stigma

Şerif UZUNASLAN¹, Veli DUYAN²

¹ Dr., Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
serifuzunaslanfb@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9242-3128

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
duyanveli@yahoo.com,
ORCID: 0000-0003-4316-5756

Başvuru: 05.05.2021
Kabul: 24.11.2021

Atıf:
Uzunaslan, Ş. ve Duyan, V. (2022).
Damgalanmış bir grubun “farklılık”
algısı ve damganın yeniden
üretilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(1), 1-21. DOI:
10.33417/tsh.933131

ÖZET

Bu araştırma; damganın damgalanmaya maruz kalmış bireyler arasında da varlık gösterdiği ve yeniden üretildiği problemini ele almaktadır. Araştırma problemi kapsamında Goffman başta olmak üzere damga üzerine oluşturulan literatüre dayanarak görünmeyen damganın ortaya çıkmasıyla aslında görünen damgadan daha yıkıcı olduğunu belirlemek ve damganın, damgalanmaya maruz kalmış bireyler arasında yeniden nasıl üretildiğini ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma, Elazığ’da bulunan ağır ve orta düzeyde ortopedik ve görme engeli bulunan bireylerin üye oldukları iki dernekte, 16 görme ve 29 ortopedik engelli bireyle derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, fiziksel farklılığa sahip ortopedik ve görme engelli bireylerin bu farklılıklarından dolayı damgalandıkları ve damgalanan bu bireylerin kendilerinin de görünen ya da görünmeyen farklılıklara sahip diğer birey ve grupları damgaladıkları tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında kültürel, geleneksel ve dini kodların referans alınması, hâkim siyasi ideoloji ve sahip olunan sosyal kimliğin etkili olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçların; farklılıklara duyarlılığı, ayrımcılık karşıtlığını, kültürel çeşitliliği, bireyin onurunu ve insani değerleri savunan sosyal hizmet literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Damgalanma, engellilik, farklılık, nitel çalışma*

ABSTRACT

This research; It deals with the problem that stigma also exists and is reproduced among individuals who have been stigmatized. The main purpose of the study is to determine that the invisible stigma is actually more destructive than the visible stigma, and to reveal how the stigma is reproduced among individuals exposed to stigma, based on the literature created on stigma, especially Goffman, within the scope of the research problem. The study was carried out by conducting in-depth interviews with 16 visually and 29 orthopedically impaired individuals in two associations in which severely and moderately orthopedically and visually impaired individuals are members in Elazığ. In the research, it has been determined that orthopaedic and visually impaired individuals with physical differences are stigmatized because of these differences, and these stigmatized individuals themselves stigmatize other individuals and groups with visible or invisible differences. It is seen that reference to cultural, traditional and religious codes, dominant political ideology and social identity are effective in the emergence of this situation. The results obtained; It is thought that it will contribute to the social work literature that advocates sensitivity to differences, non-discrimination, cultural diversity, dignity of the individual and human values.

Keywords: *Diversity, disability, stigma, qualitative study*

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

İnsanların genel olarak birbirine benzeyen yönleri bulunmasına rağmen her bir birey kendisinde bulunan çeşitli farklılık ve özelliklerle toplumdaki diğer bireylerden ayrılmaktadır. Bu farklılıklar biyolojik, fiziksel, düşünsel, ekonomik, ırk, inanç, yaş, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim gibi birçok alanda çeşitlilik göstermektedir (Küçükkaraca, 2002). Çoğu birey veya grup bahsedilen alanlarla ilgili sahip olduğu farklılıklar nedeniyle damgalanmakta ve bu damga sonucunda olumsuz tutum, davranış ve düşünceyle karşılaşmaktadır (Paul ve Nadkarni, 2017). Goffman (2014), birey ve gruplara ait bu farklılıkların damganın bizzat kendisini oluşturduğunu belirtmekte ve damganın kişisel düzeyde *görünürlük* ve *görünmezlik* özelliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre damganın görünür olması ya da görünür olmaması durumu damgaya verilen tepkinin şiddetini belirlemektedir. Diğer yandan damganın görünür ya da görünmez oluşu bireye damga ile mücadele ederken kontrol imkânı sağlamaktadır. Görünmez bir damgaya sahip olan kişi onu karanlık bir sır olarak saklamakta ve böylece damgadan dolayı toplumdaki gelebilecek olumsuz tepkilerden kendini koruyabilmektedir (Slatter, 2007). Damgalanma ihtimali olan birey ayrımcılığa maruz kalacağı bilgisine sahiptir. Bu nedenle toplum içerisinde en olumlu imajını sergilemesi gerekmektedir (Newman, 2013). Damgayı gizlemek de bu olumlu imaj sergileme stratejilerinden biri olarak ifade edilmektedir. Farklı bir etnik kökene mensup olan, obezite problemi yaşayan ve fiziksel engeli bulunan bireyler görünür damganın hedefi olmakta, bu bireylere kolaylıkla önyargılı davranılabilmekte ve ayrımcılığa uğramaktadır (Hogg ve Vaughan, 2011). Görünür bir damgaya sahip oldukları için maruz kaldıkları önyargılı tutum ve ayrımcı davranışları savacak ve kendilerini gizleyecek bir olanakları bulunmamaktadır. HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalığı olan ve farklı cinsel yönelimi, ideolojik düşüncesi ve dini inancı bulunan bireyler ise gizlenebilir damga ile ilişkilendirilmektedir. Gizlenebilir damga ile ilişkilendirilen bu bireylerin önyargılı tutum ve ayrımcı söylem veya davranışları uzak tutabilme imkânları bulunmaktadır. Örneğin, toplumsal ilişkilerinde takdir toplayan ve herkesin onayını alan bir bireyin görünmeyen, gizleyebildiği bir özelliğinin olması ve bu özelliğin diğer niteliklerini ikinci plana itebilme ihtimali, takdirini topladığı toplumun onu bir anda dışlamasına neden olabilir. Bu gizlilik ortaya çıktığı an kişi artık beklenmeyen bir damgaya ve istenmeyen bir farklılığa sahip olmaktadır. Cinsel yönelimi ortaya çıkan bir eşcinsel bireyin durumu bunu açıklamaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda; görünmeyen damganın, bireyin toplumda varsayılan kimliği ile fiili kimliği arasındaki uyumsuzluğun fark edildiği an ortaya çıktığı söylenebilir. Toplumun bu uyumsuzluğun farkına varması ya da uyumsuzluğun belirgin durumda olması bireyin toplumsal kimliğini yıpratmaktadır (Goffman, 2014). Bauman, bu durumu geçirimsiz ve kusursuz olarak görülen bir şeyin ihlal edilmesi olarak açıklamaktadır. Fakir birisinin zengin olması, heteroseksüel olması gereken birisinin eşcinsel olması, engelsiz olması gereken birisinin engelli olması gibi durumlar birer ihlal olarak görünmekte ve karşılığında kişi damgaya uğramaktadır (Bauman, 2010). Damgaya uğrayan kişi de tüm sosyal kabullerin dışına itilmektedir (Stuankel ve Wong, 2013). Görünen ve görünmeyen damga ayırımında, görünmeyen damganın daha yıpratıcı ve yıkıcı olması durumu aynı zamanda bu araştırmanın da problemini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü görünmeyen damganın yıpratıcı ve yıkıcı etkisi, görünür damgayı daha

kabullenilebilir hale getirmektedir. Böylelikle damganın, damgaya maruz kalmış bireyler arasında da görülmesi ve yeniden üretilmesi problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problem doğrultusunda görünen (ortopedik ve görme engeli) damgaya sahip bireyler üzerinden damganın görünürlük ve görünmezlik ayırımını araştırmak ve damgayı deneyimlemiş bu bireylerin damganın yeniden üretimine nasıl katkı sağladığını ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Görünen bir damgaya sahip olan katılımcıların maruz kaldıkları ve diğer farklılıklara yönelttikleri damganın türlerinin açıklanması ise çalışmanın alt amacını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle damgayı deneyimlemiş oldukları öngörülen ortopedik ve görme engelli katılımcıların diğer (toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, inanç, işsizlik, yaş ve mental bozukluk) farklılıklara yönelik görüşleri damgalama kuramı kapsamında incelenmektedir. Daha sonra görünen bir farklılığa sahip olan ortopedik ve görme engelli bireylerin nerede ve nasıl bir damgaya maruz kaldıkları açıklanmaktadır. Çalışmada 8 ayrı farklılık türü belirlenmiştir. Bunlar; toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, inanç, işsizlik, yaş, mental bozukluk ve engelliliktir. İnceleme yapılırken damganın görünürlüğü ve görünmezliği üzerinden hareket edilmiş, böylece bu farklılıklara yöneltilen damganın türünü belirlerken aynı zamanda görünür ve görünmez damga türlerinin hangisinin daha yıkıcı etkiye sahip olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma, ortopedik ve görme engelli bireylerin damgalanma öykülerinin ve farklılıklara yönelik görüşlerinin damgalanma kuramı kapsamında incelenmesi amacıyla nitel bir çalışma olarak tasarlanmış ve yürütülmüştür. Gözlem, görüşme ve içerik analizi gibi tekniklerin kullanıldığı nitel araştırma, okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir resim sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu yöntemle elde edilen sonuçlar evrene genellenememekle birlikte konuya ilişkin bir bakış açısı sağlama bakımından önemli görülmektedir. Bu kapsamda katılanların sayısına göre bireysel, kuralların katılığına göre yarı yapılandırılmış, görüşülen kişilere göre ise halk türünde bir görüşme tekniği uygulanmıştır. Çalışmada nitel yöntemin tercih edilme nedeni, ortopedik ve görme engelli bireylerin damgalanma deneyimleri ve farklılıklara yönelik görüşleri doğrultusunda, damganın yeniden nasıl üretildiğini anlamlandırmak ve belirlemektir.

Çalışma grubu

Bu çalışma, Altı Nokta Körler Derneği ve Türkiye Sakatlar Derneği Elazığ şubelerine kayıtlı ve derneklere düzenli olarak gelen, orta ve ağır düzeylerde ortopedik ve görme engeli bulunan 45 bireyle gerçekleştirilmiştir. Elazığ'ın etnik ve kültürel çeşitliliğe sahip olması ve araştırmacı için ulaşılabilir olması araştırma için bu bölgenin seçilmesinde etkili olmuştur. Elazığ'ın etnik ve kültürel çeşitliliğe sahip olmasının araştırmadan elde edilecek bulgular açısından önemli olacağı düşünülmüştür. Çalışma grubunun oluşturulmasında görünen bir farklılığa sahip olmak öncelikli dâhil edilme kriteri olarak belirlenmiş ve katılımcılara maksimum çeşitlilik örnekleme alınarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemede amaç, görece daha küçük bir örneklem oluşturmak

ve bu örneklemede çalışılan probleme taraf sayılabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum düzeyde yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Böylelikle genelleme yapmaktan ziyade farklı durumlar arasında herhangi ortak ya da paylaşılan olgular varsa bunlar ortaya konulmakta ve sorunun farklı boyutları değerlendirilmektedir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında katılımcıların yaş ortalamalarının en küçüğün 21, en büyüğün 54 olmak üzere 38 olduğu ve yoğun göre %29'u lisans, %27'si lise ve %13 ile ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayan sadece bir katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların medeni durumuna bakılacak olursa 11 katılımcı bekârken 34 katılımcı evlidir. Katılımcıların 35'i devamlı ve düzenli bir işte çalışırken, 10 katılımcı herhangi bir işte çalışmamaktadır. Katılımcıların 16 altısı görme ve 29'u ortopedik engellidir. Katılımcıların 23'ü Türk, 14'ü Kürt ve 8'i Zaza'dır. Katılımcıların 43'Sünni ve 2'i Alevi'dir. Katılımcılara ait sosyo-demografik özellikler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Özellikler

K1: 38 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K2: 40 yaşında. Kadın. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.
K3: 51 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K4: 36 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K5: 41 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K6: 37 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K7: 40 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Alevi.
K8: 54 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K9: 40 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K10: 32 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K11: 35 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K12: 42 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K13: 37 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K14: 34 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K15: 26 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K16: 38 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K17: 36 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K18: 21 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışmıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K19: 50 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K20: 48 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K21: 33 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K22: 39 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K23: 34 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.

Tablo 1 (devamı): Katılımcılara Ait Özellikler

K24: 29 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K25: 26 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışıyor. Bekâr. Görme engelli. Türk. Sünni.
K26: 27 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışmıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K27: 39 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K28: 46 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.
K29: 36 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışmıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K30: 49 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K31: 43 yaşında. Kadın. Okuryazar. Çalışmıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K32: 32 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.
K33: 37 yaşında. Erkek. Okuryazar. Çalışmıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K34: 50 yaşında. Kadın. Okuryazar değil. Çalışmıyor. Bekâr. Görme E. Kürt. Sünni.
K35: 51 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Türk. Sünni.
K36: 23 yaşında. Kadın. Lise. Çalışmıyor. Bekâr. Görme engelli. Türk. Sünni.
K37: 46 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K38: 47 yaşında. Erkek. Okuryazar. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K39: 23 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışmıyor. Bekâr. Görme engelli. Türk. Sünni.
K40: 54 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Türk. Sünni.
K41: 35 yaşında. Erkek. Okuryazar. Çalışmıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K42: 30 yaşında. Kadın. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K43: 32 yaşında. Kadın. Lise. Çalışmıyor. Evli. Görme engelli. Türk. Şii.
K44: 50 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K45: 43 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.

Verilerin toplanması

Araştırmada verilerin toplanması için 2 veri toplama aracı kullanılmıştır. Birincisi, alana dair literatür incelenerek, 8 temel soru ve temel sorular altında yer alan sondaj sorulardan oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. İkincisi ise; katılımcıların sosyo-demografik (engellilik, cinsiyet, yaş, eğitim, iş, medeni ve inanç) özelliklerinin belirlenmesi için hazırlanmış olan kişisel bilgi formudur. Bunların yanında görüşme sırasında tutulan gözlem notları, verilerin bilgiye dönüştürülmesi aşamasında göz önünde bulundurulmuştur. Görüşmeler, etik kurul ve katılımcıların onayı alınarak ya buldukları derneklerde ya da çalıştıkları iş yerlerinde kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler başlamadan araştırmacılar kendisini tanıtmış, çalışmanın gönüllülük esasına dayandığını bildirerek araştırmacının konusu ve amacı hakkında ve görüşme sonucunda elde edilecek bilgilerin araştırma dışında başka bir amaçla kullanılmayacağı hakkında katılımcılara bilgi verilmiştir. Görüşme süresince ses kayıt cihazı kullanılması konusunda

katılımcıların onayı alınmıştır. Araştırmacılar katılımcıların kendisinden herhangi bir hizmet talebinde bulunmamaları ve etik bir sorunla karşılaşmamak amacıyla görüşmelerin amacını ve içeriğini katılımcılara açıklamıştır. Katılımcıların bu bilgileri edinebilecekleri bilgilendirilmiş onam formu hazırlanmış ve görüşmelere başlanmadan önce bu form katılımcılara okunmuştur. Yapılan görüşmeler minimum 40 dakika maksimum 90 dakika sürmüştür. Katılımcıların genel olarak görüşmelere istekli oldukları gözlenmiştir. Kadın katılımcılardan sadece derneğe gelebilenlerle görüşülmüştür. Evde bulunan kadın katılımcılar yalnız yaşadıkları için çekindiklerini dile getirip görüşme talebini kabul etmemişlerdir. Bu durum araştırmaya katılan kadın-erkek sayısındaki dengenin sağlanmasında sınırlılık yaratmıştır.

Verilerin analizi

Veri analizinde öncelikle görüşmelerden elde edilen ses kayıtlarının deşifresi yapılmış ve yazıya aktarılmıştır. Yazıya aktarılırken katılımcılar deşifre ediliş sırasına göre Katılımcı 1 (K1), Katılımcı 2 (K2) şeklinde aritmetik olarak kodlanmıştır. Deşifre toplam 690 sayfa ve 279450 kelimedenden oluşmuştur. Veriler rapor haline getirildikten sonra bilgisayar ortamına aktarılmış ve tekrar her bir katılımcının onayı alınarak araştırmanın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Görüşme dökümleri üzerinde yazım hataları dışında herhangi bir kısaltma ya da düzeltme işlemi yapılmamış, görüşme dökümleri elektronik ortamda kayıt altına alınmıştır. Verilerin tümü, kurama dayalı olarak oluşturulan sekiz temaya göre özetlenmiş ve betimsel analizle yorumlanmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış şekliyle ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu nedenle veriler önce sistematik bir biçimde betimlenmiş ve yorumlanmış daha sonra neden-sonuç ilişkileri irdelenerek bir takım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Ortopedik ve görme engelli bireylerin damgalanma deneyimlerine ve diğer farklılıklara yönelik görüşleri, “toplumsal cinsiyet”, “cinsel yönelim”, “etnik köken”, “inanç”, “işsizlik”, “yaş”, “mental bozukluk” ve “engellilik” başlıkları altında temalaştırılmıştır. Her bir tema altında yer alan metinler tekrar tekrar okunarak katılımcıların farklılığa yönelik algılarının hangi damga türüne karşılık geldiği alt tema olarak belirlenmiştir. Tablo 2’de belirlenen temalar ve alt temalar sunulmaktadır. Bazı temalar altında katılımcıların farklılıklar konusundaki ifadeleri doğrudan verilmiştir. Doğrudan alınan ifade örneklerinde her bir katılımcıya (Katılımcı, Görme Engelli, Erkek, 50, İlkokul, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni) parantez içindeki gibi tanıtıcı bir geniş kod verilmiştir. Parantez içinde; katılımcı, engel durumu, cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durumu, etnik kökeni ve mezhebi yer almaktadır.

Tablo 2. Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt- Temalar
Toplumsal cinsiyet	Sosyal damga
Cinsel yönelim	Sosyal damga, İlişkisel damga
Etnik köken	Sosyal damga
İnanç	Sosyal damga, İlişkisel damga
İşsizlik	Sosyal damga
Yaş	Sosyal damga
Mental bozukluk	Sosyal damga
Engellilik	Sosyal damga, İlişkisel damga, Kendini damgalama

Toplumsal Cinsiyet: “Sosyal Damga”

Cinsiyet farklılığına dayalı damga, kültürel boyutta paylaşılmış bilgi olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgi cinsiyet temelli ayırmadan iyi ya da kötü cinsel yönelimlerin düzenlenmesine kadar çeşitli yollarla açığa çıkartılan kötölemeleri kapsamaktadır (Irvine, 2015). Bu damga kapsamında kadınlar öteki olarak kabul edilmekte, her an sorun yaratabilecek kişiler olarak görülmekte ve bu nedenle korunması, ıslah edilmesi, denetim altında tutulması gereken canlılar olarak algılanmaktadır. Erkeklerle göre kadınlar iş ve çalışma konusunda erkeklerden daha alt bir konumda bulunmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2011). Toplumsal cinsiyetçi rol beklentisi içinde kadın her zaman yumuşak, pasif ve güçsüz olarak tarif edilmektedir (Göregenli, 2013). Kültürel olarak paylaşılan ve dolaşımda olan tüm bu bilgiler nesilden nesile aktarılarak kadına yönelik damganın ve eşitsizliğin kalıcılığını ve daimiliğini sağlamıştır. Bu çalışmada ortopedik ve görme engelli bireylere toplumsal cinsiyetin (kadın-erkek eşitliği üzerinden) tanımı sorulduğunda ve bu konudaki düşüncelerini paylaşmaları istendiğinde “*sosyal damgayı*” içeren örnekler veren tanımlamalar yaptıkları görülmektedir.

Sosyal damga (*public stigma*), damgalanan bir birey ve grubun durumuna yönelik olarak toplumdaki insanların sosyal ve psikolojik tepkilerini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle sosyal damga, damgalanan kişilere ve gruplara yönelik toplumdaki bireylerin bilişsel, duyusal ve davranışsal tepkilerini içermektedir (Bos ve ark., 2013). Sosyal damgaya maruz kalan kişi ya da gruba olumsuz özellikler atfedilmekte ve aynı zamanda toplum içerisindeki bazı olumsuzlukların faili olarak da bu kişi veya gruplar gösterilmektedir (Goffman, 2014). Katılımcıların genel olarak kadın-erkek rollerinin yapacağı ve yapamayacağı işler noktasında bir belirlemeye gittikleri, geleneksel ve ataerkil toplum yapısı içerisinde bir iş bölümü yaptıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra kadın ve erkek için normallik

sınırları belirlenmekte ve bunun dışında hareket edilmesi durumunda özellikle kadınların bir damgaya ve dışlanmaya maruz bırakıldığı görülmektedir.

Kadınlar, biyolojik yapılarına bağlı olarak yumuşak, pasif ve güçsüz olarak, erkekler ise; gücün simgesi ve otorite olarak tanımlanmaktadır. Kadınların bu özelliklerinden dolayı daha fazla baskıya maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Katılımcıların toplumsal cinsiyet farklılığı konusundaki görüşleri incelendiğinde kadınlar genel olarak damgalanmakta ve işsizlik gibi birçok olumsuzluğun nedeni olarak görülmektedir. Özellikle erkek katılımcıların kadınlara yönelik olumsuz tutum içerisinde oldukları gözlenmiştir. Bu yönüyle aşağıdaki katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere katılımcılar arasında kadınlara yönelik sosyal damganın bulunduğu görülmektedir.

“Erkek, kadına göre güçlü olduğu için kadına üstünlük sağlamıştır. Yani eşitlik biraz geride kalıyor bence. Ancak bana göre herkes yerini bilmesi gerekiyor. Ne kadar eşit olursan ol sen kadınsın sen de erkeksin. Tamam, sen kadın olarak müdür olmuşsun milletvekili olmuşsun ama sen eve geldikten sonra evin erkeği kocandır. Tamam, bir yerde eşitlik devam etsin ama bir yerde de kadına dur demek gerekiyor. Edebi ile terbiyesiyle töresi ile çalışan kadın çalışsın ona biz karşı değiliz. Kadın çocuğu için ekmek parası için çalışırsa çalışsın ona ben sonuna kadar destek olurum ama çalışıyor pislik yapıyorsa o kadının toplumda yeri yoktur. Namusuna, şerefine, çoluğuna çocuğuna sahip çıkan kadın toplumda iyi kadındır ve kabul görür...” (K34, Görme Engelli, Erkek, 50, İlkokul, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni).

Erkeklik, özellikle kadın katılımcılar tarafından kadını ezmenin bir dış vurumu olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki kadın katılımcının ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır;

“Kusura bakmayın ama ben kadın erkek eşitliğine inanmıyorum. Şimdi ben eve gidiyorum, çalışıyorum, didiniyorum. Ama sonuçta kocam da çalışıyor, ben de çalışıyorum. Ama ekstradan ben evde temizlik yapıyorum, bulaşık yıkıyorum, yemek yapıyorum. Evin bütün işleri benim üstümde mesela ve çocuklara bakıyorum. Ama ne zaman benim mutfakta bir işim olsa çocuğu kocamın kucağına bırakıyorum. 5 dakika sonra tekrar bir bakıyorum, getirip bana veriyor çocuğu bakamıyor...” (K14, Görme Engelli, Kadın, 34, Lisans, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

Ayrıca yukarıdaki katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere kadın-erkek eşitliği konusunda erkeklerin daha ayrıcalıklı olduğu dile getirilmektedir. Kadın bir işte çalışsa dahi asli görevinin ev işi olduğu bunun yapılmaması durumunda kadına kötü gözle bakıldığı ifade edilmektedir.

Cinsel Yönelim: “Sosyal Damga” ve “İlişkisel Damga”

Toplumların ve kültürlerin her bedensel cinsiyetten rolüne uygun davranışlar sergileme beklentisi, farklı cinsel yönelimin bir patoloji olarak algılanması ve sonrasında damgalanmasının temel nedeni olarak görülmektedir. Ancak belirli tetkiklerle birisinin heteroseksüel, eşcinsel veya biseksüel cinsel yönelime sahip olduğunu belirlemek ve buna göre bedensel cinsiyeti hakkında yorum yapmanın ise zor olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bir kişinin cinsel yönelimini onun davranışlarına, dış görünüşüne, bakışlarına, yaşam tarzına ve partnerlerine dayanarak da belirlenemeyeceği

belirtilmektedir (Başar, 2014). Ancak buna rağmen farklı cinsel yönelimler bir hastalık olarak kabul edilmekte ve damgalanmaktadır (Çabuk ve Candansayar, 2010). Farklı cinsel yönelime sahip bireyler damgalanmayla birlikte toplum ve çevreleri tarafından dışlanmakta ve kabul edilmemektedir.

Ortopedik ve görme engelli katılımcılardan cinsel yönelim farklılığı hakkındaki düşüncelerini paylaşımları istenmiş, katılımcılardan eşcinselliğin kendileri için ne ifade ettiği ve cinsel yönelim farklılığının nedeni sorulmuştur. Bu başlık altında sorulan soruları, özellikle kadın katılımcıların “mahrem” bir konu olarak tanımladıkları ve cevaplamak istemedikleri görülmektedir. Verilen mevcut yanıtlar ise “sosyal damga” ve “ilişkisel damgayı” örneklemekle birlikte çoğunlukla yüzeyseldir.

İlişkisel damga (*stigma by association*), Goffman'ın *fahri damga*'sına benzemektedir. Damgalama sadece damgalanmış olanları içermemektedir. Aynı zamanda damgalanan bireylerin çevresine yönelik de sosyal ve psikolojik tepkilere yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle ilişkisel damga, damgalanmış bireyle ilişkide olan çevresine yönelik damgayı ifade etmektedir (Corrigan ve ark., 2014). Cinsel yönelim farklılığı hakkında olumsuz düşünmeyen katılımcıların, farklılığı bulunan bireylerle ilişki kurma konusunda çekindikleri görülmektedir. Bunun nedeni, geleneksel toplum yapısından kaynaklı olarak ilişkisel damgaya maruz kalmaktan endişelenmeleridir. Aşağıdaki katılımcıların ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır;

“Eşcinselliği ruhsal hastalık olarak görüyorum. Tedavi edilebilirliği kişiden kişiye göre değişir. Arkadaş olarak yaklaşan bu gibi insanlardan uzak durdum. Toplum içerisinde onlarla arkadaşlık kurduğum zaman senin de onlar gibi olduğunu düşünüyorlar ya da bir münasebetin olduğunu düşünüyorlar, toplum sana farklı bakıyor. O yüzden ben arkadaşlık yapmak istemem çocuklarım bu durumda olsa kesinlikle tedavi ettirmeye çalışırdım, psikolojik çöküntüye uğrardım. Bu durum çevre tarafından biliniyor olsa utanırdım...” (K2, Ortopedik Engelli, Kadın, 40, Lise, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni).

“Eşcinsellik olmaması gereken bir şeydir, sonuçta Allah seni erkek yarattıysa erkeksin bayan yarattıysa bayansın. Kulağa kesinlikle iğrenç sapkınlık olarak geliyor. Haşa Allah'a karşı gelmek gibi bir şey. Hastalık da olabilir. Bildiğim kadarıyla hormonlarla alakalı olan bir şeymiş tedavi edilebilirse edilmesi lazım, edilemiyorsa yapacak bir şey yok dışlayamayız da, etrafımda öyle birisi olsa uzak dururdum. Kardeşim öyle olsa kahrolurum utanırım tedavisi varsa tedavi ettirmeye çalışırım...” (K25, Görme, Erkek, 26, Ön lisans, Çalışıyor, Bekâr, Türk, Sünni).

“Eşcinseller hakkında kötü yönde düşünüyorum. Huzuru bozan, ahlakı bozan insanlar derim ben onlara, böyle bir şeyin olmasını istemem. Yakın çevremde böyle birisi olsa utanırım, komşuluk yapmak istemem...” (K28, Ortopedik, Erkek, 46, Lise, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni).

Ayrıca katılımcıların cinsel yönelim farklılığına sahip bireylerin sayısının artmasından çekindikleri görülmektedir. Bu katılımcılar, farklı cinsel yönelime sahip bireylerin kendi sınırları içerisinde kalmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Etnik Köken: “Sosyal Damga”

Özgün kültürel dokulara sahip olan her etnik köken, kültürel değerlerini koruma ve varlıklarını devam ettirmek adına diğer etnik kökeni bastırma, susturma veya marjinalleştirme yoluna her dönemde başvurmuştur ve vurmaya devam etmektedir. Bireyin bu ayrımcı davranışları hâkim kültür ve etnisite içerisinde bulunmasına ve yetişmesine bağlanmaktadır. Hâkim kültür içerisinde yetişen birey grup aidiyetinden hareketle kendisi dışındakileri değersiz görebilmektedir. Azınlık konumunda olan farklı kültür ve etnik kökenler hâkim kültür ve etnisite tarafından değersizleştirilmekte, ötekileştirilmekte, dışlanmakta ve damgalanarak olumsuz özellikler atfedilmektedir (Akçay ve Aslan, 2012). Becker (2013)’a göre, kültür ve etnik köken farklılığına dayalı olarak bazı bireyler toplum içerisinde belirli suç olaylarının faili olarak damgalanmakta ve ayrımcılığa uğramaktadır.

Ortopedik ve görme engelli bireylerden farklı etnik kökenlere ilişkin düşüncelerini paylaşımları istenmiştir. Türkiye’nin ve çalışmanın yürütüldüğü Elazığ ilinin etnik köken çeşitliliği göz önünde bulundurularak soru ve değerlendirmeler “Türk”, “Kürt”, “Zaza” ve “Romen” etnik köken ve kültür çeşitliliğiyle sınırlandırılmıştır. Katılımcıların kendi etnik kökenlerine ve farklı etnik kökenlere ilişkin hikâyeleri dinlendiğinde görüş ve düşüncelerinin ‘sosyal damgayı’ örneklendirdiği görülmektedir. Genel olarak Türk, Kürt ve Zaza kökenli katılımcılar birbirlerine karşı az da olsa damgalama davranışı sergilemektedir. Ancak bu üç kökenden olan katılımcıların ‘Romen/Çingene’ kökenli olanları damgalama konusunda ortak bir görüş sergiledikleri ve bu etnik kökene yönelik önyargıların fazlaca olduğu görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı Elazığ ilinde nüfus yoğunluğu Kürt, Türk ve Zaza etnik kökeninden oluşması bireylerdeki bu yaklaşımı açıklamaktadır. Aynı zamanda Kürt ve Türk etnik kimliklerine yönelik verilen cevaplarda katılımcıların bir temkin içinde oldukları ve çekinerek cevaplar verdikleri görülmektedir. Ancak ‘Romen/Çingene’ kökenli bireylere yönelik sorulara verilen cevaplarda bu temkin ve tedirginliğe rastlanmamaktadır. Bu durum, ‘Romen/Çingene’ nüfusunun diğer etnik kökenler karşısında azınlıkta olmasıyla açıklanabilir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların hiçbir şekilde kendisini mevcut iktidarın ve baskın etnik kökenin karşısında konumlandırmak istemediği görülmektedir. Aşağıda yer alan katılımcıların ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır;

“Ben kendimi Türk olarak görüyorum. Türkoğlu Türküm, Kürt diye bir şey yok, ben her yerde de bunu söylerim. Kendimi Türk olarak hissediyorum. Türklük bana şanslı hissettiriyor. Çingeneler değişik insanlardır. O işi yaptıktan sonra yıkanmazlar... Dilencilik yapıyorlar, çöpçülük yapıyorlar, çingene birine kız vermem kız alırım”... (K10, Ortopedik Engelli, Erkek, 32, İlkokul, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

“Türkiye’de Türk olmak mutlaka avantaj sağlıyor. Türk olduğum için gurur duyuyorum Türkiye’de nüfusun çoğunluğu Türk’tür. Farklı etnik kökenler de var ama hiçbir Türk azınlıkta olan grupları dışlamamıştır. Türk’ün yapısında var olan şey mazluma el atmak düşeni kaldırmaktır toplumsal ayrımcılık yoktur tek bir ortak yanımız dinimizdir. Türklük deyince aklıma beynimizde var olan asla çıkmayacak olan şehitlerimiz gelir. Türk ırkından başka hiçbir ırk dünyada bile bile cepheye savaşa

gitmez. Çingene deyince aklıma hırsızlık, dilencilik gelir”... (K3, Ortopedik Engelli, Erkek, 51, Lise, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Katılımcıların bu tutumlarının nedeni, ‘hain’ damgasına maruz kalmaktan çekiniyor olmalarıdır. Katılımcıların “*Kürdüm ama kendimi Türk gibi hissediyorum*” ya da “*Zazayım ama iyi bir Türk milliyetçisiyim*” gibi ifadeleri tam olarak bu durumu tanımlamaktadır. Katılımcıların özellikle Türk kimliği altında benlik saygılarını yükselttikleri ve toplumsal kabul sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

İnanç: Sosyal Damga ve İlişkisel Damga

Dinler belirli coğrafyalardaki sosyokültürel yapı içerisinde farklı söylemlerle doğan, büyüyen ve gelişen örgütsel yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu dini inançlar kendine mensup olanlara diğer inançlardan farklı bir sosyal kimlik ve dünya görüşü sunmaktadır. Bireyler sunulan bu sosyal kimlik ve dünya görüşüyle farklı inançlara sahip kişilerle biz ve onlar ayrımına yönelmektedir. Dini inançlar yeme ve içme dâhil bireyin hayatının her alanında belirleyici konumdadır. Birey çevresini ve ilişkilerini mensubu olduğu inanca uygun olacak şekilde düzenlemektedir. Bu nedenle düzenlediği bu hayatı, olumsuz olarak etkileyeceği düşüncesiyle farklı olan her inanca şüphe ve korkuyla yaklaşmaktadır (Yapıcı, 2009). Toplumda hâkim inancın üyesi olan bireyler farklı inançtan olanlara ve inançsız olanlara yönelik çoğu zaman dışlayıcı, damgalayıcı, ayrımcı tutum ve davranışlar içinde bulunmaktadır (Kaya, 2015). Bu tutum ve davranışlar bazen fiziksel şiddete varacak dereceye varmaktadır.

Katılımcılardan kendi inançları konusunda ne hissettikleri ve farklı inançlara yönelik görüşlerini paylaşımları istenmiştir. Bu yapılırken Elazığ nüfusunda yoğun olarak bulunan, Müslümanlığın mezhepleri olan ‘Sünni’ ve ‘Alevi’ mezhepleriyle ‘Ateistlik’ üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda verdikleri cevapların ‘*sosyal damga*’ ve ‘*ilişkisel damgayı*’ örneklendirdiği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların farklı inançlar konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken sahip oldukları inançlara atıf yaptıkları görülmektedir. Katılımcıların genelinin Sünni inanca sahip oldukları düşünüldüğünde verdikleri cevapları da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Katılımcıların Sünni inanç kapsamında bir sosyal kimlik geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu sosyal kimlik altında kendilerini ‘*tek*’ ve ‘*hak*’ olan bir inanca sahip olduklarını düşündükleri gözlenmiştir. Kendi inançları dışındaki inançları ve inançsızlık durumuna ise temkinli bir yaklaşım göstermiş olsalar da genel olarak olumsuz atıflarda buldukları görülmektedir. Özellikle ateistlik konusunda katılımcıların yarısından fazlasının olumsuz tutum içinde oldukları belirlenmiştir. Bu katılımcıların kendi inançları dışındaki inançlara varoluş imkânı tanımadıkları ve ilk başından din olup olmama ya da bir inanç olarak görüp görme konusunda ayrıma gittikleri gözlenmektedir. Aşağıdaki katılımcılara ait ifadeler bu durumu açıklar niteliktedir;

“Müslüman olmak bana huzurlu hissettiriyor. Bir İslam ülkesinde yaşadığımız için şanslıyız. Diğer dinler ile karşılaştığımda kendi dinime şükrediyorum, iyi ki de Müslümanım diyorum. Müslüman

olmak Türkiye'de muhakkak bir avantajdır... Benim gözümde Ateistlerin bahsi dahi edilmez akrabalık dostluk yapmam çevremde böyle bir yakınım olsa beni utandırır. İlişkimi de direkt keserim..." (K12, Ortopedik Engelli, Erkek, 42, Ön lisans, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

"Ateistliği, şeytana tapmak olarak biliyorum bu beni korkutuyor. Komşum olsa apartmanı bırakır giderdim, taşınırdım. Akrabalık da yapmam karşındakini inancı kesinlikle benim için önemli..." (K15, Görme Engelli, Erkek, 26, Ön lisans, Çalışıyor, Bekar, Türk, Sünni).

Ateistlik konusunda katılımcıların genelinde bir çekinme ve korkunun hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle ateistler birçok olumsuzluğun faili kabul edilmektedir. Ayrıca katılımcılarda ateistlere yönelik önyargı ve damgalama yoğunluk kazanmaktadır.

İşsizlik: "Sosyal Damga"

İşsizliğin, bireyin toplumda karşılaşacağı sosyal, ekonomik ve psikolojik birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. İşsizlik statüsüne sahip olmak bireyi çok fazla yıpratır ve ağır travmalara neden olan bir durum olarak görülmektedir. Modern toplumda artık insanlar diğerlerini tanımlarken onların sahip oldukları işler ve bu işten dolayı sahip oldukları statüler üzerinden hareket etmektedir. Toplumda işsiz olmak bireyi tembel, işe yaramaz ve aylak gibi damgalarla ve dışlanmalarla karşı karşıya bırakmaktadır (Yüksel, 2005). Var olan bu damga bireyde anlatılmayacak bir utanç ve küçültülme duygusuna neden olmaktadır. Toplum tarafından yöneltilen bu damganın şiddeti çok yükündür (Macionis, 2013). Bu nedenle işsizliğin kaynağı bir ekonomik kriz dahi olsa birey bu durumun nedenini kendisinde aramaktadır.

Katılımcılardan işsizlik ve işsiz bireyler hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Alınan cevaplara bakıldığında cevapların "sosyal damgayı" örneklendirdiği görülmüştür. Bu cevaplarda işsizler genel olarak "işe yaramaz" ve "tembel" olarak damgalanmaktadır. İşsizliğin nedeni olarak da bireylerin iş beğenmeme durumu ifade edilmektedir. Ayrıca katılımcıların işsizlik tanımlarına bakıldığında işsizlik damgasının "onur kırıcı" ve "insan saygınlığını elinden alan" bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte işsizliğin insanları olumsuz davranışlara yönelttiği ve suç işleme potansiyelini arttırdığı ifade edilmektedir. İş sahibi olmanın toplum içinde bireye bir statü ve saygınlık kazandırdığı ifade edilmektedir. Ancak bireyin işsiz kaldığı an bu kazanımlarını yitirdiği ve dışlandığı ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle işsizlik damgasına sahip olan bireyin bir statü ve saygınlık kaybına uğradığı anlaşılmaktadır. Ortopedik engelli bireyin aşağıda anlattığı olayda 'fiziksel engel' ile 'işsizlik' damgaları arasında kaldığı anlaşılmaktadır;

"İşsiz, aylak aylak gezen insan çok var. Onların hayattan nasıl bir beklentileri var anlamadım. Benim yaşımda işsiz arkadaşlarım var hala ortada geziyorlar. Cebinde 1 paket sigarası var, cebinde bir çay parası yok. Bu işsizlerin bir değeri yok, sadece kendi çevrelerinde kendi grupları içerisinde değerliler, kendi gibi olan insanlarla birlikte değerli görüyorlar hatta çok değerli görüyorlar. Örneğin; geçen eşim çocuğum ve ben köyüme gittik. Orada işsiz arkadaşlarım vardı. Köyde işlerimi bitirip, eve dönerken tam arabaya bineceğim sırada ayağım takıldı. O sırada karşımda işsiz arkadaşlarım da vardı.

Ayağım takılınca içimden acaba bana güldüler mi? gülerler mi? diye düşündüm. Sonra arabaya bindiğimde eşime baktım, çocuğuma baktım benim bir eşim var, çocuğum var, ailem var dedim. Ama onların cebinde bir paket sigara alacak paraları bile yok diye düşündüm ve kendi kendimi teselli ettim. Aslında kendi durumumun iyi olduğunun farkına vardım..." (K24, Ortopedik Engelli, Erkek, 29, Lisans, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Katılımcının ifadesinde de anlaşılacağı üzere birey işsizliği, fiziksel engel karşısında daha onur kırıcı olarak görmektedir.

Yaş: "Sosyal Damga"

Yaşçılık (ageism) veya yaşa bağlı farklılık konusu zamanla önemli bir olgu haline gelmektedir. İnsanlar iş yerlerinde, toplu taşıma araçlarında ve sosyal hayatın birçok bölümünde yaşa bağlı farklılıklarından dolayı damgalanmaya maruz kalmaktadır. Bazıları yaşlı bazıları genç ve bazıları çocuk oldukları için bu durumu yaşamaktadır. Birçok insana göre gençler; sorumsuz, apolitik, yaşlılara karşı saygısız ve akılları hep havada olarak görülmektedir. Bu nedenle kendileri hakkında kararlar alınırken ve kurallar koyulurken onların rızalarına ve onaylarına başvurulmamaktadır. Onların okula devam etmesiyle ilgili kurallar, cinsel davranışlarına ilişkin kurallar ve onları ilgilendiren diğer bazı kurallar onların sorunları dikkate alınmadan başkaları tarafından oluşturulmaktadır. Bu kuralları oluşturanlar gençlerden daha yaşlı ve daha düzenli hayatlara sahip deneyimli yetişkin kişilerden oluşmaktadır. Gençlerin dikkate alınmamasının nedeni kendi hayatları hakkında karar alacak sorumluluğa ve sağduyuya sahip olmadıkları düşüncesidir. Başka bir ifadeyle genç damgası taşımalarıdır (Becker, 2013). Genç damgası taşıyan bireyin genel olarak fikirleri önemsenmemektedir. Bu birey deneyimsizlik ve yetersizlik önyargılarıyla sürekli baş başa kalmaktadır. Yaşından dolayı damga yiyenler arasında gençlerin durumu her ne kadar sıkıntılı ve zor görünse de bu durumdan en çok mağdur olanlar yaşlı olan bireylerdir. Yaşlılık damgası yiyen birey üretime katkı sağlayamayan birisi olarak görülmektedir. Bundan dolayı yaşlı bireyler, toplumsal olarak sosyal ve ekonomik birer yük olarak algılanmaktadır (Buz, 2015). Her ne kadar geleneksel toplumlarda yaşlılar birikim sahibi, lider, eğitimli ve deneyimlerinden yararlanılması gereken bireyler olarak algılansa da günümüz modern toplumlarında bu durum önemli görülmektedir (Hogg ve Vaughan, 2011). Daha çok yaşlılar ekonomik bir yük ve yardıma muhtaç tüketiciler olarak algılanmaktadır.

Katılımcılardan 'yaşlı' ve 'genç' bireyler hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Bu kapsamda verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların ifadelerinin 'sosyal damgayı' örneklemektedir. Orta yaş ve üzerindeki katılımcıların gençler hakkındaki görüşlerini ifade ederken bir kıyaslamaya gittikleri görülmektedir. Bahsedilen katılımcılar kendi dönemleriyle şimdiki dönem arasında bir kıyaslama yaparak şimdiki gençlerin 'sorumsuz' ve 'rahat' bir tavır içinde olduklarını ifade etmektedir. Bu nedenle gençlerin kendileriyle ilgili kararlar alırken bilinçli davranmadıklarını ve düşünceli hareket etmediklerini dile getirmektedir. Onlara göre gençler yetişkinlerin fikirlerini

önemsemiyor olsa da gençlerle ilgili önemli kararların yetişkinler tarafından alınması gerekmektedir. Katılımcıların gençler ve yaşlılar hakkındaki görüşleri çalışmanın yapıldığı Elazığ ilinin geleneksel toplum yapısı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Geniş aile tipinin yaygın olduğu geleneksel toplumlarda yaşlı bireyler *birikim sahibi, büyük, ata ve lider* gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır. Aşağıdaki katılımcının ifadelerinde ve çalışma sırasında yapılan gözlemlerde geniş aile yapısının korunduğu ve yaşlıların, geleneksel toplum yapısı içinde değerlendirildiği gözlenmiştir;

“İnsan 60 yaşından sonra size ne verebilir, belki tecrübelerini verebilir. Bunun için aktif olmasına gerek yok, bir kenarda durup da verebilir. Benim için daha çok gençlerin fikirleri yerine ihtiyarların fikirleri önemli. Gençlerin akıllı bir karış havada, teknoloji geliştirdi, akıllı telefonlar internet girdi, gençlerden umudumu kaybettim...” (K9, Ortopedik Engelli, Erkek, 40, Lise, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Yaşlılar, katılımcılar tarafından *‘tecrübe sahibi’* ve *‘saygı duyulması gereken bireyler’* olarak ifade ediliyor olsa da yaşlanınca insanlardaki davranış değişikliğinin altı çizilmekte ve yaşlılar damgalanmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların yaşlanınca bireylerin belirli davranışları yapmaları ve yapmamaları konusunda bazı sınırlandırmalara gittikleri görülmektedir. Özellikle bireylerin yaşları ilerledikçe *‘çocukça davranışlar’* sergilediği, *‘daha duygusal’* oldukları, *‘yabancılara kendilerini daha kolay açtıkları’*, *‘aksileştikleri’* ve *‘inatlaştıkları’* vurgulanmaktadır.

Mental Bozukluk: “Sosyal Damga”

Mental bozukluk denildiğinde akla ilk olarak zekâ geriliğinden kaynaklanan ruhsal sağlık sorunları gelmektedir. Ancak bağımlılık, kültürel yoksunluk ve ağır travma gibi nedenlerden kaynaklı olarak ortaya çıkan birden fazla mental bozukluktan bahsedilmektedir. Bunların bazıları; depresyon, bipolar bozukluk, şizofreni, travma sonrası stres bozukluğu, demans ve alkol bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012). Toplumda mental bozukluğa sahip bireyler için genel bir tanımlamanın bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Yapılan tanımlamalar önyargıya bağlı olarak farklılık göstermektedir. Tanımlardan en çok kullanılanların ise *“deli”* ve *“dengesiz”* damgaları olduğu görülmektedir (Overton ve Medina, 2008). Mental bozukluğu olan bireylere yönelik olumsuz tutumların ve davranışların temelinde de onların deli ve dengesiz olarak damgalanması yatmaktadır.

Katılımcılardan mental bozukluğu bulunan bireyler hakkındaki düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir. Ortaya konulan tanımlama ve ifadelerin *‘sosyal damgayı’* örneklemediği görülmektedir. Ayrıca mental bozukluk katılımcılar tarafından genel olarak *‘madde bağımlılığı’* ve *‘ruhsal problemler’* üzerinden değerlendirilmiştir. Mental sorunlar yaşayan bireyler yaşadıkları sorunların ve içinde buldukları koşulların sorumlusu olarak görülmemektedir. Sorunların kaynağı olarak birey değil içinde bulunduğu çevrenin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bireylerin yaşadığı mental sorunların kaynağı olarak aile yapısına, devlet politikalarına, eğitime, bireyin içinde yaşadığı toplum yapısına ve buna benzer diğer çevresel etkenler gösterilmektedir. Katılımcılar çözüm için ise; mental bozukluğa sahip bireylerin dışlanmadan topluma kazandırılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak

her ne kadar bu düşünce hâkim olsa da katılımcılar mental bozukluğa sahip bireylere ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken onlardan ‘ne yapacakları belli olmayan’ ve ‘korkulması gereken bireyler’ olarak bahsetmektedir.

Görüşme sırasında katılımcılar soruların tamamını cevaplarırken dini referanslara başvurmaktadır. Mental bozukluğa dair yöneltilen soruları da yine dini referanslara başvurarak cevapladıkları görülmektedir. Ruhsal sorun yaşayanların ya da bağımlılığı olan kişilerin maneviyatının eksik olduğu inancı dile getirilmektedir. Aşağıdaki katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere inançsızlığın insanları bu duruma sürüklediği düşünülmektedir.

“Bence psikoloğa gidenler Kur’an okusun Kur’an okurlarsa iyileşirler diye düşünüyorum. Ben psikoloğa giden insanlara delidir ya da akı yitirmiştir diyemem ama o insanların bir arayış içerisinde olduğunu söyleyebilirim. Bir arayış içerisinde ve aradığını bulamamıştır. İnsanlar, boşluğa düşmemesi gerekiyor. Madde bağımlısı olanlar kendi kendilerine madde bağımlısı olmadılar, bu insanlar bu hale kendiliğinden düşmediler ya bunları bu hale gelmesinde başka nedenler var...” (K19, Görme Engelli, Erkek, 50, Lisans, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Engellilik: “Sosyal Damga”, Kendini Damgalama” ve “İlişkisel Damga”

Farklılıklar söz konusu olduğunda ilk akla gelen her zaman inanç, etnik köken, ten rengi, cinsiyete yönelik farklılıklar olmaktadır. Ancak son zamanlarda engellilik de bir farklılık olarak kabul edilmekte ve insanlar bundan dolayı damgalanmaktadır. Farklılığın birey ve toplumlar açısından en korku verici ve yadırganan deneyimini engelliler yaşamaktadır (Topçuoğlu, 2014). Bir sakatlık ya da kronik sağlık problemine sahip olmak fiziksel şikâyetten daha fazlasını ifade etmektedir. Bireyin fiziksel farklılığından dolayı damgalanması beraberinde birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik problemi beraberinde getirmektedir. Birey ve çevresi bu problemlerle mücadele ederken gerçekten zorlanmaktadır. Toplumda var olan ‘normal’ anlayışına uymayan her fiziksel farklılık damgalanmaktadır. Engellilere yönelik bu damgalama hemen hemen her toplumda bulunan sosyal bir problemi işaret etmektedir. Engelli bireyin damgalanması ayrıca bireyin çevresine de yayılmakta ve toplum tarafından onlarda ilişkisel damgaya maruz bırakılmaktadır.

Goffman’ın ortaya koyduğu damga türlerinden fiziksel deformasyonlara dayalı damgayı örneklendiren engelli bireylerden içinde buldukları durum ve yaşadıkları sorunlar hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Katılımcıların ortaya koyduğu ifadeler ve anlatılan öyküler ‘ilişkisel damga’ ve ‘kendini damgalama’, ‘sosyal damga’ türlerini örneklelediği görülmektedir. Ayrıca engelli bireylerin damgaya yönelik ortaya koydukları tepkilerin Goffman’ın bahsettiği damga tepkileriyle örtüştüğü görülmüştür.

Kendini damgalama (*self-stigma*), bireylerin kendileri hakkında sahip olduğu damgalayıcı görüşleri kapsamaktadır. Kendini damgalama bir damgayı sahiplenmenin sosyal ve psikolojik etkisini yansıtmaktadır (Corrigan ve ark., 2014). Hem damgaya maruz kalmış olmanın endişesini hem de

damgalanmış durumla ilişkilendirilen negatif inançlar ve hislerin olası içselleştirilmesini yansıtmaktadır.

Damgaya verilen tepkiler arasında da yer alan olaya *'ilahi bir imtihan'* olarak bakmak, katılımcılar arasında yaygın bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların farklılıkları konusunda bir sosyal karşılaştırma yoluna gittikleri bu sayede benlik saygılarını yükselttikleri görülmüştür. Aşağıda yer alan ifade de görme engelli bir katılımcı kendini *'Allah tarafından seçilmiş birisi'* olarak görmektedir. Bu şekilde damgaya yönelik bir tepki ortaya koymaktadır. Durumunu *'ilahi bir imtihan'* ve kendisine bahşedilmiş bir *'mükâfat'* olarak değerlendirmektedir;

"Kendimi başkalarına göre farklı görüyorum. Bir defa ben mahremi görmem, bu yüzden de Allah'a şükür ederim. Ben de Allah'ın verdiği şükrediyorum mükâfatını da Allah'ın bana vereceğine inanıyorum. Allah'ın bana bunu lütfettiğini düşünüyorum ben "seçilmiş birisiyim" dışarıya çıktığımda namahremi görmüyorum, günahtan uzak duruyorum. Bu bana Allah'ın bir lütfudur..." (K19, Görme Engelli, Erkek, 50, Lisans, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Engelli katılımcılar kendilerinin genel olarak dışlandığını ifade etmektedir. Bu durumun özellikle *'sosyal damgayı'* ve *'ilişkisel damgayı'* örneklendirdiği görülmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının bu durumunu *'Allah'ın bir laneti'* olarak görmeleri ve çocuklarına sahiplenmeyi reddetmeleri olası bir *'ilişkisel damgadan'* kaçınmak olarak yorumlanabilir.

"Eskiden annem babam beni çok dışlardı "kör lanet" derlerdi. Bana her türlü hakareti yapıyorlardı..." (K40, Görme Engelli, Erkek, 54, Lise, Emekli, Evli, Türk, Sünni).

"Şunu söyleyeyim benim oğlum 6 yaşındayken elim tarafından köşeye çekilmiş ve kendisine benim annem kötü bir insandır. Kötülük yapmıştır ve onların cezası olarak da kör olmuştur demiş... Çocuğum sekiz yaşına kadar anne babasından utanırdı..." (K43, Görme Engelli, Kadın, 32, Lise, Çalışmıyor, Evli, Türk, Alevi).

Katılımcıların fiziksel farklılıklarından dolayı sosyal damgaya maruz kaldıkları ve bundan dolayı da toplum içerisinde kendilerini sürekli gözetim altında hissettikleri anlaşılmaktadır. Katılımcılar toplum içerisinde sergilemiş oldukları olumlu ve olumsuz tüm davranışlarının fiziksel engellerinden yola çıkarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Onlara acıyarak bakılmasından veya yapmakta zorlandıkları sosyal aktivitelerden dolayı dışlanmaktan rahatsızlık duyduklarını belirtmektedir. Bundan dolayı katılımcıların davranışlarını sürekli kontrol altında tuttukları gözlenmiştir.

"Bir farklılığım olduğunu hep fark ediyorum. Ama önceden bu beni çok üzerti. Neden kalkıp bir bardak su bile içemiyordum. Misafirlige giderseniz normalde insanlara ikram edilir, bana sanki iyilik yapılmış olur, bu beni çok üzerti. Mesela bir konuda geri kaldığımızda küçük bir hatada biz suçlanırsınız, ama sağlıklı bir insan yaptığı kocaman bir suçta o suçlanmaz..." (K43, Görme Engelli, Kadın, 32, Lise, Çalışmıyor, Evli, Türk, Alevi).

Katılımcıların engellerinden dolayı özellikle evlilik konusunda bir ikilem yaşadıkları gözlenmektedir. Bu ikilem evlenecekleri kişilerin engelli olup-olmaması ile ilgilidir. Engelli bireylerden bazıları kendileri

gibi engelli birisiyle evlenmek isterken bazıları engeli bulunmayan birisiyle evlenmek istemektedir. Engelli birisiyle evlenmek isteyenler bu durumun *empati* duygusunu kolaylaştıracağına ve birbirlerini daha iyi anlayacaklarına inanmaktadır. Engelsiz biriyle evlenmek isteyenler ise iki tarafın da engelli olması durumunda hayatın daha da zorlaşacağını düşünmektedir. Bunların dışında ilişkisel damga nedeniyle evlenmeyi hiç düşünmeyenlerin de olduğu görülmektedir. Bu kişiler evlendiklerinde doğan çocuklarının kendilerinin yaşadığı damgalanma durumundan onların da etkileneceğini, toplumun onları da dışlayacağını, üzeceğini düşünmektedir.

“Evlenmek istesem engeli olan birisiyle çok fazla evlenmek istemezdim. Kendimle ilgili evliliğe karşı olumsuz bakıyorum. Bir çocuğum dünyaya gelirse, benim durumumdan dolayı şey yaşayacak, topluma karıştığı zaman annesi bu şekilde denilmesini istemiyorum...” (K11, Ortopedik Engelli, Kadın, 35, Lisans, Çalışıyor, Bekâr, Türk, Sünni)

Fiziksel engelinden dolayı damgalanan katılımcılar, damganın etkisini azaltan ve hayatlarının kırılma noktası olarak gördükleri şeyin iş sahibi olmak olduğunu ifade etmektedir. İş sahibi olan katılımcıların öz saygılarının yüksek ve gelecek konusunda çok fazla endişeli olmadıkları gözlenmiştir.

“İş bulamadığım zaman insan ister istemez yıkılıyor. Hayal kırıklığına uğradım. Ben ne olacağım diyorsun bir de engellesin toplum sana farklı bir gözle bakıyor, işe yaramaz gözüyle bakıyor. İşe girmediğim dönemde kendimi işe yaramaz üretmeyen, topluma katkısı olmayan biri gibi gördüm. İşe girdikten sonra bir şeyler üretip, bir şeyler başardığın zaman seviniyorsun, memuriyete geçtikten sonra engelimi tamamen unuttum, ekonomik psikolojik rahatlama, özgür, huzurlu oluyorsun...” (K13, Ortopedik Engelli, Erkek, 37, Lisans, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Postmodern dönemle birlikte, farklılık anlayışının sınıf farklılığı dışına taşındığı görülmektedir. Hak, özgürlük ve eşitlik arayışı sadece sınıf farklılığı üzerinden tartışılmamaktadır. Farklılık anlayışı etnik köken, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim ve fiziksel farklılıklar gibi farklılıklar üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Farklılığı bulunan kişi ve grupların bu farklılıklarından dolayı marjinalleştirildiği, damgalandığı, ayrımcılığa maruz kaldığı ve dışlandığı görülmektedir. Ortopedik ve görme engelli bireylerin kendileriyle ilgili anlatılarında toplumda onlara yardıma muhtaç, acınası ve merhamet edilesi bireyler gözüyle bakıldığına yönelik ifadelere rastlanmaktadır. Bu durum ortopedik ve görme engelli bireylerin toplum içerisinde farklı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bauman (2014)'nın ifadesiyle bilinmezler, farklı olanlar her zaman dışlanmaya ve damgalanmaya maruz kalmaktadır. Bu noktada ortopedik ve görme engelli bireylerin de farklı olarak kabul edilmelerinden dolayı damgaya maruz kaldıkları söylenebilir.

Pescosolido (2013)'nin yapmış olduğu çalışmada fiziksel bozukluk, kusur ve eksiklikten dolayı bireylerin damgalandığı ve damga sonrasında bireylerin kendilerini değersiz hissettikleri, topluma entegre olamadıkları, düşük hayat tatmini yaşadıkları ve öz saygılarını yitirdikleri görülmektedir. Araştırma kapsamında ortopedik ve görme engelli bireylerin anlattıkları incelendiğinde yaşadıkları

olumsuzlukların bahsedilen araştırmanın sonuçlarıyla uyduğu görülmektedir. Aynı zamanda katılımcıların yaşadığı olumsuzluklar damga türleri açısından ele alındığında damganın bahsedilen sosyal, ilişkisel ve kendini damgalama türlerinden üçünü de kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle ortopedik ve görme engelli bireylerin fiziksel durumlarına dair anlattıkları hayat deneyimleri onların damgalanmaya maruz kaldıklarını işaret etmektedir.

Ancak araştırmada asıl tartışılması gereken nokta toplum içinde '*normal*' olarak kabul edilen kişi ve grupların farklılığı bulunan kişilere yönelttiği damgalamanın, damgayı deneyimlemiş kişi ve gruplar arasında da varlık imkânı buluyor olmasıdır. Toplumda görünür bir fiziksel farklılığa sahip olmasından dolayı damgalanan bir grubun üyelerinin sahip oldukları sosyal kimliklere sıkıca sarılarak ve içinde buldukları kültürel, geleneksel ve dini kodları referans alarak farklılığı bulunan diğer kişi ve grupları damgaladıkları görülmektedir. Elde edilen bulgular, damganın muhatapları arasında dahi varlık gösterme nedenini; katılımcıların içinde buldukları toplumsal yapıdan ve geleneklerden etkilenmesine, sahip oldukları sosyal kimliklere, sosyal kabullere, önyargılara, farkındalık düzeyine ve empati duygusunun geliştirilememesine bağlamaktadır. Katılımcılar kendilerini ortopedik ve görme engelli bir birey olmanın dışında *erkek olmak, Türk olmak, Sünni olmak, heteroseksüel olmak, Müslüman olmak* gibi sosyal kimlikler altında değerlendirmektedir. Bu durum, katılımcıların diğer farklılıklar konusundaki görüşlerini etkileyip şekillendirdiğini, benlik saygılarını koruduğunu ve yükselttiğini göstermektedir. Diğer taraftan hâkim siyasal güçle uyumlu hareket etme çabasının da damganın muhatapları arasında görünmesi üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bilgi ve gözlemler neticesinde katılımcıların farkındalık düzeylerinin içinde yaşadıkları toplumla paralel olduğu ve benzeştiği söylenebilir. Farklılıklardan bazıları *acınası, merhamet edilesi* ve *yardım edilesi* olarak görülürken bazıları *nefret edilesi, utanılası, yok edilesi* ve *korkulası* olarak damgalanmaktadır.

Araştırma sonucunda farklılıkların görünürlüğü ve görünmezliği ile damgalama arasındaki ilişkinin ise önemli bir anlam taşıdığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada bu ayrımın önemli olduğu görülmekle birlikte bu duruma ek olarak görünmeyen farklılıkların fark edilmesi ve ortaya çıkması durumunda görünen farklılıktan daha etkili olduğu ve bu farklılığa sahip kişi ve grupların daha acımasızca örselendiği ve dışlandığı görülmüştür. Engellilik ve yaşlılık gibi görünen farklılıklara yönelik *acıma, merhamet* ve *yardım* duyguları öne çıkarken, cinsel yönelim, inanç ve etnik köken gibi görünmeyen farklılıklara yönelik *utanma, nefret, dışlama* ve *ayrımcılık* duygular öne çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların utanılan, nefret edilen ve dışlanan görünmez bir farklılığa sahip olmaksızın merhamet edilesi ve yardım edilesi görünür bir farklılığa sahip olmayı istedikleri anlaşılmaktadır.

Genel olarak elde edilen sonuçlar ve buna bağlı çözüm önerileri sosyal hizmet bakış açısıyla mikro, mezo ve makro boyutlarda ifade edilebilir. Bu kapsamda öncelikle tüm bireylerin toplumda var olan farklılıkları kültürel birer zenginlik olarak kabul etmesi önemlidir. Farklı kimliklerin birbirini dışlamasına ve öteki kimliklerle birlikte yaşamının reddedilmesine son verilmesi gerekmektedir. Bunun ise, bireyin kendi kimliğini kanıtlama adına öteki kimlikleri baskı altına alma eğilimini terk

etmesine bağlı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bireylerin kendi benzersizliğinin en iyi şekilde gelişebilmesini sağlayan toplumdaki diğer farklılıkları muhafaza etmesi önemlidir. Farklılıkların, insanın doğasında var olan bir durum olarak kabul edilmesi ve yadırganmaması gerekmektedir. Katılımcıların görüşleri, insanların grup özelliklerinden yola çıkarak değerlendirmeye tabi tutulmamasının önemini ortaya koymaktadır. Her bireyin farklı zayıflıkları ve farklı güçleri bulunmaktadır. Bu nedenle alışılan ve bilinen hayatlar ya da yaşam koşulları dışındakiler bireyleri korkutmamalı ve o hayatlara karşı bir savunma içgüdüğü geliştirmemelidir. Toplumdaki bireylerin insan hakları ve farklılıkların anlaşılması konusunda duyarlılık ve toplumsal sorumluluklarına dair farkındalık geliştirmesi bu anlamda önemlidir. Görüşmeden elde edilen cevaplar, toplumdaki farklılığı olan kişilerin '*normalliğin*' birer düşmanı olarak görüldüğü ve toplumdaki '*biz*' baskısı altında tutulduğunu göstermektedir. Toplumsal farkındalığın artırılması ve demokrasinin içselleştirilmesi bu durumun aşılması noktasında önem kazanmaktadır. Hangi farklılığa sahip olursa olsun birey öncelikle insan olarak kabul edilmeli ve insan haklarının tamamından yararlanmasına önem gösterilmelidir. Eşitlik konusunda ısrarcı olunmalı, fakat aynı zaman da bireyi birey yapan farklılıklar da tanınmalıdır. Eşit olmak değişmekle, dönüşmekle olmamalı var olanla eşit muamele gösterilmelidir. Kimliklerini tanıyan, farklılıklarını kabul eden, dışlayıcı olmayan kapsayıcı ve uzlaştırıcı bir vatandaşlık istenmesi bu anlamda önemli görülebilir.

Toplumun farkındalık düzeyinin önemli bir belirleyici olduğu araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda toplumun farklılıkları kabul etme hassasiyeti içerisinde olmasının önemli olduğu ifade edilebilir. Farklılık sadece felsefi ve değerler sistemi olarak kabul edilmemesi aynı zamanda gelişmekte olan kültür yapısı içinde bazı grupların kimliklerinin ve özelliklerinin korunması ve desteklenmesine yönelik bir bakış açısı olarak da tanınması toplumun bu hassasiyeti kazanmasında önemlidir.

Sonuç olarak toplumda var olan çeşitliliğin ve gelişmekte olan nüfus gruplarının farklılığının korunmasının önemi her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu koruma sağlanırken ayrımcılık yaratmamak var olan ayrımcılığında önene geçmek önemlidir. Toplumda farklılığı bulunan bireylerin güçsüz yanları değil güçlü yanları ön plana çıkarılıp vurgulanmalıdır. Farklılık, modern anlamda toplum olmanın bir gereği olarak görülmelidir. Bu önerilerin politika olarak geliştirilmesi için devletlerin ve politika yapıcılarının, farklılıklar konusunda kişileri ve grupları desteklemesi ve koruması gerekmektedir. Ayrıca farklılıkların korunması ve savunuculuğunun yapılması konusunda özellikle sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi önemlidir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurul Başkanlığı'ndan 16.02.2016 tarih ve 2016-04/03 sayılı ve karar ile izin alınmıştır.

Araştırmacının Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, H. & Aslan, Ş. E. (2012). Çokkültürlü Ortamda Irkçılık ve Farklılıklarla Yaşama, Genç Akademisyenlerin Perspektifinden Birlikte Yaşama, ss:357, Da yayıncılık, İstanbul.
- Atasü, Topçuoğlu, R. (2014). 1900-2000 yılları arasında Avusturalya'da engellilere yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetler; Medikal modelden sosyal modele geçiş. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25, (2): 127-144.
- Başar, K. (2014). Farklı yönleri ile cinsel kimlik: bedensel cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel rolü ve cinsel yönelim. *Toplum ve Hekim*, 29, (4): 245.
- Bauman, Z. (2010). Sosyolojik Düşünmek, Çeviri: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı yayınları.
- Becker, H. S. (2013). Hariciler (Outsiders) : Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması, çeviren: Şerife Geniş- Levent Ünsaldı, 2. Baskı, Heretik Yayıncılık.
- Bos, A. E. R. & Pryor, J. B., Reeder, G. D., Stutterheim, S. E. (2013). Stigma: advances in theory and research, *Basic and Applied Social Psychology*, 35:1-9.
- Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, (53): 268-278.
- Corrigan, W. R. & Druss, G. B., Perlick, D. A. (2014). The Impact of Mental Illness Stigma on Seeking and Participating in Mental Health Care, *Psychological Science in the Public Interest*, 15 (2): 37-70.
- Çabuk, D. & Tıp, C. S. (2010). Homofobi. İçinde: Erol E, Öztıp N, editörler. Anti-Homofobi Kitabı/2 Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma Kaos GL. Ankara: Ayrıntı Basımevi, 85-89.
- Goffman, E. (2014). Damga; Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar, Çeviri: Ş. Geniş-L. Ünsaldı- S.N. Ağırnaslı, Heretik Yayıncılık, 2. Baskı.
- Gökengin, D., Çalık, Ş., & Öktem, P. (2017). Türkiye'de HIV'le ilgili damgalama ve ayrımcılığın analizi: HIV'le yaşayan kişiler için damgalanma göstergesi sonuçları. *Klinik Dergisi*, 30 (1), 15-21.
- Göregenli, M. (2013). Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Derleyenler: Kenan Çakır Müge Ayan Ceyhan. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (2011). Sosyal Psikoloji, çeviren: İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Irvine, J. M. (2015). The other sex work: stigma in sexuality research, social currents, 2 (2): 116-125, *The Southern Sociological Society*.
- Kaya, N. (2015). Türk eğitim sisteminde renk, etnik köken, dil, din ve inanç temelli ayrımcılık, Tarih Vakfı; Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, İstanbul. *Kitabı/2*, Uluslararası Homofobi Karşıtı

- Buluşma, Kaos GL, Ankara.
- Küçükkaraca, N. (2002). Sosyal Hizmet Eğitiminde "Farklılık". Sosyal Eğitimde Yeniden Yapılanma I, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, no:12, s:89-94.
- Macionis, J. J. (2013). Sosyolojiye Bakış, *Sosyoloji*, çeviri: Hüsamettin İnanç, Yusuf Şahin, Bölüm 4: 1-27 Nobel Yayınları.
- Newman, D.M. (2013). Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek, çeviren: Ali Arslan, 3.basım, Nobel yayınları.
- Oral, M. & Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23, (2): 93-114.
- Overton, S. L. & Medina, S. L. (2008). The stigma of mental illness. *Journal of Counselling and Development*, 86: 143-151.
- Paul, S. & Nadkarni, V. V. (2017). A qualitative study on family acceptance, stigma and discrimination of persons with schizophrenia in an Indian metropolis, *International Social Work* 2017, 60(1) 84– 99.
- Pescosolido, B. A. (2013). The public stigma of mental illness: What do we think; what do we know; what can we prove? *Journal of Health and Social Behaviour*, 54 (1), 1-21.
- Slattery, M. (2007). Damga, Sosyolojide Temel Fikirler, Çeviri: Şebnem Özkan, Sentez Yayıncılık.
- Stuenkel, D. L. & Wong V. K. (2013). Stigma, Chronic Illness; Impact and Intervention, Chapter 3, by Jones & Bartlett Learning.
- Yapıcı, A. (2009). İçimizdeki öteki; kimlik ve önyargı kıskacında Sünni-Alevi ilişkileri, *Dem Dergisi*, 6:52-59.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yüksel, İ. (2005). İşsizlik olgusunun psikolojik boyutu: Görgül bir araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (3): 255-274.

Sosyal Hizmet Lisans ve Lisansüstü Öğrencilerinin Sosyal Hizmet Araştırması Yürütmeye Yönelik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

Anxiety Level of Undergraduate and Graduate Social Work Students Towards Conducting Social Work Research

Nurullah ÇALIŞ¹, Oğuzhan ZENGİN², Ercüment ERBAY³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi
SBF Sosyal Hizmet Bölümü,
nurullah.calis@giresun.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9958-5525

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İİBF
Sosyal Hizmet Bölümü,
oguzhanzengin@karabuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2682-0870

³ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İİBF Sosyal Hizmet Bölümü,
eerbay@hacettepe.edu.tr, ORCID:
0000-0002-3760-0224

Başvuru: 21.05.2021
Kabul: 02.12.2021

Atıf:
Çalış, N., Zengin, O. ve Erbay, E.
(2022). Sosyal hizmet lisans ve
lisansüstü öğrencilerinin sosyal
hizmet araştırması yürütmeye yönelik
kaygı düzeylerinin incelenmesi.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 23-
DOI: 10.33417/tsh.940849

ÖZET

Sosyal hizmet mesleğinde araştırmalar mesleğin bilimsel altyapısının güçlendirilerek etkili uygulamaların geliştirilebilmesi için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle sosyal hizmet uygulayıcılarının araştırma süreçlerine ilgi duyması önem kazanmaktadır. Bu çalışma, sosyal hizmet eğitimi alan lisans ve lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma süreçlerine katılmaya yönelik kaygılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Betimsel modelde gerçekleştirilen araştırmaya Ankara'da bulunan farklı üniversitelerden 393 lisans ve lisansüstü düzeyinde öğrenci katılmıştır. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen sosyodemografik bilgi formu ve Büyüköztürk (1997) tarafından geliştirilen "Araştırmaya Yönelik Kaygı Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen bulgular öğrencilerin; bulunduğu eğitim düzeyi, akademik çalışmalarına katılma isteği ve araştırmaları sosyal hizmet için önemli görme durumunun kaygı düzeyini anlamlı bir biçimde etkilediğini göstermiştir. Özellikle araştırma kaygısı daha yüksek olan lisans öğrencilerinin araştırma yöntem ve tekniklerine ilişkin bilgilerinin artırılmasına yönelik olarak öğretim üyelerinin uygulamalı araştırma eğitimine daha fazla zaman ayırmaları önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet öğrencileri, sosyal hizmet araştırması, araştırma yapma kaygısı

ABSTRACT

Research in social work has an important role in order to develop effective practices by strengthening the scientific ground of the profession. Therefore, social work practitioners are expected to be interested in research. This study aims to examine the anxiety of undergraduate and graduate social work students towards participating in research processes. The present study was conducted with the participation of 393 undergraduate and graduate students from different universities in Ankara, the capital of Turkey, based on the descriptive model. To collect research data, a short self-report questionnaire form developed by the researchers and the "Research Anxiety Scale" developed by Büyüköztürk (1997) were used. Findings revealed that the level of anxiety significantly varied by level of education, the desire to participate in academic studies, and the status of seeing research as important for social work. It is recommended that faculty members should spend more time to applied research education in order to increase students' knowledge of research methods and techniques, especially for undergraduate students who had more anxious about research.

Keywords: Social work students, social work research, anxiety about research.

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği, tüm meslekler gibi toplumda ve diğer meslekler arasında kendini bir meslek olarak meşrulaştırma çabası içerisinde olmuştur. Bu yolda atılan ilk önemli adımlardan biri Abraham Flexner'in 1915 yılında kuramsal temelinin zayıflığına ilişkin sosyal hizmet mesleğine getirdiği eleştiriler üzerine (Acar ve Çamur Duyan, 2003: 3-4) Mary Richmond tarafından 1917 yılında yayımlanan Sosyal Teşhis kitabıdır. Richmond bu kitapta sosyal hizmetin kuramsal yönelimini psikoanalitik kurama dayandırarak sosyal hizmete bilimsel bir katkıda bulunmuştur. Gelişen süreçte sosyal hizmet alanında bilimsel araştırmaların gerçekleştirilmeye başlanması mesleğin kendini meşrulaştırma yolunda attığı diğer bir önemli adımdır. Böylelikle müracaatçıların deneyimledikleri sorunların altında yatan nedenleri çevreleriyle etkileşimleri dahilinde anlama çabası güçlenirken aynı zamanda mesleki uygulamalara yol gösteren kanıtların oluşturulmasına verilen önemin artmasını sağlamıştır.

Araştırmanın sosyal hizmet disiplini içerisindeki önemi sosyal hizmetin uygulamalı bir meslek olması nedeniyle farklı bir boyut kazanmaktadır. Nitekim sosyal hizmet uygulamalarının faydalanıcısı konumunda bulunan müracaatçı gruplarına nitelikli profesyonel hizmet sunumunu mümkün kılabilmek için araştırma verilerinden yararlanmak önem kazanmıştır. Dolayısıyla sosyal hizmet araştırmaları kuram ve uygulama bütünlüğünü geliştirme yönelimi içerisinde yer almaktadır. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının kanıta dayalı uygulama ekseninde bilimsel araştırma bilgi ve becerilerini geliştirme ihtiyacına zemin hazırlarken bu ihtiyacın karşılanabilmesinde lisans ve lisansüstü eğitim süreçlerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Ancak başka alanlarda olduğu gibi sosyal hizmet alanında da bilimsel araştırma süreçlerine ilişkin ortaya çıkması muhtemel olumsuz tutum ve kaygılar bu ihtiyacın karşılanmasının önünde engel oluşturabilir. Dolayısıyla araştırma süreçlerine ilişkin deneyimlerin ve buna yönelik kaygıların ele alınması bu çalışmanın temel noktasını oluşturmaktadır. Bu perspektifte çalışma, sosyal hizmet disiplini içinde araştırma süreçlerinin yeri ve öneminden hareketle sosyal hizmet lisans ve lisansüstü öğrencilerinin sosyal hizmet araştırmasına yönelik tutum ve kaygılarını incelemeyi amaçlamaktadır.

SOSYAL HİZMETTE ARAŞTIRMANIN YERİ VE ÖNEMİ

Sosyal hizmet araştırması, sosyal hizmetin işlevleri bakımından sosyal hizmet uygulayıcıları, müracaatçı grupları ve genel olarak toplum tarafından deneyimlenen sorunlarla ilgilidir. Bunun arka planında sosyal hizmetten yararlanan müracaatçılar başta olmak üzere sosyal hizmet uygulamasına zemin hazırlayan ve buna etki eden diğer paydaşları çok boyutlu olarak anlama ihtiyacı yer almaktadır. Öyle ki, insani hizmet kurumları tarafından verilen hizmetleri şekillendiren politikalar, programlar ve müdahale yaklaşımları mevcut toplumsal koşullardan bağımsız değildir. Bu durum, sosyal hizmetin tarihsel gelişimine bakıldığında çoğunlukla ön planda yer almıştır (Ünlü 1999; Duyan, Özgür Sayar ve Özbulut, 2008; Engel ve Schutt, 2014).

Sosyal hizmetin bilimsel bilgi üretme ve kendisini bilimsel bilgiye dayandırma çabası mesleğin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Nitekim, sosyal sorunları anlama yanında bu sorunların

çözümüne yönelik sosyal hizmet uygulamalarının gözden geçirilmesi, yeni hizmet modellerinin geliştirilmesi, sosyal politikaların geliştirilmesi ve nihayetinde sosyal hizmet bilgisinin güncellenmesi konusunda çaba göstermesi sosyal hizmet araştırmalarının temel çabaları haline gelmiştir. Günümüzde de bu çabaların sürdüğünü ve bu açıdan, sosyal hizmet araştırmasının sosyal hizmetin bilimsel temelini güçlendirmede oldukça önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir (Zengin ve Çalış, 2017a; Buz ve Akçay, 2015).

Sosyal hizmetin uygulamalı bir disiplin olması kuramla uygulamanın bütünleştirilmesinde sosyal hizmet araştırmalarına özel bir önem atfeder. Sosyal hizmet araştırması kuram ve uygulama arasında bir köprü kurarak mesleğin amaç ve hedeflerine uygun bir yönelim içinde gelişmesine olanak tanır. Dolayısıyla, sosyal hizmet kuramı ve uygulamalarını etkileyen ve bunlardan etkilenen müracaatçılar, uygulayıcılar, kurumlar, politikalar veya sistemler sosyal hizmet araştırmalarının ilgi alanına girebilir. Literatürde sosyal hizmet araştırmasının tanımlayıcı özelliklerine dair sunulan çalışmalar bu konuya ilişkin kavramsal bir bakış açısı sağlar. Krysik ve Finn'e göre (2013) sosyal hizmet araştırması; a) bilimsel bilginin geliştirilmesine yardımcı olma, b) mesleki uygulamalarda hesap verebilirliği kolaylaştırma, c) sosyal hizmet uzmanları arasında mesleki iletişimi artırma ve d) sınırlı düzeydeki kaynakları artırmak suretiyle sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarına rehberlik etme işlevlerine sahiptir. Reid'e göre (2001) ise sosyal hizmet araştırması; a) uygulamaya yönelik bilimsel bir temel oluşturma, (b) bilgi sağlama ve (c) doğru karar vermeye yönelik gerekli bilgileri edinme işlevlerine sahiptir.

Sosyal hizmet araştırmalarının ana ekseninin müracaatçı sorunlarını çözmeye yönelik etkili uygulamalar oluşturmak için toplumsal bağlamı göz önüne alan bilimsel çabalar olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu yönüyle, sosyal hizmet araştırması ve içinde yer aldığı sosyal bilimlerin katkısı, sosyal hizmet disiplininin bilimsel temeline katkı sunarken aynı zamanda daha etkili sosyal hizmet uygulamaları için kanıtlar oluşturmanın yolunu açmaktadır. Dolayısıyla, sosyal hizmet disiplinde özellikle bilimsel bilgiye dayanan kanıtları ön plana çıkaran kanıta dayalı uygulama yaklaşımları daha fazla kabul görmeye başlamıştır.

KANIT TEMELLİ UYGULAMADA SOSYAL HİZMET ARAŞTIRMASI

1990'lerden itibaren tıp alanında gelişme gösteren kanıta dayalı uygulama yaklaşımı temel olarak uygulayıcının yaptığı müdahaleleri daha iyi hizmet verebilmek amacıyla somut bilimsel kanıtlara dayandırmasına vurgu yapmaktadır. Buna yönelik olarak, tedavi sürecinin etkililiğini arttırmak üzere profesyonellerin mevcut en iyi kanıtları sahip oldukları deneyim ve hasta gereksinimleri doğrultusunda akıllıca kullanmaya yönelik bir anlayış geliştirmesi kanıta dayalı uygulamaların bileşenleri arasında yer almaktadır (Yılmaz ve Çöl, 2014; Özkan ve Gökçearslan Çifci, 2012). Sosyal hizmet uygulamalarında da kendine yer bulan bu yaklaşım sosyal hizmet uzmanı-müracaatçı ilişkisinin güçlendirme temelli ve müracaatçı odaklı olmasına katkı sunması bakımından önem kazanmaktadır.

Kanıtla dayalı uygulama, uygun araştırma yöntemleriyle elde edilen bilimsel bilgileri, mesleki yöntem, ilke ve değerleri yansıtan belgeleri ve alanda edinilmiş zengin deneyimlere dayalı öğrenmeleri birer dayanak olarak ele almayı gerektirir. Akademik yayınlar, inceleme-değerlendirme çalışmaları, uygulama yönergeleri, mesleki deneyim paylaşımları bu bağlamda değerlendirilebilir. Kanıtları mümkün olduğunca çoğaltmak ve bütünleştirmek profesyonel yaklaşımın güçlenmesine zemin hazırlayacaktır. Özellikle, müracaatçıların uygulama süreçlerine katılımını sağlamak ve görüşlerinden yararlanmak açısından araştırmacı bir yaklaşıma sahip olmak gerekli görülmektedir (Engel ve Schutt, 2014; Hardwick ve Worsley, 2011; Çay, 2020).

Kanıtla dayalı uygulamada araştırmalara özel bir önem atfedilir. Sosyal hizmetin teoriyle uygulamayı bütünleştirme çabası bunu özellikle gerekli kılmaktadır. Bilimsel yöntemlerin kullanıldığı araştırma sonuçlarından yararlanmak uygulama için geçerli birer kanıt niteliği kazanırken uygulayıcı açısından da hesap verebilirliği arttırmak ve uygulamayı geliştirmek için dayanak olacaktır. Bu doğrultuda, sosyal hizmet uzmanına hem araştırma süreçlerinden doğan bilgiden yararlanma hem de araştırma süreçlerine dahil olma sorumluluğu da yüklenir (Özkan ve Gökçearslan Çifci, 2012; Tuncay, 2016; Çay, 2020). Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanının kendi araştırma süreçlerini yönetebilecek becerilere sahip olması gerektiği vurgulanabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında araştırma bulgularından yararlanması ve uygulama ortamında kullanabilecekleri araştırma becerileri kazanması istenen bir durum olmakla birlikte bu durumun mesleğin öncelikleri arasında yer alması için çaba gösterilmelidir. Aslında araştırma süreçlerinin gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olmak hem eğitim sürecinde hem de mesleki yaşamda önemli bir gerekliliktir. Bununla birlikte, sosyal hizmet eğitimi sürecinde araştırma konularına verilen önem mesleğin uygulanmasına yönelik öğrenmelere göre daha geri planda kalma riski taşımaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında sosyal hizmet disiplininin geniş bağlamı içerisinde araştırma yapmanın zorlukları da önemli bir faktör halini alabilir.

SOSYAL HİZMET ARAŞTIRMASININ ZORLUKLARI

Sosyal hizmet alanında yürütülen araştırma çalışmaları mesleğin yürütülmesine ilişkin sahip olduğu tüm kritik işlevlerine rağmen henüz arzu edilen düzeye erişememiştir (Phillips, MacGiollaRi ve Callaghan 2012: 788). Kuşkusuz insanla ilgili çalışmaların ağırlık kazandığı alanlarda çalışma yapmak çeşitli zorluklara sahiptir. Ortaya çıkarılan her bir araştırmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmakta ve ortaya çıkan sonuca ilişkin farklı yorumlamalar söz konusu olmaktadır (Engel ve Schutt, 2014). Dolayısıyla, sosyal hizmetin de ilgi duyduğu geniş sosyal dünyanın anlaşılması ve açıklanması çabalarının birçok araştırmacı için zorlayıcı olacağını anlamak mümkündür.

Araştırmacı bir sosyal hizmet uzmanı olmak her şeyden önce bir tutum meselesidir. Sosyal hizmetin insanı anlama ve uygulamalarını kanıtla dayalı olarak gerçekleştirme yönelimini benimsemeyi gerektirir. Bu durum sosyal hizmet uzmanı için dinamik ve öğrenmeye açık olma yönelimi ile güçlenir. Thompson (2013), refleksivite yani düşünümsellik kavramı üzerinden bu konuyu ele almaktadır. Buna göre sosyal hizmet uzmanı attığı her adım üzerinde düşünen, yeni kanıtlar arayan, kendini

geliştiren bir yaklaşımla mesleğini sürdürür. Bu olmadığında mekanikleşme söz konusu olacaktır ve birbirinden farklılaşan insan sorunlarına müdahale etmeye çalışan sosyal hizmet uzmanını köreltecek bir tehlike olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla sürekli bir dinamizm içinde olmak yoğun bir ilgi ve çaba gerektirdiğinden bazı açılardan bir zorluk olarak değerlendirilebilir.

Uygulama ağırlıklı bir disiplin olan sosyal hizmette araştırma yapmanın, gerektirdiği bilgi, beceri, kaynak ve zaman nedeniyle, sosyal hizmet uygulamasının yürütülmesine nazaran öncelikli olmaması bir başka zorluk olarak nitelendirilebilir. Powell ve Orme (2011), uygulamaya verilen önceliklerden dolayı sosyal hizmet alanında hem öğrencilerin hem de akademisyenlerin bu konularda dezavantajlar yaşadığını ve geri planda kalan araştırma becerilerinin sosyal hizmet disiplinindeki profesyonelleri araştırma yetkinliği konusunda kaygıya sürüklediğini belirtmiştir. Aslında araştırma odaklı bir kanıta dayalı uygulama yönelimini sağlamak sosyal hizmet ortamlarının gerçekleri söz konusu olduğunda oldukça güç görünmektedir. Öyle ki, yaşamları yoksulluk, işsizlik, baskı, ayrımcılık ve şiddet sarmalında devam eden müracaatçılara yardım ederken pek çok sosyal hizmet uzmanı artan vaka yükleri ve sürekli zaman baskısı altında çalışmak durumundadır (Gitterman, 2014; Zengin ve Çalış, 2017b). Dolayısıyla uygulama ortamının gündelik gereklilikleri emek ve zaman gerektiren araştırmaları arka planda bırakabilmektedir.

Zengin ve Çalış (2017b) tarafından sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarının ve çalışma koşullarının ele alındığı çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının uygulama ortamında gerçekleştirdiği mesleki roller içerisinde bağlantı kurma (%77.7) ve danışmanlık (%84.5) gibi baskın rollere nazaran araştırmanın (%46,6) en zayıf alanlar arasında olduğu görülmüştür. Erbay'ın (2016) gerçekleştirdiği çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalarında araştırma yapmaya ihtiyaç duyduklarını belirtirken araştırma yapmak için gerekli bilgi ve becerilerin eksikliği gibi birtakım dezavantajlara sahip olduklarını beyan etmişlerdir.

Sosyal hizmet eğitiminde bilimsel araştırma süreçleriyle ilgili teorik derslerin yanında uygulamalı dersler de bulunmaktadır. Türkiye'de sosyal hizmet bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeylerde öğrenciler devam ettikleri programdan mezun olabilmek için zorunlu olarak bir araştırmayı yürütmek ve raporlamak durumundadır. Ancak bu süreçte birtakım sorun ve kaygılarla yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Beydili Gürbüz, Adıgüzel ve Akçay'ın (2017) sosyal hizmet öğrencilerinin araştırma sürecine ilişkin deneyimlerini ele aldıkları araştırmaya göre; öğrenciler sosyal hizmet araştırmalarını sosyal hizmet mesleği için oldukça önemli görmekte fakat araştırmanın başından sonuna kadar tüm süreçlerinde zorlanmaktadırlar. Söz konusu zorluklar öğrencilerde herhangi bir araştırmayı yönetmeye yönelik kaygı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz (2005: 53), araştırmaya yönelik kaygıyı; zorunlu olmadıkça araştırma yapmaktan kaçınma, araştırma yapmayla ilgili olarak kendini özgüvensiz hissetmesi ve huzursuz hissetmesi olarak tanımlamaktadır.

Araştırma becerilerinin ve deneyimlerinin sosyal hizmet eğitiminde ve uygulamasında yeri ve önemi açıktır. Ancak bu konunun, bir kısmına yukarıda da değinildiği üzere, çeşitli zorlukları olduğunu

görmek mümkündür. Bu çalışmada, sosyal hizmet eğitimini ve lisans ve lisansüstü düzeyde sürdüren öğrencilerin sosyal hizmet araştırmasının önünde bir engel olarak değerlendirilebilecek olan araştırma kaygısına ilişkin yönelimlerini belirlemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Sosyal hizmet öğrencilerinin bilimsel araştırma yürütmeye yönelik kaygılarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma nicel araştırma yöntemlerine dayalı olarak gerçekleştirilen bir tarama araştırmasıdır. Genel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilen araştırma belirli bir olguya yönelik genelleme yapabilmek amacıyla katılımcıların tutum ve özelliklerini incelemeye (Gürbüz ve Şahin, 2018) yöneliktir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırma evrenini lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim alan sosyal hizmet öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evreni, araştırma olanakları ve zaman sınırlaması doğrultusunda Ankara ilinde bulunan üniversitelerde öğrenim gören lisans ve lisans üstü sosyal hizmet öğrencileri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcılarının belirlenmesinde ulaşılabilirlik–elverişlilik ilkesi doğrultusunda kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmacılar sosyal hizmet eğitiminin yürütüldüğü farklı üniversitelerde öğrenim gören lisans ve lisansüstü öğrencilere tesadüfi olarak ulaşmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Ankara Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi bünyesinde lisans veya lisansüstü düzeyde sosyal hizmet öğrenimi gören öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya belirtilen tüm üniversitelerden lisans ve yüksek lisans öğrencileri katılmakla birlikte doktora öğrencileri yalnızca Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nden katılmıştır. Araştırma kapsamında 290'ı lisans, 103'ü lisansüstü (67 yüksek lisans ve 36 doktora) öğrencisi olmak üzere toplam 393 öğrenciye ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Sosyodemografik ve Akademik Veri Formu” ile Büyüköztürk (1997) tarafından geliştirilen “Araştırmaya Yönelik Kaygı Ölçeği” kullanılmıştır.

Sosyodemografik ve Akademik Veri Formu katılımcıların tanıtıcı bilgilerinin (yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi) yanı sıra bilimsel araştırmaya yönelik tutumları ve deneyimlerine ilişkin (araştırma hakkında bilgi sahibi olma, araştırmayı önemli görüp görmeme, akademik çalışmalarda yer alma isteği gibi) görüşlerini elde etmeyi amaçlayan sorular içermektedir.

Katılımcıların araştırma yapmaya yönelik kaygısını ölçmek amacıyla kullanılan Araştırmaya Yönelik Kaygı Ölçeği Büyüköztürk (1997) tarafından geliştirilen tek faktörlü, 5'li Likert tipinde ve 12 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır. Maddelerden beşi doğrudan kaygı durumunu yansıtırken, yedisi ise kaygının olmadığı durumları ifade etmektedir. Maksimum puan 60 olarak hesaplanan ölçekten alınan yüksek puanlar araştırmaya yönelik yüksek düzeyde kaygıyı, düşük puanlar ise

düşük düzeyde kaygı ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur (Büyüköztürk, 1997). Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik çalışması Yılmaz ve Çokluk (2010) tarafından tekrar yapılmış ve Cronbach-Alfa iç tutarlılık katsayısını .90 olarak bulmuşlardır. Bununla birlikte doğrulayıcı faktör analizi ile ölçeğin faktör yapısının geçerli olduğunu bulmuşlardır. Ölçeğin bu çalışmada uygulanmasıyla elde edilen Cronbach-Alfa katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırmacılar araştırma evrenine dahil olan Ankara ilindeki tüm sosyal hizmet bölüm başkanlarıyla görüşülerek çalışmanın yöneticisi oldukları bölümlerde gerçekleştirilebilmesi için gerekli izinler alınmıştır. Bunun yanı sıra görüşülen bölüm başkanları, bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeylerde öğrenim gören öğrencilere ulaşmak amacıyla belirli ders saatlerinin kullanılabilmesi için ilgili öğretim elemanlarını bilgilendirmiş ve araştırmacıları yönlendirmiştir. Bölüm başkanlarından gelen bilgiler doğrultusunda öğretim elemanlarıyla iletişime geçilmiş ve derslerinde veri toplamak için gereken izin alınmıştır. Bunun üzerine anketler ders öncesinde öğrencilerin bilgilendirilmiş gönüllü onamı alınarak sınıf ortamında uygulanmıştır. Araştırma verilerinin toplanması Kasım 2018 - Ocak 2019 dönemi içerisinde yaklaşık bir aylık süreçte gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan ve verileri analize dahil edilen katılımcıların yaş ortalamaları $23,6 \pm 3,11$ olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaşları 20 ile 45 arasında değişmekte olup %65,8'i kadınlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, katılımcıların %73,8 ile büyük çoğunluğu lisans eğitime devam etmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıları tanımlayıcı bilgiler

Cinsiyet	n	%	
Kadın	256	65,8	
Erkek	133	34,2	
Yaş	Ort.	s.s.	Min-maks.
	23,6	3,11	20-45
Yaş aralığı	n	%	
20-24	217	76,1	
25-29	44	15,4	
30-34	17	6,0	
35+	7	2,5	
Bulunulan eğitim düzeyi	n	%	
Lisans	290	73,8	
Yüksek Lisans	67	17,0	
Doktora	36	9,2	

Analiz sırasında yaş değişkeni bağlamında önemli bir kayıp verinin olduğu, toplam 285 yanıtlamaya karşın 108 formda kayıp verinin olduğu belirlenmiştir. Anket formunda katılımcıların yaşlarını yazmaları için bırakılan alanın dikkat çekmediği veya gözden kaçmış olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, eğitim durumu ile yaş aralıklarına ilişkin veriler Ki-kare testi aracılığıyla karşılaştırıldığında oldukça uyumlu bir durum ortaya çıktığı görülmektedir ($X^2=186,05$,

$p < .05$). Bu nedenle kayıp veri bulunmayan eğitim seviyesi değişkeninin katılımcıların yaş aralığına ilişkin bir çıkarım oluşturmaya olanak sağlayabildiği söylenebilir.

Verilerin Analizi

Gönüllülük esasına dayalı bir biçimde çalışmaya katılan katılımcılardan elde edilen bilgiler IBM SPSS Statistics v.23 paket programından yararlanılarak analiz edilmiş ve $p < .05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Çalışmada sürekli değişkenler ortalama ya da standart sapma değerleriyle, kategorik değişkenler ise sıklık ve yüzdesel değerlerle ifade edilmiştir. Grup karşılaştırmalarında ise bağımsız örneklem t-test ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. İkili karşılaştırmalarda ise varyansların homojen olmaması ve grup dağılımlarının eşit olmaması nedeniyle Games-Howell testine başvurulmuştur. Veri analiz sürecine ilişkin tüm işlem basamakları şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

Veri setinin oluşturulması ve gözden geçirilmesi: Katılımcılardan alınan anket formları numaralandırılarak program üzerinde veri seti oluşturulmuş ve analiz öncesi kayıp veri incelemesi gerçekleştirilmiştir. Ölçek yanıtlarında bazı katılımcıların analize dahil edilmeyi engellemeyecek düzeyde yanıtız bıraktığı maddelerin olması nedeniyle belirlenen kayıp veriler için stokastik regresyon yöntemiyle (Akbaş ve Koğar, 2020) veri ataması gerçekleştirilmiştir. Yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerde gözlemlenen kayıp verinin giderilmesine yönelik herhangi bir veri ataması yapılmamıştır.

Normal dağılım özelliklerinin incelenmesi: Verilerin normal dağılım özellikleri gösterip göstermediğinin belirlenebilmesi için gerçekleştirilen Kolmogorov-Smirnov testine göre normal dağılım gözlemlenmemiştir ($p < .05$). Bununla birlikte histogram ve q-q plot grafikleri incelendiğinde normal dağılıma yakın bir görünüm olduğu anlaşılmış ve basıklık (-0,65) ve çarpıklık (0,42) değerlerinin -1 ile +1 aralığında olduğu görülmüştür (Seçer, 2015). Bu veriler dikkate alınarak verilerin normal dağılım özellikleri gösterdiğine karar verilmiştir.

Betimsel analizlerin gerçekleştirilmesi: Çalışmada sürekli değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve minimum-maksimum değerlerin analizi gerçekleştirilirken, kategorik değişkenler için ise sıklık ve yüzdesel değerler tespit edilmiştir.

İlişki ve karşılaştırma analizlerinin gerçekleştirilmesi: Değişkenler arası ilişkilerin incelenmesi için Pearson korelasyon testi, değişkenlere ait grup ortalamalarının karşılaştırılması için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Yeterli gözlem sayısının (en az 30) olmadığı gruplar bu analizlere dahil edilmemiştir (Bursal, 2019). Gruplar arası farkın anlamlı olması halinde yapılan ikili karşılaştırmalarda ise varyansların homojen dağılmadığı gözlemlendiği için Games-Howell testine başvurulmuştur.

BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular öğrencilerin araştırma süreçlerine yönelik deneyim ve tutumlarına ilişkin betimsel istatistikleri yansıtırken çeşitli değişkenlere göre araştırmaya yönelik

kaygı düzeylerinin incelenmesi bağlamında aşağıda sunulmaktadır. Tablo 2’de katılımcıların sosyal hizmet araştırmalarına yönelik deneyimleri ve tutumlarına yönelik sorulara verilen yanıtların sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların sosyal hizmet araştırmalarına ilişkin deneyim ve tutumları

	Lisans		Lisansüstü		Genel	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Herhangi bir araştırma sürecinde yer alma						
Evet	275	95,0	99	96,1	374	95,2
Hayır	15	5,0	4	3,9	19	4,8
Toplam	290	100	103	100	393	100
Sosyal hizmette araştırma yapmanın önemi						
Önemsiz	4	1,4	0	0	4	1,0
Kısmen önemli	100	34,5	13	12,6	113	28,8
Oldukça önemli	186	64,1	90	87,4	276	70,2
Toplam	290	100	103	100	393	100
Araştırma yöntem bilgisinin önemi						
Evet	165	56,9	55	54,0	220	56,1
Hayır	125	43,1	47	46	172	43,9
Toplam	290	100	102	100	392	100
Gelecekte akademik çalışmalara katılma isteği						
Evet	147	50,8	92	89,3	239	61,0
Hayır	140	48,4	11	10,7	151	38,5
Kararsız	2	0,8	0	0	2	0,5
Toplam	289	100	103	100	392	100

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir çoğunluğunun (%95,2) daha önce bir araştırma süreci içerisinde yer almış olduğu görülmektedir. Aynı zamanda lisans ve lisansüstü öğrencileri açısından da birbirine oldukça yakın oranlar söz konusudur. Sosyal hizmet eğitiminde uygulamalı araştırma dersinin zorunlu olması dolayısıyla katılımcıların bu yönde beyan vermesi olağan görülebilir. Katılımcıların %70,2’si sosyal hizmet disiplini için araştırmanın oldukça önemli olduğunu belirtirken lisansüstü öğrencileri arasında bu şekilde düşünenlerin oranının (%87,4) daha yüksek olduğu söylenebilir. Aynı zamanda lisans öğrencilerinin üçte biri (%34,5) araştırma yapmanın kısmen önemli olduğunu beyan etmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların geneli açısından yöntem bilgisinin araştırma için önemli bir değişken olduğunu belirtenler %56,1 iken %43,9 ile katılımcıların önemli bir bölümü yöntem bilgisini önemsiz olarak değerlendirmiştir. Gelecekte akademik çalışmalara katılma isteği ele alındığında lisansüstü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun (%89,3) bu konuda bir motivasyon belirttikleri görülmüştür. Araştırma süreçlerinin yürütülmesine ilişkin katılımcıların geneli açısından belirli bir eğilimin bulunmadığı söylenebilir. Katılımcıların araştırmaya yönelik kaygı düzeylerine ilişkin ölçek puanları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların kaygı düzeyine ilişkin ölçek puanları

Araştırmaya yönelik kaygı düzeyi	Ort	s.s	Min-maks.	Basıklık	Çarpıklık
	30,7	10,5	12,0 – 59,0	-0,65	0,42

Tablo 3'e göre, katılımcıların araştırmaya yönelik kaygı ölçek puan ortalaması 30,7, standart sapma ise 10,5 olarak belirlenmiştir. Puan aralığının 12 ile 59 arasında değişmesi katılımcıların kaygı düzeyine ilişkin geniş bir aralığın olduğunu göstermektedir. Kaygı düzeyine ilişkin 12 ile 60 arasında puanlanan ölçekten katılımcıların aldığı puan ortalamasının ölçekten alınabilecek puan ortalamasına yakın bir değerde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla katılımcıların geneli açısından orta düzeyde bir araştırma kaygısından söz etmek mümkündür.

Tablo 4'te katılımcıların bazı temel tanımlayıcı özelliklerine göre bildirdikleri araştırma kaygılarının karşılaştırıldığı analiz sonuçları yansıtılmıştır. Bu bağlamda, yaş ve araştırma kaygısı arasındaki korelasyon ile cinsiyet ve eğitim durumuna göre kaygı düzeylerinin ortalamalarının karşılaştırılması sağlanmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine göre araştırma kaygısı

Kaygı düzeyi	n	Ort.	ss	r	P	
Yaş	285	23,6	3,65	-0,317	,007*	
Cinsiyet	n	Ort.	ss	t	P	
Kadın	256	31,3	10,2	-1,70	,091	
Erkek	133	29,4	10,9			
Bulunduğu eğitim düzeyi	n	Ort.	ss	F	P	Post-hoc
Lisans	290	33,0	10,1	31,43	,000*	L-YI
Yüksek lisans	67	25,2	9,2			L-Dr
Doktora	36	22,4	8,2			

*p<.05

Tablo 4'te yer alan bulgular incelendiğinde katılımcıların araştırmaya yönelik kaygı düzeylerinin yaş değişkeni ile ilişkili olduğu görülmektedir ($r = -0.317$, $p < .05$). Düşük düzeyde ve ters yönde bir ilişkinin bulunduğu yaş-kaygı düzeyi ilişkisinde daha düşük yaşta olmanın kaygı düzeyinin artması anlamına geldiği söylenebilir. Katılımcıların eğitim düzeyine göre araştırma kaygısına bakıldığında da lisans düzeyindeki öğrencilerin lisansüstü düzeydeki öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek bir kaygı puanına sahip oldukları söylenebilir ($F = 31.43$, $p < .05$). Bununla birlikte, lisansüstü düzeyde yüksek lisans ve doktora programlarına devam eden öğrencilerin kaygı puanları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu farklılaşmanın yaş değişkenine göre daha yüksek yaşta olanların daha az araştırma kaygısı yaşaması bulgusunu desteklediği söylenebilir. Öte yandan, cinsiyet değişkeninin araştırma kaygısı açısından belirleyici olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($t = -1.70$, $p > .05$). Tablo 5'te katılımcıların sosyal hizmet araştırmalarına yönelik tutumunu yansıtan cevaplarla araştırma kaygılarının karşılaştırılmasını amaçlayan analizlerin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların araştırmaya yönelik tutumlarına göre araştırma kaygısı

	n	Ort.	ss	t	p
Sosyal hizmette araştırmanın önemi					
Kısmen önemli	113	32,7	9,2	2,69	,007*
Oldukça önemli	276	29,8	10,9		
Araştırma yöntem bilgisinin önemi					
Evet	220	30,2	11,0	-1,01	,310
Hayır	172	31,3	9,7		
Gelecekte akademik çalışmalara katılma isteği					
Evet	239	28,1	10,1	-6,64	,000*
Hayır	151	34,6	8,3		

*p<.05

Tablo 5'te yer alan bulgular incelendiğinde öncelikle katılımcıların sosyal hizmet disiplini için araştırmalara verdiği öneme göre araştırma kaygılarının farklılaştığı görülmektedir (t=2.69, p<.05). Buna göre, sosyal hizmette araştırmalara daha yüksek önem atfeden katılımcıların araştırma kaygıları daha düşük iken araştırma kaygıları yüksek bulunan grubun araştırmalara daha az önem verdiği anlaşılabilir. Gelecekte akademik çalışmalarda yer alma isteğine olumsuz yanıt veren öğrencilerin de daha yüksek düzeyli kaygı hissetmesi araştırmaya verilen önem tutumlarıyla paralellik göstermektedir (t=-6.64, p<.05). Bu bulgularla ilgili daha detaylı bir bakış açısı oluşturabilmek üzere Tablo 6'da ilgili değişkenlerin lisans ve lisansüstü öğrencilere göre karşılaştırılmasını yansıtan bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 6. Bulunulan eğitim düzeyi açısından araştırmaya yönelik tutumlar ve araştırma kaygısı

		n	Ort.	ss	t	p
Sosyal hizmette araştırmanın önemi						
Lisans	Kısmen önemli	100	33,9	8,9	1,23	,220
	Oldukça önemli	186	32,4	10,7		
Lisansüstü	Kısmen önemli	13	23,7	5,7	-0,24	,813
	Oldukça önemli	90	24,3	9,3		
Araştırma yöntem bilgisinin önemi						
Lisans	Evet	165	33,1	10,4	0,26	,792
	Hayır	125	32,8	9,7		
Lisansüstü	Evet	55	21,6	8,4	-3,37	,001*
	Hayır	47	27,4	9,7		
Gelecekte akademik çalışmalara katılma isteği						
Lisans	Evet	147	31,2	11,4	-3,18	,002*
	Hayır	140	34,9	8,0		
Lisansüstü	Evet	92	23,3	8,2	-3,19	,002*
	Hayır	11	32,0	11,4		

*p<.05

Tablo 6'da yer alan bulgular doğrultusunda lisans ve lisansüstü sosyal hizmet öğrencilerinin araştırma tutumlarına göre araştırma kaygıları ele alındığında bazı önemli hususların ön plana çıktığı görülebilir. Sosyal hizmette araştırmaya atfedilen önemin lisans ve lisansüstü öğrenciler arasında gözlemlenen araştırmaya yönelik kaygı düzeyinde farklılaşma sağlamadığı belirlenmiştir ($p>.05$). Araştırma süreçlerinde yöntem bilgisinin önemi bağlamında belirtilen kaygı düzeyi lisans öğrencileri arasında farklılık göstermezken lisansüstü öğrencileri arasında anlamlı farklılaşma ortaya çıkarmıştır ($t=-3.37, p<.05$). Bu doğrultuda, yöntem bilgisini önemli gördüğünü bildiren lisansüstü öğrencilerinin araştırma kaygısının daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu durum lisansüstü öğrencilerinin araştırmaya karşı hazır bulunuşluğu ile ilgili bir faktör olarak ele alınabilir. Gelecekte akademik çalışmalarda yer alma isteğinin ise hem lisans hem de lisansüstü öğrencilerinin araştırma kaygısını farklılaştıran bir etken olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, gelecekte akademik çalışmalara katılma konusunda olumsuz bir tutum beyan eden lisans ve lisansüstü öğrencilerinin daha fazla araştırma kaygısı taşıdığı anlaşılmaktadır ($t=-3,18$ ve $-3,19, p<.05$).

Araştırma bulgularının genel olarak sosyal hizmet lisans ve lisansüstü öğrencilerinin araştırma yapmaya yönelik kaygılarını ortaya koyan sonuçlara işaret ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda, elde edilen bulguların literatürde yapılan diğer araştırmalardan yansıyan bulgular etrafında tartışılması önem kazanmaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada sosyal hizmet eğitimi alan lisans ve lisansüstü öğrencilerin araştırma yapmaya yönelik kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve kaygı düzeyinin farklı değişkenler bağlamında karşılaştırılması amaçlanmıştır. Ulaşılan sonuçların genel itibarıyla literatürde farklı gruplarla yapılan çalışmalara benzer nitelikler sergilediği söylenebilir.

Araştırma deneyimi açısından gruplar arası karşılaştırma yapmak için yeterli gözlem bulunmasa da sosyal hizmet eğitiminde araştırma derslerinin müfredatta yer alması dolayısıyla hemen hemen tüm katılımcıların herhangi bir araştırma deneyimi yaşamaları olumlu bir durum olarak varsayılabilir. Nitekim literatürde bu kanıyı destekleyecek bulgulara ulaşmak mümkündür. Büyüköztürk (1999) lisans öğrencilerinin dahil olduğu araştırmasında araştırma deneyimi olanların daha düşük araştırma kaygısı yansıttığını belirlemiştir. Çelik vd. (2014), hemşirelik lisans öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada daha önce araştırma yapmanın araştırmaya yönelik kaygıyı azalttığını bulmuştur. Saracaloğlu (2008) tarafından lisansüstü öğrencilerle yapılan bir araştırmada ise araştırma deneyimine sahip olan öğrencilerin akademik güdülenme düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bell ve Clancy (2013) tarafından yapılan çalışmada da daha önce araştırma deneyimi olan sosyal hizmet öğrencilerinin araştırmalara karşı daha pozitif tutum sergiledikleri ortaya konulmuştur. Dolayısıyla sosyal hizmet öğrencilerinin öğrenimleri süresince araştırma deneyimlerine sahip olmalarının araştırmaya yönelik olumlu tutumlar sergilemesi açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılabılır. Neticede araştırma deneyimine sahip olan öğrenciler için araştırma süreci belirsiz değildir ve belirsizlik kaygı düzeyini artıran bir faktördür. Bu konuda daha geniş bir bakış

açısı geliştirebilmek için öğrencilerin daha önce kaç araştırmada yer aldığı ve dolayısıyla mevcut araştırma deneyiminin niteliğine dayalı bir inceleme yapılması faydalı olabilir.

Cinsiyet bağlamında bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin kaygı durumu açısından bir farklılık gözlenmezken literatürde bu hususta benzer sonuçlara ulaşıldığı görülebilmektedir (Büyüköztürk, 1999; Yılmaz ve Çokluk, 2010; İlhan, Çelik ve Aslan, 2016). Ancak Kes ve Öztürk-Şahin (2019) tarafından hemşirelik öğrencileriyle yapılan çalışmada erkek öğrencilerin araştırma kaygılarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Lisansüstü öğrencilerin araştırma kaygısının ele alındığı başka bir çalışmada da erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek kaygı durumunu yansıttığı görülmüştür (Aslan ve Karagül, 2016). İlhan vd.'nin (2016) çalışmasında ise cinsiyet ile araştırmaya yönelik kaygı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış olmasına rağmen kız öğrencilerin araştırma motivasyonu ve araştırmaya yönelik ilgi düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Benzer bir sonuç Korkmaz, Şahin ve Yeşil'in (2011) araştırma sonuçlarına da yansımıştır. Kuşkusuz bu durumun nedenlerine ilişkin daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Yaş değişkeni ve bulunulan eğitim seviyesi göz önüne alındığında da araştırmaya yönelik kaygı düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılaşma söz konusu olmuştur. Bulgularda görülen yaş ve araştırma kaygısı arasındaki korelasyona bakıldığında daha yüksek yaştaki öğrencilerin daha düşük araştırma kaygısı hissettiği söylenebilir. Ancak aradaki nedenselliğin vurgulanabilmesi için daha fazla bulguya ihtiyaç bulunduğunu belirtmek gerekir. Yaş ve araştırma kaygısı arasındaki negatif korelasyonun Çokluk, Bökeoğlu ve Yılmaz (2005) tarafından eğitim fakültesi öğrencilerini kapsayan çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Shaukat, Siddiquah Abiodullah ve Akbar (2014) tarafından lisansüstü öğrencileri kapsayan çalışmada 30 ve üzeri yaş grubunun daha alt düzeydeki yaş gruplarına göre araştırmaya yönelik daha olumlu tutum sergilediği görülmüştür. Ayrıca, doğrudan yaş bağlamında olmamakla birlikte Konokman, Yelken ve Yokuş'un (2015) okul öncesi öğretmenliği öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada lisans son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerinin daha alt sınıf düzeyindeki öğrencilere göre düşük olduğunu bulması buna paralel bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ancak yaşa göre değişkenliğin bulunmadığı çalışmalar da mevcuttur (Yılmaz ve Çokluk, 2010; İlhan vd., 2016; Aslan ve Karagül, 2016). Bu hususta daha belirgin bir kriter olarak eğitim seviyesini ele almak mümkündür. Nitekim bu çalışma sonuçlarında eğitim alınan düzeye göre araştırma kaygısının anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılık lisans ve lisansüstü düzeyde anlamlılık kazanmaktadır. Öyle ki, yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasında anlamlı farklılık gözlemlenmezken her iki grubun da araştırma kaygılarının lisans öğrencilerine göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Başka çalışmalarda da benzer şekilde lisans öğrencilerinin araştırma kaygılarının lisansüstü öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Kaya, Polat ve Değerli, 2017; Karaibrahimoğlu ve Karaoğlu, 2018). Kuşkusuz buna etki eden pek çok faktör olabileceği düşünülebilir. Lisansüstü eğitimin araştırma odaklı bir süreç olması araştırmayla karşılaşma, araştırmaya katılma veya olumlu bir yönelime sahip olması söz konusu olabilir.

Sosyal hizmet disiplinde araştırmalara verilen önem ve gelecekteki akademik çalışmalarda yer alma isteği bakımından katılımcıların sağladığı bilgiler önemlidir. Araştırmalara verdiği önem düzeyini ve akademik çalışmalarda yer alma isteğini daha yüksek düzeyde belirtenlerin araştırmaya yönelik daha az kaygı belirtmiş olması anlamlıdır. Morgenshtern, Freymond, Agyapong ve Greeson (2011) tarafından Kanada'da yapılan çalışmada sosyal hizmet yüksek lisans programlarında öğrenim gören öğrencilerin çoğunlukla araştırmalara önem verdiklerini beyan etmelerine rağmen araştırma süreçlerini öğrenme ve yürütme konusunda kayda değer bir kaygı içinde oldukları görülmüştür. İsviçre ve Avustralya'dan sosyal hizmet öğrencilerinin katılımıyla yapılan başka bir çalışmada ise öğrencilerin genelinin araştırma derslerine ve süreçlerine karşı korku ve endişe duyguları taşıdığı görülmüştür (Gredig, Heinsch ve Bartelsen-Raemy, 2020). Bu çalışmada ortaya çıkan sosyal hizmet için araştırmaları daha az önemli görenler ile akademik çalışmalarda yer alma isteği duymayanların daha fazla araştırma kaygısı taşıması bu bağlamda anlam kazanabilir. Sosyal hizmet öğrencileri açısından araştırma yapmanın zor olduğuna yönelik algıların bu durumu etkilediği savunulabilir (Beydili-Gürbüz vd., 2017). Bu araştırma sonuçlarına da yansıdığı üzere özellikle lisans öğrencilerinin bu bağlamda daha dezavantajlı konumda buldukları yorumlanabilir. Bu doğrultuda, Maschi vd. (2013) tarafından lisans ve yüksek lisans sosyal hizmet öğrencileriyle yapılan bir çalışmada öğrencilerin yeterlik duygusunun araştırmaya yönelik kaygıları düşüren bir etken olduğunu gözlemlenmiştir. Araştırmacılar ayrıca araştırma derslerinde uygun ve çeşitlendirilmiş öğretim metotları kullanıldığında öğrencilerin öz-yeterlik seviyesinin artarak araştırma odaklı kaygının azaltılabileceğini belirtmişlerdir.

Çalışmada elde edilen önemli bulgularla birlikte araştırmanın çeşitli sınırlılıklar taşıdığı vurgulamak gerekir. Öncelikle çalışmanın problemine dair literatürde yeterince bilgi olmadığı için elde edilen bulguların bir kısmı yakın alanlarda yapılan araştırmaların bulgularıyla karşılaştırılmıştır. Bu durum araştırma için bir sınırlılık oluşturmaktadır. Öte yandan, araştırmanın örneklem grubuna farklı üniversitelerden sosyal hizmet öğrencileri dahil edilmekle birlikte farklı üniversitelerde öğrenimini sürdüren bu öğrenciler arasında karşılaştırma yapmaya olanak tanıyacak bir araştırma modeli kurgulanmamıştır. Dolayısıyla araştırma kaygısı üzerinde öğrenim görülen üniversitedeki programın etkisine dair bir yorumlama olanağı bulunmamaktadır. Bunun için daha uygun bir örneklem yapısıyla gerçekleştirilecek çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Son olarak, araştırma yapma konusundaki bilgi ve deneyim açısından lisans ve lisansüstü öğrencilerinin aynı seviyede olmadığı varsayıldığında ortaya çıkan farklılaşmanın beklenen bir sonucu yansıttığı savunulabilir. Ancak çalışmanın sosyal hizmet alanında bu bağlamda yapılan ilk çalışmalardan olması ve sosyal hizmet öğrencilerinin araştırma kaygılarının ortaya çıkışını etkileyen faktörlerle genişletilen çalışmalara kapı aralayacak bulgular sunması elde edilen sonuçların önemini ortaya çıkaran bir unsur olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Araştırma bulguları yerli ve yabancı literatürle genel bir uyumluluk içerisinde sosyal hizmet lisans ve lisansüstü öğrencilerin araştırma süreçlerinde orta düzeyde kaygılı olduklarını ve bu süreçlerde zorlandıklarını göstermiştir. Bulunulan eğitim düzeyi, araştırmalara verilen önem, akademik çalışmalarda yer alma isteği gibi değişkenler kaygı düzeyini istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılaştırmaktadır. Bu noktadan hareketle özellikle lisans düzeyinde bulunan, bilimsel araştırmalara gereken önemi vermekte güçlük çeken ve bu bağlamda kaygı düzeyi yüksek olan öğrencilerin hem teorik hem de uygulama temelinde desteklenmesi gerektiği vurgulanabilir. Bunun için sosyal hizmet programlarında görev yapan öğretim elemanları tarafından öğrencilerin araştırma yöntem ve teknikleri bilgisini güçlendirerek bu konuda deneyim kazanmalarına zemin hazırlayacak biçimde söz konusu öğrencilere daha çok zaman ayrılması önerilebilir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin araştırma süreçlerine yönelik ilgi ve motivasyonlarını arttıracak eğitsel düzenlemelerin yapılması önem kazanmaktadır. Sosyal hizmet eğitimi almış sosyal hizmet uzmanlarının mesleki yaşamlarında hem kendi çalıştıkları kurumlar için hem de alanda çalışan meslektaşları için bilgi üretmelerinin kolaylaştırılmasında lisans düzeyinde araştırmaya yönelik kaygı konusunun ele alınması özellikle önemlidir. Bununla birlikte sosyal hizmet disiplini için bilgi üretme yükümlüğü ile donatılmış sosyal hizmet akademisyenlerinin yetiştirilmesi büyük ölçüde lisansüstü düzeyde gerçekleştirilmektedir. Bu noktadan hareketle bundan sonraki çalışmaların lisansüstü düzeyde öğrenim gören sosyal hizmet öğrencilerinin bilimsel araştırma konusuna yönelik tutumlarına odaklanması da araştırmacılar tarafından önemli görülmektedir. Araştırmaların sosyal hizmet için önemi ortada iken mevcut yapının öğrencilerin motivasyonunu artırarak kaygılarının azaltılmasına yönelik olarak güçlendirilmesi, araştırma derslerinin içerik ve öğretim yöntemleri açısından zenginleştirilmesinde öğretim elemanlarının özverisine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma kapsamında araştırma etiğine uygun olarak literatür verileri derlenmiş ve uygun araştırma yöntemleri kullanılarak gönüllü katılım esasına göre yetişkin bireylerin görüş ve düşüncelerinden oluşan veriler elde edilmiştir. Çalışma, Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun 16.10.2018 tarihli ve 90955707-900 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H. ve Çamur Duyan, G. (2003). Dünya'da sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 1-19.
- Akbaş, U., & Koğar, H. (2020). *Nicel araştırmalarda kayıp veriler ve uç değerler: Çözüm önerileri ve SPSS uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Bell, L., & Clancy, C. (2013). Postgraduate students learning about research. *Social Work and Social Sciences Review*, 16(2), 37-50. <https://doi.org/10.1921/swssr.v16i2.533>
- Beydili Gürbüz, E., Adıgüzel, İ. B. ve Akçay, S. (2017). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal hizmet araştırması sürecindeki deneyimleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(5), 1917-1927.
- Bursal, M. (2019). *SPSS ile temel veri analizleri* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Buz, S. ve Akçay, S. (2015). Sosyal hizmet araştırmasında etik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 149-161.
- Büyüköztürk, Ş. (1997). Araştırmaya yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 12, 453-464.
- Büyüköztürk, Ş. (1999). Araştırmaya yönelik kaygı ile cinsiyet, araştırma deneyimi ve araştırma başarısı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 29-34.
- Çay, M. & Daşbaşı, S. (2020). Kanıta dayalı uygulama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1514-1546.
- Çelik, S., Önder, G., Durmaz, K., Yurdusever, Y., & Uysal, N. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin bilimsel araştırmaya yönelik kaygı ve tutumlarının belirlenmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 1(2), 23-31.
- Çokluk Bökeoğlu, Ö. ve Yılmaz, K. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 41, 47-67.
- Duyan, V., Özgür Sayar, Ö. ve Özbulut, M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak, sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet alanında çalışanlar için bir rehber*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Yayını.
- Engel, R. J. ve Schutt, R. K. (2014). *Fundamentals of social work research*. Boston: Sage Publications.
- Erbay, E. (2016). Importance of research in social work practice: A pilot study from Turkey. *Journal of Social Service Research*, 43(3), 395-403.
- Gitterman, A. (2014) Engaging social work practitioners in research: Challenges and opportunities. *Social Work in Health Care*, 53(10), 921-931, DOI: 10.1080/00981389.2014.949999
- Gredig, D., Heinsch, M., & Bartelsen-Raemy, A. (2020) Exploring social work students' attitudes toward research courses: comparing students in Australia and Switzerland. *Social Work Education*. 10.1080/02615479.2020.1849086
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe, yöntem, analiz*.

Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Hardwick, L., ve Worsley, A. (2011). *What's distinctive about social work research? Doing Social Work Research* (ss. 1-12). SAGE Publications Ltd. <https://www.doi.org/10.4135/9781446269602.n1>
- İlhan, A., Çelik, H., Aslan, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 0-0. DOI: 10.17679/iuefd.17218132
- Karagül, S., Aslan, C. (2016). Türkçe eğitimi programında lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin bilimsel araştırma yapmaya yönelik kaygı düzeyleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 201-217. dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/24653/260762
- Karaibrahimoğlu, A., & Karaoğlu, N. (2018). Tıp öğrencilerinin istatistik ve bilimsel araştırmaya yönelik kaygı ve tutumları. *Med J SDU / SDÜ Tıp Fak Derg*, 25(4):420-428 [doi:10.17343/sdutfd.419148](https://doi.org/10.17343/sdutfd.419148)
- Kaya, E., Polat, F. N., Değerli, H. (2017). Araştırmaya yönelik inanç ve duyguların araştırmaya yönelik kaygı düzeyine etkisi: Sağlık yönetimi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 55-68. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbe/issue/38547/451689>
- Kes D. & Öztürk Şahin Ö. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin bilimsel araştırma yapmaya yönelik kaygı ve tutumlarının belirlenmesi. *OTJHS*, 4(1): 68-78.
- Konokman, G. Y., Yelken, T. & Yokuş, G. (2015). Preschool teacher candidates' research qualifications and anxiety level towards research. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15(60), 57-74. DOI: 10.14689/ejer.2015.60.4
- Korkmaz, Ö., Şahin, A. & Yeşil, R. (2011). Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 10(3), 961-973.
- Krysik, J. L. ve Finn, J. (2013). *Research for effective work practice: New directions in social work*. New York: Routledge Publishing.
- Maschi, T., Wells, M., Slater, G. Y., MacMillan, T., & Ristow, J. (2013). Social work students' research related anxiety and self-efficacy: Research instructors' perceptions and teaching innovations. *Social Work Education*, 32(6), 800–817. <http://dx.doi.org/10.1080/02615479.2012.695343>
- Morgenshtern, M., Freymond, N., Agyapong, S., & Greeson, C. (2011) Graduate social work students' attitudes toward research: Problems and prospects. *Journal of Teaching in Social Work*, 31(5), 552-568, DOI: 10.1080/08841233.2011.615287
- Phillips, J., MacGiollaRi, D. & Callaghan, S. (2012). Encouraging research in social work: Narrative as the thread integrating education and research in social work. *Social Work Education*, 31, 785-793.
- Powell, J. & Orme, J. (2011). Increasing the confidence and competence of social work researchers: What works? *British Journal of Social Work*, 41, 1566–1585. DOI: 10.1093/bjsw/bcr027

- Reid, W. J. (2001). The role of science in social work: The perennial debate. *Journal of Social Work*, 1(3), 273-293.
- Saracaloğlu, P. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 179-208.
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shaukat, Sadia., Siddiquah, A., Abiodullah, M., & Akbar, R. A. (2014). Postgraduate students' attitudes towards research. *Bulletin of Education and Research*, 36(1), 111-122.
- Tuncay, T. (2016). Sosyal hizmet müdahalesini araştırmak: Uygulama kanıtlarla nasıl güçlendirilebilir? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2): 115-130.
- Ünlü, E. (1999). Araştırmacı sosyal hizmet uzmanı. N. G. Koşar (Ed.). *Prof. Dr. Sema Kut'a armağan: Yaşam boyu sosyal hizmet* (s. 118-128). Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Yılmaz, K. ve Çokluk, Ö. (2010). Fen-Edebiyat Fakültesi mezunlarının araştırma kaygı düzeyleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 1-9.
- Zengin, O. ve Çalış, N. (2017a). Türkiye'de sosyal hizmet araştırması: Son 10 yılda sosyal hizmet anabilim dallarında yazılan tezler üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1260-1273.
- Zengin, O., & Çalış, N. (2017b). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 47-68. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/38637/448579>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Ankara’da Öğrenim Gören Suriyeli Lisansüstü Öğrencilerin Çok Kültürlülük ve Kimlik Bağlamında Sosyal Uyum Algıları*

The Perceptions of Social Adaptation of the Syrian Graduate Students who is Studying in Ankara in the Context of Multiculturalism and Identity

Nurgül YILDIZ¹, Erdal Tanas KARAGÖL²

¹ Doktora Öğrencisi., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Anabilim Dalı, nurgulyildiz0655@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1910-4382

² Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı, erdalkaragol@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0803-4064

Başvuru: 17.11.2020
Kabul: 14.12.2021

Atıf:
Yıldız, N. ve Karagöl, E.T. (2022). Ankara’da öğrenim gören Suriyeli lisansüstü öğrencilerin çok kültürlülük ve kimlik bağlamında sosyal uyum algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 41-68. DOI: 10.33417/tsh.827183

ÖZET

Tarihsel kökleri itibariyle çok kültürlülüğe yabancı olmayan Türkiye toplumu, 2011 yılından bu yana yoğun bir Suriyeli nüfus göçü yaşamakta ve bu nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Bu yönüyle Suriyeli göçü Türkiye’nin halihazırda çok kültürlü olan toplumsal yapısında bir kültürel zenginlik artışı oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında bu dinamikten yola çıkılarak Ankara’daki yerleşik toplumun Suriyeli kültürel kimliğine mensup kişiler ile olan ilişkisinin, Suriyeliler nezdinde sosyal uyum doğrultusunda nasıl algılandığı sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılarak bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasında; çok kültürlülüğün etkisi çerçevesinde, kimlik farklılığının Ankara toplumuna uyum noktasındaki etkileri, Suriyeli göçü üzerinden Suriyeli lisansüstü öğrenciler özelinde ele alınmış ve bu kapsamda Ankara’daki devlet ve vakıf üniversitelerinde lisansüstü düzeyde öğrenim gören 14 Suriyeli öğrenci ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde elde edilen bulgular ışığında Ankara toplumunda Suriyelilere yönelik bir önyargı halinin mevcut olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, önyargı halinin Suriyeliler özelinden çıktığı ve genellendiği görülmüştür. Çözümün ise doğru bir iletişim ile mümkün olabileceği ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Çok kültürlülük, kimlik, uyum, Suriyeli

ABSTRACT

Considering the historical background of is no stranger to multiculturalism the society in Turkey. However, a intensive population migration the Syrians the society of since 2011 Turkey is home to. Syrian immigration in this aspect of a multicultural social structure of Turkey already constitutes a cultural richness increase. Within the scope of the study, it was started from here. The relationship of the resident society in Ankara with people belonging to the Syrian cultural identity has been examined. The question of how Syrians perceive social cohesion has been tried to be answered. In this context, field research was carried out using the qualitative research method within the scope of the study. In the field research; within the framework of the impact of multiculturalism, impacts of identification differences on society in Ankara at the harmony point was examined based on Syrian immigration specifically for Syrian graduate students, and in this context, interviews were done with 14 Syrian students studying at the graduate level in state and foundation universities in Ankara. Under the light of the findings obtained from the interviews, prejudice against Syrians in Ankara was seen that the present state of society. However, prejudice is not specific to Syrians and is generalized. The solution of the problem is through correct communication.

Keywords: Multiculturalism, identity, adaptation, Syrian

* Bu çalışma, “Ankara’da Öğrenim Gören Suriyeli Lisansüstü Öğrencilerin Çok Kültürlülük ve Kimlik Bağlamında Sosyal Uyum Algıları” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Çok kültürlü toplum yapısı, içerisinde birbirinden farklı kültürel kimlikleri bir arada barındırmaktadır. Birlikte var olma pratiği ve olabilme becerisi sergileyen farklı kültürel kimliklerin birlikte var olduğu çok kültürlü toplumsal yapı, söz konusu becerinin temeli olarak içerisinde beraberinde sosyal uyum kavramını sürüklemektedir. Bu anlamda çok kültürlü yapıyı besleyen yoğun göç akınları beraberinde birtakım kavramların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bunlardan Avrupa toplumlarının yaşadıkları yoğun göçlerin neticesinde ortaya çıkan dönüşüme ve göçe maruz kalan toplumların bir tepkisi olarak ortaya çıkmış olan entegrasyon kavramı, günümüzde evrensel ölçüde kullanım sahasına sahiptir (Öner ve Öner, 2018: 139).

Kitlesel veya bireysel insan hareketlilikleri ile ortaya çıkan farklı etnik ve mezhepsel grupların varlığı beraberinde etnik kimlikleri getirmektedir. Etnik kimlikler kişiler vasıtasıyla doğuştan getirilmektedir (İnaç, 2010: 44). Kimlik kavramına toplumsal açıdan yaklaşıldığında ise bir inşa süreci ile karşılaşmaktadır. Farklılık vurgusu kullanılarak öteki üzerinden inşa edilen kimlik ile birlikte çok kültürlülük konusu toplumsal düzeyde ortaya çıkmaktadır (Özense, 2012: 59). Ortaya çıkan söz konusu çok kültürlülük hali günümüzde kimi gerekçelerle pek de hoş karşılanmayabilmektedir. Zira günümüzde yaşanan yoğun Suriyeli göçü Türkiye toplumu içerisinde birtakım sosyal hareketliliklerin açığa çıkmasına zemin hazırlayan nedenlerden biri olmuştur. Doğal bir getiri olarak da sosyal uyum temelli olan önemli birtakım faktörler öne çıkmaktadır. Mevcut toplumdaki farklı olan yeni grubun kimliğine ait olan dil, kültür ve gündelik yaşayış farklılıkları sorunun temelinde kendisine yer etmektedir (Sayın vd., 2016: 4).

Bu çalışmanın çıkış noktasını, bünyesinde birçok etnik yapıyı barındıran Türkiye toplumunun mevcut durum ışığında çok kültürlülüğe katkı yapan, güncelde yaşanmakta olan Suriyeli göçü oluşturmaktadır. Türkiye toplumunun içerisinde bulunan dinamikler de göz önünde bulundurularak topluma "farklı" olanın gözünden bakılması amaçlanmış ve bu nedenle sosyal uyumun lisansüstü düzeyde öğrenim alan Suriyeli öğrenciler nezdinde yansımaları incelenmek istenmiştir. Güncel yoğun Suriyeli göçünün Türkiye toplumu üzerinde oluşturduğu etkiler temelinde; halihazırda farklı kültür ve kimlikler ile birlikte yaşayan Türkiye toplumunun bünyesine eklenen ve her geçen gün sosyal hayatta görünürlükleri artan Suriyelilere tutumlarına ilişkin yansımalar Ankara ili özelinde sosyal uyum açısından Suriyeliler nezdinde nasıl gerçekleşmektedir sorusuna Suriyeli lisansüstü öğrencilerin gözünden cevap aranacaktır.

Çalışma kapsamında kimlik ve sosyal uyum kavramları Türkiye'ye çeşitli sebepler ile gelmiş ve Ankara'daki üniversitelerde lisansüstü düzeyde öğrenim alan Suriyeli öğrenciler üzerindeki yansımaları çok kültürlülük olgusu çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışma; Giriş, Çok Kültürlülük ve Kimlik Bağlamında Sosyal Uyum: Kavramsal Çerçeve, Türkiye'de Öğrenim Gören Suriyeli Lisansüstü Öğrenciler, Metodoloji, Bulgular, Sonuç ve Önerilerden oluşmaktadır.

ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE KİMLİK BAĞLAMINDA SOSYAL UYUM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Modern dünyada küreselleşme faktörünün etkisiyle her şey aniden değişmeye başlamış ve bu durumun sonucundan kimlik ve kültür gibi konular da etkilenmiştir. Küre çapında etkili olan fikirler; evrensel olan karşısına yerel olanı, ben karşısına ötekiyi, liberal düşünme biçimi karşısına milliyetçi düşünme biçimini, sekülerizm karşısına ise gelenekseli konumlandırmakta ve küresel düzeyde bir kültürel homojenlik ve kültürel heterojenlik zıtlığı yaşatmaktadır (Akt. Duman, 2009: 95). Bu noktada, küreselleşmenin kimlik ve çok kültürlülük konuları ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Teorik ve ideolojik temeller post-modern teorinin farklılıklar ve çoğulculuk savunusu üzerine bina edilmiştir. Küreselleşme faktörünün etkili olduğu kimlik konusunda benzerlik yerine farklılıklar vurgulanarak çok kültürcü politikalar öne çıkarılmaktadır. Modern düşüncenin öne çıkardığı değerleri tersine çeviren bu post-modern fikirler ile modern düşüncenin ulus devlet modeli çürütülmektedir. Zira modernizm homojen bir toplum oluşturmak istemektedir. Bunun yanı sıra post-modernizm günümüz siyaset anlayışına da yansımakta ve kültürel farklılıklara atıfta bulunan bir siyaset anlayışı taraftar bulmaktadır (Duman, 2009).

Çalışmanın temelini oluşturan kavramlardan olan çok kültürlülük ilk olarak sömürgecilik dönemi ile ortaya çıkmıştır. Çıkış noktasına bakıldığında Batı'daki sömürgecilik anlayışının etkili olduğu görülmektedir. Bu minvalde sosyal yapılar özelinde yaşanan reform niteliğindeki adımlar, kültürler arasında birbirlerinden etkilenmeyi meydana getirmiştir (Özensel, 2012: 58). Küreselleşme, demokrasi ve insan haklarından güncel olarak etkilenen, dinamik yapıya sahip (Çelik, 2008: 322) çok kültürlülük bugün etnik çeşitliliğin bir diğer isimlendirilişi olmaktadır. Çok kültürlülüğü ortaya çıkaran düşünceler ise çok kültürlülüğün yasal ve politik yönden birbirine uygun şeklinin önceki dönemlere ait etnik ve ırksal farklılığa dayanan hiyerarşik yapının yerini alacak şekilde demokratik vatandaşlığın güncel uygun birtakım ilişkiler sunması amaçlıdır (Kymlicka, 2011: 297). Çok kültürlülük gelişmiş ülkelerde ise farklı etnik ve mezhepsel gruplara ekonomik ve sosyal sahalarda eşitlik tanımakta olup, bunu yasalar ile güvence altına alma modelidir (Ergil, 1995: 203).

Çok kültürlülüğün içerisinde barındırdığı kültür, bir toplumu veya topluluğu niteleyen kendini ifade ediş biçimi, kimliğinin kaynağı ve yansıması, onu diğerlerinden ayıran inanç, gelenek, yaşam tarzı gibi maddi veya manevi değerlerin toplamıdır. Kültürün kendi içerisinde çeşitli kodlar barındırdığı görülmektedir. Bu kodların ana unsurlarından bazıları dil, düşünce, sembol, tören ve ritüellerdir (Purtaş, 2013: 4). Kültürel çeşitliliği içeren çok kültürlülük, aynı toplum içerisinde yaşamlarını sürdüren farklı etnik ve mezhepsel grupların mevcut kimliklerini muhafaza ederek, birbirlerinin varlıklarını kabul edip toplumda var olan bütün politik olanaklardan aynı şekilde yararlanmak suretiyle birlikte barış içerisinde yaşama pratiğini ifade etmektedir (Özensel, 2013).

Çalışma kapsamında kullanılan ana kavramlardan bir diğeri olan kimlik, bir olgu olarak kuramsal açıdan günümüzde politik söylemlerin temelini oluşturmaktadır. Çıkış noktası olarak günümüz politik söylemleri baz alındığında kimlik kavramının popüler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Popülarite nedeni olarak ise kimlik olgusunu vücuda getiren kodların çoğulluğu doğrudan etkili olmaktadır. Zira kimlik olgusu toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, ulusal kimlik ve din gibi kodlardan müteşekkildir. Kimlik işlev açısından stratejik bir önem taşımakta olup aynı zamanda bu durum kendini çeşitli şekillerde göstermektedir. Kimliğin meydana geldiği kodlar ve yanına dahil olduğu politik stratejiler arası konumlanabilme çatışması, kimlik olgusunun kendini ortaya koyduğu mecralardan biridir. Bu mecralar ise çok kültürlülük, çoğulculuk ethosu şeklinde birçok gerek pozitif gerekse negatif söylemlerde somut yansıma olarak ortaya çıkmaktadır (Arı, 2012: 39-40). Tanımlayan ve tanımlanandan müteşekkil olan kimlik aynı zamanda aidiyeti işaret eden bir tasvirdir. Kavram kendini olmadığı şey üzerinden, yani öteki üzerinden tanımlamaktadır. Kimlik ile ilgili yapılacak bir açıklama, öteki olanın farklılığı üzerinden bir inşa ile mümkündür (İnaç, 2014: 36-37).

Çok kültürlü yapıya sahip toplumlarda kültürel zenginlik hali beraberinde uyum konusunu getirmektedir. Literatürde uyum kavramını karşılayan entegrasyon kavramı sosyoloji tarafından toplumda bulunan grup, kurum ve sosyal yapının tüm diğer etkenlerinin birbirleri ile uyumunu ifade etmiş ve Durkheim ve Weber tarafından da kavramın ilk ana hatları çizilmiştir. 1950'li yıllarda ise entegrasyon kavramına David Lockwood tarafından sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon kavramları eklenmiştir. Buna göre, sosyal entegrasyon toplumu meydana getiren kişilerin veya aktörlerin birbirleri ile ilişki içerisinde olabilmelerine dair birtakım kurallar öngörmektedir. Sistem entegrasyonu ise toplumsal sistem içerisindeki o sistemin bileşenlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Her iki alt kavram da düzen ve çatışma halini bünyesinde barındırabilmektedir (Akt. Yaman, 2017: 95).

Sosyal entegrasyon sistem entegrasyonuna göre daha kapsamlıdır. Burada ekonomik katkı ve yasalara uygun davranmanın da yanında, kültürleşme, sosyal-ekonomik-politik konum, etkileşim ve kimlik olmak üzere dört boyutta bir inceleme mevcuttur. Kültürleşme, etnik kültür ile yeni oluşan toplumun kültürünün karşılıklı ilişki içerisinde olmasını; sosyal-ekonomik-politik konum, mevcut topluma yeni dahil olan bireylerin sosyal, ekonomik, politik konumları ve onların haklarının kapsanmasını; etkileşim, yerleşik toplum bireyleri ile yeni dahil olan etnik yapıya mensup bireylerin birbirleri ile ilişki kurmasını; kimlik ise bireyin kendini tanımlayışından yola çıkarak, topluma aidiyet duygusunun nereye yönelik olduğunun anlaşılmasını ifade etmektedir (Şahin, 2010: 107). Bu yönüyle sosyal entegrasyon, farklı ancak birbirlerinden yumuşak hatlarla ayrılan birçok faktörün birbirleriyle olan ilişkisini birlikte ele alarak anlamlı bir bütün elde edilebilmesini sağlamaktadır. Yerleşik topluma yeni dahil olan etnik grup ve yerleşik toplumun, farklı kültürel kimliklerin birlikteliğiyle oluşturdukları çok kültürlü toplum yapısı içerisinde birlikte yaşama pratikleri, sosyal entegrasyon vasıtasıyla anlamlandırılabilir. (Akt. Yaman, 2017: 96).

Sosyal uyum, literatürdeki şekliyle sosyal entegrasyon göç konusu kapsamında işlenen ve göç eden kişilerin göç edilen topluma çeşitli şekillerde uyumunu değerlendirmektedir (Yaman, 2017: 96). Kültürleşme, sosyal-ekonomik-politik konum, etkileşim ve kimliğe göre dört farklı entegrasyon formu ortaya çıkmaktadır. Bunlar; segrasyon, marjinalleşme, çoklu entegrasyon ve asimilasyondur.

Segrasyon bireyin bağlı olduğu etnik köken kültürüne uyumun daha yoğun yaşandığı durumu; marjinalleşme etnik kültür ve yeni dahil olunan toplumun kültürünün reddedildiği durumu; çoklu entegrasyon bireyin hem etnik köken kültürüne hem de yeni dahil olduğu toplumun kültürüne bağlılık sergilediği durumu; asimilasyon ise bireyin yeni dahil olduğu toplumun kültürüne uyumunun daha fazla yaşandığı durumu ifade etmektedir (Şahin, 2010: 107).

Toplumu meydana getiren kişilerin kendi kimliklerini muhafaza ederek topluma dahil olmaları ile birlikte entegrasyon oluşmaktadır. Göç eylemini gerçekleştiren kişiler göç edilen toplumda kendi kimliklerini muhafaza ederek uyum sağlamalı, göç edilen ülke ve toplum ise entegrasyonun sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için uygun koşulları oluşturmalıdır (Akıncı, 2015: 70). Entegrasyon formları bu açıdan değerlendirildiğinde segrasyon ve marjinalleşme uyum haline uzak gözükmektedir. Zira segrasyonda yerleşik topluma yeni dahil olan grubun yerleşik toplumun kültürüne uyum sağlamaya istekli olmadığı görülmektedir. Yeni dahil olunan topluma uyum sağlama yerine etnik mensubiyetin bulunduğu kültür sıkıya korunmak ve devam ettirilmek istenmektedir. Burada yeni dahil olunan toplumun kültürüne uyumlu olma durumu uzak gözükmektedir. Marjinalleşmede ise kişinin hem yerleşik toplum kültürünü hem de etnik mensubiyetinin bulunduğu kültürü reddetmesi söz konusu olduğundan yerleşik toplum ile yine bir uyum uzaklığı söz konusu olabilmektedir. Asimilasyon ve çoklu entegrasyona bakıldığında yeni gelenin yerleşik topluma daha fazla uyumlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında kullanılan ana kavramların açıklanmasının ardından ilk etapta çalışmanın öznesi olan Suriye tabiiyetine mensup lisansüstü öğrencilerin göç eylemlerini tetikleyici faktörlerin incelenmesi faydalı olacaktır. Bununla birlikte, yoğun Suriyeli göçünün yeni dahil olunan Türkiye toplumuna yansımalarının nasıl olduğu sorusunun cevabının anlaşılmasına çalışılması, Ankara'da yaşayan Suriyeli öğrencilerin sosyal uyumu algılayış biçimlerine ışık tutabilmesi bakımından aydınlatıcı veriler sunacaktır.

Türkiye'deki göçler sosyal politika gözlüğüyle incelendiği zaman göçün nedenlerine dair ekonomik, siyasi-askeri, sosyal, kültürel, dini, ailevi ve doğal nedenler ile karşılaşılacaktır (Taşçı, 2009: 184). Bu nedenler içerisinde, çalışma kapsamında, siyasi-askeri, sosyal, kültürel, ekonomik nedenler öne çıkmıştır. Siyasi-askeri nedenler içerisinde değerlendirilen savaşlar göç konusunda önem kazanmıştır. Savaş ortamı nedeniyle sivillere yönelik gerçekleştirilen insanlık dışı davranışlar sivillerin bulunulan yerden başka topraklara göç etmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bir ülke idaresinde bulunan rejimin negatif uygulamaları neticesinde de göçler gerçekleştirilmektedir. Sosyal ve kültürel nedenlere bakıldığında sosyal politika açısından nüfus yapısı, eğitim ve birtakım sosyal dokular ekseninde bir değerlendirme söz konusudur. Göç eylemini ortaya çıkaran ekonomik nedenlerde ise göç ile ortaya çıkan, göçün bir sonucu olarak işsizlik gerçeği ön plandadır (Taşçı, 2009).

Son dönemlerde Türkiye'ye yönelik yoğun nüfus göçünün menşei olan Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar, Suriye ile kara sınırı uzunluğu 911 kilometre olan (Deniz, 2014: 185) Türkiye'nin gündeminde önemli bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin 2011 yılı sonu itibariyle Suriye'deki devrime yönelik tavrına bakıldığında bu durumu bir iç mesele olarak değerlendirdiği, siyasi, askeri ve ekonomik boyutlarda rejim karşıtı muhalefeti desteklediği görülmektedir. Bu açıdan, Türkiye'nin Suriye'deki devrime yönelik bugünkü duruşu 2011 yılı sonu itibariyle netleşmiştir. 2011 yılı Haziran ayında ülke içerisinde yaşanan çatışmaların etkisi Türkiye'ye kadar ulaşmış ve bu etkilere paralel olarak bu dönemden itibaren toplu göçlerin önü açılmıştır (Ayhan, 2012).

Suriye'de rejim tarafından yaşatılan savaş nedeniyle ülkelerinden göç eden Suriye vatandaşlarına açık kapı politikası uygulayan Türkiye, Suriye ile sınır olan bölgelere kurduğu mülteci kamplarıyla yerel ve uluslararası basında pozitif anlamda adından sıkça söz ettirmiş ve Türkiye'nin Suriyelilere yönelik izlediği bu politika henüz göç etmemiş Suriyeli vatandaşları da Türkiye'ye çekmiştir (Kap, 2014: 31). 2011 yılında büyük bir göç dalgası ile karşılaşan Türkiye'ye ilk göç 29 Nisan 2011 tarihinde 252 kişi ile gerçekleşmiştir (Deniz, 2014: 200).

Türkiye'ye yönelik yoğun bir şekilde gerçekleşen göçler, toplum nezdinde pek de sıcak karşılanmamıştır. Olay ekonomik ve politik açıdan değerlendirilmiş ve göç ile gelen Suriyeli nüfus Türkiye'de işsizlik oranının artmasına katkı yapan, sosyal yardımlar noktasında pastaya ortak olan olarak değerlendirilmektedir (Sayın vd., 2016: 4). Bu değerlendirme zamanla bir önyargı halinin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'de Suriyelilere yönelik önyargı halinin Suriyeli sığınmacılar üzerinden oluştuğu görülmektedir. Olumsuzluğu besleyen ekonomik ve politik birtakım gerekçelerin yanı sıra, gerçekleştirilen bazı alan araştırmaları yerel halkın Suriyeli sığınmacıların güvenliğe ilişkin de bir tehdit olduğu algısının varlığını öngörmektedir. Söz konusu öngörü toplumsal bütünleşme açısından negatif etki potansiyeli taşımaktadır (Yaman, 2017: 101) Bunun yanı sıra, medyanın da bu noktada Türkiye'ye yönelik yoğun Suriyeli göçünü gündeminde tuttuğu görülmüştür. Çağlar ve Özkır tarafından 2014 yılında yapılan ve Türkiye basınında Suriyeli algısının mercek altına alındığı bir araştırmada, Türkiye'de hâkim iki görüşün bir nevi ağırlıklı olarak temsil edildiği iki farklı gazetede sığınmacı konusunun insani boyutunun ötesinde güvenlik, dış siyaset ve iç siyaset malzemesi yapıldığı görülmüştür.

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN SURİYELİ LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLER

Devletlerin göçmen ya da sığınmacı kabulünü netleştirmesi aşamasında yürüttükleri dış politika veyahut iç politikada çeşitli dinamikler rol oynamaktadır. Bu dinamiklere göre şekillenen kabul ya da ret sonucu, devletlerin gerek taraf oldukları uluslararası anlaşmalar ve ikili anlaşmalar, gerekse mevcut iç mevzuatlarına istinaden uygulamış oldukları göç politikaları kapsamında belirlenmektedir. Bu anlamda, göç alan devletlerin uygulamış oldukları yasalar göçmen, sığınmacı ve mültecilerin ülke içinde birtakım haklarını garanti altına alırken, öte yandan bir başka ülkeye yerleşim durumunda da devreye girerek onların gidilen ülkedeki yaşam koşullarının sınırlarının netleştirilmesine yardımcı olmaktadır (Öner ve Öner, 2018: 219-220). Bu netleştirmenin oluşturulması ve çerçevesinin çizilmesi

için devreye yabancılar hukuku girmektedir. Yabancılar hukuku bir ülkedeki yabancıların yabancı olmaları nedeniyle haklarında oluşturulmuş kurallar bütünüdür. Oluşturulan kurallar neticesinde yabancı birtakım haklardan ya faydalanabilmekte ya sınırlı olarak faydalanmakta ya da hiç faydalanamamaktadır (Çelikel ve Gelgel, 2018: 7)

Türkiye birçok açıdan göç alan bir ülke olması nedeniyle yabancıların Türkiye’de kalmaları ile ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca göç ile ilintili olarak ikamet izni hususunda yabancıların Türkiye’de ikamet edebilmelerinin amaçlara göre çeşitlendirildiği görülmektedir. İkamet izin türleri; kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti mağduru ikamet iznidir. İkamet izinlerinin süreleri yabancıların Türkiye’de kalma amacı ve sahip olduğu belgelere göre farklılık göstermektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016). Bu duruma YUKK madde 30’da yer verilmiştir. YUKK madde 30’da yer alan ikamet izni çeşitlerinden öğrenci ikamet izni madde 38’de detaylıca açıklanmıştır. Buna göre: “Türkiye’de bir yükseköğretim kurumunda ön lisans, lisans, yüksek lisans ya da doktora öğrenimi görecek yabancılarla öğrenci ikamet izni verilir. Bakımı ve masrafları gerçek veya tüzel kişi tarafından üstlenilen ilk ve orta derecede öğrenim görecek yabancılarla, velilerinin veya yasal temsilcilerinin muvafakatiyle öğrenimleri süresince birer yıllık sürelerle öğrenci ikamet izni verilebilir ve uzatılabilir. Öğrenci ikamet izni, öğrencinin anne ve babası ile diğer yakınlarına, ikamet izni alma konusunda hiçbir hak sağlamaz. Öğrenim süresi bir yıldan kısa ise öğrenci ikamet izni süresi öğrenim süresini aşamaz.” (YUKK, 2013). Türkiye’de lisansüstü düzeyde öğrenim gören yabancılar öğrenci ikamet izni alma kapsamına girebilmektedir. Ayrıca lisansüstü düzeyde öğrenim gören yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin Türkiye’de çalışmaları için herhangi bir sınırlama söz konusu değildir (Çelikel ve Gelgel, 2018).

Suriye’de ortaya çıkan devrim ve ardından gelen savaş ortamı ülkeden birçok sivilin göç etmesine neden olmuştur. Göç konusunda ilk tercihlerden olan sınır komşularına gerçekleştirilen göçten Suriye’nin sınır komşusu olan Türkiye de nasibini almış ve bu durumdan en çok etkilenen ülkelerden olmuştur. Anavatanlarında eğitim almakta olan birçok öğrenci gibi yükseköğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin de eğitim hayatları kesintiye uğramıştır. Bu durum ise öğrenimlerine devam etme isteği bulunan öğrenciler için göç eyleminin gerçekleştiği ülkede eğitim hayatının devam etme halini zorunlu kılmıştır. Türkiye’deki Suriyelilerin eğitim hayatlarının devam edebilmesine imkân tanıyan uygulamalar öğrenciler veya öğrencilik potansiyeli taşıyan Suriyeliler için son derece önemlidir. Keza Suriyeli öğrenciler ile gerçekleştirilen bir araştırmada (Taşar, 2019) YÖK tarafından hayata geçirilen uygulamaların eğitim hayatının devamının sağlanabilmesi noktasındaki önemi ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler üniversite kayıtları sırasında istenen belgeler nedeniyle zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Suriyelilerin yükseköğrenim fırsatları konusunda Türkiye’de bulunan üniversitelere kaydolma şartları genel olarak diğer yabancı öğrenciler ile aynı olmakta ve geçerli bir pasaport şartı istenmektedir.

Ancak bununla birlikte pratikte üniversiteler kendi içlerinde farklılıklar oluşturabilecek şekilde birçok görev ve yetkiye sahip bulunmaktadır (Akpınar, 2017: 21). Türkiye yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'den kendi imkanları ile yükseköğrenim alabilmelerini sağlamak için 1981 yılında Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) adında bir sınav uygulamaya sokarak bu sürece adım atmıştır. Günümüzde, ÖSYM tarafından belirli ülkelerde yapılmakta olan sınavların yanı sıra çeşitli kuruluşlar vasıtası ile de yabancı uyruklu öğrenciler yükseköğrenim almak için Türkiye'ye gelebilmektedir (Kıroğlu, Kesten ve Elma, 2010: 26-27).

Türkiye'deki yükseköğretim düzeyindeki yabancıların öğrenimine ilişkin tüm işlemleri YÖK tarafından gerçekleştirilmektedir. Öğrencilerin Türk devlet ve vakıf üniversitelerine kabulünde YÖK tarafından çerçevesi çizilen belirli kurallar bulunmaktadır. 2019 yılı YÖK raporunda yer alan kurallara göre: Kabul kriterleri üniversiteler tarafından belirlenmekte; kabulde ulusal ve uluslararası düzeydeki sınavlar, ortaöğretim mezuniyet derecesi, ağırlıklı not ortalaması, başvuru üniversitenin gerçekleştirdiği sınavlar uygulanmakta; yıllık öğrenim ücreti sınırlarını Bakanlar Kurulu belirlemekte; üniversite bünyesindeki fakültelerin öğrenim ücretlerini üniversiteler belirlemekte; vakıf üniversitelerinin öğrenim ücretlerini söz konusu üniversitelerin yetkili kurulları belirlemektedir.

Türkiye'de Suriye uyruklu kişilerin eğitim sorunlarına ilişkin genel bir düzenleme gerçekleştirilmiştir. Düzenleme ile bir yandan Suriyelilerin eğitimlerine Türkiye'de devam edebilmeleri amaçlanırken bir diğer yandan bu düzenleme Suriyelilerin ülkelerinde yaşanan siyasi istikrarsız ortamdan ayrılıp göç etmeleri kaynaklı travmalar noktasında pozitif bir etki yapabilmektedir (Akkaya vd., 2018: 420). Suriyelilerin ülkelerinde aldıkları eğitimi Türkiye'de devam ettirebilmeleri onlar için sosyalleşmenin kapısını aralayabileceği için aynı zamanda sosyal uyum düzeylerini artırıcı bir etki oluşturabilecektir.

Türkiye'deki üniversitelere yüksek lisans ve doktora düzeylerine başvuracak olan yabancı kişiler için sağlık alanı haricinde denklik başvuru şartı konulmamıştır. Bu anlamda yabancı kişilerce YÖK'ten alınacak olan Okul Tanınma Belgesi ile yüksek lisans veya doktora düzeyindeki öğrenim imkânı elde edilebilecektir. Ülkesinde savaş, işgal ya da ilhak durumu olan yabancı kişilerin yüksek lisans veya doktora başvuruları süreçleri için YÖK tarafından ayrıca bir düzenleme yapılmıştır. Söz konusu ülkeler Suriye, Irak, Libya, Yemen, Filistin, Somali, Güney Sudan ve Kırım'dır. Yüksek lisans veya doktora başvurusu istenen evraklara ek olarak Geçici Koruma Kimlik Belgesi ve eğitim bilgilerini kapsayan Beyan Formu gerekmektedir. Başvuru belgeleri eksik olan adaylar için mevcut belgeler ve eksik belge olduğuna ilişkin beyan formu ile gerekli incelemeler yapılarak başvuru kolaylığı sağlanmaktadır (YÖK, 2019).

Yükseköğretimde her geçen yıl artan uluslararası öğrenci (YÖK, 2019: 25) sayılarına bakıldığında, yükseköğretim düzeyinde öğrenim alan veya alacak olan potansiyel öğrencilere ilişkin uygulamaların ve araştırmaların önemi açıktır. Zira eğitim sahası nitelikli insan kaynağı oluşturmasının yanı sıra göç yoluyla gelenlerin yerleşik topluma sosyal uyumlarında da işlevsel bir rol oynamaktadır. YÖK'ün 2019 yılı raporuna göre 2017-2018 eğitim öğretim dönemi içerisinde yükseköğretim kurumlarına

kayıtlı uluslararası öğrencilerin tabiiyetlerine bakıldığında 20 701 kişi ile en çok uluslararası öğrencinin Suriye tabiiyetine mensup olduğu görülmektedir.

Uluslararası öğrencilerin Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde öğrenim almak için tercih ettikleri iller içerisinde 2017-2018 eğitim öğretim döneminde Ankara ili ikinci sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra, düzenli göç ile Türkiye’ye gelip daha sonra yükseköğretim kurumlarına kaydolan yabancı öğrencilerin sayısı Türkiye’de GöçNet sistemi üzerinde yer alan ikamet izni kaydı ile kolaylıkla bilinmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016). 2019-2020 döneminde Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde Suriye uyruklu kayıtlı öğrenci sayısı 27 034, Ankara’daki üniversitelere kayıtlı Suriye uyruklu öğrenci sayısı ise 682’dir. Yine aynı dönem içerisinde Türkiye’deki üniversitelerde eğitim ve öğretim alanları sınıflandırmasına göre uyruk ayrımı olmaksızın kayıtlı toplam öğrenci sayısı yüksek lisans düzeyinde 297 001, doktora düzeyinde 101 242, her iki grup için de toplam 398 243’tür (YÖK, 2020).

Uluslararası öğrencilerin Türkiye’de eğitim almalarını kolaylaştıran çeşitli kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen saha araştırmasında bunlardan en çok öne çıkanın Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, kısa adıyla YTB olduğu görülmüştür. YTB eğitim bursları yoluyla Türkiye’deki üniversitelerde lisansüstü düzeyde öğrenim alan birçok uluslararası öğrenciye burs imkânı sağlamaktadır. YTB kapsamında faaliyet gösteren Türkiye Bursları programı ile farklı ülkelerin uyruğuna mensup uluslararası öğrenciler Türkçe dil eğitimi, barınma, sağlık sigortası ve maddi destekler ile eğitim alanında desteklenmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye’deki Suriyeli sayısının artması ve aynı doğrultuda burs talebinin de artması nedeniyle Suriyeli öğrencilere ayrılan burs kontenjanı önceye nazaran artırılmıştır. Ayrıca eğitim bursu kapsamında ilk yıl YTB ve TÖMER iş birliği ile Türkçe dil eğitimi gerçekleştirilmektedir (Akt. Dillioğlu, 2015: 13).

YÖNTEM

Nitel araştırma desenleri tarihsel kaynağını antropoloji, sosyoloji, beşerî bilimler ve değerlendirmeden almakta olup, nitel araştırma yaklaşımlarının 21. yüzyıl başları itibariyle kullanımında artış olmaya başlamıştır. Nitel araştırma desenleri kaynağını aldığı antropoloji, sosyoloji ve diğer alanlar ile farklı etnik yapılaraya gerek birey gerek toplum düzeyinde ışık tutma, anlayabilme noktasında araştırma için uygun bir araştırma yöntemi olmaktadır. Nitel araştırma yöntemi içerisinde olan ve çoğunlukla mülakat tekniğinin kullanıldığı, felsefe ve psikoloji temelli olan fenomenolojik yaklaşım katılımcılara kişisel deneyimlerini paylaşabilmeleri noktasında fırsat sunmaktadır (Creswell, 2017: 13-14). Araştırma için nitel araştırma yöntemi ve nitel araştırma yöntemi kapsamında da fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Yaklaşımın tercihinde bu yaklaşımın araştırma katılımcılarının araştırma konusunu algıları ve araştırma konusunun katılımcılara yansımalarının anlaşılabilmesine olanak tanınması etkili olmuştur. Araştırmanın öznesi olan katılımcılara ulaşılabilmesi aşamasında ise kartopu tekniği uygulanmıştır.

Çalışma Grubu

Yaşları 22-34 arasında değişen toplam 14 yüksek lisans veya doktora öğrencisi, gönüllü olarak araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların isimleri ve kimliklerini açığa çıkartıcı bilgileri gizli tutularak araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Mülakatlar katılımcıların öğrenim gördükleri okullarda yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Aşağıdaki tabloda katılımcıların cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve öğrenim düzeyi bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Katılımcıları

Katılımcı Adı	Cinsiyet	Üniversite	Düzyey
1. Katılımcı	Erkek	Ankara Üniversitesi	Yüksek Lisans
2. Katılımcı	Erkek	Ankara Üniversitesi	Doktora
3. Katılımcı	Erkek	Gazi Üniversitesi	Doktora
4. Katılımcı	Erkek	Gazi Üniversitesi	Doktora
5. Katılımcı	Kadın	Hacettepe Üniversitesi	Yüksek Lisans
6. Katılımcı	Erkek	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Doktora
7. Katılımcı	Erkek	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Yüksek Lisans
8. Katılımcı	Erkek	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Doktora
9. Katılımcı	Erkek	Atılım Üniversitesi	Yüksek Lisans
10. Katılımcı	Kadın	Gazi Üniversitesi	Yüksek Lisans
11. Katılımcı	Erkek	Gazi Üniversitesi	Yüksek Lisans
12. Katılımcı	Erkek	Gazi Üniversitesi	Yüksek Lisans
13. Katılımcı	Erkek	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Yüksek Lisans
14. Katılımcı	Erkek	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	Yüksek Lisans

Veri Toplama Araçları

Katılımcılar ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar esnasında ses kaydı alınmıştır. Mülakatlar Türkçe konuşularak gerçekleştirilmiştir. Ses kaydı için her bir katılımcıdan mülakat öncesinde izin

istenmiş, ses kaydını reddeden katılımcının mülakatında ise yöneltilen soruların cevapları not alınmış ve mülakatlar tamamlanmıştır. Araştırma kapsamında mülakatlara başlanmış ve cevapların tekrar etmesiyle mülakatlar sonlandırılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma için ilk etapta literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması doğrultusunda fenomenolojik yaklaşıma uygun yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde kullanılacak ve araştırmanın katılımcılarına yöneltilecek olan sorular oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakatlara başlanılmadan önce mülakatlar için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan onay alınmış ve ardından mülakatlara başlanılmıştır. Araştırma 01/12/2019-01/01/2020 tarihlerini kapsamıştır. Araştırma Ankara'da yaşayan ve Ankara'daki devlet ve vakıf üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrenim gören Suriyeli öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yaş, cinsiyet ve Türk vatandaşlığı ayrımı yapılmamıştır.

Verilerin Analizi

Gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde ortaya çıkan konuşmalar kayda alınmıştır. Bu kayıtlar bilgisayar ortamında yazıya dökülmüş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Ses kayıtlarından elde edilen verilerin analiz sürecinde gözlem, cümle veya paragraftan yola çıkılarak kavramsallaştırma yapılmıştır. Ortaya çıkan kavramlardan birbirleri ile ilişkili olan kavramlar gruplandırılıp temalar elde edilmiştir. Yani analiz kapsamında sırasıyla; kodlama, temaların belirlenmesi, kodları ve temaları düzenleme ve bulguların yorumlanması adımları uygulanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde Suriyeli lisansüstü öğrenciler ile yapılan görüşmelerde elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş olup elde edilen tema ve kodlar doğrudan alıntı ve yorumlar vasıtasıyla verilmiştir. Analiz sonucunda; Maddi Geçim, Türkiye'de Yaşam, Ankara'da Suriyeli Olmak, Neden Türkiye, Anavatana Geri Dönme İsteği, Ankara'da Suriyeli Kimliğinin Gizlenmesi İhtiyacı, Kültürel Yakınlık ve Uyum, Ankara'da Arapça Konuşmak, Diğer Milletlerle Yakınlık, Türklerle İletişim, Suriyelilik Önyargısı, Okuldaki Türklerle İletişim, Anavatana Özlem ve Umutsuzluk olarak 13 tema ortaya çıkarılmıştır.

Maddi Geçim

Sanıldığı gibi birkaç yerden birden alınan yardımlarla geçinen Suriyeli profilinin aksi görülmüş olup istihdama katılım ifade edilmiştir. Bu noktada katılımcıların mevcut sosyo-ekonomik statüleri diğer Suriyelilerin aksine onların görece avantajlı konumda bulunmalarını kolaylaştırıcı etki yapmıştır. Ankara'da liyakat sahibi ve vasıflı bir Suriyeli olarak yaşamak katılımcıların çoğunluğunun Ankara'da çalışarak geçimini sağlamasının önünü açmıştır. İstihdama katılmadığını ifade eden katılımcılar ise ya henüz kendilerine uygun iş bulamadıklarını ya da okullarından dolayı şu an çalışmadıklarını ifade

etmiştir. Vasıflı olmanın maddi geçim ve istihdamdaki önemine istinaden bir katılımcının ifadesi şu şekilde olmuştur:

“Peki ben bir şey söyleyeyim, eğer meslek varsa ya da çalışmak varsa yaşayabiliyor. Yani maaş alıyor. Ama bir şey anlatayım size. Biz orda açtık, hakikaten aç. Biliyor musun... Açlıktan geldikten sonra biz ne kadar ben burada çalışmadım, yani 1000 TL ilk başladım burada... 1000 TL'ye başladım. O zaman kira 600 veriyorum. Baksana ne kadar yani... Mutlu, çok mutlu tamam mı. Ben Elhamdulillah benim meslek iyi bir meslek.” (7. Katılımcı).

Türkiye’de Yaşam

Türkiye’de yaşamanın Suriyeli lisansüstü öğrenciler için neler ifade ettiği göç etme isteği üzerinden incelenmiş ve bu noktada Türkiye’ye yönelik memnuniyet ve şikayetler nedenleri itibariyle sırasıyla açıklanmıştır.

Türkiye’den tamamen değil yalnızca eğitim ya da okul için, fırsat oluşması halinde ayrılmak istendiği ve Türk vatandaşlığı almış olmanın Türkiye’de kalma noktasında ikna edici faktörlerden biri olduğu görülmüştür. Türkiye’den ayrılmak istenmeme nedeninde bakıldığında ise; ortak din mensubiyeti, kültür benzerliği ve tekrar yeni bir dil öğrenmenin zorluğu ortaya çıkmıştır. Bu durumları katılımcılar şu şekilde ifade etmiştir:

“Göç olarak yok istemiyorum sadece ziyaret edebilirim, eğitim almak için... İstemiyorum bir şey benim Avrupa hiç uygun değil benim için... Birkaç sebep var: Hem din açısından hem kültür açısından. Aslında bir de üçüncü sebep, hani bir daha yabancı dil öğreneceğim...” (8. Katılımcı).

“Bakıyorum ben şu an Etimesgut’ta Türk arkadaş başladı yani... Yani başka bir ülke gittiğim zaman aynı ben yeni geldim gibi... Suriye olabilir. Şam yaşarım ya da Halep ya da bilmem ne. Ama Türkiye farklı bir şey... Gittiğim zaman yabancı...” (7. Katılımcı).

Türkiye’de Suriyelilere yönelik yaşanan birtakım olumsuz olaylara rağmen vefa duygusu ve Türkiye’den memnuniyet Ankara’da yaşamak istenmesinde pozitif yönde etkilidir. Bunun yanı sıra, bir Türk ile evli olmanın Türkiye’de yaşamaya devam etme noktasında pozitif yönde etkili olduğu görülmüştür. Henüz Suriye’de yaşanılırken sık sık Türkiye’ye vizesiz olarak ziyaretlere gelmiş olması Türkiye’ye karşı bir aşinalık nedenidir. Bu durumda Türkiye Suriye’den sonra yaşanabilecek ilk alternatif olarak akıllara gelebilmektedir.

Negatif bakış açısının nedenlerine inildiğinde; Türkiye’de eğitim kalitesinin ve çalışma ücretlerinin düşük olması ve bu nedenle daha iyi koşullarda yaşanılmak istenmesi nedeniyle Türkiye’den ayrılıp Avrupa ülkelerine ya da Amerika’ya göç etme isteği bulunmaktadır. İş fırsatlarının Türkiye’ye göre fazla olması da Türkiye’den ayrılıp Avrupa ülkelerine gitme isteğini artıran bir gerekçe olmuştur. Türkiye’den göç etmek isteme nedenlerinden biri de Türkiye’deki genç işsizliktir. Bununla birlikte, benzer kültür, yaşam biçimi ve en önemlisi ortak bir dine mensup olmak Türkiye’den ayrılma noktasında tereddütler oluşturmaktadır. Katılımcıların konuya ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“...Ama yani bir fırsat bulursam ben ne dedi ilk başta, ben neden Türkiye'ye geldim çünkü Müslüman bir ülke. Kültür o kadar farklı değil. Bunun için ben buraya geldim, bu sebep için iyi bir fırsat. Mesela ben bakıyorum mesela burada 9 ya da 10 saatlik bir iş günlük tamam. Ama maaş sonunda mesela... Yani 3500 mesela, 4000, hayat için o kadar iyi değil. Tamam benim için yeter. Benim ve eşim için yetebilir. Ama çocuklar için mesela sonra sanmıyorum yani düşünmüyorum yani. Hiç sanmıyorum yetecek iyi bir yaşam için. Bunun için ben yani başka bir ülkeyi düşündüm.” (9. Katılımcı).

“Yani olabilir, bir fikir bazen geliyor. Avrupa'ya gitmek... Yani çalışmak için... Ama gideceğimi sanmıyorum, yani yakında bilmiyorum. Bilmiyorum yani orda yaşamak istemiyorum... Din, din yani... Mesela çok farklı düşünce, çok farklı davranış... Öyle daha zor zor... Ve mesela Türk arkadaşım ile gitsem orda mesela bir şeyler içsem mesela, biz çay içiyoruz, Almanya'da bira içiyorlar mesela. Ya gidemezsiniz yani...” (11. Katılımcı).

Aile üyelerinden bir kısmının başka ülkelerde yaşaması gidiş açısından kolaylık sağlayacağı için bu durum Ankara'dan ayrılma motivasyonunun yüksek olmasında etkili olmaktadır. Ayrılmak isteme nedeni olarak yaşam kalitesi vurgulanmış olup bunun yanı sıra Suriyelilere yönelik tavırlardan da duyulan rahatsızlıklar Ankara'dan ayrılmak isteme nedenleri arasına girmiştir. Göç edilmek istenmesinde öğrencilerin ailelerinin Suriye'de olması, Ankara'da yalnız yaşanılması ve bu nedenle bağlılık eksikliği etkili olmuştur. Toplumsal uyumun zayıf olması farklı ülkelere göç etme gerekçelerindedir.

Ankara'da Suriyeli Olmak

Ankara'da içinde yaşanmakta olunan koşullar genel uyum halinde etkili olmaktadır. Araştırmaya dahil olan tüm katılımcılar 1 ay ile 5 yıl arasında Ankara'da yaşadıklarını ifade etmiştir. Türkiye'de geçirilen yaşam süresi ve Ankara'da geçirilen yaşam süresi farklıdır. Zira bazı katılımcıların Ankara'ya gelmeden önce İstanbul, Konya, Şanlıurfa, Trabzon, Gaziantep'te yaşamıştır. Katılımcıların Ankara'daki yaşam süreleri ile sosyal uyumları arasında doğru orantı olduğu görülmüştür. Ankara'da geçirilen süre arttıkça toplumsal uyum da artmaktadır.

Katılımcıların Ankara'da içerisinde yaşamakta olduğu koşullardan memnuniyet/şikâyet ve nedenleri ve etkili olan faktörler anlaşılmalı çalışılmış ve ekseriyetle memnun olduğu sonucu çıkmıştır. Bununla birlikte, Ankara'da yaşanan ilçelerin öğrencilerin memnuniyet/şikâyetleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Örnek olarak ise Keçiören ve Çankaya gösterilmiştir. Yaşanılan ilçeye göre Suriyeli kimliği çevreye ya açıklanmakta ya da gizlenmektedir. Kişilerin iletişim gücü uyum düzeylerinde ve dolaylı yoldan memnuniyet düzeylerinde etkili olmaktadır. Ankara'daki Türklerin ilk etapta Suriyelilere karşı önyargılı davrandığı ancak iletişim yoluyla bu önyargı halinin aşılabilirdiği görülmüştür.

Ankara'da Suriyeli olarak, Suriyeli kimliği ile yaşamak birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Suriyeli kimliğinden ötürü Ankara'da ev bulunmasında zorluklar yaşanmaktadır. Ev sahipleri tarafından Suriyeli olduğunun öğrenilmesi halinde ev sahiplerinin öğrencileri kiracı olarak

kabul etmedikleri ifade edilmiştir. Kabul halinde ise bir başka sorun olan yüksek kira uygulaması ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ev sahiplerinin evlerini Suriyelilere yüksek ücretlerde kiraladıkları ifade edilmiştir. Talep edilen evin değerinden fazla olarak biçilen kiralar katılımcılar için içerisinde buldukları şartların zorluğunu artırıcı niteliktedir. Bu anlamda yaşanan zorlukların adeta bir çile halini aldığı katılımcıların ifadelerine şu şekilde yansımıştır:

“İlk geldim zor. İlk geldim bana ev falan bakıyorum çok zor. Hatta bir tane bana, 1000 dolar verdim o zaman kira için. 1000 dolar verdim o zaman 2015 sonu herhalde o zaman, 2016. Ben 1000 dolar verdi emlakçı tamam mı, Etimesgut'ta... Ondan sonra bir emlakçı var. Emlakçıya gittim, dedim ben bir ev var, ev falan falan bir tane emlakçı dedi tamam. Gittim gördü benim ev bir tane ev var. Oo çok güzel bir ev, iki oda bir salon uygun yani... Ne kadar ne kadar falan komisyon var. 1 ay teminat var, artı 1 ay kira dedi 1000 dolar. Yazdı kâğıt tak tak verdi. Verdikten sonra 1 gece yaşadım, 1 gece yattım... Hiçbir şey yok eve, eve hiçbir şey yok, çarşaf yok, hiçbir şey yok. Sade ben, hiç eşya yok. Ondan sonra komşular aradılar, ev sahibi herhalde. Ev sahibi hemen siz kimin verdi bu daire? Bilmiyorum ki numara gösterdim, emlakçı numara gösterdim aradı falan falan başladı, bağırarak başladı. Suriyeli olmaz. O zaman ben ilk geldim. İlk duvar bana geldi vallahi. Niye Suriyelilere verdi falan herhalde. Ondan sonra gittik. Ya 1000 TL verdim gitti komisyon, vermedi. Komisyon vermedi, 1 ay vermedi. Sen oturdu 1 ay kaldı. 1 gün oturdum, 1 gün, 1 gün! Komisyon kestiler, artı şey kestiler, 1 ay. Bilmiyorum o zaman 600 şey verdi bana, 600 TL verdi bana o zaman. Baktım, Allah Allah... Ondan sonra bir ev buldum inşaat, daha bitmedi. Daha halen inşaat yapıyorlar tamam. Daha sıfır daire ama inşaat, bina daha inşaat... Çok zor. Hatta benim bir tane avizecide çalıştım elektrik falan biraz biliyorum onun için avizecide çalıştım. Benim patron geldi, ya siz burada nasıl yaşıyorsunuz ya köpek yaşamaz. Benim kadın, hasta benim çocuk hasta. Hatta ben hasta... Dedim ben bugün gelemem işe. Neden? Benim falan hastayım. Geldi baktı, nasıl yaşıyorsunuz. Bak bu ilk 4 ay falan burada ben, ilk 4 ay çok zor.” (7. Katılımcı).

“Ev bulmakta sıkıntı var. Suriyeli olduğumu öğrendikten sonra herkes şey, ya boşveriyor, ya kirayı çok yükseltiyor ve hep hemen şey istiyorlar, memur kefil olarak, kefil istiyorlar. Öyle yani. Benim kiram şimdi ne kadar tahmin edebiliyor musun? 5 katlı bir apartman, 30 yıl yaşında, 2+1...2250. 1500 dolar depozit.” (13. Katılımcı).

Neden Türkiye

Alınan tüm yanıtlar neticesinde katılımcıların Türkiye'ye göç etme nedenleri olarak; Türkiye'ye yönelik önceden var olan sempati, eğitim imkânları, Suriye'deki savaş ortamından ayrılmak şeklinde yanıt başlıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunluğu eğitim için özellikle Türkiye'yi tercih ettiğini ifade etmiştir.

Eğitim imkânlarından dolayı Ankara'daki burslara başvurulmuş ve bursların da kolaylaştırıcı etkisiyle Türkiye tercih edilebilmiştir. Türkiye'deki burs imkânlarının Ankara'ya gelme noktasında etkili olduğu görülmüştür. Bu noktada bir katılımcının ifadeleri şu yönde olmuştur:

“Bunu her gün sorguluyorum, her gün aslında. Bak gelmeden önce Türkiye’den fikrim çok farklıydı. Türkiye’yi başka bir şey sandım ben. Şu ana göre çok daha pozitif. Başka yerlere başvurabilirdim ama Suriyeli olduğum için başka yerler kabul etmeme şansı çok yüksekti. Vizeden dolayı, göçmenlikten dolayı... O sene 2014’tü göçmenlik krizi başladı. Herkes kapıları kapattı. Ama Türkiye’ye vizesiz girebilirdim. Türkiye’ye başvurdum. Arabistan’da üniversiteler, iyi bir üniversitesinden kabul aldım. Ama Arabistan üniversitelerinde şey var, yabancılara karşı... Yani çift ana dal yapamıyorlar, burs alamıyorlar, yurtlarda kalamıyorlar. Engeller var yani genel olarak... Vize, para, dil.” (13. Katılımcı).

Suriye’de ortaya çıkan savaş nedeniyle Suriye’den ayrıldıklarını ifade eden katılımcılarca önceden Türkiye’ye vizesiz, yalnızca kimlikle geçiş sağlayabildikleri için Türkiye’nin tercih edildiği ifade edilmiştir. Türkiye’yi tercih ediş noktasında önceden var olan sempaside lisans öğrenimi esnasında Erasmus öğrenim hareketliliği ile Türkiye’ye gelmiş olmanın, ortak din mensubiyetinin, kültür benzerliğinin, coğrafi yakınlığın ve ucuz hayat şartlarının yüksek lisans öğrenimi için Türkiye’yi tercihte etkili olduğu görülmüştür.

Anavatana Geri Dönme İsteği

Mülakatların gerçekleştirildiği katılımcılarda Ankara’dan Suriye’ye geri dönme yönünde bir isteğin varlığı dikkat çekmiştir. Fakat söz konusu tekrar anavatana dönme isteğinin güvenlik endişesine takılmış olduğu ve Suriye’deki mevcut rejim zulmünün sona ermesinin beklendiği görülmüştür. Bununla birlikte Suriye’de yaşanan savaş ortamının düzeleceğine dair umutların az olması ve bunun yanı sıra aile üyelerinin Suriye dışında yaşaması Suriye’ye tekrar dönüş olumsuz bakılmasında etkili olmaktadır. Mevcut rejimin erkeklere yönelik zorunlu askerlik uygulaması Suriye’ye dönme önündeki engellerden birini oluşturmaktadır.

Kimi katılımcıların rejim baskısı nedeniyle ailelerinin yıllar önce Suriye’den ayrılmış olması ve bu nedenle çocukluğun Suriye’de dışında geçmiş olması Suriye’ye aidiyeti zayıflatmış olduğu ve tekrar dönüş noktasında motivasyon eksikliği olarak yansıdığı görülmüştür. Mevcut savaş sona erdiğinde anavatana tekrar dönmek isteyişte aidiyet duygusunun öne çıkmıştır. Güncel politik hamleler de Suriye’ye dönme motivasyonunda etkili olmuştur. Türkiye’de aileden uzakta yalnız yaşamak öğrenim sonrası dönüş fikrine katkı yapmıştır. Ayrıca savaşın ardından Suriye’de şartların düzelmesi ve bununla birlikte ülkenin eğitimli gençlere ihtiyaç duyması geri dönüş fikrini beslemiştir. Türk bir kadınla evli olan bir katılımcının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Evet ve Suriye’nin şu an ihtiyacı var bize o şartta kesinlikle dönerim...Ben burada bir cümle kurdum belki dikkatinizi şey olmadı, Suriye’de bizim ihtiyacımız olduğu halde, zaman kesinlikle giderim...Şu an Suriye düzeldi ve eğitimli olan insanlara ihtiyacı var, geri dönmesine gerekiyor, kesinlikle dönerim. Ve bu eşime söyledim. Zaten ben, ben seninle gelirim kesinlikle dedi.” (12. Katılımcı).

Bir diğer yandan Suriye’ye dönülmesi halinde olabileceklerin gerçekliği dönüş önündeki engellerden biri olmaktadır. Savaş öncesi ve savaş sonrası Suriye’si gerek yaşamsal açıdan gerekse toplumsal

açından kolaylıkla toparlanabilecek ölçüde gözükmemektedir. Bu durum da uzun yıllar Suriye'ye dönüşlerde çekinceye neden olacaktır. Zira toplumsal düzeyde, savaş ortamının insanlar üzerindeki tahribatı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Hırsızlık, fuhuş ve birçok kötü durumla iç içe yaşayan Suriye halkının evlerini terk etmeleri halinde ise başkalarının evlerine el koyması gibi negatif nedenler Suriye'ye savaş bittiğinde ve şartlar değiştiğinde bile tekrar dönmeyi zorlaştırıcı etkenlerden olsa da aidiyet hissi her zaman arka planda dönüş için bir motivasyon olmuştur. Suriye'de yaşadığı dönemde bir devlet üniversitesinde araştırma görevlisi olduğunu ifade eden bir katılımcının bu yöndeki çarpıcı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Ben 3 ay önce oradayım... Ziyarete gittim. Okula baktım durum nasıl acaba döndü mü, eski haline döndü mü yoksa hocalar geldi mi, gelmedi. Baktım durum daha kötü. Yani önceden daha kötü şu an benim için. Hem de ekonomik açısından hem de şey, okul açısından. Hem de orada millet sanki değiştirmiş. Nasıl yani bilmiyorum. Savaş olduğu zaman 3 tane bir şey çıkıyor: Fakirler baya artıyor, zenginler baya artıyor, orta bir seviye kalmıyor, anlatabildim mi sana... Orada millet sanki fuhuş artıyor 2. 3. uyuşturucu artıyor. Yani millet sanki bir şey ruhu, hali bozuldu. Ben 3 seneden ben Halep ne zaman girdim ben 2016'da girdim savunma yaptım tekrar Türkiye'ye döndüm. Bayramda baktım şey durum iyi. Hemen gelebilirim orada. Durum tamamen, yani bilmiyorum değiştirmişler millet başka bir... Esad ne yapmış başka millet çıkarmış, başka millet atmış bilmiyorum yani. Orada yani anlatamıyorum bile durum nasıl olarak. Benim için bile tamamen değiştirmiş. Ama, millet değiştirmiş. Şey yani daha önce böyle samimiyet şey dürüst bir şey yani görmedim... Benim için dönebilirim hiçbir sıkıntı yok. Ben size söyledim, okul... Onlar da sağlayabilirse tamam dönebilirim... Yoksa düzeltmezse ben orada dönebilirim. Ama orada nasıl yaşayacağım, hırsızlık olacağım 1, orada millet bir şey, bir şey maaş almıyorlar. Nasıl yaşıyorlar bilmiyorum. Ya da hırsızlık ya da birisiyle katil olacaksın. Başka seçenek yok yani. Evet onlar öyle yani öyle. Durum şu şekilde... Galiba görmeyecek sen bir kişi Türkiye son zamanlarda ziyaret etti. Çünkü hep burada kalıyorlardı. Yani ben şanslıyım Suriye'ye gittim.” (8. Katılımcı).

Suriye'ye tekrar dönüş isteğinde kararsızlıklar yaşandığı görülmüştür. Kararsızlıkta etkili olan faktörler mevcut rejime olan güvensizlik ve anavatana yönelik özlem duygusuna rağmen Ankara'da yeni bir yaşam düzeni oluşturulmuş olması, güvenlik endişesiyle apar topar ayrılmış olunan ülkeye tekrar dönüşte her şeye sıfırdan başlama düşüncesi olmuştur.

Ankara'da Suriyeli Kimliğinin Gizlenmesi İhtiyacı

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların kendilerine yöneltilen sorularda çevrelerinden Suriyeli olduklarını gizleme ihtiyacı hissettikleri fark edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu Türklere Suriyeli olduklarını açıklamaktan çeşitli yollarla kaçındıklarını ifade etmiştir. Dikkat çekici bir nokta olarak, birçok katılımcıya henüz kimliğe ilişkin soru sorulmadan kendilerinin bu durumu dile getirme ihtiyacı hissetmiş oldukları görülmüştür. Burada bir kimlik inkârı değil gizleme ihtiyacı söz konusu olmaktadır. Başka ülkelere mensup olarak tanınmanın Suriyeli olarak tanınmaktan daha kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Birleştirici nokta ise daha önce tecrübe edilen

Suriyelilik önyargısının pratikteki yansımalarına maruz kalmama isteğidir. Katılımcıların bu yöndeki ifadelerine aşağıdaki örnek üzerinden yer verilmiştir:

“...Ben şöyle diyorum ben Halepliyim diyorum... Bazı Türkler Halep bilmiyorlardı. Halepliyim, ha, Halep, nerde Irak'ta mı? Yok Irak'ta değil, Halep Suriye'de mesela... Artık ben Suriyeliyim, biraz da yani Suriyeliyim, ben artık Halepliyim. Bizim önemli şey olan bizim Halep. Yani bilmiyorum Halep, Kerkük şey falan. Ben Halepliyim. Onlar da Halep. Yani şöyle diyebilirim. Ama Suriye'yi artık demiyorum.” (8. Katılımcı).

Suriyeli olunduğunun söylenmesi ile birlikte olumsuzluk ile karşılaşılması nedeniyle gerçek kimlik gizlenip daha az ya da hiç tepki almayacak ülkelerin tabiiyet olarak çevredeki Türklere söylenmesi tercih edilmektedir. Bu noktada, özellikle Suriye'de yetişmeyen kişiler Suriyeli kimliği yerine daha kabul edilebilir olan yetişilen ülkeyi kullanmaktadır. Tecrübeler yoluyla ulaşılan bu stratejide Suriyeli kimliğinin açıklanmasının kişilerin rutin hayatını etkileyecek düzeyde Türklere önyargı ile çevrili tepki alması esas neden olmaktadır. Tabiiyette Suriye yerine kullanılan başka ülkelerin tepki almadığı, muhtemel tartışmaların önüne geçtiği ve kişiler açısından topluma kabul edilmedeki ilk engel olan Suriyeliliğin yerine kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Gerçek kimliğin gizlenme nedenlerinden birini de Ankara'da kurulan yaşam düzeninin etkisiyle toplumdan farklı gözükmemek ve daha iyi uyum sağlama gerekçesi oluşturmaktadır.

“Bazen Pakistanlı diye kendimi açıklıyorum, diyorum... Yüksek lisans sınıfımızda kimse benim Suriyeli olduğumu bilmiyor.” (13. Katılımcı).

Kültürel Yakınlık ve Uyum

Türkiye'de yaşama süresi hiç kuşkusuz, topluma uyum sağlama ile doğrudan ilişkili olması açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların Suriye ve Arap kültürünün etkisiyle yetişmeleri ve bu kültürle toplumda yaşama pratikleri üzerinden Türkiye'de yaşama sürelerinin de etkisiyle, Ankara'daki topluma uyum düzeylerinde farklılık ve iki farklı millet arasındaki kültür farkının katılımcılar üzerindeki yansımalarını ortaya çıkarabilme önemi ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların Türkiye'de yaşadıkları süre 2-5 yıl aralığında ifade edilmiştir. Yaşanılan sürenin uyum sağlama üzerinde etkili olduğu görülmüş, süre arttıkça sosyal uyum düzeyi artmıştır. Suriyeli öğrencilerin Ankara'da kendi kültürlerini hangi düzeyde yaşayabildiklerine dair alınan yanıtlar üzerine ortaya 2 sonuç ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Suriye'den alınan kültür ile Türkiye'nin kültürlerinin birbirine yakın olması nedeniyle Suriye'deki kültürün Türkiye'ye taşınabildiği, ikincisi ise Suriye ve Türkiye'nin kültürünün birbiri ile benzer yanları bulunmasına rağmen farklı olduğu ve bu yüzden uyum sağlama zorunluluğunun ortaya çıktığı yönünde olmuştur. Katılımcıların çoğunluğu ufak farklar olduğunu ancak uyum sağladığını ifade etmiştir:

“Sanırım evet. Çok farklı değil bence Suriye ve Türkiye kültür. Ya yaşıyorum yani... Yani İslam için biz aynıyız yani bu sebeple kolay bence.” (5. Katılımcı).

Kültür farkının ve uyum sorununun dil noktasında ortaya çıktığı ve Türkçe öğrenilirken epey zorlanıldığı görüşü öne çıkmıştır. Farkın yalnızca dil noktasında ortaya çıktığı, Suriye'nin Türkiye ile tarihteki ortak mazisi nedeniyle kültür noktasında farklılık olmadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte, kültür benzerliğinin bel kemiği ve sosyal uyumu kolaylaştırıcı en büyük faktör olarak ortak din mensubiyeti sıklıkla dile getirilmiştir. Katılımcıların tamamına yakını kültürel yakınlık ve uyum sağlama noktasında ortak din mensubiyeti vurgusu yapmış ve soruları ağırlıklı olarak bu temel üzerinden cevaplandırmıştır:

“Kültür açısından hiçbir fark yok. Sadece tek fark dil... Kültür arasında zaten 600 sene beraber yaşıyorlar. Yani fark olarak değil mi son seneden biraz değişiklik oldu. Ama sanmıyorum hani din, yemek şey falan sanmıyorum, o kadar değil. Değişiklik büyük bir değişiklik yok yani... Sadece tek bir fark dil. Dili geçtiğim zaman tamam artık bir şey kalmadı.” (8. Katılımcı).

“...Açıkçası yani ben Türk kültürünü uyum sağladım... Yani bir kısmını bıraktım, tamamını değil bir kısmını bıraktım evet... Uyumlu olmayan şeyler...Bazen de benim kültürümde olumsuz olan şeyler burada Türkiye'deki...Olumlu şeyler benim kültürümde bırakıp Türkiye'deki kültürüne göre davranmayı...Özellikle Türk bir insanla yaşadığım için tartışma muhabbeti oluyordu ve ona göre değişiyordu.” (12. Katılımcı).

Suriye'de yetişmemiş olunması Türk kültürüne ve topluma uyum sağlama noktasında bir dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Var olan farklılıklarda da Türk kültürüne uyum sağlanmış ve farklılıklar terk edilerek törpülenmeye çalışılmıştır. Ankara'da geçirilen süre arttıkça katılımcılarda farklılıkları terk etme ve uyum sağlama zorunluluğu hissedildiği ve buna gayret gösterildiği görülmüştür. Bu zorunluluk hali içerisinde bulunan durumdan hoşnut olunmama şeklinde dışa yansımıştır. Türkler ile güçlü bir iletişim kurulması ve Türkler ile yakın ilişki içerisinde olmak, kişinin kendisini toplumdan soyutlayarak izole olmaması halihazırda yakın olan kültürlerdeki ufak farklılıkların terk edilmesine ve uyumu artırılmasına pozitif etki yapmaktadır. Türkiye'ye dair gelecek planları yapmak ve bunun üzerinde çalışmak uyum sağlama, farklılıkları törpüleme üzerinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte Türk vatandaşlığının verilmiş olmasının kişinin Türkiye'ye olan aidiyetini artırdığı ve kendisini daha fazla Türk hissedebilmek için vatandaşlığın uyum sağlama gayreti ile desteklenmek istendiği görülmüştür.

Kültür ve yaşayış noktasında Türkiye ve Suriye'nin benzerliklerine rağmen farklı olduğu vurgulanmış ve uyum sağlama zorunluluğunun hissedildiği ancak bunun pek de içselleştirilmediği görülmüştür. Kendi kültürüne dair her şeyin Türkiye'ye taşınmadığı, ancak Türkler için “tuhaf” olan bir şeyler varsa o kısımda Türkiye'nin kültürüne uyum sağlandığını ifade edilmiştir. Aileden uzakta Ankara'da yalnız yaşamak kendi kültürünün taşınabilmesi önünde engel olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte diğer Suriyelilerden soyutlanma durumu da uyum zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Aşağıda bu durumları örnekler nitelikte bir katılımcının ifadelerine yer verilmiştir:

“...Ailem yok. Suriyelilerle hiç konuşmuyorum... Ya kültür şey, kültür insanlarla yaşayan bir şey. Yani mesela group activity... Kültür tek başına yapamıyorsun. Tek başına bayram yapamıyorsun...”

Aslında kültür olarak o kadar farkımız yok Türk kültürüyle. Ama bazı eksikler var. Onları, yani Türk kültüre alışmaya zorundaydık.” (13. Katılımcı).

Bir Türk ile gerçekleştirilen evlilik bir yandan uyumu kolaylaştırıcı etki yaparken diğer yandan katılımcıların kendi kültürlerinden gelen ve Ankara'daki gündelik yaşam ile uyumlu olmayan yanların terk edilmesine ve uyum sağlama zorunluluğunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ankara'da Arapça Konuşmak

Ankara'da toplum içerisinde bir Suriyeli olarak kendi dilinin, Arapça'nın özgürce konuşulabilmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu Arapça'yı rahat bir şekilde konuşamadığını ifade etmiştir. Dilin özgürce konuşulması önündeki engeller katılımcılarca negatif tecrübelerle dayanılarak aktarılmıştır. Ortak noktaya bakıldığında bazı Türklerin kişilere yönelik olumsuz bakışlarını, sözlü saldırıları içeren kötü tecrübeler ve Türklerin Suriyeli önyargısı öne çıkmıştır.

Arapça konuşulduğunda çevredeki Türklerin bakışlarla ve sözle rahatsızlık verdikleri belirtilmiştir. Bu durum katılımcılar için ya hiç konuşmama ya da kısık bir ses tonuyla çevreden duyulmayacak şekilde konuşmaya çalışma olarak kendini göstermiştir. Kendilerine soru yöneltildiğinde hayır yanıtı veren katılımcıların net ve keskin bir şekilde hayır sözcüğünü kullanmaları kendi dillerini konuşmalarının katılımcılar açısından ne derece olumsuz karşılandığını ortaya çıkarması açısından dikkat çekici olmuştur. Bu konudaki çekince bir katılımcının ifadelerine şu şekilde yansımıştır.

“Çok yüksek sesle değil. Bazı kelimelerde Allah falan var, onu demiyoruz... Çok yüksek sesle Allah diye bağıryorsan kalabalık bir yerde, özellikle 2014 ya da 2015'te, çok yanlış şekilde anlaşılıyorsunuz yani... Yani, terörist olarak anlaşılıyorsun. Ben dürüst olayım hemen... Türkiye'de. E tabi ki Türkiye'de. Türkiye'de kaç patlama oldu o zamanlarda? Çok fazla. İşid sıkıntısı vardı... Doğru ama Allah'ın önceki ve sonraki kelimeler Arapça olmuyor genelde Türkiye'de. Anlaşılmamalı olmuyor. O yüzden sıkıntı çıkartabiliyorlar... Yani konuşabiliyoruz. Çok yüksek sesle değil... Bir de tek sıkıntı o değil. O Ankara'da çok olmuyor, İstanbul'da daha çok oluyor. İstanbul'a gidip geliyorum bazen... Arapça yüksek sesle konuşursan herkes şöyle sana bakıyor yani sen uzaylı olarak. Bir de bazen duyuyorsun o Araplar ülkeyi mahvettiler, o Suriyeliler her yerde oldular. Biz Türkçe anlayamıyoruz gibi konuşuyorlar yanımızda yani.” (13. Katılımcı).

Bazı Türkler tarafından gelen bakışların olumsuz bir niyet taşımaması halinde ise bakışlar merak içermekte ve yine rahatsızlık hali ortaya çıkmaktadır. Türkiye'ye gelinmeden önce Türkiye'de bu tür olumsuz durumları önceden tecrübe eden kişilerce yeni gelecek olan kişilere “sıkıntı” olmaması için Türkiye toplumu içerisinde Arapça konuşulmamaya çalışılması yönünde uyarılar yapılmaktadır. Toplum içerisinde aileden ya da Arap arkadaşlardan gelen telefonlar çevredeki Türklerden gelecek potansiyel tepkiler nedeniyle bekletilmekte ya da hiç açılmamakta, toplum dışına çıkıldığında telefon cevaplanmaktadır.

“Hayır tabi ki. Benim dilim Arapça... Mesela otobüse binerken biri arasa beni, ben açmıyorum. Çünkü diğerleri rahatsız olacaklar böyle... Hatta birkaç kere tartıştık bu konuda. Mesela şeylerle otobüsteki olanlar. Yani onlar diyor ki Arapça mı konuşuyorsun falan. Yani tartışma olmazsa bile şey sorguluyor, bu Arapça mı nere... Bazen hoş bakmıyor, bazen de sizi rahatsız ediyor. Mesela Arapça mı, nerden geldin. Yani birkaç sorguluyor... Merakla, aynen. O yüzden ben kapıyı açmıyorum bilerek.” (1. Katılımcı).

Diğer Milletlerle Yakınlık

Ankara’da Suriyeli Arap olarak yaşamaya medyadaki olumsuz algı eşlik etmekte ve bu durum önyargı olarak karşılık bulmaktadır. Bunun yanı sıra, toplumda yabancı olmanın vermiş olduğu yalnızlık ve izole edilmişlik duygusu, Türkiye’de bulunan diğer milletler ile yakınlık kurulması ihtiyacı olarak ortaya çıkabilmektedir. Birçok katılımcı kendilerine yakın hissettikleri millet olarak Suriyelilerin yanı sıra aynı cümle içerisinde Türkler yanıtını vermiştir. Türkler eliyle tecrübe edilen olumsuz olaylara rağmen katılımcıların kendilerini Türklere yakın görmesi toplumla uyum sağlama gayretinin bir yansıması olmaktadır. Katılımcıların mülakatlarda ifade etmiş oldukları milletlere kendilerini daha yakın hissetme nedenleri verilen yanıtlarda olduğu gibi çeşitlilik göstermiştir. Verilen yanıtlarda özellikle bir tercihin etkili olmadığı, yaşanan ülkenin, aile üyelerinin etnik mensubiyetinin etkili olduğu görülmüştür.

“...Yani bütün Araplar bana çok yakın gözüküyorlar, Türkler de öyle, Azeriler de öyle... Yani ben, milletleri anlayamıyorum ben. Yani milletçi değilim. İnsanlara millet olarak bakamıyorum. Çünkü herkes farklı. Yani ODTÜ’de bile, aynı kampüste bile, iki Türkler, aynı ırk, aynı millet çok farklı insanlar, çok farklı insanlar... Ben düşünceler bakıyorum. Millete bakamıyorum yani. Anlayamıyorum onları hiç... Yani millet diye bir şey yok diye düşünüyorum.” (13. Katılımcı).

Verilen yanıtlarda dikkat çeken bir nokta ise anavatandan uzakta yaşayan kişilerin kendileri ile aynı tabiiyete mensup kişilerle birlikte daha sıkı ilişkiler içerisinde olması beklentisinin aksi çıkması olmuştur. Katılımcıların çok azı Araplar ile yakın olduklarını ve bazı katılımcılar ise özellikle Suriyelilerden uzak durmayı tercih ettiklerini ifade etmiştir.

Türklerle İletişim

Dış dünya ile etkileşim halinde olmak, doğru iletişim kurabilmek hiç kuşkusuz herhangi bir konuda yerleşmiş anlayış kalıplarını, algıları, önyargıları kırabilme noktasında önem taşımaktadır. Özellikle Ankara’daki toplum içerisindeki Suriyelilik algısının kırılabilmesi, yanlışın bertaraf edilebilmesi, gerçek olanın ortaya çıkarılabilmesi için kişilerin kendilerini ifade edebilmeleri için iletişim kurmaya gayret etmeleri ise büyük önem arz etmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu Türklerle iletişimlerinin iyi olduğunu ifade etmiştir. Suriyeli vasıfsız değil de vasıflı olduğunda toplumda tavırların değiştiği ifade edilmiştir. Bu durum Türkler ile olan iletişime pozitif etki etmekte ve Suriyelilik önyargısının kırılabilmesine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan bir Türk ile gerçekleştirilen evlilik Türkler ile olan iletişimin doğru tesis edilebilmesinde etkili olmaktadır.

Maruz kalınan olumsuz tavırlara karşın kendi kabuğuna çekilmeyip Türklerle iletişimlerini güçlendirme gayreti içinde olmak netice itibarıyla Türklerle olan güçlü iletişimi ortaya çıkarabilmektedir. Katılımcıların Türklerle iletişim kurabilmek için gayret gösterdiği, bu durumun Türkler nezdinde karşılık bulduğu ve bunun sonucunda güçlü bir iletişim kurulduğu görülmüştür. İletişimin önemine istinaden katılımcıların ifadeleri şu yönde olmuştur:

“Özellikle yani İstanbul'da, Ankara'da yani bunlar çok yaşanmıyor. Ankara'da Suriyelilerin sayısı az olduğu için tek bölgede yaşadığı için... Önder Mahallesi. Onlar Ankara'da yani böyle sokaklarda çok görmüyorsun İstanbul gibi; İstanbul, Mersin, Antep, Hatay gibi. İstanbul'a gittiğimde her yerde, her bölgede yani Suriyeli var, orada çalışanlar işte insanlar. Bu yüzden oradaki, İstanbul'daki Türk toplumu bence daha çok olumsuz tepki veriyor Suriyelilere. Yani onu aslında düzeltmemiz lazım, bir şekilde düzeltilmesi lazım... İşte onlar, Suriyeliler, sadece nargile içenler değil, yani düzgün çalışan insanlar var yani. Onlar da onlar hepsi örnek oluyor, yani Suriyeliler bunlar, nargile içiyorlar, savaştan kaçtılar, buraya Türkiye'ye gezmeye geldiler diye. Herkes onu düşünüyor tabi ki.” (4. Katılımcı).

“Evde kalıyoruz... O zamanlarda komşularımız Suriyeliler gelecekler binaya falan diye korktular açık açık. Yönetici var ya binanın yöneticisi, benimle konuştu onlar çok korkuyordu, yani daha önce Suriyeliler falan pisler falan böyle bir şey dediler yani. Biz tabi ki, yani o zamanlar zaten biz sonra duyduk bunları. Ama hiçbir şey görmedik. Yani mesela kötü bir şey yapmadılar. Ama konuştular, arkamızdan konuştular yani... Bence onlar haklılar. Çünkü biz yabancıyız ve hangi kültürden geldik bilmiyorlar yani. Haklılar bence yani. Ama zamanla şimdi hiçbir sıkıntı yaşamadık. Tam tersi aslında yani şimdi selamlaşıyoruz, merhabalaşıyoruz... Yani kötüler gördüm, bir de çok iyiler gördüm gerçekten. Ama ilk bakış açısı böyle, korkuyorlar Suriyeli olduğumu. Ama hatta hocalar mesela diyebilirim sana. Hocalar, yani ben ve iki Suriyeli arkadaşım aynı bölümdeydik yüksek lisans yapıyorduk birlikte. Mesela ilk başladığımız zamanda hocalar, yani iki tane hoca birazcık sürekli böyle nasıl diyeyim... Evet kötü baktı evet. Birkaç ders sonra: “Aaa, Suriyeliler gelmediler mi? Suriyeliler...” falan böyle laf atıyor filan böyle. Biz hiçbir şey demedik hani ne diyeceğiz biz yani. Ama zamanla o da değiştirdi. Çünkü yani ne kadar çalışkan, evet gösterdik yani. Biz terbiyeli insanız. Biz sizin gibi yani. Biz ailemiz var yani eğitilmiş insanlar. Yani sokaktan gelmedik sonunda biz de. Anladılar zamanla. Yani her şey değiştirdi yani görünce. Ama ilk bakış açısı böyle kötü davranıyorlardı. Ama zamanla her şey değişti.” (10. Katılımcı).

Suriyelilik Önyargısı

Ankara'da Suriyeli olarak var olabilmeyen toplumda bulunduğu karşılığa istinaden, bu duruma Suriyeli katılımcıların gözünden bakıldığında büyük bir çoğunluğu önyargıya maruz kaldığını ifade etmiştir. Önyargıya maruz kalma sorusu yöneltildiği ilk an katılımcıların hiç düşünmeden direkt olarak evet yanıtı vermeleri dikkat çekicidir. Tüm katılımcılar bazı Türkler tarafından önyargıyı ortaya çıkaran olaylar yaşadıklarını ifade etmiştir.

“Çok, her yerde... Yüzler değişiyor, konuşma tarzlar değişiyor. Bir de şey yapmaya çalışıyorlar hep konuşmakta, ben ırkçı değilim ama, diye başlıyor... Herkes kendisi ırkçı değil zannediyor.” (13. Katılımcı).

Önyargı hali kimi zaman sosyal medyada, kimi zaman üniversitedeki hocalar tarafından sözlü olarak, kimi zaman ise toplumda dikkate alınmadan yanlarında yapılan kötü konuşmalar şeklinde gerçekleşmiştir. Artık bu tür durumlar Suriyelilerin rutini haline gelmiş ve önyargı haline alışılmıştır. Suriyeli olduğunun öğrenildiği andan itibaren önyargı hali kendini önce yüzlerde göstermekte, ardından konuşmalara yansımaktadır. Kendilerine yönelen olumsuzluklara ilişkin katılımcıların çoğunluğunun bilinçli olduğu görülmüştür. Kendilerine yapılagelen şekilde hareket etmeyip, tek bir Türk vatandaşının hatasını bütün bir topluma mal etmeyerek bu konuda bilinçli bir tavır sergilendiği görülmüştür. Genel olumsuz Suriyelilik algısı ve önyargısının karşısında, söz konusu Suriyelinin eğitilmiş ya da maddi durumunun iyi olmasının var olan önyargıyı pratikte kırdığı görülmüştür. Buna ilişkin bir katılımcının ifadeleri aşağıdaki gibi olmuştur:

“Evet, evet, öyle bir şey var öyle bir grup var. Tüm Türklere değil ama bir grup, öyle önyargılı. Hatta ben kendimi anlatmaya çalışıyorum. Mesela ben Suriye’den geldim orada savaş var diye mesela ben burada doktorum, ben öğrenciyim, falan diye diyorum. Ama hep böyle bir olumsuz şey oluyor yani onlarda bir önyargı var... Hatta ev ararken, hatta kiralamak için falan ev ararken hatta Suriyeliyim diye yani vermiyoruz falan diye onları da yaşamıştım... Diş hekimiyim dediğim zaman oluyor, hemen tamam diyorlar.” (4. Katılımcı).

Suriye’deki mevcut rejimin zulmünden kaçıp Ankara’ya gelen Suriyelilerin “hain” olduklarının düşünülmesi önyargının gerekçesini açıklar niteliktedir. Türkiye’de adı kötü olaylara karışan Suriyelilerin varlığının tüm Suriyelilere atfedilmesi önyargı halini beslemektedir. Türklerin bir kesimindeki önyargı halinin yalnızca Suriyeliler özelinden çıkmış olduğu ve tüm Arapları içine alır hale geldiği dile getirilmiştir. Kadınlara zaafı olan Arap erkeği algısı önyargı haline katkı yapmıştır. Önyargı pratiğinin günlük hayatta artık bir rutin haline alması, sıklıkla ortaya çıkması bu durumun Suriyelilerce kanıksanmasına neden olmuştur. Bu noktada katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibi olmuştur:

“...Burada dolmuş taksi gidiyorum tamam mı... İlk bindiğim zaman bakıyorlar, siz nerelisin ben Suriyeliyim, Halep’ten geldim. Ya sen nasıl sattın memleket değil mi? Sen nasıl bıraktın memleket? Siz ne iş burada, gidin memleket, çok duydum. Yani ben rahatsız... Biz memleketi satmadık. Hakikaten bizim memleket satmadık. Diyor ki sizin memleket sattınız ya da memleket bıraktınız ya da bilmem ne. Bu konu bana çok geldi. Bu elektrik gibi bana geldi biliyor musun... Ya sıkıntı. Bomba geldiği zaman valla billahi bizim merdivenler var bina altında yaşıyor. Vallahi billahi altında yaşıyor valla... Biz dokuz sene savaş, kolay değil biz gördü. Biz seyahat için burada geldi. Vallahi seyahat bizim değil. Bizim çalışmak için, güvenli bir yer için, bizim çocuk, kadınlar bakmak için. Başka bir şey istemiyor sizden. Vallahi billahi ben çok anlattım bu konu. Biz yani şerefsiz değil. Diyor ki sizin Suriye’nin bilmem kötü yapıyorlar. Bazı geçen sene bilmem İstanbul şey ettiler. Sahil etrafında

bilmem, burada geldiniz, nargile... Diyorum o zaman benim millet niye düşünüyorsunuz? Vallahi billahi bizim millet ne kötü düşünüyor bilmiyorum ben. Bende şaşıyorum. Hatta bizim arkadaş çok var biliyorum tanıyorum. Hepsi çalışıyorlar... Ama millet düşünüyor... Kimse çalışmıyor herkes.” (7. Katılımcı).

“...Bu Arap diye düşünürler, Suriyeli değil diye, Arap diye düşünürler. Ve bu Araplara karşı bir sürü önyargılar var. Özellikle bu şeye, neydi, kadınlarla ilgili... Arapların, özellikle Arap erkeklerin kadınlara farklı bakışları var diye düşünülüyor... Özellikle Türk kadınlarına değil, genel olarak. Mesela bir arkadaş sordu babanın kaç eşi var... Evet. Mesela ne diyorlar, şey barbar, medeniyetsiz öyle bir şey... Bu bir toplum varsa, ben varsam o toplumda ben tek Suriyeli olan, onlar kendi arasında konuşuyor, Türkçe konuşuyor rahat oluyor.” (14. Katılımcı).

Okuldaki Türklerle İletişim

Ankara içerisinde Suriyeli olmanın çeşitli önyargı kalıpları ile karşılandığı gerçeğinin aksine üniversitede Suriyeli olmanın toplum içerisinde farklı yansımaları olmuştur. Genel anlamda, Türk öğrencilerin diğer yabancı öğrenciler ile Suriyeli öğrenciler arasında herhangi bir negatif ayrımcılık sergilemedikleri görülmüştür.

Ankara'daki toplumun bir kısmı tarafından uygulanan negatif ayrımcılık ve önyargıyı ortaya çıkaran nedenler noktasında, Türk öğrenciler daha bilinçli tavırlar sergilemektedir. Ancak bunun yanında toplum tarafından çeşitli şekillerde önyargı içeren davranışlara maruz kalınması tecrübesi üniversitede de Suriyeli kimliğinin saklanması ihtiyacına neden olabilmektedir. İstisna olmakla birlikte, bazı Türk öğrencilerin diğer yabancı öğrencilere nazaran Suriyeli öğrencilere karşı önyargılı bakışları karşılıklı iletişim yoluyla zamanla değişmektedir. Türkiye ve Suriye'nin diğer ülkelere göre kültürel açıdan birbirine yakın olması iletişimi kolaylaştırmış ve önyargılı tavrı dağıtabilmiştir. Negatif ayrımcı tavırlar sergileyen Türk hocalar ile doğru iletişim kurmak, Suriyelilere ilişkin doğruları ifade etmek pozitif sonuçlar doğurmuştur.

“Yüksek lisans sınıfımızda kimse benim Suriyeli olduğumu bilmiyor... Yok. Ben, ben Türk vatandaşlığına geçtim. Sorunca Türk vatandaşım ama yurt dışında doğdum diyorum... Ve kabul ediliyorum yani.” (13. Katılımcı).

Anavatana Özlem ve Umutsuzluk

Suriye'deki olaylar söz konusu olduğunda kamuoyunda yaygın olarak “iç savaş” ifadesi kullanılmaktadır. Fakat bu duruma ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Zira Suriye'deki mevcut duruma dair kamuoyunda kullanılan iç savaş ifadesi katılımcılar tarafından doğru bulunmamaktadır. Mevcut hükümetin yalnızca görünürde Suriye'yi temsil ettiği, ancak arka planda birbirinden farklı birçok devletin Suriye'nin yönetiminde söz sahibi olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Dolayısıyla görünürde halkın devlete karşı isyan ettiği fikri doğru olamamaktadır. Bunun yanı sıra Suriye'de çoğunluğu temsil etmeyen ve antidemokratik yollarla göreve geldiği iddia edilen mevcut

hükümet, toplum içindeki farklı etnik ve mezhepsel yapıların birbirleri ile zıtlaşmasında da pay sahibidir. Bugün Suriye topraklarında yaşananların mikro bir dünya savaşı niteliği taşıdığı iddiası yanlış olmayacaktır.

“Bir itirazım var, iç savaş değil maalesef... İç savaş, Lübnan’da mesela oldu. Sünniler ve Şiiler arasında olan bir çatışma. Ya da Hristiyanlar ve Sünniler. Bu iç savaş denir... İç savaş derken onun anlamında ne geliyor, iki farklı gruplar çatışıyor. Halbuki öyle değil. Yani şu an Esed’e karşı savaşan Aleviler de var, onun hakkını yemeyelim. Hristiyanlar da var, onun hakkını yemeyelim... Çünkü Esed düşecekti İran girdi. İran milisleri destekledi hemen. Yine de halk tarafından yıkılacaktı Rusya girdi, Rusya’nın milisleri... Buna iç savaş mı denir? Yani, yani burada iç savaş denmez. Çünkü halk ve yabancı uyruklarla savaş ediyor.” (12. Katılımcı).

Türkiye’nin sosyal devlet anlayışı kapsamında Suriyeli sığınmacılara yönelik gerçekleştirdiği uygulamalar ve desteklere karşın şartlar ne olursa olsun tüm dünyada savaş mağduru ve gurbette yaşayan bir insan olmanın neden olduğu mecburiyet hali katılımcıların ifadelerine açıkça yansiyebilmiştir. Ancak bununla birlikte, Türkiye’nin gerek Ortadoğu’da gerekse diğer bölgelerde yürüttüğü dış politika hamleleri yakından takip edilmekte, Ortadoğu’da söz sahibi önemli aktörlerden olan Türkiye’nin Suriye’nin geleceğinin inşasında etkili olacağı düşünülmekte ve bu noktada umutları yeşertici beklenti oluşmaktadır. Buna istinaden bir katılımcının ifadesine aşağıda yer verilmiştir.

“... Yani Avrupa da aynı, Arap ülkeleri de aynı. Yani herkes Suriyeli istemiyor. Ya da Suriyeli iyiyse, iyi bir iş yapabiliyorsa, iş adamıysa, parası varsa ya da beyin gücü varsa Türk olsun diyorlar, vatandaşımız olsun diyorlar... Yani Türkiye’de durumumuz çoğu ülkelere göre, ülkelere göre durumlara göre yani iyi, kötü demiyoruz. Ama tabii ki biz savaştan çıkıyoruz. Ülkemiz çok kötü durumda. O yüzden biz çok kötü durumdayız. Yani zorunlu olarak hayatımızı yaşıyoruz. Yani hiçbir şey isteyerek yapmıyoruz biz... Herkes yani herkese bakıyorum herkes özgür. Hayatta istediği seçenek alabiliyor. Biz öyle değiliz, biz öyle yapamıyoruz. Mecbur kalıyoruz. Çok şeyler yapmaya mecbur kalıyoruz. O yüzden çok memnun değiliz. Yani çok destek görüyoruz yani şu hükümetten da insanlardan. Ve öyle pozitif şeyler var, onu inkâr etmiyorum, nankör değiliz. Ama gerçekten durum çok kötü olduğu için biz negatif kalıyoruz.” (13. Katılımcı).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada farklı olan kültürel kimliğin çok kültürlülüğe yapmış olduğu katkının çeşitli toplumsal dinamiklerin etkisiyle sosyal uyuma nasıl yansımış olduğu sorusu Türkiye’ye yönelik yoğun Suriyeli göçü esas alınarak cevaplanmıştır. Söz konusu inceleme alana ilişkin literatür ile temellendirilmiş ve lisansüstü düzeyde Ankara’da çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim alan Suriyeli öğrenciler ile bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye’nin başkenti ve metropol kentlerinden Ankara’da Suriyeli kültürel kimliğine mensup lisansüstü öğrenci olarak yaşamının öğrencilerin gözünden sosyal uyum noktasındaki algılanışı açıklanmıştır.

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki eğitimlerine ilişkin sunulmuş imkânlar eğitim hayatının devamı noktasında önemli bir konumda bulunmaktadır. Bilhassa ülkesinde savaş ortamı bulunan öğrencilerin eğitimlerinin Türkiye'de devam edebilmesine yönelik düzenlemeler büyük önem arz etmektedir. Eğitim hayatının devam edebilmesinde kolaylıklar sağlanması ise gerek öğrenciler gerekse toplumsal açıdan faydalar oluşturmaktadır. Eğitim nitelikli insan kaynağının artırılmasını sağlamaktadır. Türkiye'de yaşayan yabancıların nitelikli oluşları toplumsal kabulde pozitif bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, eğitim hayatı içerisinde var olmak sosyal uyumu artırıcı yönde sonuçlar ortaya koymaktadır.

Yaşanan göçler ile halihazırda çok etnikli ve mezhepli olan toplumsal yapıda bu noktada bir zenginlik artışı yaşanmıştır. Bu durum Türkiye toplumundaki Suriyelilere dair birtakım sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yapılan alan araştırmasında Türkiye'nin sahip olduğu imkânların yanı sıra ve yetersizlikler de gün yüzüne çıkmıştır. Zira Türkiye'ye dair ifade edilmiş memnuniyetsizlikler bulunmaktadır. Türkiye'deki genç işsizlik sorunu ve çalışma ücretlerinin düşük oluşu Türkiye'ye dair memnuniyetsizlik nedenlerinden olmuştur. Bununla birlikte iyi bir iş fırsatının oluşması halinde Türkiye'den başka bir ülkeye çalışmaya gidilmek istenmesi de gündemdedir. Türkiye'nin sorunlarından olan işsizlik ve çalışma koşullarına yönelik fırsatlar oluşturulması ve iyileştirmeler yapılması bu durumun önüne geçebilmek için önemli bir adım olacaktır.

Çalışma hayatına ilişkin birtakım sorunlar nedeniyle başka ülkelere gitmek istediğini ifade eden katılımcılarda bu konuda genel olarak esnek düşünce yapısı ve kararsızlık hali gözlenmiştir. Özellikle lisansüstü öğrenimin ardında Türkiye'den gitmek isteyenlerin kararsız olmalarının nedenleri ile Türkiye'de kalmak isteyenlerin nedenlerinin ile örtüştüğü görülmüştür. Bu ortak gerekçeler; ortak din mensubiyeti, Avrupa ülkelerinde yaygın olan İslamofobi akımının varlığı, Türkiye-Suriye arasındaki benzer kültürel değerlerin varlığı, başka bir ülkeye gidilmesi halinde yeni bir dil öğrenme gerekliliği ve bu durumun zorluğu, yeni bir yaşam düzeni oluşturmanın zorluğu ve bu nedenle halihazırda kurulan yaşam düzeninin bozulmak istenmemesi olarak sıralanmıştır.

Suriyeli lisansüstü öğrenciler ile gerçekleştirilen araştırmaya göre Suriyelilere karşı Ankara ili içerisinde önyargılı tavırlar sergilendiği görülmüştür. Araştırmanın tüm katılımcıları Türkler tarafından önyargıyı niteleyici olaylar tecrübe etmişlerdir. Suriyelilerin toplumsal yaşamda giderek artan bir görünürlük profili çizmeleri ve bununla birlikte misafir olmaktan çıkıp kalıcı olmaya başlamaları ile önyargılı tavırlar kendini göstermiştir.

Kendini dış dünyadan izole eden Suriyelilerin varlığı iletişimin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Zira ağırlıklı olarak medyanın etkili olması nedeniyle oluşan olumsuz Suriyelilik imajı ancak doğru iletişim ile aşılabilecektir. Savaştan kaçıp Türkiye'ye gelen ve çalışmayıp Türkiye'de devletten aldığı yardımlarla hayatını sürdüren, ülkeye katkı sağlamayan, adı çeşitli suçlarla anılan Suriyelilik imajının yıkılabilmesi için çalışan, üreten, karakter ve duruşuyla örnek olan Suriyelilerin iletişim yoluyla bu kötü imajı yerle bir edebilmesi gerekmektedir.

Bir toplumda yaşanagelmekte olan çok kültürlülük tartışmaları söz konusu toplumda çok kültürlüğe dair birtakım sorunlar olduğunu göstermektedir. Farklı kültürleri taşıyan grupların aynı toplumda kendilerine has kimlikleri ile ve bu kimlikleri muhafaza edebilmek için bir arada bulunma pratiği olan çok kültürlülüğün yerleşik toplumda çeşitli alanlarda birtakım etkileri olmuştur. Çok kültürlülüğün temelinde yer alan kültür kavramının içermiş olduğu bir toplumun veyahut grubun maddi ve manevi değerlerinin toplamı aynı zamanda içerisinde dil, fikir, sembol gibi unsurları barındırmakta olup çok kültürlülük kapsamında tüm bunlarla kimliğe dair işaretler olarak karşılaşılmıştır. Bu işaretler toplum içerisinde farklı olanın kimliğini yansıtmakta ve onu yerleşik toplumdan ayırmaktadır. Gerçekleştirilen alan araştırması içerisinde en çok dikkat çeken nokta, birçok katılımcıya henüz kimliğe ilişkin soru sorulmadan kendilerinin bu durumu dile getirme ihtiyacı hissetmesi olmuştur.

Gerçekleştirilen alan araştırmasında Türkiye ve Suriye'nin ortak tarihi geçmişinin etkisi hissedilmiş ve Suriye'den edinilmiş olunan kültürün bir kısmının Türkiye ile benzerlikler gösterdiği katılımcılarca ifade edilmiştir. Bu nedenle Suriye'de edinilmiş olunan kültürel değerler Ankara'da yaşanabilmektedir. Benzerliklerin kaynağı ortak tarihsel geçmiş ve ortak din mensubiyetine dayandırılmıştır. Hiç kuşkusuz bu bahsi geçen kültürel değerler birebir aynı olmayıp birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu noktada da uygun olmayan kültürel parçaların terk edilip Türk kültürüne uyum sağlama ihtiyacının etkisi kendisini göstermiştir. Vurgulanan farklılık unsurunda ise en çok zorlanılan faktör dil olmuştur. Türkiye ile Suriye'nin farklı olan kültürel değerlerine dair uyum zorunluluğunun ortaya çıkmasının temelinde anavatanda devam eden savaş hali nedeniyle mümkün olmayan geri dönüş ve Ankara'da kurulan yaşam düzeninin bozulmak istenmemesi bulunmaktadır. Böylelikle farklılıklara yönelik toplumsal baskıya boyun eğilip bir zoraki uyum halinin ortaya çıktığı görülmüştür.

Uyumun dört farklı formu alan araştırması kapsamına uyarlanarak incelendiğinde: Bireyin etnik köken kültürüne sıkı sıkıya bağlı olduğu segrasyon alan araştırması katılımcılarında görülmüştür. Bu durum katılımcılarda Ankara'daki yerleşik topluma uyuma isteksizlik olarak yansımıştır. Gerek etnik kültürün gerek yerleşik toplumun kültürünün reddedildiği marjinalleşme araştırmaya katılan katılımcılarda görülmemiştir. Kişinin yeni dahil olduğu ülkenin yerleşik toplumuna uyumunun daha fazla yaşandığı asimilasyon araştırma katılımcılarında görülmüştür. Suriye tabiiyetine mensup bir kişi olarak yaşamının toplumda neden olduğu sorunlardan sıyrılma isteği Suriye kültürünün mümkün olduğunca terk edilip Ankara'da içerisinde yaşanılan topluma daha uyumlu olma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Alan araştırmasına dahil olan katılımcılarda en çok görülen uyum formu çoklu entegrasyon olmuştur. Katılımcılar etnik mensubiyetlerinin bulunduğu Suriye'den aldıkları kültür ile Türkiye'ye has kültürel değerleri birlikte yaşamayı tercih etmişlerdir. Böylelikle hem kültürel kimliklerini muhafaza edebilme hem de yerleşik topluma uyum sağlama gayreti içerisinde olabilmişlerdir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma içerisindeki alan araştırması Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 2019-469 araştırma kodu ile 13.11.2019 tarihli toplantı ve 38 karar no ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkaya A. Y., Çilingir G. A., Levent G. T. (2018). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrencilerin akademik sorunları üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 413-448.
- Akıncı B., Nergiz A., Gedik E. (2015). Uyum süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1, 58-83.
- Akpınar T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 16-29.
- Arı T. (2012). *Uluslararası İlişkilerde Post-Modern Analizler-1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika* (1. Baskı). Bursa: MKM.
- Creswell J. W. (2017). *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (Çev. Demir S. vd.) *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (3. Baskı). Ankara: Eğiten.
- Çağlar İ., Özkır Y. (2014). Suriyeli mültecilerin Türkiye basınında temsili. *Ortadoğu Yıllığı*, 485-500
- Çelik H. (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye'deki görünümü. *U.Ü. Fen edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 319-332.
- Çelikel A., Gelgel G. (2018). *Yabancılar hukuku* (24. Baskı). İstanbul: Beta.
- Dillioğlu B. (2015). Suriyeli mültecilerin entegrasyonu: Türkiye'nin eğitim ve istihdam politikaları. *Akademik ORTA DOĞU*, 1, 1-21.
- Duman M. Z. (2009). Küreselleşme, kimlik ve çok kültürlülük. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 93-112.
- Ergil D. (1995). Çokkültürlülük, Türkiye ve yeni dünya düzeni. *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1-2, 201-208.
- Kap D. (2014). Suriyeli mülteciler: Türkiye'nin müstakbel vatandaşları. *Akademik Perspektif*, 1, 30-35.
- Kıroğlu K., Kesten A., Elma C. (2010). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 26-39.

- Kymlicka W. (2011). Çok kültürlülük: Başarı, başarısızlık ve gelecek (Çev. Öztürk F.). *İÜHFM*, 2, 297-332.
- Öner S. G. I., Öner N. A. Ş. (2018). *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* (4. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Özdemir M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 323-343.
- Özdemir F., Özkan T. (2020). Türkiye’de ulusal kimlik inşası ve siyasi parti kimlikleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 525-563.
- Özensel E. (2012). Çok kültürlülük uygulaması olarak Kanada çok kültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1, 55-70.
- Özensel E. (2013). Doğu toplumlarında ve Türkiye’de birlikte yaşama arayışı: Çok kültürlülük mü? Yoksa yeni bir model mi? *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3, 1-17.
- Purtaş F. (2013). Türk dış politikasının yükselen değeri: Kültürel diplomasi. *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 7, 1-14.
- Sayın Y., Usanmaz A., Aslangiri F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 31, 1-13.
- Şahin C. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 57-67.
- Şahin B. (2010). Almanya’daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *BİLİG*, 55, 103-134.
- Şahin A., Şahin Y. (2020). Türkiye’deki Suriyeli eğitimcilerin gözünden göç ve uyum sürecinde eğitimin işlevi ve barışa katkısı. *Harran Education Journal*, 1, 63-87.
- Taşar H. H. (2019). Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin yükseköğretim sorunları: Adıyaman Üniversitesi örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31:160-187.
- Taşçı F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu-İş Dergisi*, 4, 177-204.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). Resmî Gazete: 11.04.2013, Kanun Numarası: 6458.
- Yaman F. (2017). Uyum ve ötekileşme ayrımında Suriyeli sığınmacılar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3, 91-110.
- Yükseköğretim Kurulu (2019). *Türkiye Yükseköğretim Sistemi*. Ankara
- YÖK (2020). istatistik.yok.gov.tr. Erişim tarihi, 08.06.2020.

Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerin Kurum Bakımı ve Sonrası Süreçte Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi

Identifying the Problems Experienced, During and After Institutional Care, by People Raised Under Institutional Care

Sinem Burcu UĞUR¹, Ayten KAYA KILIÇ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Akdeniz Üniversitesi Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sinemburcu@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4984-4015

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Manavgat Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aytenkayakilic@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7884-7111

Başvuru: 07.02.2021
Kabul: 14.12.2021

Atıf:
Uğur, S.B. ve Kaya-Kılıç, A. (2022). Kurum bakımında yetişmiş kişilerin kurum bakımı ve sonrası süreçte yaşadıkları sorunların belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 69-68. DOI: 10.33417/tsh.877684

ÖZET

Risk altındaki aileler olgusunun dünya çapında yaygınlaşması, koruma ve bakım hizmetlerinden yararlanması zorunlu hale gelen çocukların sayısını artırmaktadır. Sağlıklı aile ortamından yoksun çocukların bakım ve korunmalarını sağlayan yatılı kurumlar, burada kalan çocukları birtakım sorunlarla karşı karşıya getirebilmektedir. Çalışmanın amacı, çocukluk yaşantılarının büyük kısmını kurum bakımında geçiren kişilerin kurum bakım sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunları incelemektir. Bu sorunların ortaya konulabilmesi, korunmaya ve bakıma ihtiyaç duyan çocuklar için hem kurum bakımı hem de sonrası süreçte uygun ve etkili hizmetlerin sunulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Nitel yöntemle tasarlanan çalışmada, rastlantısal kartopu örnekleme tekniği ile ulaşılan 15 kişi çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Aile krizlerinin yaşandığı durumlarda çocuklar için güvenilir bir çatı sağlayan kurum bakımı; aynı zamanda burada kalınan süreçte duygusal yoksunluk, toplumsal dışlanma, gelecek kaygısı ve farklı boyutlarıyla şiddete kaynaklık edebilmektedir. Kurum bakımı sonrasında deneyimlenen sorunlar; başta istihdam alanı olmak üzere yeni düzene uyum sağlayamama, ailevi krizler, ekonomik yetersizlikler, toplumsal ön yargı ve ayrımcı tutumlarla karşılaşma olarak sıralanabilir. Çalışma, kurum bakım sürecinde çocuklara temel yaşam becerilerini öğrenmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesinin yanı sıra kurumdan ayrıldıktan sonra mentörlük sisteminin uygulanıp yaygınlaştırılmasının kurum bakımı sonrasında bu bakım türüyle ilintili karşılaşılabilecek sorunların azaltılmasındaki önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kurum bakımı, kışla tipi kurum bakımı, kurum bakım süreci, kurum bakım sonrası süreç

ABSTRACT

The prevalence of the phenomenon of families at risk around the world increases the number of children who have to benefit from protection and care services. Institutional care, which provide care and protection for children deprived of a healthy family environment, may confront children staying here with some problems. The aim of study is to examine problems faced by those who spend most of their childhood in institutional care during and after institutional care process. It is very important to reveal the problems in question in terms of providing appropriate and effective services both in institutional care and in the aftermath for children who need protection and care. In the study designed with qualitative research method and 15 people reached by accidental snowball sampling technique constituted sample of the study. Institutional care, which provides a safe roof for children in cases of family crises, can also be a source of emotional deprivation, social exclusion, anxiety for the future and different types of violence while staying here. Problems experienced after institutional care can be listed as inability to adapt to the new order, especially in the field of employment, family crises, economic inadequacies, social prejudices and encountering discriminatory attitudes. The study reveals the importance of applying and disseminating the mentoring system after leaving the institution in reducing the problems that will be faced after institutional care, as well as providing trainings that will enable children to learn basic life skills during the institutional care process

Keywords: Institutional care, barracks type institutional care, institutional care process, post-institutional care process

GİRİŞ

Aile, geçtiğimiz yüzyılın sonlarından itibaren oldukça belirgin dönüşümler göstermektedir. Modern dönemle birlikte toplumsal yapıda meydana gelen değişmelere paralel olarak ortaya çıkan tek ebeveynli aile, yeni geniş aile ve birlikte yaşama gibi yeni aile görünümleri, aynı zamanda aile içi krizlere işaret etmektedir. Boşanma, genç gebelik, ebeveyn ölümü veya tutukluluk hali, alkol ve madde bağımlılığı, fiziksel ve ruhsal bozukluklar, yoksulluk, sık eş değiştirme, çocuk ihmal ve istismarı gibi ailevi krizlerin görünür olduğu ve bu bakımdan “risk altındaki aileler” olgusuna işaret eden aile modelleri dünya çapında yaygınlaşmaktadır (Richards ve Harris, 2001: 68; Wang ve Marcotte, 2007: 1; Kemp, 2007: 858; Williams, 2011: 959; Villar vd., 2010: 282). Risk altındaki aile olgusu aynı zamanda ebeveynlerin ebeveynlik rollerini yerine getirememeleri durumunu ifade etmekte ve bu yönüyle bu ailelerdeki çocukların bakım ve korunma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı biyolojik ebeveyni ile yaşama şansı bulamayan, istismara maruz kalan, sağlık ve sosyal gelişimini etkileyecek düzeyde ihmal edilen, başka bir ifadeyle anılan bu ve benzeri nedenlerle korumaya ihtiyacı bulunan çocukların dünya çapında sayısı artmakta ve söz konusu çocuklar koruma altına alınmaktadır (Calheiros vd., 2015: 159; Dozier vd., 2012: 2; Worrall, 2009: 260-261).

Çocuk refahı sisteminde koruma altına alınan çocuklara yönelik sunulan hizmetler temel olarak kurum bakımına alma, evlat edindirme ve koruyucu aile gibi modeller çerçevesinde uygulanmaktadır (Yolcuoğlu, 2009: 50-51; Tekin, 2020: 284). Çocuğun sağlıklı gelişiminin sıcak bir aile ortamında mümkün olabileceğine ilişkin ortak bakış açısından hareketle, Türkiye’de korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak biyolojik ebeveynleri yanında bakımlarının sağlanması yönünde desteklenmeleri, bunun mümkün olmadığı durumlarda koruyucu aile veya evlat edindirme hizmetlerinden yararlandırılması amaçlanmaktadır. Bu olanaklardan faydalanamayan çocuk/gençler için kurum bakım hizmeti tercih edilmektedir. Korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların tespiti, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetlerin yürütüldüğü kurum bakımı, çok sayıda çocuğun bir çatı altında toplu şekilde bakıldığı yatılı bakım modelidir (Şenocak, 2006: 180). Çocuk koruma yöntemleri içerisinde en son çare olarak kabul edilen kurum bakımı; risk altındaki çocuk/gençleri korumak, onların güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlamak amacıyla uygulanan en eski ve yaygın yatılı bakım hizmetidir (Trout vd., 2008: 360; Yolcuoğlu, 2009: 50; Gökçearslan Çiftçi, 2009: 63). Korunma ihtiyacı olan çocuklar, İlk Derece Mahkemesi (Aile, Çocuk, Asliye Ceza ve Asliye Hukuk Mahkemeleri) tarafından hakkında bakım tedbir kararının verilmesinden sonra yaşadıkları yerden alınarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı yatılı sosyal hizmet kuruluşlarına yerleştirilmeleri yapılmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu 5/1-c).

2000’li yıllara kadar yaygın bir kurum bakım modeli olan kışla tipi kurumlar; çok sayıda çocuğun büyük binalarda ve kalabalık koşullarda bir arada yaşadığı, az sayıda personelin çalıştığı, otoriter ve merkeziyetçi yönetim tarzı ile yönetilen kurumlardır (Yazıcı, 2014: 252). Çocuk yuvaları 0-12 yaş arasındaki çocukların, yetiştirme yurtları 13-18 yaş arasındaki ergenlerin korunma ve bakımlarının

sağlandığı yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak hizmet vermişlerdir. Kışla tipi kurumlar başta çocukları toplumdan ve (var olduğu takdirde) ailelerinden soyutlamak üzere yol açtığı pek çok sorun nedeniyle (Erol, 2004: 134; Şenocak, 2006:189-190) 2008 yılından itibaren terk edilmiş ve ev tipi bakım modeline geçilmiştir. Günümüzde bu model kapsamında koruma altına alınan 0-6 yaş arası çocuklar ilk olarak Çocuk Evleri Sitesi'ne yerleştirilmektedir. Bulunduğu şehre göre değişmekle birlikte yaygın olarak 10 kız ve 10 erkeğin bir arada kaldığı Çocuk Evleri Sitesi'nde öncelikli olarak çocukların koruyucu aile ve evlat edindirme modellerinden yararlandırılmalarının sağlanması hedeflenmektedir. Bu olanaklardan faydalanamayan 6-18 yaş arası çocuklar ev tipi model olan Çocuk Evleri'ne gönderilmektedir. İl merkezlerinde, okul ve hastanelere yakın apartman ya da müstakil dairelerde en az 5 en fazla 8 çocuğun bir arada yaşadığı Çocuk Evleri'nde kardeş olanlar dışındakilerde cinsiyet ve yaş unsuru göz önüne alınmakta, aynı cinsiyette ve en fazla 3 yaş farkı olanlar bir arada yaşamaktadırlar (<https://aile.gov.tr/> Erişim tarihi:10.02.2021).

Kurumlar, korunmaya muhtaç çocukları kendilerine zarar veren ortamlardan uzaklaştırmanın ötesinde sağladıkları koruma, bakım, rehabilitasyon, yetiştirme ve eğitim hizmetleri aracılığıyla sosyal hayata hazırlayarak aile krizlerini deneyimleyen çocuk/gençlerin toplumsal bütünleşmelerinin önemli bir aracı olmaktadır (Demirbilek, 2000: 140-141). Ne var ki çocuğun toplumsal hayata sorunsuz katılımının sağlanmasını hedefleyen kurum bakımı, birtakım sorunları da içinde barındırmaktadır (Ummanel, 2019: 216-217). Kurum bakımına alınan çocuk/gençler yaşamlarına dezavantajlı bireyler olarak başlamaktadırlar (Gaskell, 2010: 137). Bir çocuğun gelişimi ve doğru davranış kalıpları geliştirmesi, çoğunlukla ebeveynler gibi diğer önemli insanlarla kurdukları etkileşimlere bağlıdır (Bronfenbrenner, 1979: 844). Erken çocukluk döneminde aile üyeleriyle kurulan kaliteli bağ, çocuğun gelecekte kuracağı ilişkiler için bir kalıp oluşturabilmektedir (Gaskell, 2010: 137). Demirbilek (2000: 139), kurum bakımında kalmış çocukların yaşadıkları en önemli sorunun anne-baba modelinden yoksunluk olduğunu belirtmektedir. Bir taraftan travmatik aile öyküleri diğer taraftan bakımın kan bağı olmayan kişiler tarafından sunulması ve yetersiz bakım gibi faktörler çocukların fiziksel gelişimlerine zarar verebilmekte (Hermenau vd., 2015: 6-7) düşük benlik saygısı, öfke, hayal kırıklığı ve duygusal inkâr gibi psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir (Erango ve Goshu, 2015: 93; Vojak, 2009: 942). Yapılan çalışmalarda kurum bakımının çocuk/gençlerde fiziksel ve ruh sağlığı sorunlarına, sosyal işlev bozukluklarına, psiko-sosyal uyumsuzluklara neden olduğu bildirilmektedir (Garrido vd., 2016: 440; Courtney ve Dworsky, 2006: 216; Saçan vd., 2014: 10; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015: 25). Bunların yanı sıra, kurum bakımında kalan çocukların önemli davranışsal, ruhsal ve akademik riskler gösterdiği bildirilmiştir (Trout vd., 2008: 367-370).

Kurum bakımında kalan çocuklar/gençler için bu bakım türünün toplumsal etiketlemeye kaynaklık etmesi, tek başına kurum bakımından sonraki yaşam mücadelelerini zorlaştıran bir unsur oluşturmaktadır. Toplumda sosyal olarak en dışlanmış gruptan biri olarak kabul edilen kurum bakım geçmişine sahip kişiler "sorunlu, anormal, kötü, ya da hasarlı" olduklarına ilişkin toplumun ön

yargılı tutum ve davranışlarına maruz kalmaktadırlar (İbrahim ve Howe, 2011: 2471). Etiketlemeyle ilintili sosyal dışlanma kişilerin üzüntü, yalnızlık, terk edilmişlik duyguları yaşamalarına (Calheiros vd., 2015: 160) yol açabildiği gibi, toplumun normal kabul ettiği davranış kalıplarına uyum göstermelerini de engelleyebilmekte, toplumla aidiyet kuramamalarına ve norm dışı davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir (Twenge ve Baumeister, 2005: 28). Etiketlenip dışlanma kurum bakımı sonrasında toplumsal yaşama uyum zorlukları, işe girme ve devam ettirme, sosyal ve duygusal ilişki geliştirme gibi birçok alanda sorun yaratabilmektedir (Yanardağ, 2019: 73-74).

Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanan çocuk/gençlere ilişkin yürütülen çalışmalar, söz konusu çocuk/gençlerin "kurum çatısı altındaki sorunlarına" odaklanırken (Öcal ve Kemerkeya, 2011; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015; Yüksel ve Öncü, 2016; Yıldız ve Kılıç, 2018), kurum bakımı sonrasında yaşanan sorunların ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar sınırlılık göstermektedir. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmanın amacı, çocukluk yaşantılarının büyük bir kısmını yetiştirme yurdu, çocuk yuvası gibi kışla tipi kurum bakımında geçiren kişilerin kurum yaşam sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunları incelemektir. Çalışmanın kapsamı, bireylerin çocukluk dönemlerinde kurumda yaşadıkları sorunlar ve kurumdan ayrılık sonrasında mücadele etmek zorunda kaldıkları problemler gibi temel konuları içermektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Çalışma, yaşanılanları olduğu gibi anlayıp gerçekliği olduğu şekliyle tanımlamaya olanak veren nitel yöntemle tasarlanmıştır. Çalışmada bireylerin kendi yaşam deneyimlerine, bu deneyimlere ilişkin betimlemelerine odaklanan olgubilim modelinden yararlanılarak kurum bakımının yol açtığı sorunların kışla tipi kurumlar olan çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında kalmış katılımcıların kendi görüş ve deneyimlerinden yola çıkılarak anlaşılması amaçlanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Referans zincirlerinin başlatılması yoluyla ulaşılabilen kurum bakım deneyimine sahip bireylere, araştırmanın amacı ve önemi anlatılmış, çalışmaya katılmayı kabul edenlerle Mayıs-Haziran 2020 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşme öncesinde görüşmeleri kaydedebilmek için katılımcılardan izin istenmiş, tüm görüşmeler ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilerek daha sonra deşifre edilmiştir. Görüşmeler 25 dakika ile 80 dakika aralığında sürmüştür.

Çalışma Grubu

Çalışmada, kurum bakımında kalmış kişilere ulaşmakta yaşanan zorluğun ortadan kaldırılabilmesine ve zengin bilgi kaynağı olabilecek bireylere ulaşılabilmesine olanak tanıyan rastlantısal kartopu yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan ve çalışmaya katılmaya gönüllülük gösteren en az 10 yıl kışla tipi kurum bakımı deneyimine sahip 15 yetişkin birey çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada literatür taraması ile geliştirilerek hazırlanan, soruların yeniden düzenlenmesi, eklemeler ve çıkarmalar yapılmasına imkân tanıyan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme rehber formu katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgileri, kurum bakımına yerleştirilmelerine neden olan koşulları, kurum bakımında geçirdikleri süreyi, kurum bakımına ilişkin olumlu-olumsuz deneyimlerini ve ayrılık sürecine ilişkin değerlendirmelerini içeren soruları kapsamıştır.

Verilerin Analizi

Derinlemesine görüşmelere ait ses kayıtlarının kelime işlem programına aktarılıp veri dosyası haline getirilmesinin ardından her bir katılımcıya ait veri dosyaları, numaralandırılmıştır. Veri seti baştan sona tekrar okunarak katılımcıların değerlendirmelerinde kullandıkları ifadelerin kavramsallaştırılmasına çalışılarak kodlama işlemi için çizelge hazırlanmıştır. Literatürden yararlanılarak oluşturulan genel kodların yanı sıra ortaya çıkan kodlar analiz sürecine dahil edilmiştir. Verilerin kodlanması aşamasını verileri genel olarak açıklama gücüne sahip ve kodları kategorileştiren temaların ve alt temaların oluşturulması aşaması takip etmiştir. Kodların bir araya getirilerek incelenip aralarındaki ortak yönlerin ortaya çıkarılmasıyla temalar ortaya konulmuştur. Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için oluşturulan kategoriler, tema ve alt temalar, araştırmacılar tarafından veri seti tekrar tekrar okunarak gözden geçirilmiş, üzerinde fikir birliği sağlanarak kodlama listesi oluşturulmuş ve çalışmanın bulgular kısmında verilerek tartışılacak ana başlıklar oluşturulmuştur.

BULGULAR

Oluşturulan kategori, tema ve alt temalar çerçevesinde katılımcıların görüşleri gruplandırılarak sunulmuştur. Katılımcıların bireysel yaşantılarının, deneyimlerinin, görüş ve değerlendirmelerinin açık bir şekilde ve belirli bir kavramsal düzen içinde sunulmasına özen gösterilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntı yapılmakla birlikte, katılımcı sayısı ve veri setinin genişliği nedeniyle, ancak seçilen ifadelere yer verilebilmiştir.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Uzun süreli kurum bakım geçmişine sahip katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu ve kurum bakımını gerektiren aile düzenlemelerini içeren tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Aile düzenlemesi	Kurumda geçirilen süre
G1	Kadın	41	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	10 yıl
G2	Kadın	23	Lise	Boşanma/tek ebeveynlik	8 yıl
G3	Erkek	28	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	8 yıl
G4	Kadın	28	Ön lisans	Boşanma/tek ebeveynlik	10 yıl
G5	Erkek	25	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	11 yıl
G6	Erkek	25	Lise	Boşama/Engelli tek ebeveynlik	18 yıl
G7	Erkek	22	Ortaokul	Ebeveyn yokluğu	10 yıl
G8	Erkek	25	Ortaokul	Vefat/tek ebeveynlik	15 yıl
G9	Kadın	27	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	9 yıl
G10	Erkek	25	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	8 yıl
G11	Erkek	30	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	15 yıl
G12	Erkek	21	Ortaokul	Vefat/ Engelli tek ebeveynlik	11 yıl
G13	Kadın	22	Lise	Vefat/Engelli tek ebeveynlik	6 yıl
G14	Kadın	27	Ön lisans	Boşanma/tek ebeveynlik	6 yıl
G15	Erkek	29	Ortaokul	Boşanma/tek ebeveynlik	11 yıl

Kurum Bakımı Süreçleri**Kurum Bakımının Avantajları****Büyük bir nimet olarak kurum bakımı**

Aile içi krizlerin yaşandığı evleri ile kıyaslandığında kurum bakımı, çocuk ve gençler için daha güvenli bir ortam sağlayabilmektedir. Nitekim katılımcılar, kurum bakımında kalmış olmayı büyük bir nimet olarak değerlendirmişlerdir. Üstelik bu görüş, bakım sürecinde yaşadıkları sorunlar ve kırgınlıklarını ifade eden katılımcılar tarafından da paylaşılmaktadır. Kurum bakımından çıktıktan sonra babası ve üvey anne-kardeşinin yanında yaşadığını, babasından gördüğü baskı ve şiddetten kurtulmak için tekrar kurum bakımına başvurduğunu belirten bir katılımcının “baba beni ait olduğum yere, yurda geri götür” ifadesi, kurum bakımının ailevi krizleri yaşayan çocuklar için güvenli bir yaşam alanı sunduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. “...aile sevgisi görmeyen çocukları güzel bir aile kurup kendi çocuklarına aile sevgisi verebilmeleri için topluma kazandırmayı amaçlayan bir devlet projesi zaten bu...”(G8), “...annem beni 12 yaşında yurttan aldığımda evde üvey baba vardı ben alışamadım, yurda kaçtım ama yurt kabul etmeyince geri dönmek zorunda kaldım aileme...”(G1), “...beni oraya verenden Allah razı olsun, vermeseydi belki kötü bir şey olacaktı...”(G11), “...sokakta kalmadık, başımıza kötü bir şey gelmedi; devlet bize sahip çıktı. Organ mafyası var, kötü insanlar var başımıza bin bir türlü şey gelebilirdi...”(G9), “...bakabilecek kimsemiz yoktu, evimiz olmadığı için sokakta kalmayalım diye devlet Allah razı olsun bizi yurda yerleştirdi, mağdur durumda kalmadık...”(G7) benzeri ifadelerden de yansıdığı gibi, katılımcılar kendilerine sunulan hizmetler sayesinde aile krizlerinden “korunma altında olmayan çocuklara” nazaran daha güçlü ve daha az hasarla çıkabildiklerini düşünmektedirler. Bu değerlendirmenin yatılı sosyal hizmet kurum alternatifini çok daha zorlu koşullarda yaşam mücadelesi vermekle ilişkilendiren bakış açısından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Söz konusu katılımcılar, ebeveynlerinin ebeveynlik rollerini yerine getir(e)medikleri durumda devletin kurum bakımı yoluyla kendilerine sahip çıkarak koruduğunu,

kendilerine bir gelecek fırsatı sunduğunu düşünmektedir. Bu bakımdan katılımcılar için kurum bakımının yarattığı tüm zorluklara rağmen; aile krizlerinin yaşandığı evlerde yaşamaya kıyasla çok daha güvenli bir ortam sunduğu ve burada yetişmenin “bakım, koruma, güvenlik ve gelecek imkânı” tanıyan büyük bir şans olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır.

Başka türden bir aile ortamı

Aile krizlerini deneyimleyen katılımcılar için kurumu bakımı, özlem duyulan sıcak aile ortamını sunan bir araç olarak değerlendirilmiştir. “...kendi evlatları gibi baktılar, her konuda çok destek çıktılar, aile gibi oldular her zaman bize, ben yurttan büyüdüm diyemiyorum, bir aileden geldiğimi söylüyorum...”(G2), “...kardeşim gibi sevdiğim üç tane arkadaşım var. Onlarla sürekli konuşuyorum, dertleşiyorum, alışverişte bulunuyorum, ben onlara yardımcı olurum onlar bana...”(G10), “...biz büyük bir aileyiz, tabii çekirdek bir aile güzel olurdu ama belki çekirdek aile olsaydı böyle güzel bir tecrübe sahibi olmayacaktım...”(G6) benzeri ifadelerden de yansıdığı üzere, katılımcıların kurumda çalışan personelle ve özellikle yaşlılarıyla kurdukları bağlar sayesinde, kurumda kaldıkları süreçte olduğu kadar kurum sonrası hayatlarında da güvende hissedebildikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar, kurum bakımında kalan diğer çocuk/gençlerle geliştirdikleri yakın ilişkileri, kardeşlik ilişkisi olarak tanımlayarak kurum sonrasında da sürdürme eğilimi sergilemektedirler.

“...iş yerlerinde yurttan atanmaların bilgisinin gizli tutulmasını rica ediyorum, benden sonraki kardeşlerim bu dışlanmayı hissetmesinler...”(G8)

“...en büyük eksiklik tabii ki aile. Bir insanın en mutlu olabileceği yer ailesidir ama ben bunu hiç aramadım çünkü benim şu an çok daha büyük bir ailem var...”(G6)

Kurum bakımında geliştirilen ilişkiler dikkate alındığında en çarpıcı olan katılımcıların yalnızca yakın, samimi ilişkiler kurdukları bireyleri değil, kurum bakımına ilişkin ortak bir geçmişi paylaştıkları tüm bireyleri büyük bir ailenin üyeleri olarak değerlendirmeleri ve onlara karşı sorumluluk hissetmeleridir. Kurum bakımında kalmış bireyler kurum bakımı sonrasında destek grupları oluşturarak birbirleriyle yardımlaşmaktadırlar. Yardımlaşma daha çok kalacak yer bulma, maddi destek sağlama, hakları ve istihdam edilme süreçleri konusunda bilgilendirme biçiminde görünür olmaktadır. Nihayetinde kurum bakımının aile içi krizler neticesinde buraya gönderilen çocuklar için düzenli ve görece güvenli bir ortam yarattığı ve kendilerine bakım sürecinde olduğu kadar bakım sonrasında da destek sağlayabilecek arkadaşlık ilişkileri için fırsat sunduğu ifade edilebilir.

Kurum Bakımının Dezavantajları

Aile özlemi ya da karşılanamayan aile aidiyet hissi

Risk altındaki çocuk/gençler için güvenli bir ortam oluşturup, onların refah ve gelişimlerine katkıda bulunan kurum bakımı, burada kalmakta olan çocuk/gençler için çok fazla soruna da kaynaklık etmektedir. Katılımcılar için kurum bakımında kalmanın yarattığı en büyük sorunlardan biri, aile yoksunluğu ve özlemi içinde büyümelerine sebep olmasıdır. Kurum bakımının kendi iç dinamikleri

de burada kalan çocukların sadece kendi ebeveynlerince sağlanabilecek duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının karşılıksız kalmasında etkili olmaktadır. Aynı anda çok fazla çocuğa az sayıda personel tarafından bakım hizmetinin sunulması, personelin her çocuğa yeteri kadar ilgi ve şefkat göster(e)memesi çocukların kendilerine bakan bu kişilerle sağlıklı bağlar kurmalarının önüne geçmektedir.

“...16 yıl kadar yurtlarda kaldım yani devletin imkânlarından bayağı yararlandım ama o güzel duygudan, anne-baba şefkatinden mahrum kaldım, bunları geri çeviremiyorsunuz. Birinin kanatlarının altında olmamanın ezikliğini yaşıyorsun, çocuk olamıyorsun...”(G11)

“...hiç ilgilenme yoktu; ben liseye gidiyordum mesela, okula tek başıma gidip geliyordum, gittin mi geldin mi takip etme yoktu...”(G3)

Hissedilen aile yoksunluğunun bakım sürecinde deneyimledikleri en temel zorlulardan biri olduğunu ifade eden katılımcılardan bir kısmı (G1, G2, G6, G8, G9, G11) bunun kendi aile üyeleri ile kuramadıkları ilişkilerden kaynaklandığını belirtirken, aile özlemi içinde olan bazı katılımcılar (G3, G4, G6, G12, G13, G14) ise buradaki personelle ihtiyaç duydukları yakınlığı kuramamalarının bir aidiyet duygusu kazanmalarını engellediğini vurgulamıştır.

Katılımcılardan bir kısmı (G1, G9, G11, G12, G15) kurum çatısı altında, sıcak bir aile ortamından uzakta kalmaları sebebiyle ebeveynlik rollerini yerine getiremeyen ebeveynlerini suçlama eğilimi sergilemişlerdir. Ailevi krizleri yönetebilmek için çocuklarını kurum bakımına gönderen ebeveynlerinin bu kararını bir çözüm stratejisinden ziyade ebeveynleri tarafından terk edilme olarak değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Kurum bakımına yerleştirilmek katılımcıların terk edildiklerini, aileleri tarafından bırakıldıklarını hissetmelerine sebep olmuş ve bu durum, kurum bakımına yönelik ilk olumsuz çocukluk deneyimlerini oluşturmuştur. Katılımcıların yaşadıkları bir kenara bırakılmışlık hissi, aile üyelerine ilişkin sitemleri ve sıcak bir aile ortamına kavuşma beklentisi anlatılara şu şekilde yansımıştır;

“...ilk zamanlar çok zorlandık; günlerce, yıllarca birileri gelsin, alsınlar diye bekledik ama gelen giden olmadı...”(G9)

“...annem o zaman duldu, babamdan maaş kalıyordu ama yine de bakamadı bize. İnsan bir şekilde çevirir o parayı, maaş kalmış sonuçta...”(G12)

Katılımcıların büyük bir kısmının (G3, G5, G6, G8, G9, G10, G11, G12, G13, G14) kendileriyle birlikte kardeşleri de kurum bakımına yerleştirilmiştir. Kurumlara yerleştirildikleri süreçte 0-12 yaşları arasında olan katılımcılar (5 kişi) cinsiyet ayrımı olmaksızın kardeşleriyle aynı çocuk yuvasında kalabilmiştir. Ancak, hem bu katılımcılar 12 yaşlarını doldurduktan sonra hem de 12 yaşından sonra kurum bakımına gönderilen çocuklar, cinsiyet farkı gözetilerek yetiştirme yurtlarına yerleştirildikleri için katılımcıların çoğunluğu (9 kişi), kardeşlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Üstelik birçok ilde kız ve erkek yetiştirme yurdunun bulunmaması nedeniyle kardeşler en iyi ihtimalle farklı ilçelerdeki kurumlara ya da daha yaygın olarak farklı illerdeki kurumlara yerleştirilmişler, uzun yıllar birbirlerini

ancak sınırlı sayıda görme imkânı bulmuşlardır. Bu bakımdan katılımcılar için kurum bakımı onları biyolojik ailelerinden, kardeşlerinden ve çoğu durumda kendi yaşadıkları şehirlerden uzaklaştıran bir deneyim olmuş ve bu deneyim ilk dışlanma tecrübesi, terk edilmişlik duygusu ile ilişkilendirilmiştir. Türkiye’de 2008 yılına kadar koruma altına alınan 0-12 yaş arası çocukların yerleştirilmeleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvaları Yönetmeliği gereğince çocuk yuvalarına, 13-18 yaş arası çocukların ise Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik çerçevesinde yetiştirme yurtlarına yapılmıştır. Çalışmamızdaki katılımcıları kardeşlerinden ayırmak zorunda bırakan süreç mevcut yasalar çerçevesinde gelişen bir durumdur (<https://www.aile.gov.tr/> Erişim tarihi: 10.11.2021).

Kurum personeli ve kurumda kalan diğer çocuklarla ilişkiler

Kurum bakımında kalan çocuklara yönelik şiddet, katılımcıların tümü tarafından belirtilen bir diğer sorundur. Katılımcıların hemen hepsinin şiddete ilişkin yöneltile sorulara öncelikle “sorumlulardan mı yoksa büyük çocuklardan mı?” diye karşılık vermiş olması, şiddetin yaygınlığını anlayabilmek açısından oldukça dikkat çekicidir. Ancak her yaşta ve tüm kurumlarda yaygın olarak görünür olmakla birlikte şiddetin öznesi ve niteliğinin, hatta amacının kurumlar arasında (çocuk yuvaları/yetiştirme yurtları) çeşitlilik gösterdiği anlaşılmıştır.

“...bizde bilgilendirme yoktu. Üniversite okursam maddi desteğin sıkıntı olmayacağını veya okumasam bile memur olabileceğimi sonradan öğrendim...”(G13)

“...öğretmenleri beğenmiyorum kurumdaki, ilgili değıillerdi çok...”(G2)

“...yuva, aile gibiydi; yuvadakiler bu işi para için değil gönüllülük esasına göre yapıyorlardı da yurttakiler için mesai gibiydi sanki...”(G3)

“...memur olacağımı bilmiyordum. Ailemin bana hayrı yoktu, ne yapacaksın yurttan çıkacaksın diye düşünüyordum. Geceleri kalkıp düşünüyordum, uyuyamıyordum; bizi o psikolojik şeye maruz bıraktılar...”(G6)

Kurum bakımında karşılaşılan şiddetin; personel tarafından uygulanan ve daha çok çocukların istek/ihtiyaçlarının görmezden gelinmesi, ihmal edilmeleri, yeterli ilgiyi görmemeleri ve önemsenmemeleri biçiminde görünür olan duygusal boyutuyla karşılık bulduğu belirlenmiştir. Katılımcıların kurum sonrası süreçlerine ilişkin kurum yetkililerinden bilgi alamadıkları, geleceğine hazırlanma sürecinde personel desteği göremedikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar kurum bakım süresince buralardan ayrıldıktan sonra kendilerini bekleyen yeni hayatın düzeni ve kuralları, sosyal hakları ve özellikle kamu kurumunda memur olarak istihdam edilebilme haklarına dair bilgilendirmelerin personelce verilmemiş olduğunun altını çizmişlerdir. İhmal kapsamında değerlendirilebilecek olan bu bilgilendirme eksikliği, katılımcılar için özellikle kurumdan ayrılık zamanları yaklaştığında büyük bir kaygı ve endişe kaynağı olmuştur.

Katılımcıların hepsi yuvalardaki personelin, özellikle de “anne” olarak çalıştırılan personel ve öğretmenlerin çocuklar konusunda daha özverili olduklarını vurgulamakla birlikte çoğu katılımcı, söz konusu personelin fiziksel şiddete başvurma eğilimlerinin de daha yüksek olduğuna dikkat çekmiştir. Çocukların fiziksel olarak savunmasız oldukları küçük yaşlarında kaldıkları çocuk yuvalarındaki personel şiddeti, daha çok kuralların aksatıldığı durumlarda disipline etme yöntemi olarak ortaya çıkmıştır.

“...o anne vasıflı kişinin şiddetine maruz kaldığım oldu, copla dayak yedim, belimde hala izi duruyor...”(G14)

“...analarla anılarım çok oldu; sigara basma, dayak...”(G11)

Belirtilmelidir ki bu şiddet biçimi, kurumsal bakımın bir özelliği olarak ortaya çıkmamakta, burada çalıştırılan personelin inisiyatifinde görünür olmaktadır. Katılımcıların bir kısmının personelce uygulanan fiziksel şiddetin olmadığını vurgularken diğerlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak şiddetin varlığını belirtmeleri, bu şiddet modelinin kurumda görevli kişilerin kendilerinin başvurduğu bir disiplin yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocukların 13 yaş sonrasında yerleştirildikleri kurumlarda şiddete ilişkin en belirgin farklılık, şiddetin öznesinin değişmesi olmuştur. Çocuk yuvalarında personelden çocuklara yönelik görünür olan şiddetin yetiştirme yurtlarında çoğunlukla büyük çocuktan küçük çocuğa doğru görüldüğü ve çocuklar arasında oldukça yaygın olduğu anlaşılmıştır. Bu türden şiddet, aralarında ciddi yaş farkları bulunan çocuklara bakım hizmeti sunan kurumsal düzenlemeden kaynaklanıyor görünmektedir. Şiddet/zorbalığın dayak, tokatlama, arkadaşlarının yanında çocuğu küçük düşürme, ellerinden paralarını alma, kendi işlerini küçüklere yaptırma biçiminde ortaya çıktığı gibi çocukların istismarı biçiminde de yaşanabildiği anlaşılmıştır. Bu şiddet türünün büyük çocukların kurumda kalan çocuklar arasında güç dengesini, yaş hiyerarşisini sağlama ve devam ettirme amacıyla ortaya çıktığı ifade edilebilir. Katılımcıların hemen hepsi az ya da çok, büyük çocuk zorbalığına maruz kalmış olduklarını belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları, büyük çocuktan küçük çocuğa yönelik cinsel istismarın da kurum bakımında var olan bir sorun olduğunu dile getirirken, bu türden bir istismara ilişkin anlatıların hep bir üçüncü kişiye ilişkin olması dikkat çekicidir.

“...darp, şiddet bunlar eksik olmuyordu. Bizimle aynı durumdaki yaşı büyük olan kişiler yapıyordu daha çok...”(G7)

“...grup abileri toplanıyor; karnen zayıf mı gel 5 tokat. Öyle öldüresiye döven yok ama yurttan çıkıp dayak yemedim diyen bir tane çocuğa rastlamadım...”(G12)

“...yurttan kaçan çok kız vardı, bunu kaçış olarak görüyorlardı. Biz de buna engel olmak, küçüklerimize örnek olmak için dövüyorduk...”(G4)

Çocuklar arasındaki şiddet salt zorbalık olarak ortaya çıkmamakta, “ceza” ve “disiplin” yöntemi olarak da uygulanabilmektedir. Bazı katılımcılar, davranışın biçiminden ziyade niyetine odaklanarak bu davranıştaki temel hedefin diğer çocukların iyiliklerini sağlamak olduğuna dikkat çekmiştir. Kurum

bakımında kalan çocukları ve ergenleri “disipline etmek”, “yanlış bir davranıştan döndürmek” veya “korumak” maksadıyla uygulanan ya da göz yumulan bu yöntemin gerçekte çocuklar arası şiddeti pekiştirdiği, arkadaşlık ilişkilerine zarar vererek onları yalnızlaştırdığı, kaygı ve güvensizliklerini artırdığı ifade edilebilir.

Farklı aile düzenlemelerinin de çocukların birbirlerine şiddet/zorbalık uygulamalarında etkili olduğu anlaşılmıştır. Her ne kadar çocuklar benzer aile krizleri nedeniyle söz konusu kurumlara yerleştirilmiş olsalar da gerek aile içi krizlere ilişkin deneyimlerin çocukların benlikleri ve psikolojileri üzerindeki etkisi, gerekse bu krizlere ne kadar süreyle ve ne oranda maruz kaldıkları çocukların kişilik/karakter özelliklerini farklılaştırabilmektedir. Bu bakımdan aynı kurum içindeki çocukların benzer durumlara yönelik tepkileri de çeşitlenebilmekte; çocuklar şiddet, zorbalık ve istismarı sorunlarının çözümünde bir araç olarak kullanabildikleri gibi, bunlara yönelik korku da geliştirebilmektedirler. Nitekim görüşmecilerden bazıları, oldukça farklı eğilimleri olan, farklı karakterlerdeki çocukların aynı ortamda bulunmalarının en azından bir taraf için oldukça baskı yarattığını vurgulamıştır:

“...yurtta her türlü çocuk var, onların içinde olmak kötü bir şey. Benim hala özgüven sıkıntım var, çekingen yanım var, sanki biri bir şey diyecek, bir şey olacak, öyle bir şey yarattılar çocuklukta...”(G13)

“...içime çok kapandım. Kendimi çok değiştirdim aslında, yuvadaki halimle şimdiki halim arasında dağlar var. O zamanlar kendimi savunmak için, kardeşlerimi koruyabilmek için sürekli kavga ediyordum çünkü üstümüze geliyorlardı...”(G9)

Bakım sürecinde mağduru ya da gözlemcisi olunan zorbalık/şiddetin katılımcıların özgüvensiz, çekingen ve ürkek kişilik özellikleri geliştirmelerinde olduğu kadar öfkeli, hırçın ve saldırgan davranışlar ortaya koymalarında da etkili olabildiği anlaşılmıştır. Şiddet/zorbalık katılımcılar için salt güvenlik tehdidi oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda kendi kimliklerine ilişkin endişelerine de kaynaklık etmiştir. Kendi saldırgan davranışlarından duydukları pişmanlığı dile getiren katılımcılar, bakım sürecinde kendilerini koruma aracı olarak geliştirilen bu davranışların mevcut durumda törpülenmeye çalışıldığını belirtmişlerdir.

Kurum Bakımı Sonrası Süreç

Kuralları belirli bir hayatın dışına atılmak

Kurum bakımından ayrılık, katılımcıların hepsi için belirsiz bir geleceğe adım atmak anlamına geldiğinden, ayrılık süreçlerine ilişkin paylaştıkları temel duygu kaygı/endişe olmuştur. Kurum bakımında geçirilen süre, katılımcıların ayrılık süreci kaygıları ile oldukça ilişkilidir ve kurum bakımında geçirilen sürenin uzamasıyla kurumdan ayrılmak, daha kaygılandırıcı bir hal almaktadır. Özellikle çok küçük yaşlarda kuruma yerleştirilen ve burada uzun süreli kalan katılımcılar için kurum bakımı, bildikleri tek yaşam düzenlemesidir. Katılımcıların kurum bakımında kaldıkları sürelerle bakıldığında; en uzun süre 18 yıldır (1 kişi), diğer katılımcılar ise bu kurumlarda en az 6 yıl

kalmışlardır. Kurum bakımında kalınan sürelerin uzunluğu göz önüne alındığında, katılımcıların ayrılık süreçlerine ilişkin yüksek kaygı taşıyor olmaları, kestirilebilir bir sonuçtur.

Belirsiz geleceğe adım atma durumunun katılımcılar için kuralları belirli bir hayatın dışına atılmayı ifade ettiği anlaşılmıştır. Kurum bakımı tanıdık, alışılmış ve bazı durumlarda bilindik tek yaşam düzenlemesi sunmaktayken kurumdan ayrılık, bu bilinen yaşam düzenlemesinin dışında kalmayı ifade etmektedir. Katılımcıların hemen yarısı, kurum bakımından ayrılmalarıyla birlikte yurtda alışkın oldukları düzenli ortamı geride bırakıp yeni bir hayata atılmanın yarattığı etkiyi “sudan çıkmış balık” benzetmesiyle ifade ederken, bazı katılımcılar durumlarını betimlemek için “cezaevine girip çıkan” insanları örneklendirmişlerdir.

Yeni bir düzene uyum sağlamanın yarattığı zorluk, özellikle istihdam alanında hissedilmiştir. İstihdamda yer almalarıyla birlikte öncesinde hiçbir bilgi sahibi olmadıkları pek çok kural, iş yükü ve beklenti ile bağlantılı bir düzenin parçası haline gelen katılımcılar için istihdamın gerektirdiği beklentilere cevap vermeye çalışmak oldukça zorlayıcı bir deneyim olmuştur. Çoğu katılımcı (G1, G2, G3, G4, G6, G10, G14, G15) bu beklentiye cevap veremeyen arkadaşlarına ilişkin çarpıcı örnekler sunmuştur:

“...bir arkadaşım aptallık yaptı, memuriyetini bıraktı. Hizmetli olarak bir kuruma atanmış pasta satacak, pasta satmam demiş. Şimdi pazarcılık yapıyor. Yurt çocukları özellikle iş bakımından sıkıntılı...”(G10)

“...birinin işine son verdiler işe gelmiyor diye. Niye öyle davranıyorlar; devlet rahata alıştırtıyor, ekmek elden su gölden yetiştiriyor. İş hayatına atıldığı zaman da çocuklar bocalıyor; çünkü eli yatkın değil, iş hayatı nedir bilmiyor...”(G14)

“...çocuk yuvasında büyüüp ekmek elden su gölden olduğu için arkadaşlarımızın çoğu hayatı toz pembe sanıyorlar, bu şekilde her şeyin süreceğine inanıyorlar. Devlet kendi yetiştirdiği insanlara tabii ki öncelik veriyor ama bu devletin size ömür boyu bakacağı anlamına gelmiyor. Yuvada beraber büyüdüğüm bir abim var, iş zor geldiği için istifa etmişti, şimdi dönmek istiyor. Yurttaki insanlar bunu idrak edemiyorlar...”(G6)

Katılımcılar kendileri gibi kurum bakım hikâyesine sahip bazı arkadaşlarının istihdam edildikleri kurumlarda kurallara uymama, kendilerine verilen işleri yapmama ya da iş seçme gibi norm dışı davranışlar sergilediklerine ve işe devam etmekte zorlandıklarına dikkat çekmişlerdir. Yeni yaşam düzenlemesine dair bilgi sahibi olmamak söz konusu bireylerin işe devamda bocalamalarına sebep olabildiği gibi, iş hayatında yaşanan söz konusu sorunun temel olarak yeni düzenlemeye uyum sağlayamamaktan kaynaklandığı anlatılara yansımıştır.

Maddi yetersizlikler eşliğinde yeni bir gelecek inşa etme mücadelesi

Kurum bakımıyla ilintili en büyük sorunun yeni bir gelecek inşa etme mücadelesi olduğu anlaşılmıştır. Kurum bakımı, bir çocuk ya da gencin belirli yaş evresinde edinmiş olması gereken sorumlulukları edinmesini engelleyebilmekte ve bu yönüyle burada kalanları geleceğe hazırlamakta işlevsiz

olabilmektedir. Nitekim barınmak, beslenmek, giyinmek gibi temel gereksinimlerin karşılanması açısından kurum bakımı düzenlemesine dair “ekmek elden su gölden yaşam” görüşünü paylaşan katılımcılar kurum bakımının bu özelliğinin kurum bakımı sonrasında kendi ayakları üzerinde durma süreçlerini zora soktuğunu, temel ihtiyaçlarını kendi kendine karşılamayı öğrenmenin dahi başlı başına zorlayıcı bir mücadele alanı olduğunu ifade etmişlerdir. Kurumların kendi iç dinamikleri nedeniyle ihtilaçlarını kendi başlarına karşılama pratikleri son derece zayıf olan katılımcılar için kurumdan ayrıldıkları andan itibaren devlet, hayatlarını idame ettirebilmelerini sağlamanın bir aracı olmaktan çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle kurum bakımından ayrıldıktan sonra kendilerini “hayatta kalabilmek” için kendi paralarını kazanmak zorunda oldukları bir düzenlemenin içinde bulmuşlardır ki bu durum, katılımcıların hemen hepsi için en temel sıkıntılardan biri olmuştur. Kurum bakımından ayrılmanın ardından “devlet çocuğu” statüsünün sağladığı haklardan mahrum kaldıklarını vurgulayan katılımcıların büyük bir çoğunluğu ayrıca yitirilen sosyal çevrenin geçim mücadelelerini nasıl zorlaştırdığına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Katılımcılar bakım sonrasında ortak bir geçmişi taşıdıkları, kendilerini, ailelerini, duygu ve hislerini en doğal haliyle bilen “kardeşleriyle” iletişimlerini koparmamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ancak kurum bakım hizmetinin kendi iç dinamikleri nedeniyle (yetiştirme yurtlarının aile evinden farklı şehirlerde olması gibi) kardeşleri ile iletişimlerini sürdürmeyen katılımcılar (G4, G5, G7, G9, G10, G14, G15) bu durumu büyük bir yoklukla ilişkilendirerek geçim mücadelelerinde onların maddi/manevi desteğinden uzakta kaldıklarına dikkat çekmişlerdir. Diğer yandan bu süreçte yoksulluk, tek ebeveynlik, üvey aile düzenlemesi gibi gerekçelerle ailelerinin yanına dönemeyen ya da dönseler dahi ihtiyaç duydukları ekonomik desteği bulamayan katılımcılar için (G1, G6, G7, G12, G14, G15) geçim mücadelesinin çok daha zorlu olduğu anlatılara yansımıştır.

“...annemin gidebilecek yeri yoktu, dayımlarda kalırdı ve ben de yük olamazdım. Bir ev tuttuk sobalı, bomboştu ev. Yetiştirme yurdundan ayrıldım kimse dönüp yardımcı olalım demedi. Para da biriktirmemiş olsam hiçbir şaysız sokakta kalacağım. Devlet sana sahip çıkıyor ama çıktığında kimse olmuyor yanında...”(G2)

“...devletimiz bir şeyleri düşünüyor, sizi işe yerleştiriyor bu açıdan güzel ama atandığında bekleme sürecinde bir maddi destek yapılmalı, o bekleme süresi çok zor. Bir sene hem fabrikada hem bir restoranda çalışıyordum, sırf geçinebileyim diye...”(G12)

Kurum bakımı sonrasında yitirilen arkadaşlıklar ve sürdürülemeyen ya da yepyeni koşullarda sürdürülmeye çalışılan aile ilişkileri, tüm katılımcıların geçim mücadelelerini zorlaştıran unsurlardır. Bununla birlikte katılımcılar için temel zorluğun devlet korumasından mahrumiyet olduğu anlaşılmıştır. Nitekim katılımcılar kurum bakım sonrası süreci “ortada bırakılmış” oldukları bir dönem olarak tanımlarken, aile ya da arkadaşlarından önce devletin desteğine ilişkin beklentilerini dile getirmişlerdir.

Kendilerine olduğu kadar kardeşlerine de yeni bir gelecek inşa etme kaygısı, bazı katılımcıların kurum bakım sonrası yaşadıkları ekonomik sorunları derinleştiren bir başka dinamiktir. İhtiyaç duydukları ebeveyn desteğinden yararlanamayacağına bilincinde olan ve mevcut durumda hala kurum bakımında kalan küçük kardeşleri için bu desteği sağlamak isteyen söz konusu katılımcılar (G3, G13, G14) kendilerini kardeşleri için de yeni bir hayat kurma baskısı altına sokmuşlardır. Bu baskının katılımcıların eğitimlerini devam ettirememelerine ve memuriyet hakkını beklemeksizin kurum bakımından ayrılır ayrılmaz bir işte çalışmaya başlamalarına neden olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki, düşük eğitim seviyeleriyle bağlantılı olarak düşük ücretli işlerde ve geçici çalışmak durumunda kaldıkları için elde ettikleri gelirin geçimleri için yeterli olmadığı, bu bakımdan eş zamanlı olarak birkaç işte çalışmak durumunda kaldıkları anlaşılmıştır.

“...hayatın gerçekleri ile tamamen yüzleşiyorsunuz; kardeşleriniz var onların sorumluluklarını doğal olarak üstleniyorsunuz çünkü baba-anne ayrı. Bir yandan okul, bir yandan ev sorumluluğu...”(G14)

Katılımcıların büyük bir kısmı, kendileri tecrübe etmemiş olsalar dahi kurum geçmişine sahip arkadaşlarının karşı karşıya kaldıkları maddi sıkıntılara ilişkin çarpıcı örnekler sunmuşlardır. “...ben en azından şanslıydım benim annem var ama başkalarının annesi de yok babası da...”(G10), “...aile faktörü var mı? Kızlarda nereye gideceğim, güvende miyim? Birkaç kız arkadaşım açıkçası mantık evliliği yapıp kendine yuva kurmaya çalıştı...”(G4), “...kurumdan çıkarken kimsenin olmaması çok kötü, çok arkadaşlarım var ailesi olmayan. Erkek çocuğu hadi neyse çalışırlar her yerde de kimsesiz kız çocukları var, onlar ne yapıyor...”(G2) benzeri ifadelerde yansıdığı üzere katılımcılar özellikle kurum bakım sonrasında destek kaynağı bulunmayan arkadaşlarının maddi zorluklarla mücadele etmek için farklı çözüm yolları arayışına girmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Anlatılardan maddi zorluklarla mücadelenin cinsiyet bağlamında farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Kendilerine yeni bir gelecek inşa etme kaygıları erkek çocuklarını güvencesiz çeşitli işlerde çalışmaya yönelirken; kız çocukları ise daha çok geleceklerini garantilemenin bir yolu olarak değerlendirdikleri evlilik yolunu seçmekte ve erken yaşta aile kurmaktadırlar. Bu bağlamda aile desteğinden yararlanamayan katılımcıların belirsiz geleceklerinden duydukları kaygının zaman zaman dezavantajlı konumlarını pekiştiren adımlar atmalarına sebep olduğu belirtilebilir.

Değişen aile içi dinamikler

Katılımcıların kurum bakım sonrasında aile üyeleriyle ilişkileri değerlendirildiğinde bazı katılımcılar için maddi beklentilerin önemli gerginlik kaynağı olduğu anlaşılmıştır.

“...amcamlara gittim ama elin evi neticede, ne kadar kalınır. Hemen çalışmak zorunda hissettim kendimi, bir fabrikada işe başladım başkasının evinde boş oturmayayım diye...”(G3)

“...annelerin çatısının altına girdiğim zaman annemin iki tane çocuğu vardı. Üvey babamın anneme karşı bir tepkisi oluyordu ne zamana kadar kalacak, ne zaman gidecek gibi sözler...”(G15)

“...kendinizi yük gibi hissediyorsunuz. Beni evlendirmek bile istediler gideyim, yük olmayayım diye. Kendi ayaklarımın üstünde durayım, bir an önce gideyim yanlarından diye bilerek okumak istemedim mesela, çalışmaya başladım...”(G13)

“...memuriyete kavuşana kadar iki kez intihar girişiminde bulundum. Çalışmıyordum, annem çalıştırmayacağı seni diyordu ama yurttan çıkıp eve geldiğimin haftasında annem git çalış demeye başladı. Hayatımda hiç çalışmadığım için bana zor geldi, yapamadım. Annem bana süt parası bırakmazdı, bir şey yemeyeyim diye buzdolabına alışveriş yapmazdı...”(G6)

Katılımcıların yukarıda yer alan ifadelerine göre; katılımcılar yanlarına gittikleri akrabalarına yük olduklarını, onlar için sorun yarattıklarını düşünerek ya da onlara borçlu kalmamak adına kendi kendilerini ev ekonomisine destek sağlama baskısı altına sokabildikleri anlaşılmıştır. Diğer yandan bu beklenti, zaman zaman (G1, G6, G7, G12, G13) kurum bakımı sonrası yanına yerleşilen aile üyeleri tarafından direkt olarak dile getirilebilmiştir. 18 yaşından önce kurum bakımından ayrılıp aile üyelerinin yanına döndüğü belirlenen katılımcılardan bazıları, aileye sağlanan nakdi yardımların kesilmesiyle aile üyelerinin kendilerine yönelik tutumlarının tamamıyla değiştiğini ve kendilerini iş bulmaya zorladıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu nedenlerle katılımcıların çoğu, kurum bakımı sonrasında memur olarak bir kurumda istihdam edilene kadar geçen süreçte düşük ücretli, geçici işlerde çalışmışlardır.

Düzenli bir işte istihdam, katılımcıların aile üyeleri ile ilişkilerini yeniden biçimlendiren ve kendileri için maddi-manevi yoğun baskı yaratan ya da yaşadıkları baskıyı derinleştiren bir unsur olmuştur. Bir kamu kurumunda istihdam edilmek, aile üyelerinin beklentilerini artırabilmektedir. Özellikle maddi olanaksızlıklar nedeniyle çocuklarını kurum bakımına yerleştiren orta kuşak, belirli ve düzenli gelire sahip olan çocuklarından nakdi yardım talep etmektedir. Yardım beklentileri daha çok uzun süreli ve yüklü krediler çekme, kefil olma, borçlarını kapatma biçiminde karşılık bulmuştur. Aile üyelerinin beklentilerine karşılık veren ve bunu sürdürebilen katılımcıların onların sevgisini, şefkatini kazanabildikleri, beklentilere cevap veremeyen ya da onları destekleme işini sürdür(e)meyenlerin ise aile üyeleri ile ilişkilerinin en aza indiği ya da tamamen koptuğu anlaşılmıştır.

“...evet bizim yurttaki anneler bizi severdi korur kollarlardı ama bir sevgi açlığı, ilgi açlığı herhalde var, bize bir adım geldikleri anda biz olduğu gibi içimizi dışımıza açıyoruz bunlar da bizden yararlanabiliyorlar...”(G1)

“...yuvadan çıkan çocuk memur olunca ailesi buna ulaşıyor, çocuk da zaten iki üç şefkat gösterildiğinde hemen bana iyilik yaptı ben de ona iyilik yapayım kafasına geliyor, yuvadan çıkan insanlar buna güveniyor. Mesela memur olunca annem beni yanına aldı, bana çok iyi davrandı ilk başta, ben anneme kefil olmuştum, 30 bin liraya yakın para çekmişti ve ödememişti. Bugün askere gideceğim 6 ay geri ödemesiz kredi alabilirim askerde mesela rahat edebilirdim ama bankayla yaşadığım sorun yüzünden alamıyorum. Zaten sonra annem evden de kovdu beni...”(G6)

“...devlet yurt çocuğuna iş-maaş veriyor ya memur olduktan sonra; öz annesi olur, diğer akrabaları gel oğlum der, birlikte oturalım der, güzel bir söz eder sonra güzel eşyalar aldırır kendine, kredi çektirir. Bir güzel parasını yer, sonra vurur tekme. Böyle sıkıntılar var yurt çocuklarında. Kendi hatamız ama söylenmeli bize bakın kimseye güvenmeyin diye...”(G12)

Yukarıdaki anlatılarda da yansıdığı gibi, aile üyelerinin maddi beklentilerine cevap verebilmek adına borçlanan, evlilik ve ev kurma gibi hayallerini erteleyen bireylerin bu davranışlarının temelinde kurum bakımına yerleştirilmenin yol açtığı terk edilmişliğin yattığı anlaşılmıştır. Erken çocukluk döneminde aile üyeleriyle kaliteli bağ kuramayan, sevgi, şefkat ve ilgi ihtiyaçları tam anlamıyla karşılanamayan çocuklar aile üyelerinden gördükleri en ufak yakın temas karşısında kendilerini onlara tamamen açma eğiliminde olmuştur.

“...çıktıktan sonra annemde kaldım. Orada kurulmuş bir düzen vardı, yeni birileriyle evlenmişler, yeniden mutlular ama burada olan bana oluyor. Ben annelerin çatısının altına girdiğim zaman annemin iki tane çocuğu vardı üvey babamın anneme karşı bir tepkisi oluyordu, onların yanından çıkmak zorunda kaldım. Babam da evliydi, babamın yanında da eşinin kızı vardı. O ev altında babamın bana karşı biraz tepkisi vardı. Bu zamana kadar hiçbir zaman yanımda olmamışsın ama bu süreçte halen benim üstüme bir baskı kuruyorsun, bu da beni sinir etti, onların yanından ayrıldım...”(G15)

“...kalacak yer sıkıntılıydı biraz; çünkü bir gün iyiyse beş gün on gün kötü oluyor, bir günü diğer günü tutmuyordu. Sürekli bağırış, kavga gürültü evde eksik olmuyordu...”(G7)

Anlatılarda da örneklendiği gibi aile üyelerinin yanına dönen bireyler ayrıca değişen aile içi dinamiklere uyum sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Kurum bakımı sonrasında ailenin yanına dönmek bazı katılımcılar için yeniden, kurum bakımına gönderilmelerinde etkili olan aile krizlerinin içinde yer almak anlamını taşımaktadır. Bazıları içinse bu deneyim, yepyeni aile üyelerinin olduğu üvey aile düzenlemesi içine girmek demektir. Her iki durumda da hayatlarına yeni bir başlangıç yapan katılımcıların maddi-manevi yıprandığı ve ailelerinin yanından en kısa sürede ayrılmanın yollarını aradıkları anlaşılmıştır.

Ön yargılar ve dışlanma

Kurum bakımında yaşayan çocukların, bu bakım türünde yer almalarının temel nedeni ailevi krizlerdir. Aile üyelerinin ebeveynlik rollerini yerine getirmekte yetersiz kaldığı aile krizleri, kurum bakımını gerekli kılarken, söz konusu aile içindeki çocukların ise anormal, sorumsuz, istismarcı, ihmalkâr ve suçlu aileyle ilişkilendirilmesi riskini taşımaktadır. Hali hazırda risk altındaki aile ile ilintili olan çocukların kurum bakımında yaşamaları ise toplumsal bütünleşmenin temel araçlarından olan aile üyeleriyle kaliteli bağlar kuramamaları anlamına gelmektedir. Bu bakımdan kurum bakımında yetişen çocukların gerek ailevi krizleri nedeniyle gerekse de aile üyeleriyle sürdüremedikleri yakın ilişkiler nedeniyle toplumsal değerlerle çatışan davranış kalıpları sergileyeceklerine yönelik bakış açısı yaygındır. Buralarda kalan gençler/çocuklar gerek kurum bakım sürecinde gerek sonraki

aşamada bu bakış açısının yansıtıldığı çeşitli damgalamalara maruz kalabilmektedir (İbrahim ve Howe, 2011: 2471; Ridge ve Millar, 2000: 168). Nitekim katılımcıların “koruma altındaki çocuk” etiketini almalarına sebep olan ailevi sorunları nedeniyle kurum bakım sürecinde olduğu kadar hayatlarının sonraki aşamasında da pek çok etiketlenme ve dışlanmaya göğüs germek durumunda kaldıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların hepsi kurum bakımında kalan insanlara yönelik arsız, hırsız, toplumdandan dışlanmış kişi, serseri, o yolun yolcusu, ...çocuğu, köprü altı çocuğu, her şeyi yapabilir türünden bakış açılarının oldukça yaygın olduğunu ve hayatlarının en azından bir döneminde suçlu ya da sorun çıkarıcı olduklarına ilişkin bakış açısını yansıtan tutumlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların “...yurttan çıkan kişiye bu yurt çocuğu, ... çocuğu derler, en büyük üzüntüm bu. İnsanın üzerine taşı atarsın izi kalır ya öyle...”(G11), “...insanlara çok çabuk güven olmuyor çünkü yurttan kaldım, ailem yok diye acıma duygusu oluyor...”(G3), “...yurttan kalıyorum dememe kadar her şey güzel geliyor sonrasında acıma durumları oluyor, küçümsüyorlar...”(G7) benzeri değerlendirmeleri, ön yargılı ve dışlayıcı tutumların “güvenilmez olarak damgalama” biçiminde yaygınlaşabildiği gibi, acıma ve muhtaç olarak algılama biçiminde de görülebilir olduğuna dikkat çekmektedir.

Katılımcıların istihdam edildikleri kurumlar, birkaçı dışında hepsi için dışlayıcı yargı ve tutumların keskin biçimde görüldüğü alanlar olmuştur. İstihdam edildikleri kurumlarda bizzat dışlanma ile karşılaşmadıklarını belirten katılımcılar dahi (G1, G3, G4, G9, G10) kendileriyle çalışmaktan yana hiçbir rahatsızlığı olmadığını belirten, ne var ki kurum bakımı deneyimine sahip “diğerlerinin” çalışmayacağını, işine odaklanmayacağını düşünen meslektaşlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

“...yurttan geldiğimi bilmeyen bir memur yanımda yurttan gelen başka bir arkadaşımız için devlet bunları anasının babasının yanına neden yollamıyor dedi...”(G9)

“...bize yüксеlebilme fırsatı gelince ayrımcılık yapıyor diye sesler başladı. Arkadaşlarım da söylüyorlar hep yurttan gelmişsin sen çalışmazsın, bu işi yapmazsın, özverili olmazsın diye konuştuklarını...”(G3)

İstihdam edildiği alanda birebir bir dışlanma ile karşılaşmamış olduğunu ifade eden katılımcıların dışlanmanın mağduru arkadaşlarına ilişkin örnekler sunmaları ve bazı katılımcıların çalıştıkları alanlarda dışlanmadan korunma stratejisi olarak kurum bakım geçmişlerini saklamaya yönelik tutumları, özellikle istihdam alanında görünür olan ön yargılı ve ötekileştirici tutumların yaygınlığına ışık tutmaktadır.

İstihdamda deneyimlenen dışlanma, bir devlet kurumunda istihdam edilme haklarının sorgulanıp diğer bireylerin haklarını gasp eden bir uygulama gibi değerlendirilmesi biçiminde görünür olmuştur. Katılımcıların kurum bakım geçmişine sahip bireylerin memuriyet haklarını hiçbir emek harcamadan elde ettiklerini düşünen ve bundan dolayı kendilerini emek hırsızlığıyla ilişkilendiren çalışma arkadaşlarına dair değerlendirmeleri, Türkiye’de 2010 yılında yayınlanan SHÇEK Kanunu

kapsamında sunulan istihdam hakkının yeni bir hayat kurma şansı tanıdığı kadar istihdam edildikleri alanlarda dışlanmanın aracı da olduğunu yansıtmaktadır.

“...bir öğretmenin bana söylediği ‘ben o kadar okudum, yırtındım, parçalandım, anam babam para yoktu, ben bir öğretmen oldum ama siz ipsiz sapsız, bilmem ne çocukları... Evlatlarını veriyorlar yetiştirme yurduna, veriyorlar bakamadıklarını, ne olsa oraya verdiklerinde devlet memuru olacaklar, maaşları belli, devlete dayıyorlar sırtı oh...”(G5)

“...şey düşünüyorlar bunlar hak etmemişler devlet bunları memur yapmış. Aynı zamanda devletin siyasi politikalarından da mutlu değiller, onlar devlet bu hakkı bize tanıdığı için sırf, acısını bizden çıkarıyorlar...”(G6)

“...esnek çalışma saatleri geldi; iş yerindeki insanlar kendi aralarında anlaşılıyorlar ona göre geliyorlar ama bir gün ben gitmesem hemen bu da işinin kıymetini bilmiyor, bedavaya atanmış, okumamış gibi şeyler söylüyorlar...”(G7)

“...topluma kazandırılması gereken insanı toplumdaki dışlamaya yönelik yaklaşımları var. Üstelik bize verilen hak için bedavadan iş sahibi oldunuz diyorlar...”(G8)

Yukarıdaki ifadelerde de yansıdığı gibi katılımcıların kurum bakım geçmişleri nedeniyle “kamu kurumunda işe yerleştirilme” hakkından yararlanabiliyor olması, istihdam alanında bu haktan “mahrum” olduklarını düşünen diğer çalışanların ön yargıları ve ayrımcı tutumlarına yol açmaktadır.

“...elimdeki tek şey işim, işimden de olursam yapacak hiçbir şeyim olmaz, yaşamasam daha iyi. O yüzden işimi bilinçli yaparım. Bana iş verildiğinde hafta sonu da olsa, saat kaç olursa olsun ben işe giderim...” (G6)

“...normal ailelerin çocukları gibi memur olmadım: askerliğini yapmamış daha 21 yaşında biri olarak hayata karşı birkaç sıfır öndeyim. Arkadaşlarım var KPSS’den almış 80-85 hala atanamamış, bekliyor. Benim adıma sevinenler oluyor ama üzücü de oluyor, günümüz malum memur olmak kolay değil. O yüzden ortaokul mezunuyum, memurum, 4 milyar maaş alıyorum diyemiyorum, büyük bir utanç ...”(G12)

Anlatılarda yansıdığı üzere, bir işe yerleşme hakkını edinmiş olmanın kendilerine yönelik ön yargıları pekiştirdiği görüşünde olan katılımcıların bazıları bu ön yargıları kırmak adına iş yerinde herkesten fazla emek verdiğini vurgulamıştır. Kurum bakımında yetişen kişilerin istihdam edilmelerine yönelik diğer çalışanların/amirlerin ayrımcı görüş ve tavırları, katılımcıların kendilerini kanıtlamak, ön yargıları kırmak adına daha çok sorumluluk üstlenmelerine yol açmakta, geçim mücadelelerini zorlaştırmaktadır. Ancak ne kadar özverili çalışsalar da “kurumda yetişmiş kişi” damgası, oldukları yerde olmayı hak etmediklerine ilişkin yaygın bakış açısını değiştirmemektedir. Üstelik son anlatıda yansıdığı gibi bazı katılımcıların “hak edilmemiş kazanıma” ilişkin bu bakış açısını içselleştirmiş oldukları ve kendilerine tanınmış bu haktan dolayı suçluluk, utanç duydukları anlaşılmıştır. Katılımcıların bu suçluluklarını bastırabilmek için yerleştirildikleri kurumlarda göze batmama mücadelesi verdikleri, mümkün olduğunca izin kullanmamaya çalıştıkları, kişisel olarak daha çok

sorumluluk aldıkları belirlenmiştir. Bazı katılımcılar ise (6 kişi) bu hakkı hak ettiklerini başkalarına olduğu kadar kendilerine de kanıtlayabilmek adına eğitim hayatlarına devam etmektedirler. Hayata tutunabilmek, kendisine bir amaç yaratmak, kimseye muhtaç olmadan geçinebilmek, nihayet güvenli sıcak bir aile hayatı kurabilmek için tek fırsatları olarak değerlendirdikleri istihdam deneyiminden ötürü dışlanmaları ve suçluluk duyuyor olmalarının katılımcılar için büyük bir baskı yarattığı ifade edilebilir.

Bazı katılımcılar da (G12, G15) ayrıca kurum bakımında kalan çocuklara sağlanan memuriyet hakkının çoğu durumda kurumlar arası geçiş ya da yükselme şansı sunmadığını, çalışan-çalışmayan ayrımı olmaksızın atandıkları pozisyonda çalışmak zorunda olduklarını belirterek istihdam içinde bir dışlanmanın yaşandığına dikkat çekmişlerdir. Kurum bakımında kalan çocuklar olarak iş gücü oluşturdukları alanda ne denli çaba gösterirlerse gösterebilirler kurum bakımı deneyimine sahip olan diğer çocuklarla eş çalışma koşullarına sahip olmalarına ilişkin uygulamaları, ayrıştıran bir birliktelik olarak değerlendirmektedirler.

Bir kısım katılımcı ise, istihdam alanında yaşanan ayrımcı tutum ve davranışları ifade etmenin yanı sıra bunların çözümüne ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır. "...kesin bu hırsızdır şeklinde bakıyorlar, kötü bir şey yapıldıysa kesin bu yurt çocuğu yapmıştır, üstünüze kalıyor. Kendileri süttten çıkmış ak kaşık ya. Yurttan geldiğimizi kimse bilmemeli, bu bizim özelimiz. Kimsenin benim yurt çocuğu olduğumu bilmesini istemiyorum, bana acımasını istemiyorum. Niye kendimizi onlardan eksik gösterelim..."(G8), "bizimle ilgili her şeyi biliyorlar, bu kötü bir şey, çok rencide edici. Personel arasında şu var; şu kız kesin yurttandır..."(G2), "...tanıyana, güvenene kadar kimseye söylemiyorum ama zaten duyuyorlar, biliyorlar..."(G9) benzeri ifadelerde yansıdığı gibi, bazı katılımcılar kurum geçmişlerinin istihdam alanında saklı tutul(a)maması nedeniyle ön yargılı/dışlayıcı tutumlara açık hale geldiklerine inanma eğilimindedir. Bu görüşü paylaşan katılımcılar, kurum geçmişleri ve istihdam edilme süreçlerine ilişkin bilgilerin kurum içinde saklı tutulmasını ön yargı ve dışlanmanın önüne geçebilecek bir strateji olarak değerlendirmektedir. Söz konusu katılımcılar kurum bakımından çıkacak olan yeni neslin kendilerini baskılayan, yalnızlaştıran ve geçim mücadelelerini zorlaştıran ön yargılar/ayrımcı tutumlarla mücadele etmek zorunda kalmaması için bu gizliliğin bir kurum politikasına dönüştürülmesinin önemini vurgulamışlardır.

TARTIŞMA

Kurum bakımının, kurumda kalma süreci ve sonrasında kaynaklık ettiği sorunları belirleyebilmek amacıyla yapılan çalışmanın katılımcıları arasında düşük eğitim seviyesi (ortaokul mezunu) yaygındır. Düşük eğitim düzeyine ilişkin bu durum, kurum geçmişine sahip kişilerin gelecekteki yaşamlarını biçimlendiren en önemli dezavantajlarından birini oluşturmaktadır (Jackson, 1994: 267). Çalışmalar, aile travmalarının yanı sıra kurum bakımının çocuğun fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olduğunu, gelişim ve doğru davranış kalıpları geliştirmesini engelleyerek önemli akademik riskler göstermesine yol açtığını ortaya koymuştur (Demirbilek, 2000: 139-140; Courtney

ve Dworsky, 2006: 212; Trout vd., 2008: 367-370; Gaskell, 2010: 136; Saçan vd., 2014: 2; Hermenau vd., 2015: 6-7; Erango ve Goshu, 2015: 93; Garrido vd., 2016: 440). Eğitim durumuna ilişkin çalışmadan edinilen bu bulgu, kurum bakımının çocuklarda düşük akademik başarı ve eğitim düzeyi ile ilişkili olduğunu ortaya koyan literatürü desteklemektedir.

Boşanma veya vefat kaynaklı tek ebeveynli aile ve üvey aile yapılarının yanı sıra ebeveyn yoksulluğunun kurum bakımını gerektiren nedenler olduğuna ilişkin bulgu, dünyada, özellikle de Batı toplumlarında aile içi krizlerin kurum bakımı için önemli risk faktörleri olduğunu ortaya koyan çalışmaları (Suğur ve Doğru, 2010: 120; Bilgin ve Aydemir, 2013: 1; Saçan vd., 2014: 1; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015: 31, Tekin, 2020: 282) destekler niteliktedir.

Bakım, koruma, güvenlik, gelecek imkânı tanıyan, "kardeşlik" olarak tanımlanan ilişkilere zemin hazırlayan ve bu bakımdan bir nimet olarak değerlendirilen kurum bakımı, aynı zamanda pek çok soruna kaynaklık etmektedir. Kurum bakımında kalınan süreçte deneyimlenen sorunlar arasında; terk edilme, dışlanma, duygusal yoksunluk, farklı boyutlarıyla şiddete maruz kalma ve gelecek kaygısı yer almaktadır. Kurum bakımı, çocuk/gençlerin kendilerini terk ettiklerini düşündükleri biyolojik ailelerinden uzaklaşarak aile yoksunluğu ve özlemi içinde büyümelerine, duygusal yoksunluk çekmelerine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra kurumda görevli az sayıda personel tarafından çok fazla çocuğa bakımın sağlanması da personelin gösterdiği ilgi ve şefkati sınırlandırarak duygusal yoksunluklarını pekiştirmiştir. Kurum bakımında kalan çocuk/gençlerin aileler tarafından terk edildiklerine inanma ve bu nedenle aile üyelerini suçlama ya da onlara küslük besleme eğiliminde olduğuna ilişkin bulgu, kurum bakımında kalan çocukların kurum bakımına terk edilmiş olmayı kendilerine yapılan bir haksızlık olarak görerek ebeveynlerini suçladıklarını ortaya koyan (Suğur ve Doğru, 2010: 120) literatürle paralellik göstermektedir.

Kurum bakımında kalınan süreçte yaşanan diğer problem, çocuklara yönelik şiddettir. Tüm yatılı kurumlarda görünür olan şiddet, fiziksel ve duygusal boyutuyla yaygınlaşmıştır. Duygusal şiddet daha çok istek ve ihtiyaçların görmezden gelinmesi, özellikle bakım sonrası süreçte ihtiyaç duyulacak bilgi ve eğitimin aksatılması veya hiç verilmemesi, ihmal, ilgisizlik, önemsiz hissettirme biçiminde karşılık bulmuştur. Oldukça yaygın olan fiziksel şiddetin ise temelde iki şekilde ortaya çıktığı belirlenmiştir. Bunlardan ilki çocuk yuvalarında kurum personeli tarafından 13 yaş altı çocuklara yönelik olanıdır. Kurumlarda yaşanan diğer fiziksel şiddet/zorbalık ise 13 yaş sonrası çocukların yerleştirildikleri yetiştirme yurtlarında olup çocuklar arasında yaygınlık göstermektedir. Çocuklar arasında şiddet daha çok güç dengesini sağlayıp koruma amacıyla dayak, tokatlama, arkadaşlarının yanında küçük düşürme, ellerinden paralarını alma, kendi işlerini küçüklere yaptırma biçiminde yaşanmaktadır. Şiddet, bir taraftan çocukların korku/endişe duygularını tetikleyerek güvensiz, çekingen ve ürkek kişilik özellikleri geliştirmelerinde etkili olurken diğer taraftan öfkeli, hırçın ve saldırgan davranışların geliştirilmesine de kaynaklık etmiştir. Çalışmamızın şiddetin görünürlüğüne ilişkin bulguları, kurum bakımında kalan çocukların kurum personelinin olumsuz tutum ve davranışları, yetersiz ilgisi, fiziksel ve duygusal şiddetinin yanı sıra akran şiddeti/zorbalığına

maruz kaldığını ortaya koyan bazı çalışmaları (Özgür Sayar, 2006: 124-128; Attar-Schwartz, 2011: 102-104; Yurteri Tiryaki ve Baran, 2015: 37) destekler niteliktedir.

Kurum bakım sürecinde deneyimlenen sorunlardan diğeri, gelecek kaygısıdır. Kurum bakımında geçirilen sürenin katılımcıların ayrılık süreci kaygıları ile ilişkili olduğu ve kurum bakımında geçirilen sürenin uzamasıyla kurumdan ayrılmanın daha korkutucu bir hal aldığı belirlenmiştir. Katılımcıların en az 10 yıl kurum bakımında kaldıkları değerlendirildiğinde kurum bakımından ayrılığı yüksek kaygı düzeyi ile ilişkilendirmeleri beklenen bir sonuçtur. Bilgilendirilme eksikliğinin de pekiştirdiği gelecek kaygısının tüm katılımcılar arasında paylaşıldığına ilişkin bulgu, kurum bakımında kalan ergenlerin gelecek kaygısı yaşadıklarını bildiren diğer çalışmaları (Demirbilek, 2000: 139; Bayoğlu ve Puruçuoğlu, 2010: 38) desteklemektedir. Ayrıca yaygın gelecek kaygısına ilişkin bulgular, Yanardağ'ın (2019: 74) kurum bakımının burada kalanlar için temel yaşam becerileri kazanmaları yönünde eğitim programlarını da içermesi gerekliliğine dikkat çeken çalışmasını desteklemektedir.

Çalışmamızın kurum bakımı sonrası karşılaşılan sorunlara ilişkin bulguları, Turgut ve Özkan (2019: 754) tarafından yürütülen çalışmanın verilerini destekler biçimde, kurum bakımından ayrılan bireylerin barınma yeri bulamama, sosyal destek eksikliği, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını yansıtmaktadır. Kuralları belirli olan, bilindik bir hayat düzeni sağlayan kurum bakımından ayrılık, belirsiz bir geleceğe adımı ifade etmekte ve bu yönüyle başlı başına bir kaygı oluştururken aynı zamanda dahil olunan yeni hayat düzenlemesine uyum sorunları yaşanmasına vesile olmaktadır. İstihdam, uyum sorunlarının belirgin biçimde ortaya çıktığı alanı oluşturmaktadır. Katılımcıların iş yerinde kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları yerine getirme, iş yükü ile kurallara uyma konularında psikolojik ve fiziksel olarak zorlandıkları anlaşılmıştır. Çalışmamızdaki katılımcıların gerek istihdam alanındaki beklentilere cevap vermenin zorluğuna ilişkin kendi deneyimleri, gerekse arkadaşlarının deneyimlerine ilişkin anlatıları, kurumsal bakım geçmişine sahip bireylerin kurum bakımı sonrası toplumsal yaşama uyum, işe girme ve devam ettirme gibi birçok alanda sorun yaşadığını ortaya koyan çalışmaları (Varol, 2017: 74, 80) destekler niteliktedir.

Çalışmanın dikkat çekici bulgularından biri, kurum bakımı sonrası süreçte katılımcıların aile üyelerinin çoğunlukla çocuklarını maddi bir külfet olarak değerlendirerek onlara destek vermeme eğilimi sergilemelerine karşın memur olarak işe yerleşmelerinin ardından çocuklarıyla iletişim kurmaya yanaşmalarıdır. Aile üyelerinin talep ettiği maddi desteği sağlamak, kısa süreliğine de olsa özlem duyulan aile şefkat ve sevgisine kavuşmanın aracı olmuştur. Ancak bu koşullarda aile üyeleriyle sürdürülen iletişimin daha ziyade, maddi kaynakları tükettiği kadar psikolojik olarak sıkıntıya sokan bir adım olduğu anlaşılmıştır. İnsan yaşamı, çevresinde yer alan diğer kişilerle geliştirdiği ilişkiler üzerine kuruludur. İnsan bu ilişkiler ağı içerisinde kendini bir başka kişiye, bir yere ve aileye ait hissetmek istemektedirler. Ait olma isteği, kişilerin duygu ve düşüncelerini etkileyen (Wilczynska vd., 2015: 72), başkalarıyla ilişki geliştirmelerinde onları teşvik eden önemli bir unsurdur (Hagerty vd., 1996: 236). Bu bakımdan katılımcıların kurum bakımından ayrıldıktan sonra kendilerine

destek olmaktan ziyade sınırlı kaynaklarını da tüketen aile üyeleriyle iletişimlerini sürdürme istekleri, bir aileye ait olma ihtiyacı ile açıklanabilir.

Çalışmanın bulguları, kurum bakımı sonrasında aile üyelerinin yanına dönmenin de aile desteğinden yoksun olmak kadar maddi-manevi zorlayıcı olabildiğine ışık tutmaktadır. Aile yanına dönüş kurum bakımında yetişen gençlerin yeniden şiddet, ihmal, yoksulluk gibi aile krizlerinin içine girmeleri anlamına gelebilmekte ve yeni bir gelecek kurma fırsatlarına büyük oranda zarar verebilmektedir. Ayrıca aile evine dönüş, genişleyen aile yapılarıyla yüzleşmeyi de ifade etmektedir. Üvey aile yapılarında üvey ebeveynin tutumu ve yaklaşımı, üvey kardeşlerin varlığı, aralarındaki iletişim zorlukları ve çatışmalar katılımcıların aileye aidiyet geliştirmelerinde ya da kendilerini aileden dışlanmış hissetmelerinde oldukça etkili unsurlardır (Jensen ve Shafer, 2013: 134; Pasley ve Garneau, 2017: 182; Aslantürk ve Kaya Kılıç, 2020: 1181-1184). Nitekim çalışmamızda, yeni kurulan ailenin bir ferdi olduğunu hissedemeyen ve ailede fazlalık olduğunu düşünen bazı katılımcıların yeni kurulan ailenin kendilerini dışladığını hissetme eğiliminde oldukları belirlenmiştir.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, kurum bakım geçmişinin katılımcıların kurum bakımı sonrası süreçte özellikle istihdam alanında yaşadıkları damgalama ve dışlanmaya kaynaklık etmesidir. Türkiye’de mevcut kanunlar kapsamında kamu kurumlarında istihdam edilmek katılımcıların kendilerine yeni bir hayat kurup, geçimlerini sağlamalarına fırsat verirken diğer yandan onları ön yargılı ve dışlayıcı tutumlarla karşı karşıya getirmiştir. Çalışmanın kurum bakımı sonrası karşılaşılan ön yargı ve dışlayıcı tutumlara yönelik bulguları, kurum bakımında kalmış kişilerin istihdam edildikleri alanlarda “yurt çocuğu” olarak damgalandıklarını, haklarını bir lütuf olarak sunan ayrımcı tutumlara maruz kaldıklarını (Yanardağ, 2019: 73-74) ve bundan kaçınmak için kurum geçmişlerini gizleme ihtiyacı duyduklarını (Varol, 2017: 85; Vojak, 2009: 940) ortaya koyan mevcut literatürü desteklemektedir.

SONUÇ

Çocuk refahı sisteminde koruma altına alınan çocuklara sunulan hizmetlerden biri olan kurum bakımı, çocukların hayatları üzerindeki olumlu etkisine rağmen, çeşitli sorunlara da kaynaklık etmektedir. Çalışmaya katılan katılımcıların tümü kışla tipi kurumlar olan çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdu deneyimine sahiptir. Aile içi krizler nedeniyle kurum bakımına yerleştirilen katılımcılar için devlet, kurum bakımı yoluyla kendilerine sahip çıkıp koruyan, gelecek fırsatı sunan bir otoritedir. Bu bakımdan katılımcılar kurum bakımının bakım, koruma, güvenlik ve gelecek imkânı tanıyan büyük bir şans olduğuna ilişkin bakış açısını paylaşmaktadır. Ancak sağladığı bu avantajların yanı sıra kurum bakımı katılımcıların hem kaldıkları süreç boyunca hem de ayrıldıktan sonra karşılaştıkları pek çok soruna kaynaklık etmiştir. Katılımcıların kurum bakım sürecinde deneyimledikleri sorunlar arasında; terk edilme, dışlanma, duygusal yoksunluk, farklı boyutlarıyla şiddete maruz kalma ve gelecek kaygısı yer almaktadır.

Kurum bakımından ayrıldıktan sonra da katılımcılar kurum bakımı kaynaklı sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Yeni bir düzene uyum sağlama zorluğu, söz konusu bireylerin sorunlarının başında

gelmektedir. Gerek kazanmış olmaları gereken sorumlulukları kurum bakım sürecinde kazanmamış olmak, gerekse uzun süreli kurum bakımı nedeniyle buna alternatif bir hayatın kurallarından, işleyişinden haberdar olmamak, kendi ayakları üzerlerinde durma sürecini oldukça zorlu bir deneyime dönüştürmüştür. İstihdam, bu zorlu mücadelenin en belirgin olduğu alandır. Katılımcılar bir yandan iş piyasasının gerektirdiği beklentilere cevap vermeye çalışırken, diğer yandan da çalıştıkları yerlerde kurum bakımında kalmış olmaları nedeniyle güvenilmez olduklarına ilişkin bakış açısı ve ayrımcı tutumlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum katılımcıların psikolojik ve fiziksel olarak zorlanmalarına, uyum problemleri yaşamalarına sebep olmuştur.

Çalışmanın önemli sonuçlarından bir diğeri, kurum bakımından ayrıldıktan sonra yaşanan ekonomik yetersizliklere ilişkindir. Geçim mücadelesi, kurumdan ayrılığın yaklaştığı süreçte bir endişe kaynağı olarak işlev görürken ayrılığın ardından buralarda kalmış bireyleri oldukça baskılayan bir gerçeğe dönüşmüş ve çoğu durumda geçici ve düşük ücretlerle ücretlendirildikleri işlerde çalışmalarına yol açmıştır.

Kurum bakımı, bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere çocukları ailelerinden ve toplumdan soyutlayan, ihmal ve istismara yol açabilen özelliklere sahiptir. Çocuklara yaşlarıyla orantılı gerekli sorumlulukların kazandırılması, kişisel gelişimlerinin yanı sıra temel ve mesleki becerileri edinmelerini sağlayan eğitimin verilmesinde kurum bakımının istenir düzeyde olmadığı açıktır. Bu durum, burada kalmış kişilerin bakım sonrasında maddi ve manevi pek çok sorunla mücadele etmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de çocuklara yönelik kurum bakım hizmetlerinde kışla tipi model 2008 yılından itibaren terk edilerek ev tipi bakım modeline geçilmiştir. Ancak ev tipi bakım modelinin söz konusu sorunları ortadan kaldırıp kaldırmadığı, yeni kurum bakım modeliyle birlikte bu sorunların ne kadarının üstesinden geldiğinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma, kışla tipi kurumlarda ve ev tipi kurumlarda yetişen çocuk/gençlerin problemlerinin karşılaştırılarak sorunların ne derece önlenebildiğinin ortaya konulmasını sağlayacak yeni saha çalışmalarının gerekliliğine ışık tutmaktadır. Bu karşılaştırmanın yapılması, kurum bakımına yerleştirilmesi gerekli olan çocuklar için en uygun yatılı kurum hizmetinin sunulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca genç katılımcıların kurum bakımının ardından özellikle istihdam alanında yaşadıkları zorluklar değerlendirildiğinde, kurumlarda kalmış olan bireylere özellikle istihdam edildikleri alanlarda temel becerileri öğrenmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesi ve mentörlük sisteminin uygulanması ve yaygınlaştırılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 22.05.2020 tarih ve 124 sayılı karar numarası ile “Etik Kurul Onayı” alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- 22462 Sayılı Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik (1995, 13 Kasım).
- 23576 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvaları Yönetmeliği.(1999, 7 Ocak).
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 15 Temmuz) Resmî Gazete (Sayı: 25876).
- 27015 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2008, 5 Ekim).
- Aslantürk, H., Kaya Kılıç, A. (2020). Üvey aileye sahip gençlerde aile aidiyeti: Nitel bir analiz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1171-1189.
- Attar-Schwartz, S. (2011). Maltreatment by staff in residential care facilities: the adolescents' perspectives. *Social Service Review*, 85, 635–664.
- Bayoğlu, A.S., Puruççuoğlu, E. (2010). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin gelecek beklentileri ve sosyal destek algıları. *Kriz Dergisi*, 18 (1), 27-39.
- Bilgin, N., Aydemir, M. (2013). İhmal edilen bir çocuğun kurum bakımına alınması: Olgu sunumu. *Causapedia*, 2, 343, 1-6.
- Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: problems and prospects. *American Psychologist*, 34, 844–850.
- Calheiros, M. M., Garrido, M. V., Lopes, D., Patrício, J. N. (2015). Social images of residential care: How do children, youth and residential care institutions get portrayed? *Children and Youth Services Review*, 55, 159– 169.
- Courtney, M. E., Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11, 209–219.
- Demirbilek, S. (2000). Korunmaya muhtaç gençlerin topluma kazandırılmasında yetiştirme yurtları. *D.E. Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, 15 (2), 137-152.
- Dozier, M., Zeanah, C. H., Wallin, A. R., Shaffer C. (2012). Institutional care for young children: review of literature and policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 6 (1), 1—25.
- Erango, M.A., Goshu, A.T. (2015). Parents health and social life matter for self-esteem of child orphans. *Psychology and Behavioral Sciences*. 4 (3), 90-93.
- Erol, N. (2004). Yuva ve yetiştirme yurtları sorunun mu yoksa çözümün mü parçası. *Koruma Altındaki Çocuklar (Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına) XVII. Sempozyum Sunumları*. AÜ. Yayınları, 133-140.
- Garrido, M.V., Patrício, J.N., Calheiros, M.M., Lopes, D. (2016). Comparing the social images of youth in and out of residential care. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 26,

439-455.

- Gaskell, C. (2010). If the social worker had called at least it would show they cared. young care leavers' perspectives on the importance of care. *Children & Society*, 24, 136–147.
- Gökçearslan Çiftçi, E. (2009). Türkiye’de ve Dünya’da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Aile ve Toplum*, 5(19), 53-65.
- Hagerty, B.M., Williams, R.A., Coyne, J.C., Early, M.R. (1996). Sense of belonging and indicators of social and psychological functioning. *Archives of Psychiatric Nursing*, 10, 235-244.
- Hermenau, K., Eggert, I., Landolt, M.A., Hecker, T. (2015). Neglect and perceived stigmatization impact psychological distress of orphans in Tanzania, *European Journal of Psychotraumatology*, 6 (1).
- Ibrahim, R.W., Howe, D. (2011). The experience of Jordanian care leavers making the transition from residential care to adulthood: The Influence of a Patriarchal and Collectivist Culture. *Children and Youth Services Review*, 33, 2469–2474.
- Jackson, S. (1994). Educating children in residential and foster care. *Oxford Review of Education* 20 (3), 267–279.
- Jensen, T.M., Shafer K. (2013). Stepfamily functioning and closeness: Children's views on second marriages and stepfather relationships. *Social Work*, 58 (2), 127-136.
- Kemp, C. L. (2007). Grandparent - grandchild ties. reflections on continuity and change across three generations. *Journal of Family Issues*, 28(7), 855-881.
- Öcal, A., Kemer kaya, G. (2011). Yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlerin devlet ve vatandaşlık algıları üzerine nitel bir araştırma. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 63-82
- Özgür Sayar, Ö. (2006). Yetiştirme yurtlarında akran şiddeti: Ankara’da iki yetiştirme yurdu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 17 (1), 113-132.
- Pasley, K., Garneau, C. (2017). *Yeniden evlilik ve üvey aile hayatı*. Froma Walsh. (Ed.), Normal Aile Süreçleri, Büyüyen Çeşitlilik ve Karmaşıklık, I. Baskı, Ankara: Pegem Akademi, 167-192.
- Richard, A., Harris, P. (2001). ‘Second time around’: a survey of grandparents raising their grandchildren. *Adoption and Fostering*, 25(3), 67-69.
- Ridge T., Millar J. (2000). Excluding Children: Autonomy, Friendship and the Experience of the Care System. *Social Policy & Administration*, 34 (2) , 160–75.
- Saçan S., Artan İ., Erol N., Şimşek Z. (2014). Kurum bakımından aile yanına döndürülen 6-18 yaş çocukların duygusal ve davranış sorunları. *NWSA- Qualitative Studies*, 9, (2), 1-18.
- Suğur, N., Doğru, E.S. (2010). Koruma altındaki çocukların aile ve devlet algısı üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 115-133.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 177-228.
- T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Erişim adresi: <https://aile.gov.tr>. Erişim tarihi: 10.12.2020

- Tekin, H.H. (2020). *Çocuk refahı ve sosyal politika*. Doğa Başer (Ed.), Sosyal politika ve sosyal hizmet. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 275-302.
- Trout, A. L., Hagaman, J.L., Chmelka, M.B., Gehringer R., Epstein M.H., Reid R. (2008). The academic, behavioral, and mental health status of children and youth at entry to residential care. *Residential Treatment for Children & Youth*, 25 (4), 359-374.
- Turgut, A.Ş., Özkan, Y. (2019). Kurum bakımından ayrılmış bireylerin sosyodemografik özellikleri ile kurum bakımı sonrası yaşadıkları sorunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (3), 748-763.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F. (2005). *Social exclusion increases aggression and self-defeating behavior while reducing intelligent thought and prosocial behavior*. In D. Abrams, M. A. Hogg, & J. M. Marques (Eds.), *The social psychology of inclusion and exclusion*. New York: Psychology Press. 27-46.
- Ummanel, A. (2019). Sosyal hizmetler bünyesinde kalan çocuklar ve eğitim sorunları. Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri, 203-228.
- Varol, B. (2017). Kurum bakımı deneyimi olan yetişkinlerin iş yaşamına uyumları. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi
- Villar, F., Triado, C., Pinazo-Hernandis, S., Celdran, M. & Sole, C. (2010). Grandparents and their adolescent grandchildren: Generational stake or generational complaint? A study with dyads in Spain. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3), 281-297.
- Vojak, C. (2009). Choosing Language: Social service framing and social justice. *British Journal of SocialWork*, 39, 936-949.
- Wang, Y., Marcotte, D. E. (2007). Golden years? The labor market effects of caring for grandchildren. *Discussion Paper Series, IZA DP No. 2629*, 1-38.
- Wilczynska, A., Januszek, M., Bargiel-Matusiewicz, K. (2015). The need of belonging and sense of belonging versus effectiveness of coping. *Polish Psychological Bulletin*, 46(1), 72-81.
- Williams, M. N. (2011). The changing roles of grandparents raising grandchildren. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 21(8), 948-962.
- Worrall, J. (2009). When grandparents take custody - changing intergenerational relationships: The New Zealand experience. *Journal of Intergenerational Relationships*, 7(2/3):259-273.
- Yanardağ, U. (2019). Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanmış bireylerin kurum bakımı sonrası yaşam deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 3(2).
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4(2): 247-270
- Yıldız, M., Kılıç, M. E. (2018). Yetiştirme yurdunda kalmış bireylerde yalnızlık ve sosyal bütünleşme düzeylerinin bazı sosyo-demografik özellikler bakımından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*. 1 (2).

- Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum*, 11(5), 43-57.
- Yurteri Tiryaki, A; Baran, G. (2015). Kurum bakımı deneyimi olan kadınların çocukluk dönemi kurum yaşantıları: nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1):23-44.
- Yüksel, Z., Öncü, B. (2016). Geçmişte kurum bakımında kalmış bireylerin kurum bakımı deneyimlerine ilişkin özellikleri ve bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 63-77.

Beliren Yetişkin İlişkilerindeki Manipülasyonlarda Aidiyet Hissinin Gücü

Manipulations in Emerging Adults' Interpersonal Relationships: Power of Sense of Belonging

Seval ERDEN ÇINAR¹, Serenay YAZICI², Burcu TEKİNER³

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi,
seval.erden@marmara.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4512-1274

² Psikolojik Danışman,
pskdan.serenayyazici@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8891-8278

³ Psikolojik Danışman,
tekinerburcu@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0932-8008

Başvuru: 01.05.2021
Kabul: 14.12.2021

Atıf:
Erden-Çınar, S., Yazıcı, S. ve
Tekiner, B. (2022). Beliren yetişkin
ilişkilerindeki manipülasyonlarda
aidiyet hissinin gücü. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(1), 97-112. DOI:
10.33417/tsh.931055

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, beliren yetişkinlerin kabul edilme ve dışlanma aidiyet duygusunun, kişilerarası ilişkilerde manipülasyonlar üzerindeki yordayıcı gücünü sınamaktır. Araştırmaya 398 kadın, 307 erkek olmak üzere toplam 705 beliren yetişkin katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi formunun yanı sıra Genel Aidiyet Ölçeği ile İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla yapılan pearson moment çarpım korelasyon katsayısı sonucunda, kabul edilme duygusu ile ilişkilerde manipülatif tutum ve davranışlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki elde edilirken; dışlanma ile manipülasyon arasında pozitif yönde doğrusal ilişki tespit edilmiştir. Kabul edilme ve dışlanma aidiyet duygusunun, ilişkilerdeki manipülasyon üzerindeki yordayıcı gücünü sınamak üzere, yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Geliştirilen model ve analizlerden elde edilen bulgular, aidiyetin oluşmasında etkili olan kabul edilme ve dışlanma değişkenlerinin, beliren yetişkin bireylerin ilişkilerinde sergiledikleri manipülatif tutum ve davranışları üzerinde anlamlı şekilde yordayıcı güce sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Manipülasyon, aidiyet hissi, beliren yetişkinlik

ABSTRACT

The main purpose of the study is to examine the predictive power of acceptance and exclusion sense of belonging on the manipulations exhibited in interpersonal relationships among emerging adults. A total of 705 subjects, 398 women, and 307 men participated in this research. In addition to the Personal Information Form, the General Belongingness Scale and the Manipulation Scale in Interpersonal Relationships were used to collect the data utilized in this study. As a result of the Pearson correlation analysis, while there were significant negative relationships between the feeling of acceptance and manipulative attitudes and behaviours in relationships; a positive linear relationship between exclusion and manipulation was found. The Structural Equation Model (SEM) was used to analyse the predictive power of acceptance and exclusion variables in the sense of belonging on manipulation in relationships. The findings show that both variables related to acceptance and exclusion sense of belonging have significant predictive power on the manipulative attitudes and behaviours of emerging adults in their relationships.

Keywords: Manipulation, sense of belonging, emerging adulthood

GİRİŞ

“Ben” ve “diğerleri”, insan gelişiminde anahtar iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok gelişim döneminde ve özellikle gelişim görevlerinin yerine getirilmesinde, bu iki ana unsurun etkileşiminin dönemin şekillenmesinde etkili olduğu kabul edilmektedir (Erikson, 1980). İnsan yaşamında yeni bir dönem olarak nitelendirilen ve Arnett tarafından “beliren yetişkinlik” dönemi olarak isimlendirilen bu dönem, kişinin birey olarak “ben” olmasında ve sosyal yapı içerisinde “diğerleri”yle ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. 18-25 yaş aralığını kapsayan, bireyin ne tam olarak ergenlik ne de yetişkinlik döneminde bulunmadığı ancak her iki dönemin de özelliklerini de barındıran “beliren yetişkinlik” dönemi geçişi temsil eden bir dönem olarak nitelendirilmektedir (Arnett, 2007). Bu dönem bireyin gelişimsel, etkileşimsel olarak birçok fırsat ve deneyimi barındıran bir süreç olmakla beraber bireyin kimlik gelişimi-değişimini, sosyal ilişkilerini, değer yargılarını yakından etkileyen bir dönemdir (Eşici ve Özbay, 2020). Sonsuz olanaklar, arada kalmışlık duygusu, kimlik arayışı, istikrarsız tutumlar ve kişinin kendine odaklanması ile karakterize olan bu süreçte bireyler, yoğun bir şekilde sosyal bir gruba ait olma ihtiyacı yaşadıkları varsayılmaktadırlar. Bu ihtiyacın zaman zaman, beliren yetişkinlerin sağlıklı olmayan tutumlar geliştirmelerine ve ilişkilerinde manipülatif tavırlar göstermelerine neden olabildiği vurgulanmaktadır (Atak ve Çok, 2010).

Manipülasyon, kişinin başkalarını etkisi altına alarak, kendi talepleri ve çıkarları doğrultusunda bilinçli olarak onları yönlendirip, onların isteği dışında tutum ve davranışlar göstermeye zorlanması durumudur. Bu bağlamda manipülasyon, bireysel amaçları gerçekleştirmeye ve manipülatörün kendi gücünü korumaya yönelik bir davranış olduğu vurgulanmaktadır (Chapaux-Morelli ve Couderc, 2017). Manipülatif davranış da, manipülatörün maskelenmiş bir şekilde diğerini bilinçli olarak kandırma ve aldatma davranışı olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2018). Literatürde manipülasyonlar; psikolojik manipülasyon, saldırgan manipülasyon, duygusal manipülasyon, strateji ve kendini gizleme olarak farklı kategorilerde ele alınmaktadır. Psikolojik manipülasyon manipülatörün rahatsız edici, aldatıcı yöntemler ile diğer bireylerin düşünce, algı veya davranışlarını değiştirmeyi, etkilemeyi amaçlayan bir sosyal etki türü olarak tanımlanırken (Braiker, 2004), duygusal manipülasyon ise manipülatör bireylerin, kendine hizmet eden bir çerçeve içinde başkalarının duygularını manipüle etme kabiliyeti olarak ifade edilmektedir (Grieve ve Mahar, 2010). Bu tür manipülasyon ile manipülatörün diğerlerini bilinçli bir şekilde etkisi altına alarak, kendi isteklerine göre onları değiştirmesi ve duygusal istismara başvurmasından bahsedilmektedir (Özdemir ve Turan, 2018). Bu açıklamalarla hem duygusal hem psikolojik manipülasyonun, kişinin sosyo-duygusal gelişim süreci içinde deneyimler ve öğrenmeler ile ilişkili olarak şekillenebildiği savunulmaktadır. Ayrıca diğerlerine manipülatif davranışlar gösteren kişinin, kendi duygularını düzenlemekte yaşadığı güçlüğü manipülatör olmada etkili olacağı da vurgulanmaktadır (Austin, Farrelly, Black ve Moore, 2007).

Manipülasyonun bir başka çeşidi, strateji kullanma olarak isimlendirilmektedir. Bu tür manipülasyonda manipülatif kişilerin, bireysel çıkarlarını en üst noktaya yükseltecek stratejiler kullandıklarına dikkat çekilir. Bu stratejik davranışlar kurbanda suçluluk duygusu ve bağımlılık yaratma, kurban rolünü oynama, üstünlük kurma, yalan söyleme, duygu sömürsü gibi davranışları kapsamaktadır. Bu stratejilerin ortaya çıkacağı zaman ve kullanılacak düzey, durum, tercih edilen yöntem, ortam, kurbanın bireysel özelliklerinin yanı sıra manipülatörün amaç ve talepleri gibi faktörlere göre belirlenmektedir. Tüm bu etkenler ile birlikte stratejilerde ortak hedefin, manipülatörün kurbanı her zaman yanında tutması olduğuna işaret edilmektedir (Yılmaz, 2018). Bir diğer manipülasyon stratejisi, manipülatörün kendini gizlemesidir. Kendini gizleme, bireylerin kendilerine dair tanımladıkları özel duygu, düşünce, deneyim ve eylemleri bilinçli bir şekilde diğer insanlardan saklamaya yönelik sürekli ve genel davranışsal eğilimler olarak belirtilmektedir (Şahin, 2018). Kurban seçimi ise bir başka manipülasyon stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurban, eziyete uğrayan kişidir. Bu kişilerin daha güçsüz, fiziksel ve /veya duygusal olarak akranlarından daha zayıf ve daha düşük benlik saygısına sahip oldukları belirtilmektedir. Bu nedenle manipülatif bireylerin kurban seçiminde kendilerinden zayıf ve güçsüz gördükleri, manipüle edebilecekleri bireyleri tercih ettikleri vurgulanmaktadır (Aksaray, 2011).

Manipülatif davranışların oluşmasında pek çok faktörden bahsetmek mümkündür. Bunların en başında aile ve yakın sosyal çevre sıralanabilir. Model alma ve erken dönem yaşantıları etkisi ile bireylerde manipülatif davranışlar gelişebilmektedir (Bayramoğlu, 2019). Bebek, yaşamın ilk yıllarında bakım veren kişinin ona karşı olan tutumları ile birlikte kendine, diğerlerine ve dünyaya ilişkin düşünce ve duyguları içeren algılamalar geliştirmeye başlamaktadır. Erken dönemde bebeğin bakım veren önemli diğerleri ile yaşantı ve etkileşimleri, bireyin benlik şemaları ile birlikte diğerlerine ilişkin atıflarına etki eden kişilerarası şemalarını oluşturmaktadır.

Şemalar, bilginin alınıp işlenmesini sağlayan zihinsel bilgi depolarıdır (Bowlby, 1980; Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Bu şemaların uyum sağlayıcı ya da uyum sağlayıcı olmayan özellikleri kişinin, kendisi ve diğerleri ile algılarını, fikirlerini ve ilişkilerini etkilemektedir. Böylece kişi, sahip olduğu şemalara göre kişileri, olayları ve durumları yorumlamakta ve bu doğrultuda da tepkiler oluşmaktadır (Beck, 2008). Temelini erken dönem ilişkilerinden alan şemalar, bilginin nasıl elde edileceğini, elde edilen bilginin nasıl organize edileceğini ve nasıl kullanılacağını şekillendiren temel unsurlar olarak yaşamda işlev göstermektedirler. Bu bağlamda şemalar, kişinin yaşamını zenginleştirecek, gelişimine ve kendini gerçekleştirmesine katkı sağlayacak olumlu şemalar olabileceği gibi, kişinin işlevselliğini bozacak şekilde işlevini yerine getiren uyum sağlayıcı olmayan şemalar da olabilmektedir (Becki 2008; Young ve ark., 2003).

Uyum sağlayıcı olmayan şemaların oluşumunda, temel ihtiyaçların karşılanmamasına vurgu yapılmaktadır. Örneğin güvenli bağlanma, kabul, ilgi ihtiyacının karşılanamaması izolasyon ve terk edilme; özerklik, yetkinlik, kimlik duygusu ihtiyacının giderilmemesi zedelenmiş otonomi; gerçekçi

limitler ve özdenetim ihtiyacının giderilememesi zedelenmiş sınırlar; ihtiyaçların ve duyguların özgürce ifade edilmesi ihtiyacının giderilmemesi diğerleri yönelimlik; kendiliğindenlik ve oyun ihtiyacının giderilmemesi de aşırı duyarlılık ve engellenme şema alanları ile ilgili uyum sağlayıcı olmayan şemaların gelişmesine neden olmaktadır (Arnzt ve Jakob, 2013). Uyum sağlayıcı olmayan bu şemaların, yaşam boyunca karmaşıklaşarak tekrarlandığı; hatıralardan, bedensel duyumlardan, zihinsel süreçlerden, hislerden oluşarak kişinin işlevselliğini bozduğu (Young ve ark., 2003) göz önüne alındığında, bu şemaların benlik ve diğerleri algısını olumsuz etkileyerek, ilişkilerde manipülatif davranışlar oluşmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Erken dönem ilişkileri bağlamında aile ve sosyal çevre, manipülasyon davranışının model alınıp, öğrenilmesinde açısından da güçlü bir etken olarak değerlendirilmektedir. Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme kuramına göre çocuklar, saldırgan davranışları ebeveynleri model alarak öğrenir ve öğrenilen bu davranışlar gelecekteki ilişki ve etkileşimlerde tekrar edilir (Akt: Senemoğlu, 2013). Bu durumda bireylerin öğrenilen bu saldırgan davranışları, içinde buldukları gelişim evresinde kendi seçtikleri kurban üzerinde uygulaması, saldırgan manipülatif davranış oluşum evresinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Yapılan çalışmalarda (Nelson ve Crick, 2002), psikolojik kontrol davranışı sergileyen ebeveynlerin, manipüle edici davranış ve müdahaleci tutumlarının, çocukları tarafından öğrenilip bu davranışları arkadaş ilişkilerinde uygulayabildikleri belirtilmektedir.

Erken dönem ilişkileri ve bu ilişkilerin etkisi ile geliştirilen şemalar ve öğrenmeler, kişilerin sadece davranış ve tutumlarında değil aynı zamanda benlik oluşumlarında önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bireyin kendine ve diğerlerine dair atıflarının oluşmasında, diğerlerinin önemli bir etkisi vardır (Janoff-Bulman, 2010). Bu bağlamda aidiyet duygusu, kişi-içi ve kişilerarası ilişkilerin bir diğer önemli belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Benlikle bağlantılı bir yapı ve kişilerarası ilişkilerin temel faktörlerinden biri olan aidiyet, bireyin bulunduğu sosyal çevre içinde kendini değerli, önemli ve anlamlı bir unsur olarak görmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kozan, Kavaklı, Ak ve Kesici, 2019). Bireyin kabul edilme, sevilme ve ilgi görme duygularına bağlı olarak bir grubun parçası olmak, bireyin kendini güvende hissetmesini sağlar ve bu bağlamda aidiyet hissi, sosyal katılmanın bir üyesi olarak görülmektedir (Aşık, 2018). Bununla birlikte aidiyet bir eklemlenme, çıkarılma, birleşme süreci ve ait olunan şeye dair bir bütünleşme çabası ve dâhil olmak, içerilmek gibi duygular ile birlikte insan olmanın gereği olarak değerlendirilmektedir (Alptekin, 2011).

Adler'e (1964) göre insan, toplumun önemli bir parçasıdır ve bireyin toplum ile birlikte oluşturduğu sosyal bağlar, kişinin yaşam doyumunun, mutluluk, başarı gibi duygularının kayda değer göstergeleri olarak işaret edilir (Akt: Duru, 2015). Maslow'a (1987) göre aidiyet bireyin varlığının anlamı, kıymetli olma, önemli hissetme, diğerleri tarafından kabul edilme ve tanınma ihtiyacıdır. Bununla beraber sosyal bilim araştırmacıları aidiyet kavramını, kişinin bir grup, sistem, çevreye dair etkileşim deneyimi olarak belirtmektedirler. Aidiyet, sosyal bağlılık duygusu için önemli bir bileşendir (Arslan, 2015). Birey, aidiyet hissi ile bulunduğu sosyal grup ve bileşendeki diğer kişiler tarafından kabul edildiğini düşünerek, kendini içinde bulunduğu öğrenme çevresinin üyesi olarak görerek, uygun davranışlar

sergilemektedir (Tuhanoğlu ve Gizir, 2019). Duru'nun (2015) çalışmasında aidiyet hissinin yüksek düzeyde olmasının yüksek benlik saygısı, yüksek sosyal bağlılık, düşük yalnızlık, yüksek olumlu duygulanım, düşük olumsuz duygulanım ve yüksek yaşam doyumu ile ilişkili olduğu sonucu, bahsedilen durumu desteklemektedir.

Toplumsal ve kültürel yapılar, aidiyet kavramının oluşmasında etkili bir rol oynamaktadır. Kişinin yaşadığı toplumun yapısı, özelliği, toplulukçuluk ya da bireycilik öğelerinin ön plana çıkması, toplumdaki bireyler üzerinde çeşitli etkiler göstermektedir. Toplulukçu toplumlarda grupların menfaatleri, bireylerin menfaatlerinden daha önemli görülürken; bireyci toplumlarda ise bu durum tam tersi olabilmektedir (Okтуğ, 2017). Buna paralel olarak bireyci toplumlarda yetişen bireylerin, özerk benlik geliştirme; toplulukçu kültürlerde yetişen bireylerin ise ilişki benlik geliştirme olasılıkları daha fazladır (Kağıtçıbaşı, 1997). Bireyci kültürlerde oluşan bağımsız benlik algısında ayrı oluş ve özerklik kavramları etkiliyken; toplulukçu kültürde oluşan toplulukçu benlik algısında ise kişiler arası ilişkiler ve grup üyeliği yoluyla oluşturulan bağlar, etkileşimler önemli olmaktadır (Ercan, 2011). En genel anlamıyla, bireyci kültürlerdeki insanların kendilerini merkeze koydukları; bunun yanı sıra toplulukçu kültürlerde yaşayan bireylerin ise diğerlerini merkeze koydukları ve sosyal ahengi korumaya çalıştıkları varsayılmaktadır (İmamoğlu, Günaydın ve Selçuk, 2011). Türkiye'de yaşayan bireylerin hem bireyci hem de toplulukçu özellikler sergilediklerine, bu sebeple Türk toplumunun bireyci ya da toplulukçu olarak bağımsız iki uç şeklinde sınıflanamayacağına işaret edilmekte (Kağıtçıbaşı, 1997), ancak halen Türk toplumunun ortaklaşa davranmayı önem veren bir kültürü koruduğu savunulmaktadır (Koyuncu, 2009). Bu durum hem bireyci kültür içinde "ben" olarak kendi duygularına, kendisini farklı kılan özelliklere, kişisel ihtiyaçlarına ve haklarına odaklanan; hem de "biz" temelinde çözümlemenin yapıldığı toplulukçu bireyler olarak, bağlı olduğu gruba ve ilişkilere göre kendilik ve aidiyet tanımlamaları yapma olanağını sağlamaktadır. Tüm bunlar kültürün, kişinin aidiyet hissinin ve dolayısıyla kişilerarası ilişkilerini etkileyen bir değişken olarak göz önüne alınmasının gerekliliğini düşündürmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, değişen dünya ve toplum algısı içinde ülkemizdeki beliren yetişkinlerin aidiyet algılarının, ilişkilerine ve ilişkilerinde manipülatif davranışlar geliştirmelerine etkisinin olup olmadığı sorusu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Yapılan alanyazın taraması sonucunda, psikolojik manipülasyona dair araştırma sayısının oldukça az sayıda olmasının yanı sıra aidiyet hissi ve ilişkilerde manipülasyon değişkenlerini aynı anda ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamış olması araştırmayı özgün kılmaktadır. Bu çalışmada, kabul edilme ve dışlanma boyutlarını içeren aidiyet hissinin, kişilerarası ilişkilerde manipülasyonların ortaya çıkmasındaki yordayıcı gücünün yapısal eşitlik modeli (YEM) aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi "Aidiyet hissi, beliren yetişkinlerin kişilerarası ilişkilerindeki manipülasyonları yordamakta mıdır?" şeklinde belirlenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada beliren yetişkinlerin kabul edilme ve dışlanma aidiyet duygularının, kişilerarası ilişkilerde sergilenen manipülasyonlar üzerindeki yordama gücünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilişkisel tarama modeline göre hazırlanan bu çalışmada, korelasyonel araştırma deseni kullanılmıştır. Korelasyonel model; birden fazla değişken arasındaki ilişkinin, değişkenlere müdahale edilmeksizin incelendiği nicel tür araştırma desenidir (Büyüköztürk, Çakmak-Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Bu çalışmanın bağımlı değişkeni manipülasyon; bağımsız değişkenleri kabul edilme ve dışlanma aidiyet duygularıdır.

Katılımcılar

Araştırma, 398 (%56,5) kadın, 307 (%43,5) erkek olmak üzere toplam 705 beliren yetişkin ile gerçekleştirilmiştir. Yaş aralığı 18-25 olan katılımcılar, çalışmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Çalışmanın katılımcılarının seçilmesinde, uygun örnekleme yöntemi olarak nitelendirilen örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu örnekleme, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemi olup, çalışmanın amacına uygun olarak kolaylıkla ulaşılabilen örnekleme şeklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Katılımcılar ile yüz yüze görüşerek, çalışmanın amacı ve uygulama şekli hakkında hem sözel hem de yazılı yönerge verilerek verilerin toplanması sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; Kişisel Bilgi formunun yanı sıra Genel Aidiyet Ölçeği ve İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik bilgilerini elde etmek amacıyla çalışmacılar tarafından hazırlanan formda cinsiyet, katılımcıların eğitim durumu, ebeveynlerin eğitim durumu, kardeş sayısına dair sorular yer almaktadır.

Genel Aidiyet Ölçeği: Malone, Pillow ve Osman (2012) tarafından geliştirilen ölçek, 7li likert tipinde hazırlanmış 12 maddeden oluşmaktadır. "Kabul edilme/içerilme" ve "Reddedilme/dışlanma" olmak üzere 2 alt boyutu olan ölçek, Duru (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Türkçe versiyonunun yapı geçerliği analizlerinde de toplam varyansın % 67.53'ünü oluşturan 6.67 ve 1.44 özdeğerli iki faktör elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda elde edilen değerlerin modeli destekler nitelikte olduğu görülmektedir ($X^2/df = 2.076$, GFI = .92, RMSEA = .07(.05-.09), SRMR= .04, CFI = .96, TLI = .95, RFI = .91, NFI = .93). Ölçüt geçerliği sınamalarında genel aidiyet ölçeğinin sosyal bağlılık ($r = .64$), yaşam doyumu ($r = .54$), benlik saygısı ($r = .51$) ve olumlu duygulanım ($r = .13$), yalnızlık ($r = -.72$) ve olumsuz duygulanım ($r = -.31$) ile ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Güvenirlik analizlerinde uyarlanan bu formun toplam puan iç tutarlılık katsayısı .92, kabul edilme/içerilme alt boyutunun .89 ve reddedilme/dışlanma alt boyutunun iç tutarlılık katsayısı da .91 bulunmuştur. Alt boyutlar arasındaki korelasyon -.64, test-tekrar test korelasyonu ise .84 ($p < .001$) bulunmuştur. Bu

çalışma için cronbach alfa değeri kabul edilme alt boyutu için .90; dışlanma alt boyutu için .91 olarak hesaplanmıştır.

İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği: Yılmaz (2018) tarafında geliştirilen ölçeğin amacı; duygusal manipülasyon türü, yöntemleri ve derecesini tespit etmektir. 5li likert tipinde geliştirilen ölçek, 39 maddeden oluşmaktadır. Yapı geçerliliği analizlerine göre ölçek 'saldırgan manipülasyon, duygusal manipülasyon, kurban seçimi, kendini gizleme, strateji' olarak 5 alt boyutu içermektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin istenilen düzeyde uyum indekslerine sahip olduğu belirtilmiştir ($X^2/df = 2,163$, NFI = ,926, TLI = ,909, IFI = ,929 ve RMSEA = ,054, GFI = ,932, AGFI = ,905). Ölçeğin güvenilirlik değerleri ise Cronbach alfa .89, Spearman Brown değeri; .89 Guttman Split-Half değeri de .88 bulunmuştur. Bu çalışma için cronbach alfa değeri .88 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplanmasına başlanmadan önce Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 20.01.2021 tarihinde 2021/107 protokol sayısı ile çalışmanın etik kurul onayı alınmıştır (No: #2100042332/2021-1-2). Ayrıca araştırmaya katılan tüm katılımcılardan onam formu alınmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde SPSS 21.0 istatistik paket programı ve AMOS 20.0 programı kullanılmıştır. Analizlerde değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla Pearson Moment çarpım korelasyon katsayısı, değişkenlerin birbirlerini açıklama güçlerini saptamak için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Analizlere başlanmadan önce hatalı doldurulan veriler ayıklanmış, yapısal eşitlik modelinin varsayımlarının sınanmasında uç değerlere sahip veriler Mahalonobis uzaklık değeriyle belirlenmiş ve böylece 95 veri seti analizlerden çıkarılmıştır. Ayrıca değişkenlere ait puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği de çarpıklık katsayılarına (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayıları ile sınanmış ve bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi ölçeklerden elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2 ile +2 arasında bulunmuştur. Bu veriler, dağılımın normal ve doğrusal olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2019).

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistik Değerleri

Değişkenler		M	SH	Skewness		Kurtosis	
				Statistic	SH	Statistic	SH
Aidiyet	Kabul edilme	32.28	7.57	-.78	.09	-.00	.17
	Dışlanma	15.25	8.80	.82	.09	-.26	.17
Manipülasyon	Strateji	24.22	8.17	.01	.09	-.76	.17
	Kendini gizleme	25.81	7.33	-.15	.09	-.49	.17
	Kurban Seçimi	17.01	4.62	-.01	.09	-.10	.17
	Duygusal	22.69	8.87	.49	.09	-.67	.17
	Saldırgan	11.51	4.47	.59	.09	-.26	.17

BULGULAR

Katılımcıların aidiyet ölçeği ile manipülasyon ölçeği ve alt boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu Katsayısı analiz sonuçları Tablo 2' de gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Değişkenler	Manipülasyon				
	Strateji Kullanma	Kendini Gizleme	Kurban Seçimi	Duygusal Manipülasyon	Saldırgan Manipülasyon
<i>Aidiyet</i>					
Kabul edilme	-.18**	-.22**	-.15**	-.28**	-.25**
Dışlanma	.18**	.23**	.18**	.28**	.26**

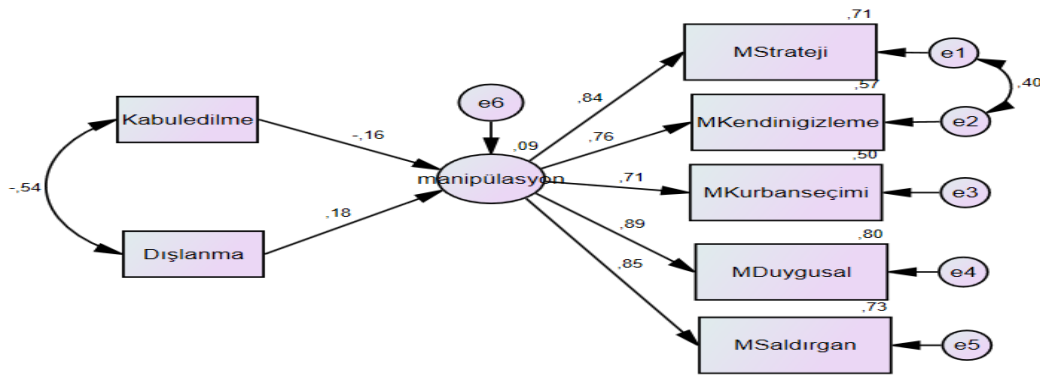
** $p < .001$

Tablo 2' de görüldüğü üzere, katılımcıların aidiyet duygusu ile ilişkilerde yaşanan manipülatif tutum ve davranışları içeren manipülasyon çeşitleri arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Aidiyet duygusunu oluşturan kabul edilme boyutunun manipülasyon çeşitlerinden strateji kullanma ($r = -.18$; $p < .001$), kendini gizleme ($r = -.22$; $p < .001$), kurban seçimi ($r = -.15$; $p < .001$), duygusal manipülasyon ($r = -.28$; $p < .001$) ve saldırgan manipülasyon ($r = -.25$; $p < .001$) tutumu arasında negatif yönde anlamlı ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Buna karşın aidiyette dışlanma boyutunun manipülasyonlardan strateji kullanma ($r = .18$; $p < .001$), kendini gizleme ($r = .23$; $p < .001$), kurban seçimi ($r = .18$; $p < .001$), duygusal manipülasyon ($r = .28$; $p < .001$) ve saldırgan manipülasyon ($r = .26$; $p < .001$) boyutları ile pozitif yönde doğrusal ilişki sergilediği görülmektedir.

Korelasyon analizleri ile elde edilen ilişkilerin ardında, değişkenler arasındaki yapısal ilişkilerin analizini gerçekleştirmek için yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Yapısal eşitlik analizde bir model belirleme, modeli doğrulama, model tahminleme, modelin uyumu ve modeli değiştirme aşamaları yer almaktadır. Yapısal eşitlik modellemesi (YEM) açıklayıcı faktörü analizi ve çoklu regresyon gibi istatistiksel tekniklerin bir kombinasyonu olup, değişkenler arasında oluşan doğrudan ve dolaylı etkileri istatistiksel bağlamda birlikte analiz edebilme olanağı sunmaktadır. Bir başka ifade ile YEM aracılığıyla, gözlenebilen ve gözlenemeyen değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkilerin regresyon katsayıları üzerinden birlikte analiz edilmesini mümkün olabilmektedir (Bayram, 2011). Yapısal eşitlik modelinin geleneksel regresyon analizlerine göre gözlenen değişkenlerdeki hataları da hesaba katması nedeniyle YEM'in regresyon analizinden daha doğru sonuçlar verdiği düşünülmektedir (Bayram, 2010; Dursun ve Kocagöz, 2010) ve *ikinci nesil veri analizi tekniği* olarak önerilmektedir (Bagozzi ve Fornell, 1982).

Bu çalışmada da bağımsız değişkenler olan, aidiyet duygusunu oluşturan kabul edilme ve dışlanmanın, bağımlı değişkenler olan kişilerarası ilişkilerde yaşanan ve sergilenen manipülatif tutum ve davranışları yordayıcılığının sınanması amacı ile önerilen yapısal model Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Modele Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli

Şekil 1’ de görüldüğü üzere, aidiyet hissinde kabul edilme ve dışlanma değişkenlerinin ilişkilerde manipülatif tutum ve davranışları anlamlı şekilde açıkladığı tespit edilmiştir. Beliren yetişkinlerin ilişkilerinde manipülatif tutum ve davranışlarının toplamda % 9’luk kısmının, kabul edilme ve dışlanma değişkenleri tarafından açıklandığı görülmektedir. Ayrıca kurulan modele göre, manipülatif tutum ve davranışlarda varyansın %18’ini dışlanma değişkeni; % 16’sını ise kabul edilme değişkeni açıklamaktadır. Elde edilen modelin uyum değerleri ise Tablo 3’ de sunulmuştur.

Tablo 3. Yapısal Eşitlik Modelinin Uyumuna Yönelik İstatistiksel Değerler

Model Uyum Kriteri	Mükemmel Uyum	Kabul Uyum	Edilebilir	Mevcut Çalışma
χ^2/sd Uyum testi	$0.05 < p \leq 1$	$0.01 < p \leq 0.05$		
χ^2/sd	≤ 3	≤ 5		3.85
IFI	≥ 0.95	≥ 0.90		.99
CFI	≥ 0.97	≥ 0.95		.99
TLI	≥ 0.97	≥ 0.95		.98
RMSEA	≤ 0.05	≤ 0.08		.06
GFI	≥ 0.90	≥ 0.85		.98

Tablo 3’ de uyum iyiliği indekslerine bakıldığında; modelin kabul edilebilir düzeyde anlamlı olduğu görülmektedir ($\chi^2=46.207$, $sd=12$, $p=.00$). Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranından yola çıkarak ($\chi^2/sd=3.85$). Modelin kabul edilebileceğini ve orta dereceli uyum gösterdiği görülmektedir. Diğer uyum iyiliği indekslerinden RMSEA değerine bakıldığında ise evren ve örneklem arasında kabul edilebilir bir uyum olduğundan söz edilebilir (RMSEA= 0.06). Modele ilişkin diğer uyum indeksleri incelendiğinde IFI= .99. CFI= .99. TLI=.98 ve GFI= .99 değerlerini aldığı görülmektedir. Söz konusu uyum iyiliği indekslerine bakılarak, geliştirilen modelin veri ile tüm uyum iyiliği indeksleri bakımından istatistiksel anlamda iyi veya kabul edilebilir uyuma sahip olduğu sonucuna varılabilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, beliren yetişkinlerin aidiyet duygusunun oluşmasında etkili olan kabul edilme ve dışlanma durumunun ilişkilerde manipülatif tutum ve davranışları yordama gücünü saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş, ardından kabul edilme ve dışlanma şeklinde hissedilen aidiyet hissinin, kişilerarası ilişkilerdeki yordayıcı gücü yapısal eşitlik modeli doğrultusunda önerilen model ile test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde; ilişkilerde strateji kullanma, kendini gizleme, kurban seçimi, duygusal manipülasyon ve saldırgan manipülasyon olmak üzere tüm manipülatif tutum ve davranışlar ile kabul edilme arasında negatif yönde anlamlı ilişki elde edilirken, dışlanma değişkeni ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, beliren yetişkinlerin aidiyet geliştirmelerinde etkili olan kabul edilme duygusu arttıkça ilişkilerde bahsedilen manipülatif tutum ve davranışlar azalmakta; öte yandan dışlanma duygusu arttıkça, bu tutum ve davranışlar da artmaktadır. Bu bulgulara dayanarak, bireyin dışlandığını hissettikçe ilişkilerini daha fazla manipüle etme eğilimine girdiği, aynı zamanda kişilerarası ilişkilerde manipülasyona başvuran bireylerin dışlanma hissini daha fazla hissettiği söylenebilir.

Manipülasyon, kişilerin algısını veya davranışlarını; yanıltıcı stratejiler aracılığıyla değiştirmeyi amaçlayan psikolojik ve sosyal bir etkidir (Yılmaz, 2018). Manipülasyonda, bireyin diğerlerinin düşüncelerini ve davranışlarını onların istekleri dışında etki altına alması söz konusudur. Alanyazınında da belirtildiği gibi bu durum bireylerin kişilerarası ilişkilerini etkilemektedir. Şahin ve ark. (2007) manipülatif tarzı, ilişkideki kişilerin birbirlerine müdahalede bulunduğu, sağlıklı kişilerarası ilişkiler kurmayı engelleyen, değişen ve tekrar eden davranış kalıpları olarak açıklamaktadırlar. Burada da işaret edildiği gibi, kişilerarası ilişkilerinde sorun yaşayan bireylerin, manipülatif tutum ve davranışları daha fazla sergileme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Öte yandan, insan ilişkilerinin önemli bir unsuru olan aidiyet duygusu; kişinin kendini, var olduğu çevrenin mühim ve anlamlı bir unsuru şeklinde algılaması ile gelişir (Duru, 2015). Bu noktada kişi için, kabul edilme duygusu; sağlıklı ve manipülatif olmayan ilişkiler kurmanın anlamlı bir yordayıcısı olarak işlev görebilmektedir. Hill'e (2006) göre aidiyet hissi, ilişkililik ve sosyal/duygusal bağlılığın bir unsurudur ve temel bir ihtiyaç olan aidiyet; toplum, aile ve birey için önem arz etmektedir. Aidiyet hissi, sosyal bağları temellendirilmesinde ve güçlenmesinde temel bir işleve sahiptir. İlgili araştırmalar; başarı, samimiyet, bağlılık, güç ve onay çabalarının ait olma gereksiniminden meydana geldiğini göstermektedir (DeWall, Deckman, Pond ve Bonser, 2011). Nitekim saygı duyulma, fark edilme, bağlı olma ve sevilme ihtiyaçları bireyin psikolojik sağlığı adına büyük önem arz etmektedir. Aidiyet hissinin yokluğunda ise; soyutlanma, reddedilme ve yabancılaşma duyguları yoğun olarak yaşanmakta ve bu durum kişinin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Bunun sonucunda kişi, davranış sorunları ve uyum problemleri yaşayabilmektedir (Malone ve ark., 2012).

Aidiyet ile bilişsel şemalar arasında güçlü ilişkilerin olduğu belirtilmektedir (Rafaeli, Bernstein ve Young 2011). Bilişsel psikolojide şema kavramı, bilgiyi yorumlama ve problem çözme sürecinde

rehber görevi gören soyut bir bilişsel kavram olarak tanımlanmaktadır (Young ve ark., 2003). Çocukluk döneminde aile ve çevre tarafından bakım, istikrar, güvenlik, empati gibi önemli yaşantılardan mahrum bırakılmış olmak ve bununla birlikte saygı görmek ve kabul edilmek gibi temel gereksinimlerin karşılanmaması; bireylerde erken dönem uyumsuz şemaların oluşmasının başlıca nedenlerindedir (Thimm, 2010). Manipülatif davranışların oluşma sürecinin anlaşılmasında da, şemalar ile manipülatif davranışlar arasındaki ilişki önem arz etmektedir. Güvensizlik ve kurban şeması ile manipülasyon arasında ilişki saptanmıştır; bu şeması olan bireyler, diğerlerinin onları çıkarları uğruna kullanabileceğine, kandırabileceğine veya yalan söyleyebileceğine yönelik bir inanış geliştirebilmektedirler (Saygılı, 2014). Şemalar bağlamında ele alındığında; dışlanma hissini yoğun yaşayan ve kişilerarası ilişkilerinde manipülasyona başvuran bireylerin uyumsuz davranışlarının erken dönem uyum sağlayıcı olmayan şemalarından hareketle ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Öte yandan bu manipülatif davranışların şemaların bir unsuru olarak değil, şemalara yönelik bir tepki biçiminde açığa çıktığı da kabul edilmektedir (Tökel, 2019). Bu bağlamda söz konusu tepkiler, baş etme stratejileri olarak da yorumlanabilmektedir.

Aidiyet duygusu ile kişilerarası ilişkilerde manipülatif tutum ve davranışlar arasındaki ilişkilere dayanarak, araştırmanın temel amacı doğrultusunda, kabullenme ve dışlanma aidiyet duygusunun yordayıcılığı yapısal eşitlik modeli ile sınınanmıştır. Elde edilen bulgular, hem kabul edilme hem de dışlanmanın, bireylerin ilişkilerindeki manipülasyonları üzerinde önemli birer yordayıcı etkisinin olduğu göstermektedir. Bu bulgular hem alan literatürü ile hem de yapılmış sınırlı sayıda diğer çalışma bulguları ile örtüşür niteliktedir.

Aidiyet duygusu ile kişilik özellikleri ilişkisini inceleyen pek çok çalışmada mevcuttur. Malone ve ark. (2012)'nin yaptıkları çalışmada aidiyet duygusu yüksek olan kişilerin, sosyal etkileşime ve pozitif kişilerarası ilişkilere eğilimleri oldukları; kabul edilebilirlik ve dışa dönüklük düzeyi yüksek kişilerin, bununla birlikte yüksek düzeyde aidiyet duygusuna sahip oldukları bulunmuştur. Bunun yanı sıra, nevrotiklik ile aidiyet hissi arasında negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Başka bir çalışmada; duygusal manipülasyonun olduğu bir ilişkide, mağdurun kişilik yapısının belirleyici bir unsur olduğu ve manipülatörün benmerkezci bir kişiliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bursten, 1972). Bir başka çalışmada ise manipülatör kişilerde narsist kişilik yapısının yanı sıra antisosyal davranış bozukluğu görülme sıklığının yüksek olduğu saptanmıştır (Hofer, 1989).

Sosyolojik bağlamda aidiyet hissi, yalnızlık hissinden kurtulabilmek için işlevsel bir özelliği yerine getirmektedir ve aidiyet algısının oluşmaması halinde, kişiler için yıkıcı etkileri olabilmektedir (Çağırkan, 2019). Nitekim alanyazın incelendiğinde; Cockshaw, Shochet ve Obst (2013) yaptıkları çalışmada depresif semptomlar ve aidiyet hissi arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır. Ait olma hali farklı gruplarda (aile, arkadaş grubu, meslektaşlık, ortak hobiler vb. gibi) farklı biçimlerde kendini gösteren ve bir süreçle beraber inşa edilen bir algıdır (Çağırkan, 2019). Uluslararası Ergen Kimlik Araştırma Projesi kapsamında Türkiye'nin hem kentsel hem kırsal kesimleri ile yürütülen

araştırmada, her iki cinsiyet için de en önemli aidiyet kaynağının aile olduğu, ardından dostluklar ve okulun geldiği belirtilmektedir (Yıldırım, 1997). Bu bağlamda, aidiyet duygusunun oluşumu, kültürden bağımsız bir süreç değildir. Ancak içinde bulunulan kültürün bireyci ya da toplulukçu kültür olması durumu, hem aidiyet duygusu hem de ilişkilerdeki manipülasyonlar üzerinde farklılıklar oluşturacaktır.

Bireyci kültürlerde bireylerin var olduğu grup ve diğer topluluklardan duygusal olarak bağımsız olmasına vurgu yapılırken; toplulukçu kültürlerde kişinin ailesi, akrabaları ve sosyal sisteme bağımlı oluşunun altı çizilmektedir (Hofstede, 2001). İlgili çalışmalarda, Türkiye’de kişilerin hem bireyci hem de toplulukçu kültüre ait özellikler sergiledikleri, her iki kültürün tutum ve değerlerin bir arada bulunması nedeniyle Türk toplumu için genel bir sınıflandırma yapılamayacağı belirtilmektedir (İmamoğlu, 2003; Kağıtçıbaşı, 1997; 2000; 2001). Ancak Ercan’a (2013) göre, Türk kültüründe halen çoğunlukla yakın kişilerarası ilişkiler söz konusudur. Öte yandan hızlı toplumsal değişimin beraberinde bireyci yaklaşımlar artmakta ve bu durum kişilerarası ilişkileri de etkilemektedir. Hyde vd. (2018), duygusal manipülasyonun yaygınlaşmasında, bireylerin kişiler arası ilişkilerinde ve iletişim tarzlarında derinlikten yüzeyselliğe geçişin etkilerine dair yaptığı bu vurgu bizim elde ettiğimiz sonucu destekler niteliktedir.

Bu çalışma ile kimlik oluşturma sürecinin devam ettiği, toplumsal yaşam içerisinde henüz yetişkin olarak yer alamayan beliren yetişkinlerin aidiyet duygusu ve ilişkilerindeki manipülasyonlarına dair veriler elde edilmiştir. Psikolojik sağlıklılıkta aidiyet duygusunun önemi ve psikolojik manipülasyonda manipülatörün kişilik özelliklerinin önemli bir etmen olduğu göz önüne alındığında; manipülasyonun olmadığı sağlıklı ilişkilerin kurulabilmesinde aidiyet hissinin rolü ve önemi bu çalışma ile bir kez daha vurgulanmış oldu. Çalışmamıza ait bu bulguların daha sonraki çalışmalara veri niteliğinde olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalarda, diğer gelişim dönemleri açısından, farklı örneklemeler ile aidiyet ve manipülasyon arasındaki ilişkinin incelenmesiyle söz konusu değişkenlerin oluşumu ve etkileşimlerine dair daha detaylı bilgi elde edilebileceğine inanılmaktadır. Bu çalışmaya ait sonuçların psikolojik danışmanlar, terapistler, akademisyenler, beliren yetişkinlerle çalışan uzmanlar için öncül veri olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca beliren yetişkinlerin büyük bir kısmının yer aldığı üniversitelerde ve özel psikolojik danışma merkezlerinde görev yapan ruh sağlığı çalışanlarının bireysel ve grupla psikolojik danışma uygulama içeriklerinde bu kavramların yer almasının hem kişilerin kimlik oluşumuna hem de kişilerarası ilişkilerine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan 20.01.2021 tarihli, 2021-107 protokol sayılı etik onay belgesi alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANLARI

Araştırmacılar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını bildirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksaray, S. (2011). Siber zorbalık. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20 (2), 405-432.
- Alptekin, D. (2011). Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alptekin, D. (2011). Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arnett, J. J. (2007). *Emerging adulthood: What is it, and what is it goodfor? Child Development Perspectives*, 1(2), 68- 73.
- Arntz, A., Jakob, G. (2013). Schema therapy in practice an introductory guide to the schema mode approach. Wiley-Blackwell Publications.
- Arslan, G. (2015). Psikolojik istismar, psikolojik sağlamlık, sosyal bağlılık ve aidiyet duygusu arasındaki ilişki. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (36), 47-58.
- Aşık, N. A. (2018). Aidiyet duygusu ve nomofobi ilişkisi: Turizm öğrencileri üzerinde bir araştırma. Turar Turizm ve Araştırma Dergisi, 7(2), 24-42.
- Atak, H. ve Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: Beliren yetişkinlik. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17(1), 39-50.
- Austin, E. J., Farrelly, D., Black, C. ve Moore, H. (2007). Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side?. *Personality and Individual Differences*, 43 (1), 179-189.
- Bagozzi, R. P. ve Fornell, C. (1982). Theoretical concepts, measurements, and meaning. *A Second Generation of Multivariate Analysis*, 2, 5-23.
- Bayram, N. (2010). Yapısal eşitlik modellemesine giriş amos uygulamaları. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bayramoğlu, E. (2019). Ölümlülük manipülasyonunun, bağlanma türlerinin ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin risk alma davranışına etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beck, T. A. (2008). *Bilişsel terapi ve duygusal bozukluklar*. (2. Baskı). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss*. (Cilt 1-3). New York: Basic Books
- Braiker, H. B. (2004). Who is pulling your strings. How to break the cycle of manipulation. New York: McGraw-Hill Education
- Bursten, B. (1972). The manipulative personality. *Archives of General Psychiatry*, 26(4), 318-321.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem Akademi.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak-Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Chapaux-Morelli, P. ve Couderc, P. (2018). İkili ilişkilerde duygusal manipülasyon. (Çev: Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cockshaw, W. D., Shochet, I. M. ve Obst, P. L. (2013). General belongingness, workplace belongingness, and depressive symptoms. *Journal of Community ve Applied Social Psychology*, 23(3), 240-251.
- Çağırkan, B. (2019). Çok kültürlü toplumsal yapılarda değişen aidiyet algıları: Yeni toplumlar, yeni aidiyetler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 558-573.
- DeWall, C. N., Deckman, T., Pond, R. S., Jr., ve Bonser, I. (2011). Belongingness as a core personality trait: How social exclusion influences social functioning and personality expression. *Journal of Personality*, 79(6), 979-1012.
- Dursun, Y. ve Kocagöz, E. (2010). Yapısal eşitlik modellemesi ve regresyon: Karşılaştırmalı bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 1-17.
- Duru, E. (2015). Genel Aidiyet Ölçeğinin psikometrik özellikleri: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (44), 37-47.
- Ercan, H. (2011). İlişkisel-bireyci-toplulukçu benlik ölçeği'nin psikometrik özellikleri ve uyarlama çalışması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 37-45.
- Ercan, H. (2013). Genç yetişkinlerde benlik kurgusu üzerine bir çalışma. *Journal of World of Turks*, 5(2), 157-178.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and life cycle*. New York: W. W. Norton&Company, Inc
- Eşici, H., ve Özbay, Y. (2020). Beliren yetişkinlikte romantik ilişki kalitesi ile bağlanma ilişkisinde psikolojik ihtiyaçlar ve zedelenmiş otonominin aracı etkisi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(26), 267-288.
- Grieve, R., ve Mahar, D. (2010). The emotional manipulation–psychopathy nexus: Relationships with emotional intelligence, alexithymia and ethical position. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 945-950.
- Hill, L. H. (2006). Sense of belonging as connectedness, American Indian worldview, and mental health. *Archives of Psychiatric Nursing*, 20 (5), 210–216.
- Hofer, P. (1989). The role of manipulation in the antisocial personality. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 33(2), 91-101.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences*. (Second Edition). Beverly Hills: Sage Publication. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00695.x>
- Hyde, J., ve Grieve, R. (2018). The dark side of emotion at work: Emotional manipulation in everyday and work place contexts. *Personality and Individual Differences*, 129, 108-113.
- İmamoğlu, E. O. (2003). Individuation and relatedness: Not: Opposing but distinct and complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 129 (4), 367-402.
- İmamoğlu, E. O., Günaydın, G., ve Selçuk, E. (2011). Özgün benliğin yordayıcıları olarak kendileşme

- ve ilişkililik: Cinsiyetin ve kültürel yönelimlerin ötesinde. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 27-48.
- Janoff-Bulman, R. (2010). *Shattered assumptions*. USA: The Free Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). Individualism and collectivism. *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, 3, 1-49.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2001). *Development of self and competence in cultural context. (Second Edition)*. Wassenaar: NIAS.
- Koyuncu, O. (2009). Bireyci ve toplulukçu kültürün yönetim üzerine etkileri: yönetici adayları üzerinde bir araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Malone, G.P., Pillow, D. R. ve Osman, A. (2012). The General Belongingness Scale (GBS): Assessing achieved belongingness. *Personality and Individual Differences*, 52, 311–316.
- Maslow, A. H. (1987). *Motivation and personality* (Third Edition.). Harper & Row Publishers.
- Nelson, D. A., ve Crick, N. R. (2002). Parental psychological control: Implications for childhood physical and relational aggression. Washington: American Psychological Association.
- Oktuğ, Z. (2017). Psikolojik güçlendirme algısı ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide bireycilik-toplulukçuluk eğilimlerinin biçimlendirici rolü. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 245-266.
- Özdemir, N. ve Turan, S. (2018). Okul müdürlerinin manipülatif davranışları ile öğretmenlerin özerklik algıları ve bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiler. *KEFAD*, 19(2), 1727-1744.
- Rafaeli, E., Bernstein, D. P., ve Young, J. (2011). *The CBT distinctive features series. Schema therapy: Distinctive features*. New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Saygılı, G. (2014). Erken döneme ilişkin gelişimsel etmenler ile psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolünün incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şahin, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin kendini gizlemeleri ile ebeveyn kabul red düzeyleri, çocukluk deneyimleri ve zamana yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, N. H., Çeri, Ö., Düzgün, G., Ergün, H., Karanlı, E., Koç, V., Örfü, P. ve Uzun, C. (2007). *Kişilerarası Tarz Ölçeği*. Ankara: Yayımlanmamış Çalışma.
- Thimm, J. C. (2010). Personality and early maladaptive schemas: A five-factor model perspective. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 41, 373-380. doi: 10.1016/j.jbtep.2010.03.009
- Tökel, M.N. (2019). İkiizde algılanan ebeveynlik biçimlerinin erken dönem uyumsuz şema yapılanmasında ve felaketeleştirilen bilişler üzerindeki etkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış

- yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuhanoğlu, S. ve Gizir, A.C. (2019). Aidiyet hissi ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. HAYEF Eğitim Dergisi, 16(1), 1-18.
- Yıldırım, A. (1997). Gender role influences on Turkish adolescents self identity. Adolescence, 32(125), 217-31.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, H. ve Büyükcebeci, A. (2019). Aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının aracı rolü. Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1) , 203-228.
- Yılmaz, H. (2018). İnsan ilişkilerinde manipülasyon ölçeği. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(4), 449-467.
- Young, J. E., Klosko, J. S., ve Weishaar, M. E. (2003). Schema therapy: A practitioner's guide. New York, NY, US: Guilford Press.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Reserach Article / Araştırma Makalesi

Mental Healthcare Policy Reform in Turkey: A Qualitative Study on the Perspectives of Service User Groups

Türkiye’de Ruh Sağlığı Politikası Reformu: Kullanıcı Gruplarının Yaklaşımı Üzerine Nitel Bir Çalışma

M. Kardelen BİLİR USLU¹

¹ Social Policy Institute for Graduate Studies in Social Science, Boğaziçi University,
mkardelenbilir@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-8563-2303

Başvuru: 02.08.2021
Kabul: 18.12.2021

Atf:
Bilir-Uslu, M.K. (2022). Mental healthcare policy reform in Turkey: A qualitative study on the perspectives of service user groups. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 113-132. DOI: 10.33417/tsh.977939

ÖZET

Türkiye'nin ruh sağlığı politikası, 2006'dan beri bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu değişimin temel amacı, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin kurulmasına öncelik vermek ve ülke çapında erişilebilir bir ruh sağlığı hizmet ağını kurmaktır. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de ruh sağlığı politikası değişikliğinin siyasetini analiz etmekle birlikte bu süreçte kullanıcı gruplarının rolünü ve ruh sağlığı kullanıcı gruplarının bu dönüşüm hakkındaki görüşlerinin nitel analizini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, 2018 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında Ankara, İstanbul ve İzmir’de ruh sağlığı kullanıcı gruplarının temsilcileriyle yürütülen 13 adet derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu makale, bu politika değişikliğinin hastane-toplum dengeli bakım modeli halini aldığı ve toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin ruh sağlığı hizmetlerinin kullanımını ve erişimini arttırdığını ortaya koymuştur. Öte yandan, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin, kullanıcıların iyileşme süreçlerine sadece tıbbi açıdan yaklaşımları nedeniyle katılımcılar tarafından sorgulandığını ve bu politika değişikliğinin, Türkiye’deki ruh sağlığı sistemine iyileşmeyi kolaylaştıracak, sadece tıbbi destek yoluyla değil aynı zamanda ruh sağlığı sorunları yaşayan bireyleri güçlendirecek sosyal destek yoluyla bütüncül bir bakış açısı getirmede yetersiz kaldığını göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri, ruh sağlığı politikası, kullanıcı grupları, sosyal hizmetler, sosyal destek

ABSTRACT

The mental health policy of Turkey has been undergoing a transformation process since 2006. This change aims to prioritize the establishment of community-based mental health care services and to organize an accessible mental healthcare service network across the country. The principal aim is to analyze the politics of mental health policy change in Turkey and to understand the role of user groups in this process by a qualitative analysis of the views of mental health user groups on these transformations. In this context, semi-structured interviews were conducted with representatives (n = 13) of patient organizations based in Istanbul, Ankara, and İzmir. This article reveals that this policy change took the form of the balanced care model, and introducing community-based mental health care centers provided to increase the utilization of mental health care services. However, the services in community-based settings were questioned by the respondents because of their purely medical approach to users' recovery processes and this policy change falls short of introducing a holistic perspective to the Turkish mental health care system that would facilitate recovery not only through medical support but also through social support that would empower individuals living with mental health issues.

Keywords: Community-based mental health services, mental health policy, user-groups, social services, social support

INTRODUCTION

Mental health services have developed in the following time stages: the rise of asylums, the decline of these asylums and hospital-based mental health institutions, and the reform of mental health services (Thornicroft & Tansella, 2002; 2004). In these periods, the center of gravity of mental health services has gradually changed from hospitals to community-based mental health services, which has evolved from the institutional-based services because of a deinstitutionalization movement. We can define the term deinstitutionalization in mental health policy as the closing and downsizing of large psychiatric hospitals and introducing smaller mental health care centers in the community. In time, it transferred the mission of psychiatric hospitals to these local centers which offer prevention, diagnosis, and treatment services (Fakhoury & Priebe, 2007; Chow & Priebe, 2013; Thornicroft & Bebbington, 1989).

The need for qualified and sustainable mental health care services is a global issue. Turkey took an action towards community-based mental health services by introducing reform in 2006. The National Mental Health Policy (NMHP) document was prepared with the collaboration of the World Health Organization (WHO) and the Ministry of Health (MoH) as a guideline for improving the mental health policies of Turkey in 2006 (MoH, 2006). After this, the National Mental Health Action Plan was published in 2011 to establish a service network that is based on a user-centered and community-based mental health care service model throughout the country. The primary goal of these two policy papers is to prioritize community-based mental health care services in Turkey and to organize an accessible and balanced mental healthcare service network across the country (MoH, 2006; 2011). The deinstitutionalization of the Turkish mental health system that started in 2006 adopted the balanced care model and it has launched the community-based mental health centers (Thornicroft & Tansella, 2002; 2004; 2013; Yılmaz, 2012).

2. THE TURKISH MENTAL HEALTHCARE SYSTEM

The key features of the mental health system in Turkey can be summarized in three points. First, there is a shortage of both the size of the mental health workforce and the physical capacity in Turkey. The system has nine public and three private psychiatric hospitals across the country, and it provides outpatient mental health services in 149 mental health centers to 32,307 active service users (Zengin & RUSİHAK, 2017: 169-170). The insufficient number of psychiatric beds for individuals who need long-term inpatient care and the insufficient number of forensic beds for convicted criminals living with mental health issues are two well-known problems in the physical capacity of mental health services. According to the National Mental Health Plan, the number of community-based mental health centers will reach 236 by 2023, and the number of psychiatric and forensic beds will be also regulated and increased (MoH, 2011: 65-70). Second, the mental health workforce and physical capacity of mental health care services in Turkey are insufficient and they are lower than those in OECD countries (OECD, 2014). The mental health specialists in the country

practice mainly in public hospitals in Ankara, Istanbul, and Izmir. Third, the establishment of preventive and primary health care services and integrating mental health and primary care includes preventive policies for people with mental illness, their families, and society. However, the mental health system in Turkey is based on psychiatric-based mental health services rather than preventive mental health services. The reform does not completely succeed in building related social services with a human rights-based approach and it does not facilitate strong independent living (Yılmaz & Bilir, 2020).

Four core actors have assessed from different points of view the policy of deinstitutionalization as follows: the state, private-sector, mental healthcare professionals, and user-groups (Piat, 1992; Rochefort, 1997; Lauber et al., 2004; Speed, 2006; Sercu & Bracke, 2016). There has a growing interest in the transformation of Turkish mental healthcare policies from historical backgrounds to ongoing implications of the 2006 reform (Coşkun, 1987; Gökalp, 2002; Münir et al., 2004; Yazıcı et al., 2007; Dole, 2015; Bilge et al., 2016; Muijen & McCulloch, 2019; Bilir & Artvinli, 2021; Yılmaz & Bilir, 2020); but they have not considered the perspectives of user groups as the primary focus. However, with the growing role of user groups, the demands of patients for mental health policies and psychiatric care units have been taken into consideration by governments (Caria, 2009; Rose et al., 2016). In former studies, it shows that community-based mental health services require both organizational changes of the place where mental health services are presented and holistic reforms in other non-health-related fields, including social workers (Yılmaz, 2012; Yılmaz & Bilir, 2020). In this context, this article analyses the views of user groups on this policy change and it aims to contribute to the existing literature on the analysis of deinstitutionalization reforms from a user-based perspective.

3. MATERIALS AND METHOD

This study is based on qualitative methods to explore service users' experiences of the mental health care system in Turkey. In line with the conceptualization of Guest et al. (2006), there were primarily on 13 face-to-face, semi-structured in-depth interviews conducted with representatives who had a mental health issue, those with a family member who was living with a mental health issue, and those who are with human rights advocacy expertise in the mental health field between April and June 2018.

Two inclusion criteria were used to form the purposeful sampling method: first, most of the members of the organizations must be service users, and second, service users manage these organizations. The principal aim was to have direct access to representatives of service user groups known as peer support groups and grassroots associations at national, regional, and local levels. The author listed 13 service user groups to include in this study and made an appointment by phone. Seven of the 13 respondents were service users of the Turkish mental health system and they made up most of the representatives of service users. Only three of the respondents were primary caregivers with users

in their nuclear family, and also, three had human rights advocacy expertise in the mental health area and they continue to represent their organizations. Table 1 shows the characteristics of respondents.

Table 1. Characteristics of the respondents

ID	Location	Gender	Respondent characteristic
G1	İstanbul	Male	Primary caregiver
G2	İstanbul	Male	Service user
G3	İstanbul	Female	Service user
G4	İstanbul	Male	Service user
G5	İstanbul	Female	Human rights advocate
G6	İstanbul	Female	Primary caregiver
G7	İstanbul	Female	Human rights advocate
G8	İstanbul	Female	Service user
G9	İstanbul	Female	Service user
G10	İzmir	Female	Human rights advocate
G11	İstanbul	Male	Service user
G12	İstanbul	Male	Service user
G13	Ankara	Female	Primary caregiver

The interviews lasted an average of 60 minutes and were conducted in Turkish. They were audio-recorded with the respondents' consent, the names of all respondents were anonymized, and then transcribed verbatim. The interview transcripts were analyzed in Turkish, the author translated from Turkish into English, and then she specified the participants' responses into patterns. The author classified the responses by categorizing and codes to associate themes and sub-themes. The responses got through the interviews were analyzed by thematic content analysis with an inductive approach (Braun & Clarke, 2008).

Transcribed data were coded in three steps. First, the coding was based on the experiences of the respondents in the mental health hospital and community-based mental health centers. Thus, it was involved that the respondents were encountered with the reforms made in the name of deinstitutionalization in the mental health system. The second step of the coding traced the patterns of social support mechanisms which should be provided in the community-based services. Third, the coding was focused on the representation of service users and their caregivers because the involvement of service users and their caregivers in health care came to the fore to reshape the mental health care services.

Secondary data sources, i.e. official statistical data and reports of global organizations, ministries, and NGOs, and comprehensive desk research were also used to get an overview. The views of these participants, both as people affected by these changes and as actors in the reform process, are crucial for a better understanding of the mental health policy changes.

The findings of this study have some limitations. First, family activists, mental health professionals, and human rights advocates found mostly the service user organizations; however, service users

were incorporated into administrative bodies. It established only one of them in this study as a peer support group that was led by a group of users, while another one became a service user group organization because of a non-governmental organizations (NGOs) project. Second, this study remained limited to metropolitan cities. However, there are few associations in regions where there are psychiatric hospitals: Adana, Elazığ, Manisa, and Samsun, and the views of the participants may differ in different cities of Turkey. Third, the vast majority of existing service user groups are diagnosis-specific groups, most of which are related to schizophrenia; hence, this situation less reflected the experiences of service users with different mental illnesses.

4. RESULTS

The analysis included three broad inter-related themes: the lack of awareness about deinstitutionalization, the lack of social support mechanisms (tackling stigmatization; employment support; regular income support, and housing support); and the role of user groups in the Turkish mental health system.

4.1 The Lack of Awareness About Deinstitutionalization

With the NMHP and the National Mental Health Action Plan, a significant policy change started in the Turkish mental health system. During these developments, some common terms in the present study, including deinstitutionalization, community-based mental health model, and balanced care, were placed at the top of the policy agenda. Despite the increased use of these terms by the Ministry, mental health professional associations, non-governmental organizations, and user groups, there is not a commonly accepted definition of deinstitutionalization. In the interviews, while some participants had a general opinion on what deinstitutionalization is and how deinstitutionalization should be implemented, most of them did not have full knowledge of this field. As one respondent expressed that:

“Firstly, I want to say, you are using the concept of deinstitutionalization, we are also using it, we are talking like a concept that everyone seems to use. But, it is not. When we go to the Community-Based Mental Health Center (Toplum Ruh Sağlığı Merkezi in Turkish) training, we are talking about “deinstitutionalization” which is a concept that they have heard for the first time.” (G5, Istanbul, female, human rights advocate)

Although deinstitutionalization refers to decreasing the number of beds in psychiatric hospitals and to maintaining treatment in the community, some participants objected to reducing the number of psychiatric beds in Turkey.

“Why do I not agree (with the policy of reducing beds)? I think that the policies that are actualized will vary according to the conditions of the country. When talking about 600,000-700,000 individuals who have already been diagnosed, 10% of the mental health hospital beds should be protected, no

matter what the number of beds. We can call them expanded community-based mental health centers.” (G1, Istanbul, male, primary caregiver)

The definition and content are ambiguous of deinstitutionalization. Respondents, however identified deinstitutionalization with the newly opened community-based mental health care centers. During the reform process, community mental health services has been expanded towards halfway homes, sheltered homes, day hospitals, other tertiary prevention and rehabilitation facilities, and sheltered workplaces. These services include preventive mental health care and programs, psychosocial treatments, follow-up, and treatment of the users in the community after the completion of the acute treatment in the hospital. The Ministry of Health principally operated these services, except sheltered workplaces. However, the lack of mental health workforce makes up a tough obstacle for the establishment of the planned team in the instruction. These centers distinguish themselves from hospital-based services by providing rehabilitation, work, and occupational therapies and workshops. One participant describes these centers:

“There are hobby areas, wood painting workshops and sports activities. There is an area where people can sit and drink tea and they can have a conversation.” (G3, Istanbul, female, service user)

“I think it is going well; I am looking positively. Why do you ask? I am telling you because I lived in Bakırköy Psychiatric Hospital between 1994 and 2006. I went to Erenköy Psychiatric Hospital and the Alcohol and Drug Addiction Treatment Centers (AMATEM), and we passed into a very troubled period. But now I can give my blood, take my drugs within half an hour in my health care center. I have a psychologist and a psychiatrist who can explain myself when I am feeling stressed. It is a enormous blessing for me.” (G4, Istanbul, male, service user)

The development of community-based care for users is related to a shift in the psychiatric discourse over time—from a biomedical model to the mentality of shared responsibility and social networks among different stakeholders. In our case, the transition of Turkey’s mental health institution is open to debate in terms of whether it can provide services in a community setting. Respondents who are more familiar with the term deinstitutionalization say that existing mental health centers have continued to serve in a hospital-based service mentality rather than a community-based one. For instance,

“You called 40 or 50 people to the community-based centers. My friend says that he left the association and he went to the community-based center. I ask why and he says that I am covered by the state security. He does not have a guarantee; he takes half of his mother’s monthly pension, and he lives alone. He says that when he goes to a place and has a guarantee. Maybe, he does not have too much money; he needs to eat in there. It is also a humiliation; you need to eat, then there are psychologists, psychiatrists, nurses who are making money, but they do not work. It is not deinstitutionalization. It may seem good to collect us and educate us there, but the content is also very important. Do you reach your goal? Can you cure him? Can you give him a job, a girlfriend, a marriage? These are very important.” (G2, Istanbul, male, user)

As emphasized above, it does not evaluate the transformative power of community care as enough in this fieldwork. The participants mentioned the services are not adequate for them in terms of both quality and quantity.

An analysis of the interviews showed that the term “deinstitutionalization” evoked three issues in the minds of the participants: 1) discharging patients from mental health institutions; 2) decreasing the number of psychiatric beds, and 3) the opening of community-based mental health centers. All respondents shared their experiences and narratives on the practice of deinstitutionalization in the Turkish mental health system. While sharing their experiences, they compared their experiences with their previous experience with hospital-based services. Overall, respondents reported that their experiences with community-based mental health services have been more satisfying. The most emphasized point in the interviews has been the easing of access to mental health treatment, care, and medications with the establishment of a community-based model.

4.2 Service User Group Criticisms of The Lack of Social Support

Deinstitutionalization has the potential for the adaptation of the recovery movement. Rather than the traditional cure-oriented approach, the recovery movement has been defined as “a deeply personal, unique process of changing one’s attitudes, values, feelings, goals, skills, and roles. It is a way of living a satisfying, hopeful, and contributing life, even with any limitations caused by illness” (Anthony, 1993).

The sufficient provision of community-based services undertakes a very important role in providing social support and enhance the recovery process for individuals with mental disorders in every aspect (Yılmaz, 2012). However, there are fundamental criticisms of user groups about the lack of social support mechanisms (1) tackling stigmatization; (2) employment support; (3) regular income support, and (4) housing support in the new mental health policy.

4.2.1 Stigmatization

As for the behaviour of stigmatization, the lack of knowledge about mental disorders is also similar across the world, regardless of differences between countries. There is a series of studies in different countries, including Germany, Greece, Poland, and Turkey. According to the Turkish studies, the 208 adults in a village near Manisa, Turkey thought that individuals living with schizophrenia are aggressive and should not be free in the community, and 61.5% of the sample did not want to be a neighbour of individuals living with schizophrenia, and 61.1% of the sample would not rent their homes to them (Sartorius & Schulze, 2005). One respondent shared his experiences of stigmatization.

“This society is ignorant about mental health. You have a big problem, but telling it to others is more than that. You are told that you are healthy in physical terms and you also have reasoning; so, you

do not want to work because you are lazy. You face these kinds of accusations. Yes, stigmatization also comes from the family and the social environment.” (G12, Istanbul, male, user)

“My trouble started with stigmatization. Because I could find no one to talk to, I could tell no one that they addicted me to drugs and alcohol. For about a decade of my life, people offended me; I left myself alone. Nobody understood me, I already had a stigma; They labelled me as crazy. I was being used and stigmatized. I want them to treat us like human beings. Everyone may be in trouble like us. Everyone is a candidate for illness; so, I have been suffering for 24 years because I did not tell this.” (G4, Istanbul, male, user)

4.2.2 Employment

It is a known fact that many people living with mental issues have more difficulty finding work and protecting their existing jobs than other people. Business affects mental health positively because it offers the use and control of skills, new opportunities, purposes, and economic resources. They also related it to having a respectable social position and personal contacts. Having a mental disorder is one obstacle to participation in the workforce across the world; and one cause of this situation is stigmatization. For example,

“It is not possible to find a job because of this illness. There are very well-qualified ones among them; they graduated from two universities, there are engineers, lawyers among them. Then they can only work if there are part-time jobs. There are too many problems. There were two reasons to open this café. One of them was to prove that schizophrenic patients could work, and the second one was to break the prejudice.”(G13, Ankara, female, primary caregiver)

Employers are reluctant to hire people with mental illnesses. Most of the countries have legal orders to employ disabled workers; employers have to fill the disabled labour quota in their workplaces, but they remain reluctant (Thornicroft, 2006). Similarly, in Turkey’s case, individuals who have mental issues are more disadvantaged than those with physical disabilities in recruitment. Our participants referred to their experiences to illustrate that persons with mental disabilities are more stigmatized than people living with physical disabilities in working life.

“There is already stigmatization in disability, but there is different stigmatization in mental health among the other disabled people. When there is a note of “mental disorder” in your report, he avoids you, he does not recruit you. Plus, there is a problem with guardianship related to your circumstances during the work. This problem is related to public opinion. If something will change, society has to do something.” (G2, Istanbul, male, service user)

“Apart from that, there are common prejudices against our illness in society; we have to work on this issue. Some friends can find work opportunities. For example, they want to work; they are going to the workplace. They assessed us according to our disability status, so employers are asking what is your disability and he says that you have a psychiatric illness like schizophrenia, employers do not

hire him. They hire other handicapped persons, but the workplaces fear people with psychiatric disorders. There is such a disadvantage.” (G11, Istanbul, male, user)

As stated above, there is a more negative attitude toward individuals with mental disorders, and it makes up an obstacle to their labour market participation and employment. One respondent emphasized it is also a common behaviour in the public sector.

Another obstacle to taking part in employment is associated with the insufficiency of vocational rehabilitation centers. These centers, as a part of community-based services, assist people with disabilities at the point of employment. Various services from these centers provide jobs and maintain employment for them. The focus group of vocational rehabilitation is the person who has a physical or mental impairment, and the primary goal is to break the barrier to employment. Starting from the 1960s, community-based mental health services were started with the opening of a day hospital, community mental health clinics, sheltered workshops, supervised work placement, and halfway homes. Occupational therapies, courses, and sheltered workshops were included in the treatment procedure. However, there was a decrease in community-based services during the 1990s (Yazıcı et al., 2007). As a part of the NHMP, it re-established these services in psychiatric hospitals in the 2000s. However, the respondent evaluated the function of vocational rehabilitation as quite insufficient. For example,

“The major problem is that we do not have a rehabilitation center after leaving the hospital. They (the service users) will be rehabilitated first and after the rehabilitation center, there is no vocational rehabilitation center. We do not have programs for their recruitment and placement.” (G6, Istanbul, female, primary caregiver)

Despite the prejudices, the desire to work is higher among individuals with mental illness. For example, based on the research of people living with mental illnesses in Britain, while 52% of people with various disabilities responded that they wanted to work, this rate increase to 86% among people with mental illness, phobias, and/or panic disorders (Thornicroft, 2006: 57). Even if there is no statistical data on the thought of work among individuals with mental disorders in Turkey, the desire for labour market participation was also showed.

“Young people do not always have to go to these community-based mental health centers. Some of our friends do not want to work, but we also have friends who want to work. They need to provide workplaces and they need to help to socialize.” (G11, Istanbul, male, user)

Discrimination towards the disabled people in the hiring process has explicitly prohibited by both the Turkish Constitution and the disability law. The law also makes a minimum employment requirement quota for the disabled people: public and private employers who have at least 50 employees must have three per cent of their employees must have a disability (The Republic of Turkey, 2005). The policy of sheltered workshops is used to create more employment positions for people living with mental health issues (The Republic of Turkey, 2013). Nevertheless, Yılmaz (2020) emphasizes that

the sheltered workshops may cause segregation for those people in employment. The determination of discrimination and exclusion in employment can be seen in recruitment phase and employee' preferences. For instance, an official survey found that people with mental disorders that people living with mental issues are the least preferred group within the disabled people for employers (The Turkish Ministry of Family, Labour and Social Services (MFLSS), 2011). Two of the respondents proposed a collaboration between different stakeholders, i.e. employment agencies and community-based centers to create job opportunities for individuals living with mental issues.

"We are pleased with the functioning of the community-based centers. We are also pleased to say that these centers are fully working and supporting, but some young people are taking rehabilitation. These centers should have a protocol with the Turkish Employment Agency and the employment expectations of the members from these centers should be met. I am not mentioning lifelong rehabilitation." (G11, Istanbul, male, user)

4.2.3 Regular Income Support

Regular income support for people living with mental issues in Turkey can consider with the disabled pensions and home care support. The foundation of these supports dates back to 1976, with the approval of Law 2022, which provided a small monthly benefit payment for the elderly or the disabled poor. With the adoption of the Turkish Disability Act in 2005, an increase in disability pensions was regulated (The Republic of Turkey, 2005). They included the category of psychosocial disability in the Disability Act that was enacted in 2014.

According to the relevant articles of Law 2022, when people with disabilities over the age of 18 are in economic deprivation, they can benefit from a disability pension, a regular cash payment paid in three consecutive months. If the disabled person is under the age of 18, the family can undertake responsibility for him or her to benefit from the income support. However, they have to prove their disability by presenting a medical board report, which is given only by allowed health institutions. Disability has to be above 40%; They tied disability entitlements and pensions to this percentage in the medical report. Also, there are two additional criteria for entitlements to the disability category. First, the income level of the household must be below a determined level; second, there must be no close relatives who can undertake the financial responsibility for the disabled person (The Republic of Turkey, 2005). The most commonly used option as regular income support is the home care allowance. It is offered as a cash plan for care that falls below the official poverty line and is paid directly to the primary caregiver. More than half a million disabled caregivers are supported through this program. However, the distribution of the disabled people who receive this assistance to their subgroups is not known (Yılmaz & Bilir, 2020; MFLSS, 2020). In this research, they also criticized the eligibility criteria for the disability category. For instance,

"They diagnosed my daughter at an early age and she could hardly feel the economic strain in the economic sense. She was also a girl, but the parents were experiencing this financial distress. Now, the constitutional safeguard is valid until the age of 18. Who's going to look after my daughter after

the age of 18? Let's say the family will take care of her. What kind of support did we give to the family? Now let's say that there is a very interesting thing about home care support; the monthly income of household members should not exceed two out of three of the minimum wage. 950 TL approximately $950 * 3 = 2,850$ TL is enough for you. Let's say we do not give it anymore when it is 2,851 TL. Here, the relatives of the patient try to increase the number of residents in their homes. We are fooling each other on paper.” (G1, Istanbul, male, primary caregiver)

“They could be financially more supportive.” (G3, Istanbul, female, user)

“They have financial troubles, and in fact; they are mostly tied to the hospital. It is also a big problem.” (G5, Istanbul, female, human rights advocate)

At the point of medical board reports, there are also some critical issues. First, the percentage of the disability can vary among different health institutions; and the disabled person has to apply to over one hospital to take their medical board reports in this process. Second, the appointments for obtaining the health board reports are full-capacity; and new appointments are not be given in a short time. Third, they often limited the validity of this report to 2 years, and it is a recurrent process every 2 years. Two of the respondents also referred these three issues.

“In terms of families, there is a problem that gnaws at us about what will happen after us. That's also an enormous question mark. If the law is enforceable, it must be the law, otherwise writing something on paper means nothing to me. When a physically handicapped person retires, he or she can work according to the disability rate. There is no objection. However, our siblings who have schizophrenia cannot work when they are retired. The report can be renewed, and a schizophrenia patient 60 years old can be classified as recovered and his disability pension can be cut.” (G1, Istanbul, male, primary caregiver)

As the respondents stated, people living with mental issues are tied to their legal guardianships because they do not have their source of income. They expect to take regular financial support to break their dependency.

4.2.4 Housing

Mental illness may also affect housing. Housing is a distinctive field where exclusion and discrimination can be observed more clearly. In the past century, we have seen that large mental health institutions served as long-term residences for people with mental disorders. With the policy of deinstitutionalization, it has transferred the role of these former institutions in housing to long-term home-care services in the community in different country settings. According to research, long-term home care provided in the community is less costly and is also preferred by most users. Community-based institutions offer a more qualified life than large, isolated hospitals (Thornicroft, 2006).

They constructed the role of the family as the primary caregiver with an attitude of protectiveness towards their family members, and they normally take full responsibility for them. It may recreate the

dependency of individuals with mental disorders in their families. Community-based residential support is quite limited; It based the concept of residential support on “hope houses” that have been established across the country to provide community-based social care for people living with mental issues. Since 2016, 140 hope houses have opened as a part of community-based residential support across the country, and they reserved part of them for individuals living with mental issues. Although people living with mental issues prefer community-based facilities for housing and long-term care because of a better life compared to old mental health institutions (Thornicroft, 2006), the example of “hope houses” in the Turkish case was evaluated as restrictive.

“I had an experience with hope houses, which are halfway houses for people who are like us (people who have mental health illnesses and people who do not have economic power or family support). But, the managers of these hope houses managed our domestic life strictly.” (G2, Istanbul, male, user)

The analysis of the user groups’ representatives shows that most of these criticisms are related to the general socio-economic conditions of individuals with a mental disorder. Because the policy of deinstitutionalization has the potential to improve the quality of life of users, this study asked the participants about their problems, and their answers were mostly about mental health services, employment, housing, income, education, and stigmatization. While most of the participants had a positive impression of mental health centers, they also criticized the insufficient mental health and rehabilitation services, the mental health professionals, and the medical interventions. The lack of a policy aiming at tackling the social stigma was another criticism; the participants thought that individuals with mental disorders have been marginalized in society in terms of employment, education, and housing. Stigmatization arose basically from two points: distrust of individuals living with mental disorders and the tendency to distance them socially. Because of the effect of stigmatization, they reflected that they have been excluded from the labour market and have encountered discriminative attitudes in workplaces. We know that the Turkish family is excessively protective, but there is a weakening of traditional support mechanisms for providing income and housing. The problem of regular income and housing support for individuals with mental disorders are other criticisms made by most of the participants. The criticisms show that there are some prioritizations among user groups because they have suffered from the existing healthcare institutions, stigmatization, limited access to the labour market and regular income, and restricted housing support policies.

4.3 The Role of Service User Groups and Service User – Involvement

The role and power of user groups in Turkey’s mental health system has increased over time; however, their effect has not still reached the expected level concerning the service users. It included the policy of strengthening user groups in the NHMP in 2006. It based this initiative on two points: to facilitate the work of non-governmental organizations’ advocacy and human rights and to eliminate stigmatization and discrimination against service users and their caregivers (MoH, 2006). The non-

governmental organizations have taken technical and financial support to be actively involved in the mental health system from the Ministry of Health. I asked it the respondents questions on the level of their involvement in political processes. Some of them showed their ongoing participation in various meetings about community-based mental health services. Two of the respondents took part in meetings that were conducted by different stakeholders, including ministries, international organizations, and provincial health directorates at both the national and the local levels.

“They invited me to meetings of the Ministry of Family and Social Policies and the World Bank. Those meetings were about the education of the professionals in primary care providers and community-based mental health centers. Representatives from WHO in Ankara came here (the office) and they liked us very much, so we also took part in their deinstitutionalization meetings.”(G13, Ankara, female, primary caregiver)

“I talked to the officers from the Ministry of Health and the Ministry of Family and Social Policies. We met with some local groups, such as chief physicians, provincial health directorates, and municipalities.”(G11, Istanbul, male, user)

It is also worth noting that even if the involvement of these user groups was not comprehensive; the participants thought their efforts contributed to the ongoing transformation of the mental health policies of Turkey at some points. One of them is about community-based mental health centers; the other one is about taking consent forms and records for electroconvulsive therapy. The Mental Disability Rights International (MDRI) report (2005) presented there was the use of electroconvulsive therapy (ECT) without anaesthesia in the six regional mental health hospitals; and it was a serious human right violation. For instance,

“I think it had a lot of influences. For example, there are mental health action plans and a patient council. They (the officers from the Ministry) were in the patient council. In 2006, we (the association) said that for the EKT (electroshock) to be done with an anaesthetic. The chief physicians were making meetings, and they invited us to one of them, so an interaction began. For example, the provincial health directorate called us to speak at least 3 times since 2009. They said that we are going to the balanced model and the community-based mental health centers were opened. I do not think that it's all ours, but I think it was sped up with this interactivity because there were a lot of different sources at the same time.” (G7, Istanbul, female, human rights advocate)

“We reflected that there was no support other than medication, there was no salary, and no institutional support in the various meetings. We do not have mental health legislation. We expressed these issues in every press interview. These repetitions had taken into consideration. There has always been an interaction.” (G11, Istanbul, male, user)

As a direct user involvement example from Turkey, a patient council was established because of a non-governmental project at Bakırköy Psychiatric Hospital, and service users have continued to gather every week. The council expresses the problems of individuals who stay in the hospital and

submits its recommendations to the hospital management. The major goal is to take part in a decision-making mechanism in the hospital. One participant commented on the patient council:

“(From inside or outside? Everything opens up when you say that he is from me.”. She explained in this way the activation of the patient council for 9 years and the concept of user involvement). They (the patient council) consisted of only patients and people who they knew, and they asked for themselves. Then, there is no resistance (in physicians and healthcare managers). This is very important, it is full user involvement. I saw afterward that there was such a mistake within associations. I was aware of this in the association; when I was in Bakırköy, I realized the dynamics came from working there. It’s easy to criticize from the outside, so let’s just say “I cannot do it.” It is not the case, we should not evaluate the perception as a threat to her. When I say I want this for myself, we do not perceive it as a threat and I think it’s a good thing.” (G7, Istanbul, female, human rights advocate)

There were two points in the role's analysis of user groups in the Turkish mental health system: user involvement in policy processes and mental health care planning, treatment, and provision. The lack of representation of service users and their caregivers is a well-known characteristic of the Turkish mental health system; however, the role of user groups has increased in both the formulation of policy at a national level and service development at a local level. In this framework, some participants shared their political activities; they were involved in some policy-making processes at different levels by attending the meetings. It limited their scope to community-based mental health centers and services, medical interventions, psychiatric institutions, and mental health legislation. In terms of user involvement in mental health care planning, treatment, and provision, one participant gave as a positive example the patient council in Bakırköy Psychiatric Hospital. There should be more inclusive practices at the local level. The respondents who took part in policy processes emphasize the importance of their involvement in the ongoing transformation of the mental health policies of Turkey; however, they referred also to their concerns for the future.

5. CONCLUSION

The deinstitutionalization in the Turkish mental health system that started in 2006 took the form of the balanced care model, which was put into practice with the launch of community-based mental health care centers. Although most informants agree that this change eased access to mental health treatment, medications, and care, they suggest that the new model remained insufficient in other respects. It showed that the services in community-based settings were questioned by the respondents because of their purely medical approach to users' recovery processes. The vast majority of respondents suggested that the new model did not provide them with social support mechanisms in terms of anti-stigmatization, employment support, regular income support, and housing support.

This research also shows that the new model largely cannot support people with mental health issues to become autonomous individuals. Informants suggested that this failure is because of the

following factors: the lack of regular income support and the problem of guardianship. It revealed that the eligibility criteria for income support schemes for people with disabilities are tight. These criteria include both a medical report showing disability and living under a specific income threshold. It showed that informants cannot benefit from income support schemes due to “recovery” being entered their medical board reports and/or their income level. The previous literature on the use of at-home care allowances for people with disabilities in need of social care in Turkey finds that this money has been mostly used to meet daily expenses of the family (Avşaroğlu, 2018), and it does not involve personal help or a personal budget system (Zengin & RUSİHAK, 2017). The respondents stated that people with mental health issues are expected to depend on their legal guardians or family members, which seriously limits their autonomy and hampers their full recovery.

Research participants also underlined the lack of community-based residential support as a limiting factor. Most informants lived with their parents. The social welfare system in Turkey expects that the family to be the primary caregiver that should undertake the entire responsibility for people with mental health issues. The situation of Turkey is like other Mediterranean societies where the protection of the family is dominant, as Thornicroft (2006) emphasized. The previous literature showed that people living with mental health illnesses prefer to live in community-based housing facilities because they are less costly and they have more autonomy over their lives compared to old mental health institutions (Thornicroft, 2006). “Hope houses” are the only alternative that people living with mental health issues have if they do not want to live with their families. But the capacity of this residential support is limited, and some respondents evaluated them as restrictive for service users.

It is laid stress on that social workers in the mental health system emerge as an identifiable professional group. They have made significant contributions to overcoming the current difficulties of the system and have taken an active role in combating the lack of social support mechanisms. They have different functions in the system, for instance advocacy, child protection, counselling and therapy, case management, resource allocation, social control services, organizing and empowering, managing, planning, and policymaking; and they have three key roles. In the first role, they related social factors to the emergence of mental illness, the course of illness, and treatment for mental illness; and social workers’ knowledge of social sciences is important as a counterforce to medicalization in mental health care. Their ability and awareness of community factors can be extremely valuable in facilitating the provision of services in the community. Second, social workers’ training on quality case management services and their multidisciplinary knowledge provides them an advantage over other professional groups in allocating resources, mobilizing resources, and coordinating services for the service users. Third, they can work with the families of the service users. It is highlighted that family members need professional help and they want to learn more information about the management techniques of mental illness, self-help groups and beneficial community resources for their family members and themselves. Social workers can guide and

support them to better cope with the burden of care for their mentally ill family members (Aviram & Katan, 1991; Francoeur, 1997; Aviram, 2002; Carpenter et al. 2003; Oral & Tuncay, 2012). The number of social workers who are working in the field of mental health in Turkey has remained low and the institutional structure is limited. The knowledge, skills, legitimacy and effectiveness of social workers are also among those that need to be developed. These social workers should be committed to social work principles like human rights, empowerment, respect for differences, equitable access to services, advocacy and self-determination (Başer et al. 2013; Attepe-Özden, 2015; Bekiroğlu & Demiröz, 2020). Social workers should undertake their three key roles in the system for carrying out the lack of social support mechanisms (stigmatization; employment support; regular income support, and housing support) that were emphasized in this article.

It is expected that the policy change towards deinstitutionalization and community-based mental health care would bring positive improvements to both the quality of life of service users and the acknowledgment of the core principles of the recovery movement. To meet these expectations, the establishment of a community-based mental health care system requires an expanding service network with other support mechanisms, such as housing, financial support, anti-stigmatization legislation, and employment support. However, this article shows that this policy change falls short of introducing a holistic perspective to the Turkish mental health care system that would facilitate recovery not only through medical support but also through social support that would empower individuals living with mental health issues. User group representatives interviewed in this study report that stigmatization, limited access to the labour market and regular income, as well as restricted housing support undermines the success of the community-based mental health care model in Turkey. Finally, it shows that the role of user groups has increased in both formulations of policy at the national level, and the service development and provision at the local level. However, their representation in policymaking and service development and provision remains unsatisfactory. The analysis made here demonstrates the need for more inclusive policymaking and implementation in the Turkish mental health care system. The effective representation of user groups would provide valuable inputs for a holistic transformation in mental health care policy.

ETHICAL INFORMATION ON RESEARCH

Ethical approval for this study was obtained from the Institutional Review Board for Research in Social Sciences and Humanities of Boğaziçi University (No:2018 /13 Evaluation Date: March 14, 2018). Participants were informed in detail about the process and their rights, and verbal and written consent was obtained from them that they wanted to participate in the study voluntarily.

DISCLOSURE STATEMENT

No potential conflict of interest was reported by the author.

REFERENCES

Anthony, W.A. (1993). Recovery from mental illness: the guiding vision of the mental health service

- system in the 1990's. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 16(4), 11–23.
- Attepe Özden, S. (2015). Koruyucu Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Sosyal Hizmetin Rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26 (1), 191-204.
- Aviram, U., Katan, J. (1991). Professional preferences of social workers: Prestige scales of populations, services, and methods in social work. *International Social Work Journal*, 34, 37-55.
- Aviram, U. (2002). The Changing Role of the Social Worker in the Mental Health System. *Social Work in Health Care*, 35 (1-2), 617-634.
- Avşaroğlu, N. (2018). *A cash-for-care scheme targeting children with disabilities in Turkey: Parent / caregiver perspective* (Unpublished Master's Thesis). Boğaziçi University, / Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Istanbul.
- Başer, D., Kıriloğlu, M. & Mavili-Aktaş, A. (2013). Sosyal hizmet mesleğinin bir uygulama alanı olarak Toplum temelli ruh sağlığı sistemi ve güncel değişimler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 179-192.
- Bekiroğlu, S., Demiröz, F. (2020). Toplum ruh sağlığı merkezlerinden hizmet alan ağır ruhsal hastalığa sahip bireylerin sosyal işlevselliğinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1053-1079.
- Bilge, A., Mermer, G., Çam, O., Çetinkaya, A., Erdoğan, E., & Üçkuyu, N. (2016). Türkiye'deki toplum ruh sağlığı merkezlerinin 2013-2015 yıllarının profili. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-5.
- Bilir, M.K., Artvinli, F. (2021). The history of mental health policy in Turkey: tradition, transition and transformation. *History of Psychiatry*, 32(1), 3-19.
- Braun, V., Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Caria, A. (2009). Psychiatric patients' rights and users' groups. *International Journal of Mental Health*, 38(4), 70-76.
- Carpenter, J., Schneider, J., Brandon, T., & Wooff, D. (2003). Working in Multidisciplinary Community Mental Health Teams: The Impact on Social Workers and Health Professionals of Integrated Mental Health Care. *The British Journal of Social Work*, 33(8), 1081–1103.
- Chow, W. S., Priebe, S. (2013). Understanding psychiatric institutionalization: A conceptual review. *BMC Psychiatry*, 13, 169.
- Coşkun, B. (1987). Türkiye'de ruh sağlığı hizmetleriyle ilgili varolan kaynaklar, bu konudaki güçlükler ve çözüm yolları. *Toplum ve Hekim*, 44, 5–11.
- Dole, C. (2015). The house that Saddam built: protest and psychiatry in post-disaster Turkey. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 2(2), 281–305.
- Fakhoury, W., Priebe, S. (2007). Deinstitutionalization and reinstitutionalization: Major changes in the provision of mental healthcare. *Psychiatry*, 6(8), 313-316.

- Francoeur, R.B. Kenagy-Copley, C., Miller, P.J. (1997). The Challenge to Meet the Mental Health and Biopsychosocial Needs of the Poor. *Social Work in Health Care*, 26 (2), 1-13.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Family Health International Field Methods*, 18 (1), 59–82.
- Gökalp, R.P., Aküzüm, N.Z. (2007). Community mental health services in Turkey: past and future. *International Journal of Mental Health* 36(3), 7–14.
- Lauber, C., Anthony, M., Ajdacic-Gross, V., & Rossler, W. (2004). What about psychiatrists' attitude to mentally ill people?. *European Psychiatry*, 19(7), 423–427.
- Muijen, M. McCulloch, A. (2019). Reform of Mental Health Services in Eastern Europe and Former Soviet Republics: Progress and Challenges since 2005. *BJPsych International*. 16 (1), 6–9.
- Münir, K., Ergene, T., Tunaligil, V., & Erol, N. A. (2004). A window of opportunity for the transformation of national mental health policy in Turkey following two major earthquakes. *Harvard Review of Psychiatry*. 12(4), 238-251.
- OECD. (2014). *Making mental health count: The social and economic costs of neglecting mental health care*. Paris: OECD Publishing.
- Oral, M., Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-114.
- Piat, M. (1992). Deinstitutionalization of the mentally ill: theory, policy and practice. *Canadian Social Work Review*, 9(2), 201-213.
- Rochefort, D. A. (1997). *From poorhouses to homelessness: Policy analysis and mental health care*. London: Auburn House.
- Rose, D., MacDonald, D., Wilson, A., Crawford, M., Barnes, M., & Omeni, E. (2016). Service user led organisations in mental health today. *Journal of Mental Health*, 25(3), 254-259.
- Sartorius N, Schulze H. (2005). *Reducing the stigma of mental illness: A report from a global association*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sercu, C., Bracke, P. (2016). Stigma as a structural power in mental health care reform: An ethnographic study among mental health care professionals in Belgium. *Archives of Psychiatric Nursing*, 30(6), 710–716.
- Speed, E. (2006). Patients, consumers and survivors: A case study of mental health service user discourses. *Social Science and Medicine*, 62(1), 28-38.
- The Republic of Turkey. (2005). Engelliler Hakkında Kanun. Ankara: The Grand National Assembly of Turkey.
- The Republic of Turkey. (2013). Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik. Ankara: The Ministry of Family and Social Policies, the Ministry of Labour and Social Security and the Ministry of Finance.
- The Mental Disability Rights International. (2005). Behind Closed Doors Human Rights Abuses in the Psychiatric Facilities, Orphanages and Rehabilitation Centers of Turkey. <https://www.driadvocacy.org/wp-content/uploads/turkey-final-9-26-05.pdf>

- The Ministry of Health of Turkey (2006). *The National Mental Health Policy (NMHP) for Turkey*. Ankara: The Ministry of Health of Turkey.
- The Ministry of Health of Turkey. (2011). *The National Mental Health Action Plan (2011-2023)*. Ankara: The Ministry of Health of Turkey.
- The Ministry of Health of Turkey. (2019). *2020 Yılı Bütçe Sunumu – TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu*. Ankara: The Ministry of Health of Turkey.
- The Ministry of Health of Turkey. (2021). *Health Statistics Yearbook -2019*. Ankara: The Ministry of Health of Turkey.
- The Turkish Ministry of Family, Labour and Social Services. (2011). *A Disability-Based Analysis of the Labour Market*. Ankara: General Directorate of Services for Persons with Disabilities and Elderly People.
- The Turkish Ministry of Family, Labour and Social Services. (2020). *İstatistik Bülteni - Ocak 2020*. Ankara: The Turkish Ministry of Family, Labour and Social Services (MFLSS).
- Thornicroft, G., Bebbington, P. (1989). Deinstitutionalisation-from hospital closure to service development. *British Journal of Psychiatry*, 155, 739-753.
- Thornicroft, G., Tansella, M. (2002). Balancing community-based and hospital-based mental health care. *World Psychiatry*, 1, 2.
- Thornicroft, G., Tansella, M. (2004). Components of a modern mental health service: a pragmatic balance of community and hospital care. *British Journal of Psychiatry*, 185, 283-290.
- Thornicroft, G. (2006). *Shunned: Discrimination against people with mental illness*. Oxford University Press.
- Thornicroft, G., Tansella, M. (2013). The balanced care model for global mental health. *Psychological Medicine*, 43(4), 849–863.
- World Health Organization. (2019). European Health Information Gateway - Health for All Explorer. <https://gateway.euro.who.int/en/hfa-explorer/>
- Yazıcı, A., Temiz, M., Erkoç, Ş., & Yıldız, Ö. (2007). Psychiatric rehabilitation services in Turkey. *International Journal of Mental Health*, 36(3), 15-20.
- Yılmaz, V. (2012). *İnsan hakları ve karşılaştırmalı sosyal politika yaklaşımı ışığında Türkiye'de ruh sağlığı politikaları: Tespitler ve öneriler*. İstanbul: RUSİHAK Yayınları.
- Yılmaz, V., Bilir, MK. (2020). A rights-based critique of the Turkish mental healthcare reform: deinstitutionalisation without independent living?, *Disability & Society*, Advance online publication. doi:10.1080/09687599.2020.1867072
- Yılmaz, V. (2017). *The politics of healthcare reform in Turkey*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Yılmaz, V. (2020). An Examination of Disability and Employment Policy in Turkey through the Perspectives of Disability Non-Governmental Organisations and Policymakers. *Disability & Society*, 35 (5), 760–782.
- Zengin, F., RUSİHAK. (2017). Turkey. (Ed) Agnes Turnpenny, Gabor Petri, Ailbhe Finn, Julie

Beadle-Brown and Maria Nyman (Ed.), In *Mapping and Understanding Exclusion: Institutional, Coercive and Community-Based Services and Practices across Europe* (p. 169–174). Brussels: Mental Health Europe and Tizard Centre at the University of Kent.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Kuruluşlarında Görev Yapan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Deneyimleri

Experiences of Social Workers Working in Non-Governmental Organizations Providing Services to Syrians Under Temporary Protection

Faruk KOÇ¹, Figen PASLI²

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı,
frkc827@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7771-7163

² Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü,
figen.pasli@kocaeli.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7150-8264

Başvuru: 09.06.2021
Kabul: 24.12.2021

Atıf:
Koç, F. ve Paslı, F. (2022). Geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 133-158. DOI: 10.33417/tsh.950171

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarında görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerini sosyal hizmet bakış açısı altında değerlendirmektir. Araştırma kapsamında Hayata Destek Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Mülteciler Derneği (Sultanbeyli) ve Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği'nde görev yapan 14 sosyal hizmet uzmanıyla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılan çalışmada, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilere göre geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları sıklıkla mikro boyutta çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları sırasında en fazla kullandığı yaklaşım "Güçlendirme Yaklaşımı" olarak öne çıkmıştır. Ayrıca mesleki müdahaleler sırasında en fazla savunuculuk rolünden faydalanmışlardır. Sosyal hizmet uzmanları mesleki çalışmalarını sürdürürken müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygulamakta zorlanmadıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak STK'ların demokrasi kültürünü ve sosyal refahı hedef alan yapısının, sosyal hizmetin makro boyuttaki hedefleriyle örtüştüğü düşünülmektedir. Bu durum STK'ların yakın gelecekte sosyal hizmet uzmanları için ciddi bir istihdam alanı oluşturacağı beklentisini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası göç, geçici koruma, sivil toplum kuruluşları, sosyal hizmet uzmanları, Suriyeliler

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the experiences of social workers working in non-governmental organizations providing services to Syrians under temporary protection from a social work perspective. Within the scope of the research, in depth interviews were held with social workers from the Hayata Destek Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Mülteciler Derneği (Sultanbeyli) and Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği. During the interviews, the descriptive analysis method was used in the study, in which qualitative research methods were used. Social workers working in NGO's providing services to Syrians under temporary protection often perform micro-sized work. The approach that social workers use most during their work is the "Empowerment Approach". They also benefited most advocacy roles during professional interventions. Social workers stated that they had no difficulty applying the principle of acceptance while continuing their professional work. Generally it is thought that the structure of NGO's aiming at the culture of democracy and social welfare coincides with the macro scale goals of social work. This situation creates the expectation that NGO's will create a serious employment area for social workers in the near future.

Keywords: International migration, temporary protection, non-governmental organizations, social workers, Syrians

GİRİŞ

Sivil toplum, ekonomik, sosyal, kültürel ya da politik anlamda gelişmiş toplumsal ilişkilerin, değişik gruplar arasındaki iletişim ve etkileşim alanı olarak kabul edilmektedir. Bu değişik gruplar birçok oluşumu temsil etmektedir. Gönüllü faaliyet gösteren örgütlenmeler, ekonomi kuruluşları, sosyal hareket örgütlenmeleri gibi geniş bir alanı temsil etmektedir. Bu gruplar arasındaki ilişki her zaman uyumlu ilerlememektedir. Bu ilişki bazen de çatışmacı bir niteliğe bürünmektedir (Uğur, 2013).

Sivil toplumun tanımlanması zor ve tartışmalı bir konudur. Hegel, sivil toplumun devlet ile birey arasında yer aldığını, özel ve ortak çıkarların birleşmesi ile aşılması mümkün geçici bir fenomen olduğunu belirtmiştir. Antonio Gramsci ise sivil toplumun kayıtsız şartsız olmasa bile devletin önemli destek kanallarından biri olduğunu ifade etmiştir. Genel olarak ise sivil toplum toplumsal hareketlerin önemli bir dinamiği olarak tanımlanmıştır (Marshall, 1999).

Sivil toplum devlet ile toplum arasındaki alanda kendine yer edinmiştir. Sivil toplum artık demokratik, katılımcı ve farklılıklara açık bir toplumu ifade etmektedir. Hatta birçok kaynakta demokrasi ile sivil toplum eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmaktadır. Sivil toplumu omuzlayan, sivil toplumun değer ve ilkelerini somut biçimde göstermesini sağlayan yapıya ise sivil toplum kuruluşu (STK) denilmektedir. (Çaha, Çaylak ve Tutar, 2013).

Sivil toplumun iki önemli özelliği vardır Bunlardan biri aktif vatandaşlık, diğeri ise örgütlü sivil toplumdur. Aktif vatandaşlar güçlü ve yenilikçidirler. Toplumda zor durumda olan, imkanları kısıtlı diğer insanlar için sorumluluk üstlenebilirler. Örgütlü sivil toplum ise aktif vatandaşların oluşturduğu dernek, vakıf, sendikalar, tüzel kişiliği olmayan platformlar gibi geniş bir alanı kapsamaktadır (Çiftçi, 2012). STK'lar kendi içlerinde farklı kategorilere ayrılmaktadırlar. Kategorilerine göre STK'ları dernekler, vakıflar, kooperatifler, sendikalar, birlikler ve platformlar olarak sınıflandırmak mümkündür (Şavlı, 2014).

Sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasında birçok farklı faktör rol oynamaktadır. Devletten ayrı bir platformda inisiyatifler üstlenmek, ortak gaye ve amaçları olan insanları sivil organizasyonlarda birleştirmek, gönüllülük yaratma çabası, toplumsal olaylara karşı farkındalık oluşturmak gibi birçok sebep STK'ların kuruluş sebebi olabilmektedir. Bu sebeplerden farklı olarak göç olgusunun STK'ların oluşumunda önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Göç, insanların geleceğinde belirsizliğe ve endişeye yol açmaktadır. Sosyal, ekonomik ve kültürel alanda birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu noktada STK'lar var olan sorunların çözümünde önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Apak, 2015). Göçmenlerin göç ettikleri bölgede kısa ve uzun vadede uyumsuzluğun ortaya çıkması da beklenen bir durumdur. Dolayısıyla STK'ların entegrasyon çalışmalarının büyük önem taşımaktadır. STK'lar göçmenlerin yeni yaşam alanlarına alışmalarında görevler üstlenmektedirler (Bayraktar, 2014).

Sivil toplum kuruluşları başta kadın ve çevre olmak üzere birçok farklı alanda devletle iş birliğine girmektedir. Türkiye özelinde ise özellikle Suriye'de çıkan iç savaş sonrası ülkeye gelen ve geçici

koruma altına alınan kimseler için yaşanabilir bir ortam oluşturmayı, insani değerleri korumayı ve bu konuda devamlılık sağlamaya çalışmaktadırlar (Çelik ve Pekküçükşen, 2018).

2010 yılında Ortadoğu ülkelerini etkileyen, daha sonra ise sınır komşumuz Suriye’de kendisini gösteren özgürlük hareketleri sonucunda başlayan siyasi kargaşa kısa sürede iç savaşa dönüşmüştür. Savaşın zarar gören sivillerin bir kısmı komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Suriyelilerin göç ettiği ülkelere biri olan Türkiye, ilk Suriyeli kafileyi 29 Nisan 2011 tarihinde karşılamıştır. Türkiye bu süre zarfında “açık kapı politikası” uygulayarak gelen Suriyelileri geri göndermemiş ve kendilerini “geçici koruma statüsü” kapsamında kabul etmiştir (Özdemir, 2017). Geçici koruma statüsü ilk olarak 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’nda, devamında ise 2014 yılında yürürlüğe konulan Geçici Koruma Yönetmeliği’nde tanımlanmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) tarafından düzenli olarak paylaşılan istatistiklere göre 2021 yılı itibariyle Türkiye yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 3.7 milyondur.

Tablo 1. Yıllara Göre Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Yıllar	Sayı
2012	14.237
2013	224.655
2014	1.519.286
2015	2.503.549
2016	2.834.441
2017	3.426.786
2018	3.623.192
2019	3.576.370
2020	3.641.370
2021	3.710.497

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Türkiye Suriye’den gerçekleşen göç dalgalarına karşın ilk yıllarda STK’larla iş birliğine girmekten kaçınmıştır (Çorabatır ve Hassa, 2013). Hükümet kendisine sığınan geçici koruma altındaki Suriyelilerin ihtiyaçlarını tek başına üstlenmiş ve büyük bir yükün altına girmiştir (Özdemir, 2017). Ülke içinden ya da dışından herhangi bir yardımı kabul etmeyen Türkiye, yaşanan göç dalgası sonucunda başta ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere birçok yönden etkilenmiştir. Çorabatır ve Hassa (2013)’ya göre Türkiye göçün başladığı ilk yıllarda Suriyelilerin oluşturduğu ekonomik yükü taşımakta zorlanmamaktaydı. Nitekim o dönemde uluslararası toplumun yardım teklifleri geri çevrilmiştir. Ayrıca yardım ve koruma faaliyetlerinde sivil toplumla iş birliğinden kaçınılmıştır. Ancak ülkemize göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin sayısının giderek artması sonucunda ilk olarak 2012 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)’ne ve ardından diğer örgütlere

sınırlı olarak izin verilmeye başlanmıştır (Çorabatır ve Hassa, 2013). Zaman içerisinde birçok STK geçici koruma altındaki Suriyeliler üzerine çalışmalar başlatmıştır.

STK'ların Suriyelilere sağladığı destekleri hak temelli çalışmalar ve ihtiyaç temelli çalışmalar olmak iki sınıfta değerlendirmek mümkündür. İhtiyaç temelli çalışmalar genellikle aynı ve nakdi yardımı kapsamaktadır. Yiyecek yardımları, ev kirası yardımı, ev eşyası yardımı, medikal cihaz yardımı, çocukların eğitimi için maddi teşvikler gibi destekler ihtiyaç temelli çalışmalarını özetlemektedir. Hak temelli STK'lar ise Suriyelilerin yasal haklarının savunulması, güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması, yoksulluk döngüsünün kırılması gibi hedefler üzerinden çalışmalarını yürütmektedirler. İhtiyaç temelli STK'lar sorunların çözümü için ek kaynaklar bulmaya yoğunlaşırken, hak temelli STK'lar var olan kaynaklara eşit biçimde ulaşılmasını amaçlamaktadır. Hak temelli yaklaşım, insanların kendi yaşamlarıyla alakalı kararlarını vermelerini desteklemektedir. Sorunların bütüncül bir bakış açısıyla ele alınarak, hizmetlere erişimin kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. Sosyal adaleti, insan haklarını ve barış ortamının tesisini hedeflemektedir (Çiftçi, 2012; Mackreath ve Sağnıç, 2017; Çelik ve Pekküküşen, 2018).

Suriye kriziyle birlikte Türkiye'nin 3,7 milyon Suriyeliye ev sahipliği yapması ve STK'ların da bu alanda çalışmalar yapmaya başlaması sosyal hizmet mesleğini de yakından ilgilendirmiştir. Özellikle hak temelli çalışmalar yapan STK'ların bakış açısıyla, sosyal hizmet mesleğinin bakış açısı birbiriyle yakınlık göstermektedir. Claiborne (2004)'e göre hem STK'lar hem de sosyal hizmet, kültürel gelişimi teşvik eden faaliyetler, ırksal çeşitliliği destekleme, savunmasız ve ezilen insanlara hizmet sağlamak gibi ortak hedefler geliştirmişlerdir. Hak temelli sosyal hizmet uygulamaları yoksulluk, adalet, marjinalleşme gibi konuları ele alarak, insan onuruna uygun yaşam hakkı, ücretsiz eğitim ve sağlık hakkı, bireysel güvenlik hakkı gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Örgen, 2017). Hak temelli sosyal hizmet uygulaması kişilerin kanunlar önünde eşitliğini, hakların yasal güvence altına alınmasını, sorunların kökenine inilmesini ve bu sorunlara kalıcı sorunlar bulunmasını savunmaktadır. Bu noktada kişileri "hak sahibi", devlet veya devlet dışı aktörleri ise "görev sahibi" olarak tanımlamaktadır (Zengin ve Altındağ, 2016). Geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'lar da görev sahibi kuruluşlar olarak zaman içerisinde sosyal hizmet müdahalesinden yararlanmaya çalışmışlardır. Nitekim zaman içerisinde de bu alanda çalışan çeşitli STK'lar sosyal hizmet uzmanı istihdam etmiştir. . Bugün geçici koruma altındaki Suriyelere hizmet sunan birçok STK'da sosyal hizmet uzmanları sunulan hizmetlerde önemli görevler üstlenmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının mikro, mezo ve makro boyutta gerçekleştirdiği çalışmaları, yararlandıkları yaklaşım ve rolleri, STK'lardaki multidisipliner çalışmalara olan katkıları anlayabilmek önemli olacaktır. Öte yandan ülkemizde artan Suriyeli karışıklığının sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarına olan etkileri, yaşanan karışıklığın sosyal hizmet uzmanlarının kişisel fikirlerini etkileyip etkilemediği ve bu doğrultuda kabul etme ilkesinin uygulanabilirliği, sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştıkları kolaylıklar ve zorluklar gibi konular da araştırılmak istenmiştir. Bu konuların geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimleri hakkında bilgi vereceğine inanılmaktadır.

Göçmen, mülteci veya sığınmacılara hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik çalışmalar araştırılmış ve bu alanda yapılan bazı çalışmalar incelenmiştir. Nişancı, Kahraman, Alçelik ve Kiris (2020) COVID-19 pandemisi sürecinde mültecilere hizmet sunan STK'larda görev alan sosyal hizmet uzmanlarının zor şartlar altında çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple önümüzdeki dönemde "Tele Sosyal Hizmet" uygulamalarının daha da geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırmacılar ayrıca geçici ve uluslararası koruma altındaki kişilerin Türkiye'de mülteci statüsünde olmadıklarını ve bu durumun geleceklere hakkında belirsizliklere yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır (Nişancı vd, 2020). Avustralya ve İngiltere'de gerçekleştirilen bir çalışmada, STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmeye muhtaç olduğu sonucuna varılmıştır (Robinson, 2013). Russell ve White (2001), çalışmalarında sosyal hizmet uzmanlarının göçmenlerle çalışırken çokkültürlü bir perspektifle hareket etmelerinin faydalı olabileceği görüşünü savunmuşlardır. Berlin'deki göçmen STK'lar üzerine yapılan bir çalışmada, geneli sosyal hizmet yaklaşımının sosyal sorunların arka planında kalan yapıyı yansıtmakta yetersiz kaldığı, dolayısıyla sosyal hizmet müdahalesinin siyasal bir düzleme oturtulması gerektiği ifade edilmiştir (Akbaş, 2011). Başka bir çalışmada STK'ların topluma dair sahada edindiği bilgilerin makro sosyal hizmet uygulaması için uygun ortam oluşturduğu bildirilmiştir (Kara, 2019). Güldalı-Şatiroğlu ve Buz (2021), çalışmalarında birçok STK'da sosyal hizmet uygulamalarının farklı meslek elemanları tarafından yürütüldüğünü ve bu uygulamaların sosyal yardıma indirgenmesini belirterek, sosyal hizmet mesleğinin değerinin zarar gördüğünü belirtmiştir. Konya'da geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik hizmet sunan STK'ların çalışmalarını hak temelli ve hayırseverlik temelli yaklaşımlar ölçüsünde inceleyen bir çalışmada, STK'ların yerel yönetimler ve kamu kuruluşlarıyla olan iş birliği eksikliğinin kapatılması gerektiği ve STK'ların kapasitelerinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Afyonoğlu, 2021).

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerini sosyal hizmet bakış açısı altında değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda sorulan sorulara ilişkin araştırmanın alt amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro düzeydeki çalışmaların neler olduğunu araştırmak,
- Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmetin hangi rol ve yaklaşımlarını sıklıkla kullandıklarını araştırmak,
- Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kuruluştaki gerçekleştirilen multidisipliner çalışmalarda üstlendikleri rolleri araştırmak,

- Geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmaları sırasında karşılaştıkları Suriyeli karışıklığı deneyimlerini araştırmak,
- Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının "müracaatçıyı kabul etme ilkesini" uygulamak konusunda kendilerini nasıl değerlendirdiklerini araştırmak,
- Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda ne tür kolaylık ve zorluklarla karşılaştıklarını araştırmak.

Çalışmanın hem geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'ların çalışmalarına hem de sosyal hizmet literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma sonuçları ile STK'ların sosyal hizmet uygulamalarına, sosyal hizmet mesleğinin etik, ilke ve değerlerine, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimlerine daha aşina olacakları düşünülmektedir. Öte yandan sosyal hizmet ile sivil toplum ilişkisini sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri üzerinden anlatan bu çalışmanın sosyal hizmet literatürüne de katkı sağlaması beklenmektedir.

YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yönteminin kullanıldığı betimleyici çalışmadır. Nitel araştırma, algı ve olayların doğal ortamında, gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konduğu, gözlem, görüşme ve belge inceleme gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırmalarda katılımcılar çoğunlukla sorunun tecrübe edildiği yerde bilgi toplama işlemi gerçekleştirilmektedir. Bazı araştırmacılar tek veri kaynağından yararlanmak yerine, birden fazla kaynağı araştırmaktadırlar (Creswell, 2013).

Araştırma kapsamında nitel araştırma yönteminin tekniklerinden olan derinlemesine görüşme kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme araştırma problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleri ile ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan bir tekniktir. Araştırmada geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan derinlemesine görüşmelerle sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimleri detaylı biçimde incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik çalışmalar yürüten STK'lardan olan Hayata Destek Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Mülteciler Derneği (Sultanbeyli) ve Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği bünyesinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik yapılmıştır.

Araştırmada çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Benzeşik örnekleme yönteminde örneklem, araştırmanın problemi çerçevesinde evrende yer alan daha küçük ve benzeşik bir alt grubu içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu yöntem ile geçici koruma altındaki Suriyeliler alanında

faaliyet gösteren STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının araştırmaya konu edinilmesi planlanmıştır. Bu kapsamda geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan birçok STK'ya akademik araştırma talebinde bulunulmuştur. Başvuru talebimize geri dönüş yapan ve çalışmaya katkı sunacağını bildiren STK'lar Hayata Destek Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Mülteciler Derneği (Sultanbeyli) ve Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği olmuştur. Çalışmanın yapılacağı illerin geçici koruma altındaki Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirler olması istenmiştir. Bununla beraber iş birliği yapılan STK'ların bazı illerde ofislerinin olmaması, bazı illerdeki ofislerin iş yoğunluğu sebebiyle görüşme takvimlerinin ayarlanamaması, COVID-19 Pandemisi nedeniyle yaşanan zorluklar neticesinde İstanbul ve Şanlıurfa şehirlerinin çalışma kapsamına alınması uygun görülmüştür. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin en fazla yaşadığı şehirler sırlamasında İstanbul birinci, Şanlıurfa ise dördüncü sıradadır. Çalışmaya katkı sunan STK'ların İstanbul ve Şanlıurfa ofislerinde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına, ofis koordinatörleri aracılığıyla gönüllü bilgilendirme formları ulaştırılmış ve gönüllülük sağlanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak toplam 14 sosyal hizmet uzmanı çalışmaya katılmayı kabul etmiştir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Cinsiyet Ve Deneyim Bilgileri

Kod isimler	Cinsiyet	Göç ve STK Alanındaki Deneyim
Atina	Kadın	8 ay
Beyrut	Kadın	7 ay
Brüksel	Erkek	2 yıl
Chicago	Kadın	2 yıl
Glasgow	Erkek	1 yıl
İskenderiye	Kadın	10 ay
Kasablanka	Kadın	2 yıl
Kiev	Kadın	10 ay
Laskiye	Erkek	2 yıl
Sao Paulo	Kadın	3 yıl
Toronto	Erkek	2 yıl
Venedik	Erkek	1 yıl
Wuhan	Kadın	3 yıl
Zagreb	Kadın	10 ay

Sınırlılıklar

Geçici koruma altındaki Suriyeliler ülkenin tüm şehirlerinde yaşamaktadırlar. Araştırmamız kapsamında ise İstanbul ve Şanlıurfa'daki STK'lara ulaşabilmemiz ve araştırmamızı bu şehirlerdeki bilgiler üzerinden yürütmemiz birinci sınırlılığımızı oluşturmaktadır.

Araştırmamızın saha çalışmalarının gerçekleştirildiği günlerde COVID-19 Pandemisi ile karşılaşmamız çeşitli zorlukları beraberinde getirmiştir. Planlanan görüşmelerin 6 tanesi yüz yüze şekilde, STK'ların ofislerinde gerçekleşmiştir. Geriye kalan 8 görüşme ise görüntülü ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamını yüz yüze yapamamak başka bir sınırlılığı oluşturmuştur.

Veri Oluşturma Aracı

Araştırmada veri oluşturma aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan görüşme formu iki bölüm altında toplamda 13 sorundan oluşmaktadır. Görüşme formundaki ilk 7 soru katılımcıların tanıtıcı bilgilerini içermektedir. 6 soru ise geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimlerinin anlaşılmasına yöneliktir. Araştırma kapsamında yapılacak görüşmelere geçilmeden önce Suriyelilere hizmet sunan bir STK'da görev yapan bir sosyal hizmet uzmanı ile ön görüşme yapılmış ve bu görüşme neticesinde görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Araştırma kapsamında 14 sosyal hizmet uzmanı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında katılımcıların izni alınarak ses kaydı yapılmıştır. Bir sosyal hizmet uzmanının ses kaydını kabul etmemesi üzerine o görüşmede sadece not alma tekniğinden faydalanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerinin sık sık doğrudan alıntılarla verildiği ve elde edilen sonuçların neden sonuç ilişkisi içerisinde yorumlandığı analiz tekniğidir. Betimsel analizde veri toplama aşamasında elde edilen ön bilgiler ışığında veriler sınıflandırılabilir gibi, araştırma sorularına göre de düzenlenebilirler (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmamızda temalar araştırmanın amacına uygun olarak araştırma sorularına göre oluşturulmuştur. Verilerin analizi manuel olarak gerçekleştirilmiş olup, herhangi bir bilgisayar programı kullanılmamıştır. Bu bağlamda geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri ana temayı oluşturmuştur. Araştırmamızda bütüncül bir bakış açısıyla veriler değerlendirilmeye çalışılmış ve sorulan sorulara yönelik olarak kategoriler oluşturulmuştur. Alt temaların içeriklerine göre oluşturulan tablolarda sosyal hizmet uzmanlarının verdiği yanıtlardan sık tekrar eden ifadeler sayılarıyla birlikte verilmiştir. Öte yandan araştırmamızda betimsel analizin özelliklerine uygun olarak sosyal hizmet uzmanlarının detaylı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir.

Görüşmeler sırasında alınan ses kayıtları kısa süre içerisinde yazıya dökülerek silinmiştir. Alt temaların içeriklerine göre oluşturulan tablolarda sosyal hizmet uzmanlarının verdiği yanıtlardan sık tekrar eden ifadeler sayılarıyla birlikte verilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının bazen aynı tabloda birden fazla ifadeye katkı sunmuş olması, toplam cevap sayısının katılımcı sayısından fazla olmasına neden olmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın ana teması "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Hizmet Sunan STK'larda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Deneyimleri" olarak belirlenmiştir. Bu ana temaya bağlı 6 tane alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalar aşağıdaki gibidir:

1. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mikro, Mezzo ve Makro Boyuttaki Çalışmaları
2. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kullandığı Rol ve Yaklaşımlar
3. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştıkları STK'lardaki Multidisipliner Çalışmalara Katılımları
4. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Suriyeli Karşıtlığı Konusundaki Deneyimleri
5. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Müracaatçıyı Kabul Etme İlkesi Yönünden Kendilerini Değerlendirmeleri
6. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının STK Alanında Karşılaştığı Zorluk ve Kolaylıklar

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mikro, Mezzo ve Makro Boyuttaki Çalışmaları

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları sırasında mikro, mezzo ve makro boyuttaki çalışmaları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının verdikleri cevaplar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mikro, Mezzo ve Makro Boyuttaki Çalışmaları

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mikro, Mezzo ve Makro Boyuttaki Çalışmaları	N
Ağırlıklı olarak mikro boyutta çalışmalar yapıyoruz.	11
Makro boyuttaki çalışmaların bir parçasıyız.	7
Her üç boyutta da eşit şekilde çalışmalar yapıyoruz.	3
Mezzo boyutta çalışmalarımız pandemi nedeniyle sınırlı.	2

Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanları genel olarak mikro düzeyde çalışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir. Mikro boyuttaki çalışmalara ilişkin görüşler şu şekildedir:

“Biz daha çok altı basamaklı vaka yönetimi uyguluyoruz. Vakanın tanımlanması, değerlendirilmesi, planlanması, sonlandırılması gibi basamakları olan, Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin de kabul ettiği etik kurallar çerçevesinde bir şekilde vakayı yürütmeye çalışıyoruz. Vakanın kendi dinamikleri, çevresinde kaynaklanan avantajları ve dezavantajları... Bir de bunu toplum nezdinde nasıl değiştirebiliriz, bununla ilgili her üç boyutta da çalışmamız var diyebiliriz.” (Venedik)

“Genelde bireysel çalışmalar. ‘Her vaka biriciktir.’ düşüncesi üzerinden ilerliyoruz. Zaten şu anda grupla çalışma yapmamız gibi bir durumumuz yok. Sadece erişim ekibiyle beraber bazen

gidebiliyoruz grupla çalışmalar için. Ama bizim zamanımız da yok. Çok yoğun geçiyor. Vaka üzerinden ilerleyip sorunun çözüme kavuşturmaya çalışıyoruz.” (Zagreb)

“Mikro...Derneklerin kendi sınırları vardır. Projeler üzerinden yürür daha çok. Biz kendi sınırlarımız dahilinde ulaşabileceğimiz en uç sınıra kadar gitmeye çalışıyoruz. Bu da çevresi içinde birey çizgisinde kişiyi ailesi içerisinde ele alıyoruz.” (Toronto).

Sosyal hizmet uzmanları grupla çalışmaları daha çok belli bir kesime verilen eğitim çalışmaları üzerinden gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan pandemi koşullarının ve STK'lardaki iş yoğunluğunun grupla çalışmaların planlamasını zorlaştırdığını belirten sosyal hizmet uzmanları da bulunmaktadır:

“Pandemi süresinde daha çok mikro çalışmalar. Bireysel görüşmeler oluyor. COVID sebebiyle insanları bir araya getiremiyoruz. Kendi sağlığımızı da düşünüyoruz. Tabi bireysel görüşmelerde elde ettiğimiz verilerle hassas grup belirleyebiliyoruz.” (Glasgow)

“Mezzo düzeyde örneğin çocuğun iş hayatında olduğunu tespit ettiğimizde iş hayatında olan çocuklara ya da ebeveynlere yönelik eğitime erişimle alakalı farkındalık eğitimleri veriyoruz. Neden bu çocuk işe gitmemeli gibi eğitimlerimiz var. Fakat onların da kendi realiteleri var Yüzde yüz bir başarı olmasa da bu insanlara bu şekilde bilgi aktararak daha iyi bir anlayışın oluşmasına katkı sağlıyoruz.” (Venedik)

Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının bir kısmı mikro çalışmalara ağırlık verdiklerini fakat gerçekleştirdikleri çalışmaların makro boyuttaki uygulamalara da ışık tuttuğunu belirtmişlerdir.

“Her vaka kendi içinde biriciktir. Bu çok ayrı mesele ama dışarıdan baktığında da aslında bu sorun makro düzeyde çözümlenmeli. Yasalara girmesi gereken bazı şeyler var. Sosyal politikalarla çözülebilir. Biz sahada yaşadığımız zorlukları, ne gibi tıkanıklıklarla karşılaşmışız veya danışanın sorunu çözemediğimiz durumlar nelerdir? Biz bunları bir üst mercie götürüyoruz. Onlara iletiyoruz, onlar da bu sorunun çözümü için gerekli mercilerle kontak kurmaya çalışıyorlar.” (Toronto)

“Biz sosyal hizmet uzmanları olarak birebir danışanlarla ilgilendiğimiz için mikro düzeyde çok çalışıyoruz. Fakat makro düzeyde dolaylı etkimiz oluyor. Örneğin bizim projelerimiz bir ya da bir buçuk yıllık oluyor genelde. Bizim her altı ayda bir rapor yazmamız gerekiyor. Savunuculuk faaliyetleri kapsamında bir rapor. Bu raporu BM'ye ve kamu kuruluşlarına da sunuyoruz ve var olun sorun için daha büyük bir çözüm üretmeye çalışıyoruz.” (Kasablanka).

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kullandığı Rol ve Yaklaşımlar

Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimleri sırasında ağırlıklı olarak kullandıkları rol ve yaklaşımlar Tablo 4 ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kullandığı Yaklaşımlar

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kullandığı Yaklaşımlar	N
Güçlendirme Yaklaşımı	14
Ekolojik Yaklaşım	4

Sosyal hizmet uzmanlarının tamamı mesleki deneyimleri sırasında güçlendirme yaklaşımını kullandıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan ekolojik yaklaşımı kullandığını belirten sosyal hizmet uzmanları da bulunmaktadır:

Biz en çok güçlendirmeyi kullanıyoruz diyebilirim. Tabi ki vaka yönetimi yapıyoruz. Problemlerle karşılaşmadan önce ya da karşılaştıktan sonra bu vakaların güçlendirilmesi ve toplulukta risk yaratmasını önüne geçilmesinin önüne geçilmesi için çalışıyoruz. (Venedik)

“Hedefimiz daha çok uygulamalarda güçlendirme yaklaşımını kullanıyoruz. Ama bununla birlikte ekolojik yaklaşımı, yani çevresi içinde bireyi ele alan yaklaşımı da uyguluyoruz aslında.” (Wuhan)

“Güçlendirme yaklaşımını ağırlıklı kullanıyoruz. Çünkü aslında Suriyeliler kendi güçlerinin farkında değiller. Onların bu güçlerinin ortaya çıkarılması bizim en büyük hedefimiz.” (Chicago)

Tablo 5. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kullandığı Roller

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kullandığı Roller	N
Savunuculuk	10
Kaynaklarla Buluşturma	7
Arabulucu	4
Vaka Çalışanı	3
Eğitici	3
Danışmanlık	3

Sosyal hizmet uzmanlarının en fazla kullandıkları rol savunuculuktur. Savunuculuk rolünü kaynaklarla buluşturma ve arabulucu rolü izlemektedir. Ayrıca vaka çalışanı, eğitici ve danışmanlık rollerini kullandıklarını belirten sosyal hizmet uzmanları da bulunmaktadır:

“Rollerimizde kaynaklarla buluşturma kilit öneme sahip. Kişinin ulaşamadığı durumda yaptığımız şey kaynaklarla buluşturma. İkincil aşamada savunuculuk ve eğiticilik rolünü de üstlenmiş oluyoruz” (Wuhan)

“Göç idaresine gittiklerinde ya da bir sağlık kuruluşuna gidip hizmetlere ulaşamadıklarında o danışana karşı bir savunucu rolümüz var. Uzlaştırıcı rolümüz var. Aynı şekilde bu ev sahibi-kiracı durumlarında.” (Beyrut)

“Biz danışmanlık ve arabuluculuk rolünü üstleniyoruz. Danışan bize başvurduğunda biz hassasiyetini belirleyerek ilgili kuruluşla iletişime geçiyoruz. Çünkü dil bariyeri de var önlerinde. İletişim konusunda

ciddi problemler var. Kültürlerine bağlı olarak iletişimleri de farklı olduğu için problemlere bağlı olarak biz kuruluşlarla yerel yönetimlerle iletişime geçiyoruz. .”(Atina)

“Biz danışmanlık rolünü burada üstleniyoruz. Bence biz burada net olarak 4 rolü uyguluyoruz danışmanlık savunuculuk güçlendirici yaklaşım ve bağlantı kurucu rolümüz. Tabi eğitici rolümüz var, vaka yönetimi içerisinde vaka yönetimi ve vakanın baştan sona kadar takip edilmesi. Birden fazla rol üstleniyoruz aslında. Ama çalıştığımız grupla ilgili hak temelli bir meslek anlayışının çerisinde olduğumuz için, özellikle bu alan için savunuculuk rolü ve güçlendirici yaklaşımı çok kullanıyoruz.”
(Brüksel)

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştıkları STK'lardaki Multidisipliner Çalışmalara Katılımları

Bu alt tema kapsamında sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kuruluşlarda multidisipliner çalışmalara olan katkıları ve multidisipliner çalışmalarda sosyal hizmet uzmanlarının ne şekilde görev aldıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 6. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştıkları STK'lardaki Multidisipliner Çalışmalara Katılımları

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalıştıkları STK'lardaki Multidisipliner Çalışmalara Katılımları	N
Avukat ve psikologlara vaka yönlendirmesi gerçekleştiriyoruz.	13
Kuruluşumuzda sosyal hizmet uzmanları ile beraber avukat ve psikologlar çalışıyor.	7
Kuruluşta müracaatçı ile görüşen ilk kişi sosyal hizmet uzmanıdır.	7
Sosyal hizmet uzmanları STK'lardaki ana eleman durumunda.	5
Avukat ve psikologlar da farklı bir sorundan şüphelenirse kişiyi sosyal hizmet uzmanına yönlendiriyor.	3

Sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, sosyal hizmet uzmanları sıklıkla avukat ve psikologlar ile ortak çalışmakta, bu meslek elemanlarına vaka yönlendirmeleri yapmaktadırlar:

“Şu an çalıştığım projede sosyal hizmet uzmanı, psikolog avukat ve çocuk psikoloğu görev yapıyor. Daha çok toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalan ve LGBT bireylerine ulaşmaya çalışıyoruz. Bizim için diğer meslek gruplarının varlığı çok önemli. Mesela kişi gelip sorununu anlatıyor. Fakat bir sosyal hizmet uzmanı olarak ben kişinin hakkında idari gözetim kararı verilmişse, bu karara karşı ne yapacağını, nasıl dilekçe hazırlayacağını bir avukat kadar bilmiyoruz. Bu yüzden ben görüşmemi yaptığım zaman hukuki danışmanlığa destek duyduğumu fark ettiğim sırada danışanı avukata yönlendiriyorum. Hukuki boyutu avukat yürütüyor ya da görüştüğüm bir kadın çocuğumun alt ıslatma problemi var dediğinde çocuk psikoloğuna yönlendiriyorum.” (Kasablanka)

“Burada ilk görüşmeyi sosyal çalışmacı alıyor. Biz görüşmeyi aldıktan sonra kişinin temel ihtiyaçlarını tespit edip, sorasında isterse danışanı psikoloğa yönlendirme ya da avukata yönlendirme yapabiliyoruz. Önceden danışan gelip ben avukat istiyorum da diyebiliyordu. Ama şu anki durumda sosyal hizmet bakış açısıyla bakıyoruz. Geniş bakış açısıyla bakıyoruz. Ama örneğin avukat genelde

hukuki boyuta yönlendiği için genelde diğer yönler görmeyebiliyor. Burada sosyal hizmet ile başlayıp diğer dallara yönelen çalışma var.” (Zagreb)

Multidisipliner çalışmalarda sosyal hizmet uzmanının ana eleman olduğunu ve bu çalışmalarda görev karmaşasının yaşanmaması adına müracaatçıyla ilk görüşmeyi yapan meslek elemanının sosyal hizmet uzmanı olduğunu belirten katılımcılar bulunmaktadır:

“Sosyal hizmet uzmanları özellikle sahada çalışıyor ve başvuru yapıldığında onlarla ilk görüşen grup biz olduğumuz için, burada ana elemanın sosyal çalışmacılar olduğunu düşünüyorum. Biz ayrıca diğer bütün alanı etkiliyoruz. Durumu tespit eden kişileriz. Diğer arkadaşlara vakanın anlatılması, nasıl bir yol izlenmesi konusunda birlikte tespit durumu var. Ama özellikle takip eden kısımda hep biz olduğumuz için ben ana temada hep sosyal hizmet uzmanlarını görüyorum açıkçası.” (Beyrut)

“Bizim kurum açısından şöyle oluyor. Bir vaka geldiği zaman sosyal hizmet uzmanının görüşmesinden geçmek zorunda. Geçmeden diğer meslek gruplarına gönderilmiyor. Sosyal hizmet uzmanı risk faktörlerini değerlendiriyor, ihtiyaç duyduğu hizmetleri ayrıştırıyor. Ondan sonra diğer meslek gruplarına yönlendiriyor. Burada sosyal hizmet uzmanının rolü çok büyük ve kapsayıcı. İlk bizim görüşmemizin işleri kolaylaştırdığına dair geri dönüşler alıyoruz.” (Sao Paulo)

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Suriyeli Karşıtlığı Konusundaki Deneyimleri

Bu tema altında ülkemizde son yıllarda sıkça tartışılan bir konu olan Suriyeli karşıtlığının sosyal hizmet uzmanlarının karşısına ne şekillerde çıktığı ve sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarının ne şekilde etkilendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Konuya ilişkin sosyal hizmet uzmanı görüşleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Suriyeli Karşıtlığı Konusundaki Deneyimleri

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Suriyeli Karşıtlığı Konusundaki Deneyimleri	N
Mülteci karşıtlığı medyanın etkisiyle oluşuyor.	5
Yerel halk Suriyelilere yapılan sosyal yardımların kendilerine de yapılmasını istiyor.	5
Bazen okul yöneticilerinde ve öğretmenlerde mülteci karşıtlığına rastlıyoruz.	4
Yerel halk ile Suriyeliler kavga ettiğinde çalışmalarımızı durdurmuştuk.	3
Bazen devlet kurumlarında karşıtlığa rastlıyoruz.	3
Yerel halk Suriyelilere verilen hizmetler konusunda hakkında yanlış bilgilere sahip.	3
Yerel halk Suriyelilerin hizmetlere erişimde öncelikli olduğunu düşünüyor.	3
Yerel halk Suriyelilerin işlerini ellerinden aldığını düşünüyor.	1

Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının Suriyeli karşıtlığı konusunda farklı deneyimlerden bahsettikleri görülmüştür. Bununla beraber bazı sosyal hizmet uzmanlarının ortak deneyim ve görüşlere sahip olduğu konular da bulunmaktadır. Örneğin bazı sosyal hizmet uzmanları Suriyeli karşıtlığının medyanın etkisiyle oluştuğunu düşünmektedir. Bu konuya ilişkin görüşler şu şekildedir:

“Alan içindeyim ve araştırıyorum. Ön yargı var. Bu STK’ları zorluyor tabi. Bu medyanın lanse ettiği kadar oluyor. Batıdaki insan doğudakinin durumunu çok bilemez. Medyanın yansıttığı kadar bir düşüncesi ve yargısı oluşuyor. Bu doğal bir şey. Bizim şu an iletişimde olduğumuz kesim yerel yönetimler ve STK’lar. Onlarla da fazla sorun yaşamıyoruz.” (Atina)

“Karşıtlığı ortadan kaldırmak için çalışmalar yapılıyor. Suriyeliler 9 yıldır ülkemizde. Artık misafir kavramından geçtik. Normalde bu kişilerin çoktan sosyal uyumlarının sağlanmış olması beklenirdi. Ancak bunu olduğum il üzerinden şöyle söyleyebilirim, bu gerçekleştirilememiş. Medyanın büyük etkisi var konuda.” (Toronto)

STK’lar tarafından Suriyelilere yapılan sosyal yardımların yerel halkta tepki gördüğünü, bu yardımların kendilerine de yapılması gerektiğini söyleyen kimselerle karşılaştıklarını belirten sosyal hizmet uzmanları bulunmaktadır. Ayrıca bazı sosyal hizmet uzmanları sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişim konusunda da yerel halkın Suriyelileri daha avantajlı gördüğünü belirtmiştir.

“Biz kişilere geçici dediğimiz il göç, belediye, nüfus müdürlüğü gibi kuruluşlarda eşlik ve tercüman desteği sağlıyoruz. Eğitim desteği kapsamında eşlik ve tercümanlık desteği, halk eğitim olabilir, ilçe milli eğitim müdürlüğü olabilir, yine buralarda eşlik ve tercümanlık sağlıyoruz. Yine sağlık konusunda hastanelerde eşlik ve tercümanlık desteği sağlıyoruz. Sosyal ihtiyaçlar konusunda sosyal ekonomik destek, sosyal uyum yardımı, şartlı eğitim desteği konusundan eşlik ve tercümanlığa kadar destek sağlıyoruz. Sosyal hizmet merkezlerinde, SYDV’de ve devlet kuruluşlarında birlikte çalıştığımız gruba karşı bir önyargı oldu Suriyeli oldukları için. Çözülmesi gereken problemler zor hale getirildi. Biz bu süreçte çalıştığımız biriyle beraberiz. Bu karşıtlığı kendi kapsamımızda düzeltmek için oturumlar düzenliyoruz hem Türkiyeli hem de Suriyeli bireylerle. (Brüksel)

“Tabi ki de olumsuz etkiliyor. Bizim bir önceki projemizde danışan bize geliyordu. Örneğin hastaneye gitmesi gerekiyorsa biz bindirip beraber hastaneye gidiyorduk. Kişiyi tüm gün tahlillerinin çıkması için hastanede bekliyorduk aslında öyle olmaması lazım. Kişiyi güçlendirmemiz ve belli bir noktadan sonra kendi başına hareket etmesini sağlamamız gerekiyordu. Biz hastanede randevu saatimize göre içeri girmemize rağmen derneğimizin logoları üzerimizde görüldüğü için bazen Suriyeli olduğu için bizim önümüze girdi, sıramızı aldı şeklinde tepkiler geliyordu. Suriyeliysen önceliklisin gibi şeyler söylüyorlardı fakat öyle bir durum yoktu.” (Kasablanka)

Bazı sosyal hizmet uzmanları Suriyeli karşıtlığının sonucu gelişen olaylarda zaman zaman çalışmalarının aksadığını belirtmişlerdir. Bir katılımcı durumu şöyle anlatmıştır:

“Bu soruyu duyunca aklıma direkt Urfa’da bir olay geldi. Urfa’da bir aşiret ile Suriyeliler arasında kavga çıktı 2019 yılında. Çok yakın bir zamanda yanlış hatırlamıyorsam. O olayla bir aşiretten 2 kişi hayatını kaybetti. Daha sonra bölgede Suriyelilere karşı bir linç kampanyası başlatıldı. Hatta görüntülerini internetten izleyebilirsiniz. O süreçte biz çalışmalarımızı durdurmuştuk. Sadece biz değil, bölgedeki bütün dernekler durdurduk. Yaklaşık 2 hafta kadar çalışmalarımızı durdurduk ve bekledik. Çünkü bu olaylar bizi etkiliyor. Kendimizi korumamız lazım” (Brüksel)

Çeşitli devlet kurumlarında Suriyelilere yönelik karışıklıkla karşılaştıklarını belirten sosyal hizmet uzmanları da bulunmaktadır:

“Bazen sosyal hizmet merkezine gidiyorduk. Buraya gitmeden önce ya da diğer STK'lara yönlendirme yapmadan önce danışana yönelik ev ziyaretleri yapıyoruz, detaylı değerlendirme yapıyoruz, hassasiyetlerini gözlemliyoruz ve o şekilde yönlendiriyoruz. Bu yönlendirmenin altını doldurmak gerekiyor. İncelemeyi yapmış olmamıza rağmen ve sosyal-ekonomik desteğin veya diğer yardımların koşullarını sağlamalarına rağmen sırf mülteci oldukları için saatlerce dil döküyorduk ki kişi sosyal ekonomik destek desteğini alabilsin. Sadece başvuruyu yapabilmek için bile dil döküğümüz zamanlar oluyor maalesef.” (Kasablanka)

“Bazı okullarda mülteci sayısı çok olabiliyor. O dengenin kaçmasından dolayı yöneticiler yeni kayıt almak istemiyor. Mültecilerin sayısının çok fazla olmasının uyumu zorlaştıracağı düşünülüyor. Türkçeyi de öğrenemeyecekler, Suriyeli okuluna dönüşeceğiz gibi dönütler alıyoruz. Ama nadir oluyor bunlar.” (İskenderiye)

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Müracaatçıyı Kabul Etme İlkesi Yönünden Kendilerini Değerlendirmeleri

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki müdahaleleri sırasında müracaatçıları kabul etme noktasında zorluk yaşayıp yaşamadıkları hakkında katılımcılara soru yöneltilmiştir. Soruya karşı verilen cevaplar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 8. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Müracaatçıyı Kabul Etme İlkesi Yönünden Kendilerini Değerlendirmeleri

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Müracaatçıyı Kabul Etme İlkesi Yönünden Kendilerini Değerlendirmeleri	N
Kabul etme ilkesini uygulamakta bir sorun yaşamıyorum.	14
Suriyelilere karşı özel yaşantımda da bir ön yargım yok.	5
Sosyal hizmet ön yargının olmaması gereken bir meslek.	5
Sosyal yaşantıda ön yargısı olan, bunu mesai dışında bırakmalıdır.	2
Suriyelilerin kültürel farklılıklarını tanımalıyız.	2
Suriyelilerin buldukları durumu anlamaya çalışmalıyız.	2
Daha önceden mülteci arkadaşım da vardı.	2
İnsan onurunu düşünerek hareket etmeliyiz.	1
Kişiler sosyal hizmet okumadan önce bu mesleği yapıp yapamayacaklarını düşünmeliler	1

Sosyal hizmet uzmanlarının tamamı müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygulamakta zorlanmadıklarını belirtmiştir. Bazı sosyal hizmet uzmanları müracaatçıya karşı önyargılı olmanın sosyal hizmetin ilke ve değerleriyle bağdaşmadığını bildirmiştir. Bu konu hakkında bazı görüşler şu şekildedir:

“Şunu düşünüyorum. Bence bir insan sosyal hizmeti seçmeden önce oturup düşünmeli. Ben bu mesleği çok düşündüm. Her anlamda kabul edebilir miyim? Çok fazla grupta karşılaşacağım, bu insanlara nasıl yaklaşırım? Kesinlikle ön yargının olmaması gereken bir meslek. Kendine zarar bu. Böyle bir ön yargın varsa ilk olarak kendini düşün ve bu mesleği yapma. Çünkü keyif almayacaksın.

Mesleği yapmaktan keyif almayacaksan bu kendini yok saymaktır. Her danışanı kabullenmelisin. Ön yargı ve sosyal hizmet çok zıt uç nokta. Sosyal hayatında bir ön yargın varsa da bunu mesainin dışında tutacaksın.”(Atina)

“Benim profesyonel iş yaşantımdan önce yaptığım stajlar vardı. Farklı kurumlarda ve birimlerde stajlar yaptım. Oralarda danışanları herhangi bir kritere göre yargılamadan, sadece birimin kabul koşullarına göre bir değerlendirme yapıldığını gördüm. Hiç bir danışanı din, dil, ırk ayrımı yapmadan kabul edildiğinin oralarda gördüm. Ben bu anlayış içerisindeydim zaten. Bu mesleğin vermiş olduğu bir bakış açıdır zaten.” (Laskiye)

Bazı sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygularken herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ancak Suriyelilerin kültürel farklılıklarını öğrenmenin kabul etme sürecini daha olumlu etkilediğini belirtmiştir. Bir katılımcının konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Evet, Suriyelilerle çalışıyoruz ama Suriyelilerin kültürel arka planında ne var? Bu soru meslektaşlarımız için çok önemli. Suriye Arap Cumhuriyetinin resmi anayasasında aslında 18 yaş altının evlendirilmesinin yine yasak olduğu, kişinin kültürü icabı bunu yaptığı durumu var mesela. Ona bu durumun doğru olmadığını söylediğin zaman, kanunlarımızca yasak olduğunu söylediğin zaman, sana bizim ülkemizde 18 yaş altı evlilikler normal diyor. Kültürel olarak norma. Aslında onların anayasasında da yasak bu durum. Ama kültürel yapıyı bilmek, kişi için neyin iyi, neyin değerli olduğunu bilmek önemli.” (Brüksel)

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının STK Alanında Karşılaştığı Zorluk ve Kolaylıklar

Bu tema altında STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimleri sırasında karşılaştığı zorluklar ve kolaylıklar araştırılmak istenmiştir. Tablo 9 ve Tablo 10'da konuya ilişkin sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 9. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının STK Alanında Karşılaştığı Zorluklar

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının STK Alanında Karşılaştığı Zorluklar	N
Dil bariyeri çalışmalarımızı zorlamaktadır.	3
Suriyelilerin dışlanması bir zorluktur.	3
Pandemide görüşmelerimizi telefonla yapmak zorunda kalmak zorluktur.	2
Bazen diğer STK'lara yönlendirdiğimiz vakaların takibi için geri dönüş alamıyoruz.	2
Suriyeliler ile aramızdaki kültürel farklılıklar bir zorluktur.	2
Kamuda sosyal hizmet uzmanının tanınmaması bir zorluktur.	2
Mülteci alanı dışında süpervizyonluk eğitimlerine ihtiyacımız var.	2
Suriyelilere maddi destek sunamamak bir zorluktur.	2
Çocuk işçiliğinin bitirilememesi bir zorluktur.	2
STK çalışanlarının kamuda ciddiye alınmaması bir zorluktur.	1

Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanları birçok sorun alanı tanımlamışlardır. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının büyük çoğunluğunun tanımladığı bir

sorun alanı bulunmamaktadır. Verilen cevaplara göre sosyal hizmet uzmanlarının tanımladığı sorunlardan biri dil bariyeridir. Bu konuya ilişkin görüşler şu şekildedir:

“İlk olarak tabi ki dil. Ama tercümanlarımız var. Problem yaşamıyoruz onlarla. Tabi ki yine de tam istediğimiz gibi kelimeler gitmiyor karşıya.” (Atina)

“Öncelikle dil probleminin önemli olduğunu düşünüyorum. Tercüman eşliğinde alıyoruz danışanları. Bazen tam söylemek istediğimiz şeyleri ifade edemediğimiz oluyor.” (Beyrut)

COVID-19 salgınının çalışmalarını zorlaştırdığını belirten bir sosyal hizmet uzmanının görüşleri şu şekildedir:

“Vakaları Covid sürecinde telefonla yürütüyoruz. Hassas vakalar zorluyor bizi. Eşlik edemiyoruz. Kişiyi yönlendiriyoruz. Biz birçok kurumda ortak bulmuştuk. Vakalarda oraları da arayıp destek istediğimizde yine etkili oluyor ama eşlik etmemiz daha iyi olur tabi.” (Wuhan)

Sosyal hizmet uzmanlarının tanımladığı bir başka sorun ise süpervizyonlukla alakalıdır. Sosyal hizmet uzmanları göç alanında çalıştıkları için müracaatçıların sorunları da çok boyutlu olmaktadır. Kişilerin aynı anda birden fazla hassasiyeti tespit edilebilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların sorunlarını çözmeye çalışırken bazen süpervizyon desteğine ihtiyaç duymaktadır. Süpervizyonluk ile alakalı görüşler aşağıdaki gibidir:

“Şunu da söyleyebilirim. Artık danışanımız neredeyse hiç konuşmadan ben hangi taleple geldiğini, nasıl bir destek istediğini anlayabiliyorum. Fakat bazen de örneğin ailede madde bağımlılığı oluyor ve benim madde bağımlılığı ile alakalı üniversitede derste gördüğüm bilgiyle sınırlı. Bu bilgiyle ben danışana ne kadar destek olabilirim? Bizim mülteci alanı dışında da süpervize edilmemiz gerekiyor. Mesela demeğimiz çok fazla eğitim düzenliyor ama daha çok çocuk koruma ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, geçici koruma ve uluslararası koruma/iltica üzerine oluyor. Bu alanların dışına çıkarsak daha da güzel olur. Bir de özellikle vakalarımız özelinde danışabileceğimiz kişilerin de olması gerekiyor. Vaka özelinde ne yapabileceğimizi danışabileceğimiz kişilerin olması önemli.” (Kasablanka)

Sosyal hizmet uzmanları mesleki deneyimleri sırasında zaman zaman kamu kuruluşlarıyla iletişime geçmek ve gerekirse bu kuruluşları ziyaret etmek zorunda olduklarını bildirmişlerdir. STK çalışanlarının bu kuruluşlarda ciddiye alınmamasının ya da sosyal hizmet uzmanlarının yeterince tanınmamasının mesleki çalışmalarını sekteye uğrattığını belirtmişlerdir. Bazı sosyal hizmet uzmanlarının bu konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Kamu kurumlarında kontak kişiler var ve birbirimize vaka yönlendiriyoruz. Ya da ortak hareket ediyoruz. Biz kişisel destek sağlıyoruz ve kişinin birçok desteğe ihtiyacı oluyor. Tabi olumsuz süreç yaşadığımız kurumlar da oluyor. Türkiye’de STK algısı tam oturmuş değil. Bazen STK’da çalışmak size misyonermişsiniz gibi davranılmasına sebep oluyor. Ya da kamu kurumunda çalışmadığınız için daha az ciddiye alınıyorsunuz.” (Wuhan)

“Mesleğin tanınırlığında derneğimiz çok yol kat etti. Önceden sosyal hizmet uzmanlarının olmadığı ve vaka yönetiminin yapıldığı bir ekip vardı. Ama şu an bütün öncelik sosyal hizmet uzmanlarına verildi. Alanda ise henüz bilinmiyor sosyal hizmet uzmanları. Resmi kurumlara gittiğimizde sorun yaşıyoruz. Bizi tercüman sananlar oluyor.” (Sao Paolo)

Tablo 10. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının STK Alanında Karşılaştığı Kolaylıklar

Suriyelilerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının STK Alanında Karşılaştığı Kolaylıklar	N
STK'da çalışmak sosyal hizmet uzmanı için iyi bir tercihtir.	5
Yöneticimizin de sosyal hizmet uzmanı olması bir kolaylıktır.	4
Diğer kuruluşlarla olan ilişkilerimiz kolaylaştırıcıdır.	2
Derneğimizde sosyal hizmetin bilinmesi kolaylaştırıcıdır.	2
Arapça bilmek bir kolaylıktır.	1

Sosyal hizmet uzmanları STK alanında çalışmaktan memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Bunun önemli nedenlerinden biri STK alanında mesleki becerilerini sürekli geliştirebilme şanslarının olmasıdır.

“Önce kolaylıklardan başlayalım. Bir STK'da çalışmanın avantajı aslında mesleki olarak körelmenin önüne geçiyor. Çünkü inisiyatif alabiliyorsunuz. Bir kamu kurumunda yaptığımız şeyler daha standart, daha sınırlıyken bir STK'da daha mesleki becerilerimizi kullanmamız gereken, sizin körelmenize neden olmayan bir sistemle karşı karşıya kalıyorsunuz. (Wuhan)

Sosyal hizmet uzmanlarının kolaylık olarak belirttiği ikinci bir durum ise çalıştıkları STK'lardaki yöneticilerin sosyal hizmet uzmanı olması olarak görünmektedir. Aşağıdaki ifadeler bu görüşümüzü desteklemektedir:

“Derneğimizin sektör yöneticisi de sosyal hizmet uzmanı ve biz ona istediğimiz zaman ulaşabiliyoruz. Bazen vaka ile alakalı bir durumda ben takım lideri ile görüşüyorum ama o ‘Sektör yöneticimizin de fikrini alabiliriz.’ diyor. Çünkü kendisi daha geniş bir açıdan bakabiliyor. Aradığımızda direkt kendisiyle iletişim kurabiliyoruz ve vaka hakkında ne yapabiliriz diye kendisiyle konuşabiliyoruz.” (Chicago)

TARTIŞMA

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimlerinin araştırıldığı çalışmamızda ulaşılan bulgular ışığında değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Öncelikle sosyal hizmet uzmanlarının ağırlıklı olarak mikro boyutta çalışmalar yaptıkları gözlenmiştir. STK'lara erişimi sağlanan Suriyeliler genel olarak öncelikle sosyal hizmet uzmanıyla görüşmektedir. Mikro düzeydeki çalışmalar da bu ilk görüşmeyle başlamaktadır. Devamında müracaatçının sorunlarına göre müdahale planı hazırlanmakta ve kısa süre içerisinde uygulamaya geçirilmektedir. Müracaatçının öyküsünü dinleme, hak ve hizmetlere erişimini sağlamak, kuruluş içi veya kuruluş dışı yönlendirmeleri gerçekleştirmek, psiko-sosyal destek sağlamak gibi çalışmalar mikro boyuttaki uygulamaları oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının mezzo boyutta gerçekleştirdiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mezzo boyuttaki uygulamalar genel olarak Suriyelilere verilen eğitimler üzerinden tanımlanmıştır. Örneğin; benzer sorunu olan kişiler üzerinden bir grupla çalışma sürecinin planlanmasının ise zor olduğunu belirtmişlerdir. STK'ların iş yoğunluğunun fazla olması, grupla çalışma sürecine düzenli olarak devam edebilecek Suriyelilerin zor bulunması ve pandemi sürecinde insanların toplu biçimde zaman geçirmelerinin sağlık açısından tehlikeli olması şu an için grupla çalışmaları mümkün kılmamaktadır. Mezzo boyuttaki uygulamaların eksik kalması STK'lar açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal hizmet uzmanları makro boyuttaki çalışmalarını daha çok alanda karşılaştıkları sorunları raporlama yoluyla daha üst mercilere bildirmek üzerinden tanımlamışlardır. Alanda karşılaşılan sorunların daha geniş bir zeminde tartışılmasını sağlamak önemli olsa da makro sosyal hizmet uygulamasının daha kapsamlı bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Kara (2019) da çalışmasında makro sosyal hizmet uygulamalarının insan haklarını savunduğunu ve sosyal aksiyon gerçekleştirerek karar alıcı kimseleri baskı altında tutmayı hedeflediğini belirtmiştir. Diğer taraftan bu çalışmaların ileride gerçekleşmesi muhtemel makro sosyal hizmet uygulamalarına öncülük etmesi bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

Örgen (2017), göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mikro, mezzo ve makro boyuttaki çalışmalarda aktif olmalarının, danışmanlık, eğiticilik, yönlendirme gibi rollerle göçmen kimselerin entegrasyonuna katkı sunmalarının önemli olduğunu bildirmiştir. Yine farklı bir çalışmada göçmenlerin uyum sorunlarının çözülebilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarını çok boyutlu sürdürmelerinin gerekli olduğu bildirilmiştir (Viola, Biondo ve Mosso, 2018).

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarında güçlendirme yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Katılımcılar Suriyelilerin sahip oldukları güçlerin farkında olmadığını ve bu sebeple onları güçlendirdiklerini, güçlerini keşfetmelerini sağladıklarını belirtmişlerdir. Güçlendirme yaklaşımı sayesinde Suriyelilerin baş etme kapasiteleri yükseltilmeye çalışılmaktadır. Müracaatçıların sosyal çevresi, yaşadığı bölge, aile ilişkileri, okul veya iş yaşantısı gibi faktörlerin de kişinin üzerindeki etkilerini görmeye çalışan sosyal hizmet uzmanları, ekolojik yaklaşımdan da yararlanmaktadır.

Suriyeliler hak ve hizmetlere erişmeye çalışırken zaman zaman zorlanmaktadırlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirtilen eğitim, sağlık gibi temel haklara ulaşamamaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanları bu haklara ulaşma ve gerekli olan hizmetlere erişmeleri noktalarında savunuculuk ve arabuluculuk rollerini kullanmaktadırlar. Suriyelilere yönelik kendi çalıştıkları STK'nın vermediği bir hizmete erişimlerini sağlamak için yönlendirme yapmakta ve farklı kuruluşlardaki kaynaklarla buluşturma rolünü üstlenmektedirler. Örneğin, nakdi desteğe ihtiyaç duyan bir müracaatçı için sosyal hizmet merkeziyle iletişime geçmektedirler. Sosyal hizmet uzmanları danışmanlık, eğitici ve vaka çalışanı rollerini de bu alanda kullanmaktadırlar. Suriyelilerin haklarını bilmediği durumlarda bu hakları onlara öğretebilmek amacıyla danışmanlık yapılmaktadır Eğitici rolü bazen Suriyeli gruplara

karşı verilen eğitimler bazen de kamu çalışanlarına verilen eğitimlerle gerçekleştirilmektedir. Vaka çalışanı olarak ise sosyal hizmet uzmanları vakanın ilk görüşmesinden izleme aşamasına kadar profesyonel bütünlük içerisinde Suriyelilerin iyilik hallerinin artması için çalışmalarını sürdürmektedirler.

Hem sosyal hizmet uzmanları ve hem de müracaatçıların perspektifinden göçmenlerle sosyal hizmet uygulamalarını araştıran bir çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda sıklıkla savunucu, bağlantı kurucu, kolaylaştırıcı ve arabulucu rollerini üstlendikleri belirtilmiştir (Russell ve White, 2001). Bu sonuç bizim araştırmamızla benzerlik göstermektedir.

Çalışmamız kapsamında incelenen STK'ların tamamında sosyal hizmet uzmanlarının multidisipliner çalışmalarda önemli roller üstlendiği bilgisi edinilmiştir. Sosyal hizmet uzmanları kuruluşlara müracaat eden Suriyelilerle ilk görüşmeyi gerçekleştiren meslek elemanı durumundadır. Sosyal hizmet uzmanları ilk görüşmeyi gerçekleştirip, müracaatçının sorunlarını tespit etmek istemektedirler. Ayrıca bunun için ev ziyaretleri de gerçekleştirmektedirler. Sorunları tespit edilen Suriyelilerden avukat ve psikolog desteği duyanlar için gerekli yönlendirmeler yapılmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının, Suriyelilerle çalışan STK'lar için temel eleman durumunda olduğu görülmektedir.

Araştırmamıza katılan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygulamakta herhangi bir zorluk çekmedikleri görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu düşüncelerini desteklemek adına sundukları en büyük argüman sosyal hizmet mesleğini icra eden kimsede bu tarz ön yargıların bulunmaması gerektiğidir. Sosyal hizmetin kimseyi ayırmayan, insan haklarını savunan, farklılıklara saygı duyan ve her insanın onurlu biçimde yaşaması gerektiğini düşünen yapısının sosyal hizmet uzmanları tarafından yansıtılması gerektiğini düşünmektedirler. Bazı sosyal hizmet uzmanları bu tarz ön yargıların mesleki sınırların dışında da taşınmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının Suriyeli karşıtlığı konusunda farklı deneyimlerden bahsettikleri görülmüştür. Katılımcıların belli deneyimler üzerinden görüş bildirmemenin bazı nedenleri olduğu düşünülmektedir. Örneğin, çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının bazıları eğitim içerikli projelerde görev alırken, bazıları çocuk ve aile projelerinde görev yapmaktadırlar. Bu durumun karşılaştıkları karşıtlık şekillerinin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan özellikle Şanlıurfa'da görev yapan sosyal hizmet uzmanlarından bazıları Suriyeli karşıtlığına daha az tanık olduklarını bildirmişlerdir. Şanlıurfa'nın yerel nüfusuyla Suriyeliler arasındaki kültürel yakınlığın bu durumda etkili olduğu düşünülmektedir. Kültürel anlamda birbirine yakın iki halkın daha az uyum sorunu yaşadığı tahmin edilmektedir. Bahsedilen bu nedenlerin çalışmamızın sonuçlarını etkilediği ve Suriyeli karşıtlığı noktasında daha az görüş belirtilmesine neden olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber katılımcıların Suriyeli karşıtlığı noktasında değindikleri bazı noktalara da dikkat çekmek gereklidir. Örneğin bazı katılımcılar Suriyeli karşıtlığının önemli nedenin olarak medyayı göstermişlerdir. Medya bazen yanlış haberlerle bazen de hedef gösterici haberleriyle

toplumdaki Suriyeli karşıtlığını körüklemektedir. Burada kastedilen medyayı sadece geleneksel medya araçlarından ibaret görmemek gerekmektedir. Günümüzde çok önemli bir yere konumlanmış olan sosyal medyanın da Suriyeli karşıtlığının yayılmasında rolü büyüktür. Ayrıca Suriyelilere yönelik diğer karşıtlık türünün devlet kurumlarında çalışan bazı görevlilerde gözlemlendiği bilgisi edinilmiştir. Suriyeliler hak ve hizmetlere erişebilmek için bu kuruluşları ziyaret etmektedirler. Ancak bu kuruluşlarda ayrımcılığa uğrayabilmektedirler. Bazen tedavi almak isteyen bir Suriyeli bazen de okula kaydedilmeye çalışılan bir çocuk ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Cankurtaran ve Albayrak (2019)'ın Türkiye'deki Suriyeli kadınlar üzerine yaptıkları bir çalışmada, Suriyeli kadınlar okullarda görevli öğretmen ve yöneticilerin, Türkiyeli ve Suriyeli öğrenciler arasında ayrımcı davranışlarda bulunduğunu bildirmişlerdir.

Avustralya ve İngiltere'deki STK'larda sığınmacı ve mültecilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerinin aktarıldığı bir çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının diğer kuruluşlar ile olan ilişkilerde sıklıkla ırkçılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Sosyal hizmet uzmanları bazı kuruluşlarda hem kendilerine hem de hizmet sağlamaya çalıştıkları müracaatçılara karşı alaycı ifadeler ve yabancı düşmanlığı ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir (Robinson, 2013).

Sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştığı zorluklar incelendiğinde tüm katılımcılar tarafından ön plana çıkarılan bir zorluk alanının bulunmadığı görülmektedir. Ancak bazı katılımcılar dil bariyerinin çalışmalarını zorlaştırdığından bahsetmişlerdir. Suriyelilerin Türkçe bilmemesi ve sosyal hizmet uzmanlarının da Arapça bilmemesi mesleki ilişkinin sağlıklı kurulmasının önüne geçmektedir. STK'ların bu engeli aşmak için sosyal hizmet uzmanlarına tercüman desteği sağladığı öğrenilmiştir. Ancak tercümanla yapılan görüşmeler de birebir yapılan görüşmeler kadar sağlıklı olmamaktadır. Çünkü arada herhangi bir engelin bulunmadığı görüşmelerde sosyal hizmet uzmanları mesleki sordukları soruların yargılayıcı ya da yönlendirici olmamasına özen göstermektedirler.

Russell ve White (2001), araştırmalarında hem sosyal hizmet uzmanları hem de müracaatçılarının aralarındaki iletişimin sağlıklı gerçekleşebilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının iki dilli veya çok dilli yeterlikte olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Dil bariyerinin aşılması için işe alım sürecinde birden fazla dil bilen sosyal hizmet uzmanının tercih edilmesi ya da kuruluşlar tarafından dil eğitimlerinin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bazı sosyal hizmet uzmanlarını pandemi döneminin şartlarının kendilerini oldukça zorladığını belirtmiştir. Özellikle pandemi tedbirlerinin yoğun olduğu dönemlerde sosyal hizmet uzmanları sahaya çıkmamakta, çalışmalarına devam edememektedirler. Pandemi döneminde mesleki ilişkileri pandemi öncesinde olduğu gibi devam ettirmeye çalışmak sosyal hizmet uzmanlarının sağlığı için de uygun bir davranış değildir. Bu dönemde STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarına evden devam ettikleri öğrenilmiştir.

Türkiye'de göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının pandemi dönemi tecrübelerinin anlatıldığı bir çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki müdahale aracı olarak sadece telefonu

kullanabildikleri belirtilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının evden çalışmak zorunda kaldıkları, yüz yüze görüşmelerin sağladığı avantajlardan faydalanmadığı aktarılmıştır (Nişancı vd, 2020).

Sosyal hizmet uzmanları için mesleğin hem STK'larda hem de diğer kuruluşlarda tanınırlığının artması da önemlidir. Yöneticilerin sosyal hizmet uzmanı olmasalar bile, sosyal hizmet mesleğini iyi tanımaları da önemli bir avantajdır. Sosyal hizmet mesleği gerek halk arasında gerek kuruluşlarda tanınırlık sorununu yaşamaktadır. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarını olumsuz etkilemektedir. Kuruluşlardaki yöneticilerin sosyal hizmet mesleğini iyi tanımaması, sosyal hizmet uzmanlarının hareket alanını kısıtlamaktadır. Ayrıca STK'ların sosyal hizmet uzmanı pozisyonlarını farklı meslek elemanları ile doldurmasına neden olmaktadır. Ters durumlarında ise sosyal hizmet uzmanlarının konfor alanı genişlemekte ve müracaatçı ile daha sağlıklı bir süreç yürütülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının yeterli süpervizyonluk desteğini alamamaları, alanda karşılaştıkları Suriyeli karışıklığı, çocuk işçiliği gibi konular diğer zorlukları oluşturmuştur. STK'larda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının daha fazla inisiyatif alabilmeleri ve STK'larda sosyal hizmet mesleğinin daha fazla tanınması ise sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri incelenmiştir. Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanları genel olarak mikro boyutta çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Sosyal hizmet uzmanları yoğunluklu olarak güçlendirme ve ekolojik yaklaşımı kullanmaktadır. Savunuculuk, kaynaklarla buluşturma, danışmanlık ve arabuluculuk rolleri ise en fazla faydalanılan rollerdir. Sosyal hizmet uzmanları kullandıkları rol ve yaklaşımlar çerçevesinde kişiyi sosyal çevresi içerisinde değerlendirerek, güçlü yanlarını ön plana çıkarmayı hedeflemektedirler. Suriyelilerin yaşam kalitelerinin artması adına savunuculuk yapmakta, haklarının neler olduğu hakkında danışmanlık gerçekleştirmektedirler.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerle çalışan sosyal hizmet uzmanları görev yaptıkları STK'larda multidisipliner çalışmaların bir parçası olmaktadır. Bu alanda görev yapan kuruluşların birçoğunda sosyal hizmet uzmanları, psikolog ve avukatlar ortak çalıştıkları ve multidisipliner çalışmalarda ana eleman olarak görev yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Meslekler arası öğrenme ve uygulamanın sağlanması için birlikte çalışan profesyoneller arasında iyi bir iletişimin sağlanması gerekmektedir. Sosyal hizmet ise farklı meslek gruplarını bir araya getirme noktasında uzun süreli deneyimlere sahip bir meslektir (Doel ve Shardlow, 2005). Ancak diğer meslek elemanlarının değerlerinin, endişelerinin, beklenti ya da kaygılarının daha farklı olabileceği de sosyal hizmet uzmanları tarafından unutulmamalıdır (Thompson, 2013).

Çalışma kapsamında ulaşılan bir diğer sonuca göre sosyal hizmet uzmanları müracaatçıyı kabul etme ilkesini uygulamakta bir sorun yaşamamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçısının

güçlü ve zayıf yönlerini kabul etmelidir (Thompson, 2013). Sosyal hizmet uzmanlarının Suriyelilerle çalışırken kabul etme ilkesini uygulayabilmeleri için kültürel yetkinliğe sahip olmaları gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının yerel kültürlere ilgisiz kalmaması ve bu kültürleri iyi tanınması gerekmektedir (Uzunlaşan ve Çiftçi, 2019).

Suriyelilere karşı gerçekleşen karşıtlığın sosyal hizmet uzmanlarının çalışmalarını zaman zaman etkilediği görülmektedir. Suriyelilere yönelik karşıtlık ve Suriyelilerin sosyal uyumlarının sağlanmasındaki yavaşlık çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasını ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının Türkiye'deki uygulanabilirliğini gündeme getirecektir. Çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması kaynağını 'farklılıkların tanınması' ve 'kültürel yetkinlik' kavramlarından, baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması ise 'insan hakları' kavramından almaktadır (Özgür, 2010; Adams, Dominelli ve Payne, 2015) Baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması sosyal yapının bireyler ve topluluklar üzerinde oluşturduğu etki üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla bu uygulamanın gerçekleşebilmesi farklılığa ve eşitliğe değer veren etik ilkelere bağlılığı gerektirmektedir (Doel ve Shardlow, 2005).

Geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda görev yapan sosyal hizmet uzmanları, dil bariyeri, Suriyelilerin ayrımcılığa maruz kalmaları, çocuk işçiliği, Suriyeli müracaatçıların sorunlarının çok boyutlu olması, sosyal hizmet uzmanlarının yeterli süpervizyonluk desteğini alamaması gibi zorluklarla karşılaşmaktadır. STK'larla sosyal hizmetin dezavantajlı gruplara bakış açılarının benzerlik göstermesi, sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda çalışan STK'larda ana eleman olarak görülmesi, bazı STK'lardaki yöneticilerin sosyal hizmet mesleğine hâkim olmaları gibi durumların ise çalışmalarını kolaylaştırdığı sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de başta toplum olmak üzere birçok kesimde STK kavramının dar bir alana hapsedildiği görülmektedir. STK'lar genel itibarıyla kişilerin bazı mevcut hizmetlere ulaştırılması ya da yönlendirilmesi görevlerini yürüten kuruluşlar olarak algılanmaktadır. Nitekim yapılan bir çalışmada toplumda STK'ların çoğunlukla yardımseverlik ve hayırseverlik işlevlerinin kabul gördüğü belirlenmiştir (Yaşama Dair Vakıf, 2014). Oysa STK'lar daha geniş anlamlarıyla demokrasi kültürünü, sosyal değişimi ve sosyal refahın gerçekleşmesini hedefleyen yapılar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Uluç (2013)'a göre sivil toplum ile demokrasi arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Güçlü sivil toplum yapısının bulunduğu ülkelerde demokrasinin de sağlıklı bir şekilde işlediğini belirtmektedir. Günümüzde STK'lar hem sosyal yapının sağlıklı biçimde işleyişinin sağlanması hem de var olan sorunların çözülmesi açısından önemli görevler üstlenmektedirler (Şenkal, 2003). Bu özellikleriyle STK'lar sosyal hizmetin makro boyuttaki hedefleriyle ortak yönler barındırmaktadırlar. Başka bir deyişle makro boyuttaki sosyal hizmet uygulamalarının yaygınlaşmasında STK'ların önemli görevler üstlenebileceği düşünülmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyelilere hizmet sunan STK'larda da sosyal hizmet müdahalesi zaman içerisinde büyük önem kazanmıştır. Hak temelli sosyal hizmet anlayışı ile geçici koruma altındaki Suriyelilerin sorunlarına kalıcı çözümler getirilmek

hedeflenmektedir. Bu anlamda Türkiye'deki farklı alanlardaki dezavantajlı gruplarla çalışan birçok STK ile sosyal hizmet mesleğinin ileride daha da yakın ilişki içerisine girmesi beklenmektedir. Bu durum STK'ların yakın gelecekte sosyal hizmet uzmanları için ciddi bir istihdam alanı oluşturacağı beklentisini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışmanın yapılmasına dair ilk etik kurul izni 2019 yılının Kasım ayında alınmıştır. Ancak çalışmanın başlığında gerçekleşen değişiklik nedeniyle Kocaeli Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 17.06.2021 tarihli 2021/9 numaralı toplantısında 10 sıra sayılı kararı ek etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca iş birliği yapılmak istenen kuruluşlardan da gerekli izinler alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, R., Dominelli, L. ve Payne, M. (2015). *Sosyal hizmet temel alanlar ve eleştirel tartışmalar*. (Çev. D. B. Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.
- Afyonoğlu, M. F. (2021). Konya'da Suriyeli sığınmacılara yönelik hizmet sunan sivil toplum örgütleri: Hak temelli yaklaşım ve hayırseverlik temelli yaklaşım perspektifleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 805-832.
- Akbaş, E. (2011). Sosyal hizmetlerin sivil oluşumu-Berlin'deki sivil toplum örgütleri üzerine bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 113-136.
- Apak, H. (2015). Uluslararası göç ve sivil toplum: Suriyeli göçmen STK'lar. B. Toprak, A. Akbaş ve F. Özçelik (Ed.), *Genç Akademisyenler Sempozyumu içinde* (274-282. ss.). Mardin.
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin aktarılmasında ve yaşatılmasında sivil toplum kuruluşlarının rolü: İzmir bosna sancak kültür ve yardımlaşma derneği örneği. *Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 193-206.
- Cankurtaran, Ö. ve Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Claiborne, N. (2004). Presence of social workers in nongovernment organizations. *Social Work*, 49(2), 207-218.
- Creswell, W. J. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çaha, Ö., Çaylak, A. ve Tutar, H. (2013). *TRA2 bölgesi sivil toplum kuruluşlarının profili*. Ankara: SERKA Kalkınma Ajansı.
- Çelik, V. ve Pekküçükşen, Ş. (2018). Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının göç konusundaki çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), 1273-1283.

- Çiftçi, C. (2012). *Sivil toplum: kökenler, Örgütlenme ve çalışma yaklaşımları*, Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilme Projesi. Avrupa Birliği. 2010-2012.
- Çorabatır, M. ve Hassa F. (2013). *Sivil toplum örgütlerinin Türkiye'deki Suriyeli mülteciler için yaptıkları çalışmalar ile ilgili rapor*. Ankara: İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi.
- Doel, M. ve Shardlow S. M. (2005). *Modern social work practice: teaching and learning in practice settings*. Burlington. VT: Ashgate.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). *Geçici koruma yönetmeliği*. Erişim adresi <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma-kanunu-ve-yonetmeliği>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). *Geçici koruma*. Erişim adresi <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). *Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu*. Erişim adresi <https://www.goc.gov.tr/gigm-mevzuati>
- Güldalı Şatıroğlu, P. ve Buz, S. (2021). Küresellik, hareketlilik ve sosyal hizmet: "düzensiz" göç ve ulusötesi sosyal hizmet uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2), 699-722.
- Kara, Y. (2019). Makro sosyal hizmet çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 155-169.
- Mackreath, H. ve Sağnıç, Ş. G. (2017). *Türkiye'de sivil toplum ve Suriyeli mülteciler*. İstanbul: Yurttaşlık Derneği. Erişim adresi <https://hyd.org.tr/attachments/article/217turkiyede-sivil-toplum-ve-suriyeli-multecler.pdf>
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nişancı, A., Kahraman, R., Alçelik Y. ve Kiris, U. (2020). Working with refugees during covid-19: social worker voices from Turkey. *International Social Work*, 63(5), 685-690.
- Örgen, A. (2017). İnsan hakları, sosyal hizmet ve mültecilik üzerine bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 17(1), 38-52.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli mülteciler krizinin Türkiye'ye etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 114-140.
- Özgür, Ö. (2010). Çokkültürcü sosyal hizmet: Eleştirel bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 81-104.
- Robinson, K. (2013). Voices from the front line: Social work with refugees and asylum seekers in Australia and the UK. *British Journal of Social Work*, 44(6), 1602-1620.
- Russell, M. N. ve White B. (2001). Practice with immigrants and refugees. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 9(3-4), 73-92.
- Şavlı, T. (2014). *Sivil toplum analizi ve TR83 bölgesi sivil toplumu geliştirme stratejisi*. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Şenkal, A. (2003). Küreselleşme, sosyal politikanın dönüşümü ve sivil toplum örgütleri. *Sosyal*

Siyaset Konferansları Dergisi, 0(45), 97-126.

- Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. (Çev. B. Yıldırım, B. H. Eren vd). Ankara: Dipnot Yayınları
- Uğur, S. (2013). *Sivil toplum kuruluşlarının sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetleri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Uluç, V. (2013). "Türkiye'de sivil toplum ve demokrasi ilişkisi." *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 399-418.
- Uzunlaşan, Ş. ve Gökçeşlan Çiftçi, E. (2019). Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel yetkinliği geliştirmenin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(1), 213-230.
- Viola, E., Biondo, E. ve Mosso, C. O. (2018). The role of social worker in promoting immigrants integration. *Social Work in Public Health*, 33(7-8), 483-496.
- Yaşama Dair Vakıf. (2014). *Sivil toplum kuruluşlarına yönelik algı ve yaklaşımlar*. İstanbul: Taze Baskı Merkezi. Eylül 2014.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

Investigating the Correlation Between Life Satisfaction and Religious Attitudes of Families with Disabled Children and Other Factors Affecting: Mixed Study

Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Yaşam Doyumları ve Dini Tutumları Arasındaki İlişki ve Yaşam Doyumunu Etkileyen Diğer Faktörlerin İncelenmesi: Karma Çalışma

Filiz ÖZKAN¹, Yurdagül GÜNAYDIN²

¹ Assistant Professor, PhD, Erciyes University Faculty of Health Sciences Department of Public Health Nursing, filizozkan@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7286-3548

² Assistant Professor, PhD, Yozgot Bozok University Public Health Nursing, yurda_gul@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-7914-8328

Başvuru: 04.08.2021
Kabul: 13.01.2022

Atf:
Özkan, F. ve Günaydın, Y. (2022). Investigation the correlation between life satisfaction and religious attitudes of families with disabled children and other factors affecting: Mixed study. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 41-68. DOI: 10.33417/tsh.827183

ÖZET

Bu çalışma, engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam doyumları ile dini tutumları arasındaki ilişkiyi ve etkileyen diğer faktörleri araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, birinci aşama nicel (102 bakım veren) ve ikinci aşama nitel (9 bakım veren) olmak üzere karma desende (sıralı açıklayıcı desende) yürütülmüştür. Nicel veriler Kişisel Bilgi Formu, Ok-Dini Tutum Ölçeği ve Diener-Yaşam Doyum Ölçeği ile toplanmıştır. Nitel veriler derinlemesine görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Yaşam doyumunu ile dini tutumlar arasında pozitif fakat önemsiz bir ilişki bulunmuştur. Nitel araştırma sonucunda 5 tema; Dini inançlar, kabul nedenleri, olumsuz olma nedenleri, sorunlarla başa çıkma ve aile kabul ve desteği ile 15 alt tema belirlenmiştir. Dini tutum, insanların yaşam doyumunu olumlu yönde etkiler. Ancak insanların sadece dini tutumlarını desteklemek onların yaşam doyumlarını arttırmada yeterli değildir. Çocuğun durumunun iyileştirilmesi, yaşamındaki sorunların çözülmesi, sosyal desteğin sağlanması, sorunlarla baş etmesinin sağlanması gibi unsurların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Çalışma sonuçlarının sağlık ve sosyal hizmet çalışanları için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Bakım veren, yaşam doyumunu, dini tutum

ABSTRACT

The aim of this study was conducted to determine investigating the correlation between life satisfaction and religious attitudes of families with disabled children and other factors affecting. The study was conducted in mixed design (sequential explanatory design), in which the first stage is quantitative (102 caregivers) and the second stage is qualitative (9 caregivers). The quantitative data were collected with Personal Information Form, Ok-Religious Attitude Scale and Diener-Satisfaction with Life Scale. The qualitative data were obtained by conducting the in-depth interviews. A positive but insignificant correlation was found between life satisfaction and religious attitudes. As a result of qualitative study, 5 themes; Religious beliefs, causes of acceptance, reasons for being negative, coping with problems and family acceptance and support and 15 sub-themes were prepared. Religious attitude positively affects people's life satisfaction. However, only supporting people's religious attitudes is not adequate to increase their life satisfaction. It is also necessary to fulfill factors such as improving the child's condition, solving the problems in their lives, providing social support, and ensuring them to cope with the problems. It is thought that the results of the study will be a guide for health and social service workers.

Keywords: Caregiver, life satisfaction, religious attitude

INTRODUCTION

Life satisfaction has been defined in many ways. One of these definitions has been defined as "the process of judgment to determine the criteria of one's own that will increase the quality of life of the individual" (Pavot and Diener, 1991). In the period when the life of the individual living in the society is shaped; finding his life meaningful, seeing himself as valuable and loving himself are also included in the definition of life satisfaction. In general, it is necessary to talk about the factors that ensure the high level and quality of life of the individual in ensuring life satisfaction. The situation of meeting the wishes, desires and needs of people is expressed with the concept of satisfaction, otherwise the situation is expressed with the concept of dissatisfaction (Doğan, 2015). Having a child with disabilities makes changes in feelings of the families by getting them away from their routine lifestyle. Families may experience problems about their children and themselves. It is not easy for them to cope with the stress of the changes in their lives and to adapt to these changes (Gallagher, Phillips, Lee and Carroll, 2015). Life satisfaction of families affects the solution of these problems (Addabbo, Sarti and Sciulli, 2016). Families experiencing problems with disabled children may endeavor different methods to solve these problems. Main factors helping parents to be able to cope with heavy burdens are as follows; they have personality structures approaching the problems bravely and constructively, keep their spirituality strong, bring a philosophical explanation for the situation they are in, establish love, respect and loyalty in the family for the parents, and share the feelings and responsibilities among the family members (Kara, 2008). Studies have shown that the life satisfaction of parents who care for disabled children is affected by many factors; It has been found that the life satisfaction of parents with mentally retarded children is lower than those with other disabled children, and the dependency status of the disabled person who is cared for also affects life satisfaction (Tunç, 2011; Hisoğlu, 2018; Aytakin, 2019).

Religious beliefs particularly play an important role in strengthening spirituality. Because, human beings turn to religious values in the universal problems when they cannot precisely solve while thinking about the beginning and end of being. Religious beliefs have an important place in explaining the negativities encountered, for example; Like 'being tested'. People make sense of the events they live in in the context of the religion they believe in. Religion not only explains how and why the universe came into existence, but also explains the reason for the events that happen to people and helps them organize their lives (Kara, 2008). The beliefs accepted from the principles of religion give meaning to the universe and life and have deeply influenced people. Thus, human have attributed the beginning of the universe to the divine power, have tried to prepare for the life after death and have reached the consciousness that he/she will be responsible for his/her behaviors in this world. This belief has led to the metaphysical problems that thought cannot solve (Çubukçu, 2012). Pargament et al., have conducted important studies on this subject (Pargament, Ensing, Falgout, Olsen, Reilly, Haitsma and Warren, 1990; Pargament, Olsen, Reilly, Falgout, Ensing, and Van Haitsma, 1992; Pargament, Smith, Koenig and Perez, 1998). They have stated that the religious methods in coping with problems are much greater than non-religious coping methods. They

highlight the fact that religion is in a unique structure that is different from other coping styles and gives far better results than expected in reaching health (Eryücel, 2013). While there is little evidence to suggest that religious orientation influences the acceptance or rejection of persons with a disability, there are data showing that religious belief and practice plays an important and positive role in the lives of parents and caregivers of people with a disability, and in the health and well-being of individuals generally (Selway and Ashman 1998). In this context, the religious attitudes of families with disabled children in coping with many problems gain importance. The studies have revealed that religion can change the perspective towards disability (Kara, 2008; Karagöz, 2010; Parker, Mandleco, Roper, Freeborn and Dyches, 2011). It is believed that determining the effect of this process on life satisfaction of caregivers and introducing solution suggestions in this regard will be an important reference point for healthcare, social service professionals and consultants working in this field. Because the field of disability constitutes one of the basic fields of social work and nursing profession. Individuals in this field experience "disability" in many social, economic and cultural systems and cannot realize themselves. In this context, social service practices for disabled individuals, their families and society; It aims to strengthen the social functionality of the systems, to develop and change the service-policies that they need, to enable individuals to participate actively in social life, and to remove the barriers in front of this participation by making them visible. In parallel with this, it is also one of the duties of the public health nurse to provide the solution of the problems experienced by the families. In this context, it is very important that social work and nursing profession work in cooperation and determine the problems and solutions (Tekindal and Özden 2020; Erkin, Kalkım and Göl, 2021).

Therefore, the aim of this study was conducted to determine investigating the correlation between life satisfaction and religious attitudes of families with disabled children and other factors affecting.

Research Questions

1. What is the life satisfaction and religious attitudes of families with disabled children?
2. What is the relationship between the life satisfaction and religious attitudes of families with disabled children?
3. What are the experiences of caregivers according to life satisfaction and religious attitudes determined in the study?.

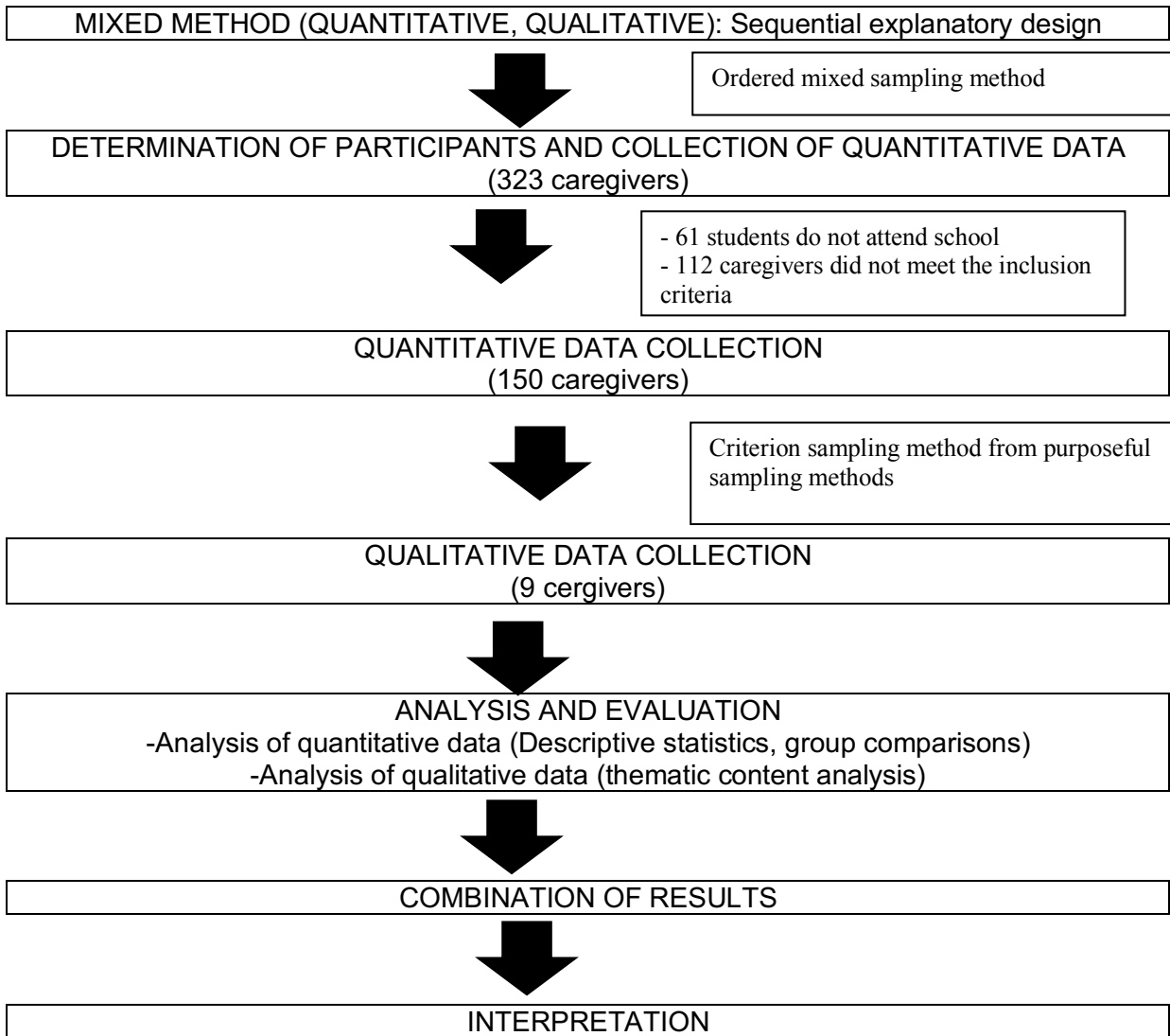
MATERIALS AND METHODS

Design

This study was conducted with the mixed methods design, and in accordance with Creswell's sequential explanatory (QUAN→qual) design (Creswell and Clark, 2015). In the sequential explanatory design of Creswell; "First, quantitative data is collected and analyzed, and then qualitative data are collected and the research continues in order to reach deeper information. This

research started with the collection and analysis of quantitative data, and as a result of these analyzes, the qualitative part was completed with in-depth interviews. (Figure -1).

Figure 1. Working Diagram

Setting and Participants

The study was conducted using the sequential mixed sampling method. For the quantitative dimension of the study, the sample was not selected, and the study was conducted with the entire universe. For the qualitative dimension, the sample selection was made using the criterion sampling method, one of the sampling methods.

For the quantitative dimension of the research, the universe was conducted in the Business Practices Centers (School) and Special Education Practice Centers providing education in primary and secondary education within the government in Turkey. The population of the study consisted of caregivers of 323 students receiving education in special education practice centers in 2017. 61 out of 323 students have reports for the inability to attend the school. Therefore, 265 students and caregiver were attending school. Since the institution where 112 caregiver out of 256 caregiver were attending, was providing religious education, they did not meet the inclusion criteria. For this reason,

the sample was calculated considering the population of 150 caregiver. The calculation of the sample with known population was made and it was found that the sample should consist of 106 caregiver with disabled children with 95% power. In the study, data collection tools were filled in by selecting caregiver from the family. *Inclusion Criteria*; Caregiver has a child having at least one disability, Caregiver has no disability, Caregiver has no problem of understanding and comprehending, Institution does not provide any religious education.

For the qualitative dimension of the research, the universe was composed of the population and the sample group in the first stage. At this stage, the sample selection was made by using criterion sampling method from purposeful sampling methods. The scale scores were analyzed in accordance with the purposeful sampling method for groups, and the lower and upper limits of the scale scores were evaluated in accordance with the statistics. Group 1: Those obtained a score between 32-40 points from Ok-religious attitude scale and 30-35 points from Diener satisfaction with life scale. Group 2: Those obtained a score between 8-16 points from Ok-religious attitude scale and 5-10 points from Diener satisfaction with life scale.

It was found that 10 caregivers in the group 1 and 12 caregivers in the group 2 met the determined criteria. Interviews were conducted with the voluntary individuals in the groups 1 and 2 until the satisfaction was obtained and in-depth interviews were conducted with a total of 9 caregivers including 4 caregivers for the group 1 and 5 for the group 2.

Data Collection

Data Collection Tools

Quantative data of the research were collected with; Personal Information Form, Ok-Religious Attitude and Scale Diener - The Satisfaction With Life Scale and qualitative data were collected with the Caregiver Interview Form, which is a semi-structured form.

Personal Information Form: This form includes the information about demographic characteristics (age, gender, educational level, working status, income level, information about their children) and religious thoughts of caregivers and it is composed of 16 questions (Kara, 2008; Eryücel, 2013).

Ok-Religious Attitude Scale: There are a total of 8 items in the scale including two items in each section (Ok, 2011). Each item includes the options of "I completely disagree (1 point), I agree a little (2 points), I agree half (3 points), I agree with most (4 points), and I agree with all (5 points). Options are Likert type. While reaching the total score in the scale, first two items are coded in reverse and summed with the answers given to other six items. The mean score of the scale is obtained by dividing the total score into the number of questions. Higher score indicates that the religious attitude increases. It was found that internal consistency of the scale was between 81% and 91% (Ok, 2011; Ok, 2016). The scale cronba alpha value of our study was found to be 0.717.

Diener - The Satisfaction With Life Scale: The Satisfaction with Life Scale was developed by Diener, Diener and Diener (1995) and its Turkish adaptation and translation were conducted by Köker (1991) (Diener, Diener and Diener, 1995). As a result of the reliability studies of the scale; test-retest reliability was calculated as $r=0.85$ and item-test correlations were calculated between .71 and 80. It is a seven-item Likert type scale. Higher scale scores signify higher life satisfaction (Durak, Durak and Gencoz, 2010). The scale cronba alpha value of our study was found to be 0.812.

Caregiver Interview Form: The interview form is a semi-structured form and consists of four questions. In order to reach more detailed information, probing questions were prepared for each question. The interview form was prepared with the support of three faculty members experienced in the field, the responses of the caregivers to the questionnaire used in the present study and the support from the literature (Kara, 2008; Pargament et al., 1998; Karagöz, 2010; Batman, 2008; Kaner, 2001). In the interview form; answers for the questions aiming the subjects of “feelings of providing care to a disabled children, effects of giving care to a disabled child on the life, coping with the problems, giving care to a disabled person and religion” were sought.

Application

Quantitative Data, The preliminary application of the study was conducted with 5 caregivers who were not included in the sample using the face-to-face interview and no problem was determined. The measurement tools were applied between September 2017 and June 2018 by conducting the face-to-face interviews with the individuals included in the sample. The scales were filled by the researcher. The questionnaires were applied by dividing the application time according to the perception of the subjects such as education and age.

Qualitative Data, Semi-structured interviews were conducted with 9 caregivers in the study. Each interview lasted between 30-40 minutes. The interviews recorded with a voice recorder were transcribed.

Data Evaluation

Quantitative Data analysis: In the study, IBM SPSS Statistics 22.0 packaged software was used to evaluate the quantitative data (IBM Corp. Armonk, New York, USA). As the descriptive statistics of data, number and percentage values were given. Shapiro-Wilk normality test was used to determine whether or not the data showed normal distribution. Spearman Correlation Analysis was used to determine the relationship between scales, and $p \geq 0.05$ was accepted.

Qualitative Data analysis: The data obtained in the analysis of qualitative data were deciphered without making any changes in the expressions of the participants.

Thematic content analysis was performed on these data. Thematic analysis involves searching and identifying common issues in an entire interview or conversation series. The following stages were followed in the analysis of the data: Recognizing the data, creating the initial codes, searching for themes, reviewing the themes, defining and naming the themes, creating a report (Yıldırım and

Şimşek, 2013). In the study, in order to understand what the participants were talking about on the texts in general, the data were read repeatedly and intermittently at different times, the initial codes were created and coded according to the content. Opinions were received from three faculty members who are experts in different fields about the compatibility of the codes, and it was completed by ensuring harmony between the coders. The coded data is divided into themes according to their content and meanings. Clear definitions and names have been finalized for the themes. All these transactions are presented in the table in such a way that the response of each participant can be seen.

Consolidation of data

Although quantitative and qualitative data analysis was made, qualitative data were used as explanatory to support the quantitative data. Therefore, according to the sequential explanatory approach; First, the scores obtained from the scales, then the themes, and how do these themes meet or do not meet the results obtained from these measurement tools and are there similarities and differences analysed.

Ethical Dimension of The Study

Ethical approval from the X University Social and Human Ethics Committee (31.10.2017, no:51), written and verbal permissions from the Provincial Directorate of National Education to conduct the study at the Special Education and Rehabilitation Center, written and verbal permissions from the institutions to apply the questionnaires to the caregivers and written and verbal consents from the caregivers were obtained.

RESULTS

Quantitative Results

Socio-demographic characteristics of caregivers are shown in table 1 and religious characteristics of caregiver are shown in table 2. There is a positive, weak and insignificant relationship between life satisfaction and religious attitude ($r=0.173$, $p= 0.076$) (Table 3).

TABLE 1 Socio-demographic characteristics of caregivers

Characteristics	n	%
Age		
29 and younger	7	6,6
30-40	59	55,7
41-50	25	23,6
51 and older	15	14,2
Education		
Illiterate	9	8,5
Literate	5	4,7
Primary school graduate	47	44,3
Secondary school graduate	14	13,2
High school graduate	24	22,6
Graduated from a University	7	6,6
Working status		
Yes	4	3,8
No	102	96,2
Monthly income		
Enough	39	36,8
Not enough	67	63,2
Number of children		
1	9	8,4
2	36	34,0
3	38	35,8
4	16	15,1
5 and upper	7	6,6
Number of children with disabilities		
One	98	92,5
Two and more	8	7,5
Disability type of children		
Autism	34	32,1
Down syndrome	29	27,4
Mental retarded	43	38,5
Total	106	100,0

TABLE 2 Religious characteristics of caregiver

Religious Characteristics	n	%
Religious education status		
Yes	72	68,0
No	34	32,0
Religiosity		
Very religious	8	7,5
Religious	86	81,1
Less interested in religion	12	11,3
Belief in god		
Yes	106	100,0
No	0	0,0
Worship status		
Yes	103	97,2
No	3	2,8
Prayer status		
Yes	106	100,0
No	0	0,0
Total	106	100,0

TABLE 3 Investigation of correlation between Diener The Satisfaction With Life Scale scores Ok-Religious Attitude Scale scores

	Diener- The Satisfaction With Life Scale scores	Ok-Religious Attitude Scale scores
Diener- The Satisfaction With Life Scale scores	-	-
Ok-Religious Attitude Scale scores	rho=0.173 p=0,076	-

*Spearman Correlation Analysis

Qualitative Results:

Characteristics of caregivers in qualitative interview are shown in table 4.

TABLE 4 Characteristics of caregivers in qualitative interview

Interviews	Proximity Degree	Age	Disability type of children	Children Age	Group	Participant
Interview 1	Mum	39	Autism	8	1	P-1
Interview 2	Mum	30	Down syndrome	8	1	P-2
Interview 3	Mum	39	Down syndrome	10	1	P-3
Interview 4	Mum	55	Down syndrome	12	2	P-4
Interview 5	Dad	57	Mental retarde	12	2	P-5
Interview 6	Mum	50	Autism	12	1	P-6
Interview 7	Mum	32	Autism	7	2	P-7
Interview 8	Mum	38	Down syndrome	8	1	P-8
Interview 9	Mum	29	Autism	7	2	P-9

In this section, the questions posed to the participants are examined according to the themes created and presented in table 5.

TABLE 5 The categories, themes and codes of the study

Themes	Sub-Themes	Code	P-1	P-2	P-3	P-4	P-5	P-6	P-7	P-8	P-9	
Religious Beliefs	Believing that it is a fate	Despair	+								+	
		Refuge in Allah	+	+		+			+	+	+	
	Seeing the care as a good deed	Reward	+		+	+	+					
		Hereafter preparation	+				+					
	Seeing the care as a test	Power source		+	+	+				+		
		Submission to fate					+		+	+		
		Rebellion							+			
	Not having any other choice but believing	Get used to							+			
		Getting power from patience								+		
Be in need									+			
Causes of Acceptance	Adaptation of Some Development Characteristics of the Child to Normal	To be able to self-care	+					+		+		
	Delay or Absence of Development Characteristics	Delay in speech			+							
		Delay in peeing		+	+							
		He is in very heavy condition								+		
	Characteristics of the disabled child and the family	In need of love	+	+				+		+	+	
		Obligation in care			+							
	Unity of parents	+										
Reaction of the Environment	Adoption of the child			+				+		+		
Reasons for Being Negative	The First Reaction	Getting used to the situation over time							+			
	Problems Related to own Life	Fear of "who" will take care of the child			+	+						
		Isolation from Social Life	Obligation to be with the child			+			+			+
	Incompatible behavior of the child										+	
Coping with Problems	Using Correct Coping Method	Pull attention in different direction	+		+			+		+		
		Getting help from an expert		+								
	Using Incorrect Coping Methods	Trying to overcome problems				+	+		+		+	
Family Acceptance and Support	Sibling's Acceptance	Support for siblings and children with disabilities		+	+			+	+	+		
		Seeking help for disabled brother									+	
	Spouse's acceptance	Social support of spouse	+	+	+				+	+		
		The spouse does not support				+	+				+	

Study has been examined in 5 themes: Religious beliefs, causes of acceptance, reasons for being negative, coping with problems and family acceptance and support. 15 sub-themes and 28 codes were determined in the study.

I. "Religious Belief" Themes

For both groups, the dimensions of believing that disability is a fate, seeing disability care as good deed, seeing disability care as a test and having no other choice but believing were similar. Because of their belief in religion, the caregivers accepted their children and try to give the best care. As is

seen, the religious dimension is an important point in the acceptance and satisfaction of the situation. However, it is believed that the life satisfaction of the caregivers were affected by the factors such as poor condition of the child, different problems in their lives, failure to receive social support, and failure to cope with problems and thus it is thought that they are supported in religious dimension and also other negative factors should be eliminated. The sub-themes of believing that it is a fate, seeing the care as a good deed, seeing the care as a test, not having any other choice but believing that are evaluated, under the Religious Beliefs theme.

Participants P9 saw giving care to a disabled child as a fate by stating that; *This situation came from Allah, I feel relaxed by praying in desperate situations and I have no choice but accepting.* P-1, P-3, and P-5 stated that taking care of a disabled person gave them good deed. While P-1 expressed his/her feelings about this subject as; *I am 40 years old. I probably live for 20 years. I have been taken care of my son which return as a reward in the other side* (Group 1). P-5 expressed his/her thoughts about this subject as *“Allah will give the reward if we give care to this child patiently”* (Group 2).

P-2, P-4, and P-6 stated that they considered having and caring a child with disabilities as their test in this world. P-4 expressed his/her opinions about the subject by bowing to fate as *“God gave me the disease of my big son to check if I become rebellious”* (Group 2).

II. “Causes of Acceptance” Themes; The caregivers in the first group stated that they mentioned about the positive characteristics of their children and this situation facilitated their work. Following factors can be regarded as effective for the caregivers to be positive; the child’s condition is not severe, the child is adjusted and shows development, family has positive characteristics and the opinion of the circle is positively changed. In fact, having a child for the caregivers was an important factor to develop compassion against the child but the factors like worsening condition of the child and slow development may affect coping and life satisfactions of the caregivers. Some example expressions reflecting this theme and sub-theme are given below. The sub-themes of Adaptation of Some Development Characteristics of the Child to Normal, Delay or Absence of Development Characteristics, Characteristics of The Disabled Child and The Family, and Reaction of the Environment which were evaluated under the Causes of Acceptance theme.

P-3, one of the participants, stated his/her thoughts about this as; *The child couldn’t speak at the ages of 3-4, was wild and didn’t sleep at all. This affected me and everyone around. Thank goodness, we can express our pee for one year.* (Group 1).

P-7 stated that; *his/her child did not show much of development characteristics and this upset him/her a lot and brought him/her a heavy burden* (Group 2).

III. "Reasons for Being Negative" Theme

The first reaction of the families was that they didn't know nor accept the disease and they were worried. It was seen that families experienced their acceptance stages in a difficult way and they moved to the acceptance stage in both groups. However, when the status of caregivers was questioned; caregivers in both groups felt to be obliged to be with the child but those in the second group had problems in their life and no social life which made them unhappy. This was particularly remarkable. Sample expressions related to the theme and sub-themes are given below. The sub-themes of The First Reaction, Problems Related to own Life, and Isolation from Social Life evaluated under Reasons for Being Negative theme.

Participant P-7 expressed that her pregnancy process was normal, her child showed normal development characteristics until one year of age, there was a regression in the child after a cold seizure when the child was one year old and stated what she experienced after this period as; *The child wasn't talking. We didn't know since there was no such thing in the family. The child was so vicious. Chest physician said that kid was autism. The baby was diagnosed with mental autism (90%). I thought autism can pass by using a few drugs. At first it was too heavy, I could not come to myself for a year, I questioned a lot. Patience has become the medicine of everything (Group 2).*

P-9, one of the participants, stated that he/she had to stay with the child all the time due to his/her discordant behaviors and this situation moved him/her away from social life and expressed this period as; *The child's misbehaviors and the reactions of the environment detach the human from society. I'm responsible for introducing him into society (Group 2).*

IV. "Coping With Problems" Theme

It was observed that caregivers in the first group coped with children's problems by using the right methods in different ways. However, it was observed that caregivers in the second group did not use correct coping methods. Sample expressions are as follows: The results related to the sub-themes of Using Correct Coping Method and Using Incorrect Coping Methods evaluated under Coping with Problems theme.

P-2 on the other hand stated that it would be useful to get help from an expert and continued; *some mothers don't take their children to psychologists. Children's conditions are obvious; if they have problems then you will take them. We used the drugs the doctor prescribed, followed the doctor's advices and the child is good now (Group 1).*

The participant P-4 stated that he/she accepted the situation and overcome this situation by his/her own efforts and expressed his/her experiences as; *It was a preterm labor. I had an accident, my mother died, I feel my emotions in myself. I don't even mention them to my siblings. I give myself crafting, trying to cope with by watching television (Group 2).*

V. “Family Acceptance and Support” Theme

It was observed that the children of the caregivers in the first group accept their siblings and help their mothers in the care but the siblings of those in the second group could not improve the sibling relationship due to the status of the disabled child and could not help the mother. A similar situation was observed in spousal support. The spouses of the caregivers in the first group were not as primary as the mothers in care but the spouse had both spiritual and care support. In addition, when the child imitated the father and father paid attention on the child, mother became happy. It gave the message to the mother that she was not alone. The caregivers in the second group did not receive support from the mother and father who gave primary care. The absence of the spouse again caused difficulties for the caregiver. The results of Sibling’s acceptance and Spouse’s acceptance sub-themes evaluated under Family Acceptance and Support.

P-8 from the participants expressed her feelings as; *I coped with the help of my husband, my friend and my family. My husband is fond of the children just like me. (Group 1).*

P-9 explained her experiences on this issue as: *My husband supports me. He is working, wants to eat at home and rest. I don't have the time without children. I cannot leave the child anywhere thinking that they cannot take care of (Group 2).*

DISCUSSION

Religion is a source of hope for the human beings, which helps to lessen sadness and suffering and consoles them, often has the meaning to defeat the difficulties of life (Cengil, 2003; Kula, 2002). The attitude of Muslims towards disability is shaped by their belief in God and the principles in their beliefs (Al-Aoufi, Al-Zyoud and Shahminan, 2012). In addition, religion promises that people will receive a reward for the difficulties they face (Cengil, 2003; Kula, 2002). A person who has such a belief does his/her duties and puts his trust in Allah leaving the rests of the work to him so that he/she protects him/herself psychologically from the detrimental effects of the various troubles he/she encounters with such a belief. As is seen, religious beliefs and worships made as a requirement of this belief, when they are done in accordance with their purposes, they form positive effects on the mental and physical health of the person and they can be seen as a positive coping method when they are used effectively against bad events (Cengil, 2003). Religious or spiritual coping strategies were referred to in Rodrigues, Fontanella, Avo, Germano and Melo (2018) qualitative study and other studies have shown that religion and faith are important in the family setting of disability (Rodrigues, Fontanella, Avo, Germano and Melo, 2018; Miltiades and Pruchno, 2002; Skinner, Correa, Skinner and Bailey, 2001; Mirsaleh, Rezai, Khabaz, Ardekani and Abdi, 2018). In the study, a positive but weak and insignificant correlation was found between life satisfaction and religious attitudes. It was determined that the religious attitude was affected by the status of receiving religious education and religiousness status. This result shows that individuals use religion to increase their life satisfaction but it is not the only factor. Qualitative results support this data and individuals believe that disability

is fate, disability care is considered as a good deed and as a test, and they have no other option than believing. Our study found that mothers with a higher intrinsic religious orientation had higher life satisfaction and Lyu and Cho found that intrinsic religious orientation exerted positive effects on life satisfaction (Lyu and Cho, 2009; You, Lee and Kwon, 2018). Similar to the present study, Kara (2008) determined that 45.7% of the families agreed what came from Allah after they had children with mental disabilities, 59.6% saw their children's disabilities as fate, 66.5% thought that this is a test of Allah and 59.6% had a positive expectation about the afterlife (Kara, 2008). In the study by Yaralılar (2010), it was also determined that 99.5% of the families saw religion as an important source of reference in the acceptance of disability, internalization of disability, social acceptance of the society and solution of the problems caused by disability (Yaralılar, 2010). Similarly, Karagöz (2010) determined that 15% of the families with autistic children saw autism as fate, 12.5% as a test, 10% as a punishment, 12.5% as a reward, and 10% as a task (Karagöz, 2010).

While dealing with problems, many religious and non-religious coping methods are used. If the person feels inadequacy, weakness or helplessness, the contribution of religion to this process takes place as a solution to problems. When they face with insuperable situations, the other explanations are unconvincing or when the other alternatives lose their validity, the belief in fate can be guiding for people in finding new alternatives (Batman, 2008). Individuals' ability to cope with problems also affects their life satisfaction. Diener et al., making the intercultural comparison of life satisfaction in 19 countries including Turkey reported that life satisfaction was related with self-esteem, financial support, and family and friend support in both men and women in all cultures (Diener et al., 1995; Kaner, 2001). It was determined in the quantitative part of the study that the number of disabled children and worshipping with other people affected the life satisfaction; whereas, in the qualitative part, 4 themes including the causes of acceptance, causes for being negative, coping with problems, and family acceptance and support were determined other than religion. In the study, it was observed that having children for caregivers is an important factor in the formation of compassion towards them but the factors such as increasing severity of the child and slow development affected negatively the life satisfaction of the caregivers. Following factors can be regarded as effective for the caregivers to be positive; the child's condition is not severe, the child is adjusted and shows development, family has positive characteristics and the opinion of the circle is positively changed. Similarly, Günsel (2010) found that there was a statistically significant difference between the subscales of Family Evaluation Scale assessing the family functionalities of mothers having mentally disabled children and sociodemographic demographic characteristics (Günsel, 2010). Kaner (2001) found that when the child was mentally disabled and the parent had insufficient social support system, this affected life satisfaction and Gallagher, Phillips, Lee and Carroll (2015) was found similarly things (Gallagher, Phillips, Lee and Carroll, 2001).

In the study, another theme affecting life satisfactions was observed to be the causes of being negative. Under this theme, following themes were determined; the first reaction of the caregiver, the problems about own lives, and isolation from social life. Although the first reactions of caregivers

were negative for the child's disability, they were seen to accept the situation. However, it was stated that when the caregivers were obliged to feel obligation to be the child, they had problems about their own lives and they were isolated from social life, this affected their life satisfaction negatively. Similarly Uğuz, Toros, İnanç and Çolakkadioğlu (2004) found that mothers having disabled children had more stress believing that their children were dependent on them more, they could not manage themselves, they brought more responsibilities to their familial lives and led the family to have more difficulties compared to the mothers having no disabled children (Uğuz, Toros, İnanç and Çolakkadioğlu, 2004). Catre, Ferreira, Armando, Catré and Pereira (2019) found that indicating a significant association between a strong cognitive structure around religion (intrinsic religiosity) and life satisfaction, well-being, happiness and health (Catre, Ferreira, Armando, Catré and Pereira, 2019).

Since mothers take care of the disabled child more, they have the need of sharing various behavior problems, developmental problems, caring problem of the mentally disabled children and most importantly negative feelings and difficulties of not having a dreamed child. Emotional support, considered among the most important and useful aids, encourages mothers taking the responsibility of the basic care of the children in difficult situations of long-term problems and provides them a resistance strength, and relieves them by giving the feeling of not being alone in the coping process. It is important for the caregivers in this process to know that they are supported emotionally and they have someone who can help to cope with the difficulties when needed and love them. In the study, the siblings in the first group accepted the child and helped the mother in the care, the spouses had both spiritual and care support and father's taking care of the child also made the mother happy. The caregivers in the second group were seen not to receive sibling and father support (Kaner, 2001). Karadağ (2009) found that as level of social support perceived by mothers from family increased, their hopelessness level decreased (Karadağ, 2009). In contrast, Demir, Özcan and Kızıllırmak (2010) did not find a significant difference between the depressive symptoms of the mothers receiving help in the care of the mentally disabled child and the mothers who did not receive help (Demir, Özcan and Kızıllırmak, 2010). This status can be lived and cannot be corrective because the obligations given to women in the eastern culture and islamic structure do not change in the society viewpoint (Crabtree, 2007).

CONCLUSION

This study is the first mixed research investigating the effect of religious attitudes of the individuals having disabled child on their life satisfaction and other factors affecting their life satisfaction. In the study, a positive, weak and insignificant correlation was found between the life satisfaction and religious attitude. Similar results were observed in the qualitative part. In addition, it was determined in the qualitative part that supporting the religious attitudes of the people was not sufficient to increase their life satisfaction, factors like improving the condition of the child, solving the problems

in their lives, ensuring them to receive social support, and helping them to cope with the problems correctly should also be carried out.

Therefore, while giving care to the caregivers and families, it is very important to give care practices by considering the importance of religion and ensure the families to use different methods in coping with the problems. It can be recommended to conduct multidisciplinary applied studies addressing religious dimension and other factors together to cope with problems in the future and increase the sample size in these studies. When considering that the acceptance process is a long period and has certain steps, it may be recommended to carry out similar studies with groups having different acceptance levels. It is thought that further studies can be conducted based on the other factors arising in the study and affecting the life satisfaction.

LIMITATIONS

The research is limited to caregivers with disabled children who continued to rehabilitation centers in the city center of Kayseri. The results can be generalized to the research group. Another limitation, the study is based on the caregiver's own statements.

ACKNOWLEDGMENTS

This study received no financial support. The authors thank all of students.

ETHICAL INFORMATION ON RESEARCH

The approval of Erciyes University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 31.10.2017 and numbered 51 was received for the research.

DECLARATION OF INTEREST STATEMENT

The authors declare that they have no conflict of interests.

CONTRIBUTION OF RESEARCHERS

The authors contributed equally to the study.

KAYNAKÇA

- Addabbo, T., Sarti, E. and Sciulli, D. (2016). Disability and life satisfaction in Italy. *Applied Research in Quality of Life*, 11(3), 925-954.
- Al-Aoufi, H., Al-Zyoud, N. and Shahminan, N. (2012). Islam and the cultural conceptualisation of disability. *International Journal of Adolescence and Youth*, 17(4), 205-219.
- Aytekın, İ. (2019). *Investigation of the correlation between disabled individuals and their mothers' life satisfaction and self-respect: Van sample*. (Unpublished Master's Thesis, Selçuk University Institute of Social Sciences, Department Of Social Work).
- Batman, E. (2008). *The role of the faith of fate in coping with the difficulties of life*. (Unpublished Master's Thesis, Çukurova University Institute of Social Sciences).
- Catré, M.N.C., Ferreira, J.A., Armando, J., Catré, M.C. and Pereira, M. (2019). Development and

- application of a short-form questionnaire for assessing spiritual, religious and personal beliefs related to quality of life (WHOQOL-SRPB-BREF) in Portugal. *Applied Research in Quality of Life*, 1-18.
- Crabtree, S.A. (2007). Family responses to the social inclusion of children with developmental disabilities in the United Arab Emirates. *Disability & Society*, 22(1), 49-62.
- Cengil, M. (2003). The protective role of religious belief in preventing depression. *Journal of Religious Science*, 2, 129-152.
- Çubukçu, İ.A. (2012). Religion in Our Culture. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/774/9881.pdf> (04.09.2012), 131-141.
- Demir, G., Özcan, A. ve Kızıllırmak, A. (2010). Determination of depression levels of mothers with mentally retarded children. *Anatolian Journal of Nursing and Health Sciences*, 13(4), 53-58.
- Diener, E., Diener, M. and Diener, C. (1995). Factors predicting the subjective wellbeing of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 851-86.
- Doğan, S. (2015). *Yaşam doyumu- seçme konular*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Durak, M., Durak, E. ve Gencoz, T. (2010). Psychometric properties of the Satisfaction with Life Scale among Turkish university students, correctional officers, and elderly adults. *Social Indicators Research*, 99(3), 413-429.
- Erkin, Ö., Kalkım, A., Göl, İ. (2021). *Halk sağlığı hemşireliği*. Ankara: Çukurova Nobel Tıp.
- Eryücel, S. (2013). *Life events and religious coping*. (PhD Thesis, Ankara University Institute of Social Sciences Department of Philosophy and Religious Sciences).
- Gallagher, S., Phillips, A.C., Lee, H. and Carroll, D. (2015). The association between spirituality and depression in parents caring for children with developmental disabilities: social support and/or last resort. *Journal of Religion and Health*, 54, 358-370.
- Günsel, A.G. (2010). *Investigation of family functions of families with children with mental disabilities in terms of some variables*. (Master's Thesis, Ege University).
- Hisoğlu, A. (2018). *Perceived social support in parents of children with autism spectrum disorder and the effect of problem solving skills on life satisfaction*. (Master's Thesis, Üsküdar University, Institute of Social Sciences).
- Kaner, S. (2001). Perceived stres, social support and life satisfaction in parents with disabled children. Ankara University Scientific Research Project Final Report, Project No: -0901-007, 2004, Ankara.
- Kara, E. (2008). The parents having mentally retarded children and their assesment of their children's situation in terms of religion. *Ondokuz Mayıs University Review of The Faculty Of Divinity*, 26, 317-331.
- Karadağ, G. (2009). Difficulties experienced by mothers with disabled children and their perceived social support and hopelessness levels. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karagöz, S. (2010). *Meaning and religious coping in parents of autistic children*. (Unpublished

- Master Thesis, Marmara University Institute of Social Sciences).
- Kula, N. (2002). Earthquake and religious coping. *Gazi University Journal of Divinity Faculty*, 234-255.
- Lyu, J.H. and Cho, B. (2009). The mediating effect of gratitude in the relation between catholic youth's religiosity and well-being: The implication of gratitude for youth religious education. *Journal of Human Studies*, 17, 60-105.
- Miltiades, H.B. and Pruchno, R. (2002). The effect of religious coping on caregiving appraisals of mothers of adults with developmental disabilities. *Gerontologist*, 42(1), 82-91.
- Mirsaleh, Y.R., Rezai, H., Khabaz, M., Ardekani, I.A. and Abdi, K. (2018). Personality dimensions, religious tendencies and coping strategies as predictors of general health in Iranian mothers of children with intellectual disability: a comparison with mothers of typically developing children. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 24(6), 573-582.
- Ok, Ü. (2011). Religious attitude scale: scale development and validity study. *International Journal of Human Sciences*, 8 (2), 528-549.
- Ok, Ü. (2016). The Ok religious attitude scale (Islam): Introducing an instrument originated in turkish for international use. *Journal of Beliefs and Values*, 37(1), 55-67.
- Pargament, K.I., Ensing, D.S., Falgout K, Olsen, H., Reilly, B, Haitzma K.V. and Warren, R. (1990). God help me (I): religious coping efforts as predictors of the outcomes of significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18, 794-824.
- Pargament, K.I, Olsen, H, Reilly, B, Falgout, K., Ensing, D.S. and Van Haitzma, K. (1992). God help me (II): The relationship of religious orientations to religious coping with negative life events. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 31, 504-513.
- Pargament, K.I., Smith, B.W., Koenig, H.G. and Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 37, 710-724.
- Parker, J.A., Mandleco, B., Roper, S.O., Freeborn, D. and Dyches, T.T. (2011). Religiosity, spirituality, and marital relationships of parents raising a typically developing child or a child with a disability. *Journal of Family Nursing*, 17(1), 82-104.
- Pavot, W.G., Diener, E., Colvin, C.R. and Sandvik, E. (1991). Further validation of the Satisfaction With Life Scale: Evidence for the crossmethod convergence of well-being measures. *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 149-161.
- Rodrigues, S.A., Fontanella, B.J.B., Avo, L.R., Germano, C.M. and Melo, D.G. (2018). A qualitative study about quality of life in Brazilian families with children who have severe or profound intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32 (2), 413-426.
- Selway, D. and Ashman, A.F. (1998). Disability, religion and health: A literature review in search of the spiritual dimensions of disability. *Disability & Society*, 13(3), 429-439.
- Skinner, D.G., Correa, V., Skinner, M. and Bailey, D.B. (2001). Role of religion in the lives of Latino families of young children with developmental delays. *American Journal on Mental*

Retardation, 106(4), 297–313.

- Tekindal, M. and Özden, S.D. (2020). *Engellilik alanında sosyal hizmet kuram ve uygulamaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tunç, M. (2011). *Factors affecting quality of life of mothers of children with mental disabilities: The case of Yenimahalle*. (Master Thesis, Hacettepe University Institute of Social Sciences Department of Social Work).
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B.Y. and Çolakkadioğlu, O. (2004). Determination of anxiety, depression and stress levels of Mothers of mentally and / or physically disabled children. *Journal of Clinical Psychiatry*, 7, 42-47.
- Yaralılar, T. (2010). *Psycho-Social problems of families with mentally retarded children*. (Master Thesis, Sakarya University Institute of Social Sciences Department of Sociology).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Research methods in social sciences*, Ankara: Seçkin Publishing.
- You, S., Lee, Y. and Kwon, M. (2018). Effect of parenting stress in Korean mothers of children with disabilities on life satisfaction: Moderating effect of intrinsic religious orientation. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(3), 591-599.

Kamuda Çalışan Kadın Sosyal Çalışmacıların Mobbinge Maruz Kalma Durumlarının İncelenmesi*

Analysis of Mobbing Exposure of Female Social Workers Working in the Public Service

Zeynep YILDIRIM¹, Serap DAŞBAŞ²

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Silivri 2 Nolu Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, shuzeynepylrdm@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5722-5804

² Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, gserap@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0969-6393

Başvuru: 06.10.2021
Kabul: 13.01.2022

Atıf:
Yıldırım, Z. ve Daşbaş, S. (2022). Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların mobbinge maruz kalma durumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 179-204. DOI: 10.33417/tsh.1005467

ÖZET

İş yerinde psikolojik şiddet olarak kabul edilen mobbing bireyin üretkenliğini ve motivasyonunu düşürebilmekte ve yaşam doyumunu etkileyebilmektedir. Özellikle kadınların çalışma yaşamında cinsiyet ayrımcılığına bağlı mobbinge maruz kaldıkları ve bu durumun kadınları farklı açılardan olumsuz etkilediği bilinmektedir. Bu araştırmanın temel amacı; Türkiye'de kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların çalıştıkları kamu kurum ve kuruluşlarında mobbinge maruz kalma durumlarının incelenmesidir. Araştırmaya, 100 kadın sosyal çalışmacı katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında Sosyo Demografik Bilgi Formu ve Duyusal Taciz Ölçeği kullanılmıştır. Veriler Sperman Rho Korelasyonu, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan kadınların yaş ortalaması 32.1'dir. Araştırma sonucunda kadınların yaşları ve meslekte çalışma süreleri arttıkça mobbinge daha az maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca mobbinge maruz kalanların çoğunlukla bekâr kadınlar, çalıştıkları kurumdaki memnun olmayanlar, meslektaşları ve amirleriyle iletişim sorunu yaşayanlar ve mesleki performanslarını gerçekleştirmeyi engelleyen durumlara karşılaşanlar olduğu görülmüştür. Özellikle toplumdaki dezavantajlı bireylerle çalışan bir meslek grubu olan sosyal çalışmacıların mesleki performanslarının gerek müracaatçılar gerekse toplum açısından önemli olduğu ve özellikle kadın sosyal çalışmacıların bu konuda daha hassas olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma ile kadın sosyal çalışmacıların işyerinde maruz kaldıkları mobbingin belirlenerek, sosyal çalışmacılarda farkındalığın artırılması, muhtemel mobbing risklerinin tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınarak mobbing yaşama olasılığının azaltılmasına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kadın sosyal çalışmacı, mobbing, duygusal taciz

ABSTRACT

Mobbing, which is considered as psychological violence in the workplace, can reduce the productivity and motivation of the individual and affect life satisfaction. It is known that especially women are exposed to mobbing due to gender discrimination in working life and this situation affects women negatively from different aspects. The aim of this study is to examine the exposure of female social workers to mobbing in public institutions and organizations in Turkey. 100 female social workers participated in the research. Socio-Demographic Information Form and Psychological Mobbing Scale were used to collect the research data. Data were analyzed using the Sperman Rho Correlation, Mann Whitney U and Kruskal Wallis H test. Within the scope of the research, female social workers were reached through an online survey. The average age of the women participating in the study is 32.1 years. As a result of the research, it has been determined that women are less exposed to mobbing as their age and working time in the profession increase. In addition, it has been observed that

* Çalışma birinci yazarın "Kamuda Çalışan Kadın Sosyal Çalışmacıların Mobbing Görme Durumunun İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinin verilerinden üretilmiştir.

those who are exposed to mobbing are mostly single women, those who are not satisfied with the institution they work for, those who have communication problems with their colleagues and superiors, and those who encounter situations that prevent them from performing their professional performance. It is thought that the professional performance of social workers, who are a professional group working with disadvantaged individuals in the society, is important for both the clients and the society, and especially female social workers are more sensitive in this regard. With this study, it is thought that by determining the mobbing that female social workers are exposed to in the workplace, increasing the awareness of social workers, determining the possible risks of mobbing and taking the necessary precautions will contribute to reducing the possibility of experiencing mobbing.

Keywords: *Female social worker, mobbing, psychological mobbing*

GİRİŞ

İnsan hayatının önemli bir bölümünü oluşturan iş yaşamı sadece yaşamsal ihtiyaçların karşılanması değil bireyin kendini gerçekleştirme için de fırsatlar sunmaktadır. Bu bakımdan iş yaşamındaki deneyimler bireyin bütün yaşamı üzerinde etkide bulunabilmektedir. İş yerinde psikolojik şiddet olarak kabul edilen mobbing bireyin üretkenliğini ve motivasyonunu düşürdüğü gibi yaşam doyumunu da olumsuz etkileyebilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkının olduğu belirtilmiştir (madde 23). Aynı beyannamenin bir diğer maddesinde ise her çalışanın çalışma koşullarının güvenli ve sağlıklı olması gerektiğinden söz edilerek adil ve uygun çalışma koşullarına sahip olma hakkına vurgu yapılmaktadır (Reichert, 2003).

İnsan yaşamını değişik yönlerden etkileyen ve bireye zarar veren mobbing (duygusal taciz) üzerine yapılan araştırmalar günden güne artmaktadır. Bunun yanında farklı ülkelerde yapılan çeşitli araştırma sonuçları bireylerin dünya genelinde işyerinde mobbinge maruz kaldıkları ve mobbing mağdurlarının şiddete maruz kalanlar arasında sayıca daha fazla olduğunu göstermektedir (Tınaz, 2006; Divincová ve Siváková, 2014; Beycan, 2014).

Mobbing özel ya da kamu fark etmeksizin her kurumda rastlanabilir bir durumdur ve bazı koşullar mobbing yaşama ihtimalini artırmaktadır. Bu koşullar arasında, hiyerarşik yönetim sisteminin katı olması, otoriter yönetim sisteminin benimsenmesi, grup içerisindeki kötü davranışlar ve iletişim yetersizliği ve iletişim ağının zayıflığı, kurum içerisinde çatışma yönetiminin ve şikâyet sürecinin etkin kullanılmaması, bireylerin çatışma çözme yeteneğinin zayıflığı sayılabilir. Ayrıca, yöneticilerin tutum ve davranışları da oldukça etkili olabilmekte ve böyle ortamlar mobbing görülme riskini artırabilmektedir (Çivilidağ, 2011; Gözüm, 2017). Yapılan çalışmalar incelendiğinde, mobbingin bireylerin iş verimliliklerini azalttığı, işe odaklanmalarını güçleştirdiği, motivasyonlarını olumsuz etkilediği (Kocaoğlu, 2007), işten ayrılmalarına (Divincová ve Siváková, 2014), çalışanlarda post-travmatik stres bozukluğuna yol açtığı (Leymann ve Gustafsson, 1996) ve hatta intihara kadar götüren kötü sonuçları olduğunu göstermektedir (Yıldırım ve Yıldırım, 2007).

Kadınların, cinsiyet ayrımcılığına bağlı mobbing yaşama olasılığı da çalışma yaşamında rastlanabilecek mobbing durumları arasında ele alınabilmektedir. Kadına yönelik şiddet toplumsal yaşamın birçok alanında karşılaşılan kadına yönelik ayrımcılığın bir göstergesi niteliğindedir. Kadınlar, cinsiyet ayrımcılığı sebebi ile eğitim, sağlık ve iş ile ilgili en temel insani haklardan yeterince faydalanamamaktadır (Köktan ve Yıldırım 2008). İşyerinde mobbingin kadın çalışanlar üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların çalışma yaşamında mobbing yaşamalarına yol açtığı vurgulanmıştır (Beycan, 2014).

Kadınların çalıştıkları sektöre göre cinsiyet ayrımcılığına uğrama durumuna bakıldığında, Demir'e göre (2011), turizm sektöründe cinsiyet, yaş ve hemşericiliğe bağlı ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir. Kartal ve Çoban (2018), tekstil sektöründe çalışan kadınların terfi sırasında

ayrımcılığa maruz kaldıklarını, yaklaşık her üç kadından birinin sözsüz tacize maruz kaldıklarını belirlemişlerdir. Yıldırım ve Yıldırım'ın (2007) çalışmasına göre de, son bir yıl içinde hemşirelerin %86,5'lik kısmı ile büyük çoğunluğu mobbingle karşılaşmıştır.

Alparslan ve arkadaşlarının (2015) çalışmalarına göre kadınlar işyerinde çoğunlukla annelikle bağlantılı sorunlar yaşamakta, işverenler tarafından özellikle işe alım ve işten çıkarılma noktasında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kadınlar, iş yaşamında eğitim olanaklarına ulaşma, iş bulma, işe alınma, terfi, yükselme ve sosyal olanaklardan faydalanmada eşitsizlik ve cinsel taciz şeklinde cinsiyet ayrımcılığı deneyimleyebilmektedir.

İşyerinde yapılan işlerin kadın işi ya da erkek işi olarak sınıflandırılması cinsiyet ayrımcılığı açısından önemli bir göstergedir (Demir, 2011). Türkiye'de kadınlar cinsiyete dayalı meslek ayrımcılığına maruz kalmaktadır ve buna bağlı olarak iş yaşamında çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir (Parlaktuna, 2012). Sağlık sektörü tarihsel süreçte kadın emeğinin fazla olduğu bir sektör olmuştur. Urhan ve Etiler (2011) de sağlık sektöründe özellikle kadın çalışanların yoğun olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda sağlık sektöründe bulunan kimi mesleklerin kadın mesleği olarak düşünülmesi genel olarak mesleğe ilişkin olumsuz yargılar geliştirilmesine sebep olabilmekte ve bunun sonucu olarak mesleği icra edenler çeşitli olumsuz davranışlarla karşılaşabilmektedir.

Sosyal çalışmacılar ise, işleri gereği dezavantajlı birey ve ailelere hizmet vermekte, sağlık hizmeti ve sosyal hizmet veren meslek üyeleri ile iş birliği içerisinde çalışmaktadır. Hizmet verdikleri grup açısından hem kendilerinin hem de birlikte çalıştıkları iş arkadaşlarının işleri yoğun ve streslidir. Psikolojik olarak baskı yaşamaları muhtemel olup, bu durum iş ortamında gerginliğe ve çatışmalara yol açabilmektedir. Sosyal çalışmacılar, psiko-sosyal ve ekonomik sorunu olan birey, aile ya da gruplara hizmet ettikleri için stres işlerin bir parçası gibidir (Işıkhan, 1999). İşlerinde yaşadıkları yoğun stres, sosyal çalışmacıların mobbing uygulayan ve uygulanan kişiler olmalarına yol açabilmektedir.

Sosyal çalışmacılar, insan haklarının korunmasına yönelik bir meslek üyesi olarak, mobbing konusunda dönem dönem eğitici, savunucu ve danışman olarak görev yapabilmektedir. Buna rağmen bir çalışan olarak kendisi de mobbinge maruz kalma riskine sahiptir. Bundan dolayı sosyal çalışmacıların maruz kalacağı mobbing daha fazla önemli hale gelmektedir.

Ayrıca, toplumda kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ile mücadelede önemli görev üstlenen sosyal çalışmacıların kendilerinin bu ayrımcılığa maruz kalması kadınların hem bireysel olarak özel yaşamını hem de iş yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Sırf cinsiyetinden dolayı ayrımcılığa ve mobbinge maruz kalan sosyal çalışmacıların mesleklerine olan inancı sarsılabilmekte, mesleklerini özveri ile yapmaları sektöre uğrayabilmektedir. Aynı zamanda verilen hizmet açısından ele aldığımızda sosyal çalışmacının yaşadığı bu olumsuz iş tecrübesi, müracaatçı kitlesini de olumsuz etkileyebilir. Kadınların, cinsiyet ayrımcılığı temelli işyerinde yaşayabilecekleri şiddeti anlamak, bunun önüne geçmek ve çözüm üretmek kadın istihdamının artırılmasını ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin önlenmesini sağlayacaktır.

Özmete ve Laleoğlu (2013), sosyal çalışmacıların maruz kaldıkları mobbing davranışlarının onların iş tatmini ve sağlık sorunları arasındaki ilişkiyi incelediğinde, mobbing davranışlarının sosyal çalışmacıların iş tatminlerini azalttığını, depresyon nöbetleri, psikolojik ve fiziksel sağlık sorunları yaşamalarına sebep olduğunu belirlemişlerdir. İnsanlara hizmet veren bir meslek grubu olan sosyal çalışmacıların mobbinge maruz kalmalarının gerek kendileri gerekse hizmet verdikleri müracaatçıları açısından çeşitli olumsuzluklara sebep olabileceği, bu nedenle de mobbingin çözülmesi gereken bir konu olduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda, bu çalışmada Türkiye'de kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların çalıştıkları kamu kurum ve kuruluşlarında, meslektaşları ve yöneticileri tarafından maruz bırakıldıkları mobbingin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

- (1) Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların mobbinge maruz kalma durumları nasıldır?
- (2) Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların mobbinge maruz kalma durumu sosyo demografik özelliklerine göre farklılaşmakta mıdır?
- (3) Kamuda çalışan sosyal çalışmacı kadınların mobbinge maruz kalma durumu çalışma yaşamına ilişkin değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

Bu çalışma ile kadın sosyal çalışmacıların işyerinde maruz kaldıkları mobbingin belirlenerek, sosyal çalışmacılarda farkındalığın artması, muhtemel mobbing risklerinin tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınarak mobbing yaşama olasılığının azaltılmasına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların mobbing görme durumunun çeşitli değişkenlere göre incelendiği bu çalışmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma betimsel bir araştırma olup genel tarama modelindedir. Bu modelde geçmişte yaşanmış ya da şu anda yaşanmakta olan bir durum olduğu şekliyle tanımlanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2009). Araştırmada da kadın sosyal çalışmacıların maruz kaldıkları mobbing çeşitli değişkenlerle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 11 araştırma hipotezi belirlenmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez 1: H_1 : Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacılar mobbinge maruz kalmaktadır.

Hipotez 2: H_0 : Kadın sosyal çalışmacıların yaşı ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Hipotez 3: H_1 : Kadın sosyal çalışmacıların medeni durumu ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 4: H_1 : Kadın sosyal çalışmacıların meslekte toplam çalışma süresi ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 5: H₁: Kadın sosyal çalışmacıların eğitim düzeyi ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 6: H₀: Kadın sosyal çalışmacıların çalıştıkları birim ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Hipotez 7: H₀: Kadın sosyal çalışmacıların çalıştıkları kurumdan memnun olma durumu ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Hipotez 8: H₁: Kadın sosyal çalışmacıların meslektaşları ile iletişim sorunu yaşama durumu ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 9: H₁: Kadın sosyal çalışmacıların amiri ile iletişim sorunu yaşama durumu ile mobbinge maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 10: H₁: Çalıştıkları kurumda mesleki performanslarını ortaya koymalarını engelleyen bir durum olan kadın sosyal çalışmacılar mobbinge maruz kalmaktadır.

Hipotez 11: H₁: Kadın sosyal çalışmacılar en fazla yöneticileri tarafından mobbinge maruz kalmaktadır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Türkiye'de kamu sektöründe çalışmış ve/veya çalışmaya devam eden, çocuk, kadın, yaşlı, engelli birey, adli, sağlık ve aile alanlarında görev alan kadın sosyal çalışmacılar oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma kapsamında tüm kadın sosyal çalışmacılara ulaşılmaya çalışılmış ve araştırmaya katılmayı kabul eden 100 kişiye anket uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklemini 2018 Mart ve 2018 Aralık tarihleri arasında çalışmaya katılmaya gönüllü olan 100 kadın sosyal çalışmacı oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

	N	%
Yaş		
21-29 yaş arası	44	44.0
30-39 yaş arası	41	41.0
40 yaş ve üzeri	15	15.0
Yaş ortalaması	32.10±7.37	
Medeni durum		
Evli	65	65.0
Bekâr	35	35.0
Meslekteki toplam görev süresi		
1-5 yıl arası	43	43.0
6-10 yıl arası	38	38.0
11 yıl ve üzeri	19	19.0
Toplam çalışma süresi ortalaması	8.21±6.79	
Eğitim düzeyi		
Lisans mezunu	71	71.0
Yüksek lisans ve üzeri	29	29.0
Çalışmakta oldukları birim		
Çocuk	33	33.0
Kadın	5	5.0
Yaşlı	2	2.0
Engelli birey	7	7.0
Adli	34	34.0
Sağlık	17	17.0
Aile	2	2.0

Tablo 1'e göre; araştırmaya katılan kadınların yaş ortalamasının 32.10 ± 7.37 olduğu, %65'inin (n=65) evli, %43'ünün (n=43) 1-5 yıl arası meslekte çalışmakta olduğu, %71'inin (n=71) lisans mezunu ve %34'ünün (n=34) adli alanda çalışmakta olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada katılımcılara, araştırmacı tarafından literatür taraması sonucunda hazırlanmış olan Sosyo-Demografik Bilgi Formu ve Ocak (2008) tarafından geliştirilen Duygusal Taciz Ölçeği uygulanmıştır.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen sosyo-demografik bilgi formunda kadınların; yaş, medeni durum, meslekte toplam çalışma süresi, eğitim düzeyi, çalıştıkları birim, çalıştıkları kurumdan ne derecede memnun oldukları, çalıştıkları kurumda meslektaşları ile iletişim sorunu yaşama durumu, çalıştıkları kurumda amirleri ile iletişim sorunu yaşama durumu, çalıştıkları kurumda mesleki performansı göstermede engelleyici unsurların olma durumu, çalıştıkları kurumda kadınlara saygı duyulup duyulmadığı, kamu sektöründe çalışan kadınları yıldırıma yönelik davranışların olma durumu, şimdiye kadar psikolojik tacize maruz kalma durumu, en fazla kim tarafından psikolojik tacize uğradıkları soruları yer almaktadır.

Duygusal Taciz Ölçeği

Bu çalışmada Ocak (2008) tarafından geliştirilen, 7 ayrı alt boyuttan ve 39 sorudan oluşan "Duygusal Taciz Ölçeği" kullanılmıştır. İlk olarak Einarsen ve Raknes'in (1997) kullanmış oldukları, 21 maddeden oluşan olumsuz Davranış Soruları Ölçeği (Negative Acts Questionnaire (NAQ) Ölçeği) Cemaloğlu (2007) tarafından Türkçe'ye çevirilerek kullanılmış, daha sonra Cemaloğlu'nun (2007) kullanmış olduğu ölçekten yararlanılarak Ocak (2008) tarafından "Duygusal Taciz Ölçeği" geliştirilmiştir. Ocak (2008) tarafından yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin şu yedi boyuttan oluştuğu görülmüştür:

- Yaşam Kalitesini ve Mesleki İtibarı Etkileyen Davranışlar (Örn: Yaptığım işlerle bağlantılı olarak küçümseniyorum.)
- Sosyal İlişkileri Engelleyen Davranışlar (Örn: Birilerine yaklaştığımda düşmanca karşılanıyorum.)
- Kişisel İtibarı Zedeleyici Davranışlar (Örn: Mesleki yeteneklerim eleştiriliyor.)
- Kişinin Kendini Göstermesinin Engellenmesi (Örn: İş yerimde performansımı etkileyecek bilgiler benden saklanıyor.)
- Kişiye Yönelik Şiddet (Örn: Yönetim iş arkadaşarımla konuşmamı engelliyor.)
- Kişinin İletişim Kurmasını Engelleyen Davranışlar (Örn: İş arkadaşarımla onlarla iletişim kurmamı reddediyor.)

➤ Kişinin Özel Hayatına Müdahale Eden Davranışlar (Örn: Hakkımda asılsız söylenti çıkarılıyor.)

Ölçeğin yapı ve içerik geçerliliği ile uzman görüşü Ocak (2008) tarafından alınmış olup, güvenilirlik çalışması ve her boyutun kendi içindeki iç tutarlılığına (Cronbach's Alpha) Ocak (2008) tarafından ve araştırmacı tarafından bakılmıştır. Anketin Cronbach's Alpha değeri (güvenilirlik katsayısı) Tablo 2'de Ocak tarafından yapılan şekliyle, Tablo 3'te araştırmacı tarafından yapılan şekliyle verilmiştir.

Tablo 2. Ölçme Aracının Alt Ölçeklerindeki Güvenirlik Alfa Katsayıları (Ocak, 2008 tarafından yapılan).

Ölçekler ve Alt Ölçekler	Güvenirlik Alfa Katsayısı
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	0.914
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	0.900
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	0.873
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	0.700
Kişiyeye yönelik şiddet	0.801
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	0.816
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	0.792

Tablo 2'ye göre; araştırmada kullanılan duygusal taciz (toplam) ($\alpha=792$), yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar ($\alpha=914$), sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar ($\alpha=900$), kişisel itibarı zedeleyici davranışlar ($\alpha=873$), kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar ($\alpha=816$) ve kişiyeye yönelik şiddet ($\alpha=801$) ölçeklerinin tamamının güvenilirlik katsayısının yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür. Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ($\alpha=792$) ve kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi ($\alpha=700$) ölçeklerinin tamamının güvenilirlik katsayısının oldukça güvenilir olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Ölçme Aracının Alt Ölçeklerindeki Güvenirlik Alfa Katsayıları (Araştırmacı Tarafından Yapılan).

Ölçekler ve Alt Ölçekler	Güvenirlik Alfa Katsayısı
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	0.894
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	0.892
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	0.915
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	0.824
Kişiyeye yönelik şiddet	0.665
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	0.777
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	0.789
Duygusal taciz (toplam)	0.964

Tablo 3'e göre; araştırmada kullanılan duygusal taciz (toplam) ($\alpha= 964$), kişisel itibarı zedeleyici davranışlar ($\alpha=915$), yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar ($\alpha=894$), sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar ($\alpha=892$) ve kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi ($\alpha=824$) ölçeklerinin tamamının güvenilirlik katsayısının yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür. Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ($\alpha=789$), kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar ($\alpha=777$) ve kişiye yönelik şiddet ($\alpha=665$) ölçeklerinin tamamının güvenilirlik katsayısının oldukça güvenilir olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri 2018 Mart-2018 Aralık tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcılara ilk aşamada sosyo-demografik form, ikinci aşamada duygusal taciz ölçeği internet üzerinden sunularak araştırma verileri elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 21.0 kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistik metotları kullanılmıştır.

Araştırmada uygulanan One Sample Kolmogorov Smirnov testine göre Mobbing Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden alınan puanların normal dağılım göstermedikleri saptanmıştır (Tablo 4). Mobbing Ölçeği ve Alt Ölçekleri yaş, meslekteki toplam çalışma süresi değişkenlerle ilişkisi korelasyonlarında Spearman Rho korelasyonu; demografik değişkenlere göre karşılaştırmalarında Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis H testinde anlamlı farklılık görüldüğünde ikili karşılaştırmalar için düzeltilmiş Mann Whitney U testinden yararlanılmıştır.

Tablo 4. Ölçekler ve Alt Ölçeklerdeki One Sample Kolmogorov Smirnov Testi Sonuçları

Ölçekler ve Alt Ölçekler	Kolmogorov-Smirnov Z	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	0.882	0.019*
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	2.223	0.001**
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	2.739	0.001**
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	1.515	0.020*
Kişiye yönelik şiddet	4.275	0.001**
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	1.839	0.002**
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	3.186	0.001**
Duygusal taciz (toplam)	1.490	0.024*

**p<0.01, *p<0.05

BULGULAR

Bu bölümde, ilk olarak araştırmaya gönüllü olarak katılan kadın sosyal çalışmacıların çalıştıkları kurumla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra kadın sosyal çalışmacıların Duygusal Taciz Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin veriler demografik değişkenler ve çalıştıkları kurumla ilgili görüşleri açısından analiz edilerek sonuçlar tablolar haline getirilmiş ve açıklanmıştır.

Tablo 5. Kadınların Çalıştıkları Kurumla İlgili Görüşlerine İlişkin Dağılımları

	N	%
Çalıştıkları kurumdan memnun olma durumu		
Evet	44	44.0
Hayır	26	26.0
Kararsız	30	30.0
Çalıştıkları kurumda meslektaşlarıyla iletişim sorunu yaşama durumu		
Evet	30	30.0
Hayır	70	70.0
Çalıştıkları kurumda amirleriyle iletişim sorunu yaşama durumu		
Evet	53	53.0
Hayır	47	47.0
Çalıştıkları kurumda mesleki performansı göstermede engelleyici unsurların olma durumu		
Evet	78	78.0
Hayır	22	22.0
Şimdiye kadar duygusal tacize maruz kalma durumu		
Evet	79	79.0
Hayır	21	21.0
En fazla kim tarafından duygusal tacize uğradıkları		
Yönetici – amir	66	66.0
Meslektaş	3	3.0
İş arkadaşı	15	15.0
Diğer	16	16.0
Duygusal tacize maruz kalındığında verdikleri tepkiler		
Görmezden gelme	24	24.0
Üst mercilerle görüşerek durumu bildirme	33	33.0
Yasal yollardan problemi çözmeye çalışma	7	7.0
Aynı davranışlarla karşılık verme	3	3.0
Uygulayan kişiyle konuşarak sebebini anlamaya çalışmak	33	33.0

Tablo 5'e göre; araştırmaya katılan kadınların %44'ü (n=44) çalıştıkları kurumdan memnun olduğu, %70'i (n=70) çalıştıkları kurumdaki meslektaşlarıyla iletişim sorunu yaşamadığı, %53'ü (n=53) çalıştıkları kurumda amirleriyle iletişim sorunu yaşadığı, %78'i (n=78) çalıştıkları kurumda mesleki performansı göstermede engelleyici unsurların olduğunu düşünmekte, %64'ünün (n=64) çalıştıkları kurumda kadınlara saygı duyulduğu, %54'ü (n=54) kamu sektöründe çalışan kadınları yıldırmaya yönelik davranışların olduğunu düşünmekte, %79'u (n=79) şimdiye kadar duygusal tacize maruz kaldığı, %66'sı (n=66) en fazla yönetici – amirlerden duygusal tacize maruz kaldığı ve %33'ü (n=33) duygusal tacize maruz kaldığında en çok duygusal tacizi uygulayan kişiyle konuşarak sebebini anlamaya çalıştığını ifade ettiği görülmüştür. Araştırmada kadın sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğunun mobbinge maruz kalması bulgusu ile Hipotez 1 kabul edilmiştir.

Tablo 6. Kadın Sosyal Çalışmacıların Yaş Değişkenine Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekleri		Yaş
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	rho	-0.153
	p	0.129
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	rho	-0.197
	p	0.049*
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	rho	-0.267
	p	0.007**
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	rho	-0.141
	p	0.161
Kişiyeye yönelik şiddet	rho	-0.217
	p	0.030*
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	rho	-0.231
	p	0.021*
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	rho	-0.217
	p	0.030*
Duygusal taciz (toplam)	rho	-0.230
	p	0.021*

*p<0.05; **p<0.01

Tablo 6'ya göre; kadınların yaşları ile kadınların yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar ve kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır [Sırasıyla: rho=-0.153 ver=-0.141; p>0.05].

Kadınların yaşları ile kadınların sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişisel itibarı zedeleyici davranışlar, kişiyeye yönelik şiddet, kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar, kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ve duygusal taciz (toplam) ölçeklerinden aldıkları puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur [Sırasıyla; rho=-0.197, rho=-0.267, rho=-0.217, rho=-0.231, rho=-0.217 ve rho=-0.230; p<0.01]. Bu nedenle Hipotez 2 reddedilmiştir.¹

Tablo 7. Kadın Sosyal Çalışmacıların Medeni Durum Değişkenine Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	S.T	U	Z	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Evli	65	47.72	3101.50	956.50	-1.309	0.190
	Bekâr	35	55.67	1948.50			
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Evli	65	48.57	3157.00	1012.00	-0.930	0.352
	Bekâr	35	54.09	1893.00			
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Evli	65	48.43	3148.00	1003.00	-0.997	0.319
	Bekâr	35	54.34	1902.00			
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Evli	65	48.90	3178.50	1033.50	-0.755	0.450
	Bekâr	35	53.47	1871.50			
Kişiyeye yönelik şiddet	Evli	65	50.76	3299.50	1120.50	-0.170	0.865
	Bekâr	35	50.01	1750.50			
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Evli	65	48.67	3163.50	1018.50	-0.873	0.382
	Bekâr	35	53.90	1886.50			
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Evli	65	46.45	3019.50	874.50	-2.113	0.035*
	Bekâr	35	58.01	2030.50			
Duygusal taciz (toplam)	Evli	65	48.08	3125.00	980.00	-1.139	0.255
	Bekâr	35	55.00	1925.00			

*p<0.05

¹ Araştırma hipotezleri Duygusal Taciz Ölçeği toplam puanı baz alınarak sınanmıştır.

Tablo 7'ye göre; kadınların medeni durumlarına göre kadınların yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar, sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişisel itibarı zedeleyici davranışlar, kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi, kişiye yönelik şiddet, kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar ve duygusal taciz (toplam) ölçeklerinin puanlarının arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır [Sırasıyla; U=956.50, U=1012.00,U=1003.00, U=1033.50, U=1120.50, U=1018.50 ve U=980.00; P>0.05]. Bu nedenle Hipotez 3 reddedilmiştir.

Kadınların medeni durumlarına göre kadınların kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ölçeğinin puanlarının arasında istatistiksel olarak bekâr olan kadınların aleyhine anlamlı fark bulunmuştur [U=874.50; p<0.05].

Tablo 8. Kadın Sosyal Çalışmacıların Meslekte Toplam Çalışma Süresine Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekleri		Çalışma Süresi
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	rho	-0.141
	p	0.163
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	rho	-0.187
	p	0.063
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	rho	-0.260
	p	0.009**
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	rho	-0.142
	p	0.157
Kişiye yönelik şiddet	rho	-0.225
	p	0.024*
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	rho	-0.214
	p	0.033*
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	rho	-0.193
	p	0.054
Duygusal taciz (toplam)	rho	-0.214
	p	0.033*

*p<0.05; **p<0.01

Tablo 8'e göre; meslekteki toplam çalışma süresi ile kadınların yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar, sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi ve kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ölçeklerinden aldıkları puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır [Sırasıyla: rho=-0.260, rho=-0.225, rho=-0.214 ve rho=-0.214; p>0.05].

Meslekteki toplam çalışma süresi ile kadınların kişisel itibarı zedeleyici davranışlar, kişiye yönelik şiddet, kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar ve duygusal taciz (toplam) ölçeklerinden aldıkları puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur [Sırasıyla; rho=-0.260, rho=-0.225, rho=-0.214 ve rho=-0.214; p<0.05]. Bu nedenle Hipotez 4 kabul edilmiştir.

Tablo 9. Kadın Sosyal Çalışmacıların Eğitim Düzeylerine Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	S.T	U	Z	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Lisans	71	48.51	3444.00	888.00	-1.076	0.282
	Lisansüstü ve üzeri	29	55.38	1606.00			
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Lisans	71	49.21	3494.00	938.00	-0.713	0.476
	Lisansüstü ve üzeri	29	53.66	1556.00			
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Lisans	71	49.48	3513.00	957.00	-0.565	0.572
	Lisansüstü ve üzeri	29	53.00	1537.00			
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Lisans	71	47.06	3341.50	785.50	-1.861	0.063
	Lisansüstü ve üzeri	29	58.91	1708.50			
Kişiye yönelik şiddet	Lisans	71	50.13	3559.50	1003.50	-0.273	0.785
	Lisansüstü ve üzeri	29	51.40	1490.50			
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Lisans	71	48.94	3474.50	918.50	-0.856	0.392
	Lisansüstü ve üzeri	29	54.33	1575.50			
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Lisans	71	50.66	3597.00	1018.00	-0.097	0.923
	Lisansüstü ve üzeri	29	50.10	1453.00			
Duygusal taciz (toplam)	Lisans	71	48.48	3442.00	886.00	-1.090	0.276
	Lisansüstü ve üzeri	29	55.45	1608.00			

Tablo 9'a göre; eğitim düzeylerine göre kadınların duygusal taciz (toplam) ölçeği ve alt ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır [Sırasıyla; U=888.00, U=938.00, U=957.00, U=785.50, U=1003.50, U=918.50, U=1018.00 ve U=886.00; P>0.05]. Bu nedenle Hipotez 5 reddedilmiştir.

Tablo 10. Kadın Sosyal Çalışmacıların Çalıştıkları Birime Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçekler ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	sd	χ^2	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Çocuk	33	55.58	6	11.870	0.065
	Kadın	5	47.90			
	Yaşlı	2	18.50			
	Engelli birey	7	30.14			
	Adli	34	51.32			
	Sağlık	17	46.74			
	Aile	2	94.50			
	Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Çocuk	33			
Kadın	5	52.10				
Yaşlı	2	18.50				
Engelli birey	7	37.93				
Adli	34	52.78				
Sağlık	17	43.38				
Aile	2	78.75				

Tablo 10 (devamı). Kadın Sosyal Çalışmacıların Çalıştıkları Birime Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Çocuk	33	52.92	6	6.277	0.393
	Kadın	5	49.10			
	Yaşlı	2	29.75			
	Engelli birey	7	36.79			
	Adli	34	56.63			
	Sağlık	17	41.62			
	Aile	2	54.00			
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Çocuk	33	54.21	6	11.979	0.062
	Kadın	5	59.10			
	Yaşlı	2	14.00			
	Engelli birey	7	26.21			
	Adli	34	50.72			
	Sağlık	17	50.56			
	Aile	2	85.00			
Kişiyeye yönelik şiddet	Çocuk	33	54.83	6	7.525	0.275
	Kadın	5	39.50			
	Yaşlı	2	39.50			
	Engelli birey	7	39.50			
	Adli	34	47.96			
	Sağlık	17	54.32			
	Aile	2	66.75			
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Çocuk	33	48.48	6	7.282	0.296
	Kadın	5	50.70			
	Yaşlı	2	32.25			
	Engelli birey	7	43.57			
	Adli	34	57.18			
	Sağlık	17	42.18			
	Aile	2	83.00			
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Çocuk	33	54.61	6	9.725	0.137
	Kadın	5	36.00			
	Yaşlı	2	29.00			
	Engelli birey	7	41.00			
	Adli	34	56.78			
	Sağlık	17	39.71			
	Aile	2	58.75			
Duygusal taciz (toplam)	Çocuk	33	54.64	6	9.962	0.126
	Kadın	5	50.50			
	Yaşlı	2	15.25			
	Engelli birey	7	31.14			
	Adli	34	53.00			
	Sağlık	17	45.76			
	Aile	2	83.00			

Tablo 10'a göre; kadınların çalıştıkları birime göre duygusal taciz (toplam) ölçeği ve alt ölçeklerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır [Sırasıyla; $\chi^2=11.870$, $\chi^2=7.905$, $\chi^2=6.277$, $\chi^2=11.979$, $\chi^2=7.525$, $\chi^2=7.282$, $\chi^2=9.725$ ve $\chi^2=9.962$; $P>0.05$]. Bu nedenle Hipotez 6 kabul edilmiştir.

Tablo 11. Kadın Sosyal Çalışmacıların Çalıştıkları Kurumdan Memnun Olma Durumuna Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçekler ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	sd	χ^2	p	Fark
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Evet	44	34.51	2	23.941	0.001**	2>1
	Hayır	26	63.73				3>1
	Kararsız	30	62.48				
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Evet	44	35.43	2	22.369	0.001**	2>1
	Hayır	26	61.35				3>1
	Kararsız	30	63.20				
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Evet	44	40.25	2	13.628	0.001**	2>1
	Hayır	26	51.15				3>1
	Kararsız	30	64.97				
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Evet	44	34.05	2	25.633	0.001**	2>1
	Hayır	26	61.83				3>1
	Kararsız	30	64.82				
Kişiye yönelik şiddet	Evet	44	44.51	2	6.418	0.040*	2>1
	Hayır	26	54.87				3>1
	Kararsız	30	55.50				
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Evet	44	34.06	2	32.093	0.001**	2>1
	Hayır	26	53.33				3>1
	Kararsız	30	72.17				
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Evet	44	41.27	2	9.937	0.007**	2>1
	Hayır	26	56.50				3>1
	Kararsız	30	58.83				
Duygusal taciz (toplam)	Evet	44	33.41	2	27.702	0.001**	2>1
	Hayır	26	61.25				3>1
	Kararsız	30	66.25				

*p<0.05; **p<0.01

Tablo 11'e göre; kadınların duygusal taciz ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların çalıştıkları kurumdan memnun olup olmadıklarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur [Sırasıyla; $\chi^2=23.941$, $\chi^2=22.369$, $\chi^2=13.628$, $\chi^2=25.633$, $\chi^2=6.418$, $\chi^2=32.093$, $\chi^2=9.937$ ve $\chi^2=27.702$; $P<0.05$]. Bu nedenle Hipotez 7 reddedilmiştir. Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı Mann Whitney U testi yapılmıştır. Çalıştıkları kurumdan memnun olmayan ve kararsız olan kadınların duygusal taciz (toplam) ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar çalıştıkları kurumdan memnun olan kadınların duygusal taciz (toplam) ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 12. Kadın Sosyal Çalışmacıların Meslektaşları ile İletişim Sorunu Yaşama Durumuna Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	S.T	U	Z	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Evet	30	72.68	2180.50	384.50	-5.011	0.001**
	Hayır	70	40.99	2869.50			
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Evet	30	68.77	2063.00	502.00	-4.229	0.001**
	Hayır	70	42.67	2987.00			
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Evet	30	67.73	2032.00	533.00	-3.987	0.001**
	Hayır	70	43.11	3018.00			
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Evet	30	76.50	2295.00	270.00	-5.891	0.001**
	Hayır	70	39.36	2755.00			
Kişiye yönelik şiddet	Evet	30	60.48	1814.50	750.50	-3.116	0.002**
	Hayır	70	46.22	3235.50			
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Evet	30	75.03	2251.00	314.00	-5.622	0.001**
	Hayır	70	39.99	2799.00			
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Evet	30	65.53	1966.00	599.00	-3.772	0.001**
	Hayır	70	44.06	3084.00			
Duygusal taciz (toplam)	Evet	30	74.07	2222.00	343.00	-5.320	0.001**
	Hayır	70	40.40	2828.00			

**p<0.01

Tablo 12'ye göre; kadınların çalıştıkları kurumda meslektaşları ile iletişim sorunları yaşayıp yaşamadığına göre duygusal taciz ölçeği ve alt ölçeklerinin puanlarının arasında istatistiksel olarak çalıştıkları kurumda meslektaşları ile iletişim sorunları yaşayan kadınların aleyhine anlamlı fark bulunmuştur [Sırasıyla; U=384.50, U=502.00, U=533.00, U=270.00, U=750.50, U=314.00, U=599.00 ve U=343.00; p<0.01]. Bu nedenle Hipotez 8 kabul edilmiştir.

Tablo 13. Kadın Sosyal Çalışmacıların Amiriyle İletişim Sorunu Yaşama Durumuna Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	S.T	U	Z	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Evet	53	64.21	3403.00	519.00	-5.023	0.001**
	Hayır	47	35.04	1647.00			
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Evet	53	63.35	3357.50	564.50	-4.825	0.001**
	Hayır	47	36.01	1692.50			
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Evet	53	61.06	3236.00	686.00	-3.962	0.001**
	Hayır	47	38.60	1814.00			
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Evet	53	66.25	3511.00	411.00	-5.787	0.001**
	Hayır	47	32.74	1539.00			
Kişiye yönelik şiddet	Evet	53	55.28	2930.00	992.00	-2.422	0.015*
	Hayır	47	45.11	2120.00			
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Evet	53	65.78	3486.50	435.50	-5.681	0.001**
	Hayır	47	33.27	1563.50			
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Evet	53	61.33	3250.50	671.50	-4.407	0.001**
	Hayır	47	38.29	1799.50			
Duygusal taciz (toplam)	Evet	53	65.64	3479.00	443.00	-5.544	0.001**
	Hayır	47	33.43	1571.00			

*p<0.05, **p<0.01

Tablo 13'e göre; kadınların çalıştıkları kurumda amirleriyle iletişim sorunları yaşıyor yaşımadığına göre duygusal taciz ölçeği ve alt ölçeklerinin puanlarının arasında istatistiksel olarak çalıştıkları kurumda amirleriyle iletişim sorunları yaşayan kadınların aleyhine anlamlı fark bulunmuştur [Sırasıyla; U=519.00, U=564.50, U=686.00, U=411.00, U=992.00, U=435.50, U=671.50 ve U=443.00; p<0.01]. Bu nedenle Hipotez 9 kabul edilmiştir.

Tablo 14. Kadın Sosyal Çalışmacıların Mesleki Performanslarını Ortaya Koymada Engelleyen Bir Durum Olup Olmamasına Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	S.T	U	Z	p
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Evet	78	56.72	4424.50	372.50	-4.044	0.001**
	Hayır	22	28.43	625.50			
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Evet	78	55.21	4306.00	491.00	-3.133	0.002**
	Hayır	22	33.82	744.00			
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Evet	78	53.83	4199.00	598.00	-2.218	0.027*
	Hayır	22	38.68	851.00			
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Evet	78	57.51	4485.50	311.50	-4.566	0.001**
	Hayır	22	25.66	564.50			
Kişiyeye yönelik şiddet	Evet	78	52.10	4064.00	733.00	-1.439	0.150
	Hayır	22	44.82	986.00			
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Evet	78	56.38	4398.00	399.00	-3.879	0.001**
	Hayır	22	29.64	652.00			
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Evet	78	52.76	4115.00	682.00	-1.628	0.103
	Hayır	22	42.50	935.00			
Duygusal taciz (toplam)	Evet	78	56.69	4421.50	375.50	-4.016	0.001**
	Hayır	22	28.57	628.50			

*p<0.05, **p<0.01

Tablo 14'e göre; kadınların çalıştığı kurumda mesleki performanslarını ortaya koymada engelleyen bir durum olup olmamasına göre yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar, sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişisel itibarı zedeleyici davranışlar, kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi, kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar ve duygusal taciz (toplam)ölçeklerinin puanlarının arasında istatistiksel olarak çalıştığı kurumda mesleki performanslarını ortaya koymada engelleyen bir durumu olan kadınların aleyhine anlamlı fark bulunmuştur [Sırasıyla; U=372.50, U=491.00, U=598.00, U=311.50, U=992.00, U=399.00ve U=375.50; p<0.01]. Bu nedenle Hipotez 10 kabul edilmiştir.

Kadınların çalıştığı kurumda mesleki performanslarını ortaya koymada engelleyen bir durum olup olmamasına göre kadınların kişiyeye yönelik şiddet ve kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ölçeklerinin puanlarının arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır [Sırasıyla; U=733.00 ve U=682.00; P>0.05].

Tablo 15. Kadın Sosyal Çalışmacıların En Fazla Kim Tarafından Duygusal Tacize Maruz Kaldığına Göre Duygusal Taciz Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçekler ve alt ölçekler	Grup	N	S.O	sd	χ^2	p	Fark
Yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar	Yönetici – amir	66	54.28	3	7.380	0.061	
	Meslektaş	3	43.33				
	İş arkadaşı	15	54.00				
	Diğer	16	32.97				
Sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar	Yönetici – amir	66	51.80	3	8.730	0.033*	1>4 3>4
	Meslektaş	3	54.00				
	İş arkadaşı	15	62.40				
	Diğer	16	33.34				
Kişisel itibarı zedeleyici davranışlar	Yönetici – amir	66	52.08	3	7.542	0.056	
	Meslektaş	3	37.50				
	İş arkadaşı	15	61.80				
	Diğer	16	35.81				
Kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi	Yönetici – amir	66	54.81	3	12.113	0.007**	1>4 3>4
	Meslektaş	3	53.83				
	İş arkadaşı	15	55.43				
	Diğer	16	27.47				
Kişiye yönelik şiddet	Yönetici – amir	66	49.39	3	6.767	0.080	
	Meslektaş	3	57.67				
	İş arkadaşı	15	61.73				
	Diğer	16	43.22				
Kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar	Yönetici – amir	66	53.51	3	7.927	0.048*	1>4 3>4
	Meslektaş	3	39.00				
	İş arkadaşı	15	57.80				
	Diğer	16	33.41				
Kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar	Yönetici – amir	66	53.15	3	5.145	0.161	
	Meslektaş	3	45.33				
	İş arkadaşı	15	53.93				
	Diğer	16	37.31				
Duygusal taciz (toplam)	Yönetici – amir	66	53.77	3	9.706	0.021*	1>4 3>4
	Meslektaş	3	46.50				
	İş arkadaşı	15	58.37				
	Diğer	16	30.38				

*p<0.05; **p<0.01

Tablo 15'e göre; kadınların en fazla kim tarafından duygusal tacize maruz kaldığına göre duygusal taciz ölçeği ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların kadınlara göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur [Sırasıyla; $\chi^2=8.730$, $\chi^2=12.113$, $\chi^2=7.927$ ve $\chi^2=9.706$; $P<0.05$]. Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı Mann Whitney U testi yapılmıştır. Yönetici-amir ve iş arkadaşlarından psikolojik tacize maruz kalan kadınların sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi, kişinin iletişim kurmasını engelleyen davranışlar ve duygusal taciz (toplam) ölçeklerinden aldıkları puanlar yönetici, meslektaş ve iş arkadaşlarının dışında diğer personellerden psikolojik tacize maruz kalan kadınların sosyal ilişkileri engelleyen davranışlar, kişinin kendisini göstermesinin engellenmesi, kişinin iletişim

kurmasını engelleyen davranışlar ve duygusal taciz (toplam) daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu nedenle Hipotez 11 kabul edilmiştir.

Kadınların en fazla kim tarafından duygusal tacize maruz kaldığına göre yaşam kalitesini ve mesleki itibarı etkileyen davranışlar, kişisel itibarı zedeleyici davranışlar, kişiye yönelik şiddet ve kişinin özel hayatına müdahale eden davranışlar ölçeklerinin puanlarının arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır [Sırasıyla; $\chi^2=7.380$, $\chi^2=7.542$, $\chi^2=6.767$ ve $\chi^2=5.145$; $P>0.05$]

TARTIŞMA

Türkiye'de kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların meslektaşları ve yöneticileri tarafından maruz bırakıldıkları mobbingin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, kadın sosyal çalışmacıların yaşları arttıkça karşılaştıkları mobbing davranışlarının düşmekte olduğu görülmüştür. Literatürde de gençlerin ve iş tecrübesi fazla olmayan çalışanların daha fazla yıldırmaya maruz kaldıkları belirtilmektedir (Karavardar, 2009). Bununla birlikte mobbinge maruz kalanların yaş aralığı ile ilgili olarak da özellikle 20-35 yaş aralığındaki kişilerin daha fazla mobbingi deneyimlediği görülmektedir (Tekin, 2013; Karlıoğlu, 2011; Işık, 2007; Arsan, 2008; Çöl, 2008). Araştırmamızın yaş arttıkça mobbing davranışlarının düşmekte olduğu bulgusu literatürle paralellik göstermektedir. Bununla ilgili olarak gençliğin getirdiği tecrübesizlik, gençlerin çalışma hevesi, mükemmeliyetçi olma çabasının, bunlara ek olarak daha yaşlı daha fazla kıdeme sahip olan çalışanların gençleri kendi pozisyonları için tehdit olarak görmelerinin gençlerin mobbinge maruz kalma durumunu artırdığı düşünülmektedir.

Araştırmamızda kadın sosyal çalışmacılardan bekâr olanların evlilere göre daha fazla mobbing içeren davranışlar ile karşılaştıkları saptanmıştır. Benzer şekilde literatürde farklı meslek gruplarıyla yapılan çalışmalarda bekârların evlilere oranla daha fazla ve daha sık mobbinge maruz kaldığı belirtilmektedir (Karyağdı, 2007; Arsan, 2008; Aydoğan, 2010; Çivilidağ, 2011; Sönmezışık, 2011; Emiroğlu, 2011). Bu sonuçla ilgili olarak bekâr çalışanlara bireysel yaşantılarında daha az sorumluluklarının olduğu düşünülerek daha katı bir çalışma disiplini uygulanmasının, aynı zamanda bekar çalışanlardan evlilere göre daha özverili olmalarının beklenmesinin mobbing deneyimini artırdığı düşünülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusunda ise kadınların eğitim düzeyleri ile mobbing görme durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulguya ilişkin olarak literatürde farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Baş ve Oral (2012) yapmış oldukları mobbing görme durumu araştırmasında lisans ve lisansüstü eğitime sahip katılımcılar arasında belirgin puan farklılıklarının olduğunu tespit etmiştir. Acar ve Dündar (2008) ise eğitim gibi demografik bilgilerin mobbing görme durumu ile arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirtmiştir. Sosyal çalışma mesleği lisans eğitimi sonrasında icra edilen bir meslektir. Bu çalışmada araştırma grubunun tamamı lisans mezunu olup lisansüstü eğitime sahip katılımcıların sayısının düşük olmasının araştırma sonucu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmamıza katılan sosyal çalışmacı kadınların çalıştıkları birime göre mobbing görme durumları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu noktada sosyal çalışmacıların hizmet sunduğu bireylerin çoğunlukla dezavantajlı bireylerden oluşması nedeniyle birime göre farklılık olmadığı düşünülmektedir. Nitekim literatürdeki çalışmalara bakıldığında mobbing deneyimlerinin farklı sektörlere göre değerlendirildiği çalışmalara rastlanmaktadır. Bunlardan biri olan Bulut (2011) tarafından TBMM Kadın Erkek Eşitliği Komisyonuna sunulan raporda mobbingin görülme olasılığının sağlık sektörü, üniversite, eğitim alanı, gönüllü kuruluşlar, hizmet sektörü, insani ilişkilerin yer aldığı çalışma alanları, grup çalışması gerektiren alanlarda daha fazla olduğu belirtilmiştir. Başka bir çalışmada da mobbingin en çok sağlık sektöründe ortaya çıktığı, bunun sebebinin kadın çalışanların fazla olması ve insani ilişkilere yönelik bir hizmet alanı olması olduğu vurgulanmıştır (Fışkın ve Söyük, 2012).

Araştırma sonucunda meslekte geçirilen toplam çalışma süresinin artışı ile birlikte karşılaşılan mobbing davranışlarının düşmekte olduğu saptanmıştır. Çalışma sonucumuz literatürde bulunan araştırmalar ile paralellik göstermektedir. Çalışanların mobbing algısını mesleki kıdem değişkeni açısından inceleyen Karslıoğlu'nun (2011) araştırmasında 1 yıl ve daha az süre çalışanların; Demirçivi'nin (2008) araştırmasında 1-3 yıl arası çalışanların; Çivilidağ'ın (2011) araştırmasında 0-5 yıl çalışanlarda mobbingin daha fazla mobbinge daha fazla rastlanırken; Emiroğlu'nun (2011) araştırmasında ise kıdem arttıkça mobbing davranışı ortalama puanlarının azaldığı saptanmıştır. Yine Fettahlıoğlu (2008) tarafından 237 akademisyen ile gerçekleştirilen çalışma sonucunda çalışma süresi 1-5 yıl aralığında olanların daha fazla mobbinge maruz kaldıkları saptanmıştır. Ertek (2009) tarafından öğretmenler ile gerçekleştirilen bir başka çalışmada da öğretmenler arasında genç olanların mobbinge daha çok maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızın daha az süre çalışanların daha fazla mobbinge maruz kalma sonucunun, daha düşük çalışma süresi olan çalışanlara daha fazla iş yükü verilmesi ile kurum içerisindeki bağlarının daha zayıf olması neticesinde daha az korunan çalışanlar olmaları ile ve daha uzun süreli çalışanlar tarafından rakip seçilmeleri ile açıklanabileceği düşünülmektedir.

Çalıştıkları kurumdan memnun olmayan ve kararsız olan sosyal çalışmacı kadınların karşılaştıkları mobbing davranışlarının görece daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak literatürde mobbingin sonuçlarına dair çalışmalara rastlanmaktadır. Öztürk ve Cevher (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kadınların maruz kaldığı mobbing sonucunda işten vazgeçme eyleminde bulduklarına rastlanmıştır. Gökdemir (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda da mobbing ve iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aytaç ve Dursun (2013) tarafından sağlık sektöründe çalışan kadınlar ile gerçekleştirilen çalışmada işyerinde mobbinge maruz kalan çalışanların iş tatmini düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Asunakutlu ve Safran (2006) tarafından kamu sağlık kuruluşlarında çalışan ve katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu çalışmada, katılımcılar kurumlardaki istifa ve işe devamsızlığın mobbingle ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Mobbing davranışlarının temel hedeflerinden birisinin çalışanı o organizasyondan uzaklaştırmaya çalışmak olduğu bilinmektedir. Mobbinge maruz kalan birey, tüm olumsuzluklara

rağmen çalışmaya devam ediyor olsa da sürecin doğal bir sonucu olarak iş tatmini düşebilmektedir. İş tatminsizliği yaşayan bireyin çalıştığı kurumda kalmaya devam etmeyi istememelerinin doğal bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Çalıştıkları kurumda meslektaşları ve amirleri ile iletişim sorunları yaşayan kadınların karşılaştıkları mobbing davranışlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Literatürdeki bulgular da araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Öztürk ve Cevher (2016) tarafından kadınların kadınlara uyguladığı mobbinge ilişkin çalışmada kadınların daha çok yukarıdan aşağıya doğru iş yeri tacizini uyguladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yine birçok çalışmada yöneticiler tarafından gerçekleştirilen mobbing davranışlarına vurgu yapılmış ve mobbingin genellikle çalışanların yüksek sesle azarlanıp geçersiz nedenlerle sözlü olarak uyarılmaları (Gökçe, 2012), çalışanların kendilerini özgürce ifade etme konusunda sınırlandırılması (Asunakutlu ve Safran, 2006) ve yöneticiye kayıtsız şartsız itaat etmesinin beklenmesi (Ertek, 2009) şeklinde gerçekleştiğine değinilmiştir. Konaklı (2011) tarafından 24 farklı üniversiteden 1000 kadar akademisyen ile gerçekleştirilen çalışma sonucunda da kadın öğretim elemanlarının gerek çalışma ortamında gerekse meslektaşları ile iletişim konusunda daha fazla saldırıya maruz kaldıkları saptanmıştır. İyi bir yönetim anlayışının vazgeçilmez olan iletişim, eğer bir örgütsel yapı içinde sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilemiyorsa bu durumda yöneticiler ve çalışanlar arasındaki mesafe açılmakta ve bu mesafenin kapatılması da oldukça güç olabilmektedir (Sabuncuoğlu, 2007). Yıldırımın temel hedeflerinden birisi de iletişimin kısıtlanmasıdır. Bu noktada meslektaşları ve yönetici pozisyonunda olan çalışanlar ile uygun bir iletişime sahip olmayan bireylerin daha fazla mobbinge maruz kaldıkları görülmektedir.

Araştırmamızda kadın sosyal çalışmacıların çalıştığı kurumda mesleki performanslarını ortaya koymayı engelleyen bir durumun olması durumunda daha fazla mobbinge maruz kaldıkları görülmüştür. Literatürde çalışanlar arasında çatışma ve anlaşmazlıkların olduğu iş ortamlarında personel içerisinde mesleki uzmanlık kayıplarının yaşandığı ve çalışanların iş kalitesinde düşüşler olduğunu belirtmektedir (Yaman, 2009). Bu noktada ayrıca mobbing görülen örgütlerde iş veriminin azaldığına, personelin performansının düştüğüne, işgücü ve performans kayıplarının olduğuna da vurgu yapılmaktadır (Gül, 2009). Dolayısıyla iş yeri ortamının destekleyici olmaması mobbing yaşanmasının sebebi olabilirken, mobbing görme durumu da performans düşüşlerine yol açabilmektedir. Bu anlamda mobbingin hem neden hem de sonuç olabildiği görülmektedir.

SONUÇ

Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacıların sosyo-demografik özellikleri ve çalışma ortamına ilişkin özelliklerine göre mobbingin çok değişkenli olarak incelendiği bu çalışmada; kadınların yaşları ve meslekte çalışma süreleri arttıkça mobbinge daha az maruz kaldıkları, bekâr kadınların, çalıştıkları kurumdaki memnun olmayanların, meslektaşları ve amirleriyle iletişim sorunu yaşayanların ve mesleki performanslarını gerçekleştirmeyi engelleyen durumlarla karşılaşanların daha fazla mobbinge maruz kaldıkları görülmüştür.

Sosyal çalışmacılar hizmet verdikleri müracaatçı kitlesinin sorunları ile mücadele ederken oldukça zorlu bir süreci yönetmek durumunda kalmaktadır. Müracaatçılara en iyi hizmeti verebilmek öncelikle hizmet sunucuların bireysel iyiliklerinin yanında destekleyen bir çalışma ortamında olmasını da gerektirmektedir. Çünkü gerek kurumsal sorumluluklar gerek müracaatçı sistemi ile iletişimde karşılaşılan sorunlar gerekse mevzuatla ilgili sınırlılıklar sosyal çalışmacıların yaşadıkları güçlükleri artırmaktadır. Böylesi zorlukların karşısında kadın sosyal çalışmacı olmanın getirdiği bazı dezavantajlı durumlar da olabilmektedir. Bu bakımdan tüm sosyal çalışmacıların, özellikle de kadın sosyal çalışmacıların, destekleyici bir çalışma ortamına ihtiyacı bulunmaktadır. Çalışma ortamında kötü muameleye maruz kalmak hem bireysel olarak kadın sosyal çalışmacıların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını hem de müracaatçılara sundukları hizmetin kalitesini etkileyebilecektir. Bu nedenle mobbing konusunun titizlikle ele alınması ve konuya dair farkındalıkların artırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Kadın sosyal çalışmacıların, çalıştıkları alana göre değerlendirilerek, gereksinimlerinin ve beklentilerinin tespit edilmesi ve eksikliklerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal çalışma mesleğinin doğrudan insan ilişkilerine bağlı işlev gösteren bir meslek olması göz önüne alındığında, sosyal çalışmacıların mobbinge maruz kalmadan, süreci değerlendirme ve başa çıkabilme kapasitelerini arttırmada mesleki süpervizyonun etkin kullanılmasının katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacılar ile işverenler arasında görüşmeler yapılmasının karşılıklı sorun ve beklentilerin paylaşılmasına ve bu şekilde iş verimliliğinin artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kadın sosyal çalışmacıların çalıştığı kurumda mesleki performansını ortaya koymada engelleyen durumların tespit edilmesi, bu engellerin ortadan kaldırılması ve bu tür engellerle karşılaşan kişilerin meslek örgütü aracılığıyla da desteklenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Mobbinge maruz kalan kadın sosyal çalışmacıların güçlendirilmesi ve tekrar mesleki işlevselliğini kazanmalarının sağlanması için bireysel görüşmeler veya grup çalışmaları ile desteklenmesi yararlı olacaktır.

Özellikle multidisipliner ekip çalışması yürütülen kamu kurumlarında meslek tanımlarının net olması ve mesleki sınırlara özen gösterilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı mobbingin sadece kamuda çalışan kadın sosyal çalışmacılar üzerinde araştırılmasıdır. Gelecek araştırmaların özel sektörde çalışanların da dâhil edilerek yapılmasının literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, 1964 Helsinki bildirisi ve daha sonra yapılan değişiklikler veya karşılaştırılabilir etik standartlar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma öncesinde Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nden alınan Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile çalışma süreci başlatılmıştır. Araştırmaya

katılan kadın sosyal çalışmacılardan araştırma süreci açıklanarak, telefon, mail ve yüz yüze görüşmelerle sözlü onamları alınmıştır. Araştırmanın katılımcılarına araştırmanın amacı ve etik kurallardan söz edilerek istedikleri zaman katılımı sonlandırabilecekleri konusunda bilgi verilmiştir.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. B. ve DüNDAR, G. (2008). İşyerinde psikolojik yıldırıma (mobbing) maruz kalma sıklığı ile demografik özellikler arasındaki ilişkinin incelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 37 (2), 111-120.
- Alparlan, A. M., Bozkurt, Ö.Ç. ve Özgöz, A. (2015). İşletmelerde cinsiyet ayrımcılığı ve kadın çalışanların sorunları. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (1), 66-81.
- Arsan, T. (2008). İşyerinde psikolojik taciz olgusu. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Asunakutlu, T. ve Safran, B. (2006). Örgütlerde yıldırma uygulamaları (mobbing) ve çatışma arasındaki ilişki. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6 (11), 110-129.
- Aydoğan, Z. (2010). Okullarda öğretmen-yönetici ilişkilerinde yıldırma (mobbing) ve etkileri (Kâğıthane ilçesi örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Aytaç, S. ve Dursun, S. (2013). Çalışma hayatında kadına yönelik şiddet: Sağlık sektöründe bir uygulama. Journal of Istanbul University Law Faculty, 71 (1), 67-78.
- Baş, N. ve Oral, E. T. (2012). Mobbing davranışı ve kişilik özellikleriyle ilişkisi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (21), 11-24.
- Beycan, B. (2014). İşyerindeki psikolojik tacizin (mobbing) kadın çalışanlar üzerindeki etkisi. Uzmanlık Tezi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bulut, S. (2011). TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları 6, Mobbing Alt Komisyonu, İş Yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri.
- Cemaloğlu, N. (2007). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Yıldırma Arasındaki İlişki. H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 33, 77-87
- Çivilidağ, A. (2011). Üniversitelerdeki öğretim elemanlarının psikolojik taciz (mobbing), iş doyum ve algılanan sosyal destek düzeyleri. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. Doğu Üniversitesi Dergisi, 9 (1), 35-46.
- Demir, M. (2011). İş yaşamında ayrımcılık: Turizm sektörü örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri

- Dergisi, 8 (1), 760-84.
- Demirçivi, B. M. (2008). Otel işletmelerinde yıldırma eylemlerinin işgören verimliliğine etkisi ve insan kaynakları yönetimi açısından değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Divincová, A. ve Siváková, B. (2014). Mobbing at work place and its impact on employee performance. *Human Resources Management & Ergonomics*, 8 (2), 20-34.
- Einarsen, S. ve Raknes, B. I. (1997). Harassment in the Workplace and the Victimization of Men, *Violence and Victims*, 12, 247-263.
- Emiroğlu, Ö. (2011). Rehber öğretmenlerin algıladığı yıldırma davranışlarının incelenmesi (Gaziantep ili örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Ertek, S. Ş. (2009). Yıldırma ve yıldırma mağduru öğretmenler üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Fettahlıoğlu, Ö. O. (2008). Örgütlerde psikolojik şiddet (mobbing): Üniversitelerde bir uygulama. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Fışkın G., Söyük S.. (2012). Mobbing davranışı ve İstanbul ili Ana Çocuk Sağlığı Merkezlerinde sağlık çalışanlarına yönelik bir araştırma. 10. Ulusal Sağlık Kuruluşları Yönetimi Kongresi Bildiri Kitabı, ss.50-58, Mardin.
- Gökçe, A. T. (2012). Mobbing: İş yerinde yıldırma özel ve resmi ilköğretim okulu öğretmen ve yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 272-286.
- Gökdemir, D. (2016). Sağlık çalışanlarında mobbing algısının iş tatmini üzerindeki etkisi: Kamu hastanesinde bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Gözüm, P. (2017). Mobbing algısı ile motivasyon ilişkisi: Erzurum ve Ankara illerinde bazı kamu ve özel kurum çalışanları üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gül, H. (2009). İş sağlığında önemli bir psikososyal risk: Mobbing-psikolojik yıldırma. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8 (6), 515-20.
- Işık, E. (2007). İşletmelerde mobbing uygulamaları ile iş stresi ilişkisine yönelik bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Işıkhan, V. (1999). Sosyal hizmet kuruluşları ve stres. Erişim tarihi, 30.03.2018. http://www.vedatisikhan.com/wp-content/uploads/2017/04/4.4.sh_kuruluslari_ve_stres.pdf
- Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel.
- Karavardar, G. (2009). Psikolojik yıldırma ile bazı kişilik özellikleri arasındaki ilişki. *E-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3C0044, 5 (3), 212-233.
- Karslıoğlu, G. (2011). İşyerinde mobbing (psikolojik taciz) ve çalışan motivasyonu üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kartal, M. ve Çoban, O. (2018). Emek piyasasında kadın çalışanlara yönelik cinsiyet ayrımcılığı:

- Kahramanmaraş tekstil sektörü örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 39, 67-81.
- Karyağdı, A. (2007). Örgütlerde yıldırma (mobbing) ve bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kocaoğlu, M. (2007). Mobbing (İşyerinde psikolojik taciz, yıldırma) uygulamaları ve motivasyon arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Konaklı, T. (2011). Üniversitelerde yıldırma ve kültürel değerlerin yıldırma ile başa çıkma yaklaşımlarına etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Köktan, M. ve Yıldırım, F. (2018). Toplumsal cinsiyet temelli şiddete ve ayrımcılığa karşı sosyal hizmet perspektifinden kadınların güçlendirilmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (58), 717-723.
- Leymann, H. ve Gustafsson, A. (1996). Mobbing at work and the development of post-traumatic stress disorders. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5 (2), 251-75.
- Ocak, S. (2008). Öğretmenlerin duygusal taciz (mobbing)'e ilişkin algıları (Edirne ili örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Özmete, E. ve Laleoğlu, A. (2013). İnsani hizmet örgütlerinde sosyal çalışmacıların karşılaştıkları mobbing davranışları ile iş tatmini ve sağlık sorunları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (2), 23-44.
- Öztürk, U. C. ve Cevher, E. (2016). Mobbing sendromunda örgüt kültürü virüs mü aşımı?: Örgüt kültürü ve mobbing ilişkisi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 0-0.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye'de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10 (4), 1217-230.
- Reichert, E. (2003). Work place mobbing: A New frontier for the social work profession. *Professional Development: The International Journal of Continuing Social Work Education*, 5 (3), 4-12.
- Sabuncuoğlu, E. T. (2007). Eğitim, Örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ege Akademik Bakış*, 7 (2), 613-628.
- Sönmezışık, S. (2011). Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Psikolojik Yıldırma ile İlişkin Algıları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tekin, H. H. (2013). Hastanede çalışan hemşirelerin mobbinge maruz kalma durumları ve stres durumlarının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde psikolojik taciz (psikolojik şiddet). İstanbul: Beta Yayınları, 1. Baskı.
- Urhan, B. ve Etiler, N. (2011). Sağlık sektöründe kadın emeğinin toplumsal cinsiyet açısından analizi. *Çalışma ve Toplum*, 2 (29), 191-15.
- Yaman, E. (2009). Yönetim psikolojisi açısından işyerinde psikoşiddet. Ankara: Nobel Yayın

Dağıtım.

Yıldırım, A. ve Yıldırım, D. (2007). Mobbing in the work place by peers and managers: Mobbing experienced by nurses working in health care facilities in Turkey and its effect on nurses. *Journal Of Clinical Nursing*, 16 (8), 1444-1453.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Pandemisinde Gündelikçi Kadın Olmak

Being a Domestic Worker in Covid-19 Pandemic

Meliha Funda AFYONOĞLU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, fafyon@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7690-5602

Başvuru: 20.08.2021
Kabul: 27.01.2022

Atıf:
Afyonoğlu, M.F. (2022). Covid-19 pandemisinde gündelikçi kadın olmak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 205-224. DOI: 10.33417/tsh.985032

ÖZET

Bu araştırma gündelikçi kadınların pandemi dönemindeki sosyo-ekonomik durumlarını öğrenmeyi amaçlamıştır. Patriarkal kapitalizm çerçevesinde ve enformel sektör içerisinde şekillenen gündelikçi kadın deneyiminin pandemideki durumunu öğrenebilmek için Ankara, İstanbul ve Konya başta olmak üzere Türkiye'nin 10 ilinden 101 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcılara sosyo-demografik soruların yanı sıra pandemi öncesi ve pandemi sırasındaki çalışma ve aile yaşamlarına ilişkin soruları içeren anket telefonla görüşme yoluyla uygulanmıştır. Araştırma sonuçları katılımcıların çoğunluğunun evli, en az iki çocuklu, eğitim seviyesi düşük ve çalışan yoksullar sınıfında olduklarını göstermektedir. Pandeminin katılımcıların çoğunluğunda iş kaybına ya da gelir düşüklüğüne sebep olduğu, hane gelirlerinin düşerken, ev içi masraflarının ve borçlarının arttığı, sağlıklı beslenemedikleri ve pandeminin aile içi sorunlar ile kadınların ev içi iş yükünü artırdığı görülmüştür. Katılımcıların büyük bir bölümünün sosyal güvenceleri olmadan çalıştığı, çalıştıkları mekan, toplu taşıma kullanma ve mesleklerinden kaynaklı hastalıklara sahip olmaları gibi sebeplerle virüs tedbirlerine uy(a)mayan bir risk grubu oldukları açığa çıkmıştır. Katılımcıların bir kısmının mesleki yaşantıları boyunca en az bir kez cinsel, sözel ve ekonomik şiddete maruz kaldıklarını belirtmeleri araştırmanın öne çıkan diğer sonuçlarından biridir. Bu sonuçlar doğrultusunda, kadınların sosyal güvencelerinin sağlanması, kadınların çalışma hakları başta olmak üzere haklarına erişimleri için kadınlarla beraber gerçekleştirilecek savunuculuk çalışmalarını ve akademik faaliyetlerinin artırılması başlıca önerilerden olmuştur.

Anahtar kelimeler: *Ev içi işçileri, gündelikçiler, patriarkal kapitalizm, enformel sektör, pandemi, covid*

ABSTRACT

This research aimed to learn the socio-economic conditions of domestic workers working as daily women during the pandemic period. To learn the experiences of domestic workers in pandemic, which is shaped within the framework of patriarchal capitalism and in informal sector, 101 women from 10 different cities of Turkey (mainly Ankara, İstanbul and Konya) were reached. In addition to socio-demographic questions, a questionnaire including questions about their work and family life before and during the pandemic was administered to the participants by telephone interview. The results show that most of the participants are married, have at least two children, have a low level of education and belong to the working poor class. The results indicate that the pandemic caused job loss or revenue loss in the majority of the participants, while their household incomes decreased, their domestic expenses and debts increased. It is also found that they could not eat healthy and the pandemic increased the family problems and the domestic workload of women. The results further indicated that that a large part of the participants is working without social security and they form a risk group who cannot comply with virus precautions due to reasons such as working without social security, their working place as someone else's home, their need to use public transportation and having diseases caused by their profession. Another prominent result of the research is that some of the participants stated that they were exposed to sexual, verbal, and economic violence at least once during their professional life. In line with these results, the main suggestions were to increase the advocacy work and academic activities to be carried out with women to ensure women's social security and women's access to their rights, especially their working rights.

Keywords: *Domestic workers, daily women, patriarchal capitalism, informal sector, pandemic, covid*

GİRİŞ

2019 yılında Çin'nin Wuhan kentinde başlayan ve tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edildiğinden beri öncelikle sağlığa etkileri, takip eden süreçte ise toplumsal, sosyal, psikolojik ve ekonomik etkileri tartışılmaya başlanmıştır. Virüsün dil, din, ırk, yoksul, zengin, cinsiyet ayırmaksızın öldürücü olması sebebiyle pandeminin büyük bir eşitleyici olduğu söylemi yerini; farklı dezavantajlı grupların farklı deneyimleri sebebiyle pandeminin sınıf, cinsiyet, vatandaş, göçmen gibi farklı kimliklerde yarattığı eşitsizlik ve ayrımcılık tartışmalarına bıraktığı görülmektedir (Afyonoğlu, 2019). Akademik alan yazında, medyada ve sosyal medya gün geçtikçe kadınların, göçmenlerin, yaşlıların farklılaşan deneyimlerini, eşitsiz konumlarını, dışlanmışlıklarını ve bu koşulların virüs deneyimini nasıl etkilediğini gösteren araştırmalar ve haberler kendine yer bulmaktadır (Göçmen Kadınlar Birliği, 2020; Günindi-Ersöz, 2020; KEİG, t.y.) Bu doğrultuda bu araştırma Covid-19 pandemisinde gündelikçi kadınların sosyo-ekonomik durumlarını öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ise öncelikle "gündelikçi kadın olmanın" şekillendiği bağlamı, daha sonra ise bu bağlamın pandemiyle nasıl bir dönüşüm yaşadığını değerlendirmek önemli görünmektedir.

Araştırmanın temel sorunsalı eşitsizlikleri anlamakta temel alınması gerekenin "sınıf mı? Toplumsal cinsiyet mi?" sorusunu cevaplamak olmasa da, gündelikçi kadın deneyimini anlamının patriarki ve kapitalizm ilişkisi içerisinden geçtiğini söylemek mümkün görünmektedir. Acar-Savran (2018) patriarki ve kapitalizm ilişkisini; ataerkinin kronolojik olarak kapitalizme öncü bir ayrımcılık ve eşitsizlik biçimi olduğu, bu doğrultuda kapitalizmin doğuşundan itibaren kendine patriarkanın içinde yer bulduğunu ve kapitalizmin patriarkanın çizdiği sınırlar ve imkanlarla oluştuğunu belirterek açıklamaktadır. Ona göre patriarkanın kapitalizme sağladığı imkânlardan en önemlisi ücretsiz yeniden üretimi sağlaması sebebiyle kadın emeğidir. Başka bir deyişle patriarka; kapitalizmin talep ettiği "ucuz, güvenilir, sabırlı, itaatkâr bir emek havuzunu" kadın emeği biçiminde kapitalizme sunmaktadır (Acar-Yaman-Öztürk, 2010; Yaman-Öztürk ve Dedeoğlu, 2010, akt. Memiş ve Özay, 2011, s.7). Bu çerçevede patriarkal kapitalist toplumlarda kadın emeğinin; ücretsiz ev içi ve bakım emeği olarak kendine sürekli bir yer bulduğu, kadınların ücretli emeğinin ise çoğunlukla düşük vasıflı ve sömürüye açık sektörlerde yer aldığı belirtilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2012). Dolayısıyla patriarkal kapitalizm toplumlarında kadınların; toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, cinsiyetlendirilmiş iş piyasası ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak özel alanlarında ya da evlerinde ücretsiz ev işlerini gerçekleştirirken, erkeklerin kamusal alanda ücretli iş gücünün çoğunluğunu oluşturduğu söylenebilmektedir (İlkkaracan, 2018).

Patriarki ve kapitalizmin kesişiminde ortaya çıkan ve bu kaynaklardan beslenen informel sektörde ise ev içi işçisi, kadın, gündelik işçi, temizlikçi, hizmetçi gibi farklı isimlerle adlandırılan gündelikçi kadın deneyimi ortaya çıkmaktadır. Bakım sektörü, ev içi işçiliği ya da ev eksenli çalışma kapsamında değerlendirilen bu iş:

Geniş anlamda, bir hanedeki gereksinimler içinde, ev halkının kendini yeniden üretmesine katkıda bulunan ve ücret karşılığında, çoğunlukla ev halkı dışından temin edilebilen her türlü ev içi hizmeti içeren ev hizmeti kavramı, temizlik, aşçılık, çocuk, hasta, yaşlı bakımı ve dikiş dikme, misafir ağırlama, alışveriş gibi bazı uzmanlaşmış hizmetlerden oluşmaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç, 2001: 55, akt. Yıldırım alp, 2014: 46)

Görüldüğü üzere ev içi işçileri; yaşlı, çocuk ya da engelli bakımı, günlük, aylık ya da haftalık temizlik gibi işler gerçekleştiren kişiler; çoğunlukla kadınlar olmaktadır.¹ Gündelikçi kadınlarla yapılan araştırmalar; bu işi yapan kadınların dar gelirli bir hane yapısına sahip olduklarını ve çalışan yoksullar sınıfında nitelendirildiklerini göstermektedir (Bağış, 2018; Evid Sen 2021a; Evidsen 2021b). Ulusal literatüde ev içi işçilik; orta ya da üst sınıfa mensup ancak ev içi emekten sorumlu olan kadınların işveren olduğu ve yine hem kendi evinde hem de başkasının evinde ev içi emeği üstlenen ve başkasının evindeki emeğine karşılık ücret alan; öteki, yoksul ve alt sınıftan kadınlar arasındaki sınıfsal, ataerkil ve iktidar ilişkileri üzerinden de tartışılmaktadır (Bora, 2005; Özyeğin, 2005; Ülger, 2019). Alan yazın ev içi işçilerine dair yoksul, eğitim seviyesi düşük, kırdan kente göç etmiş, çoğunlukla evli ve çocuklu bir profil çizmektedir (Fidan ve Özdemir, 2011; Yıldırım alp, 2011; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2012; Erdoğan ve Toksöz, 2013). Enformel sektördeki kadın emeğinin büyük bir bölümünü oluşturan ev içi işçiliği; kayıtsız, güvencesiz, asgari ücretin altında, emek yoğun, ancak değersiz, istikrarsız ve belirsiz bir iş tanımı içerisinde çalışarak genellikle hane gelirini artırmak için zorunlu bir şekilde tercih edilen bir iş kolunu oluşturmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2018). Bu doğrultuda gündelikçiliğin; kadınların erkeklerden daha yoksul olduğu, kadınların erkeklere oranla daha hızlı yoksullaştıkları ve kadınlar arasındaki yoksulluğun kadınların yalnız hane reisi olmalarıyla ilişkili olduğunu belirten yoksulluğun feminizasyonunun çehrelerinden biri olarak okunduğu görülmektedir (Sallan-Gül, 2005; Yıldırım alp, 2011; Chant, 2015).

Covid-19 pandemisi tüm dünyayı etkisi altına alsa da, yoksul, göçmen, engelli gibi dezavantajlı grupların sorunlarını daha da derinleştirdiği, kadınların ise artan ev işleri ve bakım yüklerinin yanında ev içi şiddeti deneyimledikleri bildirilmektedir (TÜSİAD, TÜRKONFED, UN Women, 2020; UNFPA, 2020). Gündelikçi kadınları da içeren bakım sektöründeki kadınların tüm bu etkilere maruz kaldıkları aynı zamanda potansiyel virüs taşıyıcısı olarak görüldükleri ve işlerini kaybettikleri belirtilmektedir (UN, 2021). Pandemi öncesinde de belirsiz iş tanımı, istikrarsızlık ve değersizlikle betimlenen ev içi emek; pandemi döneminde ilk vazgeçilen emek türlerinden biri olmuş ve sosyal güvence, işsizlik maaşı ya da kısa çalışma ödeneği gibi haklardan yararlanamayan kadınların oluşan işsizlik sonucunda yoksullukları daha da derinleşmiştir (Acciari, 2020; ILO, 2020). Bununla birlikte, iş yerleri bir başkasının “evi” olduğu için, çalışmaya devam eden kadınların sosyal izolasyon ve mesafe

¹ Bu doğrultuda ev eksenli çalışan ve parça başı iş alan (evde dikiş dikme, zarf kapatma, pul dizme vb.) kadınlar da ev içi işçisi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ancak araştırma kısmi zamanlı ve yevmiyeyle çalışan gündelikçi kadınları kapsamaktadır.

önlemlerini almalarının mümkün olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda pandeminin gündelikçi kadınları işleri ve sağlıkları arasında zorlu bir seçim yapmak durumunda bıraktığı söylenebilmektedir.

Pandeminin ilk dönemlerinde olmasa da 2021 yılı Nisan ayı itibariyle gündelikçi kadınların sorunlarının ulusal akademik alanyazında ve medyada görünür olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bu sorunlara işaret eden derleme araştırma sayısı artarken, konuyla ilgili kadınların seslerini duyurabilecek araştırma sayısının ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Türkiye’de araştırmacının bilgisi doğrultusunda konuyla ilgili öne çıkan üç araştırma bulunmaktadır. Bunlardan biri; yürütücülüğünü Güler ve Benli’nin üstlendiği nitel bir araştırma olan Ev İşçileri Dayanışma Sendikası Raporu (2020a)’dur. Rapor pandemi döneminde görüşülen 30 kadının tamamının işsiz kaldığını, çoğunluğunun kiralarını ödeyemediklerini, sigortasız çalıştıkları için sağlık haklarına erişemediklerini ve sağlıklı beslenemediklerini belirtmektedir. Aynı sendika tarafından ve aynı yazarlar tarafından yürütülen diğer nicel bir çalışmada ise bakım sektöründe gündelikçi, yatılı, tam zamanlı vb. çalışan kadınlara ulaşılmış ve bir önceki araştırma bulgularına ek olarak kadınların şiddete maruz kaldıklarını, virüsten değil işsizlikten korktuklarını ve en çok göçmen kadınların şiddete maruz kaldığını bulgulanmıştır (EVİD-SEN, 2020b). Konuyla ilgili öne çıkan son araştırma ise yürütücülüğünü Güler’in üstlendiği “Ev İşçiliğinin Türkiye’deki Görünümü: Kapsam, Boyut ve Sorunlar Raporu” dur (ILO, 2021). Raporun pandemi dönemiyle ilgili kısmı; kadınların çalışma koşullarına, pandeminin kadınlar üzerindeki sosyo-ekonomik, psikolojik ve fiziksel etkilerine, kadınların temel haklarına erişimlerine ve sendikalaşmaya dikkat çekmektedir².

Görüldüğü üzere konuyla ilgili araştırma sayısı sınırlı olmakla beraber araştırmada bakım sektöründeki kadınlar bir bütün olarak ele alınmıştır. Bir başka deyişle araştırmalarda temizliğe giden, yatılı kalan, engelli çocuk bakımı gibi farklı alanlarda çalışan kadınların sorunlarına bir bütün olarak odaklanılmıştır. Gerçekleştirilen bu araştırma bahsi geçen üç araştırmadan örnekleme ve araştırma sorularıyla farklılaşmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın konuyla ilgili araştırma sayısının az olması sebebiyle literatüre katkı sağlayacağı, kadınların sosyo-ekonomik durumlarını ve ihtiyaçlarının belirlenmesiyle konuyla ilgili üretilecek sosyal politikalara veri sağlayacağı ve en önemlisi kadınların sorunlarını görünür ve duyulur kılacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma pandemi döneminde gündelikçi kadınların sosyo-ekonomik durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma nicel araştırma türünde olup, betimsel tarama modeliyle tasarlanmıştır. Katılımcıların araştırmaya alınma kriteri; belirli bir ücret karşılığında başka birinin evinde gündelik ya da haftalık olarak temizlik işinde çalışmaktır. Bu sektörde yabancı uyruklu kadınlar da bulunmaktadır. Ancak verilerin telefon görüşmesi yoluyla toplanması ve kadınların soruları Türkçe olarak anlamakta

² Pandeminin doğrudan gündelikçi kadınların yaşamına etkisini ölçmeyi amaçlamayan ancak pandemi dönemini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan bir çalışma için: kaynakçada erişim adresi sunulan “Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU-GENDER)’nin Covid-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu” okunabilir.

ya da yanıtlamakta zorlanabilecekleri düşünülmesi sebebiyle yabancı uyruklu kadınlar araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Gündelikçiliğin enformel sektöre ait bir iş kolu olması ve araştırma kriterlerinin bakım sektörünü dışlaması sebebiyle araştırma evreninin kaç kadından oluştuğu bilinmemektedir. EVİD-SEN (2021) raporuna göre Türkiye'de 1 milyonun üzerinde, ILO (2021)'nin TÜİK verilerine göre gerçekteşirdiği hesaplamalara göre ise 221.751 ev içi işçisi bulunmaktadır. Ancak bahsi geçen bu sayılar yaşlı, hasta, engelli bakım, tam zamanlı ev içi işçilerini ve göçmenler gibi yabancı uyruklu grupları da içermekte, araştırmanın hedef grubu olan gündelikçi kadınların bu sayılar içerisindeki oranına yönelik bir bilgi verilmemektedir (EVİD-SEN 2021, ILO 2021).

Direk (2016), ulaşılması diğer gruplara göre daha zor olan gündelikçi kadınlar gibi saklı popülasyonlarla gerçekteşirilen araştırmalarda; seçkisiz örnekleme yöntemleri kullanılmıyorsa örneklemede yanlılık oluşabileceği sebebiyle araştırma sonuçlarına yönelik genelleme yapılmamasını önermektedir. Buna ek olarak, gündelikçi kadınlar meslekleri ve mesleklerinin getirdiği zorluklarda ortaklaşsalar da, homojen bir grup oldukları düşünülmemektedir. Bir başka deyişle, gündelikçi kadınların diğer kadın grupları gibi yaş, medeni durum, sınıf, etnik köken gibi farklılıkları, farklı gündelikçi kadın deneyimlerini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Direk (2016)'ının önerisi takip edilmiş, araştırma evreninin bilinmemesi, katılımcı sayısının 101 olması ve kadınların deneyimlerinin homojen olmaması nedeniyle araştırmada ortak sorunlara yer verilirken herhangi bir genelleme iddiasından kaçınılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin çeşitli illerinde çalışan katılımcılara; araştırmacının sosyal çevresindeki arkadaşlarına ulaşması, arkadaşlarının tanıdıkları gündelikçi kadınlara yönlendirmesi ve bu kadınların da tanıdıkları diğer kadınlara yönlendirmesi suretiyle kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Mayıs-Haziran 2021 ayları arasında gerçekteşen veri toplama sürecinde Ankara, İstanbul ve Konya başta olmak üzere Türkiye'nin 10 ilinden (bkz. Tablo 1) 130 kadına ulaşılmış ve çalışmaya katılmayı kabul eden 101 kadın araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, gündelikçi kadınların sosyo-demografik profillerini ve pandeminin iş yaşantılarına etkisini öğrenmek amacıyla literatür temel alınarak (Erdoğdu ve Toksöz, 2013; Tezcek ve Polat, 2016; Evidsen, 2021) oluşturulan anket ile telefonda kadınlarla birebir konuşarak toplanmıştır. Anket; kadınların sosyo-demografik özellikleri (yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, çocuk sayısı vb.), kazançları (kendi kazançları, hane geliri), pandemi öncesi iş yaşantıları (işi nasıl bulduğu, pandemi öncesinde haftada kaç gün çalıştığı), pandeminin iş yaşantısına etkileri (pandemi de çalışıp-çalışmadığı, borçlarının artıp-artmadığı), pandeminin aile yaşantılarına etkisi (ev içi sorumluluklar, aile içi sorunlar), iş verenle ilişkileri (ücretinin nasıl belirlendiği, iş verenin iş dışında yardım sunup-sunmadığı, iş yerinde koruyucu ekipman kullanıp kullanmadığı) gibi soruların cevaplarını öğrenebilmek adına kapalı uçlu soru tipiyle hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır. Ankette soru

sıralaması pandemi öncesi, sırası ve sonrası olarak yapılandırılmamış, hassas sorular (iş yerinde ekonomik cinsel ya da psikolojik şiddet deneyimi yaşayıp yaşamadığı gibi) en sona bırakılmıştır.

Katılımcıların bir kısmıyla düşük düzeyde de olsa güven ilişkisi kurulurken, bir kısmının sorulara hızlıca yanıt verdiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla araştırma verilerine dahil edilmese de kadınlarla yapılandırılmamış sohbetler gerçekleştirilmiş ve konuşmalardaki önemli noktalar not edilmiştir. Şiddet deneyimini açıklayan kadınların deneyimleri, çoğunlukla bu sohbetler aracılığıyla öğrenilmiştir.

Verilerin Analizi

Oluşturulan anket soruları, Surveey Online Survey System web tabanına girilmiş ve araştırma sonuçları bu tabandan SPSS program dosyası olarak çekilmiştir. Anketin telefonda birebir konuşularak doldurulması ve katılımcıların yanıtlamayı reddettikleri bir soru bulunmaması sebepleriyle hatalı ya da eksik veri ortaya çıkmamış ve veriler SPSS programının frekans dağılımları kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Pandemi döneminde gündelikçi kadın olma deneyimini değerlendirebilmek için kadınların pandemi öncesinde sosyo-demografik profillerini ve çalışma yaşantılarını anlamının gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu doğrultuda bulgular; öncelikle sosyo-demografik bilgilere ve kadınların pandemi öncesi sosyo-ekonomik durumlarına odaklanmış, daha sonra ise pandemi sırasında iş ve aile yaşantıları değerlendirilmiştir.

Pandemi Öncesinde Gündelikçi Kadın Olmak

Katılımcıların yaşadığı şehir, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, çocuk sayısı, eşlerinin çalışma durumu, hane geliri ve aile yapısına ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

Yaşadığı Şehir	Sayı	Yüzde
Ankara	31	30,69
Konya	23	22,77
İstanbul	20	19,80
Antalya	10	9,90
Çorum	6	5,94
Ordu	4	3,96
İzmir	3	2,97
Diğer (Sakarya, Adana, Balıkesir)	4	3,96
Yaş (min=20, max=65, \bar{X}= 43,52)		
20-30	10	9,90
31-41	29	28,71
42-52	40	39,60
53-65	22	21,78

Tablo 1(devamı): Katılımcılara İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler		
Medeni Durum		
Bekar	22	21,78
Evli	79	78,21
Eğitim		
Eğitimi Yok	4	3,96
İlkokul Mezunu	70	69,30
Ortaokul Mezunu	9	8,91
Lise Mezunu	18	17,82
Çocuk Sayıları		
Yok	8	7,92
1	12	11,88
2	46	45,54
3	31	30,69
4	4	3,96
Eşinin Çalışma Durumu		
Evli Değil	22	21,78
Çalışıyor	49	48,51
Çalışmıyor	15	14,85
Emekli	15	14,85
Evde Çekirdek Aileden Başka Birinin Yaşayıp /Yaşamadığı		
Çekirdek Aile	83	82,17
Eşinin Akrabaları	10	9,90
Kendi Akrabaları	8	7,92
Evde Yaşayan Diğer Kişilerin Çalışıp /Çalışmadığı		
Evet	30	29,70
Hayır	71	70,29
Hane Geliri		
0-2324	11	10,89
2325-4649	62	61,38
4650-6974	26	25,74
6975 ve Üzeri	2	1,98
Sosyal Yardımlardan Yararlanıp/Yararlanmadığı		
Yararlanıyor	19	18,81
Yararlanmıyor	82	81,18

Tablo 1'inde gösterdiği üzere katılımcıların çoğunluğunu; Ankara (%30,69), Konya (22,77) ve İstanbul (%19,80)'da yaşayan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın en genç katılımcısı 20, en yaşlı katılımcısı ise 65 yaşındadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 43,5 iken, katılımcıların çoğunlukla evli (%78,21) ve ilkokul mezunu (%69,30) olduğu görölmektedir. Kadınların %75 gibi bir kısmının en az iki çocuğu bulunurken, evli olan 79 katılımcınının 49'unun eşi çalışmaktadır. Katılımcıların %17'si eşinin ya da kendi akrabalarından bireylerle bir evi paylaşırken, hane gelirininin çoğunlukla 2325-4649 TL (%61,38) aralığında değiştii ve katılımcıların çoğunluğunun (%81,18) herhangi bir ayni veya nakdi yardım hizmetinden yararlanmadığı görölmektedir.

Katılımcıların mesleklerine yönelik tanımlamaları, sosyal güvenceleri olup olmadığı, çalışma deneyimleri, çalışma saatleri ve ücretleri, kendi belirledikleri ideal çalışma ücreti, ücretlerinin nasıl belirlendiği, işverenle ilişkileri ve işyerinde maruz kaldıkları şiddet deneyimlerine yönelik bulgular Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Kadınların Çalışma Yaşamına İlişkin Bulgular

Yaptığı İşe Yönelik Tanımlama	Sayı	Yüzde
Temizlikçi	41	40,59
Yardımcı	34	33,66
Gündelikçi	23	22,77
Ev İçi İşçisi	3	2,97
Sosyal Güvence		
Var	46	45,54
Yok	65	64,35
Yıl Bazında Çalışma Deneyimi (min=1, max=37, \bar{X}= 15,54)		
1-10	53	52,47
11-21	33	32,67
21-31	13	12,87
31-41	2	1,98
Bir İş Gününde Çalışma Saati (min=5, max=12, \bar{X}= 6)		
5	6	5,94
6	6	5,94
7	3	2,97
8	14	13,86
9 ve üzeri	72	71,28
Günlük Kazancı		
1-100	23	22,77
101-201	64	63,36
202-300	14	13,86
Çalışma Ücretinin Belirlenme Yöntemi		
İşveren	55	54,45
Kendisi	8	7,92
Diğer (Piyasa Koşulları, Ortak Karar)	38	37,62
Çalışma Ücretini Yeterli Bulup/ Bulmadığı		
Yeterli	16	15,84
Değil	85	84,15
Kendi Belirlediği İdeal Çalışma Ücreti		
100-150	10	9,90
151-200	13	12,87
201-250	41	40,59
250 ve Üzeri	21	20,79
Mesleğinden Dolayı Ortaya Çıkan Bir Hastalığı Olup Olmadığı		
Var	65	64,35
Yok	36	35,64
Anlaşılan İşlerin Dışında İş İstenip/ İstenmediği		
Evet	48	47,52
Hayır	53	52,47
İşverenin İş Ücreti Dışında Başka Bir Yardım Yapıp/ Yapmadığı		
Evet (Çocuklara Harçlık, Oyuncak, Kıyafet)	46	45,54
Hayır	55	54,45
İş Yerinde Şiddet Deneyimi		
Yaşadım	52	51,48
Yaşamadım	49	48,51
Maruz Kalınan Şiddet Türü*		
Cinsel	5	4,95
Sözel	32	31,68
Ekonomik	50	49,50

* Bu soruda birden fazla yanıt işaretlenmiştir.

Tablo 2'nin de gösterdiği üzere katılımcıların çoğunluğu mesleklerini; temizlikçi, yardımcı ya da gündelikçi olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların %64,35 gibi büyük bir çoğunluğunun sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının 1-10 yıl arası çalışma tecrübesi bulunurken, kadınların çalışma deneyimi yıl bazında ortalama 15,5 yıldır. Katılımcıların minimum çalışma saati günlük 5 saat iken, maksimum 12 saat çalıştıkları ve katılımcıların %71,28 gibi büyük bir çoğunluğunun 9 saat ve üzerinde çalıştıkları görölmektedir.

Katılımcıların çalışmalarından elde ettikleri gelir bir gün için en az 1 ile 100 TL arasında değişirken, en fazla kazanan katılımcı 300 TL ücretle çalışmaktadır ve kadınların günlük kazancı çoğunlukla 101-201 TL arasında değişmektedir. Katılımcıların hepsi işlerini eş, dost, akraba gibi kişilerin önerileriyle bulduklarını ifade ederken, çalışma ücretlerinin %54,45 oranında işveren tarafından, %37,62 oranında piyasa koşulları tarafından başka bir deyişle çalıştıkları bölgede aynı işi yapan kadınların aldıkları ücretle belirlendiğini belirtmiştir. Katılımcıların %84,15'inin aldıkları ücreti yeterli bulmadıkları ve günlük kazançlarının ideal olarak 201-250 TL olması gerektiğini düşündükleri görölmektedir. Bu noktada katılımcıların %9,90 gibi bir kısmının 100-150 TL'yi ideal ücret olarak gördüklerini vurgulamak gerekmektedir. Bununla birlikte katılımcıların yaklaşık %64,35'i, pandemi öncesinde mesleklerinden dolayı astım, bel fitiği vb. hastalıkların ortaya çıktığını belirtmiştir.

Katılımcılar işverenlerinin %54,5 gibi bir oranla çocuklarına harçlık, oyuncak, kıyafet vb. enformel yardımlarda bulunmadıkları belirtirken, %45,54 gibi azımsanamayacak bir oranda da işverenlerinin bu tarz yardımlarda buldukları görölmüştür. Benzer şekilde, katılımcılar, ücretlerine ve işverenle enformel anlaşmalarına dahil olmayan çocuk bakmak, yemek yapmak vb. işleri çoğunlukla (%52,47) yapmadıklarını belirtirken, katılımcıların %47,52 gibi büyük bir oranda bu tarz işler yaptıklarını ifade etmiştir.

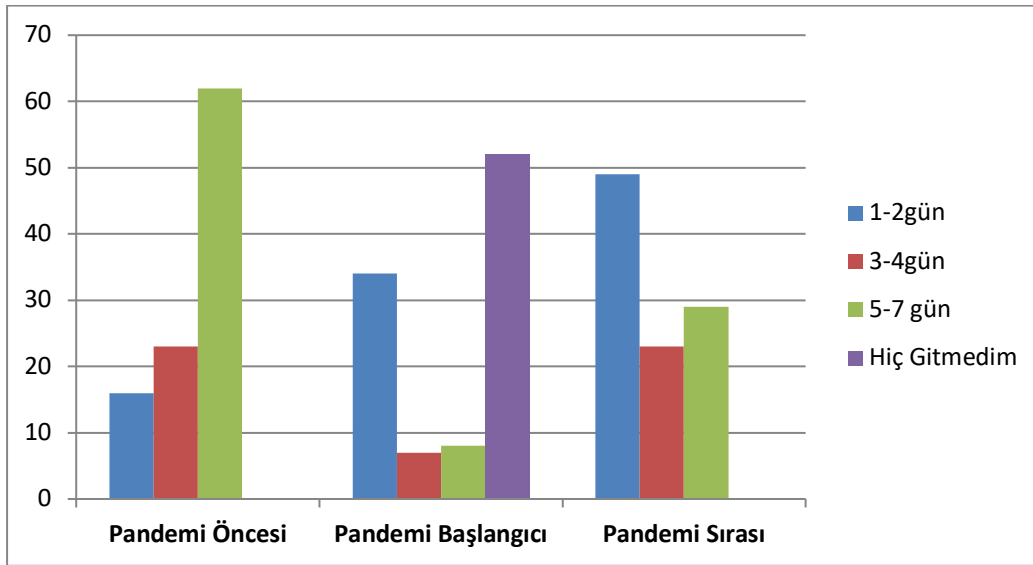
Katılımcıların yarısından fazlası (%51,48) iş yerinde cinsel, sözel ya da ekonomik şiddetten birini yaşadığını belirtmiştir. Katılımcılar bazı deneyimlerini şiddet olarak kavramsallaştırmaları da, cinsel şiddet deneyiminden bahseden kadınlar (%4,95) işyerlerinde işverenin eşinin, akrabasının ya da çocuğunun sözlü tacizini; flörtöz davranışlarını ya da tekliflerini anlatmıştırlar. Katılımcıların sözel şiddet deneyimleri; işverenin kendilerine bağırması, yaptıkları işi beğenmeyerek hakaret etmesi ve tehdit etmesi gibi deneyimleri içermektedir. Buna göre sözel şiddete maruz kalan katılımcıların oranının %31,68 olduğu görölmüştür. Son olarak katılımcıların neredeyse yarısı (%49,50) ucuza çalıştırılmak, parasını alamamak, anlaşılan paradan daha düşük ücret almak gibi davranışlara maruz kaldıklarını başka bir deyişle ekonomik şiddet yaşadıklarını anlatmıştırlar.

Pandemi Sırasında Gündelikçi Kadın Olmak

Katılımcıların pandemi sırasında özellikle iş kaybının boyutlarının anlaşılabilmesi için katılımcılara; pandemi öncesi (ilk kapanmaların başladığı ve tedbirlerin çok daha sıkı olarak sürdürüldüğu pandeminin başlangıç dönemi olan Mart-Haziran 2020 arası) ve pandemi sırası (araştırmanın gerçekleştirildiği Mayıs-Haziran 2021 aylarında) haftada kaç gün işe gittikleri sorulmuştur. Bu soruya

verilen cevaplar ve katılımcıların pandemi sırasında ortaya çıkan iş kaybı Şekil 1'den izlenebilmektedir:

Şekil 1. Pandemi Öncesi, Pandemi Başlangıcı ve Pandemi Sırasında İşe Gitme Sıklığı

Pandemi öncesinde katılımcıların yaklaşık %15'inin (n=16) haftada 1-2 gün işe gittiği, bu oranın pandeminin başlangıcında %33'e çıktığı (n=34), araştırma tarihinde ise %48'e (n=49) ulaştığı görülmektedir. Haftada 3-4 gün işe giden katılımcı sayısı pandemi öncesinde %22,7 (n=23) iken, pandemi başlangıcında %6,93'e düştüğü (n=7), araştırma tarihinde ise aynı sayıya ulaşarak %22,7 (n=23) olduğu bulunmuştur. Araştırma katılımcıların %61,38 (n=62) gibi oldukça büyük bir çoğunluğunun ise pandeminin başlangıcında hiç işe gitmediği görülmektedir. Haftada 5-7 gün çalışan kadın oranı; pandemi öncesinde %61,38 (n=62), pandemi sırasında %7,92 (n=8) ve araştırma tarihinde ise %28,71 (n=29)'dir. Buna göre katılımcıların pandemi başlangıcına göre iş günü sayılarının arttığı söylenebilse de, pandemi öncesi gelirlerine pandemi sonrasında ulaşamadıkları söylenebilmektedir. Katılımcıların pandeminin ekonomik durumlarına ve aile yaşantılarına etkilerine yönelik verdiği cevaplar da bu sonuçları destekler niteliktedir. Bahsi geçen faktörlere ilişkin verilen cevaplar Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3: Pandeminin Ekonomik Duruma ve Aile Yaşantısına Etkisi

<i>Pandemi Döneminde İş Yaşantısının Etkilenip/ Etkilenmediği</i>	Sayı	Yüzde
Evet	96	95,04
Hayır	5	4,95
<i>Pandemi Döneminde Ekonomik Zorluk Yaşayıp/ Yaşamadığı</i>		
Evet	92	91,08
Hayır	9	8,91
<i>Pandemi Döneminde Hane Üyelerinden Birinin İşten Çıkarılıp/Çıkarılmadığı</i>		
Evet	22	21,78
Hayır	79	78,21
<i>Pandemi Döneminde Borçlanıp/Borçlanmadığı (Ödeyememe, Kredi Çekme vb.)</i>		
Evet	70	69,30
Hayır	31	30,69

Tablo 3(devamı): Pandeminin Ekonomik Duruma ve Aile Yaşantısına Etkisi

<i>Pandemi Döneminde Ev İçi Masraflarının Artıp/ Artmadığı</i>		
Evet	91	90,09
Hayır	10	9,90
<i>Pandemi Döneminde Sağlıklı Beslenip/ Beslenemediği</i>		
Evet	38	37,62
Hayır	63	62,37
<i>Pandemi Döneminde Ev İçi İşlerin Sorumluluğunu Üstlenenler</i>		
Kendisi	96	95,04
Diğer (Eş, çocuk, akraba)	5	4,95
<i>Pandemi Döneminde Ev İçi İşlerinin Artırıp/Artırmadığı (Yemek, Bulaşık, Ev Temizliği)</i>		
Evet	85	84,15
Hayır	16	15,84
<i>Pandemi Döneminde Aile İçi Sorunlarının Artıp/ Artmadığı</i>		
Evet	52	51,48
Hayır	49	48,51
<i>Covid-19 Geçirip/ Geçirmediği</i>		
Evet	24	23,76
Hayır	77	76,23
<i>Aile Üyelerinden Birinin Covid-19 Geçirip/Geçirmediği</i>		
Evet	29	28,71
Hayır	72	71,28
<i>Covid-19 Geçirenlerin Hastalığın Bulaştığı Yere Dair Düşünceleri (n=24)</i>		
Hane Üyelerinden	13	54,16
İş Yerinde/ İşe Giderken	6	25
Diğer (Hastane, Misafir, Market, Bilmiyorum)	5	20,83

Tablo 3'ten de takip edilebileceği üzere; katılımcıların neredeyse tamamının (%95,04, n=96) pandemi döneminde iş yaşantılarının etkilendiği, benzer şekilde ekonomik olarak zorlandıkları (%91,8, n=92) görülmektedir. Katılımcıların pandemi sebebiyle kendi işleri etkilendiği gibi, %21,78 oranında da hane üyelerinden birinin işten çıkarıldığı ve bir bütün olarak aile ekonomisinin etkilendiği görülmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların %69,30'u kirasını ya da borçlarını ödeyememe ve kredi çekme gibi sebeplerle borçlandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte katılımcıların ev içi masraflarının pandemiyle beraber %90,9 oranında artmasına rağmen %63,37 oranında sağlıklı beslenemedikleri bulunmuştur.

Katılımcıların pandemi döneminde ev içi sorumlulukları %95,04 oranında üstlendikleri ve pandeminin %85 oranında yemek yapmak, bulaşık yıkamak vb. ev içi işleri arttırdığı görülmektedir. Son olarak katılımcılar, pandeminin aile içi ilişkilerine olumsuz etkilerinden bahsederek %51,48 oranında aile içi sorunlarının arttığını ifade etmiştir. Katılımcıların şiddet deneyimleri gibi bu konunun da telefonda detaylı olarak öğrenilmesi zor bir konu olduğu düşünüldüğünde, bu oranların daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların %23,76'sının kendilerinin, %28,71'inin ise aile üyelerinden birinin COVID geçirdiği görülmektedir. COVID geçiren katılımcıların %54,16'sı virüsü aile üyelerinden, %25'i; komşusundan,

misafirlerden, hastane, market vb. yerlerden ve %20,83'ü işyerinden ya da işyerine giderken kaptıklarını düşündükleri görülmektedir.

Katılımcıların pandemi döneminde iş sağlığı ve güvenliği kapsamında virüse yönelik koruyucu-önleyici mekanizmaları ne derecede kullanabildiklerini öğrenmek amacıyla sorulan sorulara yönelik verdikleri cevaplar Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: Pandemide Çalışma Yaşamına İlişkin Bilgiler

<i>İşe Giderken Toplu Taşıma Kullanıp/ Kullanmadığı</i>	Sayı	Yüzde
Evet	69	68,31
Hayır	32	31,68
<i>İşyerinde Çalışırken Evde Başkalarının Olup Olmadığı</i>		
Evet	79	78,21
Hayır	22	21,78
<i>İşyerinde Koruyucu Ekipmanlar (Maske, Eldiven vb.) Kullanıp/Kullanmadığı</i>		
Evet	66	65,34
Hayır	35	34,65
<i>Koruyucu Ekipman Kullanan Katılımcıların Ekipman Ücretini Sağlayan Kişi (n=66)</i>		
Kendisi	60	90,90
İşveren	6	9,09
<i>Pandemiden Dolayı İş Yerinde Kötü Muameleye Maruz Kalma</i>		
Evet	34	33,66
Hayır	67	66,33
<i>Çalışırken Kendisine Virüs Bulaşmasına Yönelik Endişe Taşıyıp/ Taşımadığı</i>		
Evet	81	80,19
Hayır	20	19,80
<i>Pandemi Döneminde Ev İçi İşçilerinin Yüksek Risk Altında Olup/ Olmadığı</i>		
Evet	86	85,14
Hayır	15	14,85

Katılımcıların %68,31'i işyerlerine giderken toplu taşıma kullanırken, %31,68'i kendi apartmanlarında ya da yakın çevrede işe gittikleri için toplu taşıma kullanmadıklarını ya da eşlerinin kendilerini işe bıraktığını belirtmiştir. Katılımcıların %78,21'i çalıştıkları yerde ev sahibi, eşi ya da çocuklarının olduğunu ifade etmiş, dolayısıyla iş yerlerinde sosyal izolasyonu sağlayamadıkları görülmüştür. Katılımcıların %65,34 gibi büyük bir çoğunluğu pandemi döneminde iş yerlerinde maske eldiven gibi koruyucu ekipmanları iş yaparken değil ancak kişilerle temas ederken kullandıklarını belirtmiş, ancak koruyucu ekipman kullanan katılımcıların neredeyse tamamı (%90,90, n=60) bu ekipmanların ücretini kendilerinin sağladığını ifade etmiştir.

Katılımcılar pandemiden dolayı kendisine virüslü gibi davranılması vb. kötü muameleye %66 oranında maruz kalmadıklarını belirtse de, %33 gibi azımsanamayacak bir oranda bu muameleyi gördükleri bulgulanmıştır. Son olarak katılımcıların %80'ninin kendilerine iş yerinde ya da işe giderken virüse yakalanacaklarından dolayı kaygılandıkları ve %85,14'ünün ev içi işçilerinin pandemiden kaynaklı olarak yüksek risk altında olduğuna inandıkları görülmüştür.

TARTIŞMA

Bu araştırma, gündelikçi kadınların pandemi dönemindeki sosyo-ekonomik durumlarını öğrenmeyi amaçlamıştır. Kadınların pandemi deneyiminin pandemi öncesi koşullarını kavramadan anlaşılamayacağıının düşünülmesi sebebiyle bulgular; pandemi öncesi ve pandemi dönemi olarak sınıflandırılmıştır.

Katılımcıların çoğunluğunun evli, ilkokul mezunu, en az iki çocuklu, çekirdek aile biçiminde bir yaşam sürdürdükleri öğrenilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının hem kendileri hem de eşlerinin çalışıyor olmasına rağmen iki asgari ücret toplamının altında bir hane gelirlerinin olduğu görülmüştür. Gündelikçi kadınların çalışan yoksullar sınıfında olduğunu belirten literatürü (Suğur, Suğur, Çetin, Gönç-Şavran, Akarçay, 2008; Bağış, 2018) doğrulayan bu sonuçlara rağmen kadınların aynı ya da nakdi sosyal hizmetlerin herhangi birinden yararlanmadıkları bulgulanmıştır.

Gündelikçilik; enformel sektöre ait bir iş koludur ve bu durum ise kayıtsızlığı, güvencesizliği, istikrarsızlığı ve emek sömürsünü beraberinde getirmektedir (KEİG, 2015; Tamer-Gözübüyük, 2016). Enformel sektörün getirdiği bu dezavantajlılık araştırma sonuçlarında da gözlemlenebilmektedir. Katılımcıların yaptıkları işe yönelik tanımlamaları değişkenlik gösterse de kendilerini çoğunlukla temizlikçi ya da yardımcı olarak tanımlamakta, yarısından fazlası sosyal güvencesi olmadan çalışmakta, çalışma saatleri dokuz saat ve üzerindeyken, ortalama kazançlarının 101-201 TL arasında değiştiği görülmektedir. Başka bir deyişle kadınlar gerçekleştirdikleri emek yoğun ancak değersiz bu iş kolunda; bir saat çalışmaları karşılığında yaklaşık 10-20 TL arasında gelir elde etmektedir. Bu güvencesizlik içerisinde ortalama olarak 10 yıldır bulunan kadınların, iş ücretlerini yeterli bulmadıkları ve en azından 200 TL ve üzeri bir ücret talep ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda gündelikçi kadınların patriarkal kapitalizmin vahŐiliđinden en çok etkilenen gruplardan biri olduğu söylenebilmektedir (Acar-Savran, 2018).

Patriarkal kapitalizmin şekillendirdiği enformel sektörün kadınların çalışma yaşamına getirilerinden bir diğerinin ise belirsiz iş tanımı ve belirsiz iş ücretidir (Memiş ve Özay, 2011; Direk, 2016). Araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere; kadınların iş ücreti işverenler ya da o bölgede çalışan kadınların çoğunlukla aldığı ücrete göre belirlenmektedir (Keskin, 2019). Konuyla ilgili literatür; belirsiz iş tanımının yapılacak iÇin ve bu iÇin tamamlanma süresinin belirsizliğini beraberinde getirdiğini, bu durumun gündelikçi kadınlar ve işverenler arasında problem yaşanmasına zemin hazırladığını ve kadınların çalışma koşullarını zorlaştırdığını belirtmektedir (Yıldırımalp ve İslamoğlu, 2014). Bu bağlamda literatürü doğrulayan araştırma sonuçları, katılımcıların yarısına yakınının anlaşılın işlerin dışında da işler yaptıklarını göstermektedir.

Anlaşılın iÇin dışında talep edilen işler ve bu işlerin kadınlar tarafından kabul edilmesi aynı zamanda işveren ve kadınlar arasındaki enformel ilişkilerin bir sonucu olarak okunabilmektedir. Suğur, Suğur ve Gönç-Şavran (2008) bu durumu; işveren ve gündelikçiler arasında aile metaforunu içeren paternalist bir ilişki kurulması ile açıklamaktadır. İŞveren-işçi iliŐkisinden ziyade, abla-kardeş, anne-

çocuk gibi ilişkilerin hâkim olduğu bu enformel ve duygusal ilişkiler ağında yaşlı-çocuk bakımı, yemek pişirme, ütü yapma gibi ricaların gündeme geldiği görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık yarısının işverenlerinin kendilerine kıyafet yardımı ya da çocuklarına harçlık, kıyafet ve giysi gibi yardımlarda bulunduğunu gösteren araştırma sonucunun da bu zeminde okunabileceği düşünülmektedir.

Çocuklara ya da kadınlara yönelik hediyeler bahsi geçen enformel ilişkilerin olumlu bir sonucu olarak görülebilse de, aynı enformel ilişkiler kadınların yaptığı işi beğenmeme, tehdit etme, kötü muameleye maruz kalmak başta olmak üzere fiziksel, cinsel, psikolojik şiddet türlerine ve ayrımcılığa maruz kalmaları ve enformel sektörde bulunmaları sebebiyle şikayet mekanizmalarına erişememeleri anlamına gelebilmektedir (Erdoğan ve Toksöz, 2013; ILO,2021). Katılımcıların yarısı iş yerlerinde şiddete maruz kaldıklarını bildirirken, fiziksel şiddete uğrayan katılımcının bulunmadığı, cinsel şiddet öyküsü bulunan kadınların olduğu ve kadınların çoğunlukla sözel ve ekonomik şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Bu sayıların kendi başına bile oldukça vahim bir tabloyu açığa çıkardığı düşünülmekle beraber; şiddetin hali hazırda konuşulması zor olduğu ve araştırmanın telefonda gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu oranların çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Ev eksenli çalışmayı “bilinçli saklama” ve “saklayarak değersizleştirme” ile açıklayan Atasü-Topçuoğlu (2005); patriarki ve kapitalizmin kesişiminde kadın emeğinin; ucuz olduğu için “gerçek bir iş olarak görülmediğini”, “erkek gelirine ek olarak sayıldığını” ve bu bağlamda ‘gelir artırıcı aktivite’ sınıfında kavramsallaştırılarak “görünmez kılındığını” ifade etmektedir. Aynı zeminde, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak gerçekleştirmek zorunda kaldıkları ev eksenli işlerin; önemsiz, herkes tarafından gerçekleştirilebilecek ve vasıfsız bir aktivite olarak görülerek değersizleştirildiğini belirtmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2005). Gündelikçi kadınlar içinde geçerli olan bu teorik bağlam; pandemi sürecinde kadınların işe gittikleri gün sayısı üzerinden pratiğe yansımakta ve doğrudan gözlemlenebilmektedir.

Patriarkal kapitalizm çerçevesinde gündelikçi kadınların pandemide iş kaybının oldukça yüksek olduğunu işaret eden araştırmalara (ILO, 2021; Pandey, Parreñas ve Sabio, 2021; Sumalatha, Lekha, Chitra, 2021) paralel olarak araştırma sonuçları; pandemi öncesinde katılımcıların çoğunlukla hafta da 5-7 gün arası işe giderken, pandemi başlangıcında bu oranın “hiç işe gitmemek” ya da 1-2 gün işe gitmek şeklinde değiştiğini, pandeminin devam ettiği ancak sosyal izolasyon, mesafe vb. tedbirlerin zayıfladığı araştırma tarihinde ise 1-2 gün ile kısıtlı kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda vasıfsız ve değersiz görülen ev içi işlerin ilk vazgeçilen işlerden olduğu, ancak değersiz görülen bu iş kolunun katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarına doğrudan yansıdığı görülmektedir. Bu zeminde araştırma sonuçları; katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarının pandemiden olumsuz yönde oldukça fazla etkilendiğini, borçlandıklarını, bir kısmının kendi iş kaybının yanı sıra eşlerinin de iş kaybı yaşadıklarını, sağlıklı beslenemediklerini, ev içi işlerinin ve masraflarının arttığını göstermektedir. Yoksulluk ve COVID-19 pandemisinin beraberinde getirdiği sosyal sorunların, izolasyonun ve stresin ev içinde aile içi sorunları artırdığını gösteren çalışmalara (Bulgurcuoğlu ve

Kelebek-Küçükarslan, 2021) paralel olarak araştırma sonuçları; pandemi sürecinde aile içindeki sorunların arttığını bulgulamaktadır.

Pandemi döneminde gündelikçi kadınların işsiz kalması kadınların sorunlarının bir çehresini oluştururken, pandemi döneminde haftada bir ya da iki günde olsa işe giden kadınlar için açığa çıkan sağlık riski bir diğer çehresini oluşturmaktadır. Sosyal güvencesizlik ve virüse yönelik tedbirlere uyamamakla şekillenen sağlık riskini üç boyutta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki; ev içi işinin hali hazırda emek yoğun, kayma, düşme gibi kaza risklerinin fazla olduğu, deterjan, çamaşır suyu gibi kimyasalların çok daha fazla solunduğu ve astım, bel fıtığı vb. hastalıkları ortaya çıkarma riskinin yüksek olduğu bir iş kolu olmasıdır (ILO, 2021). Bu bağlamda ev içi işçileri risk grubu içerisinde sayılabilecek hastalıklara sahip olmaları nedeniyle bulaş durumundan daha fazla etkilenebilecek ve aynı zamanda bu etkiyle sosyal güvenceleri olmadan mücadele etmek zorunda kalacak olan bir gruptur. Nitekim araştırma sonuçları; katılımcıların çoğunluğunun mesleklerinden kaynaklanan hastalıkları olduğunu ve herhangi bir sosyal güvenceleri olmadan çalıştıklarını göstermektedir.

Sağlık riskinin bir diğer boyutu; kadınların ekonomik durumunun virüsle mücadelede başlıca tedbirlerden olan sosyal mesafe ve izolasyon kurallarına uymayı mümkün kılmamasıdır. Gündelikçi kadınların çalışan yoksullar sınıfında ve enformel sektör içerisinde oldukları göz önünde bulundurulduğunda, işleri evlerine yakın olmayanların servis vb. araçlar kullanmaları mümkün olmamakta ve toplu taşıma kullanmaları gerekmektedir. Ankara ve İstanbul gibi şehirlerde toplu taşımanın; mesafelerin korun(a)madığı kalabalık bir ortam olduğu düşünüldüğünde, kadınların bulaş riskinin henüz işe giderken başladığı söylenebilir. Nitekim araştırma sonuçları katılımcıların büyük bir çoğunluğunun işe giderken toplu taşıma kullandığını, COVID geçiren katılımcıların bir kısmının virüsün kendilerine iş yerinde ya da işe giderken bulaştığını düşündüğünü ve katılımcıların neredeyse tamamına yakınının ev içi işçilerinin yüksek risk altında olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Sağlık riskinin üçüncü boyutunu ise kadınların çalıştığı mekân oluşturmaktadır. İşyerleri bir başkasının evi olan kadınların çalışma koşulları sosyal izolasyonun sağlanamadığı aynı zamanda maske, eldiven vb. koruyucu ekipmanların eksikliği altında çalışılan bir iş koludur (Pandey, Parreñas ve Sabio, 2021). Bu doğrultuda araştırma sonuçları; kadınların çalıştıkları evde kendilerinden başka insanların da olduğu, koruyucu ekipmanları kullandıkları ancak bu ekipmanların ücretini kendilerinin sağladıklarını ve sağlıklarına yönelik endişe duyduklarını göstermektedir. Dolayısıyla iş sağlığı ve güvenliğinin işverenlerin inisiyatifine ya da kendi ekonomik durumlarına göre belirlenen gündelikçi kadınların fiziksel sağlıklarına yönelik risklerin, psikolojik sağlıklarına da etki ettiği söylenebilmektedir. Buna paralel olarak, pandemi öncesi maruz kalınan kötü muameleyle beraber pandemi döneminde kadınlara potansiyel virüs taşıyıcısı muamelesi yapıldığı, kadınların pandemi sırasında işsizlikle karşı karşıya kaldıkları için çok daha kötü koşullarda çalışmayı kabul ettikleri belirtilmektedir (ILO,2021). Araştırma sonuçlarına göre pandemi sebebiyle kötü muameleyle maruz

kalan kadınlar katılımcıların çoğunluğunu oluşturmaya da %30 civarında katılımcının işverenleri tarafından kötü muameleye maruz kaldığı bulunmuştur. Sonuç olarak, kadınların mesleki hastalıklarının onları virüse karşı daha kırılgan kıldığı, sosyal güvenceleri olmadığı için sağlık haklarına erişimlerinin kısıtlandığı, virüs tedbirlerinin başında gelen mesafe tedbirlerine uy(a)madıkları için bulaş risklerinin yükseldiği, bu doğrultuda pandeminin ekonomik ve fiziksel sonuçlarının katılımcıların psikolojik sağlıklarına etki ettiği söylenebilmektedir.

Son olarak araştırma sonuçları pandemi öncesinde de var olan, kadınların istihdama katılırken aynı zamanda ev içi işi yükünü beraber üstlenmesi anlamına gelen *ikinci vardiya, çifte yük ya da çifte mesai* olarak tanımlanan (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013) ücretsiz ve görünmeyen emeklerinin pandemi döneminde daha çok arttığını göstermektedir. Gündelikçi kadın olsun ya da olmasın istihdama katılan kadın gücünün ortak problemi olan görünmeyen ücretsiz ev içi emeğin pandemi döneminde daha çok arttığı bildirilmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletlerin 1.508 kişiyle gerçekleştirdiği çalışmada; kadınların %77,6'sının ev içerisinde temizlik ve düzene, %60'ının yemek pişirmeye, %41'inin alışverişe ve %28,7'sinin yaşlı bakımına pandemi öncesine nazaran daha çok vakit ayırdığını göstermektedir (SU-GENDER, 2020). Bu doğrultuda araştırma sonuçları incelendiğinde; kadınların pandemi öncesinde de pandemi sırasında da ev içi yükünü üstlendiklerini ve pandeminin ev içi işlerini arttırdığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma pandemi döneminde gündelikçi kadınların sosyo-ekonomik durumlarını öğrenmek için gerçekleştirilmiş, gündelikçi kadın olma bağlamını pandemi öncesi ve pandemi sırasında iş ve aile yaşantılarına ilişkin sorularla açıklamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda hali hazırda çalışan yoksullar sınıfında bulunan, eğitim seviyesi düşük, enformel sektörde kayıtsız, güvencesiz ve emek yoğun olarak çalışan kadınların; pandemi sebebiyle aile ekonomilerini ve ilişkilerini etkileyecek düzeyde işsizlik ya da iş kaybı deneyimi yaşadıkları bulunmuştur. Pandemiye devam eden kadınlar bulaş riski içerisinde çalışmak zorunda kalmalarının hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını etkilediği görülmektedir. Araştırma sonuçları, kadınların yoksulluk, ataerki ve pandeminin kesişiminde ekonomik sorunlarının yanı sıra aile içi sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldıklarına yönelik araştırmaları doğrulamaktadır.

Kadınların meslek yaşantıları boyunca en az bir kez cinsel, sözel ve ekonomik şiddet gördüğünü belirtmelerinin araştırmanın önemli sonuçlarından olduğu düşünülmektedir. Kadına yönelik artarak devam eden şiddetin küresel bir pandemi olduğunun kabul edilmeye başlandığı günümüzde, güvencesiz çalışan kadınların hem evlerinde hem de işyerlerinde uğradıkları şiddete yönelik yaptırımların ve hak arama mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Enformel sektörde istihdamın olumsuz yansımaları, pandemi öncesinde de bir sorun olarak tartışılmaktadır. Ancak, COVID-19'un ekonomik, kültürel ve toplumsal yaşamı derinden sarsması ve enformel sektörün pandeminin belki de en hızlı ve acımasızca vurduğu sektör olması, pandeminin gündelikçi kadınların yaşamlarına etkisinin doğrudan gözlemlenebilmesini sağlamıştır. Araştırma

boyunca görüldüğü üzere, gündelikçi kadınların patriarki ve kapitalizmin kesişiminde iç içe geçmiş, katmerli ve kesişen sorun ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla sorunların çözümüne yönelik öneriler, bir araştırmanın sonuç bölümünde ele alınması zor olan ve enformel bir sektörün formelleşmesini sağlayacak sosyal politikaları gerektirmektedir. Bu doğrultuda kısa vadede sorunları en azından azaltılabileceği düşünülen önerilere takip eden kısımda yer verilmektedir.

Gündelikçi kadınların sigortalı olmaları durumunda, işsizlik fonu, kısa çalışma ödeneği gibi hak ve hizmetlerden yararlanabilecekleri, benzer şekilde hastalık ya da kaza durumlarında sağlık hizmetlerine etkili ve verimli erişimlerinin sağlanabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte saklı gruplara ulaşmanın zorlukları göz önünde bulundurularak kadınlara iş kaybı korkusu yaşatmadan ulaşmayı sağlayabilecek takip mekanizmalarının kurulması önerilmektedir. Bu noktada sorunların duyulabilmesi ve görülebilmesi açısından örgütlenmenin önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Ancak çalışılan iş kolunun kayıt dışı olmasının örgütlenmenin önünde de engeller oluşturduğu bilinmektedir. Kadınların seslerinin görünür ve duyulur kılınmasının bir diğer yolu ise savunuculuk çalışmaları ve akademik faaliyetlerdir. Bu bağlamda konuyla ilgili nicel ve nitel çalışmaların artırılarak sorunların kamuoyunda duyulur kılınmasının sağlanması ve kamuoyu oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Son olarak çok boyutlu, hem küresel hem de yerel olan bu soruna yönelik kamu, ulusal ve uluslararası aktörlerin yerel ve küresel bazda çalışmaları kadınlarla birlikte gerçekleştirmeleri önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışmanın etik kurul izni Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 28.04.2021 tarihinde alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2018). *Feminizm Yazıları: Kuramdan Politikaya*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Acciari, L. (2020). Care for those who care for you! Domestic workers' struggles in times of pandemic crisis. *Interface: A Journal for and about Social Movements*, 12(1), 1-6.
- Afyonoğlu, M. F. (2020). *Pandemi Zamanında Göçmen Kadın Olmak*. Arslan, C., Hamarta, E., Çiftçi, S., & Uslu, M (Ed.). *Akademik Araştırmalar 2020* içinde (162-170. ss). Konya: Çizgi Yayınevi.
- Erişim adresi:
https://www.researchgate.net/publication/347951223_PANDEMI_ZAMANINDA_GOCMEN_KADIN_OLMAK
- Aşkın, U. ve Aşkın, E. Ö. (2018). İşgücü piyasasında enformel kadın işgücü: ev eksenli çalışan kadınlara yönelik bir araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 977-1001.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2005). *Home-based work and informal sector in the period of globalisation an*

- analysis through capitalism and patriarchy the case of Turkey*. Master's thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2012). Küreselleşme ve üretimin esnekleşmesi sürecinde kadın emeği. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 12(44), 3-9.
- Bağış, R. C. (2018). Gündelikçi kadınların sosyo-ekonomik durumları ve beklentileri: Denizli kent örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 191-210.
- Başak, S., Kingır, S. ve Yaşar, Ş. (2013). Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya. Erişim adresi: https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/012/original/anka_kad%C4%B1n_rapor_13-1_ikinci_vardiya_.pdf?1387185056
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulgurcuoğlu, S. E. ve Kelebek-Küçükarslan, G. (2021). Covid-19 pandemisinde (yeniden) inşa edilen mekânda kadına yönelik ev içi şiddeti anlamak. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 71-83.
- Chant, S. (2015). The 'Feminization of Poverty': A Reflection 20 Years After Beijing. Geneva: UNRISD. Erişim adresi: <http://www.unrisd.org/beijing>.
- Direk, D. (2016). Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan kadınların işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunları: İstanbul ili analizi. *Journal of Life Economics*, 3(Special), 103-118.
- Erdoğan, S. ve Toksöz, G.(2013). Türkiye'de Ev İşçileri. Erişim adresi: http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/turkiyede_ev_iscileri_raporu.pdf
- EVİD-SEN (2020a). Evid-Sen Covid-19 Raporu: Peki Ya En Alttakiler... Erişim adresi: <http://www.evid-sen.org/2020/04/23/evid-sen-covid-19-raporu-peki-en-alttakiler/>
- EVİD-SEN. (2020b). Ev İşçileri Dayanışma Sendikası Şiddet ve Korona Dönemi Çalışma İlişkileri Raporu: Toz Bezi Değiliz Ev İşçisiyiz. Erişim adresi: <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1081>
- Fidan, F. ve Özdemir, M. Ç. (2011). Ev hizmetlerinde çalışan kadınlar ya da evlerin kadınları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 79-89.
- Göçmen Kadınlar Birliği. (2020). Korona krizi ev temizliğinde çalışan kadınları nasıl etkiliyor?. Erişim adresi: <https://www.migrantinnen.net/korona-krizi-ev-temizligi/>
- Günindi-Ersöz, A. (2020). "Bir salgını kadın olarak deneyimlemek: Covid-19 günlerinde ev içindeki yaşamın eşitsiz doğası", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(31), 1510-1522.
- ILO. (2020). ILO, Covid Krizinden En Çok Etkilenen Gruplardan Ev İşçilerinin Haklarının Korunması İçin ILO Ev İşçileri Sözleşmesinin İmzalanması Çağrısında Bulundu. Erişim adresi: https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_749654/lang--tr/index.htm
- ILO. (2021). Ev İşçiliğinin Türkiye'deki Görünümü: Kapsam, Boyut ve Sorunlar. Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_803900.pdf

- İlkkaracan, İ. (2018). *Toplumsal cinsiyet eşitlikçi, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için mor ekonomi*. Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (Ed). *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç*, içinde (31-69). İstanbul: Notabene.
- Kalaycıoğlu, S. ve Tılıç, H. R. (2015). Enformel sektörde yapılanan bir iş biçimi olan ev işçiliğinde değişen dinamikler. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 12(44), 10-15.
- KEİG. (2015). Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları. Erişim adresi: http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/bilg_notlari_Agustos_2015.pdf
- KEİG. (t.y.). COVID-19 Krizi ve Kadın İstihdamı ve İşsizliği. Erişim adresi: <http://www.keig.org/covid-19-krizi-ve-kadin-istihdami-ve-issizligi/>
- Keskin, G. (2019). *Toplumsal cinsiyet bağlamında ev hizmetinde çalışan kadınlar ve sorunları: gündelikçi kadınlar üzerine nitel bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Memiş, E. ve Özay, Ö. (2011). Eviçi uğraşlardan iktisatta karşılıksız emeğe: Türkiye üzerine yapılan çalışmalara ilişkin bir değerlendirme. *Birkaç Arpa Boyu*, 21, 239-268.
- Özyeğin, G. (2005). *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pandey, K., Parreñas, R. S. ve Sabio, G. S. (2021). Essential and expendable: migrant domestic workers and the covid-19 pandemic. *American Behavioral Scientist*, 65(10) 1287–130.
- Sallan-Gül, S. (2005). Türkiye'de yoksulluğun kadınsılaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 25-45.
- SU-GENDER. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu. Erişim adresi: https://sugender.sabanciuniv.edu/sites/sugender.sabanciuniv.edu/files/pandemi_raporu.pdf
- Suğur, N., Suğur, S. ve Şavran, T. G. (2008). Türkiye'de orta sınıfın mazbut hizmetkârları: kapıcılar, gündelikçiler ve çocuk bakıcıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 161-183.
- Suğur, N., Suğur, S., Çetin, O. B., Gönç-Şavran, T. ve Akarçay, E. (2008). Hizmet sektöründe çalışan yoksulların yoksulluk algıları üzerine bir araştırma. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(4), 1-29.
- Sumalatha, B. S., Bhat, L. D., & Chitra, K. P. (2021). Impact of covid-19 on informal sector: a study of women domestic workers in India. *The Indian Economic Journal*, 1-21.
- Tamer-Gözübüyük, M. (2016). Kayıtdışı İstihdamın Çalışanları: Ev Hizmetlisi Kadınlar. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(8), 213-232.
- Tezcek, F. Ö. ve Polat, Ö. (2016). Ev-içindeki fabrikanın işçileri. *Fe Dergi*, 8(1), 49-68.
- TÜSİAD, TÜRKONFED, UN Women (2020). Covid 19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri. Erişim adresi: https://www.kagider.org/docs/default-source/diger-raporlar/covid-19_salginin-kadin-c-alisanlar_acisindan_etkileri.pdf?sfvrsn=4
- UN.(2021). Domestic workers among hardest hit by COVID crisis, says UN labour agency. Erişim adresi: <https://news.un.org/en/story/2021/06/1094022>

- UNFPA. (2020). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden COVID-19. Erişim adresi: https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note_Turkish.pdf
- Ülger, Z. M. (2019). Beykoz'da yüksek güvenilirli bir sitede gündelikçi kadın emeği üzerine niteliksel bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım alp, S. (2011). Kadının yoksullukla mücadelede belirlediği bir strateji olarak ev hizmetinde çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Yıldırım alp, S. (2014). Türkiye'de ev hizmetinde çalışanların sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 45-59.
- Yıldırım alp, S. ve İslamoğlu, E. (2014). "İnsana yakışır iş" kavramı bağlamında Türkiye'de ev hizmetinde çalışan kadınlar. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(2), 145-175.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Flört Tecavüzü: Bir Gözden Geçirme

Date Rape: A Review

Alper KARABABA¹, Arca ADIGÜZEL², Aslı TAYLI³

¹ Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, alperkarababa@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4771-2000

² Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, arcaadiguzel@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3105-9502

³ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, atayli@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8004-3494

Başvuru: 08.10.2020
Kabul: 06.08.2021

Atıf:
Karababa, A., Adıgüzel, A. ve Taylı, A. (2022). Flört tecavüzü: Bir gözden geçirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 225-243. DOI: 10.33417/tsh.807592

ÖZET

Son zamanlardaki araştırmalar, tecavüz vakalarının dünya çapında arttığını göstermektedir. Bu tür olayları önlemek için birçok akademik ve toplumsal çalışma yapılmış olmasına rağmen, belirli bir tecavüz türü, yani flört tecavüzü hakkında bir bilgi boşluğunun olduğu dikkat çekmektedir. Flört tecavüzü, romantik bir ilişkide iki taraftan birinin diğerine yönelik gerçekleştirilen cinsel saldırı olarak kabul edilmiştir. Flört tecavüz vakaları gittikçe artmaktadır. Flört tecavüzünün bir suç olarak görüldüğüne dair az sayıda rapor olmasına rağmen, araştırmalar evlilik içi ve tanıdık tecavüz kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bir derleme olarak tasarlanan bu çalışmada flört tecavüzü, yaygınlığı, mağdur üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Madde veya alkol kullanımının rolü, toplumun flört tecavüzüne yönelik algısı ve suç olarak tanımlanmasındaki zorluklar literatür ışığında ele alınmış araştırmacılara, uygulayıcılara ve politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Flört tecavüzü, cinsel saldırı, tecavüz

ABSTRACT

Recent studies show that rape cases are on the rise around the globe. Although many leading academic and communal studies has been carried out to prevent such incidents, it is noteworthy that there is an information gap about a specific type of rape, namely, date rape. Date rape has been considered as a sexual assault by one of the two parties in a romantic relationship. Unfortunately, the rate of date rape cases has been increasing. Although there are few reports of dating rape as a crime, studies show that it is as common as marital rape and acquaintance rape. Therefore, in this study designed as a review, we discussed the date rape, its prevalence, its effect on victim, the role of substance or alcohol usage, the society's perception on it, and the difficulties to define it as a crime in the light of literature and suggestions we are made to researchers, practitioners and policymakers.

Keywords: Date rape, sexual assault, rape

GİRİŞ

Toplumdaki en ciddi ve önemli sorunlardan biri cinsel saldırılardır. Cinsel saldırı, kişinin isteği dışında maruz kaldığı cinsel içerikli tüm eylemlerdir (Lindquist, 2000). Cinsel saldırı türlerinden biri olan tecavüz ise bir kişinin penisini veya başka bir nesneyi, tecavüze uğrayana vajinal, oral veya anal yollar ile zorla veya güç tehdidiyle, tecavüze uğrayanın iradesine karşı veya fiziksel ve / veya zihinsel rıza göstermediği durumlarda gerçekleştirdiği cinsel saldırı olarak nitelendirilmektedir (Lindquist, 2000). Cinsel saldırıların hem toplum hem de saldırıya uğrayan tarafından bildirilmemesinden kaynaklı olarak tahmin edilenden daha fazla yaşandığı belirtilmektedir (Kayı, Yavuz ve Arıcan, 2000). Bununla birlikte birçok kadın, yaşadığı olayı tecavüz olarak nitelendirmekte zorlanmaktadır. Dahası, tecavüz türleri arasında ayırım yapması gereken terimler kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle, tecavüzün yaygın olarak sadece rıza dışı cinsellik olarak tanımlanması, tecavüzcü ile tecavüze uğrayan arasındaki ilişkiye veya ilgili fiziksel kuvvet derecesine göre, tecavüzün "türleri" arasında ayırım yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu yüzden flört tecavüzü kavramının literatüre kazandırılması tecavüz türleri arasında bir ayırım yapabilmeyi kolaylaştıracaktır (Dragiewicz, 2000).

Cinsel saldırıların, çoğunlukla yabancılar tarafından gerçekleştiği bilgisinin aksine, cinsel saldırıya uğrayanın yakınları tarafından da gerçekleştiği araştırmalarla ortaya konmuştur (Kayı, Yavuz ve Arıcan, 2000). Bu çalışmada da cinsel saldırı türlerinden biri olan saldırıya uğrayanın saldırganı tanıdığı özellikle üniversiteler gibi gençlerin kalabalık olduğu yerlerde sıkça görülen toplum tarafından pek bilinmeyen flört tecavüzünün suç olarak nitelendirilmesini engelleyen faktörlere, toplum ve yasalar tarafından nasıl değerlendirildiğine, genel olarak ülkemizde ve dünyada görülme sıklığına, tecavüze uğrayanlar üzerindeki etkilerine var olan çalışmalar ışığında değinilmiştir. Bu çalışma neticesinde flört tecavüzünün daha net anlaşılacağına, toplumun flört tecavüzü hakkındaki farkındalığının artacağına, flört tecavüzünü önleyecek ve flört tecavüzüne uğrayanlara yönelik gerçekleştirilecek çalışmalara yön verileceğine inanılmaktadır.

Çalışma derleme niteliğinde hazırlanmıştır. Bu kapsamda flört tecavüzü konusyla ilgili olarak yurtdışı ve yurtiçi literatüründe var olan yayınlar incelemeye dahil edilmiştir. Anahtar kelime olarak "flört tecavüzü" ve "date rape" kelimeleri girilerek elektronik olarak ulaşılabilen konuyla ilgili kitaplar ve hakemli dergilerde yer alan makaleler incelenmiştir.

Flört Tecavüzü

Cinsel taciz terimi gibi, flört tecavüzü teriminin de ilk olarak 1975'te ortaya çıktığı görülmektedir. Brownmiller (1975), İrademize Karşı: Erkekler, Kadınlar ve Tecavüz adlı kitabında flört tecavüzü terimini kullanmıştır. Flört tecavüzünün flört ilişkisi bağlamında, genellikle cinsel saldırı vakalarında olduğu gibi varsayılandan daha az fiziksel güç gerektiren cinsiyet temelli sosyal beklentiler yoluyla işlendiğini belirtmektedir. 1984'e kadar ampirik olarak kendine yer bulamayan flört tecavüzü terimi, 1985'ten sonra, Eugene Kanin (1985) dahil de olmak üzere gazeteciler ve akademisyenler, flört tecavüzü terimini kullanmaya ve flört ilişkileri bağlamında işlenen cinsel saldırıları gerçek tecavüz örnekleri olarak saymaya başlamışlardır. Bir diğer taraftan Koss'un (1985) ABD'de yapmış olduğu

çalışma flört tecavüzünün ne kadar ciddi bir problem olduğunu ortaya koymuştur. Koss, aslında tecavüz olarak adlandırılabilir cinsel saldırıya uğramış fakat kendini tecavüze uğramış olarak nitelendirmeyen bir kadını” tasvir etmek için flört tecavüzü terimini ortaya atmıştır (Koss 1985). Koss, iki bin on altı kadınla gerçekleştirdiği bir çalışmada, kadınların %43' ünün tanımadıkları biri tarafından tecavüze uğradığını ve bunların %76'sının saldırganlarıyla romantik bir ilişki içinde olduğunu bulmuştur.

Bir başka çalışma ise 1988'de gazeteci Robin Warshaw'un kitabında yayınlanmıştır. Bu kitap, Warshaw'ın tecavüze uğrayanlarla yaptığı kendi röportajları ve yukarıda Koss'un araştırmasının birleşiminden oluşmaktadır. Kitap, üç yıllık bir araştırmayı kapsamakta olup, 32 üniversite kampüsünde 6159 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonunda, araştırmaya katılan her dört kadından birinin tecavüze uğradığı veya tecavüz girişimine maruz kaldığı belirtilmektedir. Tecavüze uğrayanların % 84'ünün saldırganlarını tanıdığı ve tecavüzlerin % 57'sinin flörtler tarafından gerçekleştiği görülmektedir (Warshaw 1988). Ayrıca, cinsel saldırıya uğrayan kadınların yalnızca %27'si bu olayı tecavüz olarak nitelendirmiştir (Warshaw 1988). Tüm bunlara ek olarak Warshaw, olaydan 3 yıl sonrasına kadar kendisinin bile flört tecavüzüne uğradığını fark edemediğini ifade etmektedir.

Flört tecavüzü, basitçe flört eden veya ilişkide olan iki taraftan birinin diğerine yaptığı cinsel saldırı olarak ele alınmaktadır. Bu tecavüz türü, tecavüze uğrayanın fail hakkında bilgi sahibi olduğu bir tecavüz türüdür. Dolayısıyla fail, tecavüze uğrayan ona güvenmeye başladığında ve fırsatını bulduğunda saldırıyı gerçekleştirebilmektedir. Bu gerçek, arkadaşlarının ve ailesinin onun tecavüze uğradığını yaşanan olayı tecavüz olarak tanımlamamalarından dolayı kabul etmemelerine neden olabilmektedir. (Lindquist, 2000). Verberg, Desmarais, Wood ve Senn (2000) de flört tecavüzünü tanımlamaya çalışırken cinsel eylem veya eylemlerin türü, rızanın olması, fiziksel kuvvet kullanımının olup olmaması, bağlam (yakın biri mi, sevgili mi) ve cinsiyete göre farklılık olarak beş ana konu olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, Pineau'ya (1989) göre de flört tecavüzü açık bir şekilde fiziksel yaralanmayı ve tehdidi içermeyen, şiddetli olmayan cinsel saldırıyı ve rıza dışı cinsel ilişkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla fiziksel bir şiddet izinin olmaması, tecavüze uğrayanın rızasının olduğuna yönelik düşünce, olayın flört tecavüzü olarak nitelendirilmesini belirsizleştirmektedir.

Flört Tecavüzünün Görülme Sıklığı

Flört tecavüzü en az rapor edilen tecavüz vakaları arasında sayılmakta, ancak tecavüze uğrayana bir yabancı saldırısı kadar psikolojik olarak zarar vermektedir (Jenkins ve Dambrot, 1987). Cinsel şiddet sorunu konusunda, toplumlarda artan bir farkındalık olmasına rağmen, flört tecavüzünün hala bir suç olarak kabul edilmesi konusunda isteksizlik ve belirsizlik olduğu vurgulanmaktadır (Jenkins ve Dambrot, 1987; Russo, 2000). Özellikle bu belirsizlik, tecavüze uğrayanların ve suçlularının, ceza adalet sistemindeki profesyonellerin ve toplumun genelinin tutumlarında daha net olarak görülmektedir (Russo, 2000).

Flört tecavüzünü gerekli mercilere bildirmek, yabancı tecavüzüne göre zor olabilmektedir. Örneğin, bir üniversitedeki 200 kadından %5' inin flörtünün tecavüzüne uğramasına rağmen, hiçbirinin kendini suçlama ve utanç duygusu nedeniyle yetkililere bildirmediği belirtilmektedir (Finkelson ve Oswald, 1995). Yine, üniversite kadınlarına yönelik ulusal bir araştırmada ise cinsel suçların %5'inden daha azının kolluk kuvvetlerine bildirildiği bilgisine ulaşılmıştır (Fisher, Cullen ve Turner, 2000). Bildirilmese bile flört tecavüzünün gerçekleştiğini kanıtlayan birçok çalışma ve rapor bulunmaktadır. Bir çalışmada cinsel saldırı olduğu iddia edilen toplam 210 vakadan 17'sinde (% 8) flört tecavüzü bulunmaktadır. Flört tecavüzüne uğrayanların çoğu 20 yaşın altındaki kadınlardır (% 70.5). Ayrıca bu vakaların % 58.8'inin zaman olarak öğleden sonra gerçekleştiği ve % 52.9'unda failin tecavüze uğrayana alkol içirdiği bildirilmektedir (Singh, Meera ve Singh, 2014). Lindquist (2000)'e göre flört tecavüzü, bildirilen tüm tecavüzlerin %84'ünü oluşturmaktadır, ancak flört tecavüzlerinin sadece yüzde 5'inin rapor edildiği tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Pinkelson (1995)'un yaptığı bir araştırmada da 140 kadının % 5'i erkek arkadaşları tarafından zorla cinsel ilişkiye maruz bırakıldıkları halde hiçbirinin bu olayı adli makamlara iletmediği belirtilmektedir (aktaran Kayı, Yavuz ve Arıcan, 2000). Birleşmiş Milletler (BM) Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Deklarasyonunun üzerinden 20 yıl geçmiş olmasına rağmen BM her 3 kadından birinin sevgilisi veya eşi tarafından fiziksel ve cinsel istismara maruz kaldığını duyurmuştur (World Health Organization, 2013). Amerika'da 8000 erkek ve 8000 kadın üzerinde yapılan ulusal başka bir çalışmada (Tjaden ve Thoennes, 2000) her dört kadından biri şimdiki eşi veya partnerinin fiziksel veya cinsel şiddetine maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Warshaw (2019) ise çeşitli tecavüz danışmanlık merkezlerindeki (tecavüze uğrayanların tedavi için geldiği, ancak polis raporlarına başvurularının olmadığı) personel tarafından yapılan gözlemlere dayanarak, tüm tecavüz suçlarının % 70 ila 80'inin flört tecavüzleri olarak rapor edildiğini bildirmektedir. Alan yazına bakıldığında ergenler ve genç yetişkinlerin diğer tüm yaş gruplarındaki kadınlardan dört kat daha fazla cinsel saldırıya uğradığı göze çarpmaktadır. Buna ek olarak flört tecavüzünün yaşam boyu yaygınlığı üniversite çağındaki kadınlar için %13 ila %27 arasında ve ergenler arasında % 20 ila % 68 arasında değişmektedir (Rickert ve Wiemann, 1998). Sonuç olarak, çalışmalara bakıldığında tecavüze uğrayan kişiler yaşadıkları olayın farkında ve bunu tecavüz olarak adlandırsalar da, gerekli yerlere bildirmemekte veya bildirememektedirler.

Her ne kadar tecavüze uğrayanlar olarak genelde kadınlar telaffuz edilse de erkekler de flört tecavüzüne uğrayabilmektedir. Warshaw (2019), özellikle kadınlar gibi eşcinsel erkeklerin flört tecavüzüne maruz kalabildiğini vurgulamaktadır. Bu deneyim tıpkı kadınlarda olduğu gibi erkekler için de acı verici, korkutucu ve duygusal olarak yara izi bırak bir deneyim olmaktadır. Ayrıca, erkekler genellikle saldırıları sırasında yoğun olarak fiziksel saldırılara maruz kalabilmektedirler.

Türkiye'de ise hayatının herhangi bir döneminde, eşinden veya birlikte olduğu kişi(ler)den, sadece cinsel şiddete maruz kalan kadın oranı %15.4'tür (Kadına Yönelik Şiddet Çalışması, 2009). Türkiye'de Hacettepe Üniversitesi'nde 2006 yılında yapılmış bir araştırmaya göre birinci sınıftaki kız öğrencilerden %0,9'u, üçüncü sınıftakilerin %0,2'si flörtlerinin kendilerine cinsel şiddet uyguladığını ifade etmiştir (Tezcan, Özcebe, Subaşı, Ünver ve Telatar, 2006). Türkiye'de flört şiddeti (Altunay,

2019; Kadı, Erbaş ve Balcı, 2019; Koçak ve Can, 2019), evlilik içi cinsel şiddet (Tetik, Başar ve Cankorur, 2017) ve evlilik tecavüzü (Doğan ve Sakızcıoğlu, 2020) konularında sınırlı çalışmalar olsa da flört tecavüzüyle ilgili ampirik bir çalışmanın yapılmadığı dikkat çekmektedir.

Flört Tecavüzünün Tecavüze Uğrayan Üzerindeki Etkileri

Flört tecavüzüne uğrayan bireyler yaşadıkları olaydan farklı şekillerde etkilenmektedirler. Özellikle, flört tecavüzünün etkileri üzerine yapılan çalışmalar saldırganlarını tanıyan bireylerin, yabancıların tecavüzüne uğrayan bireylerden daha uzun süre psikolojik travma geçirdiğini ortaya koymaktadır (Colb, 2001). Flörtünün tecavüzüne uğrayan bireyler çoğunlukla fiziksel yaralanmadan ziyade duygusal yaralanmalar yaşamaktadırlar (Bechofer ve Parrot, 1991). Maruz kalınan eylemden etkilenme, tecavüzün ağırlığı ile doğru orantılı olarak görülmekte, çaresizlik, suçluluk hissi ön planda yer almakta ve utanma hissi görülmektedir (Efeoğlu, Dağlıoğlu, Hilal ve Gülmen, 2013; Kayı, Yavuz ve Arıcan, 2000). Colb'a (2001) göre faili kendi seçtiği için dolaylı yoldan bile olsa suçun sorumlusu olarak kendisini görebilmektedir. Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması (T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2015) eşleri veya birlikte olduğu erkekler tarafından cinsel şiddete uğrayan kadınların, uğramayanlara göre, son dört hafta içinde daha çok ruhsal olarak sorun içinde oldukları, intihar düşüncelerinin diğerlerine göre yaklaşık üç kat daha çok olduğu olduğunu bildirmektedir.

Özellikle çoğu kadının flört tecavüzünden sonra yaşadığı korkular genellikle cinsellik temelli olmaktadır. Tecavüze uğrayan birçok birey, fiziksel yaralanmalardan veya eşlerinin tepkileriyle ilgili duygusal endişelerden kaynaklanan cinsel zorluklar yaşamaktadırlar. Birkaç gün veya birkaç yıl kadar sürebilen cinsellikle ilgili bir dizi problemlere (gevşememe, uyarılmayı azaltma, cinsel ilgisizlik veya rahatsızlık) sahip olabilmektedirler. (Warshaw, 2019).

Tecavüze uğrayan bireyler uğramayanlara göre daha fazla sosyal fobi ve cinsel bozuklukla karşılaşmaktadırlar (Kilpatrick, Best, Saunders ve Veronen, 1988). Örneğin; tecavüze uğrayan 41 ve tecavüze uğramayan 125 üniversite öğrencisi kadın ile yürütülen bir araştırmada, tecavüze uğrayan kadınların uğramayanlara göre birçok alanda travma belirtileri gösterdiği ve cinsel özsaygının daha az olduğu belirtilmektedir (Shapiro ve Schwarz, 1997). Ayrıca, flört tecavüzüne uğrayan bireyler, istenmeyen gebelik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar riski altında olabilmektedir. Ek olarak cinsel saldırıdan kaynaklanan duygusal sorunların bazıları kaygı, depresyon, ilişki ve cinsel zorluklar, madde bağımlılığı, yeme bozuklukları ve uyku bozuklukları, intihar düşünceleri gibi olumsuz deneyimler olduğu görülmektedir (Ackard ve Neumar-Sztainer, 2001; Bechofer ve Parrot 1991; Bitton ve Ben-David, 2014; Katz ve Myhr, 2008; Ogunwale ve Oshiname, 2017; Warshaw, 2019). Diğer taraftan yaşadıkları bu olaydan sonra bireylerin iyi oluşları, benlik saygıları olumsuz etkilenebilmektedir. Ergenlik döneminde de maruz kalınan bu durumlar istikrarlı bir benlik kavramı ve bütünleşmiş vücut imajının geliştirilmesi dahil normal gelişimsel süreçleri bozabilmektedir (Ackard ve Neumar-Sztainer, 2001).

Cinsel tacize uğramış olma ile ilgili damgalanma ve olay meydana geldikten sonra aile ya da arkadaşların olumsuz tutumları, tacize uğrayanların karşılaştıkları ve iyileşmelerini potansiyel olarak engelleyen diğer problemler arasında sayılmaktadır (Easteal 1994). Yaşanan olaylar tecavüze uğrayanın yakın ilişkilerinde de problemler yaratmaktadır. Flört tecavüzüne uğrayan bazı bireylerin bu nedenlerden dolayı sosyal olarak kendilerini kısıtladıkları göze çarpmaktadır. Örneğin, bazıları işlerini bırakmakta, okullarını değiştirebilmektedirler. Bazıları ise kendilerini güvende hissetmek için ailelerine daha bağımlı hale gelebilmektedirler. Bu durumlar sonucunda birey çevresinde aradığı duygusal ve sosyal destekten uzaklaşabilmektedir. Gerekli destek kaynaklarından giderek uzaklaşan bireyler yalnız kalmakta ve sosyal ilişkilerden olumsuz bir biçimde etkilenebilmektedir (Warshaw, 2019).

Risk Etmenleri

Alan yazında flört tecavüzü olaylarını kolaylaştıran, duruma zemin hazırlayan birçok risk faktörü göze çarpmaktadır. Rickert ve Wiemann'a (1998) göre flört tecavüzüne yönelik tutumlar, demografik değişkenler, ilaç kullanımı, geçmişteki olumsuz cinsel yaralanmalar ve bağlamsal faktörler flört tecavüzü için birer risk faktörü oluşturmaktadır. Bugüne kadar tecavüze karşı savunmasızlığı artıran demografik özellikler arasında ilk buluşmada daha genç yaş, erken cinsel aktivite, daha erken menarş yaşı (ilk adet görme yaşı) geçmişte cinsel istismar veya daha önce cinsel mağduriyet yaşanması ve tecavüz mitlerini ve kadınlara yönelik şiddeti daha çok kabul etme sayılabilmektedir. Diğer risk faktörleri arasında flörtü kimin başlattığı, masrafları kimin ödediği, arabayı kimin kullandığı gibi flört ilişkisine yapılan yatırımın, flört yeri ve faaliyetin yanı sıra alkol veya flunitrazepam (Rohypnol) gibi yasadışı uyuşturucuların kullanımı gibi flörte özgü davranışlar yer almaktadır.

Alkol ve Kolaylaştırıcı Maddeler

Flört tecavüzünde çoğunlukla tecavüz haplarından, tecavüzü kolaylaştırıcı maddeler ve alkolün kullanılmasından bahsedildiği görülmektedir. Mutlu ve Aşıcıoğlu (2019), ilaçla kolaylaştırılmış cinsel saldırı vakalarının bilim dünyasında ve medyada oldukça popüler olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin; İngiliz Suç Tarama araştırmasına göre cinsel saldırıya uğrayanların % 5'i istemsiz bir biçimde madde etkisindeyken cinsel saldırıya uğradıklarını belirtirken, % 15'i cinsel ilişki için gereken rızayı gösteremeyecek kadar yüksek oranlarda alkol etkisi altında olduklarını belirtmişlerdir (Olszewski, 2009). Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nde telefon kanalıyla gerçekleştirilen cinsel saldırı odaklı bir çalışmada katılımcıların % 2,3'ü alkol veya psikoaktif maddeler ile kendi kendilerini istemli bir biçimde etkisiz hale getirdiklerini ve failerin de bu durumlarını kullandıklarını bildirmişlerdir (Kilpatrick, Resnick, Ruggiero, Conoscenti ve McCauley, 2007). Bununla birlikte flört tecavüzü ilaçları genellikle bilinç ve hafıza kaybına neden olmakta, bu nedenle tecavüze uğrayanlar suçu bildirememektedirler. Bu da, şüphelilerin tanımlanması ve saldırı detaylarının belirlenmesinin olanaksız hale gelmesinden dolayı uyuşturucu kullanılarak gerçekleştirilen cinsel saldırı vakalarının soruşturulması ve kovuşturulmasını zorlaştırmaktadır (IACP, 1999). Ayrıca, alkol kullanımının üniversiteli erkekler arasında cinsel taciz riskini artırdığı öne sürülmektedir (Abbey, Wegner,

Woerner, Pegram ve Pierce, 2014; Carr ve VanDeusen, 2004). Alkolün bazen insanların cinsel ihtiyaçları için diğer kişilerle yakınlaşmalarını artıracak umuduyla yaygın olarak kullanılan bir sosyal uyarıcı olduğu düşünülmektedir. Araştırmalar, alkol kullanımı ile flört tecavüzü de dahil olmak üzere cinsel saldırı arasında yüksek bir ilişki olduğunu bildirmektedir (Richardson ve Hammock 1991). Erkeklerin yaklaşık % 75'i ve flört tecavüzüne uğrayan kadınların en az % 55'inin saldırıdan hemen önce içki içmekte veya uymakta olduğu belirtilmiştir (Warshaw, 2019). Bununla birlikte, alkolün kadınları erkeklerden farklı etkilediği vurgulanmaktadır. Biyolojik faktörlerden dolayı aynı miktarda alınan bir alkol kadınları daha fazla etkileyebilmektedir (Lindquist, 2000).

Madde ile kolaylaştırılmış cinsel saldırı gerçekleştiren(MKCS) failer iletişim becerileri yüksek ve sosyal bireyler olarak tanınmaktadır (Hazelwood ve Burgess, 2016). Bu kişiler davranışlarının suç olduğunu bilmekte, fakat bunu kendi değerlerine göre yanlış olarak değerlendirmemektedir (Fırat ve Erk, 2019). Bir çalışmada madde ile kolaylaştırılmış cinsel saldırıya uğramış ya da bu olaya tanık olan kadınlar, failerin cinsellik ya da cinsel saldırı amacıyla içeceklere madde karıştırdığını düşünürken erkekler failerin eğlence amaçlı bu davranışı gerçekleştirdiğini öne sürmektedir (Swan, Lasky, Fisher, Bonsu, Schramm ve Williams, 2017). Hall, Goodall ve Moore'a (2008) göre Kuzey İrlanda'da MKCS'ye yönelik artan yayınlar ve bilinçlendirme çalışmaları sonucunda MKCS bildirimlerinin anlamlı bir şekilde arttığı bulgulanmıştır. Ülkemizde modern anlamda Cinsel Saldırı Kriz Merkezlerinin yeterli sayıda ve nitelikte olmayışı cinsel saldırı olgularında saldırıya uğrayanlar için gerekli hatta hayati olan tıbbi, psiko-sosyal ve hukuki desteğin sağlanmasına engel teşkil etmektedir. MKCS gibi cinsel saldırı türlerine ve bunların sonuçlarına dikkat çekilmeli, gerekli merkezler ve bilinçlendirme kampanyaları ile bu konular gündemde tutulmalıdır (Fırat ve Erk, 2019).

Toplumsal Faktörler

Tecavüz kişisel bir yapıdan ziyade toplumsal ilişkileri olan bir eylem olarak kavramsallaştırılmaktadır (Özdemir, 2010). Alan yazında toplumlarda cinsel şiddet olaylarının görülmesinde, cinsel şiddetin kuşaklar arası aktarmayla öğrenilmesinin (Rickert ve Wiemann, 1998), tecavüze uğrayanlara yönelik zararlı tutumlar ve cinsiyet rolü stereotiplerinin sürdürülmesinin (Lee,Kaiwen ve Jiayi, 2007) etkisinin olduğu dikkat çekmektedir. Bir diğeri flört veya sosyal durum bağlamında çeşitli kişilik özellikleri, durumsal bileşenler, bilişsel süreçler ve davranışsal etkileri içermektedir (Rickert ve Wiemann, 1998). Örneğin; önceki cinsel saldırı olayları beklenmedik bir şekilde flört tecavüzüyle ilgili istenmeyen tutumları ve davranışları arttırmaktadır (McQuiller Williams, Porter ve Smith, 2016). Ayrıca, cinsel saldırganlık için bir risk faktörü olarak cinsiyet hakkındaki yanlış anlaşılımların buna zemin hazırladığı düşünülmektedir. (Beres, 2010; Jacques-Tiura, Abbey, Parkhill ve Zawacki, 2007). Bununla birlikte erkeklerin ve kadınların genellikle davranış ipuçlarını farklı yorumlaması ve hatta konuşmayı farklı şekilde yönlendirmesi yanlış iletişimi meydana getirebilmektedir. Genel olarak, erkekler kadınlara göre davranış ve konuşmaya daha fazla cinsel bir anlam yüklemektedirler (Warshaw, 2019). Lindquist (2000) ise, her erkeğin kendi cinsel eylemlerinden sorumlu olduğunu ve

kadının erkeği kontrol etmek gibi bir görevinin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca tecavüzün bir yanlış anlaşılma veya iletişim eksikliğinin sonucu gerçekleşmediğini, tecavüzün bir suç olduğunu ve bunun cinsel saldırı yoluyla başka bir birey üzerinde zorla güç elde etmek için tercih edilen bir eylem olduğunu vurgulamaktadır.

Tecavüzün toplumlar tarafından nasıl değerlendirildiğini anlamak için alan yazındaki farklı yaklaşımlara değinmek yararlı olacaktır. Özellikle toplumların sahip olduğu ataerkil yapı cinsel saldırı, tecavüz gibi olayların yaşanmasında rol oynayabilmektedir. Örneğin; feminist yaklaşıma göre kadına yönelik gerçekleştirilen cinsel suçlarda erkeklerin davranışlarından ötürü sorumlu tutulmaları gerekmektedir (Roze ve Koss, 2001). Feminist teorisyenlere göre, cinsel saldırı, yalnızca sosyal tabakalaşmadan dolayı değil, bunun yanında farklılaşmış cinsiyet rollerinden ve bireylerin toplumsallaşmalarından da kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısı, ataerkillik çerçevesinde toplumsal cinsiyet davranışlarının edinilmesi sırasında erkeklerin saldırganlaşmayı kadınların da mağdur olmayı öğrendiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca sosyal kontrol çerçevesinde düşünüldüğünde ise cinsel saldırının sadece cinsellik değil, aynı zaman da düşmanlık ve şiddet suçu olduğu vurgulanmıştır (Ward, 1995). Özellikle radikal feministler için ataerkillik erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu bir egemenlik biçimidir. Her nerede olursa olsun toplumlarda kadınlar bu egemenlik altında ezilmektedir. Ataerkil devletin, kadınları kontrol etmek ve yönetmek için kurumlaştığı düşüncesi bulunmaktadır. Bu kurumlaşma iki şekilde gerçekleşir: ilkinde erkekler, kadınları kontrol ederken, diğerinde yaşı büyük erkekler, daha genç erkeklere hükmetmektedirler (Millett, 1987). Bu toplumlarda erkek egemenliğinin ortaya çıkmasında ailelerin, kadınların yeniden üretici konumunda olmalarının ve cinselliğin rolü vardır. Brownmiller (1975)'e göre ise tecavüz, şiddet barındıran ve erkeğe ait bir saldırı olarak toplumsal bir statüye dönüşmüştür. Tecavüzün erkeklere kadınları denetleme imkânı vermektedir. Tecavüze uğrama tehdidinin bütün kadınları baskıladığı vurgulanmaktadır. Tecavüzün anlık bir kontrol kaybı olmadığı, tersine erkek saldırganlığının ve ataerkilliğin temelinde ortaya çıkan sistematik bir eylem olduğu belirtilmektedir.

Radikal feministler, geniş erkek iktidar sistemleriyle birlikte cinselliğin ataerkil bir biçimde kullanılması dolayısıyla tecavüz kavramının ortaya çıktığını ve en büyük zararı kadınların gördüğünü belirtmektedir. Diğer taraftan tecavüz olgusu Walby'nin görüşü çerçevesinde de irdelenebilir. Walby (1996) radikal feministlerin patriyarka önermesini iki temel öge olarak ele almaktadır. Bunların ilki toplumsal cinsiyet eşitsizliği iken, diğeri bu eşitsizliğin sistematik şekilde tüm toplumdaki ilişkilerde yaygınlaşmasıdır. Patriyarka kavramının bu yapının temelinde olduğunu öne süren Walby (1996), erkeklerin otorite sahibi olup kadınları güç yoluyla kontrol altına alıp sömürdüğü bir sosyal yapı olarak patriyarkayı tanımlamıştır. Walby (2016), patriyarkayı kamusal ve özel olarak iki farklı şekilde ifade etmiştir. Ayrıca bu iki yapının birbirinden ayrılmadığını ve birbirini desteklediğini belirtmiştir. İki yapı birbirini destekleyerek patriyarkanın insan hayatının tümüne yayılmasını sağladığını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin meşrulaştırıldığını söylemektedir. Sonuç olarak da bu alanlarda özellikle kadınların eril şiddete maruz kaldığını, devletin de şiddeti önlemek yerine bunu meşrulaştırdığını belirtmektedir. Eril şiddetin içeriğinde yer alan tecavüz, Walby (2016)'e göre erkek iktidarının ve

patriyarkanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Erkekler güçlerini kullanarak ve bunu erotikleştirerek kadınları ve kadın bedenlerini kontrol etmeye çalışabilmektedir.

Connell (2005) ise, erkeklerin erkeklik gücünden farklı ve eşit olmayan bir şekilde fayda sağladıklarını, farklı stratejiler kuran erkeklik yapıları olduğunu vurgulamaktadır. Bu farklı şekildeki stratejileri vurgulayan erkeklik tiplerini (hegemonik, madunlaştırılan, suç ortağı ve marjinalleştirilen erkeklik) ortaya koymuştur. Hegemonik erkeklik, diğerleri üzerinde egemen olmada en elverişli erkeklik tipidir. Bununla birlikte bu tipe çok az kişinin sahip olduğunu, bunun sürdürülmesinin zor bir erkeklik ideali olduğunu vurgular. "Hegemonik erkeklik" düşüncesi daha çok erkeklerin rol modeli olarak aldıkları temsillerdir. Connell'in değindiği diğer bir mesele de bahsedilen erkeklik tiplerinin oluşmasındaki yapısal bileşenlerdir. Özellikle ataerkil bir iktidar, kapitalist üretim yapıları ve duygusal ve cinsel arzuyu ifade eden "kateksis"tirix. Değişen bu erkeklik yapıları, yapısal bileşenlerin merkezinde, toplumsal ve tarihsel bağlamlar içinde oluşmaktadır. Özdemir (2010), tecavüz olgusunu hegemonik erkeklik bağlamında tartışmaktadır. Toplumlarda var olan bu düşünce, şiddet ve hakimiyet kurma dürtüsüyle ortaya çıkan eril bir cinsellik anlayışını aynı zaman da kadını iradesiz bir cinsel obje olarak algılamayı ifade etmektedir. Özellikle toplumların erkek egemen sosyal ilişkileri kadınlar üzerindeki güç ve kontrole dayanmaktadır. Tecavüz var olan toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde tecavüz mitleri bağlantısıyla anlamlandırılmakta ve toplum yapısına işlenmektedir. Bu durumda böyle toplumlarda tecavüzün meşrulaştırılmasına yol açabilmektedir. Bu düşünceye karşılık tecavüz odaklı feminist kuram tecavüzün cinsellik değil bir şiddet olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla tecavüz olgusu kişisel değil toplumsal bir meseledir.

Warshaw (2019) flört tecavüzlerinin çoğunun, erkeklerin ve kadınların öğrendiği sosyal kalıplar nedeniyle olduğunu düşünmektedir. Kadının öğrenmeleri ona büyük olasılıkla kendi isteklerini güçlü bir şekilde ifade etmemesi gerektiğini, başkalarının duygularını incitmemesi ya da reddetmemesi gerektiğini, sessiz, kibar olması ve asla rol yapmaması gerektiğini öğretmiştir. Diğer taraftan cinsel şiddetin kültürel modellerine göre de cinsel tutum ve şiddetin toplumsal normlarının, erkeklerin şiddetin faileri olarak sosyalleştirildiği ve cinsel istismarı erkeksi rollerinin bir parçası olarak algıladığı cinsel saldırı olaylarına katkıda bulunduğu varsayılmaktadır (Rickert ve Wiemann, 1998).

Flört Tecavüzünü Suç Olarak Nitelendirmek Neden Zordur?

Öncelikle bu çalışmayı yapmamızdaki bir amaç flört tecavüzüne yönelik toplumda farkındalık oluşturmak, özellikle flört tecavüzüne uğrayan kişinin, toplumun ve yasa koyucuların yaşanan bu durumu tecavüz olarak adlandırabilmesinin önünü açabilmektir. Flört tecavüzü sonrası iyileşme ve iyileşme süreci hala tam olarak bilinmemektedir. Her tecavüze uğrayanın yaşadığı deneyimler kişisel olmaktadır. Bu bakımdan olayı yaşayanların birçoğu yaşadığı olumsuz etkilerin artmasını istemedikleri için olayları gizli tutmakta ve yüzleşmekten kaçınabilmektedir (Warshaw, 2019). Jackson (2019) bir kişinin flört tecavüzüne uğramasına rağmen kendisini tecavüze uğramış olarak kavramsallaştıramaması olgusunu içinde bulunulan bağlamın sahip olduğu ön yargıya atfetmektedir.

Burada bahsedilen ön yargı toplum tarafından yaşanan olayın tecavüz olarak bilinmemesi ve bu nedenle adlandırılmamasıdır. Jackson (2019), bu durumu hermenötik adaletsizlik olarak nitelendirmektedir. Flört ettiği bir erkek tarafından cinsel saldırıya uğrayan bir kadının, yaşadığı bu olayı toplumda flört tecavüzü kavramının olmamasından dolayı hermenötik adaletsizliğe katlanacağını belirtmektedir. Ona göre bir kadın, cinsel şiddetten sadece fiziksel ve duygusal olarak zarar görmez, aynı zaman da bilişsel olarak da bir engelle karşılaşır. Bilişsel yetersizliği, tecavüz olayını hakkını arayabileceği bir cinsel saldırı biçimi olarak algılamasını engellemektedir. Yaşadığı acıyı yasal bir tarafının olmadığı veya bu olaya kendi kendine sebep olduğu şeklinde yorumlayabilmektedir. Ayrıca, kendisini tecavüze uğramış olarak adlandırma bilişsel yeterliği olmadan, kolluk kuvvetlerini, tıbbi personeli ve sosyal hizmetleri kendisine yardımcı olabilecek kaynaklar olarak göremeyebilecektir. Dinos, Burrowes, Hammond ve Cunliffe'ye (2015) göre de flört tecavüzü bir suç olarak algılanmadığı için olayın gerekli yerlere bildirimini yapılması engellenmektedir

Bir başka şekilde flört tecavüzünün suç olarak görülmemesinde evlilik içi tecavüzüne yönelik açıklamalara bakmak yararlı olacaktır. Evlilik tecavüzü de flört tecavüzü gibi suç olarak algılanmamaktadır. Araştırmalarda evlilik içi tecavüz olayları daha az yer almakta, dolayısıyla bu tür tecavüzlerle ilgili bilgi düzeyi de yetersizdir (Walker, 1994). Benzer şekilde flört tecavüzünün de çalışmalarda az yer alması bu konunun derinleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Flört tecavüzünde kadının rızası olduğu düşünülmektedir. Evlilik içi tecavüzlerde de tecavüz, evlilik ilişkisinin doğal bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Yani, her iki olayın suç olarak nitelendirilmesi tecavüze uğrayan tarafından zorlaşmaktadır. Poe (2010), cinsel birliktelik geçmişini, tecavüz mitlerini, cinsiyet rollerine dair inançları ve mevcut ilişkide var olan fiziksel şiddetin derecesini evlilik tecavüzüne neden olan tutumlar ve psikolojik faktörler olarak görmektedir. Özellikle cinsel birliktelik geçmişinin flört tecavüzü üzerine yapılan araştırmalarla yüksek bir oranda ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Doğan ve Sakızcıoğlu, 2020). Çift arasında daha önce yaşanmış bir cinsel birliktelik bulunması, kadının tecavüz sırasında cinsel ilişkiyi reddetmesini zorlaştırmaktadır (Shotland ve Goodstein, 1992). Kadının, eşi ile cinsel birliktelik geçmişi, erkeği tecavüz suçlaması ile yargılanmaktan alıkoymaktadır (Russell, 1990). Dolayısıyla flört tecavüzünde de kadın ve erkeğin daha önceki cinsel birliktelikleri, bu tecavüz türünün suç olarak nitelendirilmemesinde etkili bir faktör olarak ele alınabilir.

Bununla ilgili olarak, flört tecavüzünün tecavüze uğrayan üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde alındığında olayın bir suç olarak görülmemesinde çeşitli etkenler bulunmaktadır. Lindquist (2000), tecavüzcüyü tanımanın, bir kadının saldırganlara karşı kullanabileceği savunma yöntemlerini olumsuz etkileyebileceğini ve suçu bildirmekten ve kendisi için yardım istemekten çekinmesine neden olabileceğini belirtmektedir. Bu durumu yabancı tecavüzünün, flört tecavüzünden çok daha az yaygın olmasına rağmen, bildirimini daha kolay olduğu desteklemektedir (Clay-Warner ve McMahanHoward, 2009).

Flört Tecavüzüne Yönelik Mitler

Flört tecavüzünün bir suç olarak algılanmasında ve gerekli yerlere bildirilmesinde engel teşkil eden bir faktörün tecavüze yönelik mitlerin olduğu görülmektedir. Hayes, Lorenz ve Bell (2013) de tecavüz mitlerinin flört tecavüzünün düşük raporlama oranlarının bir nedeni olduğunu belirtmektedir. Dahası mitlerden dolayı, flört tecavüzü gerçeğinin büyük ölçüde göz ardı edildiği vurgulanmaktadır. Tecavüz kültürünün varlığı sadece cinsel şiddete ilişkin risk faktörlerini değil, tecavüz ve tecavüz kültürünü gizlemek ve sürdürmek için tecavüz sonrası davranışları da etkilemektedir. Bununla birlikte, tecavüz kültürünün susmayı teşvik ediyor gibi görünebileceği, baskın kültürden gelen mesajın, yabancı tecavüzünün yanlış olduğu, ancak flört tecavüzünün kaçınılması gereken ve önlenilecek bir durum olmadığı düşüncesi vurgulanmaktadır (Burnett ve diğerleri, 2009). Özetle, flört tecavüzü genellikle flört tecavüzüne uğrayanın faili bilmesini ve ona güvenmesini içeren yaygın bir suç olmasına rağmen, toplumun tecavüz hakkındaki inançları ile flört tecavüzünün içeriği uyumsuzdur (Anderson, 2007). Yani flört ilişkisi içindeki biriyle gerçekleştirilen cinsel ilişkinin tecavüz olarak değerlendirilme olasılığı toplumun düşünce yapısına ters düşmektedir. Bazıları için flört tecavüzüne uğrayanın saldırganı sevmiş ve onunla ilgisinin olması bu şüpheliğin ve şüphenin nedeni olabilmektedir. Bu durumlar da tecavüze uğrayanda suçlu tarafından cezalandırılma korkusu, utanç ve polisin yardım edemeyeceği / inanamayacağı düşüncesi yaratabilmektedir (Colb, 2001).

Araştırmalar birçok insanın tecavüze uğrayanları suçlamaya ve tecavüzcülerin eylemlerini haklı çıkarmaya veya azaltmaya devam ettiğini göstermektedir (Hockett, Smith, Klausning ve Saucier, 2016). Bu durumu yaratan birçok demografik değişkenin olduğu da göze çarpmaktadır. Örneğin, fail çekici biriyse, olayın tecavüz olarak adlandırılması zorlaşmaktadır. Bir çalışmada, genel olarak, erkeklerin tecavüze uğrayanı daha olumsuz, sanığı ise kadınlardan daha olumlu gördüğü dikkat çekmektedir. Diğer taraftan flört ilişkisine gerçekleştirilen yatırım, sanığa yönelik bakış açısını etkilemektedir. Eğer sanığın flört ilişkisine yönelik yatırımı yüksekse diğerleri tarafından sanığın suçlu görülme ihtimali azalmaktadır (Lynch, Jewell, Wasarhaley, Golding ve Renzetti, 2017).

Flört tecavüzüne yönelik tutumlar cinsiyete göre de farklılık göstermektedir. Çalışmalarda erkeklerin kadınlara göre flört tecavüzünü daha fazla normalleştirdiği görülmektedir (Lee, Kaiwen ve Jiayi, 2018; Anderson, Cooper ve Okamura, 1997). Tetreault ve Barnett (1987) ise kadınların flört tecavüzüne uğrayana yabancı tecavüzüne uğrayana göre daha fazla sorumluluk attiklerini, ancak erkeklerin bunun tersini bildirdiklerini vurgulamaktadır. Yani erkeklere göre flört tecavüzünde tecavüze uğrayan daha az suçlu görülmektedir. Bir başka çalışmada genel olarak erkeklerin, kadınlara kıyasla, tecavüz mitlerini daha fazla kabul ettiğini, zorla cinsel ilişki durumunu tecavüz olarak yorumlama olasılıklarının daha düşük olduğunu ve tecavüze uğrayanı cinsel ilişki arzusu olarak algılama olasılıklarının daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Truman, Tokar ve Fischer, 1996). Diğer taraftan Türk üniversite öğrencilerinin flört tecavüzüne yönelik tutumlarında cinsiyet rollerinden ziyade cinsiyetin önemli bir faktör olduğu bulunmuştur. Kadınlar ve erkekler yabancı tecavüzü

konusunda benzer bir görüşe sahipken, erkekler kadınlara göre flört tecavüzünü yabancı tecavüzünden daha önemsiz görmektedir (Gölge, Yavuz, Müderrisoğlu ve Yavuz, 2003). Diğer taraftan cinsiyet rollerinin de flört tecavüzünün algılanmasında önemli etkileri bulunmaktadır. Geleneksel tutumları olan kişilerin tecavüz mitlerini desteklemesi daha olası görülmektedir (Reynolds, 2016; Sims, Noel ve Maisto, 2007; Yamawaki, 2007). Bunlara ek olarak Pineau (1989), flört tecavüzünün cinsel saldırının tek kriteri olan fiziksel bir yaralanmayı içermemesinden dolayı bazı kişiler tarafından suç olarak algılanmadığını belirtmektedir. Ayrıca, alkolün varlığı, başkalarının tecavüzü meşru algılayacağı korkusuyla tecavüze uğrayanların bir saldırıyı bildirme olasılığını azaltmaktadır (Fisher, Daigle, Cullen ve Turner, 2003).

Yukarıdaki açıklamalar neticesinde sevgili oldukları erkekler tarafından cinsel saldırıya uğrayan kadınların neden kendilerini tecavüze uğramış olarak nitelendirmemeleri anlaşılabilir bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında bildirimlerin düşük olması, mevcut tecavüz kültürünü belirlemekte ve devam ettirmektedir, çünkü yaşananları bildirmemek faileri korumakta ve tecavüze karşı hoşgörü duygusu yaratmaktadır. Genel olarak, böyle bir tecavüz kültüründe tecavüze uğrayan birinin tecavüz mitlerinin sosyal olarak kabulü (tecavüze uğrayanı suçlama), alkol veya uyuşturucu kullanımından yaşananların önemi azaltma veya sessiz kalmadan dolayı istenmeyen cinsel deneyimlerini tecavüz olarak etiketleme olasılığı düşmektedir (Harned, 2005).

SONUÇVE ÖNERİLER

Bu çalışma göstermektedir ki flört tecavüzü toplumun bir gerçeğidir. Tecavüzün tecavüze uğrayan üzerindeki etkileri dikkate alındığında flört tecavüzü konusunda gerçekleştirilecek çalışmaların zorunlu olduğu düşünülmektedir. Özellikle tecavüze uğramış bireyler gerekli mercilere yaşadıkları olayı bildirip bildirmeme konusunda zorluk yaşamaktadırlar. Yaşanan olayların duyulması noktasında, toplumdan dışlanma, rızanın olup olmadığına bakılması, olayda tecavüze uğrayanın da sorumluluğunun olabileceği düşüncesi, madde veya alkolün etkisiyle olay gerçekleşmişse tecavüze uğrayan bireyin kendini suçlu olarak düşünmesi gibi faktörlerin bu bireylerin sessiz kalmasını kolaylaştırdığı dikkat çekmektedir. Yaşanan bu sessizlik durumu da flört tecavüzünün normalleşmesine ve sürdürülmesine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bu durum tecavüze uğrayanlar üzerinde travmatik sonuçlar doğurmaktadır. Flört tecavüzünün hala suç olup olmadığı tartışmaları devam etmektedir. Tecavüz mitleri olarak adlandırılan, toplumdaki tecavüzle ilgili yanlış bilinen gerçekler bu tartışmaları güçlendirmektedir. Bir kişinin sevgilisi tarafından tecavüze uğramış olması düşüncesi toplumların düşünce yapısıyla uyumsuzdur. Yani toplumdaki tecavüz kültürünün varlığından dolayı toplumsal normların tecavüze uğrayanı koruyup korumadığı şüpheli hale gelmektedir. Ayrıca toplumun kadınlara yönelik bakış açılarının geleneksel cinsiyet kalıpları çerçevesinde flört tecavüzüne zemin hazırladığı dikkat çekmektedir. Bir başka durum da toplumların sahip olduğu yapılardır. Özellikle feminist teorinin vurguladığı şekliyle, ataerkil bir yapının hüküm sürdüğü toplumlarda tecavüz ve cinsel şiddet olaylarının gerçekleşmesi daha olası görülmekte ve suç olarak nitelendirilmesi zorlaşmaktadır. Tecavüz, erkeklerin kadını kontrol etmeye, üzerinde

hakimiyet kurmaya yönelik davranışı olarak desteklenmektedir. Bu noktada flört eden çiftlere eğitim programları düzenlenebilir. Özellikle, cinsellik temelli, toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında, kadın-erkek arasındaki eşitliği vurgulayan, şiddet ve şiddetle mücadele gibi konuları içeren eğitimler gerçekleştirilebilir. Toplumda tecavüzü ortaya çıkaran ve bunun devam ettirilmesini sağlayan negatif tutum ile davranışların ortadan kaldırılması için yetkili kuruluşlar özellikle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yürüteceği çalışmalar ve medya aracılığıyla farkındalık çalışmaları yapılabilir.

Alan yazında çoğunlukla tecavüze uğrayanların kadınlar olduğu görülmektedir. Özellikle çalışmalarda üniversitede öğrenim gören kadınlar örneklem olarak yer almaktadır. Üniversite kampüsleri ve çevresi de flört tecavüzünün çoğunlukla ortaya çıktığı yerler olarak değerlendirilmektedir. Flört tecavüzü olaylarında tecavüzü kolaylaştırmak için alkol, madde ve saldırıyı kolaylaştıran ilaçlar kullanılmaktadır. Ayrıca, popüler kültürün ve medyanın flört tecavüzünü normalleştirdiği toplumda yer edinmesini kolaylaştırdığı da dikkat çekmektedir.

Bu sonuçlar çerçevesinde, flört tecavüzünün azaltılması ortadan kaldırılması, flört tecavüzüne yönelik toplumun farkındalığının artırılması, tecavüze uğrayanın haklarının korunması için ilgili alan yazında var olan büyük bir boşluğun doldurulması amacıyla araştırmacıların bu konuyu ele alması önemli görülmektedir. Yurtiçi alan yazınında bu konuyla ilgili olarak herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca alan yazında var olan çalışmalar kadınlar ve üniversite öğrencileri örneğinde gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan önleme amaçlı farklı eğitim kademelerinde ve erkeklerle yapılacak çalışmaların alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Flört tecavüzünün yaygınlığını tahmin etmek çok zor olmakta ve cinsel saldırı istatistiklerinin toplanmasında uygun değişiklikler yapılmadıkça gizli kalacağı düşünülmektedir. Cinsel şiddetin altında yatan nedenler ve ceza adalet sisteminin yetersiz tepkisi, kadınları dezavantajlı yapan cinsellik algısı ve cinsiyet rolleri hakkındaki baskın tutumlarla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle önleme tedbirleri, ergenlik döneminde yakın ilişkilere başladıklarında öncelikle genç erkeklerle ve kadınlara yönelik olmalıdır.

Erkekler ve kadınlar arasındaki sosyal etkileşimleri yeniden tanımlamanın flört tecavüzüne engel olabileceği belirtilmektedir. Bu, küçük çocuklara, erkek / kadın ilişkilerini işaret eden saldırganlık / pasiflik modelini kırmaya başlamadan çok önce öğretmek anlamına gelmektedir. Kişisel çatışma ve öfke ile başa çıkmanın yapıcı, şiddet içermeyen yollarını teşvik etmek ve tecavüzü meşrulaştıran mitlerin kabulünden uzaklaştırmaktır (Warshaw, 2019).

Flört tecavüzü toplumu ilgilendiren bir problem olmakla birlikte ruh sağlığı çalışanlarının flört tecavüzü konusunda suçun ve suçun meşrulaştırılmasının önlenmesi ve tecavüze uğrayan bireye destek kapsamında ayrı bir yeri bulunmaktadır. Özellikle flört tecavüzü konusunda toplumda farkındalığı arttırmak, tecavüze uğrayan bireyin hakkını savunabilmesi için destek olmak, psikolojik olarak destek vermek bu konuda yapılabilecek çalışmalardan bazılarını oluşturmaktadır. Yardım

isteyenler için tecavüz kriz merkezleri, danışmanlık, bilgi ve destek sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Sorunu çözmek için kadın lisans öğrencilerinin cinsel haklarını desteklemeyi, hayatta kalanlara sosyal destek vermeyi ve tecavüz önleme becerisinin sağlanmasını amaçlayan kampüs temelli eğitim faaliyetlerine ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Olamide, Olore ve Johnson, 2012). Erkeklerin, flört tecavüzü olaylarını fark edip sağduyu göstermelerinin, üniversite kampüslerindeki flört tecavüzü olaylarının sayısı önemli ölçüde azaltacağı düşünülmektedir (Loy, 2002). Warshaw (2019), flört tecavüzüne uğrayanların tecavüzcülerine yönelik öfke duyguları barındırdığını ve kadının tecavüzcüsüne zarar vererek kendi suçluluk duygusunu hafifletebileceğini düşündüğünü vurgulamaktadır. Bu nedenle tecavüze uğrayanların duygularını ifade edebilmelerine yardımcı olacak profesyonel ortamların gerekli olduğu düşünülmektedir. Bir çalışmada flört tecavüzünden kurtulan birçok kişinin tecavüzcüleriyle olan ilişkilerini sürdürmeye devam ettiği dikkat çekmektedir. Bunun nedeni olarak finansal olarak partnerlerine bağımlı olan bazı kadınların cinsel şiddet içeren bir ilişkiyi bırakmayı zor bulabileceği düşünülmektedir (Olamide, Olore ve Johnson, 2012). Bu bakımdan devletin kadınları finansal olarak güçlendireceği, iş imkanları sağlayacağı politikalara ve uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbey, A., Wegner, R., Woerner, J., Pegram, S., & Pierce, J. (2014). Review of survey and experimental research that examine the relationship between alcohol consumption and men's sexual aggression perpetration. *Trauma, Violence, & Abuse*, 15(4) 265-282. doi:10.1177/1524838014521031
- Ackard, D. M., & Neumark-Sztainer, D. (2002). Date violence and date rape among adolescents: Associations with disordered eating behaviors and psychological health. *Child Abuse & Neglect*, 26(5), 455-473.
- Altunay, H. (2019). *Flört döneminde kızların karşılaştıkları şiddet olgusu-Sivas Cumhuriyet Üniversitesi örneğinde* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anderson, I. (2007). What is a typical rape? Effects of victim and participant gender in female and male rape perception. *British Journal Of Social Psychology*, 46(1), 225-245.
- Anderson, K. B., Cooper, H., & Okamura, L. (1997). Individual differences and attitudes toward rape: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 295-315.
- Bechhofer, L. and Parrot, A. (1991). *What is acquaintance rape?* New York: John Wiley and Sons.
- Beres, M. (2010). *Sexual miscommunication? Untangling assumptions about sexual*

- communication between casual sex partners. *Culture, Health, & Sexuality*, 12(1), 1–14. doi:10.1080/13691050903075226
- Bitton, M. S. & Ben-David, S. (2014). Elaborations on sexual assault on dates among Israeli students: Risk, detrimental effect, and resilience factors. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58, 1500–1519.
- Brownmiller, Susan. (1975). *Against our will: men, women, and rape*. New York: Fawcett Columbine
- Burnett, A., Mattern, J. L., Herakova, L. L., Kahl Jr, D. H., Tobola, C., & Bornsen, S. E. (2009). Communicating/muting date rape: A co-cultural theoretical analysis of communication factors related to rape culture on a college campus. *Journal of Applied Communication Research*, 37(4), 465-485.
- Carr, J. L., & VanDeusen, K. M. (2004). Risk factors for male sexual aggression on college campuses. *Journal of Family Violence*, 19(5), 279–289
- Clay-Warner, J., & McMahon-Howard, J. (2009). Rape reporting: 'Classic rape' and the behavior of law. *Violence and Victims*, 24, 723-743.
- Colb S. F. (2001, November 7). *The problem with mainstream attitudes toward date rape*. Retrieved from <https://supreme.findlaw.com/legal-commentary/the-problem-with-mainstream-attitudes-toward-date-rape.html> at 23.01.2020
- Daws, L., Brannock, J., Brooker, R., Patton, W., Smeal, G., & Warren, S. (1995). *Young people's perceptions and attitudes to sexual violence, report to the national youth affairs research scheme*. Hobart: National Clearing House for Youth Studies.
- Connell, R. W. (2005 [1995]). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press
- Dinos, S., Burrowes, N., Hammond, K., & Cunliffe, C. (2015). A systematic review of juries' assessment of rape victims: Do rape myths impact on juror decision-making?. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 43(1), 36-49.
- Dragiewicz, M. (2000). *Women's voices, women's words: Reading acquaintance rape discourse*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Doğan, T., ve Sakızcıoğlu, S. (2020). Evli bireylerin evlilik içi tecavüz olgusu hakkındaki görüşleri: Nitel bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (20), 19-49.
- Easteal, P. (1998). *Balancing the scales: Rape law reform and Australian culture*. Sydney: The Federation Press.
- Efeoğlu, P., Dağlıoğlu, N., Hilal, A., & Gülmen, M. K. (2013). Cinsel saldırılarda kullanılan ilaçlar: özellikleri ve toksikolojik incelemeleri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(3), 418-425.
- Fırat, S., ve Erk, M. A. (2019). Sinsice işlenen bir suç: Madde ile kolaylaştırılmış cinsel saldırılar ve fail tipolojisi. *Adli Tıp Bülteni*, 24(2), 141-147.
- Finkelson, L., & Oswald, R. (1995). College date rape: Incidence and reporting. *Psychological Reports*, 77(2), 526-526.

- Fisher, B. S., Cullen, F. T., & Turner, M. G. (2000). *The sexual victimization of college women* (Research Report). Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Gölge, Z. B., Yavuz, M. F., Müderrisoğlu, S., & Yavuz, M. S. (2003). Turkish university students' attitudes toward rape. *Sex Roles, 49*(11-12), 653-661.
- Hall, J., Goodall, E. A., & Moore, T. (2008). Alleged drug facilitated sexual assault (DFSA) in Northern Ireland from 1999 to 2005. A study of blood alcohol levels. *Journal of Forensic and Legal Medicine, 15*(8), 497-504.
- Harned, M. S. (2005). Understanding women's labeling of unwanted sexual experiences with dating partners: A qualitative analysis. *Violence Against Women, 11*, 374-413
- Hayes, R. M., Lorenz, K., & Bell, K. A. (2013). Victim blaming others: Rape myth acceptance and the just world belief. *Feminist Criminology, 15*, 484-788.
- Hazelwood, R. R., & Burgess, A. W. (2016). *Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary approach*. CRC Press.
- Hockett, J. M., Smith, S. J., Klausing, C. D., & Saucier, D. A. (2016). Rape myth consistency and gender differences in perceiving rape victims: A meta-analysis. *Violence Against Women, 22*(2), 139-167.
- Jackson, D. L. (2019). Date Rape: The Intractability of Hermeneutical Injustice. In *Analyzing Violence Against Women* (pp. 39-50). Springer, Cham.
- Jacques-Tiura, A. J., Abbey, A., Parkhill, M. R., & Zawacki, T. (2007). Why do some men misperceive women's sexual intentions more frequently than others do? An application of the confluence model. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*, 1467-1480.
- Jenkins, M. J., & Dambrot, F. H. (1987). The Attribution of Date Rape: Observer's Attitudes and Sexual Experiences and The Dating Situation. *Journal of Applied Social Psychology, 17*(10), 875-895. doi:10.1111/j.1559-1816.1987.tb00296.x
- Kadı, G., Erbaş, M., Balcı, Y., & Göçeoğlu, Ü. Ü. (2019). Muğla'da gençlik yaş grubunda flört/partner şiddeti. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences, 16*(2), 81-87.
- Kanin, E. J. (1985). Date rapists: Differential sexual socialization and relative deprivation. *Archives of Sexual Behavior, 14*(3), 219-231.
- Katz, J. & Myhr, L. (2008). Perceived conflict patterns and relationship quality associated with verbal sexual coercion by male dating partners. *Journal of Interpersonal Violence, 23*, 798-814.
- Kayı, Z., Yavuz, M. F., & Arıcan, N. (2000). Kadın üniversite gençliği ve mezunlarına yönelik cinsel saldırı mağdur araştırması. *Adli Tıp Bülteni, 5*(3), 157-163.
- Kilpatrick, D. G., Best, C. L., Saunders, B. E., & Veronen, L. J. (1988). Rape in marriage and in dating relationships: How bad is it for mental health?. *Annals of the New York Academy of Sciences, 84*, 335-344.
- Koçak, Y. Ç., ve Can, H. Ö. (2019). Flört şiddeti: Tanımı, sınıflaması ve değerlendirmesi. *Türkiye Klinikleri Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics, 5*(3), 43-53.

- Koss, M. P. (1985). The hidden rape victim: Personality, attitudinal, and situational characteristics. *Psychology of Women Quarterly*, 9(2), 193-212.
- Lee, P., Kaiwen, H., & Jiayi, D. (2018). A study of gender differences of attitudes toward date rape among Chinese university students. *Universal Journal of Psychology*, 6(1), 29-34
- Lee, P., Kaiwen, H., & Jiayi, D. (2018). A study of gender differences of attitudes toward date rape among Chinese university students. *Universal Journal of Psychology*, 6(1), 29-34.
- Lindquist, S. (2000). *The date rape prevention book: The essential guide for girls & women*. Naperville, IL: Sourcebooks
- Loy, B. (2002). Men must fight date rape. Retrieved from http://www.demes.teimes.gr/spoudastirio/E-NOTES/D/Date_Rape_Viewpoints.pdf
- Lynch, K. R., Jewell, J. A., Wasarhaley, N. E., Golding, J. M., & Renzetti, C. M. (2020). Great sex expectations: The impact of participant gender, defendant desirability, and date cost on attributions of a date rape victim and defendant. *Journal of Interpersonal Violence*, 35(17-18), 3437-3461.
- McQuiller Williams, L., Porter, J. L., & Smith, T. R. (2016). Understanding date rape attitudes and behaviors: Exploring the influence of race, gender, and prior sexual victimization. *Victims & Offenders*, 11(2), 173-198.
- Millett, K.(1987): Cinsel Politika. (Çev. Seçkin Selvi). İstanbul: Payel Yayınları.
- Mutlu, E. ve Aşıcıoğlu, F. (2019) .Uyuşturucu madde etkisi altındaki mağdurların uğradığı cinsel saldırılar: Olgu serisi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 41(1), 95 –101
- Müdürlüğü, B. K. S. G. (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2009).
- Ogunwale, A. O., & Oshiname, F. O. (2017). A qualitative exploration of date rape survivors' physical and psycho-social experiences in a Nigerian university. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(2), 227-248.
- Olamide, O. A., Olore, O. F., & Johnson, A. A. (2012). Date rape experiences and help-seeking behaviour among female university students in Ibadan, Nigeria. *International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine & Public Health*, 4(8), 15-45.
- Olszewski, D. (2009). Sexual assaults facilitated by drugs or alcohol. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 16(1), 39-52.
- Özdemir, O. (2010). Tecavüzü, hegemonik erkeklik zemininden kavramak..., *Fe Dergi*2(2), 75-90
- Pineau, L. (1989). Date rape: A feminist analysis. *Law and Philosophy*, 8(2), 217-243.
- Poe, L. G. (2010). Students perceptions of marital rape laws (Masters Dissertation). Tennessee State University
- Reynolds, A. (2016). The effects of rape myth acceptance and gender role beliefs on perceptions of date rape. Liverpool John Moores University, 1-22. retrived from <https://e-space.mmu.ac.uk/619248/1/Aimee%20Reynolds.pdf>
- Richardson, D. R., & Hammock, G. S. (1991). Alcohol and acquaintance rape. In A. Parrot & L.

- Bechofer (Eds.), Acquaintance rape: The hidden crime. New York, NY: Wiley.
- Rickert, V. I., & Wiemann, C. M. (1998). Date rape among adolescents and young adults. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 11(4), 167-175.
- Russell, D. (1990). Rape in marriage. Bloomington: Indiana University Press.
- Russell, D. (1990). *Rape in marriage*. Bloomington: Indiana University Press.
- Sakızcıoğlu, S. (2019). *Evlilik içi tecavüzün incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Shapiro, B. L., & Schwarz, J. C. (1997). Date rape: Its relationship to trauma symptoms and sexual self-esteem. *Journal of Interpersonal Violence*, 12(3), 407-419.
- Shotland, R. L., & Goodstein, L. (1992). Sexual precedence reduces the perceived legitimacy of sexual refusal: An examination of attributions concerning date 171 rape and consensual sex. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(6), 756-764.
- Sims, C. M., Noel, N. E., & Maisto, S. A. (2007). Rape blame as a function of alcohol presence and resistance type. *Addictive Behaviors*, 32, 2766-2775.
- Singh, S. B., Meera, T., & Singh, T. B. (2014). Date rape: A study on drug-facilitated sexual assaults in Imphal. *Journal of Medical Society*, 28(2), 86-89.
- Swan, S. C., Lasky, N. V., Fisher, B. S., Woodbrown, V. D., Bonsu, J. E., Schramm, A. T., ... & Williams, C. M. (2017). Just a dare or unaware? Outcomes and motives of drugging ("drink spiking") among students at three college campuses. *Psychology of Violence*, 7(2), 253-264.
- T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) (2015). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. Ankara.
- Tetik, S., Başar, K. ve Şentürk-Cankorur, V. (2019, Mayıs). *Evlilik içi cinsel şiddet*. 4. Adli Psikoloji Sempozyumu'nda sunulmuştur, Ankara.
- Tetreault, P. A., & Barnett, M. A. (1987). Reactions to stranger and acquaintance rape. *Psychology of Women Quarterly*, 11, 353-358.
- Tezcan, S., Özcebe, H., Subaşı, N., Üner, S., ve Telatar, T. G. (2006). *Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin ruhsal sağlık düzeyleri ve madde kullanım boyutlarının saptanması*. Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi, Proje, (0302101004).
- Tjaden, P., & Thoennes, N. (2000). Prevalence and consequences of male-to-female and female-to-male intimate partner violence as measured by the National Violence Against Women Survey. *Violence Against Women*, 6(2), 142-161.
- Truman, D. M., Tokar, D. M., & Fischer, A. R. (1996). Dimensions of masculinity: Relations to date rape supportive attitudes and sexual aggression in dating situations. *Journal of Counseling & Development*, 74(6), 555-562.
- Verberg, N., Desmarais, S., Wood, E., & Senn, C. (2000). Gender Differences In Survey Respondents'written Definitions Of Date Rape. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 9(3), 181-190
- Walby, S. (2016). Patriyarka Kuramı, Çev. Hülya Osmanoğlu. Ankara, Dipnot Yayınları.

- Walby, Sylvia (1996), "The 'Declining Significance' or the 'Changing Forms' of Patriarchy?", Valentine M. Moghadam (Der:), *Patriarchy and Economic Development*, Oxford: Clarendon Press. (içinde).
- Walker, L. (1994). *Abused women and survivor therapy: A practical guide for the psychotherapist*. Washington: APA.
- Ward, C. A. (1995) *Attitudes toward rape: feminist And Social Psychological Perspectives*, Sage Publications, London.
- Warshaw, R. (2019). *I never called rape* (Update Edition). Harper Perrenial: New York
- World Health Organization. (2013). *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines*.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Çocuk Dostu Kentler, Çocuk Hakları ve Pandemi*

Child Friendly Cities, Rights of the Child and Pandemic

Mehtap KAYĞUSUZ AKBAY¹

¹ Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası
İlişkiler Bölümü,
mehtap.kaygusuz@istanbul.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2072-671X

Başvuru: 07.04.2021
Kabul: 17.11.2021

Atıf:
Kaygusuz-Akbay, M. (2022). Çocuk
dostu kentler, çocuk hakları ve
pandemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(1), 245-266. DOI:
10.33417/tsh.911261

ÖZET

Çocuk Dostu Kentler Girişimi (ÇDKG), 1996 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu ve Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat) tarafından başlatılmıştır. Türkiye'den çeşitli belediyeler projeye dahil olmuştur. Yazının amacı çocuk dostu kentler ile çocuk hakları arasındaki ilişkiye dair genel bir çerçeve çizmek ve bu bağlamda pandemiden olumsuz olarak etkilenen çocuk haklarının bir bölümüne -spesifik olarak sömürü, şiddet ve istismardan korunma hakkı; eğitim hakkı ve sağlık hakkı- ve ilgili alanlardaki eşitsizliğe dikkat çekmektir.

Anahtar kelimeler: Çocuk dostu kent, çocuk hakları, pandemi, eşitsizlik

ABSTRACT

Child Friendly Cities Initiative was launched in 1996 by the United Nations International Children's Fund and the United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). Various municipalities from Turkey have participated in the project. The article aims to present a general framework on the relationship between child friendly cities and the rights of the child, and in this context to draw attention to some of the rights of the child that have been negatively impacted by the pandemic - specifically the right to protection from exploitation, violence, and abuse; the right to education and the right to health- and to the inequality in the relevant fields.

Keywords: Child friendly city, rights of the child, pandemic, inequality

* Bu makale, Çocukluk Bizde Kalsın Derneği tarafından düzenlenen "Çocuk Haklarıyla Var" temalı 11. Çocukluk Bizde Kalsın Çalıştayı kapsamında, 21 Şubat 2021'de yapılan "Çocuk Dostu Şehirler ve Çocuk Hakları" başlıklı sözlü sunumun gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

GİRİŞ

"Çocuk Dostu Kentler" (*Child Friendly Cities*) (ÇDK), 1996 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Fonu (*UNICEF*) ve BM İnsan Yerleşimleri Programı (*UN-Habitat*) tarafından başlatılan bir girişimdir (UNICEF, 2018: 8; UNICEF, *What is ...*). Konuya ilişkin fikrin gelişmesi ve şekillenmesinde 1992'de düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı), 1996 tarihli Habitat II ve 2002'de gerçekleştirilen BM Genel Kurulu'nun Çocuklar Üzerine Özel Oturumu önemli rol oynamıştır (Magee vd., 2019: 342).

Çocuk Dostu Kent Girişimi'nin (ÇDKG) ortaya çıkışına neden olan etkenler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (UNICEF, 2004: 1; ayrıca bkz. Severcan, 2015: 144)¹:

- "[K]üresel toplumların hızlı dönüşümü ve kentleşmesi"
- "[A]demi-merkeziyetçilik bağlamında belediyenin ve toplumun kendi nüfusları konusunda artan sorumlulukları"
- "[...] kentlerin ve kasabaların ulusal politik ve ekonomik sistemler içinde artan önemi".

Dolayısıyla ÇDKG'nin başlatılması, hızlı ve büyüyen kentleşme ve kentleşmenin çocuklar üzerindeki etkisi ile yakından ilişkilidir. Hâlihazırda kentlerde yaşayan dört milyar insanın önemli bir bölümünü çocuklar oluşturmakta ve 2050'de toplam çocuk nüfusunun %70'inin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (UNICEF, *Growing...*). Bir başka ifadeyle kentleşmeye ve kentleşmenin olumsuz etkilerine maruz kalan çocuk sayısı giderek artmakta ve bu durum çocuk-kent/ kentleşme ilişkisinin önemine ve konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

ÇDK, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme² (kısaca BMÇHDS, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Sözleşme) tarafından korunan "*hakları gerçekleştirmek suretiyle, kendi yetki alanları dahilinde bulunan çocukların yaşamlarını iyileştirmeyi taahhüt eden kent, kasaba, topluluk ya da herhangi bir yerel yönetim sistemi*" olarak tanımlanmaktadır (UNICEF, *What is...*; UNICEF, 2018: 10). Bir başka ifade ile ÇDK doğrudan çocuk haklarıyla ilişkili olup, ÇDKG betimlenirken esas alınan husus da BMÇHDS temelinde çocuk haklarının gerçekleştirilmesi için yerel yönetimlerin desteklenmesidir (UNICEF, 2004: 1, 2, 4; Magee vd., 2019: 344; UNICEF, *What is...*). Bu bağlamda yerel yönetimlerin oynayabileceği rolün önemine dikkat çekilmektedir (Thibert, 2021).

Özetle, ÇDKG'nin çağrıştırdığı iki temel hususun kentleşme ve çocuk hakları olduğu söylenebilir: Kentleşme ÇDKG'nin ortaya çıkışındaki temel unsur iken, çocuk haklarının gerçekleştirilmesi vurgusu hedef olarak kendini göstermektedir.

¹ Türkçe olmayan kaynaklardan yapılan alıntılar aksi belirtilmedikçe kendi çevirimizdir.

² Sözleşme'nin Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.unicef.org/turkey/çocuk-haklarına-dair-sözleşme>
Sözleşme'nin ek protokolleri de bulunmaktadır: *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol* (2000); *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahşeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol* (2000); *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol* (2011). Türkiye her üç protokole de taraftır.
Protokollerin Türkçe çevirisi için bkz. <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/çhds-ve-ihtiyari-protokoller-usul-kuralları-ile-çocuk-hakları-komitesi-genel-yorumları>

ÇDKG'nin 2014 yılında başlatılan ve Mart 2016'da sona eren Türkiye'deki ilk uygulamasına Bitlis, Bornova (İzmir), Eyyübiye (Şanlıurfa), Giresun, İspir (Erzurum), Lüleburgaz (Kırklareli), Mamak (Ankara), Manisa, Mersin, Yüreğir (Adana) belediyeleri katılmış olup, 2016-2020 periyodu için 150 yerel yönetimin dahil olduğu ve yaklaşık iki milyon çocuğun hedeflendiği belirtilmektedir (UNICEF, *Turkey*). Türkiye'deki ve başka birçok ülkedeki benzer uygulamalar, ilgili belediyelerin "çocuk dostu kent" olarak tanınması anlamına gelmemektedir. Bir yerel yönetim, ancak çeşitli aşamalardan geçerek ve üç temel kriter (yani çocuk haklarının durumu, çocukların katılımı ve çocuklara yönelik ayrımcılığın önlenmesi) üzerinden yapılan değerlendirmenin olumlu olması durumunda resmen ÇDK olarak tanınabilmekte, böylece ÇDKG logosunu kullanma hakkı elde etmekte ve bir sertifika almaktadır; lakin daimi olmayan bu tanıma, maksimum beş yıl için geçerli olup, konuya ilişkin değerlendirmenin düzenli olarak ve her seçim sonrası yeniden yapılması gerekmektedir (UNICEF, 2018: 16, 41, 13).

Yukarıda kısaca değinilen ÇDK ile çocuk hakları ve BMÇHDS arasındaki ilişki(ler) ne(ler)dir? Bu bağlamda, kente ilişkin algıya yönelik çeşitli soruları ve değişiklikleri beraberinde getiren COVID-19 pandemisi (Nanda, 2020; UN, 2020), hangi alanlardaki eşitsizlikleri bir kez daha gözler önüne sermiştir? Mevcut çalışmada bu sorulara yanıt aranırken, öncelikle ÇDK ile BMÇHDS arasındaki ilişkiye ÇDK'nin tanımının ötesinde biraz daha yakından bakılacak, ardından pandemiyle çok daha görünür hale gelen, uygulan(a)mayan çocuk haklarının bir bölümü - spesifik olarak sömürü, şiddet ve istismardan korunma hakkı; eğitim hakkı ve sağlık hakkı- ele alınacaktır. Konunun uluslararası hukuk boyutuna odaklanan yazının amacı, çocuk dostu kentler ile çocuk hakları arasındaki ilişkiye dair genel bir çerçeve çizmek ve belirli bir ülkeye ilişkin derinlemesine değerlendirmeye girmeksizin pandemiden olumsuz etkilenen çocuk haklarının en azından bir bölümüne ve ilgili alanlardaki eşitsizliklere dikkat çekmektir. Çalışmada temel olarak ÇDK'ye ait internet sitesine (*childfriendlycities.org*) ve aynı sitede erişime açık olan 2018 tarihli kitapçığa (UNICEF, 2018) başvurulacaktır.

ÇOCUK DOSTU KENTLER VE ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

BMÇHDS, bir başka BM metni olan 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nden tam otuz yıl sonra 20 Kasım 1989'da kabul edilmiş ve 1990'da yürürlüğe girmiştir. BMÇHDS'den önce kabul edilen ve Sözleşme'nin başlangıç bölümünde de atıfta bulunulan, doğrudan çocuk haklarına ilişkin veya çocuk haklarına bir şekilde yer veren metinler bulunmakla birlikte, BMÇHDS'nin bu alanda akla ilk gelen bağlayıcı hukuki metin olduğunu söylemek mümkündür. Sözleşme, çocuk hakları alanında verilen mücadelenin "*tarihi doruk noktası*" olarak nitelendirilmesinin yanı sıra medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak sınıflandırılan haklara birlikte yer veren ilk insan hakları sözleşmesi olma özelliğini taşımaktadır (Reynaert vd., 2015: 5). Çocuk hakları konusunda önemli nitelikleri haiz Sözleşme'ye hâlihazırda Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 196 devlet taraftır (*treaties.un.org*). Böylesine yüksek sayıda devlet tarafından onaylanan, bu açıdan "evrensel" olarak

nitelendirilebilecek BMÇHDS "çocuk" derken kimleri kastetmektedir? Sözleşme'nin ilk maddesine göre 18 yaşından küçük her insan çocuktur. Ancak aynı madde, "Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma" durumunu da kabul etmektedir (md. 1). Türkiye nüfusunun önemli bir bölümü 18 yaşın altında yani Sözleşme gereğince çocuktur: 2019 verilerine göre 83 milyonun üstünde olan ülke nüfusunun %27'den fazlası yani yaklaşık 23 milyonu çocuklardan oluşmaktadır (ailevecalisma.gov.tr). ÇDKG'nin, çocukların yanı sıra gençlere yani 15-24 aralığındaki yaş grubuna da atıfta bulunduğunu not düşmek gerekir (UNICEF, 2018: 6, 12). Dolayısıyla, Girişim'in oldukça geniş bir yaş grubunu hedeflediği söylenebilir.

BMÇHDS'nin dört hükmü ÇDKG için esas teşkil etmektedir (UNICEF, *Child Rights...*):

- Ayrımcılığın yasaklanması (md. 2)
- Çocuğun yüksek yararının esas alınması (md. 3)
- Çocuğun yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması (md. 6)
- Çocuğun görüşlerine saygı duyulması (md. 12).

Bu hükümler, başlangıç metni ve 54 maddeden oluşan Sözleşme'nin "*genel ilkeleri*" olarak kabul edilmektedir (bkz. BM, *Genel Yorum No. 1*). Bu nedenle, söz konusu hükümler, Sözleşme'deki haklar yorumlanırken ve hayata geçirilirken göz önünde bulundurulmalıdır (UNICEF, 2018: 11). Aynı hükümler, sadece Sözleşme açısından değil, yukarıda belirtildiği üzere ilgili Sözleşme tarafından korunan hakların hayata geçirilmesini amaçlayan ÇDKG bağlamında da merkezi önemdedir.

ÇDK çerçevesinde, çocukların kendilerini etkileyecek kararlarda söz sahibi olmaları vurgulanan ve talep edilen hususlardandır (UNICEF, *What is...*; UNICEF, 2018: 10). ÇDKG'nin beş temel hedefi arasında

- her çocuğun ve gencin takdir edilmesi;
- bütün çocuklara ve gençlere saygı duyulması;
- adaletli, hakkaniyetli bir şekilde davranılması ile
- her çocuğun ve gencin düşüncelerini, ihtiyaçlarını ve önceliklerini dile getirebilmesi;
- bunların gerektiğinde kamu hukukunda, politikalarda, bütçede, program ve kararlarda dikkate alınması yer almaktadır (UNICEF, 2018: 12). Sıralanan bu hedefler, BMÇHDS'de yer alan ayrımcılığın yasaklanması ve çocuğun görüşlerine saygı duyulması ile yakından ilişkilidir.

Çocukların katılımının hayata geçirilmesi, bir yerel yönetimin "çocuk dostu" olarak tanınmasının üç temel kriterinden biri olup, çocukların "*etkin ve kapsayıcı*" katılımının sağlanması hedeflenmekte ve bu amaç doğrultusunda çocuk meclisleri, çocuk konseyleri gibi çeşitli mekanizmalara başvurulabileceği belirtilmektedir (UNICEF, 2018: 41, 13). ÇDKG'nin Türkiye'deki pilot uygulamasına ev sahipliği yapan yerel yönetimlerden Lüleburgaz'da, uygulamadan çok daha önce *Kent Konseyi Çocuk Meclisi* kurulmuş olup, ÇDK projesiyle birlikte *Çocuk Meclisi*'nin daha işlevsel hale geldiği

düşünülmektedir (Öktem, Akpınar, 2019: 126, 128, 130). Ayrıca, ihtiyaçlarının dikkate alınmaması, yine ÇDK projesinin Türkiye'deki ilk uygulaması esnasında çocukların dile getirdiği temel sorunlardan biri olmuş ve bu sorundan hareketle dokuz ilde çocuk meclisleri oluşturulmuştur (UNICEF Türkiye Milli Komitesi, *Çocuk...*). İstanbul (Severcan, 2015:176) ve İzmir'de (Gökmen, Taşçı, 2016: 481) yapılan iki farklı çalışma da, çocukların kendilerini ifade edebilmeyi talep ettiklerini, çocuk dostu kenti tanımlarken katılıma yer verdiklerini ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile çocuklar "dost" olarak nitelendirdikleri kent ile kendilerini ifade edebilmek arasında doğrudan ilişki kurmakta ve bunu bir talep olarak dile getirmektedir.

Planlamada, çocukların gereksinimlerinin dikkate alınmasının "*dönüştürücü potansiyeli*", Tiran (Arnavutluk) gibi çok yüksek gelire sahip olmayan yerel yönetimlerde dahi kendini gösterebilmektedir (Gill, 2019). Ayrıca, bir yerel yönetimin resmen "çocuk dostu" olarak tanınması durumunda, çocukların katılımına yönelik olumlu gelişmeler gözlemlenmektedir (Torres, Blanchet-Cohen, 2016: 108-109):

- İlgili yerel yönetimde çocuklar konusunda duyarlılığın artması;
- çocukların katılımıyla ilgili yaklaşımda değişiklik;
- çocukların korunması;
- çocukların ihtiyaçlarına cevap verilmesinin yanı sıra
- çok farklı alanlarda çocuklarla iş birliğine yönelim söz konusu gelişmeler arasındadır.

Dolayısıyla, "çocuk dostu" akreditasyonun politik bağlamda yansımaları olduğu, daha açık bir ifade ile söz konusu akreditasyonun çocuklara yönelik faaliyetlerin tanınmasının yanı sıra bu tür projelerin geliştirilmesi için de bir tür taahhüt olduğu düşünülmektedir (Torres, Blanchet-Cohen, 2016: 108). Genel olarak bu ve benzeri gelişmelerin olumlu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, konuya eleştirel yaklaşımın önemini ve gerekliliğini vurgulamak gerekir. Aksi yöndeki bir tutumun riskleri arasında ÇDK'nin çok anlamlı olmayan, "*basamaklıp*" ve bununla bağlantılı olarak "*sömürü ağları*" için oldukça kullanışlı hale gelmesi ve ÇDK'nin aile turizmini hareketlendirmek veya dikkat dağıtmak, manipüle etmek için önemli bir "*marka*" olarak kullanılması yer almaktadır (Magee vd., 2019: 341-342). Québec'te (Kanada) yapılan bir çalışmada, "*çocuk dostu belediye*" olarak tanınmanın önemli bir pazarlama aracı olduğu, kentin aileler için daha cazip hale geldiği, bu kentlere yerleşimin ve vergi gelirlerinin arttığı belirtilmektedir (Torres, Blanchet-Cohen, 2016: 108). Dolayısıyla "olumlu" olarak nitelendirilebilen bazı gelişmeler, aslında yukarıda dikkat çekilen risklere işaret etmektedir. Bu ve benzeri risklerden hareketle, ÇDK bağlamında, katılımcı ve aynı zamanda eleştirel bir bakış açısının geliştirilmesi gerekmektedir (Magee vd., 2019: 342 ve devamı). Böylece muhakemeye dayanan, eleştirel yaklaşımın "*dönüştürücü*" ve "*özgürleştirici amacının*" ön plana çıkmasının yolu açılabilir (Reynaert vd., 2015: 9-10). Bir diğer ifade ile ÇDK'nin odak noktasının çocuklar ve çocuk hakları olduğunun hatırlatılmasında; çocuk haklarına yapılan vurgunun söylemsel düzeyde kalmasının,

ÇDK'nin bir manipülasyon aracına dönüşmesinin, sadece ekonomik amaçlarla kullanılmasının önüne geçilmesinde eleştirel yaklaşım önemli rol oynayabilir. Çocukların katılımı ise, bu katılımın niteliğine bağlı olarak, çocuklarda, kentlerde ve aynı zamanda yetişkinlerin çocuklara, çocuk haklarına ve kente bakışında ciddi değişiklikleri beraberinde getirebilir.

Burada vurgulanması gereken bir husus, oy kullanamayan çocukların politikaya katkıda bulunabileceklerinin pek kabul gören bir yaklaşım olmadığı (Brown vd., 2019: 1), ancak çocukların yaşanılan alanlara müdahil olmalarının politik açıdan zaruri olduğu ve bu nedenle bağlayıcı yasal çerçeveye dönüştürülmesi gerektiğidir (Magee vd., 2019: 344). Bir başka ifade ile çocukların kendi yaşam alanlarına yönelik fikirleri, eleştirileri, talepleri yani bu alanların şekillenmesine aktif katılımı, bir "tercih" olmaktan çıkarılıp, yönetimler açısından hukuki yükümlülük haline getirilmelidir.

Katılım konusunun dışında, BMÇHDS tarafından düzenlenen ve ÇDK çerçevesinde üzerinde durulan bir diğer husus ise ayrımcılık yasağıdır. Çocukların din, etnik köken, gelir düzeyi ve cinsiyet gibi nedenlerle ayrımcılığa maruz kalmaksızın adil ve eşit bir şansa sahip olmaları beklenmektedir (UNICEF, *What is...*; UNICEF, 2018: 10). Bu bağlamda, ayrımcılığın önlenmesi için öncelikle ayrımcılığın tanımlanması gerektiği düşüncesinden hareket eden Finlandiya, *Eşitlik Kanunu* ile Çocuk Hakları Komitesi'nin (Komite) Genel Yorumlarına dayanarak ayrımcılığın başka unsurların yanı sıra yaş, köken, vatandaşlık, dil, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, din, inanç, politik veya diğer görüşler, ekonomik durum, sağlık, engelli olma durumu ve ikametgâh yerine dayanabileceğini belirtmekte ve ÇDK olmayı hedefleyen bir yerel yönetimin bu sebeplerle mücadele etmesini talep etmektedir (UNICEF, *Strategies...*; UNICEF, 2017a: 16). Dolayısıyla, Finlandiya'nın ayrımcılığa ilişkin oldukça detaylı ve kapsamlı olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımı benimsediği, bu yöndeki etkin bir mücadelenin çocuklar açısından yadsınamaz olumlu yansımaları olacağı söylenebilir.

ÇDK tanımında altı çizilen haklar yukarıda belirtilenlerle sınırlı değildir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, BMÇHDS tarafından korunan bütün hakların birbirleriyle yakından ilişkili olduğudur (Reynaert vd., 2015: 5). Çocuk haklarına yönelik bu yaklaşım ÇDK kriterlerine de yansımıştır: Amaç tek bir hakkın uygulanması değil, çocuk haklarına yönelik genel, bütünsel, kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesidir (UNICEF, 2018: 13, 41). Çocuk haklarının birbiriyle bağlantılı olduğu gözden kaçırılmayarak, ÇDK tanımında bazı hakların özellikle vurgulandığı belirtilmelidir: Hayata iyi bir başlangıç yapma ve sağlıklı büyüebilme; sömürü, şiddet ve istismardan korunma; kaliteli sosyal hizmetlere erişebilme; kaliteli, kapsayıcı ve katılımcı eğitim ve yeteneklerini geliştirebilme olanağına sahip olma; aile ve şehir hayatına, kültürel ve sosyal hayata katılabilme daha geniş bir şekilde yapılan ÇDK tanımında yer verilen haklar arasındadır (UNICEF, *What is...*; UNICEF, 2018: 10).

Finlandiya, İsveç, İtalya ve Türkiye'de (İstanbul ve İzmir) yapılan çeşitli alan çalışmaları çocukların ÇDK'yi yukarıda belirtilen unsurlarla benzer şekilde tarif ettiklerini ortaya koymaktadır (Severcan, 2015: 145-146, 162 ve devamı; Gökmen, Taşçı, 2016: 479-481). Kısacası, ÇDK tanımında yer verilen unsurlarla çocukların talepleri, ÇDK tahayyülü arasında benzerlikler bulunmaktadır.

Değınilen hususlar, "çocuk dostu" olma ile evrensel çocuk hakları arasında önemli bir bağ bulunduğuna işaret etmektedir (Magee vd., 2019: 344). ÇDK tanımı da, daha önce belirtildiği gibi, çocuk dostu kent ile çocuk hakları arasında doğrudan ilişki kurmaktadır. Ancak ihlal edilegelen çocuk haklarıyla ilgili sorunlar, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Mart 2020'de pandemi olarak nitelendirilen COVID-19'un (WHO, 2020) da etkisiyle daha görünür hale gelmiştir (bkz. *Infra*).

PANDEMİ, ÇOCUK HAKLARI VE EŞİTSİZLİK(LER)

Pandemi, "*yeni bir hastalığın dünya çapında yayılmasıdır*" (WHO, 2010) ve uluslararası iş birliği ve dayanışmayı gerekli kılmaktadır (bkz. Kayğusuz Akbay, 2020: 8-24). Mart 2021 itibariyle, 107 ülkede enfekte kişi sayısı yaklaşık 71 milyona ulaşmış olup, bu sayının %13'ü 20 yaşın altındaki çocuk ve gençlerden oluşmaktadır (UNICEF, 2021d). Milyonlarca insanın sağlığını ve yaşamını tehdit eden COVID-19 pandemisi yoksulluğun, eşitsizliklerin derinleşmesini beraberinde getirmekte ve özellikle çocukları etkilemektedir (ONU Info, 2021a). Ağırlaşan sosyo-ekonomik krizle birlikte, bilhassa gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk yoksulluğunun önemli oranda artacağı, milyonlarca çocuğun yoksulluk sınırının altındaki hanelerde yaşamlarını sürdürmeye çalışacağı tahmin edilmektedir (UNICEF, 2021d; UNICEF, 2020b). Yoksul hanelerde yaşayan toplam çocuk sayısının 725 milyona ulaşabileceği ve bu çocukların üçte ikisinin Sahra Altı Afrika ve Güney Asya'da olacağı düşünülmektedir (UNICEF, 2020b; UNICEF, 2021c). Türkiye'de de, hanehalkı tipine göre oranlar değişiklik göstermekle birlikte, tek çekirdek aileden oluşan hanehalklarının %20'den fazlası, geniş ailelerin ise yaklaşık %28'i yoksulluk sınırının altında (TÜİK, 2021a); çocukların %30'undan fazlası ise "*şiddetli maddi yoksunluk*" içerisindeki hanelerde yaşamlarını sürdürmektedir (Uysal ve Genç, 2018; Thibert, 2021:45). Çocukların da işaret ettiği üzere "çocuk dostu" nitelendirmesi ile refah düzeyi, yoksulluğun olmayışı gibi koşullar birbiriyle yakından bağlantılıdır (Gökmen, Taşçı, 2016: 481). Burada sorun bir nitelendirme sorunu değildir, ÇDK bir araçtır; temel mesele yoksulluğun çocukların bütün haklarını ve yaşamlarının her alanını etkiliyor olmasıdır. Mevcut koşullar altında çocuk haklarının korunması ve bununla bağlantılı olarak yaşanan mekânların "çocuk dostu" olabilmesi giderek zorlaşmaktadır.

Yukarıdaki genel tablonun işaret ettiği hususlardan biri, çocuk hakları yorumlanırken ve uygulanırken, "*yere*" olanın özelliklerinin, çocuklar arasındaki farklılıkların, yetiştikleri ve içinde buldukları koşulların aynı olmayışının dikkate alınması gerektiğidir (Reynaert vd., 2015: 7; ayrıca bkz. Thibert, 2021:50). Bu bağlamda, temelinde Küresel Kuzey kentleri olan ilke ve yöntemlerin Küresel Güney kentlerinde uygulanabilirliğinin sorgulandığı görülmektedir (Magee vd., 2019: 343-345). Bu sorgulamanın önemli ve gerekli olduğunun altını çizerek, söz konusu "*bağlamsallaştırma*[nın]", çocuk haklarının tamamen göreceli bir yaklaşımla ele alınabileceği anlamına da gelmediğini/ gelmemesi gerektiğini belirtmek gerekir (Reynaert vd., 2015: 7). Bir başka ifade ile ÇDKG ve daha genel olarak çocuk hakları bağlamında çocukların talep ve ihtiyaçlarındaki farklılıklar, maruz kaldıkları eşitsiz koşullar dikkate alınmalıdır. Fakat, farklılıkları dikkate alma

durumu, ilgili hakkın/ hakların içinin boşaltılmasına, söz konusu hakkın/ hakların ortadan kalkmasına, bu hakka/ haklara ilişkin temel unsurların zedelenmesine yol açmamalıdır.

Pandemi, BMÇHDS tarafından tanınan ve "çocuk dostu kent" tanımında yer verilen bazı hakların korun(a)madığını ve birçok alanda eşitsizliğin yaşandığını bir kez daha açıkça göstermiştir:

- Sömürü, şiddet ve istismardan korunma (BMÇHDS, md. 34 ve md. 36; ayrıca bkz. md. 39);
- Eğitim hakkı (BMÇHDS, md. 28);
- Sağlık hakkı (BMÇHDS, md. 24) ile su, beslenme ve çevre hakkı (BMÇHDS, md. 24, par. 2) korun(a)mayan ve korunması giderek güçleşen çocuk hakları arasında yer almaktadır. Pandemi sürecinde sık sık gündeme gelen yukarıdaki hakların ihlali, az sonra değinilecek olan araştırmalar tarafından da çok net bir şekilde ortaya koyulmuştur.

Çocuklar bu haklardan eşit bir şekilde yararlanamamakta ve her alanda hâkim olan eşitsiz koşullarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Eşitsizliklerin sebebi pandemi değildir, COVID-19 sadece mevcut krizi, eşitsizlikleri ağırlaştırmıştır (Cotula, Schwartz, 2020; ayrıca bkz. Kaygusuz Akbay, 2020). Dolayısıyla, çocuk haklarına referansla tanımlanan ÇDKG'nin temel hedeflerinin pandemi öncesi koşullarda ne derece gerçekleştirilebilir olduğu sorusu bir yana, COVID-19 söz konusu hedeflerin nasıl büyük bir risk altında olduğunu açıkça göstermiştir.

Sömürü, şiddet ve istismardan korunma hakkı

ÇDKG'nin hedeflerinden biri, her çocuk ve gencin güvenli, koruyucu ve temiz bir çevrede yaşamasıdır ve bu hedef başka unsurların yanı sıra, çocukların ve gençlerin sömürüden, şiddet ve istismardan korunmasını içermektedir (UNICEF, 2018: 12). Pandemi öncesinde dahi çok yüksek olan fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddete maruz kalan çocuk ve gençlerin sayısı, pandemiyle birlikte artmıştır (ONU Info, 2020b; UNICEF, 2017b: 6; ONU Info, 2021a; UNICEF, 2021b). Oysa, BMÇHDS gereğince, devletler çocuklara yönelik her türlü şiddeti, istismarı ve kötü muameleyi önlemekle (md. 19) ve çocukları her türlü cinsel sömürü ve suistimalden korumakla yükümlüdürler (md. 34). Ancak mevcut yasal düzenlemelerin ne derece hayata geçirildiği sorusu bir yana, çocukların çok önemli bir bölümü kâğıt üzerinde dahi hukuki korumadan yoksundur; öyle ki 2017'de yayınlanan bir araştırmaya göre sadece 60 devlet çocukların bedenen cezalandırılmasını tamamen yasaklayan hukuki düzenlemeye sahiptir (UNICEF, 2017b: 3-4). Bu durum çocuklarla ilgili hukuki boşluklar konusundaki örneklerden sadece biridir. Bu bağlamda, çocukları korumaya yönelik yasal düzenlemelere hangi ülkelerin sahip olduğu; bu düzenlemelerin kapsamı ve içeriği ile nasıl uygulandığı/ uygulanmadığı, uygulanmasının önündeki engellerin neler olduğu sorularına verilecek cevaplar önem taşımaktadır.

Şiddetten korunma/ korunabilme konusunda, çocuklar ve gençler arasında ciddi eşitsizlikler mevcuttur:

- Bu eşitsizlikler bölgeler arasında (*gençlerin öldürülme oranının en yüksek olduğu beş ülke Latin Amerika'da bulunmaktadır*) veya aynı ülke içinde (*Amerika Birleşik Devletleri'nde 10-19 yaş arasındaki Latin Amerika asıllı olmayan siyahi çocuk ve gençlerin öldürülme oranı aynı yaş*

aralığındaki Latin Amerika asıllı olmayan beyaz çocuk ve gençlerden 19 kat daha fazladır) göze çarpmaktadır (UNICEF, 2017b: 5).

- Pandemi sürecinde özellikle kız çocuklar ve genç kadınların bir bölümü için evleri tehdit oluştururken sömürüye, cinsel şiddete, insan kaçakçılığına maruz kalan, evliliğe zorlanan çocukların sayısı artmıştır; öyle ki, pandemiden önce, 100 milyon kız çocuğunun önümüzdeki 10 yılda evlendirilme riskiyle karşı karşıya olduğu tahmin edilirken, pandemiyle birlikte bu sayıya 10 milyon kız çocuğunun daha eklenebileceği belirtilmektedir (ONU Info, 2021a; UNICEF, 2021a; UNICEF, 2021c; UNICEF, 2020a). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021b) verilerine göre ise 16-17 yaş grubundaki kız çocuklarının resmi evlenmeler içindeki oranında 2002 yılındaki verilere göre düşüş gözlemlenmiştir. Ancak söz konusu verilerin, sadece 16-17 yaş grubundaki kız çocuklarını ve resmi evlilikleri baz aldığı unutulmamalıdır.
- Gözaltına alınma, kaçırılma, ebeveynlerinden ayrılma, şiddete, sömürüye ve istismara maruz kalma riskleri yüksek olan göçmen çocuklar, COVID-19'un ardından daha savunmasız hale gelmiş olup, göçmen çocuklar arasında kız çocukları çok daha büyük risk altındadır (ONU Info, 2021b).

Kısacası pandemi öncesinde de ayrımcılığa; sömürü, şiddet ve istismara maruz kalan/ maruz kalma olasılıkları yüksek olan çocuklar için pandemiyle birlikte koşullar daha vahim hale gelmiştir. Yukarıdaki veriler ve değerlendirmeler, azımsanmayacak sayıda ülkenin çocuk ve gençlere yönelik şiddete ilişkin veri sahibi olmadığı, dolayısıyla gerçek oranların ve sayıların çok daha yüksek olabileceği göz önünde bulundurularak okunmalıdır (bkz. UNICEF, 2017b: 8).

Çocukların maruz kaldığı şiddet, sömürü ve istismarın önlenmesi dışında, BMÇHDS tarafından korunan ve ÇDKG'nin hedefleri arasında yer alan bir diğer husus ise, her çocuğun ve gencin eğitim, sağlık ve gıda desteğini de içeren kaliteli temel sosyal hizmetlere erişiminin sağlanmasıdır (UNICEF, 2018: 12). Pandemiyle birlikte bu alanlardaki eşitsizliklerin de derinleştiği görülmektedir (bkz. *Infra*).

Eğitim Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28'inci maddesi uyarınca taraf devletler çocukların sadece eğitim hakkını tanımakla yetinmezler, ayrıca bu hakkın fırsat eşitliği temelinde gerçekleştirilmesi için gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler. BMÇHDS'nin yanı sıra *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* (md. 26) ile *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* (md. 13, 14) tarafından da korunan eğitim hakkı konusunda Çocuk Hakları Komitesi, dört temel kriterin altını çizmektedir (Sandvik, Ikdaahl, 2021):

- Mevcudiyet,
- Erişilebilirlik,
- Kabul edilebilirlik ve
- Uyarlanabilirlik.

Ancak, pandemi koşullarında benimsenen/benimsenmek zorunda kalınan eğitim ve öğrenime yönelik önlem ve uygulamalar çok sayıda çocuğun okul hayatını olumsuz etkilemiş ve yukarıdaki kriterlerin uygulanması konusunda yaşanan sorunları ağırlaştırmıştır: Okulları neredeyse bütün bir yıl kapalı olan çocukların sayısı 168 milyondan fazla olup, okulların kısmen veya tamamen kapalı olduğu ülkelerin üçte ikisi Latin Amerika ve Karayipler'de bulunmaktadır (UNICEF, 2021d). Dolayısıyla eğitim alanında, çocuklar buldukları bölgelere ve ülkelere göre pandemiden farklı düzeylerde etkilenmişlerdir.

Pandemi sürecinde yürütülmeye çalışılan eğitim ve öğrenim, derin eşitsizliklerin yaşandığı koşullarda gerçekleştirilmektedir. Bir yandan devletler arasında, diğer yandan ise devletlerin kendi içinde derinleşen eşitsizliğin hâkim olduğu alanlardan biri internete erişimdir (Sandvik, Ikdahl, 2021). Ülkeler arası ve aynı zamanda aynı ülke içinde internete erişim olanaklarının farklılığını ifade eden "*dijital bölünme*", pandemi esnasında alınan önlemlerin, öngörülen uygulamaların herkes için uygulanabilir olmadığına işaret etmektedir (bkz. Peacock, 2020). Örnek vermek gerekirse, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde halkın %9'undan daha az bir bölümü internet erişimine sahiptir (Migabo, 2020). Belçika'da ise toplam nüfusun %10'undan fazlasının internete erişimi bulunmamakta ve bu durum özellikle savunmasız grupları etkilemektedir (Poulet, 2020: 427-428). Bir diğer ifade ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde her on kişiden dokuzu, Belçika'da ise her on kişiden biri internet erişimine sahip değildir. Burada dikkat çeken hususlardan biri, Belçika'da internet erişimine sahip olmayanların oranının "gelişmiş" olarak nitelendirilen bir ülke için yüksek olması iken, oldukça çarpıcı olan bir diğer husus ise iki ülke arasında internet erişimine sahip olanların oranı arasındaki uçurumdur. TÜİK (2021a) verilerine göre, Türkiye'de taşınabilir bilgisayara sahip olmayan hanelerin oranı %55 civarında iken, evden internete erişim imkanına sahip olmayan hanelerin oranı ise %9'un üzerindedir. Oysa internete erişim pandemi sürecinde çocukların eğitim hakkını doğrudan etkileyen bir unsur haline gelmiştir: BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri, okul çocuklarının üçte birinden fazlasının uzaktan öğrenime erişimi olmadığını ve bir bölümünün bir daha okula dönmeme riskinin yüksek olduğunu belirtmektedir (ONU Info, 2021a; UNICEF, 2021d). Dolayısıyla, hem farklı ülkeler hem de aynı ülkedeki farklı kesimler internete erişim konusunda aynı olanaklara sahip değildir ve bu durum kaçınılmaz olarak çocuklara ve çocukların eğitim hakkına yansımaktadır. Öyle ki, İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin de işaret ettiği gibi, çok sayıda çocuk pandemi sürecinde eğitim hakkından yararlanamazken, bu çocukların bir bölümü için de okul hayatı sona ermiştir/ erecektir.

İnternete erişimdeki eşitsizliğin dışında, Sandvik ve Ikdahl (2021), eğitim ve öğrenimde dijitalleşmeye yönelimin, ayrımcılık yasağı, kişisel verilerin korunması ve düşünce özgürlüğü gibi birçok hakla ilişkili olarak yeni riskler doğurduğunu; ayrımcılığın platformizasyon ve özelleştirme ile derinleştiğini belirtmekte ve teknolojinin tarafsız olmadığına altını çizmektedirler. Oysa daha önce de belirtildiği gibi, ayrımcılık yasağı Sözleşme'nin temel prensiplerinden ve ÇDKG'nin esas aldığı ilkelere biri olup, bir yerel yönetimin "çocuk dostu" olarak tanınmasındaki temel kriterlerden biridir ve ÇDK olarak nitelendirilebilmek için çocuklara yönelik ayrımcılığın bertaraf edilmesi yönünde bir taahhüt gerekmektedir (UNICEF, 2018: 41, 13).

Poullet (2020: 419, 423) de, dijitalleşmenin avantajları olduğunu, bununla birlikte mevcut savunmasızlıkları derinleştirdiğini, hatta yenilerini beraberinde getirdiğini, çocukların ve kişisel verilerinin korunmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir (ayrıca bkz. Magee vd., 2019: 358-359). Dikkat çekilen bu hususlar, internet aracılığıyla çocuklara yönelik şiddetin, nefret ve tacizin pandemi sürecinde arttığı bilgisiyle birlikte okunmalıdır (ONU Info, 2020b). Kısacası, dijitalleşmeyle birlikte eşitsizliğin bu alanda da kendini gösterdiği ve ÇDKG'nin, kentleri çocukların kendilerini güvende hissettiği alanlar haline getirme (UNICEF, 2018: 12) hedefine yeni riskler, çocuk hakları ihlallerine farklı boyutlar eklendiği söylenebilir.

Eğitim hakkının dışında, BMÇHDS'de yer alan ve ÇDKG'nin vurguladığı ancak pandemiden olumsuz etkilenen bir diğer hak ise sağlık hakkıdır.

Sağlık Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 24'üncü maddesi sağlık hakkına ilişkindir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 194 ülkenin üyesi olduğu (www.who.int) Dünya Sağlık Örgütü'nün kurucu metni olan DSÖ Anayasası, sağlığı "*hastalığın veya sakatlığın olmayışı[nın]*" ötesinde "*fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam iyi olma hali*" olarak tanımlamaktadır (OMS, *Constitution...*). BMÇHDS'nin uygulanmasını denetlemekle görevli olan Komite de 24'üncü maddeye ilişkin Genel Yorum'unda DSÖ'nün sağlığa yönelik yukarıdaki kapsamlı tanımını hatırlatmakta ve "*bütüncül bir yaklaşım[ın]*" gerekliliğini vurgulamaktadır (BM, *Genel Yorum No. 15: par. 1, 4*). Sağlık hakkı, çocuk haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı; ayrımcılık yasağı; çocuğun yüksek yararı; yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı; çocuğun görüş ve düşüncelerinin dinlenmesi hakkı gibi hak ve ilkelerle yakından ilişkilidir (BM, *Genel Yorum No. 15: par. 7 ve devamı*).

Sağlık hakkı ayrıca beslenme, su ve çevre hakkıyla da doğrudan bağlantılı olup, Çocuk Hakları Sözleşmesi de bu ilişkiye dikkat çekmektedir: Sözleşme uyarınca, taraf devletler

"[t]emel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi"

amacına uygun önlemleri almakla yükümlüdürler (md. 24, par. 2). Bir diğer ifade ile BMÇHDS sağlık hakkı çerçevesinde, başka unsurların yanı sıra,

- temel sağlık hizmetleri,
- besleyici yiyecekler,
- temiz içme suyu,
- çevre kirliliği ve
- yetersiz beslenmeye dikkat çekmektedir.

Kasım 2020 itibariyle 26 ülkede kızamık aşısı kampanyalarına ara verilmesi nedeniyle 94 milyondan fazla kişinin aşı yaptıramama riskiyle karşı karşıya olduğu tespiti gibi çeşitli verilerin gösterdiği üzere pandemiyle birlikte çocukların temel sağlık hizmetlerine erişimi daha güç hale gelmiştir (UNICEF, 2021d; UNICEF, 2021c). Dolayısıyla, çocukların normal koşullarda önlenabilir birçok hastalığa yakalanma riski artmıştır.

Gıda konusuna gelince, Temmuz 2020'de yayınladığı bir raporda Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü, pandemiyle birlikte 34'ü Afrika'da, 8'i Asya'da ve 2'si Güney Amerika ve Karayipler'de yer alan toplam 44 ülkenin gıda yardımına ihtiyacı olacağına dikkat çekmiştir (ONU Info, 2020a). Kasım 2020 itibariyle, çocuk ve kadınlara yönelik beslenme hizmetlerinde %40 düşüş tespit edilmiş olup, 5 yaşından küçük yaklaşık 7 milyon çocuğun aşırı zayıflıktan ya da akut beslenme bozukluğundan zarar gördüğü, bu yaşananların çocuk ölümlerinde artışa neden olacağı, bu durumdan özellikle Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'daki çocukların etkileneceği düşünülmektedir (UNICEF, 2021d; UNICEF, 2021c). Yukarıdaki veriler pandeminin gıda konusundaki yansımalarının da hem bölgeler hem ülkeler arasında eşitsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çocukları doğrudan ve dolaylı olarak etkilemekte ve hatta çocukların hayatını kaybetmesine neden olabilmektedir.

Sağlıkla doğrudan ilişkili bir diğer hak olan su hakkı, bir yandan temiz içme suyu hakkını diğer yandan ise sanitasyon hakkını içermektedir (BM, *Genel Yorum No. 15*: par. 48). Sağlıklı olmayan su tüketiminin, bulaşıcı hastalıkların yayılmasındaki önemli faktörlerden biri olduğu da not düşülmelidir (AGNU, 2018: par. 23). Oysa suya erişim de eşitsizliğin yaşandığı alanlardan biridir:

- Bu eşitsizlik hem ülkeler hem de bölgeler arasında kendini göstermektedir. Özellikle Afrika, Güney Asya ve Orta Doğu'da su sorunu yaşayan çocukların oranı çok yüksektir (UNICEF, 2021e).
- Su kıtlığı, doğrudan ve dolaylı olarak en çok çocukları ve özellikle de savunmasız olanları etkilemektedir (UNICEF, 2021e).
- Dünya genelinde her beş çocuktan biri, günlük ihtiyaçları için gerekli olan suya dahi erişememektedir (UNICEF, 2021e).
- Su, sanitasyon ve hijyen eksikliğinden kaynaklanan hastalıklar nedeniyle her gün beş yaşın altındaki ortalama 700 çocuk hayatını kaybetmektedir (UNICEF, 2021d; UNICEF, 2021c). 300 milyondan fazla insanın kalabalık gecekonduarda yaşamını sürdürdüğü Afrika'da toplam nüfusun üçte birinin akan suya erişimi bulunmamakta ve kıta genelinde maske gibi koruyucu ekipmanların dışında su ve sabun konusunda sıkıntı yaşanmaktadır (Perez, 2020). Dünya genelinde ise 3 milyar insanın evinde su ve sabun bulunmamasının, "*en az gelişmiş*" olarak nitelendirilen ülkelerde nüfusun büyük bölümünün okullarda ve sağlık kuruluşlarında dahi hijyen hizmetinden yoksun olmasının gösterdiği gibi, çok sayıda çocuk pandemiden korunabilmek için gerekli olan en basit önlemi dahi uygulayabilmekten mahrumdur (UNICEF, 2021d). Kısacası, ÇDK tarafından vurgulanan ve BMÇHDS'de yer alan çocukların sağlık hakkı (md. 24) ile yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (md. 6) doğrudan tehdit altındadır.

Afrika ülkelerindeki sağlık sistemlerinin zayıf olmasından dolayı kıtanın COVID-19'dan en olumsuz şekilde etkilenecek bölgelerden biri olacağı tahmin edilmektedir (Perez, 2020). DSÖ'nün verilerine göre, 43 Afrika ülkesindeki yoğun bakım ünitelerindeki yatak sayısı sadece 5000 civarındadır (Perez, 2020). 44 milyon nüfusa sahip Kenya'da, kritik bakım yatağı sayısı sadece 518 olup bazı Afrika ülkelerinde bu sayı çok daha düşüktür (Crush, 2020). 43 Afrika ülkesinde çalışan vantilatör sayısı 2000'den daha azdır (Perez, 2020). Bir kaç ülkeden örnek vermek gerekirse, Sierra Leone 13, Burkina Faso 11 ve 12 milyon nüfusa sahip Güney Sudan ise sadece 4 vantilatöre sahiptir (Woodyatt, 2020). BM verilerinin işaret ettiği bir diğer gerçek ise, COVID-19 ile başa çıkma konusunda, ülkeler arasındaki eşitsizliktir (UNDP, 2020; ayrıca bkz. Kayğusuz Akbay, 2020). Eşitsizlik, sadece yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasında mevcut değildir: Yoksul ülkeler gerekli ekipmandan yoksunken, zengin ülkelerde mevcut sağlık hizmetlerine bütün çocukların eşit şekilde erişemediğini/ erişemeyeceğini tahmin etmek güç değildir; sağlık sistemi ile ilgili genel problemlerin ötesinde, kaynağa ve modern hastane sistemlerine sahip Küresel Kuzey ülkeleri COVID-19 karşısında ciddi sorunlar yaşamıştır (Crush, 2020).

Hem ülkeler hem de aynı ülkedeki bölgeler arasındaki eşitsizliğin giderek arttığı koşullar altında (Ancheita, 2020), pandeminin sonuçlarının da eşit bir dağılım göstermesi beklenemez (Diamond, 2020). 2007-2008 ekonomik krizi ile birlikte yoksul ülkelerde ağırlaşan durum, bu karamsar yaklaşımı doğrular niteliktedir (Cotula, Schwartz, 2020). Sağlık alanındaki bütün bu eşitsiz koşullar çocukları doğrudan etkilemektedir. Sağlıkta yaşanan sorunların göçmen çocuklara yansması ise çok daha ağır olmaktadır: Kasım 2020 itibarıyla en az 59 ülkede mültecilerin ve sığınma talep edenlerin, sınırların kapatılması, artan yabancı düşmanlığı ve dışlanma nedeniyle COVID-19 ile ilişkili koruma desteğine erişimleri olmadığı tespit edilmiştir (UNICEF, 2021d; UNICEF, 2021c).

Daha önce de değinildiği gibi, DSÖ'nün sağlık tanımı psikolojik sağlığı da içermektedir. Bu bağlamda, pandemiyi kontrol altına almak için uygulanan bazı tedbirlerin, çocukların ruhsal sağlığını olumsuz etkilediği; her yedi çocuk ve gençten en az birinin neredeyse bir yıl boyunca evde kalmak durumunda kaldığı ve bu koşulların kaygı ve depresyon duygularını beraberinde getirdiği belirtilmektedir (UNICEF, 2021d; UNICEF, 2021c). Kısacası pandemi çok sayıda çocuğun hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını olumsuz etkilemektedir.

BMÇHDS, sağlık hakkı kapsamında çocukların çevre hakkına da doğrudan yer vermektedir (md. 24). Az sonra değinilecekler, hava kalitesinin ve genel olarak çevrenin COVID-19'a yakalanma riski ve COVID-19'dan kaynaklanan yüksek ölüm oranlarıyla ilişkisini ortaya koyan araştırmalar ışığında değerlendirilmelidir (UN, 2020: 4; Nanda, 2020).

Temiz suya ve sıhhi tesislere erişim, güvenli ve çocukları dikkate alan bir şehir düzenlemesi, kirliliğin ve atıkların olmaması, temiz bir çevre ÇDKG'nin de hedefleri dahilindedir (UNICEF, 2018: 10, 12; UNICEF, *What is...*). Finlandiya, İsviçre ve Fransa'da yapılan bazı araştırmalar, çocukların çevreyle ilişkili problemlere yönelik farkındalığını ortaya koymakta; İzmir'de yapılan bir araştırma ise,

çocukların yeşil, temiz ve korunan alanları çocuk dostu çevreyle ilişkilendirdiğine dikkat çekmektedir (Gökmen, Taşçı, 2016: 472, 479). İstanbul'da gerçekleştirilen bir çalışma, kentsel ve çevresel unsurların çocukların yaşadıkları semti "çocuk dostu" olarak nitelendirmelerinde ya da nitelendirmemelerinde önemli rol oynadığını göstermektedir (Severcan, 2015: 170-171, 177). Ankara'da yapılan bir araştırma da, benzer şekilde çocukların yaşadıkları alana ilişkin olumsuz düşüncelerinde çevrenin kirletilmesi, hava kirliliği, yerleşim alanlarına çok yakın yerlerin çöplük gibi kullanılması vb. faktörlerin büyük payı olduğunu ortaya koymaktadır (Koç vd., 2015: 133, 135). Kısacası, çocuklar da ÇDK, sağlık hakkı ve çevre hakkı arasındaki ciddi ilişkiye şu ya da bu şekilde dikkat çekmektedir.

Çevre hakkı bağlamında değinilmesi gereken hususlardan biri de kentleşmedir. ÇDK tanımlanırken vurgulanan unsurlardan biri, çocukların arkadaş edinebildikleri, oyun oynayabildikleri, eğlenebildikleri ve yeşil alanların olduğu güvenli ve temiz bir çevrede yaşama imkanı tanınmasıdır (UNICEF, *What is...*; UNICEF, 2018: 10; bkz. BMÇHDS, md. 31). Dolayısıyla başka hususların yanı sıra, sosyal ve kültürel aktiviteler gerçekleştirebildikleri, arkadaşlarıyla bir araya gelebildikleri ve eğlenebildikleri güvenli ortamların, alanların olması hedeflenmektedir (UNICEF, 2018: 12). Bu bağlamda, Lüleburgaz'da trafiğe kapalı bir "çocuk sokağı" yapılmıştır (bkz. Öktem, Akpınar, 2019: 123). Bazı ülkelerde ise sokakların çocuklara daha uygun hale getirilmesine yönelik çok daha kapsamlı uygulamalar (Hollanda'da *Woonerf*, İngiltere'de *Home Zone*, Avustralya'da *Shared Zone* gibi) mevcuttur (Çetinkaya Özkan, Küçükerbaş, 2020). Brown ve diğer yazarların (2019: 2-3) belirttiği üzere, çocukların mutluluk düzeyinin yüksek olduğu Hollanda'da çocukların önemli bir bölümü okula bisikletle gitmekte; Finlandiya'da ise, ilkökul çocuklarının okula yürüyerek gitmeleri, teşvik edilmesi ve korunması gereken bir durum olarak görülmektedir; ancak, yine yazarların vurguladığı üzere, bu ve benzeri uygulamalar, kentin altyapısının çocuklara uygun inşa edilmesini, çocukların rahatça kent içinde hareket edebilmesini olanaklı kılmasını gerektirmektedir.

BM verileri ise çevre hakkı, kentleşme ve pandemi ilişkisine dair bir fikir vermektedir: COVID-19 vakalarının %95'i kentsel alanlarda tespit edilmiştir (UN News, 2020) ve yaşanan yer gibi hâlihazırda var olan eşitsizlikler nedeniyle pandeminin etkisi de orantısız olmuştur (UN, 2020:3). ÇDKG'nin ortaya çıkışında rol oynayan kentleşme (UNICEF, 2004: 1), çocuklar açısından derin eşitsizlikler barındırmaktadır (UNICEF, *Growing...*). Kentleşmenin nitelikleri çocukların sağlığını ve refahını etkilemektedir (Magee vd., 2019: 342; Brown vd., 2019: 1). Kentleşme, hava kirliliği, trafiğin neden olduğu tehlikeler, doğadan uzaklaşma gibi önemli riskler içermekte ve bu riskler yoksulluk ve eşitsizlikle birleşince çocuklar için çok daha ağır hale gelmektedir (Brown vd., 2019:1). Bu bağlamda, Magee ve diğer yazarlar (2019: 343-345), bazı ülkelerdeki "*agresif kentleşme oranına*", çocukların bu tür kentleşmeden kaynaklanan ihtiyaçlarına dikkat çekmekte ve hızlı kentleşmenin getirdiği koşullar ile "çocuk dostu" nitelendirmesinin pek uyuşmayacağını belirtmektedirler. Yazarların bu uyarılarına kulak kabartmak yerinde olacaktır. Aslında devam eden pandemi de, kente ve kentleşmeye yönelik yaklaşımlarda değişiklikleri beraberinde getirmiştir (UN, 2020; Nanda, 2020). Bununla birlikte, mevcut ekonomik yaklaşımla ve koşullarda, sağlıklı kentleşmenin ve çevrenin değil,

kısa erimli ekonomik kazançların dikkate alınacağını tahmin etmek güç değildir (bkz. Natarajan, Dehm, 2019: 2, 4). Söz konusu yaklaşımın devamı ise çocukların sağlığı ve yaşam koşulları üzerindeki olumsuz etkenlerin ağırlaşarak devam etmesi anlamına gelecektir.

Çevre hakkı konusunda değinilmesi gereken konulardan bir diğeri ise iklim değişikliğidir. Çocuk Hakları Komitesi'nin devletlerin ele alması gereken konular arasında yer verdiği iklim değişikliği, "çocuk sağlığı açısından en büyük tehditlerden birini oluşturmakta[...] ve sağlıktaki eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir" (BM, Genel Yorum No. 15: par. 50). 2018 tarihli bir rapor, iklim değişikliği nedeniyle artan ve ağırlaşan kuraklığa ve milyonlarca çocuğun kuraklığın çok vahim bir şekilde kendini gösterdiği bölgelerde yaşadığına ve bunun sağlığa doğrudan etkisi olduğuna dikkat çekmektedir (AGNU, 2018: par. 23). Pandemi ise iklim değişikliğine bağlı olarak gelişen afetler karşısında hâlihazırda savunmasız olan kent ve toplulukları daha ağır boyutlarda etkilemektedir (UN, 2020: 23). COVID-19'dan önce, yoksulluk, beslenme bozukluğu, çatışmaların yanı sıra iklim değişikliği nedeniyle yardıma ihtiyaç duyan çocukların sayısında büyük artışlar yaşanırken, pandemi sürecinde bu durum daha vahim hale gelmiş; çocuklarla ilgili daha önce kaydedilen gelişmelerde gerileme yaşanmıştır (UNICEF, 2021c; UNICEF, 2021d). ÇDKG çerçevesinde, yerel yönetimlerin "en çok dışlanan ve en savunmasız olan çocukları" belirlemesi gerekmektedir (UNICEF, 2018: 11). COVID-19'a yönelik önlemler alınırken de çocuklar, özellikle dezavantajlı ve savunmasız olanlar göz önünde bulundurulmalıdır (bkz. UNICEF, 2020a). Kısacası, katmerlenen bir eşitsizlik söz konusudur ve bu durum dikkate alınarak adım atılması gerekmektedir.

"Çocuk dostu" versiyonu da (HCDH, *Les droits...*) yayınlanan BM Özel Raportörü'nün çocuk hakları ve çevreye ilişkin raporu, çevrenin bozulmasının beslenme, barınma, su ve sanitasyon haklarını etkilediğini belirtmektedir (AGNU, 2018: par. 35). DSÖ de, hastalıkların ve ölümlerin önemli bir bölümünün çevresel nedenlerden, havadan, sudan, gıdalardan ve binalardan kaynaklandığına (HCDH, 2018) ve her yıl 5 yaşından küçük yaklaşık 2 milyon çocuğun yaşamının çevresel faktörler nedeniyle sona erdiğine dikkat çekmektedir (OMS, *Protecting Children...*; ayrıca bkz. Thibert, 2021: 57). Üstelik bu hastalık ve ölümlerin çok büyük bir bölümü önlenemez niteliktedir (HCDH, 2018). Dolayısıyla, doğanın maruz kaldığı tahribat, çevrenin bozulması çocukların yaşam hakkı da dahil olmak üzere en temel haklarını tehdit etmekte ve çocuklar büyük oranda bütün bu yapısal sorunlar içinde dahi alınabilecek olan ama alınmayan tedbirler nedeniyle hastalanmakta ve yaşamlarını kaybetmektedirler.

Brown ve diğer yazarların kaleme aldığı metinde, Bogota Belediye Başkanı Enrique Peñosa'dan hareketle "eğer bir kent çocuklar için sağlıklı bir yerse, herkes için sağlıklı bir yerdir" ifadesi kullanılmaktadır (Brown vd., 2019: 1). Bu bağlamda yerel yönetimlerin atabileceği önemli adımlar bulunmaktadır (Thibert, 2021). Fakat pandemiyle birlikte, sadece kentlerde değil her alanda çocuklar açısından süregelen olumsuz koşullar ağırlaşmıştır. Ağırlaşan koşullar ve artan eşitsizlikler doğrudan çocukları etkilemektedir ve etkilemeye devam edecektir.

Söz konusu eşitsizliklerin sadece yerel yönetimlerin çabası ve müdahalesi ile giderilemeyeceği açıktır. BMÇHDS uyarınca, çocuk haklarının korunmasının temelde devletlerin yükümlülüğü olduğunu hatırlatmak gerekir (UNICEF, 2018:5). Hatta, UNICEF *Innocenti Research Centre* tarafından hazırlanan çalışma, BMÇHDS'de yer almayan ancak Sözleşme'yle doğrudan ilişkili olan ÇDK inşasının devletlerin bir yükümlülüğü olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir (UNICEF, 2004: 4; ayrıca bkz. Magee vd., 2019: 344). Devletlerin çocuk haklarıyla ilgili hukuki düzenlemeleri yapması elzemdir. ÇDKG de politikaların ve hukuki çerçevelerin çocukların lehine yani çocuk haklarını koruyan ve güçlendiren nitelikte olmasını talep etmektedir (UNICEF, 2018: 15). ÇDK'ye ilişkin hukuki çerçevenin ülke bazında güçlendirilmesine yönelik örneklerin mevcut olduğunu not düşmek gerekir (aşağıdaki örnekler için bakınız UNICEF, *Strategies...*):

- Güney Kore'de ÇDKG'ye dahil olmak isteyen bir belediyenin, faaliyetlerine yasal çerçeve kazandıran ve gerekli bütçeyi sağlayan bir yönetmelik kabul etmesi gerekmektedir.
- Nüfusunun %30'dan fazlasını 18 yaş altı grubun oluşturduğu Endonezya, 2014'te ÇDK'ye atıfta bulunan bir kanun kabul etmiştir.
- Nepal "Yerel Yönetim Kanunu" ise açıkça "çocuk dostu" olmaya yer vermektedir.

Bununla birlikte, hukuki normların sınırlılığı ve çocuk haklarının süreçler, yapılar ve de ilişkilerle yakından bağlantılı olduğu unutulmamalıdır (Reynaert vd., 2015: 5). Bir başka ifade ile mevcut sorunların çözümü sadece hukuki düzlemde atılacak adımlarla mümkün değildir; hukuki boyutu yok saymaksızın, kapsamlı ve bütünlüklü bir yaklaşım ve çözüm arayışı gerekmektedir.

SONUÇ

UNICEF tarafından hazırlanan "*childfriendlycities.org*" sitesine ve çocuk dostu kentlere ilişkin kitapçığa başvuru ile mevcut çalışmada, ilk olarak ÇDK ile BMÇHDS arasındaki ilişkilere değinilmiştir: ÇDK ile BMÇHDS tarafından korunan haklar arasındaki yakın ilişki ÇDK'nin doğrudan Sözleşme'ye atıf yapan tanımında kendini göstermektedir. Hem Sözleşme hem de ÇDKG açısından ayrımcılığın yasaklanması (md. 2); çocuğun yüksek yararının esas alınması (md. 3) ve çocuğun yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması (md. 6) temel unsurlardır. Çocuk hakları, bir yerel yönetimin çocuk dostu kent olarak tanınmasında temel kriterlerden biridir.

ÇDK ile çocuk hakları arasındaki ilişkinin genel bir çerçevesi ortaya konulduktan sonra, pandemi sürecinde çocukların sömürü, şiddet ve istismardan korunma hakkı; eğitim hakkı ve sağlık hakkına ilişkin sorunlara; ihlallerin çok daha büyük boyutlara ulaşmış olmasına ve bu alanlardaki eşitsizliklere değinilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi BM ve UNICEF'in verileri artan yoksulluğu; derinleşen eşitsizlikleri; sömürüye, istismara, cinsel şiddete maruz kalan çocukların sayısındaki artışı; internete erişimdeki eşitsizliklerin çocukların eğitim hakkını doğrudan etkilediğini; pandemiyle birlikte çok sayıda çocuğun okul hayatının son bulduğunu; çocukların temel sağlık hizmetlerine, gıdaya, temiz içme suyuna erişiminin giderek zorlaştığını; çevre kirliliğinden, su kıtlığı ve sanitasyon ve hijyen eksikliğinden eşitsiz şekilde etkilendiklerini; pandeminin çocukların fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar

verdiğini ve bütün bu olumsuz koşulların savunmasız çocukları daha vahim boyutlarda etkilediğini ortaya koymaktadır. Bir diğer ifade ile ÇDK tanımının atıfta bulunduğu BMÇHDS tarafından korunan ancak COVID-19 pandemisinden önce de uygulan(a)mayan çocuk hakları pandemiyle birlikte uluslararası kuruluşların verilerinin ortaya koyduğu üzere çok daha büyük tehlike altındadır ve ayrıca pandeminin etkileri de eşitsiz olarak kendini göstermiştir/ göstermektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi tarafından korunan, ÇDKG'nin hedefleri arasında yer alan ve pandemiden olumsuz etkilenen haklar mevcut çalışmada ele alınanlarla sınırlı değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, Sözleşme'de yer alan haklar birbiriyle ilintili olduğu için, makalede değinilen hakların korunmaması doğrudan veya dolaylı olarak diğer hakları da etkilemektedir.

Çocukların pandemiyle birlikte ağırlaşan ve derinleşen sorunlarının, maruz kaldıkları süregelen eşitsizliklerin, küçük çaplı müdahalelerle, ÇDKG ile ve salt hukuki bir çerçeveye ortadan kaldırılamayacağı açıktır. Ancak, bu durum, hukuki düzenlemelerin gereksiz olduğu anlamına da gelmemektedir. Aksine, çocuk haklarını koruyan hukuki çerçevenin kabul edilmesi, etkin bir şekilde uygulanması ve uygulanmasını denetleyecek mekanizmaların hayata geçirilmesi zaruridir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ancheita, A. (2020), Inequality is the Real Pandemic, <https://www.gi-escr.org/blog/inequality-is-the-real-pandemic>, E.T.: 02.06.2020).

Assemblée générale des Nations Unies (AGNU), *Rapport du Rapporteur spécial sur la question des obligations relatives aux droits de l'homme se rapportant aux moyens de bénéficier d'un environnement sûr, propre, sain et durable*, A/HCR/37/58, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/017/30/PDF/G1801730.pdf?OpenElement>, S.E.T.: 12.01.2021.

Birleşmiş Milletler (BM), *Genel Yorum No. 1 (2001) Madde 29 (1): Eğitimin Amaçları*, 2001 in UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/ÇHDS%20ve%20İhtiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kuralları%20ile%20Çocuk%20Hakları%20Komitesi%20Genel%20Yorumları.pdf>, S.E.T.: 10.01.2021.

Birleşmiş Milletler (BM), *Genel Yorum No. 15. Çocuğun Mümkün Olan En Yüksek Sağlık Standardına Ulaşma Hakkı (Madde 24)*, 2013, in UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/ÇHDS%20ve%20İhtiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kuralları%20ile%20Çocuk%20Hakları%20Komitesi%20Genel%20Yorumları.pdf>,

S.E.T.: 10.01.2021.

- Brown, C., Lannoy, A. de, McCracken D., Gill, T., Grant, M., Wright, H. & Williams, S. (2019), "Special Issue: Child-Friendly Cities", *Cities & Health*, 3 (1-2), 1-7.
- Cotula, L., Schwartz, B. (2020), *COVID-19 and Global Economic Ordering: Radical Shift or More of the Same?*, <https://www.iied.org/covid-19-global-economic-ordering-radical-shift-or-more-same>, E. T.: 02.05.2020.
- Crush, J. (2020), *Will COVID-19 Keep Out of Africa?*, <https://africasacountry.com/2020/04/will-covid-19-keep-out-of-africa>, Erişim Tarihi: 22.06.2020.
- Çetinkaya Özkan, E., Küçükerbaş, E. V. (2020), "Kent İçerisinde Çocuk Dostu Çevreler", *Plant*, <https://www.plantdergisi.com/ars-gor-esra-cetinkaya-ozkan-prof-dr-erhan-ve/kent-icerisinde-cocuk-dostu-cevreler.html>, S.E.T.:14.02.2021.
- Diamond, A. (2020), "Reading Recommendations on Epidemics, International Law, and History-Part II", *Völkerrechtsblog*, <https://voelkerrechtsblog.org/between-the-body-and-the-politic-2/>, E.T.: 27.04.2020.
- Gill, T. (2019), "Why one city is undergoing a child-friendly revolution", <https://rethinkingchildhood.com/2019/06/25/tirana-city-child-friendly-revolution-urban-planning/>, S.E.T.: 16.02.2021.
- Gökmen, H., Taşçı, B. G. (2016), "Children's Views about Child Friendly City: A Case Study from Izmir", *Megaron*, 11 (4), 469-482.
- Haut-Commissariat des Nations Unies aux droits de l'homme (HCDH), *Les droits des enfants et l'environnement*, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/SREnvironment/UNSREnvir_French.pdf, S.E.T.: 12.01.2021.
- Haut-Commissariat des Nations Unies aux droits de l'homme (HCDH) (2018), *Statement by David R. Boyd, Spécial Rapporteur on human rights and the environment at the 73rd session of the General Assembly*, <https://www.ohchr.org/FR/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23789&LangID=E>, S.E.T.: 16.01.2021.
- Kayğusuz Akbay, M. (2020), "Pandemi Koşullarında Bir Gereklik Olarak Uluslararası İşbirliği ve Dayanışma", in B. Tunçsiper (ed.), *III. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi, 20-22 Kasım 2020, İzmir, Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 8-24.
- Koç, N., Tavşancıl, E., Demir, E. (2015), "Çocuk Dostu Şehir Girişimi ve Çocukların Gözüyle Ankara", *İdealkent*, No. 17, 106-139.
- Magee, L., Third, A., and Sweeting, D. (2019), "Rapid Development and the Child's Future Right to the City", in C. Fenton-Glyne (ed.), *Children's Rights in a Globalized World: Interpreting the UNCRC for Future Generations*, 2019, Cambridge: Cambridge University Press, 337-360.
- Migabo, V. (2020), *L'Afrique face à la COVID-19: une riposte inégale*, <https://theconversation.com/lafrique-face-a-la-covid-19-une-riposte-inegale-136896>, E.T.:

04.07.2020.

- Nanda, A. (2020), *Sustainable cities after COVID-19: are Barcelona-style green zones the answer?*, <https://theconversation.com/sustainable-cities-after-covid-19-are-barcelona-style-green-zones-the-answer-150774>, E.T.: 27.02.2021.
- Natarajan, U., Dehm, J. (2019), "Where is the Environment? Locating Nature in International Law", *TWAILR*, <https://twailr.com/where-is-the-environment-locating-nature-in-international-law/>, E.T.: 20.08.2020.
- ONU Info (2020a), *44 pays auront besoin d'une aide alimentaire extérieure, la majorité sont en Afrique (FAO)*, <https://news.un.org/fr/story/2020/07/1072232>, E. T.: 07.07.2020.
- ONU Info (2020b), *Un milliards d'enfants sont victimes de violences chaque année, l'ONU appelle à les protéger*, <https://news.un.org/fr/story/2020/06/1071212>, S.E.T.: 14.01.2021.
- ONU Info (2021a), *Droits de l'enfant: les progrès réalisés risquent d'être inversés par la pandémie de COVID-19*, <https://news.un.org/fr/story/2021/03/1090582>, E.T.: 12.03.2021.
- ONU Info (2021b), *L'UNICEF le HCR et l'UE lancent un programme de protection des enfants migrants*, <https://news.un.org/fr/story/2021/02/1088312>, E.T.: 17.02.2021.
- Organisation mondiale de la Santé (OMS), *Constitution de l'Organisation mondiale de la Santé*, préambule https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-fr.pdf#page=7, S.E.T.: 17.02.2021.
- OMS, *Protecting Children from the Environment*, https://www.who.int/images/default-source/eios-gtm-photos/ceh-infographic-en-1-900px9831a269600a45c2aad4f1a740f830f8.gif?sfvrsn=d214219b_1, S.E.T.: 14.01.2021.
- Öktem, K., Akpınar, İ. E. (2019), "Çocuk Dostu Şehirler: Lüleburgaz Örneği", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 112-132.
- Peacock, A. (2020), *Bridging the Digital Divide in COVID-19*, https://www.thinkglobalhealth.org/article/bridging-digital-divide-covid-19?utm_medium=social_owned&utm_source=tw_tgh, E. T.: 12.06.2020.
- Perez, F. (2020), *Financing Africa's COVID-19 Response*, <https://africasacountry.com/2020/05/financing-africas-covid-19-response>, E. T.: 22.06.2020.
- Poulet, Y. (2020), "Numérique, droit et vulnérabilités", in G. Mathieu, N. Colette-Basecqz, S. Wattier, M. Nihoul (éd.), *L'étranger, la veuve et l'orphelin...Le droit protège-t-il les plus faibles ? Liber amicorum Jacques Fierens*, Bruxelles: Larcier, 419-438.
- Reynaert, D., Desmet, E., Lembrechts, S., and Vandenhoe, W. (2015), "Introduction: A critical approach to children's rights", in W. Vandenhoe, E. Desmet, D. Reynaert and S. Lembrechts (eds.), *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Routledge, London/ New York: Routledge, 1-23.
- Sandvik, K. B, Ikdahl, I. (2021), *COVID-19: Towards a Digital Fragmentation of the Right to Education?*, <https://ilg2.org/2021/01/24/covid-19-towards-a-digital-fragmentation-of-the-right-to-education/>, E.T.: 27.01.2021.

- Severcan, Y. C. (2015), "Çocukların Gözünden Çocuk Dostu Yer Kavramı ve Yaşanılan Çevrelerin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği", *İdealkent*, No. 17, 140-181.
- Thibert, A. A. (2021), "Çocuk Hakları Göstergeleri", in G. Günlük-Şenesen, Ö. Arun, A. Aykara, U. Sunata, A. A. Thibert, Y. Yücel, *İnsan Hakları Kentleri Göstergeleri*, Raoul Wallenberg Institute, ISBN: 978-605-69275-9-1, 42-57.
- Torres, J., Blanchet-Cohen, N. (2016), "Au-delà de l'accréditation: changement et continuité au sein des 'villes amies des enfants' du Québec", *Les Annales de la recherche urbaine*, no. 111, 100-111.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2021a), *İstatistiklerle Aile, 2020*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251>, S.E.T.: 15.11.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021b), *İstatistiklerle Çocuk, 2020*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228&dil=1> , S.E.T.: 15.11.2021.
- UN (2020), *Policy Brief: COVID-19 in an Urban World*, https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-07/sg_policy_brief_covid_urban_world.pdf, E.T.: 16.02.2021.
- UN News (2020), *Sustainable urbanization critical to COVID-19 recovery, better quality of life*, <https://news.un.org/en/story/2020/10/1076532>, E.T.: 20.02.2021.
- UNICEF (2004), *Building Child Friendly Cities: A Framework for Action*, <https://www.unicef-irc.org/publications/416-building-child-friendly-cities-a-framework-for-action.html>, S.E.T.: 01.02.2021.
- UNICEF (2017a), *The Child-Friendly City Initiative in Finland*, <https://s25924.pcdn.co/wp-content/uploads/2017/10/CFCI-Case-Study-Finland.pdf>, S.E.T.: 10.02.2021.
- UNICEF (2017b), *Un visage familier. La violence dans la vie des enfants et des adolescents. Conclusions principales*, https://unicef.hosting.augure.com/Augure_UNICEF/r/ContenuEnLigne/Download?id=106004F4-BE6E-49B9-96FC-FBF872EE9B62&filename=Rapport%20Violences%20un%20visage%20familier.pdf, S.E.T.: 12.01.2021.
- UNICEF (2018), *Manuel de l'UNICEF sur les villes et communautés amies des enfants*, https://s25924.pcdn.co/wp-content/uploads/2019/11/UNICEF_CFCI_HANDBOOK_FRENCH.pdf, S.E.T. 10.01.2021.
- UNICEF (2020), *COVID-19: L'intensification des mesures de confinement expose les enfants à un risque accru de violence, de négligence et d'exploitation*, <https://www.unicef.org/fr/communiqués-de-presse/covid-19--confinement-enfants-violence>, S.E.T.: 12.01.2021.
- UNICEF (2020b), *Child poverty and COVID-19*, <https://data.unicef.org/topic/child-poverty/covid-19/>, E.T.: 17.01.2021.
- UNICEF (2021a), *COVID-19: 10 millions de filles supplémentaires risquent d'être mariées durant*

- leur enfance*, <https://www.unicef.fr/article/covid-19-10-millions-de-filles-supplementaires-risquent-d-etre-mariees-durant-leur-enfance>, E.T.: 11.03.2021.
- UNICEF (2021b), *Au moins un enfant ou un jeune sur sept a été soumis à des mesures de confinement pendant la majeure partie de l'année écoulée, au détriment de sa santé mentale et de son bien-être*, <https://www.unicef.org/fr/communiqués-de-presse/au-moins-1-enfant-ou-un-jeune-sur-7-soumis-a-des-mesures-de-confinement>, E.T.: 11.03.2021.
- UNICEF (2021c), *How the COVID-19 pandemic has scarred the world's children*, <https://www.unicef.org/coronavirus/COVID-19-pandemic-scarred-world-children>, E.T.: 20.03.2021.
- UNICEF (2021d), *Across virtually every key measure of childhood progress has gone backward, UNICEF says as pandemic declaration hits one-year mark*, <https://www.unicef.org/press-releases/across-virtually-every-key-measure-childhood-progress-has-gone-backward-unicef-says>, E.T.: 20.03.2021.
- UNICEF (2021e), *One in five children globally does not have enough water to meet their everyday needs-UNICEF*, <https://www.unicef.org/press-releases/one-five-children-globally-does-not-have-enough-water-meet-their-everyday-needs>, E.T.: 21.03.2021.
- UNICEF, *Child Rights*, <https://childfriendlycities.org/child-rights/>, S.E.T.: 10.01.2021.
- UNICEF, *Growing Cities*, <https://childfriendlycities.org/growing-cities/>, S.E.T.: 10.01.2021.
- UNICEF, *Strategies. Child-Friendly Laws and Policies*, <https://childfriendlycities.org/strategies-child-friendly-policies-legal-framework-and-programmes/>, S.E.T.: 10.02.2021.
- UNICEF, *What is the Child Friendly Cities Initiative?*, <https://what-is-a-child-friendly-city/>, S.E.T.: 10.01.2021.
- UNICEF, *Turkey*, <https://childfriendlycities.org/turkey/>, S.E.T.: 10.01.2021.
- UNICEF Türkiye Milli Komitesi, *Çocuk Dostu Şehirler*, <https://www.unicefturk.org/yazi/cocuk-dostu-sehirler>, S.E.T.: 11.01.2021.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2020), *COVID-19: New UNDP Data Dashboards Reveal Huge Disparities among Countries in Ability to Cope and Recover*, https://www.undp.org/content/undp/en/home/news-centre/news/2020/COVID19_UNDP_data_dashboards_reveal_disparities_among_countries_to_cope_and_recover.html, E. T.: 03.05.2020.
- Uysal, G., Genç, Y. (2018), "Şiddetli Maddi Yoksunluk İçerisinde Yaşayan Çocukların Oranı Artıyor", Araştırma Notu 18/225, <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2018/04/siddetli-maddi-yoksunluk-icerisinde-yasayan-cocuklarin-orani-artiyor/>, S. E.T.: 15.11.2021.
- WHO (2010), *What is a pandemic?*, https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, E.T.:20.04.2020.
- WHO (2020), *WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19*,

(<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>, E.T: 10.10.2020.

Woodyatt, A. (2020), *The World is Scrambling to Buy Ventilators in Covid-19 Pandemic. One Country has Only Four of Them- for 12 Million People*, <https://edition.cnn.com/2020/04/18/africa/covid-19-ventilator-shortage-intl-scli/index.html>, E.T.: 08.07.2020.

<https://ailevecalisma.gov.tr/chgm/istatistikler/turkiye-de-cocuk-istatistikleri>, S.E.T.:11.01.2021.

<https://childfriendlycities.org/turkey/>, S.E.T.: 10.01.2021.

https://treaties.un.org/pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_fr

<https://www.who.int/fr/countries>, S.E.T.: 17.02.2021.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Görünmeyene Işık Tutmak: Psikolojik Şiddet*

Shedding Light on the Invisible: Psychological Violence

İsmail ORBAY¹

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü,
ismailorbay@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-6529-4204

Başvuru: 27.07.2021
Kabul: 12.12.2021

Atıf:
Orbay, İ. (2021). Görünmeyene Işık
Tutmak: Psikolojik Şiddet. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(1), 267-290. DOI:
10.33417/tsh.975139

ÖZET

Şiddet, kapsamı her geçen gün daha da genişleyen bir fenomen haline gelmektedir. Buna rağmen şiddet denildiğinde doğrudan fiziksel güç kullanımına dayalı fiziksel şiddet akıllarda belirse de şiddetin farklı türleri bulunur, psikolojik şiddet de bu şiddet biçimlerinden yalnızca biridir.

Sıklıkla fark edilmeyen, fark edilse de temelinde sevginin bulunduğu düşünülen psikolojik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu ve şekillendirdiği problemlerden biridir. Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda kadının mağdur, erkeğin fail olarak yeniden etiketlendiği ataerkil toplumsal yaşam düzeninde psikolojik şiddetin bir tür ilişki biçimi olduğuna dair fikirler de bulunmaktadır. Eril temellere dayanan zarar verici ilişki biçimlerinin yaygınlığı nedeniyle psikolojik şiddeti tanımlamak zorlaşmaktadır. Niteliği bakımından fiziksel iz bırakmaması nedeniyle gözlem yoluyla fark edilmesi güçleşen psikolojik şiddetin ağır sonuçları olabilir. Psikolojik şiddet, "basit" hakaret ve tehditlerle başlasa da fiziksel, ekonomik ve cinsel şiddeti de ortaya çıkarabilir. Dilde başlayan şiddet, kadın cinayetlerine kadar uzanan patolojik bir süreci içinde barındırır.

Psikolojik şiddetle mücadele edebilmek için öncelikle bu şiddet türünü anlamak gerekir. O nedenle psikolojik şiddeti farklı araştırmalardan destek alarak örneklerle tanımlamak psikolojik şiddeti anlamak için geniş bir çerçevedir. Bu çalışmanın temel amacı psikolojik şiddeti somutlaştırarak ne olduğunu anlamaktır. Şiddeti psikolojik hale getiren davranışları ve söylemleri detaylandırarak romantik ilişkilerde halihazırda mevcut olan şiddetin fark edilmesini kolaylaştırmak ve psikolojik şiddetle mücadelede yürütülebilecek sosyal hizmet uygulamalarına değinmek bu çalışmanın amacını detaylandırır.

Şiddete maruz bırakılan kadınlarla çalışan meslek elemanları için birer uyarı niteliği taşıyan psikolojik şiddet unsurlarının farkında olmak, şiddetle daha erken mücadele edebilmek için önemlidir. Önleyici uygulamaların mümkün kılınması için psikolojik şiddet tanımına dahil edilebilen her eylem ve söylemin farkında olunmalı ve mevcut mevzuat şiddetle mücadele doğrultusunda daha etkin uygulanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Kadına yönelik şiddet, psikolojik şiddet, sosyal hizmet uygulaması, şiddetle mücadele.

ABSTRACT

Violence is becoming a phenomenon which scope is expanding day by day. However, when violence is mentioned, although physical violence based on the use of physical force appears in mind, there are different kinds of violence, and psychological violence is only one of these forms of violence.

* Şiddetin bu biçimi sözel şiddet veya duygusal şiddet olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Psikolojik şiddet yalnızca dil aracılığıyla değil davranışlarla da uygulanan bir şiddet türüdür. Bu bakımdan hem kapsam genişliğinin daha fazla olması ve hem de bu şiddet türünün İstanbul Sözleşmesi'nde psikolojik şiddet olarak yer alması nedeniyle bu çalışmada ele alınan şiddet türü psikolojik şiddet olarak kullanılmıştır.

Psychological violence, which is often not noticed and thought to be based on love, is one of the problems caused and shaped by gender. There are also ideas that psychological violence is a form of relationship in the patriarchal social life order, where women are (re)stigmatization as victims and men as perpetrators in line with gender roles. It is difficult to define psychological violence due to the prevalence of harmful relationship styles based on masculine foundations. Psychological violence, which is difficult to detect through observation due to its nature, can have serious consequences. Although psychological violence starts with “simple” insults and threats, it can also reveal physical, economic and sexual violence. Violence that begins in the language includes a pathological process that extends to femicide.

To combat psychological violence, it is necessary to understand this type of violence first. Therefore, defining psychological violence with examples with the support of different studies will draw a broad framework for understanding psychological violence. The main purpose of this study is to understand what it is by concretizing psychological violence. By detailing the behaviors and discourses that make violence psychological, it will make it easier to recognize the violence that is already present in romantic relationships and to touch on the social work practices that can be carried out in the fight against psychological violence, detailing the purpose of this study.

It is important to be aware of the elements of psychological violence, which serve as a warning for professionals working with women who have been subjected to violence, to be able to combat violence earlier. To enable preventive practices, every action and discourse that can be included in the definition of psychological violence should be aware of and the current legislation should be implemented more effectively in line with the fight against violence.

Keywords: Violence against women, psychological violence, social work practice, combating with violence

GİRİŞ

Antik zamanlardan günümüze kadar insanlar hem bireysel hem de toplumsal ilişkiler üretirken yalnızca barış ortamında sosyalleşmemişlerdir. Bu ilişkilerin pek çoğunda uygarlıkla bağdaşmayan davranışlar bulunmaktadır. Tarihinde kitlesel gerilimlerin bulunduğu insanlık, şiddetle gelişmiş ve bu davranışı modern çağlara kadar taşımıştır. Bu duruma Freud, insanın temel dürtülerinin cinsellik ve saldırganlık olduğunu öne sürerek psikanalitik bir açıklama getirir (Merkit, 2016). Saldırgan davranışlar sergilemenin, şiddet uygulamanın ya da baskı kurmanın insanların doğasında olduğunu ancak kontrol edilebilir bir dürtü olduğunu iddia eder.

İnsanlar arasındaki güç ilişkileri incelendiğinde şiddet uygulayan – şiddete maruz bırakılan, ezen – ezilen gibi dikotomik şemalarla karşılaşılır (Freire, 2003). Olumsuz davranış, failerin bu eylemleri sahip oldukları saldırganlık dürtüsü ile açıklanırken boyun eğmesi beklenen grubun saldırganlık dürtüsüne değinilmemektedir. Yaş, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, ırk gibi yapısal özellikler temelinde ayrımcılığa neden olan zihniyet, dikotomik güç ilişkilerini üstünlük kurma hedefi doğrultusunda baskı ile kuşatır. Bu ikilik, ataerkil toplumda kadın ve erkeği ayrıştırarak kadını ikinci cins ilan eder (Beauvoir, 1993) ve cinsiyete dayalı güç ilişkilerini üretir.

Toplumsal düzen yazılı ve yazısız kurallara göre işlemektedir ancak insan ilişkilerini doğru analiz edebilmek için bu kurallarının hangi profile sahip insanların lehine kurgulandığını irdelemek önemlidir. Cinsiyetli dünya düzeninde bu ilişkilerin doğru analiz edilebilmesi için kadın ya da erkek olmak toplumsal cinsiyet rolleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir (Aktaş, 2013). Toplumsal cinsiyet normları her birey için çok boyutlu gerilimler oluşturmaktadır ancak ataerkil bir dünya düzeninde kadın olmak keskin baskıları pratiğe dökmek demektir (Eccles, 1987). Eşitsizlik yalnızca baskı ile sınırlı kalmayıp ayrımcılık temelinde şiddeti ortaya çıkarmaktadır (Haque, Mostofa ve Babar, 2017). Erkeklerle kadınları farklı yapabilirlik düzeylerinde konumlandıran cinsiyet rolleri, erkeklere sayısız imkân sunarken kadınlar için yaşamı sınırlandırır. Erkekler, kadınlara şiddet uygulamaları için teşvik edilir. Erkek egemen toplum düzeninin ürünleri olan güç, baskı ve yıkıcı otorite kadınlara toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak yansır (Altıparmak, 2019). Şiddet uygulamak erkek olmakla açıklanırken şiddete maruz bırakılmak kadın olmakla ilişkilendirilir. Ayrıca gerçekliği olmayan sabırlılık, fedakârlık ve annelik içgüdüleri gibi kadınların doğuştan getirdikleri iddia edilen özelliklerle şiddete boyun eğmeleri öğütlenir (İlter, 2014). Bu durum eşitsiz, baskıcı ve insan haklarını yok sayan ataerkinin bir ürünüdür.

Hegemonik erkeklik skalasında kendisinden daha az “erkek” olan her erkeğe baskı kurma ve şiddet uygulama hak sahipliğini erkeklere işleyen ataerki, erkekliği şiddetle özdeşleştirir ve bu davranışı yüceltir (Connell ve Messerschmidt, 2005).

Bu çalışmada şiddet türlerinden biri olan psikolojik şiddet irdelenmiştir. Türkiye’de psikolojik şiddet ciddi boyutlara sahiptir. Örneğin İzmir’de erkeklerle gerçekleştirilen bir çalışmada erkeklerin %93’ünün partnerine psikolojik şiddet uyguladığı saptanmıştır (Dönmez, Şimşek ve Günay, 2012).

Hacettepe Üniversitesi ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü iş birliğinde gerçekleştirilen ve günümüzde en kapsamlı araştırma olma özelliği taşıyan Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’na göre (2014) Türkiye’de her iki kadından biri psikolojik şiddete maruz bırakılmaktadır. Psikolojik şiddetin ciddiyeti hem bölgesel hem de kapsamlı çalışmalarla ortaya koyulmaktadır. Psikolojik şiddet süreci, yapısı ve sonucunun diğer şiddet türlerinden farklılaşması nedeniyle derin bir incelemeye tabi tutulması gerekir. Bu nedenle bu çalışmada temel olarak psikolojik şiddeti somutlaştırmak amaçlanmıştır. Şiddeti psikolojik hale getiren davranışları ve söylemleri detaylandırarak romantik ilişkilerde halihazırda mevcut olan şiddetin fark edilmesini kolaylaştırmak bu çalışmanın amacını detaylandırır.

Şiddeti Tanımlamak

Şiddet yalnızca kötü muamele ile açıklanabilecek bir problem değildir. Erkeklerin şiddet uygulamalarına dair toplumsal teşvik, cinsiyetlere atanan roller, ayrı alanlar gibi farklı dinamiklerle ele alındığında şiddetin karmaşık köklerden beslendiği gözlenir. Şiddeti analiz edebilmek için farklı türlerinin bulunduğunu ve her birinin etkilerini, sonuçlarını ve diğer şiddet türleri ile ilişkisinin farkında olmak gerekir (Lange ve Young, 2019).

Kadına yönelik şiddet denildiğinde fiziksel şiddet anlaşılrsa da şiddetin üç farklı boyutu daha bulunmakta olup son yıllarda ısrarlı takip de şiddet türleri arasına girmiştir. Psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet olarak kategorize edilen şiddet biçimleri doğrudan kadınlara yöneltilmektedir. Her şiddet türünün diğer bir şiddet türünü destekleme potansiyeli bulunmaktadır (Altıparmak, 2019).

Fiziksel şiddet, gücün bir yaptırım veya korutma amacıyla kullanılmasıdır. Kadınların fiziksel zarar görmesine neden olabilecek her türlü fiziksel eylemde bulunmak fiziksel şiddettir. Güç kullanarak zarar verme girişimlerini içerse de kadını aç/susuz bırakmak, düzenli kullandığı ilaç varsa bu ilaçları kullanmasına izin vermemek gibi fiziksel güç kullanılmaksızın uygulanan fiziksel şiddet eylemleri de bulunmaktadır (Herrick, Thomas, Franklin, Godwin, Gnabasik ve Schroedel, 2019).

Ekonomik şiddet, parayı veya benzer finansal kaynakları kadınları kontrol etmek ya da yaşamını kısıtlamak amacıyla kullanmaktır. Bunun dışında kadını zorla çalıştırmak, çalışmasına engel olmak, kadının kazandığı parayı zorla almak gibi ekonomik bakımdan kadının kendisini huzursuz ve güvensiz hissetmesine neden olan her çeşit davranışları içerir (Fawole, 2008).

Cinsel şiddet, cinselliğin kadınlar üzerinde bir güç olarak kullanılmasıdır. Kadını istemediği yerde, zamanda ve istemediği pozisyonda cinsel ilişkiye zorlamak, istemediği halde cinsel içerikli ifadeler kullanmak, çocuk doğurmaya zorlamak ya da gebeliği zorla sona erdirmek gibi temelinde güç odağında cinselliğin bulunduğu davranışlardır (Greathouse, Saunders, Matthews, Keller ve Miller, 2015).

Dijital şiddet ise teknolojinin ve sosyal medya ağlarının gelişmesiyle birlikte kişisel hesapların ulaşılabilirliğinin kolaylaşması ile yaygınlaşmaktadır. Genellikle iletişim araçlarını kullanarak kişinin kendi güvenliğinden şüphe duymasına neden olmak, sık sık aramak, mesaj göndermek, sosyal

medya ağlarından takip etmek gibi davranışlar dijital şiddete örnek verilebilir (Feltès, Balloni, Czapska, Bodelón ve Stenning, 2009). Öte yandan kişi istemediği halde hediyeler göndermek, sosyal çevresi aracılığıyla iletişim kurmakta ısrar etmek, kamusal alanda karşısına çıkmak ve takip etmek gibi davranışlar da sosyal ortamdaki ısrarlı takibin birer örneğidir. Şiddetin bu iki türü genellikle hafife alınmaktadır ancak ısrarlı takip ciddi sonuçlara neden olabilir. Bunun önlenmesi için ısrarlı takibin yasalarda suç olarak tanımlanması gerekmektedir. Türk Ceza Kanunu'nun 123. maddesinde kişilerin huzur ve sükûnunu bozmak amacıyla gerçekleştirilen davranışlar ısrarlı takip eylemlerine dahil edilebilir ancak yasal metinlere ısrarlı takibi her boyutuyla tanımlayan ve yaptırımlar uygulayan düzenlemelerin dahil edilmesi önleyici mekanizmaları güçlendirebilir.

Ciddi bir sorun olan ısrarlı takip eylemleri romantik olarak sevgi ifadesi öne sürülebilir. Şiddet uygulayan erkeğin sevgisini gösterme gerekçesine dayanan bu şiddet biçimi kadının kişisel haklarını ihlal eden süreci diğer şiddet türlerini ortaya çıkarabilir.

PSİKOLOJİK ŞİDDET

Tüm şiddet türlerinde olduğu gibi psikolojik şiddete de insan yaşamının her aşamasında rastlanabilir. Psikolojik şiddet, kişinin psikolojik olarak sindirilmesi ve benlik saygısının zedelenmesine neden olabilecek her türlü sözel ve fiziksel davranışlarla gerçekleştirilir. Ana akım söylemde her tür kişisel, kültürel ve yapısal dinamikler failin psikolojik şiddet uygulaması için gerekçe haline dönüşebilir. Genellikle bir ayrımcılık türünden temellenen bu şiddet türü ile günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılabilir (Karakurt ve Silver, 2013). Yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, kronik hastalıklar, HIV'le yaşamak ve hatta hamile olmak dahi psikolojik şiddete maruz bırakılmak için bir gerekçe gösterilebilmektedir. Literatürde, çocukların ve ergenlerin (Kimber, vd. 2017), yaş almış kişilerin (Pillemer, vd. 2016), kadınların, LGBTİ+'ların (Chen, Jacobs ve Rovi 2013) ve HIV'le yaşayanların (Ruffell, 2017) psikolojik şiddete maruz bırakıldığına dair çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalardan genç kadınların daha çok psikolojik şiddete maruz bırakıldığı (Karakurt ve Silver, 2013), psikolojik şiddetin yeme bozukluğuna yol açtığı, LGBTİ+'ların cinsel kimlik ve yönelimlerinin ifşa edilmesi konusunda daha yoğun psikolojik şiddete maruz bırakıldığı, psikolojik şiddetin kendini ihmale neden olduğu ve yalnızlaştırdığı öğrenilmektedir. Dolayısıyla bireylerin kimlikleri ve sahip oldukları özelliklerin ataetkil bir toplumda dezavantaja dönüştürülmesi psikolojik şiddeti daha mümkün kılmaktadır. Bu sonuçlar psikolojik şiddetin ciddi sonuçlara neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Öte yandan şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bir unsur olduğunu, eşitsiz ilişkilerde ortaya çıkışının güç ilişkilerine dayandığını ve tüm bunların eril dinamiklere sahip olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Ataetkil bir toplumda sosyalleşmek erkeklere şiddet faili rolünü atarken kadınları da şiddete maruz kalmakla ilişkilendirir. Böylece kadın olmak şiddete maruz bırakılmak anlamına gelmektedir (Babcock, Jacobson, Gottman ve Yerington, 2000). Psikolojik şiddete diğer şiddet biçimleri gibi kadınların duygu, düşünce ve davranışlarının manipüle edilmesi amacıyla başvurulur (Carney ve Barner, 2012). Şiddet biçimi fark etmeksizin her tür olumsuzluk içeren davranışın kadınlar üzerinde

yıkıcı etkileri bulunmaktadır ancak psikolojik şiddet bilişsel süreçleri doğrudan etkiler. Bu nedenle şiddetin bıraktığı izler bütüncül bir şekilde değerlendirilmelidir (Boulette ve Andersen, 1985).

2014 yılında Hacettepe Üniversitesi ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) iş birliğinde Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma çoklu araştırma yöntemleri ve çeşitli değişkenlerle kadınların şiddet yaşantılarını ortaya çıkaran kapsamlı bir araştırmadır. Türkiye’de şiddetin görünümünü doğrudan ortaya koyan bu araştırmadan kadınların yüzde 44’ünün psikolojik şiddete maruz bırakıldığı öğrenilmektedir (KSGM, 2015). Her iki kadından birinin psikolojik şiddete maruz bırakılması ataerkinin psikolojik şiddet ile tezahür edişini somutlaştırmaktadır. Aynı araştırmadan 2012 ve 2013 yılları arasında Ankara Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi Müdürlüğüne (ŞÖNİM) yapılan başvuruların yüzde 45’inin psikolojik şiddet temelli olduğu öğrenilmektedir. Ankara ŞÖNİM’in kurulmasının üzerinden geçen bir yılda yapılan başvuruların yarısının psikolojik şiddet temelli olması bu problemin yaygınlığının ciddi boyutta olduğunu göstermektedir.

Kadınların en çok maruz bırakıldığı şiddet eylemlerinin yüzde 54 ile 74 arasında kadının bulunduğu yeri her zaman bilmek istemek, yüzde 37 ile 60 arasında herhangi bir erkekle iletişim kurmasını engellemek ve son olarak yüzde 30 ile 43 arasında kadının giyeceği kıyafete karışmak olduğu bilinmektedir (KSGM, 2015). Bu davranışlar doğrudan sistematik bir zarar verme amacı taşımasa da her biri psikolojik olarak zarar vermektedir.

İstatistiklerde şiddetin azalmadığı görünse de fiziksel şiddetin kabul edilemez bir davranış biçimi olduğuna dair konsensüsün varlığından söz edebilir. Bu kabulün temellerinde cinsiyet eşitliği idealinin bulunma ihtimali ise tartışmalıdır. Fiziksel şiddete karşı çıkan bir toplumun ekonomik ve/veya psikolojik şiddete karşın benzer tepkiyi vermemesi düşündürücüdür. Psikolojik şiddetin fiziksel ya da cinsel şiddet gibi ciddi bir sorun olarak tanımlanmaması uygulanabilirliğini artırır. Bu şiddet türünün kimi zaman hafife alınabilmesi şiddet uygulayan kişilerin esasında psikolojik şiddet olan davranışları olağanlaştırıp normalleştirebilir.

Psikolojik şiddeti fark edebilmek için ne olduğuna dair detaylı kuramsal ve kanıta dayalı bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. İletişim kurma biçimleri çoğaldıkça söylemlerin ya da eylemlerin psikolojik şiddete dönüşmesi kolaylaşmaktadır. Bu bakımdan belirli iletişim kalıpları ile davranış biçimlerinin temelinde sistematik olarak psikolojik şiddet uygulama amacı olduğunun bilinmesi psikolojik şiddeti fark etmeyi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ayırt etmeyi kolaylaştırır (Bowling, Zimmerman ve Daniels, 2000). Ayrıca bu tür bilinç yükseltme çalışmaları feminist düşüncenin (Tong, 2018) ve feminist sosyal hizmet uygulamasının kesişiminde yer alır (Buz, 2009). Bilginin güç olarak kabul edildiği günümüzde özellikle bu tür gömülü şiddet türleri ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmak feminist bir eylemdir (Thompson, 2016). Şiddetle başa çıkabilmek için öncelikle geniş anlamda şiddetin ne olduğu ve dar anlamda hangi söylem ve davranışların psikolojik şiddet anlamına geldiği konusunda bilgi sahibi olmak gerekir.

Psikolojik Şiddeti Farklı Kılan Nedir?

Cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel kimlik çeşitliliğine yönelik şiddet ve nefretin temelinde ataerkil tahakküm yer alır. Bu amaca yönelik her davranış ve söylem şiddet olarak tanımlanabilirken bazı iletişim biçimleri ve davranışlarının kabul edilen şiddet tanımına dahil edilmesi her zaman kolay olmayabilir. Bunun nedeni eylem çeşitliliğin psikolojik şiddeti diğer şiddet türlerinden ayırmasıdır. Pek çok farklı biçimlerde uygulanma ihtimali olan psikolojik şiddete günlük yaşam pratiklerinde sıklıkla rastlanılabilir. Bu sıklık şiddeti nispeten sıradanlaştırarak görünmesini engellemektedir.

Şiddet döngüsü incelendiğinde fiziksel şiddet, öfkenin yükselerek davranışa dökülmesiyle ortaya çıkar. Gerginliğin artması sonucunda erkek fiziksel şiddet uygular ve ardından balayı aşaması gelir. Balayı aşamasında şiddet uygulayan erkeğin duyduğu pişmanlık hissi, kadından özür dilemek ve değişeceğine dair söz vermek gibi örüntülere dönüşür. Bu ifadelerle ilişkinin “eski” haline dönmesi için çabalayan erkek çok geçmeden gerginliğin yükselmesiyle birlikte yeniden fiziksel şiddete başvurur. Bu döngü kadının şiddetten uzaklaşmasını güçleştirir de kadının fiziksel şiddete maruz bırakılmadığı zamanların az da olsa istisna zamanların bulunduğu anlamına gelir (Wilson, 2019). Bu durumun tersine psikolojik şiddet, baskı ve güçsüzleştirme yoluyla kadının ruh sağlığına zarar verme amacını taşır. Bu yıldırma politikası şiddet uygulayan erkeğin yaşam biçimine dönüşerek kadının mütemadiyen psikolojik şiddete maruz bırakılmasına neden olabilir (Herrick ve ark., 2019; Lange ve Young, 2019). Psikolojik şiddetin kesintisiz bir şekilde devam etmesi kadının güçlenmesini engeller ve başa çıkma stratejilerinin yeterince işlevsel kullanılmamasına ya da yitirilmesine neden olabilir.

Fiziksel şiddete maruz bırakılan kadının vücudunda oluşan yaralanmalar kadının başta yakın çevresi tarafından fark edilerek gerekli formal ya da informal olarak koruyucu ve önleyici hizmetlerden faydalanmasını sağlayabilir. Bu noktada gözlenebilirlik şiddetin bir sinyali olarak algılanarak şiddetten uzaklaşabilme bakımından önem teşkil etmektedir ancak psikolojik şiddete maruz bırakılmak fiziksel şiddette olduğu gibi vücutta gözlenebilir izler oluşturmaz (Regier, Monge, Franklin, Wetherill, Teitelman, Jagannathan, Suh, Wang, Young, Gawrysiak, Langleben, Kampman, O'Brien ve Childress, 2017; Saldaña, Antelo, Almendros ve Rodríguez-Carballeira, 2019). Bu durum, izleri görünmeyen bir şiddet biçiminin fark edilmesini zorlaştırır ve kadının gerekli mücadele mekanizmalarına ulaşmasını geciktirir ya da engelleyebilir. Farkına varılmayan, olağanlaştırılarak normalleştirilen ve hatta hafifletilen bir şiddet olgusu şiddet öyküsünün başlangıcını oluşturarak uzun soluklu istismar sürecini mümkün kılabilir. Bu sürenin artması kadının baskı, tehdit, kısıtlama aracılığıyla ruh sağlığına olumsuz etki ederek tüm şiddet eylemlerine daha yoğun bir biçimde maruz bırakılmasını kolaylaştırabilir.

Psikolojik şiddet, zihinsel süreçlere, duygulara, davranışlara ve algılara etki ederek kadınları fiziksel, ruhsal ve sosyal anlamda etkiler. Örneğin sosyal izolasyon, sosyal destek mekanizmalarını işlevsiz kılarak kadını savunmasız bırakır. Şiddetten korunmak için önemli bir koruyucu faktör olan akran ve akraba desteğinin patolojik bir şekilde ortadan kalkması kadını güvencesiz bırakmakla birlikte bu

durumun zamanla kadın tarafından içselleştirilmesine neden olur. Ailenin her ne olursa olsun yıkılmamasını dayatan mitler de bunu pekiştirir. Sonuç olarak ne yaparsa yapsın şiddetten kurtulamayacağı düşündürülen kadın bir süre sonra mücadele etmeyi bırakarak sonsuz bir şiddet döngüsüne itilir (Lanier ve Maume, 2009). Öte yandan yalnızlaştırma politikasının bilincinde olan şiddet uygulayan erkek, “Arkadaşların seni kıskanıyor, çünkü sen çok güzelsin.” gibi söylemlerle başlayan ve “Onlar senin iyiliğini düşünmüyor.” gibi cümlelerle devam eden söylemler aracılığıyla şiddeti sistematik hale getirebilir. Bu manipülasyonun etkisiyle mevcut sosyal ilişkilerini “kendi kararıyla” kesmeyi düşünen kadının sosyal destek sistemi daralır. Şiddetten kaçamayacağını düşünen kadınların destek alabileceği kamu mekanizmalarının kadınları her koşulda desteklememesi ya da sınırlı destek sunabilmesi, şiddet suçlarının infazının gerçekleşmemesi, cezaların paraya çevrilmesi ya da hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi hukuki kararlar da kadınların güçsüz hissetmesine yol açmaktadır.

Psikolojik şiddete maruz bırakılan herkes bu eylemin bir şiddet biçimi olduğunu fark etmeyebilir ya da bu davranışın toplumsal cinsiyet baskıları doğrultusunda ideal birlikteliğin unsurlarından biri olarak varsayabilir. Örneğin kıskançlık duygusu günümüz flört ilişkilerinde bir sevgi ölçütü olarak aranmaktadır. Partnere karşı beslenen sevgi ile kıskançlık arasında pozitif ilişki olduğu fikri patolojik sınırlamaları beraberinde getirir (Attridge, 2013). Bu sınırlamaların sevgi ifadesi olarak algılanması halinde tek taraflı baskı ile kuşatılmış bir ilişki biçimi ortaya çıkar (Chung, 2005).

Psikolojik şiddetin ciddi bir risk faktörü olması esasen baskının psikolojik temellere dayanmasından kaynaklanmaktadır. Kadını aşağılamak, yakınlarının yanında küçük düşürmek, fiziksel şiddet uygulamakla tehdit etmek, hakaret etmek, görünüşünü ile alay etmek, kendisini yetersiz hissettirmek kadının benlik algısına ve benlik saygısına olumsuz bir şekilde yansır (Yun, Shim ve Jeong, 2019).

Kişinin kendi hakkındaki değer yargıları, tutum ve düşünceleri yoğun manipülasyon, hakaret ve tehdit süreçleriyle birlikte kimlik sorunlarının oluşmasına yol açabilir. Ayrıca olumsuz otomatik düşünceleri harekete geçirerek mevcut problem çözme becerilerine ket vurabilir. Çocuk yetiştirme biçimlerinin cinsiyete dayalı kurgulanması bu olumsuzlukların çocukluktan itibaren deneyimlenmesine neden olur. Kız çocuğu olmanın anlamları irdelendiğinde yapabilirliklerden uzaklaştırılan profillere rastlanır. Dowling, bu durumu “*Aslında özgürlük için değil, bunun tam tersi olan bağımlılık için eğitildik.*” şeklinde betimlerken sorunun kız çocuklarının yetiştirilme biçimlerinde olduğuna dikkat çekmektedir (1994:9).

Pratikte Psikolojik Şiddet

Geniş çaplı projelerle dilde dönüşüm hedefi tüm dünyanın gündeminde yer almaktadır (Erşen, 2018). “Şiddetsiz iletişim” olarak adlandırılan ve başta cinsiyetçi küfür, hakaret, lakap ve benzeri söylemlerin kaldırılarak yerine barışçıl ifadelerin getirilmesi amaçlanan bu tür çalışmalar güncelliğini korumaktadır (Wacker ve Dziobek, 2018).

Dildeki cinsiyetçi ifadelerle başlayan psikolojik şiddet, tehdit ve hakaret söylemleri ile devam eder ve saldırgan davranışlara dönüşür. Şiddet içerikli eylemleri destekleyen söylemlerin ana akım iradeye teslim olan dil kullanımındaki yaygınlığı psikolojik şiddet faili olmayı kolaylaştırır. Doğrudan kadın bedenini hedef alan küfürlerin konuşma esnasında bir bağlaç kadar kolay kullanılabilmesi dilin cinsiyetini ortaya çıkarır. Şaşırma, korkma, mutlu olma ya da acı hissetme gibi anlık olaylara verilen tepkilerde dahi kadını ikincilleştirerek cinsel obje kılan fiillerin kullanılması ve bu söylemlerin pek çoğunda yine ataerki tarafından kutsallaştırılan anneliğin hedef alınması psikolojik şiddetin ataerkinin elverişli araçlarından biri olduğunu gösterir (Thelwall, 2008).

Psikolojik şiddet biçimleri oldukça geniş bir yelpazede yer almaktadır. İnsan ruh sağlığı çevresel faktörlerden etkiye açık bir yapıdadır dolayısıyla zarar verme amacı taşıyan her türlü söylem ve davranış psikolojik şiddet ifadesi olabilir. Yapısı gereği oldukça çeşitli şekilde tezahür edebilen psikolojik şiddet, anlaşılabilir olması bakımından söylem ve eylem yolu olmak üzere iki biçimde incelenebilir.

Söylem Yoluyla Psikolojik Şiddet

Dilin ideolojik kullanımı güçlenme bakımından son derece önemlidir (Cankurtaran, Akoğlu ve Sakarya, 2020). Eşitlikçi ve güçlenme odaklı bir dilin kullanılması özgürleştirici uygulama temelinde baskı karşıtı uygulamaya doğru uzanan bir praksis inşa edilebilir. Bunun tersine güçsüzleştirici pratiklerle yapabilirliklerin kısıtlanmasına neden olan söylemler de dilin kullanımıyla doğrudan etkilidir (O'Connor, 1995). Şiddet uygulayan erkeklerin kullandığı kelimeler ve bu kelimelerin kadınlar üzerindeki yansımaları psikolojik şiddeti oluşturur. Bu tür söylemler farklı biçimlere bürünerek kadınların duygu, düşünce ve davranış biçimlerini etkiler. Dilin kullanımı söz konusu olduğunda sayısız olasılık mümkündür ancak yapılan çalışmalardan hareketle söyleme dayalı psikolojik şiddet biçimleri aşağıdaki şekilde ele alınabilir.

- Hakaret ve küfür etmek, psikolojik şiddet söylemlerinde öne çıkmaktadır. Kadınların kişiliğine, görünüşüne, kök ailesine olumsuz anlam taşıyan kelimelerle saldırmak sıklıkla rastlanan bir psikolojik şiddet biçimidir. Kadını değersizleştirerek benlik saygısını zedeleyen bu söylemler eril dinamiklerden beslenir. Genellikle cinsiyetçi ifadelerin kullanıldığı küfürlerde ise kadın bedeni insandışılaştırılır. Kadını cinsel bir obje olarak kabul eden bu fiillerde toplumsal cinsiyetin erkekliğe atfettiği kontrol haizliği bir güç gösterisine dönüşür. Türkiye’de kadınların yüzde 37’sinin küfür içerikli sözlere maruz bırakıldığı bilinmektedir (KSGM, 2015).
- Tehdit etmek, göz dağı vermek ise birlikte tartışılabilen ve farklı yönleri bulunan psikolojik şiddet biçimleridir. Kadının kendisine, çocuğuna, sevdiği insanlara, evcil hayvanlara veya objelere zarar vermekle korkutmak bir psikolojik şiddet biçimidir (Faver ve Strand, 2007). Esasında sahip olduğu fiziksel gücü kullanabileceğine dair yıkıcı eylemlerden bahseden erkeğin nihai amacı kadına istemediği şeyleri yaptırmaktır. Tehdit ile ekonomik veya cinsel şiddet uygulamak gibi

şiddeti yeniden üreten bir ilişki kuran erkekler, kimi zaman da kadınların özgürleşmelerine yönelik bazı davranışlarda bulunmamaları amacıyla bu tür söylemler kullanabilirler.

Göz dağı vermek ise doğrudan kadın üzerinden planlanmayan ancak söylemin içerisinde bulunan şiddet olasılığının örtük bir mesaj olarak kadına iletilmesini sağlar. Örneğin erkeğin başkalarına yapmış olduğu kötü muamelelerden kadına bahsetmesi, kadına yönelik olmasa da diğer herhangi bir hayvana ya da eşyaya şiddet uygulaması gibi davranışlar örnek verilebilir. Türkiye’de kadınların yüzde 21’i korkutma ve tehdit içeren sözlere maruz bırakılmaktadır (KSGM, 2015).

- Ataerkil yapıda davranışlarının sorumluluğunu almaktan muaf tutulan erkekler, kadınları kolayca suçlayabilmektedirler. İçinde bulunulan ilişkide partnerinin kendisini şiddet uygulamak zorunda bıraktığını iddia eden erkekler suçluluk duygusundan arınarak olumsuz ilişki biçiminden kadınları sorumlu tutarlar (Brown, 2012). Suçluluk duygusu hissettirilen kadın, bu duyguyu içselleştirerek şiddet yaşantısına göz yummak için manipülasyona maruz bırakılabilir. Sonuç olarak şiddet uygulayan erkek vicdani bir rahatlama ile şiddet uygulamaya devam eder. Yalnızca şiddet öyküsünü değil, gündelik yaşamda deneyimlenen olumsuz yaşantıların nedenini kadına atfeden erkekler kadının ruh sağlığına olumsuz etkilerde bulunacak söylemlerde bulunurlar.
- Alay etmekle kadına psikolojik şiddet uygulayan erkekler, kadınların dış görünüşlerini, duygu durumlarını, becerilerini, girişimlerini ve ürettiklerini hedef alırlar. Kadınların kendilerini kötü hissetmelerine neden olabilecek her türlü sözü kullanarak küçük düşürmeyi hedeflerler. Vücudu hedef alarak kadının benlik saygısının zedelenmesine neden olan bu söylemler beden algısına saldırmak amacıyla kullanılır. Bu tür söylemlerle kadını güçsüzleştirmeyi amaçlayan şiddet uygulayan erkekler bu davranışı hem kadınla kişisel ilişki kurarken hem de bir grup ya da topluluk içerisinde de gerçekleştirirler. Akranlarının yanında kadınla alay ederek topluluk önünde küçük düşürme amacı bulunmaktadır (Strauchler, McCloskey, Malloy, Sitaker, Grigsby ve Gillig, 2004).
- Eleştiri, yapısı gereği gelişimi destekler ancak mütemediyen ve kasıtlı olarak karşıdaki kişinin kötü hissetmesine neden olabilecek yersiz eleştiri gelişmeyi değil aksine gerilemeyi ortaya çıkarır. Alay etmekten farklı bir yerde konumlanan yıkıcı eleştiriye dayalı psikolojik şiddet, kadının başarısızlık duygusunu besleyerek bunu içselleştirmesini sağlar.
- İlişkiye dair bazı söylemler de psikolojik şiddeti hedefliyor olabilir. Örneğin partnerinin kendisinden ayrılamayacağını, ayrılırsa yoksulluk içinde yaşayacağını, seks işçisi olacağını söyleyen şiddet uygulayan erkek, “Bensiz yapamazsın.” söylemleri ile kadını çaresiz ve savunmasız bırakmayı hedefleyen şiddet söylemlerinde bulunabilir. Bu tür söylemlerin ataerkil bir toplumda haklı bulunması şiddete maruz bırakılan kadın yalnızca partnerinden değil çevresi tarafından da baskılanarak şiddet sarmalından uzaklaşmamasına neden olur (Boulette ve Andersen, 1985).
- Sevgi ve güven inşası da psikolojik şiddet söylemlerinin araçları haline gelebilir. Şiddet uygulayan erkeğin tüm şiddet içerikli davranışlarına kadının boyun eğmesi halinde kendisinin ona sevgi besleyeceğine dair bir algı oluşturan erkek, zaman zaman tüm şiddet davranışları için

özür dileyerek bir daha tekrarlamayacağını vaat eder ancak çok geçmeden yeniden şiddet uygulayan erkek, kadının güven duygusuna zarar vererek psikolojik şiddet uygulamış olur (Lammers, Ritchie ve Robertson, 2005).

- Özel hayatın gizliliğini ihlal etmek de psikolojik şiddet içerisinde değerlendirilmelidir. Partnerler arasında yaşanan ve özel kalması istenen her tür yaşantıyı veya sırrı üçüncü kişiye söylemek partnerlerin özel yaşam alanını ihlal eder. Bu ihlal tarafların hem kendisine hem de partnerine olan güven duygusunu sarsarak güvensiz bir ilişkinin içerisinde bulunmanın getirdiği ruhsal bunalımlara yol açabilir. Ayrıca bu tür durumlar boşanma nedeni sayılmaktadır.

Kadınlar üzerinde baskı kurmak ve bu baskının devamlılığını sağlamak için psikolojik şiddete sıklıkla başvurulmaktadır. Yukarıda örneklerle çeşitlendirilen ve sözel olarak uygulanan psikolojik şiddet biçimlerinin sayısı artırılabilir. Genel olarak çizilen çerçeve dışında kişilerin sahip oldukları kişisel benzersiz özelliklerine saldırgan ifadelerle yaklaşmak psikolojik şiddetin her ilişkide farklı formlara bürünebileceğinin bir göstergesidir.

Eylem Yoluyla Psikolojik Şiddet

Psikolojik şiddet kişinin ruhsal sağlığına zarar vermeyi hedeflerken bazı davranışlar aracılığıyla da gerçekleşebilir. Bu davranışların fiziksel şiddetle farkı, fiziksel gücü doğrudan kadına yönlendirmek yerine kadının iradesini kontrol etmek amacıyla farklı davranışları zorunlu kılmaktır. Öte yandan bu davranışlarda bulunmanın yanı sıra beklenen davranışlarda bulunmama da psikolojik şiddetin bir göstergesi olarak sayılabilir. Eyleme dayalı psikolojik şiddet biçimleri;

- Kadınların, şiddet uygulayan erkek tarafından günlük yaşam aktivitelerinin sınırlandırılması bir şiddet biçimidir. Kadınların tek başına dışarı çıkmasını engellemek, dışarı çıktığında onay bulunmaksızın eşlik etmek, kamusal alanda geçirilen vakitlerde kadının hareketlerini gözetimde tutmak gibi davranışlar psikolojik şiddetin diğer bir boyutudur. Erkekler tarafından kadınların kamusal yaşamda aktif olmalarının engellenmesi durumuna kadınların sağlık kuruluşlarına gitmesine erkeklerin kendilerini izin verici statüde konumlandırmaları örnek verilebilir. Türkiye’de, kadınların yüzde 23,7’si sağlık kuruluşuna giderken birlikte olduğu erkekten izin almak yükümlülüğü hissetmektedir (KSGM, 2015).
- Sosyal izolasyon ise kadınları pek çok bakımdan destekleyen sistemlerin kadının çevresinden uzaklaştırmayı sağlayan sistematik bir şiddet davranışıdır. Türkiye’de kadınların yüzde 8,7’sinin ailesiyle, 12,3’ünün ise arkadaşlarıyla görüşmesi birlikte olduğu erkek tarafından engellenmektedir (KSGM, 2015). Kadını kök ailesi ile görüşmesine izin vermemek ve arkadaşlarıyla iletişim kurmasını engellemek gibi eylemler kadının ihtiyaç duyduğunda destek talep edebileceği kişilere ulaşılabilirliği azaltmaktadır. Özellikle şiddete karşı koruyucu bir role sahip olan sosyal desteğin bu şekilde engellenmesi uzun soluklu şiddet öykülerine neden olabilir. KSGM’nin araştırmasından (2015) kadınların şiddete maruz bırakıldıklarında en çok desteği ailelerinden ve yakın arkadaş çevrelerinden beklediği öğrenilmektedir. Psikolojik şiddetin bu

biçimi önemli bir koruyucu faktörü ortadan kaldırmaktadır. Erkek egemen bir aile ya da sosyal çevre de bu şiddeti normalleştirdiğinde çift yönlü baskı ortaya çıkar. Bu nedenle şiddetle mücadele mekanizmaları kurgulanırken sosyal hukuk devleti olmanın gerekliliği ile şiddete maruz bırakılan kadının başvuru yapmasını beklemek yerine riskli olarak tanımlanan koşullara sahip olan kişilerin dahil edildiği tarama çalışmaları gerçekleştirilebilir. Böylece partnerinin uyguladığı psikolojik şiddeti kadının yakın çevresi normalleştirse dahi devletin refah kurumları buna izin vermeyip gerekli hizmetleri sağlamalıdır. Aksi takdirde partner baskısı diğer şiddet türlerinin eklenmesini kolaylaştırarak can güvenliği tehdidini ortaya çıkarabilir.

Sosyal izolasyonun cinsiyetlendirilmiş diğer bir boyutu ise kadının herhangi bir erkekle görüşmesine izin vermemektir. Araştırmada, kadınların yüzde 43,4'ü kendilerinin bir erkekle konuşmasına partnerlerinin sinirlendiğini ifade etmiştir.

- Diğer bir davranış ise kadının nerede olduğuna dair her zaman bir delil istemektir. Bu delil genellikle akıllı telefonlar aracılığıyla mevcut konum bilgisinin paylaşılması ya da bulunulan ortamın görsellendiği fotoğraflardır. Kadınların yüzde 61,2'si, partnerinin sıklıkla nerede olduğunu bilmek istediğini ifade ederek psikolojik şiddetin dijitalleşebildiğini ortaya çıkarmışlardır (KSGM, 2015).
- Günümüzde sosyal medya kullanımının yaygınlığı ve bilginin bulut teknolojilerine taşınması internetin bir insan hakkı oluşuna dair tartışmaları ortaya çıkarmıştır (Payne ve Askeland, 2008). Erkeklerin birlikte yaşadıkları kadınların sosyal medya kullanma durumlarına müdahale etmeleri, kadınların kullandığı hesapları kontrol etmeleri ya da şifrelerini zorla öğrenmeleri bu tartışmaların önemli bir derecede gerisinde kaldığını kanıtlamaktadır. Erkekler, kadınların yüzde 17,9'unun sosyal medya kullanmasına engel olmaktadır (KSGM, 2015). Davranışı kısıtlayıcı bu eylem, mevcut imkanlardan kadınları alıkoyarak toplum içerisinde var olma niteliğini olumsuz etkilemektedir.
- Toplumsal cinsiyet normları kadınların kıyafetleri ve kullandıkları renkleri de baskılamaktadır (Akpınar, Bakay ve Dedehayır, 2010). Aynı araştırmaya göre kadının giymek istediği herhangi bir kıyafeti giymesine izin vermeme oranı yüzde 33,6'dır. Türkiye'de her üç kadından birinin kendi kıyafetlerini istediği gibi seçememesi cinsiyete dayalı şiddetin geniş boyutlara sahip olduğunun bir göstergesidir. Kadınların kendi bedenleri hakkında karar almalarını engelleyen bu tutum kadınlara yönelik pek çok baskının da temelini oluşturur.
- Kimi zaman herhangi bir eylemde bulunmamak da şiddete psikolojik boyut kazandırabilir. Örneğin romantik ilişkilerde partnerin görmezlikten gelinmesi (ignoring), duygusal ihtiyaçlarına karşılık verilmemesi gibi eylemsizlikler de psikolojik şiddet olarak ele alınabilir. KSGM tarafından yapılan araştırmaya (2015) katılan kadınların yüzde 17,9'u partnerleri tarafından ihmal edildiklerini belirtmişlerdir.
- Son olarak kadını çıplak bir biçimde evin dışına kilitlemek ve yoğun trafikte otobanda yürütmek gibi davranışlar da psikolojik şiddet başlığı altında ele alınmaktadır (Boulette ve Andersen, 1985).

Kadının kendisini kötü hissetmesine neden olan bu davranışlar kadınların başta ruh sağlığı olmak üzere iyi oluşlarına son derece olumsuz etki etmektedir (Lammers ve ark., 2005).

PSİKOLOJİK ŞİDDETİN SONUÇLARI

Psikolojik şiddet, kadının duygulanım ve düşünme biçimine etki ettiği için ruhsal problemlerin oluşmasına neden olabilir (Karakurt ve Silver, 2013). Bu problemler, sahip olunan sosyal destek mekanizmaları ve baş etme stratejileri gibi güçler kullanılarak ortadan kaldırılabılır ancak partneri tarafından psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlarla yapılan çalışmalarda psikolojik şiddetin kadınların baş etme stratejilerini olumsuz etkilediğine dair sonuçlara ulaşılmıştır (Coker, Davis, Arias, Desai, Sanderson, Brandt ve Smith, 2002). Bu şiddet türüne maruz bırakılmak kadının zarar görmesine neden olur ve hem fizyolojik hem de ruhsal sorunlarla sonuçlanabilir (Jewkes, 2010).

Psikolojik Şiddetin Fizyolojik Sonuçları

Psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlarda, genel fiziksel hastalıkların arttığı (Johnson, John, Humera, Kukreja, Found ve Lindow, 2007), açıklanamayan göğüs ağrısı (Eslick, Koloski ve Talley, 2011), fibromiyalji (Häuser, Kosseva, Uceyler, Klose ve Sommer, 2011), cinsel işlev bozukluğu (Lutfey, Link, Litman, Rosen ve McKinlay, 2008) gibi fiziksel rahatsızlıkların ortaya çıktığı bilinmektedir. Ayrıca fiziksel şiddet olmaksızın yalnızca psikolojik şiddete maruz bırakılmanın 2,6 kat PMS (premenstrüel sendrom) riskini ortaya çıkardığı bilinmektedir (Bertone-Johnson, Whitcomb, Missmer, Manson, Hankinson ve Rich-Edwards, 2014). Hamileyken psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlar, herhangi bir şiddete maruz bırakılmayan kadınlara oranla iki kat daha fazla zorlu doğum süreci yaşamaktadır (Gentry ve Bailey, 2014). Japonya'da yapılan bir çalışmada psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınların günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmekte zorlandığı ve kadınların genel sağlık durumlarının kötüye gittiği saptanmıştır (Yoshihama, Horrocks ve Kamano, 2009).

Sistemik psikolojik şiddetin neden olduğu bu fizyolojik sonuçlardan psikolojik şiddete maruz bırakılmakla fizyolojik sağlığın kötüye gitmesi arasında önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Yaşam kalitesinin düşmesine neden olan bu tür fizyolojik rahatsızlıklar kadınların toplumsal cinsiyete dayalı psikolojik şiddeti ne kadar derin deneyimlediklerinin altını çizmektedir.

Psikolojik Şiddetin Psikolojik Sonuçları

Psikolojik şiddete maruz bırakılmak kadınlar için çeşitli sonuçlara Yapılan çalışmalara göre psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlarda, yeme bozuklukları, (Waller, Corstorphine ve Mountford, 2007), intihar düşüncesi ve girişimleri (Wolford-Clevenger, Grigorian, Brem, Florimbio, Elmquist ve Stuart, 2017), depresyon (Estefan, Coulter ve VandeWeerd, 2016), post travmatik stres bozukluğu (Wangel vd., 2016), düşük stres toleransı ve anksiyete (Banducci, Lejuez, Dougherty ve MacPherson, 2017) gibi psikolojik sorunların meydana geldiği bilinmektedir. Ayrıca kadınların sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanmaya başladığı, halihazırda kullanan kadınlarda ise kullanım miktarlarının arttığı

sonuçlarına ulaşılmıştır (Banducci, Felton, Bonn-Miller ve Lejuez, 2018; Junglen, Hruska, Jensen, Boros ve Delahanty, 2019; Lee ve Shin, 2011; Tiwari, Gray, Jenkinson ve Carson. 2018).

Psikolojik şiddetin asıl hedefi kadının ruhsal olarak zarar görmesine neden olmaktır. Bu bağlamda psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınların önemli sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı psikolojik şiddet, kadınları cinsiyetlendirilmiş bir ruhsal yıkım sürecine maruz bırakmaktadır.

Psikolojik Şiddetle Mücadelede Sosyal Hizmet

Mesleki uygulamalar yürütürken şiddete maruz bırakılan kadınlardan şiddete karşı etkin ve kararlı bir mücadele vermelerini beklemek özellikle psikolojik şiddet olgularında yetersiz profesyonel desteğe işaret eder. Bu tür durumlarda sosyal insanın eleştirel düşünce ile irdelenerek kadın olmakla ilgili tüm kodlamalar çocukluktan itibaren göz önünde bulundurulmalıdır. İçinde yetiştiğimiz toplumun ataerkil örüntüleri içselleştirmesi çocukluktan itibaren genital belirlenimci bir bakış açısıyla yapay cinsiyet rollerini üstlenerek yetişmemize neden olur. Kız çocuklarından ses çıkarmamaları, taleplerini söylememeleri ve şikâyet etmemeleri yani “hanım hanımcık” olmaları beklenir. Bu kabuller benzer biçimde yetişkinlikte de yeniden üretilir. Örneğin, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadınları yoğun baskılarla sessizleştirerek şiddet döngüsünde yaşamalarını “normalleştirir”. Kutsal aile mitinin yaygınlaştırılmasıyla birlikte ailelerinin yıkılmasından korkmaları, çocuklarının babasız kalacağı konusundaki endişeleri, gidecek bir evlerinin bulunmadığı fikri gibi kadınları şiddet içeren ortama mecbur bırakan argümanlar kadınların şiddetten uzaklaşmalarını doğrudan engeller. Üstelik erkeklerin esas faili olduğu şiddetin ortaya çıkmasında kadınları suçlayan platformlar kadınların suçluluk duymalarına neden olarak mevcut istismarı kimseye söylememelerine yol açar (Nel ve Govender, 2019) böylece patolojik deyişlerden olan “*Kol kırılır yen içinde kalır.*” cümlesi pratikte karşılığını bulur.

Bu bilgiler ışığında şiddete maruz bırakılan kadınların resmî kurumlara şiddet hakkında bildirimde bulunması her zaman kolay ve mümkün olmayabilir. Bu tür dinamikler sosyal hizmet uygulamasında gözden kaçırılmamalıdır.

Sosyal hizmet uzmanı, gerçekleşen görüşmelerde gözlem becerisine sıklıkla başvurmalı ve kadınların kullandıkları kelimelerden, beden dillerinden ve jest ve mimiklerinden elde edebilecekleri her tür mesaja açık olmalı. Özellikle psikolojik şiddete maruz bırakılarak baskı altında bırakılan kadınların psikolojik iyi oluş hallerine dair gözlemler hayati önem taşır. Bu tür olgularda maruz bırakılan şiddetin psikolojik zararlarının en aza indirilmesi için psikoloğa yönlendirilen kadınlarla yürütülen sosyal hizmet uygulamaları çok disiplinli bir biçimde yürütülmelidir. Şiddetle ilgili resmi işlemlerin sosyal hizmet uzmanıyla birlikte yürütülürken eş zamanlı olarak psikolojik destek sağlanması kadının uzun süre boyunca maruz bırakıldığı izolasyondan kurtulmasında önemli bir mücadele mekanizması işlevi taşır. Hizmet alan kadının ve sosyal hizmet uzmanının birlikte planladıkları sosyal hizmet uygulamasına istinaden pek çok hedef ortaya koyulabilir. Mevcut ihtiyaçlara, konut, sağlık, çevre, eğitim hakkı olarak yaklaşılmalı ve bu hakların yerine getirilmesi için

bağlantı kurucu, savunucu, danışmanlık gibi roller hayata geçirilmelidir. Ayrıca yürütülen tüm mesleki çalışmalarda hizmet alanların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu unutulmamalı ve hiçbir mesleki uygulama hizmet alanlara dayatılmamalıdır.

Bunların yanı sıra günümüzde yürürlükte olan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un üçüncü, dördüncü ve beşinci maddelerinde yer alan koruyucu ve önleyici tedbirler, şiddetin her türüne karşı mesleki uygulamaları ve mücadeleyi mümkün hale getirmektedir. Bu tedbirlerin birkaçı doğrudan psikolojik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlenmiştir. Örneğin Kanun'un 5/1 maddesinde yer alan (a, e, f) önleyici tedbirler, psikolojik şiddete karşı yasal bir koruma işlevi görmektedir.

Şiddet uygulayan kişinin korunan kişiye yönelik tehdit, hakaret, küçük düşürücü her türlü eylemlerde bulunmasını (a), korunan kişinin eşyalarına zarar vermesini (e) ve korunan kişiyi herhangi bir iletişim aracılığıyla rahatsız edilmesini engelleyen bu tedbirler (f), toplumsal cinsiyete dayalı psikolojik şiddetle mücadelede uygulanmakta olan yasal mekanizmalardandır.

Psikolojik şiddete maruz bırakılmış kadınlarla mikro düzeyde çalışmak her alanda olduğu şiddet alanında da sosyal hizmet uzmanlarına belirli sorumluluklar yükler. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet temelinde yürütülen çalışmalarda uzmanların feminist sosyal hizmet perspektifini benimsemesi ve cinsiyetlendirilmiş bir toplumda kadın olmanın hangi sosyal inşayı beraberinde getirdiğine dair farkındalığının bulunması gerekmektedir. Feminist sosyal hizmetin kavramlarına uygulamada yer açmak ve politik bir eylem olarak eşitliğin sağlanması için feminist perspektifi benimsemek gerekir (Buz, 2009). Psikolojik şiddet gibi belirli koşullar altında saptanması güç olan problemleri fark edebilmek için gerekli yetkinliklere ulaşma sorumluluğu uygulama alanının her aşamasında bulunmaktadır. Yürütülen çalışmaların niteliği koruyucu ve önleyici olarak ikiye ayrılabilir. Koruyucu işleviyle psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlarla yürütülen çalışmalarda hayati öneme sahiptir. Kadınların bu durumu fark etmelerini sağlamak, sahip oldukları hakları bildirmek, koruyucu mekanizmalar hakkında bilgi vermek gibi önemli adımlar kadınların şiddet ortamına geri dönmelerini engelleyebilir. Ayrıca tüm bu süreçler hakkında çalışma yürütülürken güven ortamının sağlanması kadının hizmet alma kararını verebilmesi bakımından önemlidir. Aksi takdirde güvende hissetmediği ancak tanıdığı ortam olan şiddet öyküsü olan evi bir devlet kurumuna ya da sivil toplum kuruluşuna tercih edebilir. Bu nedenle yürütülebilecek süreçler hakkında belirsizliğin giderilmesi gerekir. Öte yandan önleyici mekanizmalar aracılığıyla kadınlarla bilinç yükseltme çalışmaları gerçekleştirilebilir, kadınların kendilerini ve çevrelerindeki kadınları koruyabilmeleri için farkındalığa sahip olmaları sağlanabilir. Son olarak psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınların psikolojik iyi oluş halinin yeniden kazanılması bakımından ihtiyaç duydukları hizmetlerin hayata geçirilmesi için vaka yönetimi yaklaşımı kullanılabilir (Altındağ, 2020).

Bir sosyal hizmet uzmanının çalıştığı alan fark etmeksizin toplumsal cinsiyetin kadınlar üzerindeki etkisi hakkında farkındalığa sahip olması gerekir. Uzmanlar, gerçekleştirdikleri çalışmalarda şiddetin

her boyutunu düşünmelilerdir. Özellikle psikolojik şiddet gibi yardım edici meslek elemanları tarafından daha kolay fark edilebilen şiddet biçimleri hakkında farkındalığa sahip olmaları ve literatür bilgisinin pratikteki karşılığını yakalamaları pek çok olgunun başarıyla sonuçlanmasını sağlayabilir. Her alanda başvurulması gereken ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması ile birlikte diğer özgürleştirici yaklaşımların sunduğu değerler düşünülerek mesleki uygulama gerçekleştirilmelidir (Cankurtaran ve Beydili, 2016). Ayrıca meslek elamanlarının, dilin kullanımı hakkında farkındalığa sahip olmaları önemlidir. Böylece dildeki cinsiyetçi, ayrımcı ve ötekileştirici unsurlardan ve psikolojik şiddeti üreten söylemlerden uzaklaşmak için alan oluşturmaları daha mümkün hale gelebilir. Ayrıca bu dönüşümün başta şiddete maruz bırakılan kadınlara hizmet sunan polis, jandarma, sağlık çalışanları ve yerel yönetimlerin ilgili birimleri olmak üzere tüm toplumda yaygınlaştırılması için uygulamalar yürütülmelidir. Örneğin, Kütahya ŞÖNİM¹ tarafından 2018 ve 2019 yıllarında Eşitlik Okulu Projesi yürütülmüştür. Bu proje kapsamında pek çok kitle ile toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilgilendirme oturumları gerçekleştirilmiştir. Bu oturumların içerisindeki etkinliklerle dildeki ayrımcı ve zarar verici ifadelerin tespit edilmesi ve kullanılmaması için farkındalık sağlamak amaçlanmış, sevgi dilinin oluşturulması hedeflenmiştir. Buna benzer çalışmaların kapsamlı olarak uygulanması dildeki dönüşümü ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından önemlidir.

Bilinç yükseltme çalışmaları feminist tarihte olduğu gibi sosyal hizmet gruplarında da uygulanabilir. Bu tür bir uygulamanın hem dayanışmak hem de farkındalık kazanmak gibi çok boyutlu kazanımları olabilir. Destek grupları kurularak psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlar için sağaltıcı uygulamalar gerçekleştirilebilir ve aynı zamanda grup çalışmaları aracılığıyla olumlu yaşam deneyimleri edinebilmenin güçlendirici etkisinden faydalanılabilir. Şiddete maruz bırakılmak kadınlar için kimi zaman utanç verici bir öykü olarak kodlanabilmektedir. Özellikle bu şiddetin sistematik olması ve psikolojik iyilik halini tehdit etmesi önemli sorunlara neden olabilir. Bu nedenle ortak deneyimlere sahip olan kadınların yargılanmaksızın katarsis yaşayabilmesi sağaltım rolü görebilir.

Makro boyutta gerçekleştirilen çalışmalardan olan ulusal eylem planları, sosyal hizmet sunumu bakımından önem arz etmektedir. KSGM tarafından uygulanmakta olan eylem planları pek çok kurum ve kuruluşta sorumluluk yüklemekte ve konuya ilişkin bakış açıları geliştirmektedir. Bu doğrultuda güncelliği devam eden iki eylem planına değinilecektir.

- 2018 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (belirtilen tarihteki ismi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) 2018 ve 2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nı yürürlüğe koymuştur. Bu planda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve eğitim, ekonomi, sağlık, karar alma mekanizmalarına katılım ve medya göstergelerinde oluşturulması planlanan politikalar aracılığıyla kadınların ve kız çocuklarının güçlenmelerini sağlamak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda pek çok farklı kurum ve kuruluşla iş birliği yaparak İstanbul Sözleşmesi'nin taahhüt ettiği eylemlerin hayata geçirilmesi planlanmıştır.

¹ <http://www.kutahya.gov.tr/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-kutahya-ili-eylem-planı-2018---2021>

Psikolojik şiddetle mücadele etmek bakımından Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ile iş birliğinde Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Birimi kurulmuştur. Bu birimin amacı kadınların iş yerinde maruz bırakıldığı psikolojik tacizler ve diğer cinsiyetçi yargılara yönelik bilgi üretimi sağlamaktır (KSGM, 2018). Ancak kadınların güçlenmelerini amaçlayan bu eylem planında şiddete maruz bırakılan ve boşanmak isteyen kadınların boşanmak için güçlü hissetmemeleri ve bu nedenle boşanamamaları halinde nasıl güçlenebileceklerine değinilmemiştir. Ayrıca psikolojik şiddeti yalnızca iş yerinde psikolojik taciz olarak ele alması ev içi psikolojik şiddetin görünürlüğünü azaltmaktadır.

- 2021 yılında 2021 ve 2025 yıllarını kapsayan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, IV. Ulusal Eylem Planı yürürlüğe koyulmuştur. Bu eylem planı doğrudan kadına yönelik şiddetten bahsetse de toplumsal cinsiyeti göz önünde bulundurmadan şiddeti açıklaması ve çözüm önerileri planlaması sorunun temelini görünmez kılmaktadır. Ayrıca kadınlara yönelik şiddeti önlemeyi hedeflemesine rağmen şiddet tanımlarında “kişinin, birinin” gibi cinsiyetsiz zamirler kullanılması kadınların yalnızca kadın olmalarından kaynaklanan toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz bırakılmaları konusunda kabullerin sorgulandığını ifade etmektedir. Eylem planında bulunan beş hedefin temel amacı şiddete sıfır tolerans ilkesini geliştirmektir. Eylem planından bu hedefler doğrultusunda şiddet hakkında farkındalık çalışmalarının yapılacağı öğrenilmektedir (KSGM, 2021). Bu çalışmaların içeriğinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında sosyal hizmetin özgürleştirici değerlerini dikkate almak önemlidir. Ayrıca bu faaliyetlerin planlanmasında sosyal hizmet akademisi ve sosyal hizmet uzmanları ile iş birliği yapılarak hem özgürleştirici uygulamalar hayata geçirilebilir hem de sosyal değişimin sağlanması amaçlanabilir.

Son olarak uygulanmakta olan politikaların dayandığı verilerin güncellenmesi önemli bir politika adımıdır. Örneğin 2014 yılında gerçekleştirilen ve Türkiye’deki şiddeti etraflıca ortaya koyan araştırmanın yenilenmesi ve eski sorunların günümüzdeki hali öğrenilmeli, güncel sorunlar görünür hale getirilmelidir. Sosyal hizmet uzmanlarının araştırmacı rolleri bu tür çalışmalarda yer almaları ya da kendilerinin sosyal hizmet araştırmaları gerçekleştirmeleri hizmet sunumları için bir fırsattır. Ayrıca dilin cinsiyetçi ve ayrımcı kullanımlarına dikkat çeken kapsamlı çalışmalar yürütülebilir. Dilin zihniyetini değiştirmeyi amaçlamak dilde başlayan pek çok şiddet biçiminin önlenmesi için iyi bir adım olabilir. Son olarak şiddet ve benzeri tüm sorunlar yalnızca şiddete maruz bırakılan kişileri ya da uygulayıcıları değil tüm toplumu ilgilendirir. Bu nedenle şiddet içeren dilin toplumsal dönüşümü sağlamak toplum refahının sağlanması için temel gerekliliklerden biri olarak varsayılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Cinsiyetli toplum düzeninde kadına yönelik şiddetin farklı boyutları bulunmaktadır. Bunlardan biri olan psikolojik şiddet, kadınların ruhsal açıdan zarar görmelerine neden olan söylem ve eylemler

aracılığıyla gerçekleştirilir. Psikolojik şiddet yapısı gereği kadınların fizyolojik ve psikolojik problemler yaşamalarına neden olmaktadır.

Psikolojik şiddet, sosyal destek ağlarından uzaklaştırmak, yapabilirliklerini engellemek ve özgüvenlerini azaltmak suretiyle kadınları şiddetten kurtulmak için bir hamle yapmaktan alıkoymaktadır. Şiddete maruz bırakılmak nedeniyle başa çıkma becerilerinde meydana gelen gerilemeler şiddetin hüküm sürdüğü problematik bir romantik ilişkinin zorla sürdürülmesine neden olmaktadır.

Fiziksel şiddet gibi doğrudan gözlenebilir olmaması nedeniyle psikolojik şiddetin fark edilmesi güçtür. Özellikle eril değerler benimsendiğinde bu şiddetin normalleştirilmesi ya da görmezden gelinmesi söz konusu olabilir. Ayrıca şiddete maruz bırakılan kadınların bu değerlerle yetişmesi ihtimali ve kadınları koruyan mekanizmaların yetersizliği nedeniyle kadınlar için susmayı "tercih" edebilirler. Dolayısıyla psikolojik şiddetin farkında olmak şiddetle mücadelenin ilk adımıdır. Şiddete maruz bırakılan kadınların verdiği işaretleri iyi bir gözlemle keşfetmek ve aktif dinleme yoluyla kelimelerin ve tonlamaların verdiği mesajları doğru anlamak şiddetle mücadele bakımından hayati öneme sahiptir.

Eril bir toplumda yaşamının bir sonucu olarak psikolojik şiddeti fark etmemek mümkün olabilir. Bu noktada psikolojik şiddete maruz bırakılmış kadınlarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının gözlem becerilerini sıklıkla kullanarak şiddete ilişkin sinyalleri hızlıca fark edebilmeleri gerekmektedir. Güçler perspektifinden hareketle kadınların güçlü yanlarına odaklanan bir sosyal hizmet uygulamasında kadınların toplumda maruz bırakıldığı baskılar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda özgürleştirici sosyal hizmet odağında baskı karşıtı sosyal hizmete başvurulabilir. Kadınların kendi yaşantılarını kendi kelimeleri ile ifade edebilmeleri için birlikte çalışılmalı ve buna yönelik anlamsal fırsatlar ve güvenli alanlar oluşturulmalıdır.

Yaşantılara yüklenen anlamların detaylandırılması ve irdelenmesi bakımından sosyal hizmet grup çalışmaları yürütülebilir. Feminist teorinin kavramları ve perspektifiyle kurgulanan destek grupları, ortak deneyimlerin keşfedilmesi yoluyla güçlenme fırsatı sağlayabilir. Son olarak psikolojik şiddetin ciddi sonuçları olabilen bir şiddet biçimi olduğuna dair toplumsal düzeyde farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde kıskanma ve kısıtlama gibi patolojik taleplerle sevginin ölçüldüğü ilişki biçimlerinin bir ideal olarak betimlenmesi devam edecektir. Psikolojik şiddete ilişkin bilinç yükseltme çalışmaları şiddete ilişkin farkındalık sağlamak konusunda elverişlidir. Bu tür çalışmaların esas katkısı ise psikolojik şiddeti tanıyabilecek ve şiddete maruz bırakılan kişilerin şiddetten uzaklaşabilmeleri adına yönlendirme yapabilecek kişilerin sayısının artmasıdır. Ayrıca bu uygulamaların tamamında kapsayıcılık gözetilmelidir. Şiddetle mücadele ederken dışlayıcı değil kapsayıcı uygulamalar yürütmek şiddetin yeniden üretilmesini engellemek bakımından değerlidir. Dolayısıyla LGBTİQ+'ların da maruz bırakıldığı şiddet gözden kaçırılmamalıdır.

Psikolojik şiddete ilişkin literatürün zenginleştirilmesi uygulama alanına kılavuzluk edebilir. Bu bağlamda psikolojik şiddetin irdelendiği araştırmaların yürütülmesi hem bu şiddeti tanımayı hem de

şiddetle mücadelede daha etkin uygulamaların gerçekleştirilmesini kolaylaştırabilir. Ayrıca psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınlarla birlikte yürütülen çalışmaların raporlaştırılması ve sosyal hizmet araştırmalarının yürütülmesi kanıta dayalı uygulama için dayanak sağlayabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1).
- Akpınar, A., Bakay, G., ve Dedehayır, H. (2010). *Kadın ve mekân: tutsaklık mı sultanlık mı?*. Turkuvaz Kitap.
- Altındağ, Ö. (2020). Vaka yönetimi ve sosyal hizmette kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2).
- Altıparmak, İ. B. (2019). Kadına yönelik aile içi şiddetin boyutları: Ankara örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1).
- Attridge, M. (2013). Jealousy and Relationship Closeness: Exploring the Good (Reactive) and Bad (Suspicious) Sides of Romantic Jealousy. *SAGE Open*.
- Babcock, J. C., Jacobson, N. S., Gottman, J. M., & Yerington, T. P. (2000). Attachment, emotional regulation, and the function of marital violence: differences between secure, preoccupied, and dismissing violent and nonviolent husbands. *Journal of Family Violence*, 15(4).
- Banducci, A. N., Felton, J. W., Bonn-Miller, M. O., & Lejuez, C. W. (2018). An examination of the impact of childhood emotional abuse and gender on cannabis use trajectories among community youth. *Translational Issues in Psychological Science*, 4(1), 85.
- Banducci, A. N., Lejuez, C. W., Dougherty, L. R., & MacPherson, L. (2017). A prospective examination of the relations between emotional abuse and anxiety: Moderation by distress tolerance. *Prevention Science*, 18(1).
- Beauvoir, S. d. (1993). *Kadın "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı*. Çev: Bertan Onaran. Payel Yayınları.
- Bertone-Johnson, E. R., Whitcomb, B. W., Missmer, S. A., Manson, J. E., Hankinson, S. E., & Rich-Edwards, J. W. (2014). Early life emotional, physical, and sexual abuse and the development of premenstrual syndrome: a longitudinal study. *Journal of Women's Health*, 23(9).
- Boulette, T. R., & Andersen, S. M. (1985). "Mind control" and the battering of women. *Community Mental Health Journal*, 21(2).
- Bowling, S. W., Zimmerman, T. S., & Daniels, K. C. (2000). "Empower": A feminist consciousness-raising curriculum for adolescent women. *Journal of Child and Adolescent Group Therapy*, 10(1).

- Brown, J. (2012). Male perpetrators, the gender symmetry debate, and the rejection–abuse cycle: Implications for treatment. *American journal of men's health*, 6(4).
- Buz, S . (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1).
- Cankurtaran, Ö., Akoğlu, G. ve Sakarya, H. (2020). Güçlenmeyi güç, güçsüzlük, baskı ve güç ilişkileri temelinde anlamak . *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4).
- Cankurtaran, Ö. ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliği üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 27(1).
- Carney, M. M., & Barner, J. R. (2012). Prevalence of partner abuse: Rates of emotional abuse and control. *Partner Abuse*, 3(3).
- Chen, P. H., Jacobs, A., & Rovi, S. L. (2013). Intimate partner violence: IPV in the LGBT community. *FP essentials*, 412.
- Chung, D. (2005). Violence, control, romance and gender equality: Young women and heterosexual relationships. In *Women's studies international forum*, 28(6).
- Coker, A. L., Davis, K. E., Arias, I., Desai, S., Sanderson, M., Brandt, H. M., & Smith, P. H. (2002). Physical and mental health effects of intimate partner violence for men and women. *American journal of preventive medicine*, 23(4).
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: rethinking the concept. *Gender & Society*, 19(6).
- Dowling, C. (1994). *Sindirella kompleksi: Çağdaş kadında bağımsızlık korkusu*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Dönmez, G., Şimşek, H., ve Günay, T. (2012). Evli erkeklerde eşlerine yönelik şiddet ve ilişkili etmenler *Turkish Journal of Public Health*, 10(3).
- Eccles, J. S. (1987). Gender roles and women's achievement-related decisions. *Psychology of Women Quarterly*, 11(2).
- Erşen, U. B. (2018). Yeni bir dil yeni cinsiyet düzeni. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1).
- Eslick, G. D., Koloski, N. A., & Talley, N. J. (2011). Sexual, physical, verbal/emotional abuse and unexplained chest pain. *Child Abuse & Neglect*, 35(8).
- Estefan, L. F., Coulter, M. L., & VandeWeerd, C. (2016). Depression in women who have left violent relationships: the unique impact of frequent emotional abuse. *Violence Against Women*, 22(11).
- Faver, C. A., & Strand, E. B. (2007). Fear, guilt, and grief: harm to pets and the emotional abuse of women. *Journal of Emotional Abuse*, 7(1).

- Fawole, O. I. (2008). Economic violence to women and girls: is it receiving the necessary attention? *Trauma, Violence, & Abuse*, 9(3).
- Feltes, T., Balloni, A., Czapska, J., Bodelón, E., & Stenning, P. (2009). *Gender-based violence, stalking and fear of crime*. EU Project, 2011.
- Freire, P. (2003). *Ezilenlerin pedagojisi* (D. Hattatoğlu Çev.): Ayrıntı Yayınları.
- Gentry, J., & Bailey, B. A. (2014). Psychological intimate partner violence during pregnancy and birth outcomes: threat of violence versus other verbal and emotional abuse. *Violence and Victims*, 29(3).
- Greathouse, S. M., Saunders, J. M., Matthews, M., Keller, K. M., & Miller, L. L. (2015). *A review of the literature on sexual assault perpetrator characteristics and behaviors*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Haque, M. R., Mostofa, M. G., & Babar, Z. (2017). Violence against women prohibit the empowerment. *The Oriental Anthropologist*, 17(1).
- Häuser, W., Kosseva, M., Üceyler, N., Klose, P., & Sommer, C. (2011). Emotional, physical, and sexual abuse in fibromyalgia syndrome: A systematic review with meta-analysis. *Arthritis Care & Research*, 63(6).
- Herrick, R., Thomas, S., Franklin, L., Godwin, M. L., Gnabasik, E., & Schroedel, J. R. (2019). Physical violence and psychological abuse against female and male mayors in the United States. *Politics, Groups, and Identities* 7(3).
- İlter, N. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Gerilimleri Üzerinden Feminizmi Tartışmak*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Jewkes, R. (2010). Emotional abuse: a neglected dimension of partner violence. *Lancet*, 376(9744).
- Johnson, J. K., John, R., Humera, A., Kukreja, S., Found, M., & Lindow, S. W. (2007). The prevalence of emotional abuse in gynaecology patients and its association with gynaecological symptoms. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 133(1).
- Junglen, A., Hruska, B., Jensen, T., Boros, A., & Delahanty, D. L. (2019). Improving our understanding of the relationship between emotional abuse and substance use disorders: the mediating roles of negative urgency and posttraumatic stress disorder. *Substance Use & Misuse*, 54(9).
- Karakurt, G., & Silver, K. E. (2013). Emotional abuse in intimate relationships: the role of gender and age. *Violence and Victims*, 28(5).

- Kimber, M., McTavish, J. R., Couturier, J., Boven, A., Gill, S., Dimitropoulos, G., & MacMillan, H. L. (2017). Consequences of child emotional abuse, emotional neglect and exposure to intimate partner violence for eating disorders: a systematic critical review. *BMC Psychology*, 5(1).
- KSGM. (2015). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Erişim Adresi: <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/23338/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim Tarihi: 16.10.2021.
- KSGM. (2018). *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023*. Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/6315/kadının-gueçlenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-planı-2018-2023.pdf>. Erişim Tarihi: 10.11.2021.
- KSGM. (2021). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2021-2025*. Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf>. Erişim Tarihi: 10.11.2021.
- Lammers, M., Ritchie, J., & Robertson, N. (2005). Women's experience of emotional abuse in intimate relationships. *Journal of Emotional Abuse*, 5(1).
- Lange, E., & Young, S. (2019). Gender-based violence as difficult knowledge: pedagogies for rebalancing the masculine and the feminine. *International Journal of Lifelong Education*, 38(3).
- Lanier, C., & Maume, M. O. (2009). Intimate partner violence and social isolation across the rural/urban divide. *Violence Against Women*, 15(11).
- Lee, M. J., & Shin, M. (2011). Fear versus humor: The impact of sensation seeking on physiological, cognitive, and emotional responses to antialcohol abuse messages. *The Journal of Psychology*, 145(2).
- Lutfey, K. E., Link, C. L., Litman, H. J., Rosen, R. C., & McKinlay, J. B. (2008). An examination of the association of abuse (physical, sexual, or emotional) and female sexual dysfunction: results from the Boston Area Community Health Survey. *Fertility and Sterility*, 90(4).
- Merkit, N. (2016). Sigmund Freud’da uygarlığın temel dinamikleri ve birey üzerindeki etkisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (21).
- Nel, K. A., & Govender, S. (2019). Interventions for shame and guilt experienced by battered women. In *The bright side of shame*. Springer, Cham.
- O'Connor, P. E. (1995). Introduction: Discourse of violence. *Discourse & Society*, 6(3).
- Payne, M., & Askeland, G. A. (2008). *Globalization and international social work: Postmodern change and challenge*. Routledge.
- Pillemer, K., Burnes, D., Riffin, C., & Lachs, M. S. (2016). Elder abuse: Global situation, risk factors, and prevention strategies. *The Gerontologist*, 56 (Suppl 2).

- Regier, P. S., Monge, Z. A., Franklin, T. R., Wetherill, R. R., Teitelman, A., Jagannathan, K., Suh, J. J., Wang, Z., Young, K. A., Gawrysiak, M., Langleben, D. D., Kampman, K. M., O'Brien, C. P., & Childress, A. R. (2017). Emotional, physical and sexual abuse are associated with a heightened limbic response to cocaine cues. *Addiction biology, 22*(6).
- Ruffell S. (2017). Stigma kills! The psychological effects of emotional abuse and discrimination towards a patient with HIV in Uganda. *BMJ case reports, 2017*.
- Saldaña, O., Antelo, E., Almendros, C., & Rodríguez-Carballeira, Á. (2019). Development and validation of a measure of emotional distress in survivors of group psychological abuse. *The Spanish Journal of Psychology, 22*, E33.
- Strauchler, O., McCloskey, K., Malloy, K., Sitaker, M., Grigsby, N., & Gillig, P. (2004). Humiliation, manipulation, and control: Evidence of centrality in domestic violence against an adult partner. *Journal of Family Violence, 19*(6).
- Thelwall, M. (2008). Fk yea I swear: cursing and gender in MySpace. *Corpora, 3*(1).
- Thompson, N. (2016). *Güç ve güçlendirme*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Tiwari, S., Gray, R., Jenkinson, C., & Carson, C. (2018). Association between spousal emotional abuse and reproductive outcomes of women in India: findings from cross-sectional analysis of the 2005-2006 National Family Health Survey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 53*(5).
- Tong, R. (2018). *Feminist Thought, Student Economy Edition: A More Comprehensive Introduction*. Routledge.
- Wacker, R., & Dziobek, I. (2018). Preventing empathic distress and social stressors at work through nonviolent communication training: A field study with health professionals. *Journal of occupational health psychology, 23*(1).
- Waller, G., Corstorphine, E., & Mountford, V. (2007). The role of emotional abuse in the eating disorders: Implications for treatment. *Eating Disorders, 15*(4).
- Wangel, A. M., Ryding, E. L., Schei, B., Östman, M., Lukasse, M., & Bidens Study Group (2016). Emotional, physical, and sexual abuse and the association with symptoms of depression and posttraumatic stress in a multi-ethnic pregnant population in southern Sweden. *Sexual & Reproductive Healthcare, 9*.
- Wilson, J. K. (2019). Cycle of violence. *The Encyclopedia of Women and Crime, 1–5*. doi:10.1002/9781118929803.ewac0083.
- Wolford-Clevenger, C., Grigorian, H., Brem, M., Florimbio, A., Elmquist, J., & Stuart, G. L. (2017). Associations of emotional abuse types with suicide ideation among dating couples. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 26*(9).

- Yoshihama, M., Horrocks, J., & Kamano, S. (2009). The role of emotional abuse in intimate partner violence and health among women in Yokohama, Japan. *American Journal of Public Health*, 99(4).
- Yun, J. Y., Shim, G., & Jeong, B. (2019). Verbal abuse related to self-esteem damage and unjust blame harms mental health and social interaction in college population. *Scientific Reports*, 9(1).

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Engellilik Hakkında Kavramsal Karmaşanın Nedenleri ve Türkiye'deki Durum

Reasons for Conceptual Confusion About Disability and the Situation in Turkey

Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü,
fkahraman@yalova.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-0786-7075

Başvuru: 31.08.2021
Kabul: 18.12.2021

Atıf:
Kahraman-Güloğlu, F. (2022).
Engellilik hakkında kavramsal
karmaşanın nedenleri ve Türkiye'deki
durum. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(1), 291-315. DOI:
10.33417/tsh.989123

ÖZET

Bireysel ve toplumsal boyuta sahip olan engellilik kavramının anlaşılmasında bazı güçlükler bulunmaktadır. Bu çalışma engellilik hakkındaki kavramsal karmaşanın nedenlerini, Türkçe literatürdeki durumu tespit etmeyi, karmaşanın giderilmesi için çözüm önerileri getirmeyi ve böylece engellilik çalışmalarının daha iyi anlaşılmasını ve ilerlemesini amaçlamaktadır. Bu karmaşanın iki temel nedeni vardır. Birincisi; engellilik modellerinin ve sınıflandırmalarının engelliliğin bireysel ve toplumsal boyutunu ifade etmede zaman içinde değişen kavramları kullanmış olmalarıdır. İkincisi; engelliliğin tanımlanmasında çeşitli güçlüklerin bulunmasıdır. Bunun güçlükler arasında "engelliliğin bireysel ve sosyal yönünün ifade edilmesindeki eksiklikler; engelliliğin çok boyutlu, dinamik yapısının kültürün de etkisiyle engelliliğin tanımını güçleştirdiği ve bu nedenle ulusal ve uluslararası ortak bir tanımın zorluğu; farklı yorum ve alt kategorilere sahip olan engelliliğin yasal metinlerde ve sosyal politikalarda ihtiyaca göre farklı tanımlarının olması" gelmektedir. Bu kavramsal karmaşa Türkçe literatürde çok belirgindir. Sorun sadece hangi kavramın kullanılacağına değil, aynı zamanda kavramların nasıl tanımlanacağındadır.

Anahtar kelimeler: Engellilik, yeti yitimi, sakatlık, özrürlülük, özel gereksinim

ABSTRACT

There are some difficulties in understanding the concept of disability, which has individual and social dimensions. The aim of this study is to determine the causes of conceptual confusion about disability, the situation in the Turkish literature, to offer solutions to eliminate the confusion, and thus to provide a better understanding and progress of disability studies. There are two main reasons for this confusion. First; Disability models and classifications have used concepts that have changed over time to express the individual and societal dimensions of disability. Latter; There are several difficulties in defining disability. These difficulties can be listed as follows: "There are deficiencies in expressing the individual and social dimensions of disability. The multidimensional and dynamic structure of disability makes the definition of disability difficult with the influence of culture, and therefore a national and international common definition is difficult. Disability, which has different interpretations and subcategories, is found in legal texts and It is defined differently in social policies according to needs." This conceptual confusion is very evident in Turkish literature. The problem is not only in which concept to use, but also in how to define the concepts.

Keywords: Disability, impairment, cripple/malformation handicap, special need

GİRİŞ

Engellilik hakkında kullanılan kavramlarla (engellilik, özürlülük, sakatlık, yeti yitimi) ilgili geçmişten günümüze bir karmaşa durumu hâkimdir. Bu karmaşa durumu hem hangi kavramın kullanılacağına hem de kullanılan kavramların nasıl tanımlanacağına etki etmektedir. Böylece engellilik denilince tam olarak ne anlaşıldığı netleştirilememektedir. Bu da engellilik çalışmalarının ilerlemesine ve engelli bireylerle ilgili geliştirilen plan ve politikaların başarılı bir şekilde uygulanmasına mâni olmaktadır. Oliver ve Barnes'de (1998, s. 14) aynı konuya dikkat çekerek, engellilik tanımının sıklıkla belirsiz, kolayca şekil verilebilen ve birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde olduğunu, bunun politika yapıcılar, araştırmacılar, halk ve bazen de engelli bireylerin kendileri için kafa karıştırıcı olduğunu belirtmişlerdir.

Garland-Thomson'a (2002) göre "Tıpkı toplumsal cinsiyet, ırk, cinsellik ve sınıf gibi; engelliliğin nasıl işlediğini anlamak tamamıyla insan olmanın ne demek olduğunu anlamaktır" (s. 28). Engelliliğin nasıl işlediğini anlamak ise öncelikle onun kavramsal olarak neyi ifade ettiğini anlamayı gerektirmektedir. Barton (1998) da karşılıklı etkilenmemizi ve beklentimizi etkilediği için engelliliğin tanımlanma şeklinin önemli olduğunu belirtmiştir.

Engellilik hakkında kavramsal karmaşayla ilgili pek çok dikkat çekici unsur bulunmaktadır. Bu konuda ilk göze çarpan; içerik olarak farklı anlamlara sahip olmalarına rağmen "engellilik, özürlülük, sakatlık ve yeti yitimi" kavramlarının birbirlerinin yerine ve aynı anlamı ifade eder şekilde kullanılmalarıdır. Kavramın tek ve ortak bir tanımının yapılmasında önemli güçlükler bulunmaktadır. Ayrıca aynı kavramın İngilizce'den Türkçe'ye farklı adlarla çevrilmesi de kavramsal karmaşada önemli bir sorun alanıdır. Shakespeare, Bickenbach, Pfeiffer ve Watson (2006) de diller ve kültürler arasındaki çevirilerin engellilik ve yeti yitimi ile ilgili kavramsal karmaşaya farklı türden bir karmaşa daha eklediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle hangi kavramın Türkçe'ye nasıl çevrildiğini belirtmek yararlı olacaktır. İngilizce "disability" kavramı ve türevleri "engellilik" ve türevleri; "handicap" kavramı ve türevleri "özürlülük" ve türevleri; "impairment" kavramı "yeti yitimi" olarak çevrilmiştir. Bu çevirilerde hem İngilizce hem de Türkçe literatürde engelliliğin kavramsal yolculuğu, toplumsal ve kültürel açıdan nasıl inşa edildiği, kavramlardan hangilerinin güncel olarak kullanıldığı, engelliliğin bireysel ve sosyal boyutunu hangi kavramın nasıl ifade ettiği gibi temel özellikler rol oynamıştır.

Bu çalışmada yeti yitimi, özürlülük ve engellilik şu içeriklerde tanımlanarak ele alınmıştır:

"Yeti yitimi; terimi uzun dönemli ya da kalıcı olarak fiziksel, akılsal ya da duyuşal işlevin kaybına ya da sınırlandırılmasına göndermede bulunmaktadır" (UNICEF Innocenti Research Center 2007, s. 2). Yeti yitimi (impairment) kavramı engelliliğin bireysel/bedensel boyutunu yansıtmaktadır. "Özürlülük, bir ya da daha fazla işlevsel yeteneğin (temel olarak öz bakım) azalması ya da kaybı olarak yorumlanmıştır" (Rimmerman, 2013, s. 26). Özürlülük (handicap) kavramı engelliliğin bireysel boyutundan hareketle bireyin işlevsel sınırlılığına işaret etmektedir. Engelliliğin toplumsal boyutunu anlatmada yetersizdir. Burada, sorunun bireyde olduğu, onun tedaviye, desteğe ve yardıma ihtiyacı

olduğu mantığı yer almaktadır. Engellilik (disability) kavramının kendisi engelliliğin bireysel ve toplumsal yönüne işaret eden Şemsiye bir kavramdır. Taşçı (2018) da engellilik kavramının diğer kavramların üstünde ve daha kuŐatıcı bir anlama sahip olduğuna ve bu kavramın daha çok “sosyal anlamda bir işlevsel zemin kaybını” (s. 120) düşündürdüğüne dikkat çekmiştir. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de (BM EHİS) engelliliğin gelişen bir kavram olarak vurgulanması ve yeti yitimine sahip bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları tutumsal ve çevresel bariyerlere göndermede bulunulması, engellilik tanımının çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Engelliliğin zaman ve mekân açısından farklı tanımları olduğunu belirten Mohamed ve Shefer (2015, s. 3) kavramın değişen ve gelişen dünya koşullarına göre Őekillendiđine dikkat çekmişlerdir. Peki bu durum engellilik tanımında bir belirsizlik oluşturmakta mıdır ya da tam tersine bir esneklik mi sağlamaktadır?

Bu çalışmada engellilik; yeti yitimli olup, fonksiyonel kayıp yaşayan bireylerin toplumsal hayata katılmada karşılaştığı tutumsal ve toplumsal bariyerlerin sonucunda ortaya çıkan toplumsal bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Derleme Şeklinde hazırlanan bu makalenin amacı engellilik hakkındaki kavramsal karmaşanın nedenlerini, Türkçe literatürdeki durumu tespit etmek, karmaşanın giderilmesi için çözüm önerileri getirmektir. Böylece engellilik çalışmalarının daha iyi anlaşılmasını ve ilerlemesini sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle engellilik modellerinin ve sınıflandırmalarının kavramsal karmaşaya etkisi tartışılmıştır. Sonrasında engellilik tanımındaki güçlükler üç alt alanda toplanarak detaylandırılmıştır. Bir sonraki başlıkta engellilik kavramının Türkçe literatürdeki durumu, güncel olarak kullanılan kavramlar incelenmiştir. Daha sonra Türkiye’deki yasal metinlerde engellilikle ilgili hangi kavramların ne Şekilde kullanıldığı anlatılmış ve çalışma sonuca bağlanmıştır.

Engellilik Modellerinin ve Sınıflandırmalarının Kavramsal Karmaşaya Etkisi: Engellilik mi, Özürlülük mü, Sakatlık mı, Yeti yitimi mi?

Engellilik hareketi kavramsal tanımların ve terminolojinin engelli bireylerin bireysel ve toplumsal dezavantajlarında önemli bir rol oynadığını fark etmiştir (Oliver ve Barnes, 1998). Bu fark ediş, engelliliğin sosyal modelini ortaya çıkarmıştır. Giddens ve Sutton (2019, s. 486) da engelli insanlar akımının iç tartışmalarının engelliliği sadece tıbbi kavram olmaktan çıkardığını ve onun anlamını yeniden oluşturduğunu belirtmişlerdir. Sosyal modelle engellilikte kavram algısı önemli oranda değişerek engelliliğin bireysel bir sorun olmaktan öte toplumsal bariyerlerin bir sonucu olduğu anlayışı hâkim olmuştur. Bununla birlikte engellilikle ilgili teorik ve uygulamalı alanlarda tıbbi model canlılığını korumaktadır. İşte engellilik hakkındaki kavramsal karmaşanın nedenlerinden biri; birbirinden farklı görüşler öne süren tıbbi ve sosyal modelin hem kavramsal olarak hem de uygulama alanlarında aynı anda varlığını sürdürüyor olmasıdır.

Engellilik tıbbi modele ve sosyal modele göndermede bulunan birbirinin zıttı iki görüş ile açıklanmaktadır. Tıbbi modele dayalı engellilik kavramı fiziksel ve sosyal çevreye dikkat etmeden

engelliliği kişide konumlandırmaktadır. Ancak sosyal model engelliliği sosyal bir yapı olarak ele alır ve belli bireylerin ve grupların ihtiyaçlarını dikkate almayan fiziksel ve sosyal çevrenin başarısızlığının sonucu olarak görür (International Labour Organization [ILO], 2007, s. 14).

Engelliliğin sosyal modelini ortaya çıkaran çalışma Britanya’da kurulmuş olan Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti Yitimi Olanların Birliği’nin (United of Physically Impaired Against Segregation [UPIAS]) manifestosudur (Hughes ve Paterson, 2011; Shakespeare, 2011; Giddens ve Sutton, 2018). Sosyal modelin ortaya çıkması ile engelli bireyde konumlandırılan özürlü kavramı yerine engelliliğin bedensel yönüne dikkat çeken yeti yitimi ve engelliliğin toplumsal boyutunu anlatan engellilik¹ kavramları geçmiştir (Bezmez, Yardımcı ve Şentürk, 2011, s. 24)

Sosyal model, engellilik çalışmalarına itici gücü vererek engelliliğin sadece bedende konumlanmadığını hatta öncelikle toplumsal bariyerlerin engelliliği ortaya çıkardığını söylemiştir. Sosyal modelle engelliliğin bireysel ve toplumsal boyutlarının olduğu, insanları engelleyen bedenlerdeki yeti yitimleri değil, toplumdaki bariyerler olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Böylece sosyal model kendisinden önceki tıbbi modelin engelliliği bireyde konumlandırmasına ve bireyin sadece “hasta” muamelesi görüp iyileştirilmeye çalışılmasına ya da âtil durumda kalmasına karşı çıkmıştır.

Engellilikteki kavramsal karmaşaya etki eden diğer unsur engellilik hakkındaki sınıflandırmalardır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) engellilik hakkındaki ilk sınıflandırması olan Uluslararası Yeti Yitimi, Engellilik ve Özürlülük Sınıflandırması’nda (International Classification of Impairment, Disability and Handicap [ICIDH]) kullandığı kavramların güncel olarak artık farklı anlamlarda kullanılması engellilikteki kavramsal karmaşanın ana nedenlerinden biridir. Zaman içerisinde engelliliğin gelişimsel yönüyle ICIDH’de yer alan engellilik (disability) ve özürlülük (handicap) kavramlarının tanımlarında bir yer değişme olmuştur. ICIDH ilk yayınlandığında (1980) engellilik kavramı tamamen kişi seviyesindeki bir sınırlamaya işaret etmekteydi. Özürlülük ise sosyal dezavantajlara da vurguda bulunarak engellilikteki sosyal boyuta da işaret eder şekilde tanımlanmıştır.

Thomas (2011) ICIDH ile biyotıp temelli engellilik anlayışından uzaklaşıldığına işaret ederek, bu çalışma ile özürlülük ile ilgili sosyal dezavantajların vurgulanmaya ve öne çıkarılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Shakespeare ve diğerleri (2006, s. 1103) bu sınıflandırmada “yeti yitimi (tıbbi sorun), engellilik (işlevsel sınırlılığın sonucu) ve özürlülük (bireyin sosyal rollerini yerine getirmesini engelleyen yeti yitimi ya da engelliliğin sonucunda oluşan sosyal dezavantaj)” arasında ayırım yapıldığını belirtmişlerdir. Collins ve Valentine (2003) de engelliliğin (disability) çoğunlukla yeti yitimlerinin sonucu olduğunu, ancak özürlülüğün (handicap) sosyal rollerin yerine getirilmesini

¹ Bezmez ve diğerlerinin (2011) derleme makalelerinden oluşan çeviri çalışmalarında “engellilik” kavramı yerine “sakatlık” kavramı kullanılmıştır. Yazarlar İngilizce “disability” kavramının Türkçe’ye “sakatlık” olarak çevrilmesini uygun görmüşlerdir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için çalışmamızın “Engellilik Kavramının Türkçe Literatürdeki Durumu” başlığına bakabilirsiniz. Ancak bu çalışmada anlam bütünlüğünü bozmamak için engellilik kavramı kullanılmıştır.

önleyen bir dezavantaj olduğunu belirtmişlerdir. “Özürlülüğün engelliliğin sonucunda oluşan sosyal bir dezavantaj olduğunu” (s. 31) vurgulamışlardır. Solomon’a (1993) katılarak, tekerlekli sandalye kullanan bir kadının bir engele sahip olduğunu, ancak tekerlekli sandalyenin geçişine izin vermeyen bir binanın onu özürlü yaptığını ifade etmişlerdir. Burada, kavramların günümüzdeki kullanımı açısından bakarsak, bir karmaşanın olduğu oldukça açıktır.

DSÖ tarafından 1980 yılında yayınlanan ve 1993 yılında revize edilen ICIDH dört bölümden oluşmaktadır (WHO, 1980). Rimmerman (2013) ICIDH’deki bu sıralamanın içselleştirilmişten dışsallaştırılmış deneyime doğru giden bir sıralama takip ettiğini ve deneyimin sosyalleşmesi ile sonuçlandığını ifade etmiştir:

Şekil 1: ICIDH Şeması. “Social Inclusion of People with Disabilities, National and International Perspectives”, A. Rimmerman, 2013, s. 27 kitabından alınmıştır.

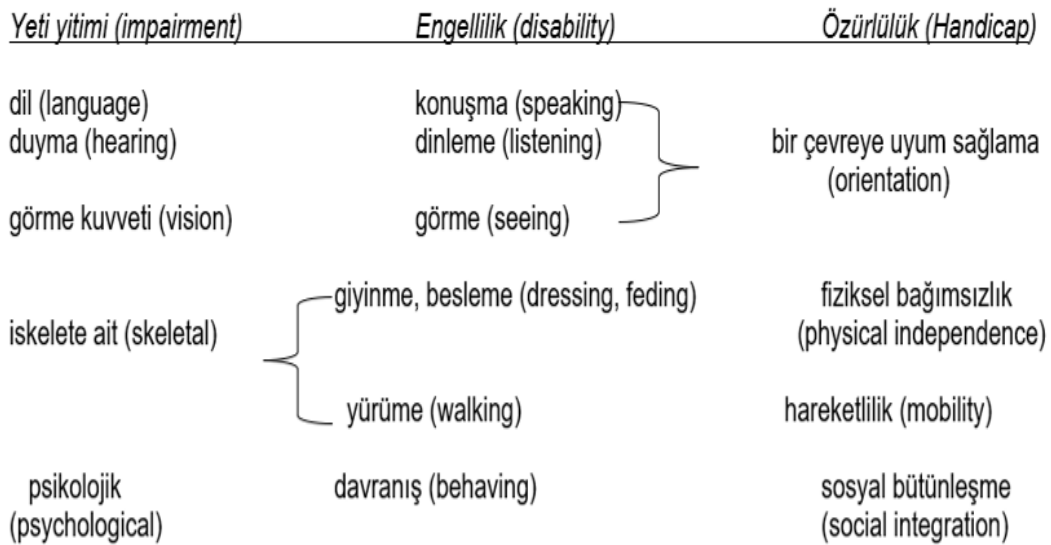
ICIDH’de “disability” kavramı engelliliği bireye indirgeyerek ele aldığı için güncel olarak “özürlülük” kavramının içeriğine sahip olarak tanımlanmıştır. ICIDH’deki “handicap” kavramı ise güncel olarak “engellilik” kavramının anlamına denk düşmektedir. Handicap kavramı “hand-in-cup” el açmak anlamında bir kökenden türediği için İngilizce literatürde sıklıkla engelli hakları savunucuları tarafından eleştirilmiştir (Oliver ve Barnes, 1998; Jeager ve Bowman, 2005; Thomas, 2011). Artık sosyal modelin de etkisiyle bireysel yeti yitimine sahip bireylerin sosyal bariyerlerle karşılaşarak engelli haline gelmeleri fikrini “disability” kavramının karşıladığı konusunda, eleştirilere rağmen, fikir birliği vardır. Güncel olarak “disability” kavramı Türkçe’ye “engellilik” olarak çevrilmektedir. İngilizce’den Türkçe’ye “özürlülük” olarak çevrilen “handicap” kavramının İngilizce literatürde kullanımının artık tercih edilmemesi, onun yerine “disability” kavramının kullanılması ile önemli bir farklılaşma olmuştur.

DSÖ, ICIDH’de yeti yitimi, engellilik ve özürlülük kavramlarını aşağıdaki içeriklerle tanımlamıştır:

- “Yeti yitimi (impairment): Sağlık deneyimi bağlamında psikolojik, fizyolojik ya da anatomik yapıda ya da işlevde herhangi bir kayıp ya da anormalliktir.” Yeti yitimi kavramını bozukluk (disorder) kavramından daha kapsayıcıdır. Çünkü bir bacağın olmaması yeti yitimiyken, bu durum bir bozukluk değildir (WHO, 1980, s. 47).

- Engellilik (disability): Sağlık deneyimi bağlamında bir yeti yitiminin sonucu olarak bir insan için normal kabul edilen bir aralıkta bir aktivite gerçekleştirme yeteneğinin sınırlanması ya da yokluğudur. Belirsiz, değişken ve keyfi görünen “disability” kavramı için yeti yitimi ve özürlülük arasındaki bağlantıyı sağlamak oldukça kolaydır. Organ ya da mekanizmanın zıttı olarak bireyin performansı açısından standart olandan ayrılmayı temsil etmektedir. Bu durum geçici veya kalıcı, geri döndürülebilir ya da geri döndürülemez ve ilerleyici ya da gerileyici olabilir. Engellilik doğrudan yeti yitiminin bir sonucu olarak bireyseldir. Bu durum yeti yitiminin nesnelleştirilmiş halidir ve kişi seviyesindeki bir rahatsızlığı anlatır (WHO, 1980, s. 28, 142).
- Özürlülük (handicap): Sağlık deneyimi açısından, bir birey için yaşa, cinsiyete sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak normal kabul edilen bir rolün yerine getirilmesini sınırlayan veya engelleyen bir yeti yitimi veya engelliliğin sonucunda o bireyin yaşadığı dezavantajdır. Böylece özürlülük bir yeti yitiminin veya engelliliğin sosyalleşmesini temsil eder. Bir birey için yeti yitimi veya engellilikten kaynaklanan kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçları yansıtır. (WHO, 1980, s. 29, 182).

ICIDH’de yer alan yeti yitimi, engellilik ve özürlülük kavramlarının tam olarak neyi ifade ettiği aşağıdaki şekilde daha iyi anlatılabilir:

Şekil 2. ICIDH’deki Kavramların Örneklendirilmesi. “International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps” WHO, 1980, s. 33 kitabından alınmıştır.

DSÖ, ICIDH’nin kavramsal bir bilgi çerçevesi oluşturmayı amaçladığını belirtmiştir. ICIDH’de yeti yitimi, özürlülük ve engellilikle ilgili deneyimleri kapsayacak bir şemsiye terime ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek, bunun için “özür/sakatlanma/maluliyet” anlamlarına gelebilecek “disablement” kavramının önerildiğini; ancak bu kavramın evrensel olarak kabul görmediğini vurgulamıştır. Bazı diller için uygun tek bir terimin olmadığını belirtmiştir. ICIDH’nin Fransızca, İtalyanca, Japonca ve Portekizce versiyonlarında özürlülüğün (handicap) şemsiye bir terim olarak kullanılmasında

eksikliklerin olduğu, bu nedenle sınıflandırmada üçüncü seviyedeki deneyimi anlatmada dezavantajlılık (disadvantage) kavramının kullanıldığını belirtmiştir (WHO, 1980, s. 2, 6).

DSÖ, ICIDH'nin temelini hastalık üzerine kurarak, hastalıkların deneyimlenmesinin sosyal ve çevresel faktörlerinde birleşimiyle özürölülük halini aldığını bu nedenle Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırmasından (International Classification of Diseases) terimlerin alındığını belirtmiştir (WHO, 1980).

Şişman (2012) DSÖ'nün ICIDH ile "...sosyal ve kültürel çevrenin bireyi engelleyici etkisinden ziyade, ... kişinin içinde bulunduğu çevrenin beklentilerini tatmin edip etmediği üzerinde durduğuna" (s. 78) dikkat çekmiştir. O halde ICIDH yeti yitimli bireyi odağına almıştır, engelli bireyi yeti yitimi odağında çevresiyle ilişkilendirmektedir.

Oliver ve Barnes (1998) ICIDH'nin bu üçlü sınıflandırmasının "entelektüel ve fiziksel normalliğin doğallığı ve varlığı üzerine kurulduğuna" (s. 15) dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşımda psikolojik ya da fiziksel yeti yitiminin engelliliğe ve özürölülüğe neden olduğu anlayışının çok sayıda problem içerdiğini aktarmışlardır: Birincisi; psikolojik ve fiziksel normallik kolaylıkla tanımlanamaz. İkincisi; insan oğlu esnek ve uyum sağlayabilirken, fiziksel ve sosyal çevre esnek değildir, uyum sağlayamaz. Üçüncüsü; psikolojik ve fiziksel yeti yitimlerinin engelliliğin ve özürölülüğün nedeni olarak görülmesi, psikolojik ve medikal müdahalelerle tedavi edilmeleri gerektiği fikrini doğurmuştur. Dördüncüsü; bu tanımlar yeti yitimlerini, engelliliği ve özürölülüğü önemli oranda kalıcı bir durum olarak ifade etmektedirler. Beşincisi; Avrupa merkezli ve dar bir değerler (baskın olarak erkek, sağlıklı, orta sınıf meslekleri içeren) çerçevesi sunan ICIDH tutarlı ve net değildir. Sonuç olarak, Oliver ve Barnes (1998) Davis'e (1986) katılarak, ICIDH'deki bu tanımlamaların günlük yaşamsal problemlerinde engellilikle ilgili bir deneyim yaşamayan bireyler tarafından gerçekleştirildiğini aktarmışlardır. Bu eleştirileri gören DSÖ, 2001 yılında geliştirdiği Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (International Classification of Functioning, Disability and Health [ICF]) çalışmasında özürölülük kavramını kullanmaktan kaçınmıştır. Buna rağmen ICIDH'nin varlığı ve engellilik çalışmalarında DSÖ'nün tanımının önemini koruması nedeniyle engellilik ve özürölülük kavramlarının tanımlarında uzun yıllardır ICIDH'den yararlanılmaya devam edilmiştir. Türkçe'ye yapılan çevirilerde de bu sorun temel olarak kavramsal karmaşayı etkilemeye devam etmektedir.

ICIDH'nin aksine ICF bir sağlık sınıflandırmasıdır ve ICF'de "engellilik, fonksiyonun azalmasıdır ve bu insan sağlığının azalması anlamına da gelir" (Engelli Bireylerin, t.y., s. 3). Bu sınıflandırmada "bütün vücut işlevlerini, etkinliklerini ve katılımı kapsayan şemsiye kavram işlevselliktir (functioning); benzer şekilde engellilik (disability) kavramı da yeti yitimleri, aktivite sınıflamaları ya da katılım sınırlılıkları için şemsiye bir kavramdır" (WHO, 2001, s. 3).

ICF'in kodlama sisteminde 4 temel alan bulunmaktadır: Vücut işlevleri; vücut yapıları; etkinlikler ve katılım; çevresel faktörler. Vücut işlevleri ve yapıları yeti yitimi ile ilgili alt alanları (zihinsel işlevler-sinir sisteminin yapısı; duyuşal işlevler ve acı, göz, kulak ve bağlantılı yapılar; nöromüsküler ve

hareket bağlantılı işlevler-hareketle ilgili yapılar gibi...) içerirken; etkinlikler ve katılımı çoğunlukla bireysel ve çevresel karşılıklı etkileşimi içeren alt alanlar (bilgi öğrenme ve uygulama; iletişim; ev hayatı; kişiler arası etkileşim ve ilişkiler; ana yaşam alanları; toplum, sosyal ve şehir hayatı gibi...) yer almaktadır. Çevresel faktörlerde ise adından de anlaşıldığı gibi bireyin çevreyle ilişkisini içeren alt alanlar (ürünler ve teknoloji; doğal çevre ve çevreye insan yapımı değişiklikler; destek ve ilişkiler; tutumlar gibi...) yer almaktadır. (Engelli Bireylerin, t.y., s. 15, 16, 22, 23)

Bu makale ile engellilikte "yeti yitimi ile engellilik" olmak üzere iki temel kavram olduğu vurgulanmaktadır. Yeti yitimi tıbbi bir kavramdır. Engelliliğin bedensel/biyolojik yönüne işaret etmektedir. Davis (2011, s. 512) ise teşhisi büyük oranda tıbbi modele dayanan yeti yitiminin de tarafsız bir terim olmadığını ve ayrıca kolaylıkla anlaşılmadığını belirtmiştir. Aslında böyle ikili bir ayrımı eleştirenler de vardır. Hughes ve Paterson'a (2011, s. 67) göre yeti yitimi ile engellilik arasındaki ayrımla biyolojik olan ile kültürel olan birbirinden ayrıştırılmaktadır. Bu sorunlu bir durumdur. Radikal engellilik kuramı bedensizleştirilmiş bir özne ve failiği olmayan bir bedeni öne sürmektedir.

Aslında sorun yeti yitimi ve engelliliğin birbirinden ayrılmasında değil, birinin diğerini tamamen dışlamasıdır. Yeti yitimi ve engellilik ayrımı engelliliğin bireysel ve sosyal boyutunu anlamakta ve onlara yönelik çalışmalar yapmakta oldukça faydalıdır. Pratikteki çalışmalara da kolaylık sağlamaktadır. Ancak yeti yitimlerinin engellilik çalışmalarından tamamen dışlanması temel bir sorun üretmektedir. Bedensiz engellilik çalışması yapılmasına doğru bu sorun ilerlemiştir. Bu durum, yani engelliliğin yeti yitimlerini dışlaması, engelli bireyler arasındaki çeşitlilikler hakkında çalışma yapmayı ve toplumdaki tutumsal bariyerleri ortadan kaldırmayı güçleştirmektedir.

Engellilik Tanımının Güçlüğü

Engellilikte kavramsal karmaşayla ilgili diğer bir sorun alanı kavramın tanımıyla ilgilidir. "Tanımsal sorunlar hem teorik hem de politika odaklı engellilik çalışmalarında temel bir rol oynamaktadır" (Ligget, 1997, Introduction, para. 2). Birçok araştırmacı (Gleeson, 2011; Jeager ve Bowman, 2005; Howards, Brehm ve Nagi, 1980; Oliver ve Barnes, 1998) da engellilik kavramının tanımlanmasındaki zorluklara değinmişlerdir. Jeager ve Bowman'ın (2005) ifade ettiği gibi "...tüm koşulların ve etkilerin hesaba katıldığı kapsamlı bir engellilik tanımı yapmak çok zor olabilir" (s. 6).

Engellilik kavramının tanımlanmasıyla ilgili güçlükleri üç ayrı tartışma alanında toplayabiliriz:

1. Engelliliğin bireysel ve toplumsal boyutu arasında yapılan ayrımın tanımda nasıl ele alınacağıyla ilgili tartışmalar.
2. Çok boyutlu, karmaşık ve dinamik bir kavram olan engelliliğin tanımlanma güçlüğüne, ulusal ve uluslararası alanda ortak bir tanımda anlaşmanın güçlüğüne veya böyle ortak bir tanımın mümkün olmadığına dair tartışmalar
3. Engellilik kavramının farklı yorumlara ve alt kategorilere sahip olması nedeniyle ihtiyaca göre yasal metinlerde ve sosyal politika araçlarında farklı tanımlandığına dair tartışmalar.

Engellilik tanımının güçlüğüyle ilgili olarak dikkat çeken *birinci tartışma alanı* engelliliğin bireysel ve toplumsal yönü arasında yapılan ayrımın tanımda nasıl ele alınacağıyla ilgilidir. Böyle bir ayrımı vurgulayarak engellilik araştırmalarında temel dönüşümü sağlayan çalışma UPIAS'ın manifestosudur. UPIAS engelliliğin bireysel yönü olan yeti yitimi ile sosyal yönü olan engellilik kavramını birbirinden ayırmıştır. Böylece güncel olarak hem politik hem de akademik engellilik çalışmalarına yön veren engelliliğin sosyal modeli ortaya çıkmıştır. Bu modelle birlikte engellilik tanımlarında vurgu bireysel yeti yitimlerinden sosyal dezavantajlara ve ayrımcılık durumlarına doğru kaymıştır. Engellilik tanımlarında ayrımcı tutum ve davranışların ve erişimsel bariyerlerin yeti yitimli bireyleri nasıl engelli hale getirdiği vurgusu öne çıkmıştır.

Burcu'ya (2015) göre “Engelli birey olmayı sosyal kimlik söylemi içinde açıklama çabası engellilik kavramının dönüşümüne yol açmıştır” (s. 13). Jeager ve Bowman (2005) ise engelliliğin genel olarak günlük yaşamı etkileyen tıbbi yeti yitimi ile tanımlandığını belirterek, engelliliğin tanımlanmasının karmaşık bir süreç olduğuna işaret etmişlerdir. Sadece yeti yitimlerine odaklanan tanımların engelliliğin anlamını sınırladığına dikkat çeken Schiek (2011), Barnes'in (1990) görüşüne katılarak engelliliğin sosyal düşüncesinin onun dar tanımlarının üstesinden gelebileceğini işaret etmiştir. Buradan yola çıkarak “sosyal hayata katılım fırsatlarını azaltan fiziksel, psikolojik ve akılsal farklılıkların” (Schiek, 2011, s. 26) engellilik tanımının merkezine konulabileceğini vurgulamıştır. Engelliliğin tanımının ve dolayısıyla onun kapsamının çok önemli olduğuna işaret eden O'Brien (2005) engellilik hakları savunucularının sosyo-politik ya da sosyal olarak yapılanmış bir tanım için uzun mücadele verdiklerine dikkat çekmiştir. İşte, engellilik tanımında bireysel boyutun mu toplumsal boyutun mu öne çıkması gerektiği ya da ikisinin bir arada nasıl ele alınacağına dair tüm bu tartışmalar engelliliğin tıbbi bir durum ya da sosyo-politik bir eylem alanı olup olmadığı konularını da öne çıkarmıştır.

Engelliliğin tanımıyla ilgili olarak dikkati çeken *ikinci tartışma alanı* çok boyutlu ve dinamik bir kavram olan engelliliğin tanımlanma güçlüğüdür. Engelliliğin çok boyutlu olması onun tanımını genişletmektedir. Bu alandaki en güzel örnek BM EHİS'in engellilik tanımıdır. BM EHİS engelliliğin geniş ve kapsamlı bir tanımını kullanmaktadır (European Network on Independent Living ve European Youth Centre Strasbourg, 2014; Sheppard, 2011).

Engellilik dinamik bir olgudur (Burcu, 2015; Jeager ve Bowman, 2005; Peters ve Opacich, 2006). Shakespeare ve diğerleri (2006) engelliliğin “karmaşık, çok boyutlu, basamaklı bir kavram” (s. 1102) olduğunu belirtmişlerdir. Tarih boyunca insanoğlunun yeti yitimine sahip olmayı deneyimlediğini belirten aynı yazarlar, farklı toplumlarda ve zamanlarda yeti yitimi ve engellilik tanımlarının ve anlaşılmasının değiştiğine dikkat çekmişlerdir. Dünya Engellilik Raporu'nda “Engellilik karmaşık, dinamik, çok boyutlu ve tartışmaya açık” (World Health Organization, 2011, s. 3) olarak ifade edilmiştir.

Engelliliğin gelişen ve dinamik yapısı onun ortak ve net bir tanımının yapılmasında sorun teşkil etmektedir. Ayrıca ulusal, uluslararası koşullar ve çekişmeler engellilik tanımını etkilemektedir. Bu durum engelliğin ortak bir tanımının imkânsızlığını da akla getirmektedir. Kimi araştırmacılar ve çalışmalar (Palmer ve Harley, 2012; BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Komitesi Genel Yorum No. 5, 1994; "Cornell University", 2018; Burkhauser, Houtenville, Wittenburg, 2003) engelliliğin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımının olmadığına dikkat çekerlerken; Shakespeare ve diğerleri (2006) böyle bir tanımın zaten imkânsız olduğunu vurgulamışlardır. Burkhauser, Houtenville, Wittenburg (2003) ise engellilik tanımlarının çoğunlukla kullanım amaçları doğrultusunda değiştiğini belirtmişlerdir.

Engelliliğinin tanımıyla ilgili *üçüncü tartışma alanı* farklı yorumlara ve alt kategorilere sahip olan engelliliğin yasal metinlerde ve sosyal politikalarda ihtiyaca göre farklı tanımlanmasıdır. Jeager ve Bowman (2005, s. 7) bir toplumun sosyal tutumlarını yansıtarak engelliliği tanımladığını ve yakın zamanlarda aynı davranışa engelliliğin yasal tanımlarında da rastlandığını belirtmişlerdir.

Engellilik farklı yorumlarla daraltılabilen veya genişletilebilen çeşitli yan anlamlara sahiptir (Fairchild, 2002). Bu durum yasal düzenlemelerde daha belirgindir. Engellilik kavramının farklı yasalarca farklı yorumlanması temelde değişik algılara neden olmaktadır. Böyle bir algıda kavramsal karmaşayı beslemektedir.

Belirli bir kanun veya politikanın amacına bağlı olarak engelliliği nasıl tanımladığı o kanun kapsamında kimin engelli olarak korunacağını belirlemektedir. Bu nedenle istihdama veya diğer sosyal hayata dair kanunlarda tek bir engellilik tanımı bulunmamaktadır. Bu konuda genelde iki yaklaşım vardır (ILO, 2007, s.16):

1. Engelli bireylere veya onların işverenlerine finansal veya materyal desteği sağlayan düzenlemelerde engelliliğin tıbbi modeline dayanan yeti yitimleriyle ilgili dar bir tanımlama kullanılır. Bunun amacı böyle bir desteğin en ihtiyaçlı kişilere ulaşmasını sağlamaktır.
2. Engelliliğe dayalı ayrımcılıktan korumayı amaçlayan düzenlemelerde engelliliğin sosyal modeline dayanan geniş bir tanımlama kullanılır. Böylece hafif derecede engelli olan, engelli yakını olan, yanlışlıkla engelli olduğu farz edilen ve engelliliğe dayalı ayrımcılıktan etkilenen bireyleri de kapsar.

Örneğin Amerikan Engelliler Yasası'nın (ADA) ana amacı engelli bireyleri ayrımcılıktan korumak olduğu için engelliliği geniş bir anlamla ele alırken; Sosyal Güvenlik Yasası'nın temel amacı çalışamaz durumdaki insanlara yardım sağlamak olduğu için engelliliği dar bir tanımla ele almaktadır. ADA'ya göre engelli olarak kabul edilen ve bu yasanın kendisine sunduğu ayrımcılıktan korunma çerçevesinde hareket edebilen bir birey, sosyal yardımlardan yararlanmak istediğinde yeterince engelli olmadığı gerekçesiyle bu haklardan yararlanamayabilir (Scotch, 2000, s. 217).

Engelliliğin birden fazla bakış açısına göre tanımlandığına işaret eden Howards, Brehm ve Nagi (1980, s. 6, 41), bir toplumun engellilik tanımının o toplumda engellilikle ilgili yürütülecek olan sosyal

politikalara temel teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Eğer bir toplumda engellilik, kişilerin çalışmasını engelleyen sağlık koşulları ile tanımlıyorsa; kamu politikasının engelli bireylere gelir yardımları şeklinde oluşabileceğini, mesleki rehabilitasyonla işe geri dönmenin gerçekleştirilebileceğini, ancak temel vurgunu para yardımına yöneleceğini aktarmışlardır. Bununla birlikte engellilik sınırlı iş piyasası ile bireysel kapasitenin bir birleşimi olarak tanımlanıyorsa, kamu politikasının sağlık koşullarından ziyade istihdama geri dönene kadar geçici gelir sürdürme yardımına odaklanacağını vurgulamışlardır.

Hahn (1985) ise engellilik politikasında tıbbi, ekonomik ve sosyo-politik olmak üzere üç tanımın varlığına işaret etmiştir. Engelliliğin hem tıbbi hem de ekonomik tanımlarına engelliliğin sosyo-politik tanımı tarafından artan bir meydan okuma olduğunu belirten Hahn'a göre bu tanım, toplumun taleplerine adapte olmamış engelli bireylerin yeteneksizliklerinden ziyade; yapılandırılmış sosyal çevrenin engelli vatandaşların ihtiyaçlarına ve arzularına cevap verecek şekilde ayarlanamamasına odaklanmaktadır. Yani engellilik engelleyici çevrenin sonucunda meydana gelmektedir. Bu tanımlamalar engelliliğin ne şekilde ele alınacağı ve uygulamalara, gerekli müdahalelere nasıl yansıtacağı hakkında önem arz etmektedirler. Howards, Brehm ve Nagi (1980) de sosyal politikaların uygulama alanı olan programların kendi yaptıkları engellilik tanımları içine giren bireylere yardımlar sağladıklarına dikkat çekmişlerdir.

Engellilikle ilgilenen kurum ve kuruluşların ve de farklı uzmanlık alanlarının ihtiyaç, yaklaşım, uygulama ve bakış açılarının değişmesiyle değişik tanımlamalarının olması da engellilik hakkında kavramsal karmaşayı beslemektedir (Oliver ve Barnes 1998; Şişman 2012; Taşçı, 2018). Araştırmacılar (Şişman, 2012; Karataş, 2002,) bu kavram karmaşasının engelli bireylerle ilgili politikaların, yasaların ve hizmetlerin kapsamını belirsizleştirdiğini, bu durumun uygulamada sorunlara sebep olacağına dikkat çekerek dil birliğinin önemini vurgulamıştır. Böyle bir bakış açısı engellilik hakkında genel fikirler üretilerek sosyo-politik bir savunmayı ve hak iddiasını güçlendirecektir. Bu nedenle bu makalede de engellilik hakkında çatı bir kavramın kullanılması önerilmektedir.

Engellilik Kavramının Türkçe Literatürdeki Durumu

Türkçe literatürde engellilik üzerinde anlaşılmış tek bir kavram ve tanım yoktur. Önceleri özürlü kavramının kullanımı hâkimken, günümüzde daha çok engelli kavramı kullanılmaktadır. Bununla birlikte bazı akademik çalışmalar ve internet temelli engellilik forum veya bloglarında sakat kavramının kullanımı da artmaktadır. Ayrıca güncel olarak engelli çocuklar için sağlık kurulu raporlarında, özel eğitim ve çocuk gelişimi alanlarında özel gereksinimli bireyler/çocuklar ifadeleri de kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra, doğal olarak, engellilik örgütlenmelerinde yeti yitimlerinin adları da (kör, ortopedik, otizm, sağır, down sendromu, spastik gibi) yer almaktadır.

Engellilik hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar (Kalaycı-Kırılıoğlu ve Karakuş, 2020; Şişman, 2012; Seyyar, 2015; Şiriner-Önver, 2014; Karataş, 2002; Bezmez ve diğerleri, 2011; Taşçı: 2018;

Altuntaş ve Atasü-Topçuoğlu, 2016; Yılmaz, 2016) kavram karmaşasına değinmişlerdir. Bu karmaşanın asıl sebebinin kavramların İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmesindeki farklılıklarda olduğunu belirterek farklı içeriklere sahip olmalarına rağmen, birbirinin yerine kullanılmalarını eleştirmişlerdir.

Çeviri anlaşmazlıkları arasında öncelikli olarak “disability” kavramının Türkçeleştirilmesi gelmektedir. Bezmez vd. (2011, s. 24) İngilizceden Türkçeye çevirilerden oluşan derleme çalışmalarında “disability” kavramını engellilik yerine sakatlık olarak çevirmişlerdir. Yazarlar sakatlıkla ilgili terimlerin Anglosakson dünyadaki engelli hareketlerinde ve akademik tartışmalarda anlam bulduğunu, Türkçeye çevrilerde, tarihsel bağlam aynı olmadığı için, anlamların tam karşılanamadığını belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni Türkiye'de engelliliği şekillendiren sosyo-kültürel değerlerin oluşum ve anlam bakımından Batı dünyasındakilerden farklı olmasıdır (Kahraman-Güloğlu, 2017, s. 117-125).

Engellilikteki diğer bir önemli kavram olan “impairment” kavramı Türkçeye genel olarak “yeti yitimi” terimiyle çevrilmiştir. Bu kavram üzerinde genel itibariyle bir anlaşma vardır. Ancak, Burcu (2006; 2015) impairment kavramını sakatlık olarak çevirmektedir. Aslında burada olan çeviride kullanılan kavramsal ifade farklılığıdır. Çünkü engelli bireyin vücudundaki herhangi bir yeti yitimine işaret edilmektedir. Bu da engelli bireyin sağlığı açısından engel türünün tespitinde ve varsa rehabilitasyonunda önemlidir.

Şişman (2012) tarihsel süreçte Türkiye'de uluslararası metinlerin çevirilerinde önce sakat, sonra özürli kavramının geçtiğine dikkat çekmiştir. Günümüzde ise “people with disabilities” ve yine aynı anlamdaki “disabled people” kavramları genellikle “engelli insanlar” olarak çevrilmektedir. Akademik çalışmalarda da özürli yerine engelli kavramının kullanımı tercih edilmeye başlanmıştır. Engellilik hakkında çalışmalar yapan ve kavramsal tartışmalara değinen birçok akademisyende bu durum gözlenmektedir.

Önceki çalışmalarında genel olarak özürli kavramını kullanan Seyyar (2001) daha sonraları “engellilik” kavramını kullanmaya başlamıştır. Engellilik ve özürlilik kavramının birbiriyle bağlantılı olduğuna, ancak ayrı anlamlar taşıdığına dikkat çeken Seyyar (2015) konuya eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Ona göre “...engellilik, yetersizlik veya dışlanma gibi sebeplerden dolayı özellikle yaş, cinsiyet, inanç ve sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak kişinin sosyo-kültürel rolünü yerine getirmesinin engellenmesi durumudur” (Seyyar, 2015, s. 26). İhtiyaç duyduğu bakım ve desteği toplum veya devletten yeterince alamayan her özürli birey ise engelli bir bireydir. Ancak bireysel olarak özürli olmayan fakat toplumsal açıdan dezavantajlı olan yaşlılar, yoksullar, etnik ve dini azınlıklar, Romenler veya şiddet gören kadınlar da engelli bireylerdir (Seyyar, 2015, s. 25, 26). Taşçı (2018, s. 120) da engelliliğin içeriğinde genişletme yaparak bireysel yeti yitimine sahip olmayan “göçmenler, kadınlar, eski hükümlüler, yaşlılar, romanlar ve çocuklar” gibi diğer dezavantajlı grupların da sosyal anlamda dezavantajlı engelliliğe sahip olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu fikirler engellilik çalışmaları açısından doğru gözükmemektedir. Engellilik, yeti yitimine sahip bireylerin

sosyal anlamda yaşadıkları dışlanmışlık durumudur. Diğer dezavantajlı gruplar içerisinde yeti yitimine sahip bireyler varsa, bunlar toplumsal yaşama katılmada tutumsal ve çevresel bariyerlerle karşılaşacaklarsa (ki sosyal yapı engelli olmayan bireylere yani çoğunluğa göre dizayn edildiği için bariyerlere karşılaşılması imkansızdır) zaten engelli bireylerdir. Kadınlar, göçmenler, çocuklar vb. engelli bireylerden ayrı birer dezavantajlı grupturlar. Dezavantajlı grup olmaları yönüyle ortak noktaları bulunmaktadır. Her dezavantajlı gruba dair bütüncül bir bakış açısına ihtiyaç vardır; ancak bu grupların her biri ayrı olarak da ele alınmalıdır.

Burcu (2001; 2006; 2007) da önceki çalışmalarında özürlü kavramını kullanmıştır. Özürlü olmada biyolojik etkenlerin varlığını kabul etmekle beraber özürsüzlüğün sosyal olarak inşa edildiğini vurgulamıştır ve özürlü olmayı sosyal anlamda ele almıştır:

“...sosyal özürsüzlük, en genel biçimde, bireyin sosyal yaşamında ihtiyaçlarının karşılanamaması, bağımsızlığının oluşumunun ve devamlılığının sağlanabileceği sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alt yapıların yetersizliği ve bu çerçevede ‘diğerlerinden farklı birey’ olarak görülmesinde belirlenmektedir” (Burcu, 2007, s. 1).

Daha sonraki çalışmalarında engellilik kavramını kullanan Burcu (2015) özürsüzlük gibi engelliliği anlamada da biyolojik faktörlerden daha ziyade sosyal faktörlerin ele alındığını belirtmiştir. Konu hakkında Türkiye’deki bilimsel bilgi birikimine önemli katkılar yapan Burcu’nun (2015) çalışmasının ismi de “Engellilik Sosyolojisi”dir.

Sungur-Ergenoğlu ve Yıldız (2013) da özürsüzlük ve engellilik kavramlarını birbirinden ayırt ederek, özürsüzlüğü bireysel, engelliliği ise daha sosyal açıdan değerlendirmektedir:

“Özürsüzlük; kişiye ait bir durumu ifade ederken, engellilik çevreyle kişinin etkileşimini ifade etmekte, dolayısıyla yapısal çevre için üretilen düşünce ve çalışmalarda kendi başına bir dinamiğe ve anlama sahip olmaktadır. Diğer yandan ‘özürsüzlük’ ise, özürsüzlüğün çağrıştırdığı ‘özür dilemek’ anlamı sebebiyle kaçınılan bir kelimedir” (s. 124).

Bezmez vd. (2011, s. 24) sakat ve sakatlık terimlerinin gündelik dildeki anlamlarında bir çeşit değersizleştirme içerebildiğini, ancak kendileri de sakat olan politize bir grup tarafından bu anlamın tersyüz edilerek yeniden benimsendiğini aktarmışlardır. Böylece sakat kelimesinin olumsuzluğu çağrıştırdığı şeklindeki görüş eleştirilerek, sakatlık kavramı bir durumun adı olarak yeniden benimsenmişlerdir. Şiriner-Önver (2014, s. 40) de çalışmasında toplumsal olanı da içine aldığı için sakat kavramını kullandığını belirtmiştir. Engelli kelimesinin içinde engellenmenin yeti yitimli bireyden kaynaklandığı imasını barındırdığı için kullanmayı tercih etmediğini ifade etmiştir. Türkiye’de sakat kavramının kullanımı gittikçe artmaktadır. Özellikle internette örgütlenen çeşitli forum veya bloglar buna katkı sağlamaktadır. Engelliler.biz Platformu’nun kurucusu Bülent Küçükbaşlan (2011) engellilikle ilgili kavramlara politik bir anlam yüklenmesi gerektiğini belirterek, özürsüzlük kavramının sağlam bedenleri normalleştirdiğini ve engelli bireyin varlığını değersizleştirdiğini, engelliliği ise postmodern kapitalizmin ürettiği bir kavram olarak eleştirdiğini; ancak sakat kavramının özünde sade

bir hali tespit ettiğini, değer biçmediğini ve dışlama içermediğini savunmaktadır. Çeşitli akademisyen, yazar ve engelli aktivistler bir araya gelerek 2013 yılının Mart ayında “Sakatlık Çalışmaları İnsiyatifi” adı altında Engelliler.biz Platformu’nda bir forum kanalı açmışlardır. Forum sakatlık çalışmaları hakkında bilgi, tecrübe ve duygu paylaşımını amaçlamaktadır². Geneli sakat aktivistlerin oluşturduğu bir grup da “Sakatlık Çalışmaları” başlığı altında bir blogda sakatların toplumla bütünleşmesi adına sakatlık üzerine çeviri yazılar yayınlamaktadır³.

Çitil ve Üçüncü (2018, s. 236) eğitim bilimlerinde güncel olarak engelli bireyler yerine daha yumuşak bir ifade olduğu düşünülerek özel gereksinimli bireyler kavramının kullanıldığını belirtmişlerdir. Aslında sorun kullanılan kavramların incitici olmasından öte tam olarak neyi ifade ettiğinin iyi anlaşılabilmesidir. Güncel olarak engelli çocuklar için sağlık kurulu raporlarında, genel olarak da özel eğitim ve çocuk gelişimi alanlarında “özel gereksinimli bireyler/çocuklar” kavramı kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra engellilik alt gruplarının ihtiyaçları doğrultusunda çalışmalar yapmak için yeti yitimi özelinde kavramlar da kullanılmaktadır. Bu çok doğaldır. Burada dikkat edilmesi gereken husus engellilik türlerine ait bu kavramların inciti, negatif, aşağılayıcı ve saldırgan şekilde kullanılmamasıdır ve kavramın tam olarak neyi ifade ettiğinin anlaşılmasıdır. Günümüze kadar engelli bireylere topal, aksak, geri zekalı, özürlü, kusurlu gibi kavramsal ifadelerle yaklaşıldığını belirten Jeager ve Bowman (2005) da kullanılan kavramın ve ifade edilme biçiminin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Gerçekten de engelli bireylerin temelde yeti yitimlerine dayanan farklı alt kavramlarla kategorize edilmesi oldukça yaygın bir durumdur. Örneğin görme engelli birey “kör” olarak, duyma engelli birey “sağır” olarak, fiziksel engelli birey “kötürüm” olarak, zihinsel engelli birey “geri zekâli” olarak kavramlaştırılmaktadır. Bu ifadelerin her biri engelli olmayan bireylerdeki eksikliği ifade etmede suçlayıcı, aşağılayıcı ve alçaltıcı tarzda da kullanılabilir. Hatta bunların bazıları atasözleri şeklinde kalıplaşmış ifadelerdir. Türkçe’de de “Körle yatan şaşkı kalkar”, “Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur”, “Bitli bakkalın kör alıcısı olur”, “Sağır işitmez uydurur”, “Sakata gelmek”, “Topalla gezen aksamak öğrenir” gibi yeti yitimleri üzerinden negatif anlamlar taşıyan atasözleri bulunmaktadır.

Şişman (2012, s. 71, 72) Türkiye’de eğitim program adlarında “engelli” kavramının tercih edildiğine, buna karşın sivil toplum örgütlerinde “sakat, özürlü, engelli, kör, sağır ve dilsiz” kavramlarının da kullanıldığına dikkat çekmiştir. Sivil örgütlenmelerde yeti yitimleri temelinde bir araya gelmenin anlamı büyüktür. Her engelli birey ve ailesinin yaşadığı toplumsal sorunlar değişmekle beraber aynı engellilik türüne sahip bireylerinki birbirine daha çok benzemektedir. Özelde yeti yitimleri temelinde bir araya gelen engelli bireyler ve aileleri birbirlerine daha anlamlı destek verebileceklerdir ve de daha etkili bir politik savunma yapabileceklerdir. Türkiye’de de bu durum çok yaygındır. Ancak bazen

² Sakatlık Çalışmaları İnsiyatifi hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.engelliler.biz/forum/sakatlik-calismalari-inisiyatifi/>

³ Sakatlık Çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.sakatlikcalismalari.net>

bu durum bir çeşit dağınıklığa ve sosyal politika alanında hak arayışında zayıflığa da yol açabilmektedir. Bunu aşmak için dernekler bir araya gelerek federasyonlar kurmaktadırlar.

Türkiye’deki Yasal Metinlerdeki Durum

Türkiye’de yasal düzenlemelerde “özürlü, sakat, engelli, işlev ve yapı farklılıkları, yeti yitimi, yetersizlik, malullük, iş göremezlik, özel gereksinimlilik” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Daha eski tarihlerdeki (1926’da 1979’a kadar uzanan sürelerde) yasal düzenlemelerde ise engelli bireyleri ifade etmek için “alil veya akli zayıf, ama, deliler, dalanmış ve kudurmuşlar, işten aciz, mecnun, sair ruhi hastalar, malul, herhangi bir noksani hilkate malik olanlar, kör, sağır, dilsizler, ruhen arızalı ve intibaksız, akılca ve bedenen arızalı, bedeni ve ruhi kabiliyet melekeleri azalmış, felçliler” gibi kavramlar kullanılmıştır (Şişman, 2012, s. 70). Bu kullanımlara baktığımızda eski tarihli yasal düzenlemelerde engelli bireylerin yeti yitimleriyle ve engelliliğin alt grupları ile ifade edildiğini görmekteyiz.

Birçok ölkedeki yasal düzenlemelerde engelli bireyler geçersiz/malul (invalid), özürlü, geri zekalı (retarded) gibi saldırgan olan kelimelerle ifade edilmektedir. Bunlar yerine yasal düzenlemelerde insana saygıdan ötürü engelli bireyler kavramı kullanılmalıdır. Kelimeler dikkatli seçilmeli, saldırgan olarak kabul edilebilecek bir dil kullanmaktan kaçınılmalıdır (ILO, 2007, s. 18).

2013 yılı Mayıs ayı öncesine kadar Türkiye’deki yasal mevzuatta sık sık “özürlü, sakat, çürük, engelli” kavramları birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bu anlamda mevzuatta bir bütünlük yoktur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın (1982) kanun önünde eşitliği ifade eden 10. Maddesine 2010 yılında eklenen yeni fıkra ile engelliler hakkında “özürlüler” kavramı kullanılmıştır: “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” Anayasanın “sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler” başlığı altında 61. Madde de “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.” diyerek halen “sakat” kavramı da kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı’nın görev ve yetkilerinin ele alındığı 104. Madde de “Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982) denilmektedir. Çitil ve Üçüncü (2018, s. 235) öncelikle hukuk olmak üzere birçok alanda özürlü kavramının kullanıldığını, ancak bu kavramın engelli bireylerin hukuki ve sosyal konumlarını anlatmada eksik olduğunu ve de çevresel ve toplumsal algının etkisini anlatmada başarısız olduğunu belirtmişlerdir.

2005 yılında kabul edilen ve ilk adıyla “Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”da (2005) özürlü kişi bireysel yeti yitiminden dolayı, toplumsal yaşama uyum sağlamada ve kendi başına yaşamını sürdürmede zorlukları olan ve bu nedenlerle dışardan korunma, bakım, rehabilitasyon vb. destek hizmetlerine muhtaç olan kişi olarak tanımlanmaktaydı. 2008 yılında Türkiye’de iç hukuka dahil edilen BM EHİS’te engelliliğe dair her şey adından da anlaşıldığı gibi engellilik olarak geçmektedir. BM EHİS’le birlikte Türkiye’de

engellilik kavramının kullanımı hızlı bir şekilde artmıştır. Bununla birlikte özürli kavramının kullanımı da engelliliğin tıbbi modelinin izlerini taşıdığı gerekçesi ile eleştirilmeye başlamıştır (Menda, Balkan ve Berktaş, 2013, s. 12). 2013 yılında Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 96 adet yasal mevzuatta çeşitli derecelerde ve sayıda yeti yitimi yaşayan ve topluma eşit katılımında tutumsal ve çevresel sorunlardan etkilenen bireyleri tanımlamak için “engelli” ibaresi ve türevleri kullanılmaya başlanmıştır.

Özürli ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun daha sonra 2014 yılının şubat ayında yapılan değişiklikle “Engelliler Hakkında Kanun” ismini almıştır ve engelli kavramı kullanılmaya başlanmıştır: “Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireylerle ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder” (Engelliler Hakkında Kanun, 2005). Her iki tanıma baktığımızda değişen sadece “özürli” yerine “engelli” kelimesinin kullanılması değildir. Kavramların içeriği de farklılaşmıştır. Artık Türkiye’de engellilik konusunda sosyal çevrenin ve tutumların etkisi kabul edilmiştir. Engellilik bireysel bir sorun değildir. Engelli bireylerin sosyal sorunları vardır. Bu sorunların çözümü için öncelikle kavram karmaşasının giderilmesi gereklidir.

Yasal mevzuattaki bu kavram karmaşası kendini engellilerle ilgili sosyal politikaları hayata geçiren kurum ve kuruluşlarda da göstermektedir. Örneğin, Türkiye’nin engelli bireylerle ilgili ilk şemsiye kuruluşunun adı kısaca Özürli İdaresiydi. Mülga edilen bu kurum yerine kurulan yeni kurumun adı da Özürli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü oldu. 6462 sayılı Kanun ile kurumun adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olmuştur.

Türkiye’de engelli bireylerin engellilik derecelerini gösteren ve engelli bireylere sunulan hak ve hizmetlerden faydalanmada öncelikli bir koşul olan engelli sağlık kurulu raporları da kavram karmaşasına etkide bulunmaktadır. Önceleri Özürlilik Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürli Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik’le (2013) engelli bireylerin teşhisi ve özürlilik oranları tespit edilmekteyken 20 Şubat 2019’da bu yönetmelik yürürlükten kaldırılarak yerine çocuklar ve yetişkin engelli bireyler için iki ayrı yönetmelik getirilmiştir. Yürürlükten kaldırılan yönetmelikte özürli kavramı bireysel yeti yitimleri nedeniyle toplumsal hayata katılmada ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada zorlanan ve desteğe ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmıştır. Yine bu yönetmelikte özür oranı 50 ve üstünde olan günlük yaşamını başkalarının yardımı olmadan yaşayamayan bireyler için “ağır özürli” kavramı kullanılmıştır. Ancak güncel olan Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik’te (2019) engelli birey Engelliler Hakkında Kanun’da olduğu şekliyle tanımlanmıştır. Böylece ilk kez tıbbi bir raporda özünde sosyal modelin izlerini taşıyan bir engellilik tanımı kullanılmıştır. Bu yönetmelikte engel tanımına göre fiziksel veya ruhsal engel oranı %50 ve üzerinde olan ve günlük hayatını tek başına yaşayamayanlar için “tam bağımlı engelli birey” ifadesi kullanılmıştır.

Çocuklar İçin zel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik'te (2019) adından da anlaşıldığı gibi engelli kavramı kullanılmamış ve engelli çocuklar için "zel gereksinimli bireyler" kavram bütünü kullanılmıştır. Burada sadece "zel gereksinim" tanımlanmıştır: "Çocuğun toplumsal yaşama eşit katılabilmesi için bedensel ya da gelişimsel işlev kısıtlılığı olmayan bireylerden farklı sağlık, eğitim, rehabilitasyon, cihaz, ortez, protez, çevresel düzenlemeler ve diğer sosyal ve ekonomik haklara ve hizmetlere gereksiniminin olmasını ifade eder" (Çocuklar İçin zel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, 2019). Böylece zrllk kavramı engelli bireylerin ve ailelerinin çokça başvurduğu ve hastanelerin sağlık kurulları tarafından verilen engelli sağlık kurulu raporlarından ve işleyişten tamamen kaldırılmıştır.

1983 tarihli 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda "Bakıma İhtiyacı Olan Engelli" tanımı da yapılmıştır: Sağlık kurulu raporu ile ağır engelli oldu tespit edilen, bir başkasının desteği ve bakımı olmadan günlük yaşamını sürdüremeyen birey bakıma ihtiyacı olan engelli bireydir.

2009 tarihinde yayınlanan Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'te 2013 yılında yapılan değişiklikle zrl kavramı yerine engelli kavramı kullanılmıştır. Ancak burada değişen sadece kavram olmuştur. Tanım neredeyse hiç değişmemiştir. Engelli bireylerin istihdamı ile ilgili temel yasal düzenlemelerden biri olan bu yönetmelikte engelli kavramı halen aslında zrl kişiye tanımlar şekilde ele alınmaktadır. Yeti yitimlerine vurguda bulunulmakta, kişilerin yeti yitimleri nedeniyle toplumsal yaşama katılamadığı ne sürülmekte ve korunmaya, bakıma, rehabilitasyona, desteğe ihtiyaç duyan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Burada en dikkat çekici husus ise tüm bu sıralanan özelliklerin yanı sıra "tüm vücut fonksiyon kaybının en az yüzde kırk olduğu sağlık kurulu raporu ile" ispatlanması istenmektedir (Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 2009). Görüldüğü gibi bu tanımda engelliliğin sosyal boyutuna, toplumsal ve tutumsal bariyerlere hiç değinilmemiştir. İstihdam gibi sosyal yaşama aktif katılımda temel belirleyici olan alana dahil olabilmeye sosyal haklardan faydalanabilmek için en az yüzde kırk engelli bulunduğunun sağlık kurulu raporuyla kanıtlanması yasal bir zorunluluk olması önemli bir çelişkidir. Türkiye'de yasal mevzuatta engelliliğin sosyal modeli ağırlıkta olmasına rağmen, uygulama tıbbi modelin öncelikli olduğu görülmektedir.

Türkiye'de yasal mevzuatta engellilik kavramında bir uzlaşma sağlanmış görünse de kavramın tanımında farklılıklara rastlanabilmektedir. Bunun yanında "tam bağımlı" ve bakıma ihtiyacı olan" engelli birey tanımları da mevcuttur. Bu tanımlarla engelli birey ve ailesine maddi destek sağlamanın n açılmaktadır.

Engellilikle ilgilenen her kesimin kendi bakış açısının olmasını doğal kabul eden şişman (2012, s. 72) Türkçe'de tek bir kavramın kullanılmasını mümkün görmemektedir. Sungur-Ergenoğlu ve Yıldız (2013, s. 124, 151) ise engellilikle ilgili kavram karmaşasının zmlenmesinde farklı bir bakış açısı getirerek, terim seçiminde önemli olanın engelli bireylerin kendi tercihleri olduğunu ifade etmişlerdir. Engelli bireylerle ilgili terim kullanımının İngilizce terminolojide oldukça net olduğunu belirterek,

özürlülük kavramının eksik anlaşıldığını, Türkiye’de uygulamaların daha ziyade hareket kısıtlılıkları doğrultusunda geliştiğini ve böylece diğer özürlülük durumlarına ilişkin çalışmaların yetersiz olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Kendisi de engelli bir birey olan Serkan Erol (2019) ile yapılan görüşmede engelli kavramı ile özürlü ve sakat kavramlarının kullanımlarının yumuşatılmaya çalışıldığını, aslında önemli olanın kavram değil, insanların bakış açısı olduğunu belirtmiştir: “İnsanların bakışları olumsuzsa ne adı verersen ver.” Burcu (2015, s. 21) ise engelliliğin tanımının yeniden inşa edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ancak bu şekilde hem teorik hem de uygulamalı engellilik çalışmalarında bir çelişmeler ortadan kaldırılabılır.

SONUÇ

Engellilikte hem bir kavram hem bir anlam karmaşası vardır. Aynı kavram birçok yerde farklı anlamları da içerir şekilde ya da farklı kavramlar aynı anlamları anlatır şekilde kullanılmaktadır. Bu durum engellilik çalışmalarının gelişimsel yönüne sekte vurmaktadır ve de engelli bireylere sunulan hizmetlerin uygulanmasını etkilemektedir. Özellikle sosyal hizmet alanında engellilik çalışmalarının ilerleyebilmesi, uygulamada bakım ve sosyal yardım üzerine şekillenen engelli bireylerle sosyal hizmet çalışmalarının güçlendirme odağında da hızlı bir şekilde ilerleyebilmesi için kavramsal karmaşanın açıklığa kavuşturulması gereklidir.

Engellilik hem bireysel hem de toplumsal boyutlara sahip bir ayrımcılık temelidir. Engellilik modellerinin ve sınıflandırmalarının görüşleri engelliliğin bireysel ve toplumsal boyutunun hangi kavram ile ifade edilmesi gerektiğini ve kavramların içeriğini etkilemektedir. Güncel olarak engelliliğin bireysel boyutu “yeti yitimi” kavramıyla, toplumsal boyutu bizatihi yine “engellilik” kavramıyla ifade edilmektedir. Engellilik çalışmalarının anlaşılması ve ilerlemesi ancak bu iki yönlü bakış açısıyla sağlanabilir.

Aynı kavramsal ifadeler üzerinde anlaşılıp, kavramların temelde neyi ifade ettiğine dair ortak fikirlerin benimsenmesi önemlidir. Ancak uluslararası alanda ortak bir engellilik tanımı, sosyal şartların engelliliğe etkisi nedeniyle mümkün görünmemektedir. Bunun yerine engellilikte uluslararası ortak standartların belirlenmesine dair çalışmaların yapılarak, ulusal ve uluslararası politikalarda ortaklık sağlanması gereklidir.

Engelli bireyleri ifade etmede hangi kavramın kullanılacağı ile ilgili karmaşanın yanı sıra kavramların içeriğinin tanımlanmasında da farklı zorluklar söz konusudur. Yeti yitimi bedendeki bir organın ya da uzvun olmaması veya yeterli işlevselliği gösterememesi olarak tanımlanabilir. Engellilik hakkında ortak bir tanıma ulaşmak güçtür, ancak tanımın içerisinde bazı kavramlarının vurgulanması gereklidir: “Yeti yitimi, çevresel ve sosyal bariyerler ve olumsuz tutumlar, ayrımcılık ve fırsat eşitliği” kavramları olmalıdır. Buradan yola çıkarak engelliliği şöyle tanımlayabiliriz: Yeti yitimli olup, fonksiyonel kayıp yaşayan bireylerin toplumsal hayata katılmada karşılaştığı tutumsal, sosyal ve çevresel bariyerlerin sonucunda ayrımcılık üreten ve bunların telafisi için fırsat eşitliği ile

desteklenmesi gereken toplumsal bir olgudur. Bununla birlikte engellilik bir başlangıç ya da sonuç olarak değil bir süreç olarak ele alınmalıdır. Çünkü engellilik durağan olmayan bir durumdur. Çeşitli biyolojik ve sosyal farklılıklar (örneğin; toplumsal cinsiyet, ırk, statü vb) engellilikle ilgili koşulları değiştirmektedir. Yine engelliğe dair çalışmalarda şu bakış açısının yerleştirilmesi önemlidir: Engellilik toplumsal bir sorun değildir, ancak engelli bireylerin ve ailelerinin toplumsal sorunları bulunmaktadır.

Yeti yitimi, özürllük ve engellilik arasındaki anlam farklılıklarını şöyle bir örnekle daha rahat anlatabiliriz: “Doğuştan sağ kolu olmama veya sonradan onu kaybetmiş ya da kolun işlevini yitirmiş olma durumu bu kişinin yeti yitimine sahip olduğunu gösterir. Yeti yitimleri bireyseldir. Eğer biz böyle bir yeti yitimi nedeniyle bu kişinin tek elle konserve kapağını açamadığını, tek kolla spor yapamadığını, işe giremediğini, sosyal hayata katılmadığını söylersek bu kişiye “yeti yitimli/özürllü birey” dememiz gerekir; çünkü bu birey yeti yitimi nedeniyle, yani bireysel özelliği nedeniyle bunları yaşıyordu ve bu durum bireyin fonksiyonel sınırlılığa sahip olduğunu gösterir. Ancak biz tek elle açılacak nitelikte, evrensel tasarım doğrultusunda üretilmiş konserve kapaklarının olmadığı, tek kolla yapılabilecek sporları keşfetmesine olanak tanınmadığı, herhangi bir işte onun tek kolla çalışabileceği makul düzenlemelerin yapılmadığı ve bu kişinin tek kollu olması sebebiyle düşük verime sahip olabileceği önyargıları nedenleriyle işe giremediğini; yani aslında çevresel bariyerlerin ve önyargılı tutum ve davranışların yeti yitimine sahip bireyi sosyal hayattan dışladığını söylersek bu kişiye “engelli birey” dememiz gerekir.

İthal kavramların Türkçeye çevrilmesinde her zaman sorunlar yaşanmıştır. Önemli olan çevirisi yapılan kavramların Türkiye dinamikleri içerisinde, Türk kültürüne uygun bir şekilde, tarihi kökene ve toplumsal koşullara bakılarak ya var olan kavramlardan birini seçmek ya da koşullar uymuyorsa, anlam karşılanamıyorsa üzerinde anlaşma sağlanan yeni bir kavramla ifade etmek gerektiğidir. Günümüzde “engellilik” teriminin seçildiği konusunda genel bir görüş birliği olduğu söylenebilir. Ancak bu terimin gerçekten anlatılmak istenen şeyi anlattığı konusunda şüpheleri olanlar da vardır. Engellilik hakkındaki bu kavramsal karmaşanın derinlemesine ele alındığı ve özellikle konu hakkında engelli bireylerin ne düşündüğünü içeren çalışmalara ihtiyaç vardır. Aksi halde konu hakkında tartışmalar devam edecek; ancak engellilik ve engelli bireyler hakkında çalışılması gereken diğer önemli konular açık ve anlaşılır bir şekilde çalışılmayacaktır.

Engellilikte ortak bir şemsiye kavramda anlaşılması ve bu kavram ile ilerlenmesi gereklidir. Ancak bu şekilde engellilik çalışmaları daha hızlı ve anlaşılır bir şekilde ilerleyecek ve hak ettiği ilgiye ve değere kavuşacaktır. Bu kavram Türkiye’de güncel olarak engellilik (disability) kavramıdır. Ancak özel gereksinimlilik ve özel gereksinimli birey kavramlarının kullanımı da giderek yaygınlaşmaktadır. Tüm bunların yanı sıra sakat kavramının kullanımı da engelli bireyler ve engellilik çalışan akademisyenler arasında giderek artmaktadır. Bununla birlikte özürllü kavramı durumu bireye indirgediği için artık kullanılmamaya çalışılmaktadır. Kavramların köken olarak “özür, engellenme,

sakatlanma, gereksinim duyma” gibi hep bir güçlük halini içermesi de bu durumun çözümünü güçleştirmektedir.

Engelli kavramı bireyin kimliğini tanımlarken öne çıkmaktadır. Vurgu ilk olarak engelliliğe yöneliktir. Engelli insan, engelli erkek, engelli kadın, engelli öğrenci gibi bir bireyi tanımlarken sıfat olarak başa engelli kavramı getirilmekte ve insan, erkek, kadın, öğrenci olma vurgusu ise çoğunlukla sona bırakılmakta ya da hiçe sayılmaktadır. Toplumsal alanda var olma mücadelesi ile karşı karşıya olan engelli bireyler, bu mücadelede sadece tutumsal değil, bu tutumlara da yol açan kavramsal yönlendirmelerle ve de bu açıdan kavramsal bariyerlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Damgalanan engelli birey birçok alanda bu damgalanma ile baş etmeye çalışmaktadır. Aslında burada yapılması gereken anlamı tersyüz eden bir kavramın kullanılması olabilir. Bu çalışmanın sonunda ailesinde engelli bir bireye sahip bir kişi olarak engelli bireylerin “imkanlı bireyler” (able individuals) olarak kavramlaştırılabileceği düşüncesindeyim.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, B. ve Atasü-Topçuoğlu, R. (2016). *Engelli Bakımı – Sosyal Bakım ve Kadın Emeği*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Barton, L. (1998). *Sociology, Disability Studies and Education*. T. Shakespeare (Ed.). *Disability Reader Social Science Perspectives* içinde (s.53-64). London and New York: Cassell.
- Bezmez, D., Yardımcı, S. ve Şentürk, Y. (drl.). (2011). *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Komitesi Genel Yorum No. 5 (1994). Engelli Kişiler. Erişim adresi: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GOQhejL03n8J:www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/12/ESKHKG05.doc+&cd=2&hl=en&ct=clnk&gl=tr>
- Burcu, E. (2006). Özürlü Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-83. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597777> adresinden 08.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversite Yayınları.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burkhauser, R. V., Houtenville, A. J. ve Wittenburg, D. C. (2003). A User’s Guide to Current Statistics on the Employment of People with Disabilities. D. C. Stapleton ve R. V. Burkhauser (Ed.), *The Decline in Employment of People with Disabilities: A Policy Puzzle* (s. 23-86) içinde. Michigan: W.E. Upjohn Institute for Employment Research
- Cankurtaran, Ö., Akoğlu, G. ve Sakarya, H. (2020). Güçlenmeyi güç, güçsüzlük, baskı ve güç ilişkileri

- temelinde anlamak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1913-1939.
- Collins, K. ve Valentine. D. (2003). Discovering Women With Disabilities. *Journal of Social Work of Disability & Rehabilitation*, 2.4, s. 29-44. doi: 10.1300/J198v02n04_03.
- Cornell University Disability Statistics. (2018). *Online Resource for U.S. Disability Statistics – Frequently Asked Questions*. Erişim adresi: <http://www.disabilitystatistics.org/faq.cfm#>
- Çitil, M. ve Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 9 (35), 233-278. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/taad/issue/52647/693628>
- Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019, 20 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 30692). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-1.htm>
- Davis, L. J. (2011). Kimlik Siyasetinin Sonu ve Dismodernizmin Başlangıcı: İstikrarsız Bir Kategori Olarak Sakatlık Üzerine (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Drl.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 501-520) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (The Disability Studies Reader, s. 231-242, L. J. Davis, Der., 2006, NY: Routledge kitabından yeniden basılmıştır).
- Engelli Bireylerin İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması Projesi (t.y.). İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması, ICF-Temel Eğitim. Erişim adresi: <http://hacettepememeslekirehabilitasyon.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/ICF-Temel-E%C4%9Fitim-Dok%C3%BCman%C4%B1.pdf>
- Engelliler Hakkında Kanun (2005, 1 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ve Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (BM EHİS). (2018, 3 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 5825). Erişim adresi: <https://www.engelsizbilisim.org/bm-engelli-haklari-sozlesmesi/>
- Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik. (2019, 20 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 30692). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2.htm>
- European Network on Independent Living ve European Youth Centre Strasbourg. (2014). *Understanding and countering multiple discrimination faced by young people with disabilities in Europe*. https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Training/Study_sessions/2014_ENIL.pdf (11 Mart 2016).
- Fairchild, S. R. (2002). Women with Disabilities: The Long Road to Equality. [Electronic Version] *Journal of Human Behaviour in the Social Environment*, 6(2), 13-28. <http://oanapirnece.ro/wp-content/uploads/2014/12/Disability-3.pdf> adresinden 21.06.2016 tarihinde erişilmiştir.
- Garland-Thomson, R. (2002). Integrating Disability, Transforming Feminist Theory. *NWSA Journal*, 14(3), 1-32. doi: 10.1353/nwsa.2003.0005

- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2019). *Sosyoloji* (1. bs., 8. edisyon). (S. Tüfekçioğlu-Özdemir, A. N. Durakbaşı ve F. Karapehlivan, Yay. haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Orijinal çalışma 2013 yılında yayımlanmıştır, 2017de 8. edisyonu yapılmıştır).
- Gleeson, B. (2011). Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi? (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Drl.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 363-384) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Mind and Body Spaces: Geographies of Impairment, Illness and Disability, s. 97-116, R. Butler, Der., 1999, Londra: Routledge kitabından yeniden basılmıştır).
- Howards, I., Brehm, H. P. ve Nagi, S. Z. (1980). *Disability from Social Problem to Federal Program*. New York: Praeger Publishes.
- Hughes, B. ve Paterson, K. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Drl.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 63-80) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Disability and Society, 12(3), s. 325-340, 1997 dergisinden yeniden basılmıştır).
- International Labour Organization. (2007). *Achieving Equal Employment Opportunities for People with Disabilities through Legislation Guidelines*. Erişim adresi: https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/76800/164___WEB___EEO_Guidelines_English_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Jeager, P. T. ve Bowman, C. A. (2005). *Understanding Disability Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights*. The U.S.A.: Praeger Publishers.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2017). *Kesişimsel Yaklaşımla Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Karşılaştırması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kalaycı-Kırılıoğlu, H.İ. ve Karakuş, Ö. (2020). Reflection of the perceptions of university students with disabilities who get service from department of disabled students on their disabilities to education experiences. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), s. 1153-1175. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1091899>
- Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2013, 25 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 28636). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>
- Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (2), 43-55. Erişim adresi: https://drive.google.com/file/d/1ND14PvbiKlJnBn2D4tlqIRgvDcsJ_mgY/view
- Küçükaslan, B. (2011, 8 Eylül). "Sakat" Politikadır [Elektronik mesajlaşma listesi mesajı]. Erişim adresi: <https://www.engelliler.biz/forum/ayrimcilikla-mucadele-insan-toplum-siyaset-bugun-yarin/76428-quotesakatquot-politikdir-tartisma.html>
- Ligget, H. (1997). Stars are not born: an interpretive approach to the politics of disability. L. Barton

- ve M. Oliver (Eds), *Disability Studies: Past Present and Future* (s. 178-194) içinde. Erişim adresi: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/liggett-chapter11.pdf> (Orijinal çalışma 1988 yılında yayımlanmıştır).
- Menda, E., Balkan, N., Berktaş, N. (Hızl.). (2013). *Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları. [Adobe Acrobat Reader sürümü].
https://gazetesu.sabanciuniv.edu/sites/gazetesu.sabanciuniv.edu/files/2013/13019_sabanci_rapor_tr.pdf.
- Mohamed, K. ve Shefer, T. (2015). Gendering disability and disabling gender: Critical reflections on intersections of gender and disability. *Agenda*, 29, s. 2: 2-13. doi: 10.1080/10130950.2015.1055878
- Obrien, R. (2005). *Gender, Disability and a Workplace Ethic of Care*. The USA: Taylor & Francis Group.
- Oliver, M. ve Barnes, C. (1998). *Disabled People and Social Policy: From Exclusion to Inclusion*. J. Campling (Dizi Ed.), Longman Social Policy in Britain Dizisi. London and Newyork: Longman.
- Özürümler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2005, 1 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20120704.pdf>
- Özürümlük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürümlere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik. (2013, 30 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 28603). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130330-4.htm>
- Palmer, M. ve Harley, D. (2012). Models and measurement in disability: an international review. *Health Policy and Planning*, 27(5), 357-364. doi: 10.1093/heapol/czr047
- Peters, K. E. ve Opacich, K. (2006). Gender. G. L. Albrecht (Ed.), *Encyclopedia of Disability* (s. 761-765) içinde. California: SAGE Publications.
- Rimmerman, A. (2013). *Social Inclusion of People with Disabilities National and International Perspectives*. The USA: Cambridge Universtiy Press.
- S. Erol (kişisel iletişim, 24 Ekim 2019)
- Schiek, D. (2011). Organizing EU Equality Law Around the Nodes of "Race", Gender and Disability. D. Schiek ve A. Lawson (Eds.), *European Union Non-Discrimination Law and Intersectionality: Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination* (s. 11-28) içinde. UK: Ashgate Publishing Company.
- Scotch, R. K. (2000). Models of Disability and American with Disabilities Act. *Berkeley Journal of Employment & Labor Law*. 21(1), s. 213-222. doi:10.15779/Z38V91G
- Seyyar, A. (2001). *Sosyal Siyaset Açısından Özürümler Politikası (Almanya – Türkiye Mukayeseli) Özürümlerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları, Toplumun Özürümlere Karşı Sorumlulukları*. İstanbul: TÜRDAV A.Ş.

- Seyyar, A. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Shakespeare, T. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Drl.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 51-62) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (The Disability Studies, s. 197-204, L. J. Davis, Der., 2006, Londra: Roudledge kitabından yeniden basılmıştır).
- Shakespeare, T., Bickenbach, J. E., Pfeiffer, D. ve Watson, N. (2006). Models. G. L. Albrecht (Ed.). *Encyclopedia of Disability* (s. 1102-1109) icinde. SAGE Publications. doi: 10.4135/9781412950510
- Sheppard, C. (2011). Multiple Discrimination in the World of Work. Geneva: International Labour Organization. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: http://ilo.ch/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_170015.pdf
- Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983, 24 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 18059). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>
- Sungur-Erenoğlu, A. ve Yıldız, S. (2013). Fiziksel Erişilebilirlik. E. Menda, N. Balkan ve N. Berktaş (Yay. haz.). *Engelsiz Türkiye İçin Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler* (s. 123-171) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Şiriner-Önver, M. (2014). Yeti Yitimli Bireyleri Sakatlayan Kentsel Mekanlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 25 (2), s. 37-60. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/797814>
- Şişman, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7 (28), 69-85. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197878>
- Taşçı, F. (2018). *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama*. İstanbul: Kaknüs.
- Thomas, C. (2011). Sakatlık Kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünürler (F. B. Aydar, Çev.). D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Drl.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (s. 31-50) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Disability Studies Today, s. 38-57, C. Barnes, M. Oliver ve L. Barton, Der., 2002, Oxford: Polity kitabından yeniden basılmıştır).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 18 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 17863 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- UNICEF Innocenti Research Center. (2007). *Promoting the Right of Children with Disabilities*. Erişim adresi: http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/children_disability_rights.pdf
- World Health Organization. (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps*. Geneva. [Adobe Acrobat Reader Surumu] Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf?sequenc
- World Health Organization. (2001). *International Classification of Functioning, Disability and Health*:

- ICF*. Erişim adresi:
<http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42407/9241545429.pdf?sequence=1>
- World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. Erişim adresi:
<https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>
- Yılmaz, V. (2016). Tarihsel Gelişimi ve Güncel İkilemleriyle Türkiyede Engellilik ve Sosyal Politikalar. B. Altuntaş (drl.). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika* içinde (s. 57-77). Ankara: Nobel.
- Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik (2009, 25 Nisan). Resmî Gazete (Sayı: 27210). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090425-3.htm>

Covid-19 Pandemisinde Artan Şiddet Olaylarında Gözardı Edilen Mağdur Çocuklar

Victims of Children Ignored in Increasing Violence in the Covid-19 Pandemic

Esra IŞIK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk
Gelişimi Bölümü,
esraisik@hitit.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-8779-7248

Başvuru: 25.06.2021
Kabul: 05.01.2022

Atıf:
Işık, E. (2022). Covid-19
pandemisinde artan şiddet olaylarında
gözardı edilen mağdur çocuklar.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 317-
338.. DOI: 10.33417/tsh.957361

ÖZET

Covid-19 pandemisi bireylerin yaşam rutinlerinde birçok değişikliğe neden olmuştur. Salgının yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirler kapsamında gündelik kazanç sağlayan iş yerlerinin kapatılması, sokağa çıkma kısıtlamaları kapsamında aile bireylerinin uzun süre ve birlikte evde kapalı kalması, artan iş yükü ve sorumlulukların ebeveynlerde oluşturduğu tükenmişlik hissi gibi birçok etmen aile içi iletişim dengelerini olumsuz etkilemiştir. Yaşanan tüm bu değişikliklere uyum sağlama süreci bireylerin stres düzeylerinin artmasına ve dolayısıyla aile içi şiddet olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Pandemi sürecine ilişkin yapılan çalışmalarda kadın şiddetine sıklıkla yer verilmesine karşın yaşanan aile içi şiddette çocukların durumunu ele alan yeterli çalışma olmadığı görülmüştür. Bu çalışmada pandemi nedeniyle artan aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru konumunda olabilmelerine rağmen şiddetin göz ardı edilen mağdurları olan çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine değinmek amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca şiddet mağduru ve/ya tanığı çocuklara ve ailelerine yönelik uygulanan müdahale ve sağaltım çalışmalarına yer verilerek yapılacak diğer çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Covid-19, pandemi, aile içi şiddet, çocuk, mağdur

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic has caused many changes in the life routines of individuals. Within the scope of the measures taken to prevent the spread of the epidemic, many factors such as the closing of workplaces that provide daily income, within the curfew restrictions family members are closed together at home for a long time, the increasing workload and the feeling burnout of parents due to responsibilities negatively affected the communication balance within the family. The process of adapting to all these changes has led to an increase in the stress levels of individuals and therefore domestic violence incidents. Although violence against women is frequently included in studies on the pandemic process, it has been observed that there are not enough studies addressing the situation of children who are taking place in domestic violence. In this study, it is aimed to address the negative effects of violence on children who are ignored despite the fact that they may be witnesses or victims of increased domestic violence due to the pandemic. The review also included intervention and treatment studies for children who were victims and/or witnesses of violence and their families, and suggestions were made for other studies to be carried out.

Keywords: Covid-19, pandemic, domestic violence, children, victim

GİRİŞ

Mevcut pandemi Liu ve Doan (2020) tarafından bireyi fiziken ve ruhen yoran, yıpratıcı ve uzun vadeli sağlık problemlerine neden olan kronik bir stres etkeni olarak tanımlanmıştır. Pandemi gündemi Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının görüldüğü 11 Mart tarihinde başlamış ve sonrasında vakaların hızla artması ile birlikte alınan tedbirler ve kısıtlamalarla (sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlamaları, karantina tedbirleri, okul ve iş yerlerinin kapatılması, evden çalışma ve uzaktan eğitim) bireylerin yaşam rutinlerinde birçok değişikliğe neden olmuştur (Chung, Lanier ve Wong, 2020; Fegert, Vitiello, Plener ve Clemens, 2020; Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Yaşam rutinlerinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle bireyler pandemi sürecinden psikolojik, sosyal (Ünal, Atik ve Gözüyeşil, 2020) ve ekonomik bağlamda etkilenmişlerdir (Prime, Wade ve Browne, 2020).

Pandemi yalnızca halk sağlığı ve ekonominin durağanlığı için değil, aynı zamanda aile refahı için de küresel bir krizi temsil etmektedir (Prime vd., 2020). Covid-19 salgını nedeniyle bireylerin yaşam tarzlarının, davranış ve alışkanlıklarının kısa sürede hızlı bir şekilde değişmesi ile (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020) meydana gelen sıkıntıların ve olumsuz ruh hallerinin aile üyelerini etkilediği kabul edilmelidir (Liu ve Doan, 2020). Ebeveynlerin pandemi öncesi yaşantılarına kıyasla pandemi döneminde zorluklarla daha fazla karşılaşmaları bireysel ve ikili ilişkilerinde stres düzeylerini artırmıştır (Spinelli, Lionetti, Pastore ve Fasolo, 2020). Artan stres düzeyi aile içi ilişkilerde bozulmaların meydana gelmesine ve aile içi şiddet olaylarının daha fazla görülmesine neden olmuştur (Bulgurcuoğlu ve Kelebek-Küçükarslan, 2020; Family Health in Europe-Research in Nursing, 2020; *Kadına Yönelik Şiddete Son*, 2021). Dahası, pandemi öncesinde aile içi şiddetin yaşanmadığı hanelerde dahi yeni vakalar görülmeye başlanmıştır. Nitekim Günindi ve Ersöz (2020) yaptığı çalışmada pandemi döneminde kadınların eşleriyle yaşadıkları tartışmaların arttığını, aynı zamanda çalışmaya katılan dört kadından birinin ilk defa pandemi döneminde eşlerinden şiddet gördüklerini belirttikleri bulgusunu elde etmiştir.

Aile içi şiddet vakalarının pandemi döneminde artış göstermesinde birtakım etkenlerin önemli rol oynadığı söylenilebilir. Bu etkenlerin ilki; sokağa çıkma kısıtlamaları kapsamında alınan tedbirler doğrultusunda gündelik kazanç sağlayan bireylerin iş yerlerinin kapanması sonucunda yaşanan ekonomik sıkıntının bireylerin stres düzeylerini artırmada etkili olmasıdır. Nitekim birçok ailede bireysel ve toplumsal açıdan risk faktörü oluşturan düşük gelir (Gleason, Goldson ve Yogman, 2016) ve yaşanan ekonomik sıkıntılar yaşanan stres düzeyini artırmakta ve artan stres düzeyi ebeveynlerin, çocukların ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin refahı üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Crnic, Gaze ve Hoffman, 2005). İkinci etken; pandemi döneminde zaten ekonomik sıkıntısı artan bireylerin pandemiye ilişkin uygulanan kısıtlamalarla evde kalış sürelerinin artması ve bu kapsamda bireylerin diğer aile üyeleriyle birlikte normale kıyasla evde daha uzun süre geçirmek zorunda kalmaları gösterilebilir. Ekonomik sıkıntı yaşayan bireylerin yanı sıra bireylerin mevcut pandemi kısıtlamaları kapsamında evde uzun süre birlikte vakit geçirmeleri de aile içi iletişim dengelerini etkileyerek şiddet olaylarının yaşanmasına neden olabilmektedir. Nitekim Brooks vd.

(2020) karantina tedbirleri süresinin uzamasının bireylerin strese neden olan durumlara daha uzun süre maruz kalmalarına neden olduğuna ve artan süreye bağlı olarak bireylerin bu süreçten psikolojik olarak daha fazla etkilendiklerine değinmiştir. Üçüncü etken ise; alınan tedbir ve kısıtlamaların neden olduğu evde kalış süresinin, işsizliğin ve tüm aile üyelerinin evde uzun süre birlikte vakit geçirmeleri neticesinde artan iş yükü ve sorumlulukların neden olduğu bitkinlik, bezmişlik ve yorgunluğun eşlik ettiği ebeveyn tükenmişliğinin yaşanmasıdır. Ebeveyn tükenmişliği hem babalar hem anneler tarafından yaşanmasına karşın; özellikle ebeveyn tükenmişliğinin kadınlar üzerinde daha fazla etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bahsedilen tüm bu etmenler kapsamında evde artan gerilimin eşlik ettiği stres, pandemi sürecinde eşleri tarafından mağdur edilen kadınların ve mağdur edilen kadınlara kimi zaman tanık kimi zaman da mağdur olarak eşlik eden çocukların sayısının artmasına neden olduğunu düşündürmektedir.

Tüm bu bulgular ışığında mevcut çalışma iki başlık şeklinde ele alınarak aşağıda yer alan araştırma soruları kapsamında incelenmiştir:

- Pandemi kapsamında bireylerin yaşamlarında meydana gelen değişikliklerin ve artan stresin aile içi şiddete etkileri ile çocuklar üzerindeki olası olumsuz sonuçları nelerdir?
- Şiddet mağduru ve/ya tanığı çocuklara ve ailelerine yönelik ne gibi müdahaleler ve sağaltım çalışmaları uygulanmaktadır?

Araştırma sorularından ilkinin yanıtlamak amacıyla yukarıda bahsi geçen etmenlerin aile içi şiddeti tetiklemeye yönelik etkilerinin kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. **İlk olarak**, pandeminin bireylerin ekonomik durumlarında yarattığı çöküşün bireyler arası ilişkiler ve aile içi şiddet üzerindeki etkilerine değinilecektir. Küresel bir salgın olan koronavirüs birçok iş yeri ve işletmenin kapatılması nedeniyle ailelerin ekonomik refahlarında çalkantılara, işsizliğe ve yaşanan ekonomik değişimlere eşlik eden zorlukların görülmesine neden olmuştur (Altın, 2020; Brown, Doom, Lechuga-Peña, Watamura ve Koppels, 2020; Günindi Ersöz, 2020; Prime vd., 2020). Etkileri uzun süre devam edecek gibi görünen ekonomik zorlukların (Prime vd. 2020) stresi artırdığı bir ortamda yaşama olasılığı (Brown vd. 2020) aile içi şiddet vakalarının artmasına neden olmuştur.

Her ne kadar pandemi sürecinde finansal stres ve işsizlik korkusu yaygın bir problem olarak görülse de, pandemi öncesinde de ekonomik sıkıntı yaşayan ailelerin ekonomik açıdan daha rahat bir yaşam tarzına sahip olan ailelere kıyasla daha fazla sıkıntı yaşadıkları söylenebilir (Prime vd., 2020). Literatürde yaşanan ekonomik sıkıntıların aile içi şiddet ve çocuk istismarı vakalarını artırmada etkili olduğunu gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Nitekim Bernard Van Leer Vakfı (2014) tarafından Türkiye’de 0-8 Yaş Arası Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması kapsamında yapılan çalışmadan elde edilen bulgularda; işsiz kalma ve travmatik olaylara maruz kalan ailelerde çocukların daha çok duygusal ve fiziksel şiddete maruz kaldığı ve tanıklık ettiği belirtilmiştir. Araştırmada ayrıca ülkemizde yaşayan ailelerin ekonomik durumları düzeldikçe çocuğun duygusal ve fiziksel şiddete uğrama ile aile içi şiddete tanık olma durumlarında azalma olduğu belirtilmiştir.

Ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin düşük olması ve yaşanan fakirlik, ailelerde stres yükünün artmasına ve ebeveynin tahammül sınırlarının daralmasına neden olabilir (Jones ve Prinz, 2005). Yaşanan ekonomik sıkıntıların stresinin ebeveynlerin sorumluluklarına taşması (Liu ve Doan, 2020) ekonomik sıkıntı yaşayan ebeveynlerin üstlendikleri ebeveynlik sorumluluğunu fiziksel ve duygusal olarak daha yorucu hale getirir (Bauer ve Webster-Stratton, 2006). Slack vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada ekonomik zorluklar yaşayan ailelerin işsizlik nedeniyle artan stres düzeyleri neticesinde çocuklarını istismar etmeye yönelik eğilimlerinin arttığı belirtilmiştir. Ayhan ve Özkan (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da; ailenin gelirin ve ebeveynlerin çalışma durumunun ergenlerin aile içi şiddet olaylarına tanık olma oranları üzerinde etkili olduğu, işsiz olan babaların daha fazla şiddet uyguladığı ve dolayısıyla babaları işsiz olan ergenlerin şiddet tanıklığının babaları çalışan ergenlere kıyasla daha fazla olduğu bulgusu paylaşılmıştır. Çalışmada ayrıca şiddetin tanıdığı olan ergenlerin şiddeti kabullenmesi ve uygulaması arasında da pozitif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Özellikle pandemi sürecinde öngörülemez bir şekilde ortaya çıkan ekonomik gerilimin yönetilmesi sürecinde sıkıntılar yaşanmıştır. Bay Karabulut (2021) tarafından pandemi döneminde kadının ele alındığı çalışmada, pandemi sürecinde sahip olduğu işi kaybeden ya da ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan erkeklerin yaşadıkları gerilimin aile içerisindeki anlaşmazlıkları artırarak eşler arasında daha çok tartışma yaşanmasına ve daha öncesinde de şiddete maruz kalan kadınların daha çok şiddete maruz kalmalarına neden olduğu bulgusu paylaşılmıştır.

Pandemi süreci tüm aileleri ve çocukları etkilemesine karşın özellikle içinde buldukları dezavantajlı konumdan dolayı yüksek risk grubunda olan çocukları pandemi sürecinde daha fazla etkilediği söylenilebilir. Bu grubun daha yüksek risk altında olma nedenlerinden biri özellikle düşük geliri ailelerde ekonomik durumun bozulması nedeniyle artan ekonomik baskıdır. Yüksek risk altında olmaya neden olan bir diğer etmen ise ailelerin çocuklarına evden eğitime ve boş zaman aktivitelerine yönelik sağladıkları imkânların ekonomik düzeylerine göre değişkenlik göstermesidir (Fegert vd., 2020). Tüm bu çalışmalardan elde edilen bulgularda da belirtildiği gibi bireylerin ekonomik dengelerinde meydana gelen olumsuz değişimler, ebeveynlerin mevcut kaynaklarının kullanımını ve ekonomik olarak sürecin istenilen şekilde yönetilmesini etkilemektedir. Beklenmedik her durumun bireyler üzerinde stres düzeyini artırdığı bilinen bir gerçektir. Nitekim pandemi nedeniyle kapanan iş yerleri birçok bireyin gelir-gider dengesinde dalgalanmalara ve hiç beklemedikleri ekonomik bir çöküş içerisine girmelerine neden olarak bireylerin geçim şartlarında ve yaşam tarzlarında beklenmedik değişikliklere neden olmuştur. Ekonomik bütçenin zarar görmesine bağlı olarak ihtiyaçların yeterince karşılanamaması, işsiz kalınan sürenin artması ve sürecin ne zaman biteceğine ilişkin yaşanan belirsizlik bireylerde stresin görülme oranının artmasına, artan stresin aile içi ilişkilere olumsuz bir şekilde yansımaya ve aile içi şiddet olaylarının görülme olasılığının artmasına neden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Artan stres aile içi ilişkilerde sarsıntıya neden olarak aile dengelerini etkilemekte ve işlevsel olmayan yöntemlere başvurulması şiddete yönelim noktasında bir risk etmeni oluşturmaktadır. Pandemi gibi bir süreçte beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ekonomik problemlerin neden olduğu stresin aile içi şiddeti tetikleyen ve şiddet

tanıklığını artıran bir risk unsuru olduğu gerçeğinden yola çıkılarak ekonomide meydana gelen değişikliklerin çalışma kapsamında ele alınması gereken önemli bir etmen olduğu düşünülmektedir.

Aile içi şiddet vakalarının pandemi döneminde artış göstermesinde rol oynayan **ikinci etken olarak**; pandemi süresince alınan mevcut tedbir ve önlemler kapsamında bireylerin evde kalış sürelerinin artması ile birlikte aile üyelerinin birlikte geçirmek zorunda oldukları zamanın artmasına bağlı olarak meydana gelen iletişim sorunlarının neden olduğu şiddet ele alınacaktır. Bu kapsamda iş yerlerinin kapanması ile birlikte ekonomik sıkıntısı artan bireylerin evde kalış sürelerinin artmasının yanı sıra okulların ve sosyal mekânların kapatılması ile birlikte çocukların ve kadınların da eve kapanmaları aile içi iletişim dengelerini etkileyerek şiddet olaylarının görülmesine neden olmuştur.

Karantina süreci beraberinde getirmiş olduğu korku, stres ve endişe gibi duygularla bireyler arası tüm ilişkileri etkilediği gibi aile içi ilişkileri de etkilemiştir (Uzun, Karaca ve Metin, 2021). Nitekim Brooks vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada stres altındayken bireylerin birbirlerine olan yakın temaslarının saldırgan ve şiddet içeren davranışlar için risk faktörü olduğu belirtilmiştir. Brown vd. (2020) ise işini ya da gelirini kaybetmenin ve ailelerinin geçimini sağlayamayacakları bir konumda olmalarının ebeveynlerde görülen en belirgin stres kaynağı olduğunu belirtmiştir. Nitekim Lawson, Piel ve Simon (2020) tarafından yapılan ve pandemide ebeveynlerin işini kaybetmesi ile çocuğa kötü muamele arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaya 4-10 yaş çocuğa sahip olan çocukların ebeveynleri katılmıştır. Çalışmada iş kaybının çocuklara kötü muamele için önemli bir risk faktörü olduğu, işini kaybeden ebeveynlerin diğer ebeveynlere kıyasla çocuklarına psikolojik ve fiziksel olarak daha fazla kötü muamelede buldukları bulgusu elde edilmiştir. Benzer şekilde Erol (2020) yaptığı çalışmada ailede işsizliğin eşlik ettiği sorunlardan dolayı çocukların ve ergenlerin şiddet mağduru olma oranının arttığını belirtmiştir. Aile ortamında görülen stres ve çatışma ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler geliştirmelerini olumsuz yönde etkiler (Işık, 2020). Aile biriminin, üyelerinin birbiri ile sürekli etkileşim içeren bir yapı olduğu ve ailede meydana gelen bir durumun tüm aile üyelerini etkilediği göz önünde bulundurulduğunda pandemi süresince işsiz kalan ebeveynin yaşadığı stresi diğer bireylere yansıtması şiddete yönelik büyük bir risk içermektedir.

Pandemi her ne kadar bireylerin yaşam rutinlerinde neden olduğu değişikliklerden dolayı yaşam dengelerini etkilese de, bu etkilenmeye en çok kadınların maruz kaldıkları söylenilebilir. Nitekim Bay Karabulut (2021) çalışmasında okul ve işyerlerinin kapanması nedeniyle evde geçirilen zamanın artmasının aile içi dengeleri etkilediğini, bu etkilenmenin en büyük mağdurlarının ise artan iş yükü ve sorumlulukları nedeniyle kadınlar olduğunu belirtmiştir.

Tüm aile üyelerinin sürekli evde olması nedeniyle artan rutin ev içi rollerin yanı sıra uzaktan eğitim kapsamında çocukların çevrimiçi eğitimlerine ve okul etkinliklerine katılım sağlamaya ayrılan sürenin artması annelerin ev içindeki yükünü daha fazla artırmıştır. İlaveten, pandemi süresince birçok ebeveyn işini kaybederken işine devam eden ebeveynlerin özellikle çalışan annelerin çoğunun evden çalışmaya geçtikleri süreç içerisinde işlerini evden sürdürme çalışmaları ev yaşamlarına iş

yükünün de eklenmesine neden olmuştur (Altın, 2020; Brown, Doom, Lechuga-Peña, Watamura ve Koppels, 2020; Bulgurcuoğlu ve Kelebek-Küçükarslan, 2020; Griffith, 2020; Günindi Ersöz, 2020; Kalluri, Kelly ve Garg, 2021; Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020). Ayrıca pandemiye özgü kapsamlı hijyen ve temizlik sağlamaya ilişkin faaliyetlere ayrılan sürelerde gözlenen artış (Günindi Ersöz, 2020; Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020), bakımını üstlendikleri yaşlıların artan ihtiyaçları dolayısıyla birçok sıkıntılı durumla baş etmek durumunda kalma (Uzun vd. 2021) gibi nedenlerden dolayı pandemi öncesine göre artan ihtiyaçlar ve iş yükü kadın üzerinde baskı unsuru oluşturarak stresi tetiklemiş ve yaşadıkları sorunların artmasına neden olmuştur (Bay Karabulut, 2021; Günindi Ersöz, 2020). Tüm bunlara ilaveten pandemi döneminde ebeveynlere katkı sağlayan sosyal desteklerin (büyük anne-baba, bakıcı, kreş) azalması nedeniyle ebeveynler gündelik yaşamlarında kendilerine ayırdıkları zaman diliminde de kısıtlanma problemi yaşamaya başlamışlardır (Griffith, 2020).

Bireylerin yaşamlarında değişikliklere neden olan tüm bu faktörler birlikte ele alındığında devam eden pandemi süreci ebeveynlerde stresi artırarak olumsuz ebeveynlik davranışları için risk oluşturma ihtimalini artırır. Bakım verme ortamındaki bu değişiklikler zamanla eve kapanma nedeniyle değişen ebeveynlik davranışları ile birleştiğinde negatifliğin artmasına ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin zayıflamasına yol açabilir (Prime vd., 2020). Artan stres düzeyinin annede ailedeki diğer bireylere ve çocuklara yönelik tutum ve davranışlarında olumsuz değişimlere ve stresin tetiklediği uygun olmayan ebeveynlik davranışlarının görülmesine neden olduğu bilinmektedir (Işık, 2020). Erol (2020) pandeminin neden olduğu yaşamsal değişimlerden herkesin etkilenmesine karşın bu durumdan en çok çocukların ve ergenlerin etkilendiğine dikkat çekmiştir.

Bay Karabulut (2021) pandemi süresinde aile bireylerinin birlikte geçirdikleri zamanın artmasının aile içi dengelerin bozulmasına neden olduğunu belirtmiştir. Nitekim Chung vd. (2020) tarafından Singapur'daki Covid-19 pandemisi sırasında yaşanan ebeveyn stresinin ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılan çalışmada; evde kalma kısıtlamalarının ebeveynlerdeki stres düzeyini etkilediği, artan stres düzeyinin ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyerek şiddet içeren ebeveyn davranışlarını artırdığı belirtilmiştir. Lee, Ward, Chang ve Downing (2021) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise Covid-19 pandemisi ebeveynlerin algıladıkları sosyal izolasyon, sosyal mesafe kuralları, işini kaybetme ve istihdam durumundaki son değişiklikler nedeniyle algıladıkları zorlukların çocuklara kötü muamele açısından (ihmal, fiziksel ihmal, denetimsel ihmal, duygusal ihmal, sözlü saldırganlık ve fiziksel ceza) içerdiği riskler incelenmiştir. Çalışmada, bahsedilen risk etmenlerinden kaynaklı ebeveyn depresyonunun çocuklara kötü muamele ile ilişkili olduğu ve ebeveynler tarafından çocukların fiziksel olarak cezalandırılma riskinin arttığına dair elde edilen bulgular çalışmada dikkate değer olarak belirtilmiştir. Ayrıca Brown, Doom, Lechuga-Peña, Watamura ve Koppels (2020) tarafından yapılan çalışmada da Covid-19 pandemisinin ebeveynlerin algıladığı stres ve çocuk istismarı potansiyeline olan etkileri incelenmiştir. Bir diğer çalışma Spinelli vd. (2020) tarafından 2-14 yaş arası çocukların ebeveynleri ile yapılmış ve çalışmada pandemi süreci gerginliğinin ebeveynlerin bireysel ve çocukları ile olan

iletişimlerini ve refahlarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Pandemi sürecinde çeşitli nedenlerden dolayı evde kalış sürelerinin artması, aile bireylerinin daha öncesinde birlikte geçirdikleri zaman diliminden daha çok birlikte zaman geçirmelerine neden olmuştur. Ancak birlikte geçirilen zamanın nitelik olarak kaliteli olmaktan ziyade aile üyelerinin hepsinin evde olmasından kaynaklı iş yükünün artması, evde kalış sürecinin ne kadar süreceğinin belirsizliği ve süreçte yaşanan ekonomik sıkıntı gibi nedenlerden dolayı artan strese bağlı olarak bireylerin tahammül seviyelerinde azalmaların neden olduğu kalitesiz ve riskli bir zaman dilimine dönüştüğü söylenilebilir. Bireylerin stres düzeylerinde ve tahammül seviyelerinde yaşanan bu olumsuz değişiklikler başta eşler arasında olmak üzere aile bireyleri arasındaki ilişkilerin kalitesinin azalmasına ve tartışma ortamlarının artmasına neden olmaktadır. Bozulan aile içi dengelerin aile ortamında şiddet içeren davranışları ve çocukların şiddetin tanığı ya da mağduru olma riskini artırmasından dolayı bireylerin pandemi süresince evde kalış sürelerinin çalışma kapsamında ele alınması gereken önemli bir etmen olduğu düşünülmektedir.

Pandemi süresince ebeveynler üzerinde artan baskı ebeveynliği giderek daha zor hale getirmiştir (Roskam, Raes ve Mikolajczak, 2017). Brown vd. (2020) çalışmasında bu durumun pandemi sürecinden kaynaklı stres yaratan etmenlerin çoğalarak ebeveynler tarafından yaşanan yoğun stresin ebeveynlerde anksiyete ve depresyon için bir risk faktörü oluşturduğuna ve stresin çocuk istismarı potansiyeli ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Artan stres nedeniyle azalan tahammül seviyesi ve olumsuzluk içeren ebeveynlik davranışlarının çocuklara uygulanan şiddeti artırabilmesi olasıdır. Nitekim Prime vd. (2020) pandemi nedeniyle yaşanan ulusal ya da evrensel krizin ebeveynlerin ruh sağlığını olumsuz etkilediğini ve bu olumsuz etkilerin çocukların refahlarını (well-being) olumsuz yönde etkileyebileceğini belirtmişlerdir.

Covid-19 kısıtlamalarının aileler ve çocuklar üzerindeki etkilerinin neler olacağına ilişkin kesin veriler henüz mevcut olmasa da (Riegler vd. 2020) son zamanlardaki raporlar aile içi şiddetin ve çocuğa yönelik şiddetin pandemi döneminde yaşanan stresle birlikte arttığına dair veriler paylaşmaktadır. Pandemi süresince uygulanan kısıtlamalardan evde kalmaya yönelik alınan izolasyon tedbiri kapsamında, kadınlar şiddetine maruz kaldıkları failleriyle birlikte aynı evde yaşamak zorunda kalmış ve bu durum kadınların daha fazla şiddete maruz kalmalarına neden olmuştur (Altın, 2020; Kadına Yönelik Şiddete Son, 2021). Günindi Ersöz (2020) kadınların pandemi süresince artan aile içi şiddet olayları karşısında savunmasız bir konumda kaldıklarını belirterek, bu süreçte evde kalma süresinin uzaması, artan stres, aile büyükleri ve arkadaşlarla iletişimin azalması, yardım hatlarına sınırlı erişim, adli yardım ve koruma hizmetlerine ulaşımın kısıtlanması, sokağa çıkma yasağı ve alınan diğer katı önlemler gibi uygulamaların aile içi şiddetin mağdurlarının kaçış, yardım arama ve başa çıkma yollarını ortadan kaldırarak kadına yönelik şiddeti arttırdığına dikkat çekmiştir. Bu süreçte, kadınların yanı sıra şiddetin tanığı olan çocuklar da fiziksel ve/ya cinsel istismara maruz kalabilmekte ve içinde buldukları durumdan dolayı süregelen bir travma yaşayabilmektedirler (*Kadına Yönelik Şiddete Son*, 2021).

Pandemi sürecinde aile içi şiddeti tetiklemeye yönelik etkilerin sonuncusu olan ebeveyn tükenmişliğinden **üçüncü etken olarak** bahsedilecektir. Ebeveynlerin stres faktörlerine maruz kalması bilişsel, duygusal ve fiziksel tükenmişliğe yol açabilir ve bu durum ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinde aşırı gerginliğe neden olabilir (Deater-Deckard, 2004; akt. Brown vd., 2020). Mevcut pandeminin ebeveyn tükenmişliğiyle ilişkili risk faktörlerinde artışa yol açabileceği ve tükenmişlik yaşayan ebeveynlerin çocuklarını istismar ve ihmal etme olasılıklarının daha yüksek olduğu bilindiğinden, ebeveyn tükenmişliğinin çocuklara kötü muameleye olan etkilerinin ve sonuçlarının anlaşılması oldukça önemlidir (Griffith, 2020).

Ebeveyn tükenmişliği sıradan bir ebeveyn stresi değildir. Ebeveynlerin yaşadıkları stresin çok uzun süre deneyimlenmesinin ebeveyn tükenmişliğinin meydana gelmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Ebeveynlerin mevcut kaynakları üzerindeki dengesizliği artıran herhangi bir sosyodemografik, ailevi veya kişisel özellik ebeveyn tükenmişliğine yönelik savunmasızlığı artırmada rol oynamaktadır (Roskam vd., 2017). Bu bağlamda, yaşanan pandemi sürecinin ve süreçteki olumsuzlukların ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerini etkilemede önemli bir role sahip olduğu söylenilebilir. Pandemi süresince yaşanan ekonomik sıkıntıların ebeveynlerin geçime yönelik mevcut kaynaklarını, kısıtlamaların getirdiği eve kapanma ve artan iş yükünün anlayış ve hoşgörüyeye ilişkin ebeveyn kaynaklarını, artan stresin doğru bir şekilde ifade edilememesinin de aile içinde saygı ve sevgiye yönelik kaynakları tükettiği ve tükenmişliğe neden olan bu etmenlerin aile içi şiddet oranlarını artırdığı söylenebilir. Nitekim Mikolajczak, Brianda, Avalosse ve Roskam (2018) tarafından yapılan çalışmada ebeveyn tükenmişliğinin eşler arasında yaşanan çatışmalarla ve çocukla ilgili sonuçlarla (ihmal ve şiddet) ilişkili olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Griffith (2020) çalışmasında küresel salgının günlük yaşamın neredeyse tüm yönlerinde önemli değişikliklere yol açtığını, yaşanan bu değişikliklerin çoğunun ebeveyn tükenmişliğine ilişkin risk faktörleriyle ilişkili olduğuna değinmiştir. Ayrıca pandemiden kaynaklı bu durumun özellikle ebeveyn tükenmişliği yaşayan ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelme olasılığını artırdığı için rahatsız edici olduğuna değinmiştir.

Ebeveyn tükenmişliğinin aile içi dengeleri etkileyen önemli bir sorun olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tükenmişlik yaşayan ebeveynlerin eşler arası ilişkilerinde anlaşmazlıkların görülmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Artan stres, kaynakların yetersizliği, mevcut durumla başa çıkmaya yönelik tecrübelerin yetersizliği, yaşanan çaresizlikle baş edemeyen ebeveynin şiddete başvurması olarak aile içi ilişkilere yansiyabilir. Nitekim Bernard Van Leer Vakfı (2014) tarafından ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları şiddet içeren davranışlarının nedenlerinin sorulduğu çalışmada, ebeveynler şiddeti uygulayan kişinin öfkesini kontrol edemediği ya da işe yaradığını düşündüğü için şiddete başvurduğuna dair görüşler belirtilmiştir. Yapılan araştırmalarda pandemi evde kalma süresince izole yaşayan kadınlara ve çocuklara yönelik her türlü şiddete (fiziksel, cinsel, psikolojik) maruz kalma oranının ve vaka sayılarının arttığı belirtilmiştir (Bulgurcuoğlu ve Kelebek-Küçükarslan, 2020; Kadına Yönelik Şiddete Son, 2021). İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden Anadolu Ajansı tarafından sağlanan verilerden elde edilen bulguya göre 2019 yılı Mart ayında 1.804 aile içi şiddet olayının yaşandığı, pandemi döneminde ise ev içi şiddet oranının sadece İstanbul'da % 38,2

oranında artarak olay sayısının 2 bin 493'e yükseldiği bilgisi paylaşılmıştır (BBC News/ Türkçe, 2020). Ülkemizde pandemi süresince kadın şiddeti vakalarında artış olduğu bilgisi kadın örgütleri tarafından da paylaşılmıştır (Ünker, 2020). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Raporu (2020) tarafından paylaşılan verilerde 2020 yılında öldürülen 300 kadının 181'inin evinde öldürüldüğü ve çoğunluğunun evli olduğu kocaları tarafından öldürüldüğü bilgisi paylaşılmıştır. Paylaşılan bu veriler pandemi döneminde artan kadın şiddet ve ölüm vakalarının korkutucu bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca sadece ülkemizde değil pandemi ile birlikte İtalya, İspanya, Almanya, Kanada gibi dünyanın pek çok ülkesinde kadına yönelik şiddet vakalarının arttığı da belirtilmiştir (Ünker, 2020).

Ne yazık ki aile içi şiddet yeni görülen toplumsal bir sorun değildir. Uzun bir geçmişi olan aile içi şiddet olaylarının yaşandığı aile ortamında bulunan tüm bireylerin bu durumdan olumsuz etkilenmesi olasıdır. Başta ebeveynler ve toplum olarak her ne kadar çocukların refahını sağlamaya yönelik mutlu, sevgi ve güven dolu bir aile ortamının çocuklara sunulması arzu edilse de, birçok aile ortamı aile içi şiddet olaylarının görüldüğü güvensiz ve korku barındıran mekânlara dönüşebilmektedir. Aile içi şiddet olaylarının yaşandığı aile ortamlarında büyüyen çocukların, küçücük yürekleriyle kocaman olaylara şahit oldukları, şahit oldukları olayların aldıkları ekran görüntülerini hafızalarında ömür boyu sakladıkları ve bunların ağır yüklerini sırtlandıklarını söylemek çok da zor olmayacaktır. Aile içi şiddet unsuru çocukların yaşamlarında olumsuz etkilere neden olan ve bir toplum için tehdit içeren bir olgudur. Bu doğrultuda, henüz yakın bir zamanda meydana gelen ve çocukların yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek aile içi şiddet unsuru olaylarının birkaçından bahsedilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir.

Henüz 2019 yılı Ağustos ayında yaşanan olayda Kırıkkale'de yaşayan E.B'nin (38 yaş) 4 yıl önce boşandığı eşi F.B. (43 yaş) tarafından 10 yaşındaki kızının gözleri önünde bıçaklanarak katledildiği olayda olaya şahit olan kızının 'Anne lütfen ölme!' yalvarışları bir trajedi olarak gündemde yerini aldı (Haber Global, 2019). Bir diğer olay 2021 yılının Mart ayında Samsun'un Canik ilçesinde sokak ortasında yaşandı. Olayda annenin boşandığı eski eş, 5 yaşındaki çocuğun 'anne' diye ağlamasına aldırmadan gözleri önünde anneye dakikalarca şiddet uyguladı (CNNTürk, 2021). Yaşanan bir diğer olay ise 2021 yılının Mart ayında Ankara'da gerçekleşen bir kadın cinayeti haberi. Ankara'nın Mamak ilçesinde meydana gelen olayda Z.K. (38 yaş) tartıştığı eşi R.K'yı 4 çocuğunun gözü önünde boğazından bıçakladı. Olayın tanığı, çocukların çığlık atarak kendisinden annelerini kurtarması için yardım istediklerini belirtirken anne olay yerinde hayatını kaybetti (Haber Türk, 2021).

Emsalleri ne yazık ki kolaylıkla çoğaltılacak olan bahsedilen olaylarda ölenler sadece şiddet kurbanları değil. Bu yaşanan toplumsal trajedi olaylarında insanlığın, sevginin, şefkatin ve merhametin öldüğünü söylemek mübalağa olmaz. Yaşanan bu insanlık ayıbı olayların olabildiğince üzücü ve can sıkıcı olaylar olduğu aşikârdır. Ancak 'Yaşanan bu trajedilere maruz kalan kalan kimi zaman da olayın mağdurları arasında olabilen bu çocuklara ve yaşadıklarına ilişkin neler yapılıyor?'

sorusunun yanıtlanmasının şiddetin gözardı edilen mağdurları olan çocuklara yönelik ödenmesi gereken toplumsal bir borç olduğunu söyleyebiliriz. Bu kapsamda mağdur çocukların yaşadıkları travmaların çocukların yaşamları üzerindeki etkilerini en aza indirmeye ilişkin yapılacak çalışmaların büyük bir önem ve gerekliliğe sahip olduğu söylenilebilir.

Bahsi geçen bu durumlar araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda ve çeşitli sivil örgütleri tarafından yayınlanan raporlarda kadınların maruz kaldığı şiddet olgusu şeklinde ele alınırken, yaşanan aile içi şiddet olaylarına tanık olan çocukların durumları genellikle göz ardı edilerek aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru konumunda olabilecek çocuklar üzerindeki etkisine değinilmemiştir. Konuya ilişkin yapılan literatür taramasında belirtilen kapsamda çocukları ele alan yeterli çalışma olmadığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmada, pandemi nedeniyle artan aile içi şiddete tanık olmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Mevcut çalışmanın pandeminin göz ardı edilen mağdurlarını oluşturan çocuklara değinmesi nedeniyle pandemi kapsamında yapılan çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırmasından dolayı önemli olduğu düşünülmektedir.

Ve Pandemide Yaşanan Şiddette Çocuk...

Bireyler ve yaşam üzerinde olumsuz etkilere neden olan pandeminin uzun vadede sonuçlarının neler olabileceği ile ilgili öngörülerde bulunmak yeterli değildir. Brown vd. (2020) tarafından mevcut pandeminin çocuk ve aile üzerindeki uzun vadeli etkilerini test etmek için gelecekteki araştırmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Fegert vd. (2020) çocukların ve ergenlerin ruh sağlığı için çeşitli risk faktörleri içeren pandeminin aile içi şiddete ve çocuklara kötü muamele gibi olumsuz çocukluk deneyimleri üzerindeki etkilerinin uzun vadeli sonuçlarının değerlendirilmesi için yapılacak boylamsal araştırmaların gerekliliğini vurgulamıştır. Pandemi sürecinin etkisine ilişkin Jentsch ve Schnock (2020) tarafından yapılan ve pandeminin çocuğun refahı üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmada; pandemi sürecinin hem ailelerin hem de çocukların refahı üzerinde önemli etkileri olduğu ancak risk altında bulunan ailelerin ve çocuklarının bu süreçten daha olumsuz bir şekilde etkilendikleri belirtilmiştir. Bu doğrultuda maruz kaldıkları durumlardan dolayı aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru olan çocukları pandemi sürecinin daha fazla ve derinden etkilediği söylenilebilir.

Pandemi sürecinde bireylerin psikososyal iyilik hali üzerinde olumsuz ve uzun süreli etkilere neden olan ihmal, istismar ve aile içi şiddet olaylarının yaşandığı söylenebilir. Bu kapsamda pandemi sürecinin bireyler üzerinde kısa ve uzun vadede meydana getirebileceği olumsuzlukların önlenmesine yönelik alınan tedbir ve uygulamalarda aile içi şiddet ve ihmal, istismar gibi risk etmenlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020). Aile içi şiddetin başta çocuklar olmak üzere ailedeki diğer bireyler üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalara yer verilmesinin pandemi sürecinde artan şiddete maruz kalmanın çocuklar üzerindeki etkilerini anlama bağlamında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Aile içi şiddet; çocuğun başka bir odadan gelen tehditleri, fırlatılan nesnelere veya fiziksel darbelerin seslerini duyduğu, çocuğun ebeveynleri arasındaki şiddet olaylarına maruz kaldığı ve aile içi şiddetin

mağdur üzerindeki sonuçlarının fark edilmesini gerektiren bir kavram olarak tanımlanabilir (Dodaj, 2020). Aile içi şiddetin kadınlar ve çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin bilinmesi oldukça önemlidir (Almiş, Gümüştas ve Koyuncu Kütük, 2020). Yapılan çalışmalarda insan haklarının ihlal edildiği, tanıkları ve mağdurları açısından travmatik sonuçlar doğuran aile içi şiddetin nesiller arası aktarımında Sosyal Öğrenme Teorisi'ne ilişkin bakış açısının etkili olduğu bilinmektedir (Ayhan ve Özkan, 2016; İbiloğlu, 2012; Özgentürk ve Baltacı, 2012). Forke vd. (2019) tarafından çocukluk döneminde aile içi şiddete tanık olmanın kuşaklar arası etkisinin araştırıldığı çalışmada; aile içi şiddet tanıklığının yaygın bir olgu olduğu, yetişkinlerin %51'inin çocukluk döneminde aile içi şiddete tanık olduğu ve tanıkların %79'unun kadın olduğu bulgusu elde edilmiştir. Araştırmada ayrıca çocukluk çağı travması tanıklığının nesiller arası orta düzeyde etkili olduğu bulgusu elde edilmiştir. Türkiye'de çocuklara yönelik aile içi şiddetin yaygınlığına, şiddete neden olan durumlara, şiddetin ebeveynlerin tutum ve disiplin anlayışları ile ilişkisine dair verileri elde etmek için '0-8 Yaş Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması' yapılmıştır. Yapılan çalışmada; çocukların ebeveynine yönelik fiziksel şiddet oranına tanıklık etme oranı %70 olarak belirtilirken, duygusal şiddete tanıklık etme oranı %54 olarak belirtilmiştir. Çocukların aile içi şiddetin en az bir türüne tanık olma oranı çalışmada %6 olarak belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca çocukların yaşları arttıkça şiddete tanık olma durumlarının da arttığı görülmüştür (Bernard Van Leer Vakfı, 2014). Aile içi şiddetin hüküm sürdüğü bir aile ortamında yetişmenin çocukların ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir (İbiloğlu, 2012).

Aile içi şiddeti deneyimlemenin çocuklar üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Nitekim aile içerisinde yaşanan şiddeti gören, duyan ya da yaşanan olayların tanığı ya da mağduru konumunda olan çocukta 'güvenli ve adil dünya' anlayışının zarar görebileceği (Briere, 1992) olaya kendilerinin sebep olduğunu düşünme ve olayı engelleyememeden kaynaklı suçluluk duygularının yaşanabileceği belirtilmiştir (Stone, 1992; akt. Yılmaz ve Karakuş, 2019). Bu kapsamda çocukların tüm gelişim alanları üzerinde olumsuz etkileri olan ihmal ve istismarın çocuklar üzerinde bıraktığı izler ve yıkımlar göz önünde bulundurularak bu çocuklarla yapılan terapötik görüşmelerde olayın meydana gelmesinde ve yaşanmasında çocuğun bir rolünün olmadığı çocuğa aktarılmadığı (Aktay, 2020).

Aile içi şiddet alanında hizmet sağlayan uzmanlar tarafından bireylerin maruz kaldıkları ya da yaşadıkları travmaların yaşamları üzerinde derin izler bıraktığı belirtilmiştir (Yılmaz ve Karakuş, 2019). Aile içi şiddetin etkilerine yönelik Babahanoğlu ve Özdemir (2016) tarafından yapılan çalışmada, aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru konumunda olan çocukların yaşadıkları travmanın yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde etkili olacağına ve travmanın etkileri ile başa çıkmada yetişkinlere nazaran daha uzun sürelere ihtiyaç duyduklarına değinilmiştir. Carnevale, Di Napoli, Esposito, Arcidiacono ve Procentese (2020) tarafından yapılan ve aile içi şiddete tanık olan çocuklarla ilgili yapılan bir diğer çalışmada ise; aile içi şiddetin çocuğun sağlığı üzerinde başta travma sonrası stres bozukluğu belirtileri olmak üzere, kardeşlere veya sınıf arkadaşlarına yönelik şiddet, uyku bozuklukları, stres, konsantrasyon güçlüğü, gastrointestinal bozukluklar, öğrenme ve dikkat

bozukluğu, kekemelik, hiperaktivite, dış dünyayı agresif bir şekilde reddetme, enürezis ve iştahsızlık gibi dramatik sonuçları olduğu bulgusu elde edilmiştir. Konuya ilişkin Riedl vd. (2019) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da; çocuk istismarına ve aile içi şiddete maruz kalmanın bireylerin sonraki yaşamında fiziksel sağlıkları üzerindeki etkisi incelenerek çocuk istismarına ve aile içi şiddete maruz kalan bireylerde fiziksel sağlık için risklerin olduğu belirtilmiştir. Çalışmada istismar mağduru (çocuk istismarı ya da aile içi şiddet) olan yetişkinlerin istismarın hiçbir türüne uğramamış diğer yetişkinlerden daha fazla çeşitli hastalıklara ve bedensel bozulmalara sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. İstismar tanığı ya da mağduru olan hastaların kronik ağrı ve kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarına yakalanma riskinin istismar mağduru olmayan kişilere göre beş kat, mide-bağırsak ve metabolik hastalıklar için neredeyse üç kat daha yüksek riske sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca çocuk istismarı mağduru olan ve aile içi şiddet yaşayan hastaların erken teşhisinin ve sağlanacak uygun psikososyal desteğin bireylerin yaşamları ve fiziksel sağlıkları üzerinde çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Tüm bu araştırma bulgularından hareketle istismara maruz kalmanın istismarın gerçekleştiği dönemde görülen kısa vadeli sonuçlarının yanı sıra, yaşamsal değişikliğe neden olan uzun vadeli ve kalıcı etkilerinin olduğu söylenebilir.

Bir diğer çalışma Dodaj (2020) tarafından aile içi şiddete tanık olan çocukların deneyimlerine yönelik yapılan çalışmaların bulgularına yer verilen meta analizdir. Çalışmada; aile içi şiddete tanık olan çocukların oranının yaygın olduğu, kız çocuklarının ve küçük çocukların aile içi şiddete maruz kalma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. İlaveten çalışmada aile içi şiddete tanık olmanın çocukların bilişsel, fiziksel, psikolojik ve davranışsal işlevsellik gibi alanlarda çocuğun gelişiminde kısa ve uzun vadeli birçok olumsuz sonuçlarla ilişkilendirildiği belirtilmiştir. Dodaj (2020) çalışmasında ayrıca ebeveyn/bakım veren kişilerin sahip oldukları düşük eğitim düzeyi, sosyoekonomik statü, tek ebeveynlik, psikolojik zorlukların yaygınlığı ve güvensiz bağlanma stillerini de çocukların aile içi şiddete maruz kalma riskini açıklayan risk etmenleri olarak belirtilmiştir.

Maruz kalınan ya da tanık olunan istismarın çocukların gelişimleri üzerindeki etkilerini inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Lök, Başoğul ve Öncel (2016) tarafından yapılan çalışmada, aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru konumunda olan çocuklarda duygu ve davranış bozuklukları, depresyon, anksiyete, sonraki yaşamlarında istismar mağduru ya da faili olmaları, uyum bozuklukları, içe kapanma, post-travmatik stres bozukluğu, anti-sosyal davranış ve okul başarısızlığı gibi sorunların görüldüğü belirtilmiştir. Çocukların aile içi şiddetten nasıl etkilendiğini ele alan bir diğer çalışma Kahraman ve Çokamay (2016) tarafından yapılmıştır. Çalışmada aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru olan çocukların yaşadıkları olumsuz deneyimin etkilerini hem kısa hem de uzun vadede yaşayabilecekleri belirtilmiştir. Benzer şekilde Özgentürk ve Baltacı (2012) da çocukların aile içi şiddete maruz kalmalarının ve/ya tanık olmalarının özellikle duygusal gelişimleri üzerinde oldukça yıkıcı etkilere sahip olduğunu ve çocukların olaylardan aşırı şekilde etkilendiklerini belirtmiştir. Şiddete maruz kalmanın dışı vurumu çocuklarda suçluluk, kızgınlık, korku, üzüntü gibi davranışlarda görülürken, şiddet çocuğun sağlığını, hayata bakışını, akademik başarısını ve sosyal faaliyetlerini etkiler.

Tüm bu bulgulardan yola çıkılarak aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru olmanın çocukların bedensel ve ruhsal iyi oluşları üzerinde süregelen ve olumsuz sonuçlara neden olduğu yorumu yapılabilir. Aile içi şiddet hem olayın yaşandığı anda hem de sonrasında çocukların yaşamında travmatik bir 'an' olarak yer almaktadır. Olayın üzerinden yıllar geçse bile olayın hala çok yeni yaşanmış gibi canlı hatırlanması şiddetin ve istismarın bireylerin yaşamında uzun vadede etkili olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda aile içi şiddeti önlemeye yönelik erken müdahaleyi içeren tedbirler kapsamında öncelikle şiddet ve istismar açısından risk içeren gruplara ulaşılması amaçlanmalıdır. Sonrasında ise yaşadığı aile içi şiddet ya da istismar nedeniyle olayın sonrasında oluşabilecek olumsuzluklar nedeniyle risk grubunda olan bu kişilere uygun müdahale yöntemlerinin ulaştırılması amaçlanmalıdır. Her durumda olduğu gibi aile içi şiddet ve istismar vakalarında da erken müdahalenin ve erken müdahale niteliğinde olan çalışmaların bireylerin yaşamlarında oluşabilecek olumsuzlukların oluşmadan önlenmesinde, nükseden olayların olumsuzluklarının ise bireylerin yaşamlarında aksaklıklara neden olmadan giderilmesinde önemli bir role sahip olduğu yorumu yapılabilir. Benzer şekilde Kahraman ve Çokamay (2016) aile içi şiddet olaylarında çocukların olayın zarar(lar)ından en az şekilde etkilenmeleri noktasında gereken önlem ve tedbirlerin alınarak müdahalede bulunulmasının oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Şiddet; yaş ve cinsiyet ayırt etmeksizin bireylerin yaşamları üzerinde derin izler bırakan toplumsal bir sorundur. Şiddete maruz kalan ve güvenli bir yaşam alanına sahip olmayan bireylerin özellikle de çocukların yaşam kalitelerinde azalmalar olduğu söylenilebilir. Şiddetin mağduru ya da tanığı konumunda olan çocukların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar, şiddetle ilgili yaşanmışlıkların izlerini tamamen silmesi de çocukların dünyalarını yeniden şekillendirmelerine ilişkin hizmetler sunar. Bu kapsamda şiddetin kısa ve uzun vadeli olumsuz etkilerinden korunabilmeleri için şiddetin göz ardı edilen mağdurları olan çocukların fark edilmesi ve 'Bu çocuklara sonrasında neler oluyor?' sorusunun cevaplandırılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında özellikle pandemi döneminde artış gösteren aile içi şiddet vakalarına çocuğun tanıklık etme olasılığının daha fazla olması düşüncesinden yola çıkılarak şiddet mağduru olan çocuklara yönelik yapılan ya da yapılması gereken uygulamalara dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Çocukların tanık olduğu aile içi şiddetin oranları tam olarak bilinmemekle birlikte, bilinen durum; tanık olunan şiddet olaylarında çocukların fark edilmeyen mağdurlar olduğudur (Osofsky,1995; akt. Kahraman ve Çokamay, 2016). Şiddet, ihmal ve istismar mağduru olan çocukların rehabilite edilerek topluma sağlıklı bir birey olarak kazandırılmasında uzmanlar ve ailelerin işbirliği içerisinde mağdur çocuklara gereken desteği sağlayarak ilgi ve sevgi içeren psikolojik desteğin verilmesi oldukça önemlidir (Aktay, 2020). Özellikle pandemi döneminde kısıtlamalar kapsamında sürekli evde olmalarından dolayı normale kıyasla daha fazla aile içi şiddet deneyimleyen çocuklara yönelik sağlanacak psikolojik destek ve uygulamaların gerekli olduğu düşünülmektedir. Konuya ilişkin Akoğlu ve Karaaslan (2020) tarafından pandemi sürecinin çocuklar üzerindeki psikososyal etkilerinin ele alındığı çalışmada, risk oluşturan durumlara yönelik çocukların tepkilerinin belirlenmesinin ihtiyaç

duyulan müdahalelerin olabildiğince hızlı ve uygun bir şekilde karşılanması açısından önemli olduğuna değinilmiştir.

Aile İçi Şiddet Olaylarına Müdahale Kapsamında Alınan Tedbirler ve Mevcut Uygulamalar

Bu kısımda, araştırma sorularından bir diğeri olan şiddet mağduru ve/ya tanığı olan çocuklara ve ailelerine yönelik ne gibi müdahaleler ve sağaltım çalışmaları uygulandığına ilişkin yapılan çalışma ve uygulamalar incelenmiştir. Dünyada aile içi şiddete tanık olan çocuklara yönelik uygulamaların sunulduğu kurum ve kuruluşlar bulunmasına karşın; ülkemizde aile içi şiddete tanık olan çocuklara yönelik yapılandırılmış bir uygulama bulunmamaktadır. Ülkemizde çocukları korumaya yönelik olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. maddesinde; çocuklara ilişkin koruyucu ve destekleyici tedbirler kapsamında danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleri sağlandığından bahsedilmektedir. Ancak kanunda bu koruyucu ve destekleyici tedbirlerden çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik alınacak tedbirler olarak bahsedilmektedir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Aile içi şiddetin yasalar tarafından çocuğun öncelikli ortamı olarak belirtilen aile ortamında gerçekleştiği düşünüldüğünde bu kanun ve içeriğinin aile içi şiddetin mağduru olan çocukları korumaya yönelik önlemler hususunda yeterli olmadığı görülmektedir.

Ülkemizde aile içi şiddete tanık olan çocuklara yönelik kadın sığınma evlerinde çalışan kurum psikoloğu şiddete tanık olan çocuklarla bireysel görüşmeler yapabilmektedir (Dinçer ve Yüksel, 2018). Her dönemde yaşanan aile içi şiddetin çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmekle birlikte özellikle pandemi gibi bitiş tarihi belirsiz olan bir sürecin içerdiği mevcut psikososyal stres faktörlerinin çocukların ve ailelerinin sağlığını ve refahını nasıl etkilediği sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından ciddi olarak düşünülmeli ve ele alınmalıdır (Liu ve Doan, 2020). Aile içi şiddetin neden olduğu olumsuz etkilere müdahale bağlamında gereken psikososyal desteğin sağlanmasında multidisipliner bir yaklaşım sergilenmesi önemlidir (Lök vd., 2016). Bu multidisipliner yaklaşım kapsamında farklı meslek gruplarının bir araya gelerek hem çocuğa hem de aileye yönelik tedavi ve uygulama yöntemlerine yer vermesi problemin çözümüne yönelik daha sağlıklı bir yaklaşım sergilenmesini sağlayacaktır. Pandemi sürecine yönelik geliştirilen eylem planlarında aileler ve çocuklar üzerinde pandemi kaynaklı etkili olan stres unsurlarının olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik uygulamalara psikososyal destek hizmetleri dâhil edilmelidir. Bu kapsamda ailelerin ve çocukların refahlarına yönelik çalışan uzmanlara (ruh sağlığı çalışanları, çocuk gelişimi uzmanları, sağlık personeli) büyük sorumluluklar düştüğü söylenebilir (Akoğlu ve Karaaslan, 2020).

Annelerinin maruz kaldığı şiddete tanık olmanın çocuklarda çeşitli gelişimsel problemlerin görülmesine neden olabildiği bilinmektedir. Bu bağlamda şiddetin tanığı olan çocuklara yönelik iyileştirici müdahalelerde bulunulması gerekmektedir (Dinçer ve Yüksel, 2018). Şiddete maruz kalan çocukların kendilerini güvende hissedebilecekleri ortamların oluşturulması çocuğun iyileştirilmesi ve yaşadığı olumsuz süreçle başa çıkabilmesinde önemli bir etkidir (Kahraman ve Çokamay, 2016). Bu güvenli ortamın oluşturulması kapsamında; şiddet mağduru olan çocuğa, içinde bulunduğu şiddet ortamına ve şiddet uygulayıcılarına ulaşabilmek tedavi sürecinin daha işlevsel olmasını

sağlayacaktır. Nitekim Norman vd. (2012) tarafından çocuklarda istismarın incelendiği meta analizde evrensel bir sorun olan çocuk ihmali ve istismarının çocuklar ve yetişkinler arasındaki sağlıklı ilişkilerden meydana geldiği, çocukların daha çok ebeveynler tarafından istismar edildiği, yoksulluk ve sağlık problemlerinin istismar eden ebeveynler için risk faktörleri olduğu belirtilmiştir. Bu noktada uygulanacak olan müdahale çalışmaları kapsamında çocuğa ve ailelerine yönelik psikososyal destek hizmetleri sunabilecek uzman ve kuruluşların multidisipliner bir yaklaşım sergilemelerinin yapılacak olan sağaltım çalışmalarına daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Pandemi süresince ortaya çıkabilecek sosyal kaynaklı sorunların belirlenmesi ve müdahale edilmesinde şiddetin tanığı ya da mağduru olan kişilere yönelik koruma ve rehabilitasyon hizmetinin sağlanmasında sosyal hizmetin aktif bir rol üstlendiği bilinmektedir (Birinci ve Bulut, 2020; Nadır, 2016; Özgentürk, Karğın ve Baltacı, 2012). Aile içi şiddet yaşanmadan ya da yaşandıktan sonra mağdur çocuğa ve ailesine gereken sosyal desteğin sağlanmasına, sunulacak olan danışmanlık hizmetlerine, koruma yöntemlerine, terapötik müdahalelere ve ebeveyn eğitim programlarını içeren hizmetlerin sunulmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Başoğul, Lök ve Öncel, 2017).

Aile içi şiddete maruz kalan çocuklarla çalışırken kullanılan birçok yöntem olmasına rağmen, çocuk ebeveyn psikoterapisi-aile içi şiddet, ana-baba çocuk etkileşim terapisi ve travma odaklı bilişsel davranışçı terapi gibi yöntemlerin etkililiği yapılan birçok çalışma ile ortaya konmuştur (Kahraman ve Çokamay, 2016).

Dodaj (2020) aile içi şiddet durumuna ilişkin çocuklara, gençlere ve ailelerine yönelik tedavi geliştirme ve sunma ihtiyacının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Hem ebeveynlere hem de çocuk ve gençlere yönelik tedavi yöntemleri arasında yer alan terapi ve müdahale programları aile içi şiddet vakalarının ortaya çıkmadan önlenmesinde ya da meydana geldikten sonraki sağaltım sürecinde bireylere katkı sağlayan uygulamalar arasındadır. Lacasa vd. (2018) tarafından aile içi şiddete tanık olan çocuk ve ergenlere yönelik sağaltım içeren bir çalışma yapılmıştır. Yaşları 7-16 arasında değişen 24 çocuk ve ergenle yapılan çalışmada aile içi şiddete tanık olan çocuk ve ergenlerde depresif ve travma sonrası görülen belirtilerin azaltılmasına yönelik on iki oturumdan oluşan Duygu Düzenleme ve Kişilerarası Grup Terapisi'nin etkililiğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Uygulanan terapi sonrasında, terapiye katılan çocuk ve ergenlerde terapinin travma semptomlarının tedavisinde etkili olduğu, depresif duygudurumu ve travma sonrası görülen belirtilerin azaldığı bulgusu elde edilmiştir. Çalışma bulgusu üzerinden, aile içi şiddetin önlenmesi bağlamında bireylere küçük yaşlardan itibaren duygu düzenleme ve yönetimi kapsamında özellikle öfke yönetimi becerilerinin kazandırılmasının gerekli olduğu söylenebilir. Öfkesini dizginleyemediği için olumsuz şekillerde dışarı vuran bireylerin diğer bireylere verdikleri zararın sadece fiziksel hasarla sınırlı olmadığı, aynı zamanda psikolojik hasar da oluşturduğu ve oluşan bu psikolojik hasarın bireylere yaşamları boyunca eşlik ettiği söylenilebilir.

Aile içi şiddete maruz kalan çocukla çalışılırken sürece ailenin de dâhil edilmesi soruna bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda ebeveynlerin de dâhil edildiği eğitim programları, destek programları ve öfkenin kontrol edilmesine yönelik uygulamalar diğer ülkelerde kullanılan yöntemler arasındadır (Kahraman ve Çokamay, 2016). Yaşanan aile içi istismarın (ekonomik ve sağlık problemleri dışında) ebeveynlerin işlevsel olmayan ebeveynlik uygulamalarından kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, sürece ilişkin tedavide ebeveynlere yönelim kaçınılmaz olacaktır. Aile içerisinde meydana gelen şiddetin çocuklar tarafından model alınması ve karşılaştıkları problemlerin çözümünde şiddeti bir yöntem olarak kullanmaları olasıdır. Dolayısıyla bu işlevsiz ve kısır döngüyü kırmaya ilişkin etkili müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Kahraman ve Çokamay, 2016). Bu kapsamda literatürde ebeveynlere uygulanan aile eğitim programlarının ebeveynlerin çocuklarıyla olan sağlıklı iletişim yöntemlerini ve stres düzeyini azaltarak ebeveynlik becerilerini geliştirdiğine ilişkin yapılan birçok çalışma bulunmaktadır (Duncombe, Havighurst, Holland ve Frankling, 2012; Işık, 2020; Meybodi, Mohammadkhani, Pourshahbaz, Dolatshahi ve Havighurst, 2019; Sumargi, Sofronoff ve Morawska, 2015; Wilson, Havighurst, Kehoe ve Harley, 2016; Yuldashev, Bell ve Whitehill, 2015). Uygulanan programlarda ailelerin işlevsel olmayan ebeveynlik uygulamalarında ve ebeveyn stresinde azalmalar olduğu; buna karşın ebeveynlik becerilerinde, ebeveynlik tarzlarında ve ebeveynlik güvenlerinde önemli artışlar olduğu görülmüştür. Sağlıklı aile ortamı sağlıklı çocuk anlamına geldiğinden ebeveyn tutum ve davranışlarında olumlu değişikliklere neden olan aile eğitim programları henüz aile içi şiddet olayları yaşanmadan olaya yönelik erken müdahale niteliğinde alınan bir tedbir olması bakımından önemlidir.

Her dönem önemini koruyan toplumsal bir sorun olan aile içi şiddet vakalarının pandemi döneminde artış göstermesinde aile içi şiddet mağdurlarının şiddetin uygulayıcıları ile aynı ortamda bulunmaları ve sahip oldukları imkânlar nedeniyle şiddetten kaçınmalarının neredeyse imkânsız olması yer almaktadır. Şiddet mağduru olan kadınların yanı sıra yetişkinlere nazaran daha savunmasız durumda olan, şiddetin tanığı ya da mağduru olarak en çok etkilenen ve hepsinden öte gözardı edilen çocuk mağdurların görünür kılınması sağlıklı bireylerden oluşan toplum için bir zorunluluktur. Cüceloğlu (2020) yaşamın amacının dünyaya gelen her çocuğa en iyi imkânların sağlanarak olabileceğinin en iyisi olması gerektiğini belirtmiştir. Öyleyse Cüceloğlu(2020)'nun belirttiği gibi *'Bir aile, bir millet, tüm insanlık, doğan her çocuğun olabileceğinin en iyisi olmasını öncelik olarak görmedikçe yaşam anlamını tam bulamaz.'* ifadesi kapsamında şiddetin olmadığı ve çocukların yıpratılmadığı bir yaşam alanı sağlamaya yönelik çalışmaların yapılmasının çocuk ve çocukla çalışan tüm uzmanların topluma yönelik bir borcu olduğu söylenilebilir.

ÖNERİLER

Hem bedensel hem de ruhsal yönden gelişim sürecinde olan çocukların şiddetin tanığı ya da mağduru konumunda kalmadan önce gereken önlemlerin alınarak çocuklara olumlu deneyimlere sahip oldukları yaşantılar sunulmalıdır. Bu süreçte her ne kadar alınabilecek en önemli önlemin

şiddetin engellenmesine yönelik önlemler olduğu bilinse de toplumda şiddet eğilimi olan riskli grupların tamamına ulaşarak gerekli hizmetlerin sunulması ve sürecin takibi çok mümkün gözükmemektedir. Buna karşın; bu kapsamda birincil (primer) koruma düzeyinde olan tedbirlerin alınmasının sonraki koruma düzeyleri için önleyici bir kalkan niteliğinde olduğu düşünüldüğünde sorunun kökenine ilişkin çalışmaların ilgili kurum ve kuruluşlar ile alan uzmanı kişiler tarafından yapılan çalışmalarda öncelikli konular arasında olması ve bu çalışmaların merkeze alınması gerektiği önerilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında Dodaj (2020) tarafından da vurgulandığı gibi aile içi şiddete tanık olmanın çocuklar ve gelişimleri üzerindeki olumsuz etkilerinin dikkate alınarak çeşitli önleme programlarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de bir kurum ya da kuruluş tarafından uygulanan yapılandırılmış bir programın olmamasının büyük bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de aile içi şiddet kapsamında yapılacak çalışmaların öncelikle mesleği gereği şiddet mağduru ya da tanığı olabilecek çocuklarla karşılaşma olasılığı daha yüksek olan kesime yöneltmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda üniversitelerde özellikle çocuğa yönelik şiddet ve istismar vakaları ile karşılaşma ve tanılama olasılığı yüksek mesleki alanların (ruh sağlığı çalışanları, çocuk gelişimi uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, sağlık personeli) eğitim programlarında bu konuların daha kapsamlı ve işlevsel olarak yer alması gerektiği düşünülmektedir.

İçinde bulunulan pandeminin sosyal yaşama ilişkin getirdiği kısıtlamaların bireylerin sosyo-duygusal durumlarında neden olduğu değişimler ya da aile içi şiddetin sessiz mağduru olan çocuklar üzerindeki etkileri gibi uzun vadede ortaya çıkacak pandemi belirtilerini öngörebilmek kolay olmayacaktır. Her ne kadar pandemi sürecinin bireylerin ve özellikle aile içi şiddetin tanığı ya da mağduru konumunda olan çocukların yaşamları üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu bilinse de, bu kapsamda yapılacak olan boylamsal çalışmalarla bu etkinin boyutlarının tespit edilerek sunulması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılacak olan boylamsal çalışmaların müdahale ve sağaltım çalışmalarına katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca mağdur çocukları merkeze alan çalışmaların artırılması önerilmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akoğlu, G., & Karaaslan, T. (2020). COVID-19 ve İzolasyon Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Olası Psikososyal Etkileri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99–103.
- Aktay, M. (2020). İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi Effects and Treatment of Abuse and Neglect on Children. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 169–184.
- Almış, B. H., Gümüştaş, F., & Koyuncu Kütük, E. (2020). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Kadın ve Çocukların Ruh Sağlığına Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(2), 232–242.
- Altın, G. (2020). Covid-19 Pandemisi Bağlamında Kadına Karşı Şiddete İlişkin Bir Değerlendirme.

Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(1), 211–225.

- Ayhan, F., & Özkan, B. (2016). Aile içi şiddetin ergenler üzerindeki etkisi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3753–3767.
- Babahanoğlu, R., & Özdemir, S. G. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Sosyal Hizmet Ve Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 1067–1088.
- Başoğlu, C., Lök, N., & Öncel, S. (2017). Çocukların Aile İçi Şiddetten Korunmasında Ailelere Yönelik Girişimler. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler*, 9(2), 123–123.
- Bauer, N. S., & Webster-Stratton, C. (2006). Prevention of behavioral disorders in primary care. *Curr Opin Pediatr Lippincott Current Opinion in Pediatrics*, 18(18), 654–660.
- Bay Karabulut, A. (2021). Pandemi Sürecinde Kadın: Bir Bilançoya Dair Düşünceler. *MEYAD Akademi*, 2(1), 69–83.
- BBC News/ Türkçe. (2020). *Koronavirüs günlerinde ev içi şiddet artıyor: Kadınlar şiddetten korunmak için neler yapabilir?* <https://t24.com.tr/haber/koronavirus-gunlerinde-ev-ici-siddet-artiyor-kadinlar-siddetten-korunmak-icin-neler-yapabilir,871369>.
- Bernard Van Leer Vakfı. (2014). *Türkiye’de 0-8 Yaş Arası Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*.
- Birinci, M., & Bulut, T. (2020). Covid-19’un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 62–68.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020a). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912–920.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020b). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912–920.
- Brown, S. M., Doom, J. R., Lechuga-Peña, S., Watamura, S. E., & Koppels, T. (2020a). Stress and parenting during the global COVID-19 pandemic. *Child Abuse and Neglect*, 110, 104699.
- Brown, S. M., Doom, J. R., Lechuga-Peña, S., Watamura, S. E., & Koppels, T. (2020b). Stress and parenting during the global COVID-19 pandemic. *Child Abuse and Neglect*, 110(Pt 2), 1–14.
- Bulgurcuoğlu, S. E., & Kelebek-Küçükarslan, G. (2020). Covid-19 Pandemisinde (Yeniden) İnşa Edilen Mekânda Kadına Yönelik Ev İçi Şiddeti Anlamak. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 734590(2021), 71–83.
- Carnevale, S., Di Napoli, I., Esposito, C., Arcidiacono, C., & Procentese, F. (2020). Children witnessing domestic violence in the voice of health and social professionals dealing with contrasting gender violence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(12), 1–18.
- Chung, G., Lanier, P., & Wong, P. Y. J. (2020). Mediating Effects of Parental Stress on Harsh Parenting and Parent-Child Relationship during Coronavirus (COVID-19) Pandemic in

- Singapore. *Journal of Family Violence*, 1–12.
- CNNTürk. (2021). *Kan donduran görüntüler: Eski eşini çocuğunun gözü önünde vahşice darbetti! - Günün Haberleri*. <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/kan-donduran-goruntuler-eski-esini-cocugunun-gozu-onunde-vahsice-darbetti>.
- Crnic, K. A., Gaze, C., & Hoffman, C. (2005). Cumulative parenting stress across the preschool period: Relations to maternal parenting and child behaviour at age 5. *Infant and Child Development*, 14(2), 117–132.
- Cüceloğlu, D. (2020). Covid-19 Geleceği Nasıl Etkileyecek? *Çocuk ve Medeniyet*, 5(9), 181–182.
- Dinçer, F., & Yüksel, M. (2018). Aile İçi Şiddete Şahit Olan Çocuklar: Bir Alanyazın Derlemesi . *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 130–141.
- Dodaj, A. (2020). Children witnessing domestic violence. *Journal of Children's Services*, 15(3), 161–174.
- Duncombe, M. E., Havighurst, S. S., Holland, K. A., & Frankling, E. J. (2012). The contribution of parenting practices and parent emotion factors in children at risk for disruptive behavior disorders. *Child Psychiatry and Human Development*, 43(5), 715–733.
- Erol, R. (2020). COVID-19 Enfeksiyonunun Çocuklar Üzerindeki Psikososyal Etkileri. *Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1, 109–114.
- Family Health in Europe-Research in Nursing. (2020). The COVID-19 Pandemic: A Family Affair. In *Journal of Family Nursing* (Vol. 26, Issue 2, pp. 87–89). SAGE Publications Inc.
- Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L., & Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 14, 20.
- Forke, C. M., Catalozzi, M., Localio, A. R., Grisso, J. A., Wiebe, D. J., & Fein, J. A. (2019). Intergenerational effects of witnessing domestic violence: Health of the witnesses and their children. *Preventive Medicine Reports*, 15, 100942.
- Gleason, M. M., Goldson, E., & Yogman, M. W. (2016). Addressing Early Childhood Emotional and Behavioral Problems. *American Academy of Pediatrics*, 138(6), 1–13.
- Griffith, A. K. (2020a). Parental Burnout and Child Maltreatment During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Family Violence*, 1–7.
- Griffith, A. K. (2020b). Parental Burnout and Child Maltreatment During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Family Violence*, 1–7.
- Günindi Ersöz, A. (2020). Bir Salgını Kadın Olarak Deneyimlemek: Covid-19 Günlerinde Ev İçindeki Yaşamın Eşitsiz Doğası. *Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 6(31), 1510–1522.
- HaberGlobal. (2019). *Emine Bulut Vahşet! "Ben Ölmek İstemiyorum" - YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=FdJB4hXUj4>

- HaberTürk. (2021). *Yeter! Son dakika: Ankara'da vahşet! Karısını boğazını keserek öldürdü - Son Dakika Haberleri*. <https://www.haberturk.com/korkunc-son-dakika-ankara-da-tartistigi-esini-4-cocugunun-gozu-onunde-bicaklayarak-oldurdu-2997209>.
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile İçi Şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 204–222.
- Işık, E. (2020). *Bilinçli Farkındalık Aile Eğitim Programının Ebeveynlerin Bilinçli Farkındalıkları, Yetkinlik Algıları Ve İletişim Düzeyleri İle Çocukların Davranış Sorunları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi.
- Jentsch, B., & Schnock, B. (2020). Child welfare in the midst of the coronavirus pandemic—Emerging evidence from Germany. *Child Abuse and Neglect*, 110, 104716.
- Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review*, 25(3), 341–363.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Raporu*. (2020). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2947/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2020-raporu>.
- Kadına Yönelik Şiddete Son*. (2021). DİSK Kadın Komisyonu - KESK Kadın Meclisi - TMMOB Kadın Çalışma Grubu - TTB Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu.
- Kahraman, M. S., & Çokamay, G. (2016). Aile İçi Şiddet ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Temel Kavramlar, Güvenlik Planı Hazırlama ve Alternatif Tedavi Model Örnekleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 321–336.
- Kalluri, N., Kelly, C., & Garg, A. (2021). Child care during the COVID-19 pandemic: A bad situation made worse. *Pediatrics*, 147(3), 2021.
- Çocuk Koruma Kanunu (2005). *Kanunlar*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>
- Lacasa, F., Álvarez, M., Navarro, M. Á., Richart, M. T., San, L., & Ortiz, E. M. (2018). Emotion Regulation and Interpersonal Group Therapy for Children and Adolescents Witnessing Domestic Violence: A Preliminary Uncontrolled Trial. *Journal of Child and Adolescent Trauma*, 11(3), 269–275.
- Lawson, M., Piel, M. H., & Simon, M. (2020). Child Maltreatment during the COVID-19 Pandemic: Consequences of Parental Job Loss on Psychological and Physical Abuse Towards Children. *Child Abuse and Neglect*, 110, 104709.
- Lee, S. J., Ward, K. P., Chang, O. D., & Downing, K. M. (2021). Parenting activities and the transition to home-based education during the COVID-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 122, 105585.
- Liu, C. H., & Doan, S. N. (2020). Psychosocial Stress Contagion in Children and Families During the COVID-19 Pandemic. *Clinical Pediatrics*, 59(9–10), 853–855.
- Lök, N., Başoğlu, C., & Öncel, S. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Psikososyal Desteğin Önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 8(2), 155–161.

- Meybodi, F. A., Mohammadkhani, P., Pourshahbaz, A., Dolatshahi, B., & Havighurst, S. S. (2019). Improving Parent Emotion Socialization Practices: Piloting Tuning in to Kids in Iran for Children With Disruptive Behavior Problems. *Family Relations*, 68(5), 596–607.
- Mikolajczak, M., Brianda, M. E., Avalosse, H., & Roskam, I. (2018). Consequences of parental burnout: Its specific effect on child neglect and violence. *Child Abuse and Neglect*, 80, 134–145.
- Nadır, U. (2016). Aile İçi Şiddetin Temel Değişkenlerinin Ve Şiddete Tanıklık Etmenin Çocuk Üzerindeki Etkilerinin “Cam Kırıkları Parkı” Romanı Üzerinden İncelenmesi Ve Edebi Eserlerin Sosyal Hizmet Eğitim Müfredatlarında Kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 542–552.
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J., & Vos, T. (2012). The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS Medicine*, 9(11), e1001349.
- Özgentürk, İ., & Baltacı, H. (2012). Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi . *Polis Bilimleri Dergisi*, 14(4), 55–77.
- Özgentürk, İ., Karğın, V., & Baltacı, H. (2012). Aile İçi Şiddet Ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi Cilt Turkish Journal of Police Studies*, 14(144), 55–77.
- Prime, H., Wade, M., & Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631–643.
- Riedl, D., Beck, T., Exenberger, S., Daniels, J., DeJaco, D., Unterberger, I., & Lampe, A. (2019). Violence from childhood to adulthood: The influence of child victimization and domestic violence on physical health in later life. *Journal of Psychosomatic Research*, 116, 68–74.
- Riegler, L. J., Raj, S. P., Moscato, E. L., Narad, M. E., Kincaid, A., & Wade, S. L. (2020). Pilot trial of a telepsychotherapy parenting skills intervention for veteran families: Implications for managing parenting stress during COVID-19. *Journal of Psychotherapy Integration*, 30(2), 290–303.
- Roskam, I., Raes, M. E., & Mikolajczak, M. (2017). Exhausted parents: Development and preliminary validation of the parental burnout inventory. *Frontiers in Psychology*, 8, 163.
- Slack, K. S., Berger, L. M., DuMont, K., Yang, M. Y., Kim, B., Ehrhard-Dietzel, S., & Holl, J. L. (2011). Risk and protective factors for child neglect during early childhood: A cross-study comparison. *Children and Youth Services Review*, 33(8), 1354–1363.
- Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M., & Fasolo, M. (2020). Parents and Children Facing the COVID-19 Outbreak in Italy. *SSRN Electronic Journal*, 1–24.
- Sumargi, A., Sofronoff, K., & Morawska, A. (2015). A Randomized-Controlled Trial of the Triple P-Positive Parenting Program Seminar Series with Indonesian Parents. *Child Psychiatry and Human Development*, 46(5), 749–761.
- Ünal, E., Atik, D., & Gözüyeşil, E. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Kadınlar. *Haliç Üniversitesi Sağlık*

Bilimleri Dergisi, 4(1), 1–8.

- Ünker, P. (2020). *Korona günleri artan şiddete acil önlem gerektiriyor*. <https://www.dw.com/tr/korona-gunleri-artan-siddete-acil-onlem-gerektiriyor/a-53023681>.
- Uzun, H., Karaca, N. H., & Metin, Ş. (2021). Assesment of parent-child relationship in Covid-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 120, 105748.
- Wilson, K. R., Havighurst, S. S., Kehoe, C., & Harley, A. E. (2016). Dads Tuning In to Kids: Preliminary Evaluation of a Fathers' Parenting Program. *Family Relations*, 65(4), 535–549.
- Yılmaz, T., & Karakuş, C. (2019). Klinik Psikoloji Bağlamında Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Değerlendirilmesi: Kadın, Çocuk ve Meslek Elemanlarının Psikolojisi Üzerine Bir Gözden Geçirme Çalışması. *Mediterranean Journal of Humanities*, 573–587.
- Yuldashev, F., Bell, B., & Whitehill, E. (2015). *Parents Raising Safe Kids: An Assessment of the Impact of the ACT Against Violence Program Curriculum*.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö., & Dursun, C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığıdıran Çalışan Anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 78–94.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh